

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Volume
14/5
2019

TURKISH STUDIES

INTERNATIONAL ACADEMIC JOURNALS

TURKISH STUDIES

CUDES 2019
CURRENT DEBATES IN SOCIAL SCIENCES
SPECIAL VOLUMES

SOSYAL BİLİMLERDE GÜNCEL TARTIŞMALAR SEMPOZYUMU

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

TURKISH STUDIES

International Academic Journals

PUBLISHER

International Balkan University

EDITOR

Assoc. Prof. Dr. Sibel ÜST

DESIGN & DTP

İNTAÇ EĞİTİM DAN. ORG. ARAŞ. LTD. ŞTİ.

PLACE OF PUBLICATION

Skopje-MACEDONIA/Ankara-TURKEY

COPYRIGHT

International Balkan University

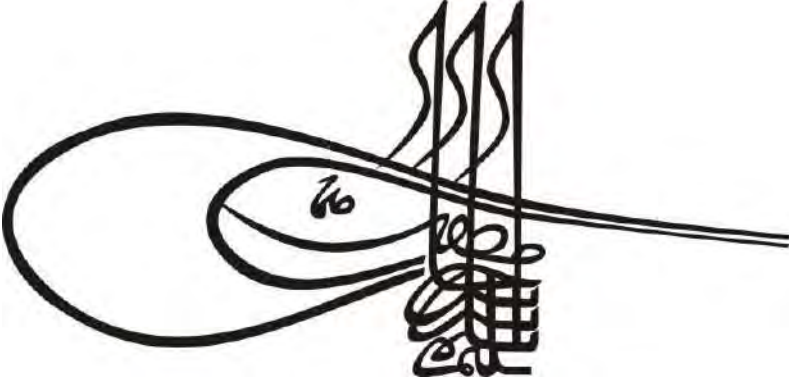
ISSN

1308-2140

Turkish Studies

International Academic Journals

SOSYAL BİLİMLERDE GÜNCEL TARTIŞMALAR SEMPOZYUMU ÖZEL SAYISI CURRENT DEBATES IN SOCIAL SCIENCES SPECIAL VOLUME (CUDES-2019)

Turkish Studies Dergisi, iki ayda bir yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. *Turkish Studies Dergisi*’nde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukukî açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları **International Balkan University**’e aittir. Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez.

Dergide yer alan yazıların dijital baskı, grafik tasarım, DOI numaralarının alınması ve uluslararası indoslere tanıtılması gibi işlemler ücret karşılığında yapılmaktadır. Dergide basım kararı alınan yazıların sahipleri yazılarının tasarım, yayın ve indeks masraflarını öderler.

Turkish Studies; EBSCO, DOAJ, ICAAP, Scientific Commons, MLA, ASOS, AMIR (Access to Mideast and Islamic Resources), Journal Directory, DJS (Dayang Journal System), J-GATE, Indeks Copernicus, Indeks Islamicus, SOBIAD, PhilPapers, Research Bible ve ULAKBİM Tr Dizin indeksleri tarafından taranmaktadır.

Volume 14 Issue 5, 2019

Sahibi

*On behalf of Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM
Rector of International Balkan University*

Yayınevi / Publishing House

International Balkan University Publication

Editör

Sibel ÜST

Misafir Editörler

Vahdet ÖZKOÇAK
Emrah DOĞAN

Editör Yardımcıları/Assistant Editors

Ramazan BÖLÜK
Mehmet Burak ÇAKIN
Esra KİRİK

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Ali AKAR	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma S. KUTLAR OĞUZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM	Uluslararası Balkan Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan K. TAVUKÇU	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Ülkü ELİUZ	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Yavuz ÜNAL	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Caner KERİMOĞLU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. M. Vefa NALBANT	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Tuncay BÜLBÜL	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Dursun Ali TÖKEL	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Ü.
Doç. Dr. Mitat DURMUŞ	Kafkas Üniversitesi

Danışma Kurulu/Board of Advisory

Prof. Dr. Ahmet BURAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL	Amasya Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AYDIN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ	Maltepe Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut KARABEY	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Genel Koordinatör/General Coordinator

Yavuz ÜNAL

Dış Temsilciler Koordinatörü/General Coordinator of Foreign Editors

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN

Dış Temsilciler/Representative of Foreign Country

USA	Robert DANKOFF
Germany	Marcel ERDAL
Greece	Fatih KEMİK
Japan	Yuu KURIBAYASHI
Norway-Swedish	Bernt BRENDEMÖEN
England	Fikret TURAN
Albania	Xhemile ABDÛ
Central Asia	Seadet SHİKHİYEVA
Kazakhstan	Gülnar KOKUBASOVA
Kyrgyzstan	Ulanbek ALİMOV
Azerbaijan	Vusale MUSALİ
Uzbekistan	Cabbar İŞANKUL
Poland	Öztürk EMİROĞLU

Hakemler/Referees

Prof. Dr. A. Şevki DUYMAZ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Abdülhak Halim ULAŞ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Abdulkadir BİLEN	Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Abdulkadir GÜL	Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Abdullah YILMAZ	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Adem BAŞIBÜYÜK	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Prof. Dr. Adem İŞCAN	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Adem SEZER	Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Adem ŞAHİN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan KAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan KULAKSIZOĞLU	Biruni Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan PINAR	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AKÇATAŞ	Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN	Ordu Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet BURAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Cahid HAKSEVER	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KARA	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KARTAL	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KOLBAŞI	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet TAŞĞIN	Konya Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet YATKIN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Akmatı Ali ALİMBEKOV	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Ali AKAR	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Ali AKDEMİR	Arel Üniversitesi
Prof. Dr. Ali AYATA	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Prof. Dr. Ali BAŞ	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ali KAYA	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Kemal YILDIZ	Türk-Alman Üniversitesi
Prof. Dr. Ali MEYDAN	Nevşehir HBV Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Osman UYSAL	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Ali ÖZÇAĞLAR
Prof. Dr. Ali ŞAHİN
Prof. Dr. Ali TİLBE
Prof. Dr. Ali Ulvi MEHMEDOĞLU
Prof. Dr. Ali YAKICI
Prof. Dr. Ali YILMAZ
Prof. Dr. Alpaslan ALİAĞAOĞLU
Prof. Dr. Alpay Doğan YILDIZ
Prof. Dr. Asım YAPICI
Prof. Dr. Aslı YAPAR GÖNENÇ
Prof. Dr. Ayla KANBUR
Prof. Dr. Aysu AKALIN
Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN
Prof. Dr. Bahir SELÇUK
Prof. Dr. Baki YILMAZ
Prof. Dr. Battal ODABAŞ
Prof. Dr. Bayram ÜNAL
Prof. Dr. Bekir DENİZ
Prof. Dr. Belkis ULUSOY NALCIOĞLU
Prof. Dr. Berkan DEMİRAL
Prof. Dr. Bilge DONUK
Prof. Dr. Bilgehan GÜLTEKİN
Prof. Dr. Birol GÜLNAR
Prof. Dr. Bozkurt KOÇ
Prof. Dr. Cahit GELEKÇİ
Prof. Dr. Can BİLGİLİ
Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK
Prof. Dr. Cemal GÜVEN
Prof. Dr. Cenk DEMİRKIRAN
Prof. Dr. Cevat ÖZYURT
Prof. Dr. Coşkun TOPAL
Prof. Dr. Cüneyt AKALIN
Prof. Dr. Çetin SEMERCİ
Prof. Dr. David GRÜNBERG
Prof. Dr. Davut KILIÇ
Prof. Dr. Davut YAYLALI
Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU
Prof. Dr. Ece KARŞAL
Prof. Dr. Elif YÜKSEL OKTAY
Prof. Dr. Elife DOĞAN KILIÇ
Prof. Dr. Emel Funda TÜRKMEN
Prof. Dr. Emine ÖZTÜRK
Prof. Dr. Engin BEKSAÇ
Prof. Dr. Enver BOZKURT
Prof. Dr. Ercan ALKAYA
Prof. Dr. Erdoğan BOZ
Prof. Dr. Erkan Faruk ŞİRİN
Prof. Dr. Erkan PERŞEMBE
Prof. Dr. Erkan YAR
Prof. Dr. Erol KAYA
Prof. Dr. Erol ÖZTÜRK
Prof. Dr. Ertan GÖKMEN
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK
Prof. Dr. Evangelia ŞARLAK
Prof. Dr. Faruk KARACA
Prof. Dr. Faruk YAMANER
Prof. Dr. Fatih AYDIN

Karabük Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Balıkesir Üniversitesi
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Çukurova Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Batman Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Giresun Üniversitesi
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Ardahan Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Trakya Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Ege Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
İstanbul Arel Üniversitesi
Bartın Üniversitesi
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Atılım Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Yalova Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Kafkas Üniversitesi
Trakya Üniversitesi
Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Erzincan Üniversitesi
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Işık Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Hitit Üniversitesi
Karabük Üniversitesi

Prof. Dr. Fatma KOÇ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma Nur TUĞAL	Adana A. Türkeş Bil. ve Tekn. Ü.
Prof. Dr. Fatma ÖZTÜRK	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM	Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. Fehim BAKIRCI	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Fırat KUTLUK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Filiz Nurhan ÖLMEZ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Firdevs GÜMÜŞOĞLU	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü.
Prof. Dr. Funda TOPRAK	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Ganite KURT	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Gökhan BAYRAKTAR	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Prof. Dr. Gönen DÜNDAR	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Gözde ÇOLAKOĞLU SARI	İstanbul Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Günseli ORHAN	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Güray KÜÇÜKKOCAOĞLU	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Güven BÜYÜKBAYKAL	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. H. Feriha AKPINARLI	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. H. Nedim ÇETİN	Lokman Hekim Üniversitesi
Prof. Dr. Habib AKDOĞAN	Hitit Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı Ömer KARPUZ	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı Ömer ÖZDEN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan UZUN	Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
Prof. Dr. Haldun ÖZKAN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Halil İŞİK	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Halil İbrahim GÜRCAN	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Halil İbrahim ŞİMŞEK	Bayburt Üniversitesi
Prof. Dr. Halis ÇETİN	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Haluk ERDEM	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Hüseyin ÖZTÜRK	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati AKTAŞ	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ	Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Hayri ÇAMURCU	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Hazim Tamer DODURKA	İstanbul Rumeli Üniversitesi
Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA	Burdur Mehmet Akif Ersoy Ü.
Prof. Dr. Himmet HÜLÜR	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin Ali KUTLU	Kafkas Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ALTUNBAŞ	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin KÜÇÜKÖZER	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. İlgin KILIÇ TAPU	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim KAYA	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan BULUT	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan Sabri BALKAYA	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. İlayet AYDIN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. İsa KORKMAZ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail İPEK	İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail ŞİRİNER	Batman Üniversitesi
Prof. Dr. İsmet EMRE	Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. İsrail BABACAN	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. İzzet GÖRGEN	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Kadir PEKTAŞ	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Kamil ALPTEKİN	KTO Karatay Üniversitesi
Prof. Dr. Kamil Veli NERİMANOĞLU	İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Karun NEMLİOĞLU	İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Kasım İNCE
Prof. Dr. Kaya Tuncer ÇAĞLAYAN
Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ
Prof. Dr. Kemalettin ŞAHİN
Prof. Dr. Kenan ARINÇ
Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN
Prof. Dr. Latif TOKAT
Prof. Dr. Lütü ÖZAV
Prof. Dr. Lütü ÖZDEMİR
Prof. Dr. M. Edip ÇAĞMAR
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZDOĞAN
Prof. Dr. Mehmet Ali ÖZDEMİR
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM
Prof. Dr. Mehmet GÜNDOĞDU
Prof. Dr. Mehmet Halil ÇİÇEK
Prof. Dr. Mehmet Hanifi AYBOĞA
Prof. Dr. Mehmet KÖÇER
Prof. Dr. Mehmet MELEMEN
Prof. Dr. Mehmet Safa YEPREM
Prof. Dr. Mehmet TAKKAÇ
Prof. Dr. Mehmet ÜSTÜNER
Prof. Dr. Mehmet VURAL
Prof. Dr. Mehmet ZAMAN
Prof. Dr. Melda ÖZDEMİR
Prof. Dr. Melihat TÜZÜN
Prof. Dr. Mesut AYDIN
Prof. Dr. Mithat AYDIN
Prof. Dr. Muammer NURLU
Prof. Dr. Muammer ZERENLER
Prof. Dr. Muhammet Hanifi MACİT
Prof. Dr. Muharrem Hakan CEVHER
Prof. Dr. Muhsin HALİS
Prof. Dr. Muhsine BÖREKÇİ
Prof. Dr. Mukadder ERKAN
Prof. Dr. Murat KARABULUT
Prof. Dr. Murat SUNKAR
Prof. Dr. Murat YILDIZ
Prof. Dr. Musa ÇİFCİ
Prof. Dr. Mustafa AKDAĞ
Prof. Dr. Mustafa AVCI
Prof. Dr. Mustafa BİLİCİ
Prof. Dr. Mustafa ÇAKIR
Prof. Dr. Mustafa ERTÜRK
Prof. Dr. Mustafa GÜLMEZ
Prof. Dr. Mustafa Hilmi BULUT
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN
Prof. Dr. Mustafa ÖZER
Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Prof. Dr. Mustafa YILDIZ
Prof. Dr. Mücahit COŞKUN
Prof. Dr. Münevver YALÇINKAYA
Prof. Dr. N. Aysun AKINCI YÜKSEL
Prof. Dr. Naci İSPİR
Prof. Dr. Nasi ASLAN
Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT
Prof. Dr. Nazmi AVCI
Prof. Dr. Necdet HAYTA

Pamukkale Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Süleyman Demirel Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Dicle Üniversitesi
Sütçü İmam Üniversitesi
Kocatepe Üniversitesi
Uluslararası Balkan Üniversitesi
Mersin Üniversitesi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Süleyman Demirel Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Namık Kemal Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Ege Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.
Fırat Üniversitesi
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Dicle Üniversitesi
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Karabük Üniversitesi
Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Çukurova Üniversitesi
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Süleyman Demirel Üniversitesi
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Necla ARSLAN SEVİN
Prof. Dr. Necmettin ELMASTAŞ
Prof. Dr. Necmettin Kamil SEVİL
Prof. Dr. Nergis BİRAY
Prof. Dr. Nergüz BULUT SERİN
Prof. Dr. Nevhiz ERCAN
Prof. Dr. Nevide AKPINAR DELLAL
Prof. Dr. Nihan YAĞIŞAN
Prof. Dr. Nilüfer DARICA
Prof. Dr. Nuran TAŞLIGİL
Prof. Dr. Nurcan METİN
Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ
Prof. Dr. Nurfeddin KAHRAMAN
Prof. Dr. Nurşin GÜNEY
Prof. Dr. Oğuz DİCLE
Prof. Dr. Oğuz SERİN
Prof. Dr. Okan ÖZER
Prof. Dr. Osman İMAMOĞLU
Prof. Dr. Osman Nuri UÇAN
Prof. Dr. Osman SENEMOĞLU
Prof. Dr. Osman YAZICI
Prof. Dr. Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU
Prof. Dr. Ömer İSKENDER OĞLU
Prof. Dr. Pınar GÖZLÜK KIRMIZIOĞLU
Prof. Dr. Raif PARLAKKAYA
Prof. Dr. Recayi KARAHAN
Prof. Dr. Recep CİCİ
Prof. Dr. Recep KÜRKÇÜ
Prof. Dr. Rıfat GÜNDAY
Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU
Prof. Dr. Sabit DUMAN
Prof. Dr. Sabri YENER
Prof. Dr. Safiye KIRLAR
Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK
Prof. Dr. Sedat YAZICI
Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA
Prof. Dr. Sema ETİKAN
Prof. Dr. Sena GÜRŞEN OTACIOĞLU
Prof. Dr. Serdal SEVEN
Prof. Dr. Serhat ZAMAN
Prof. Dr. Serkan GÜZEL
Prof. Dr. Serpil AYGÜN CENGİZ
Prof. Dr. Sevinç SAKARYA MADEN
Prof. Dr. Sinan ALÇIN
Prof. Dr. Songül TAŞ
Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK
Prof. Dr. Suat GEZGİN
Prof. Dr. Süleyman SOLMAZ
Prof. Dr. Şaban ORTAK
Prof. Dr. Şinasi AKDEMİR
Prof. Dr. Şükrü BALCI
Prof. Dr. Tahir BALCI
Prof. Dr. Tahsin TAPUR
Prof. Dr. Talip YILDIRIM
Prof. Dr. Taner TATAR
Prof. Dr. Temel ŞAHİN
Prof. Dr. Timuçin KODAMAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Harran Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Lefke Avrupa Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Trakya Üniversitesi
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Lefke Avrupa Üniversitesi
Gaziantep Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Altınbaş Üniversitesi
Galatasaray Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Cumhuriyet Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Bursa Uludağ Üniversitesi
Amasya Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Ordu Üniversitesi
Giresun Üniversitesi
Namık Kemal Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Kırşehir Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Muş Alparslan Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Trakya Üniversitesi
İstanbul Kültür Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Aydın Kocatepe Üniversitesi
Çukurova Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Çukurova Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Timur GÜLTEKİN
Prof. Dr. Türker ARMANER
Prof. Dr. Uğur ÖZGÖKER
Prof. Dr. Uğur YAVUZ
Prof. Dr. Umut AVCI
Prof. Dr. Ülkü ELİUZ
Prof. Dr. Üzeyir OK
Prof. Dr. Valide PAŞAYEVA
Prof. Dr. Vişne KORKMAZ
Prof. Dr. Yahya Mustafa KESKİN
Prof. Dr. Yakup CİVELEK
Prof. Dr. Yaşare AKTAŞ ARNAS
Prof. Dr. Yusuf ÇETİN
Prof. Dr. Yusuf DEVRAN
Prof. Dr. Yusuf GÜRÇİNAR
Prof. Dr. Yüksel SAVUCU
Prof. Dr. Zafer ÇAKMAK
Prof. Dr. Zehra ALTINAY GAZİ
Prof. Dr. Zeki NACAKCI
Prof. Dr. Ziya AVŞAR
Prof. Pınar GENÇ
Prof. Soner GENÇ

Ankara Üniversitesi
Galatasaray Üniversitesi
Kıbrıs Amerikan Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Karadeniz Teknik Üniversitesi
İbn Haldun Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Çukurova Üniversitesi
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Çukurova Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Yakındoğu Üniversitesi
Burdur Mehmet Akif Ersoy Ü.
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi

Doç. Dr. A.Ceyda ILGAZ BÜYÜKBAYKAL
Doç. Dr. Abdulkadir ÖZDEMİR
Doç. Dr. Abdullah IŞIKLAR
Doç. Dr. Abdolvahap AKINCI
Doç. Dr. Abdurrahim ALKIŞ
Doç. Dr. Abdurrahman İLĞAN
Doç. Dr. Adem POLAT
Doç. Dr. Adem SAĞIR
Doç. Dr. Adnan PINAR
Doç. Dr. Ahmet AKKAYA
Doç. Dr. Ahmet ATASOY
Doç. Dr. Ahmet Cem ERKMAN
Doç. Dr. Ahmet DOĞAN
Doç. Dr. Ahmet EYİM
Doç. Dr. Ahmet FEYZİ
Doç. Dr. Ahmet GÜNEYLİ
Doç. Dr. Ahmet İÇLİ
Doç. Dr. Ahmet KESGİN
Doç. Dr. Ahmet MUTLU
Doç. Dr. Ahmet Selim DOĞAN
Doç. Dr. Ahmet ŞAHBAZ
Doç. Dr. Ahmet TALİMCİLER
Doç. Dr. Ahmet Zeki ÜNAL
Doç. Dr. Ali AKSU
Doç. Dr. Ali Çağatay KILINÇ
Doç. Dr. Ali Dursun AYDIN
Doç. Dr. Ali Ekber GÜLERSOY
Doç. Dr. Ali ESGİN
Doç. Dr. Ali Haydar ŞAR
Doç. Dr. Ali Murat KIRIK
Doç. Dr. Ali ÖZTÜRK
Doç. Dr. Ali YİĞİT
Doç. Dr. Alper ÖZMEN

İstanbul Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Bursa Teknik Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Ü.
Düzce Üniversitesi
Kafkas Üniversitesi
Karabük Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Adıyaman Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Van Yüzüncüyıl Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Yakın Doğu Üniversitesi
Ardahan Üniversitesi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ege Üniversitesi
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Karabük Üniversitesi
Kafkas Üniversitesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Bursa Uludağ Üniversitesi
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Doç. Dr. Armağan ELÇİ	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Aslı YAZICI	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Aydın GÖRMEZ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Ayfer ŞAHİN	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Aygül AYKUT	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Aylin BEYOĞLU	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Ayperi DİKİCİ SİĞİRTMAÇ	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe Aslıhan EROĞLU	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe Derya KAHRAMAN	KTO Karatay Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe GÜNSEL	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşen AKYÜZ	İstanbul Medipol Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşenur BÜYÜKGÖZE KAVAS	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Aytaç YILDIZ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Bahar GÜDEK	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Barış KARAELEMA	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Barış ÖZDAL	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Barış TAŞ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Barış TOPTAŞ	Adıyaman Üniversitesi
Doç. Dr. Battal YILMAZ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Baykal BİÇER	Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Bayram BİÇAK	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Bayram ÇETİN	Muş Alparslan Üniversitesi
Doç. Dr. Bayram NAZİR	Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Begüm AYTEMUR	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Berna OTO	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Beyhan ZABUN	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Bilge ULUSAY ALPAY	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü.
Doç. Dr. Birgül KOÇAK OKSEV	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Birsan ÇEKEN	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Burçak KESKİN	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Burçak ŞENTÜRK	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Burhan KILIÇ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent AKBABA	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent İŞLER	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent KARA	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent KIRMIZI	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Caner IŞIK	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Celalettin YANIK	Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Cem ERGUN	Burdur Mehmet Akif Ersoy Ü.
Doç. Dr. Cemal BALTACI	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Cemalettin ŞAHİN	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Cemile Zehra KÖROĞLU	Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Cengiz ATLI	Iğdır Üniversitesi
Doç. Dr. Cenk GÜRAY	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Cumhuri ASLAN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Cüneyt KILIÇ	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Çağhan ADAR	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Çiğdem APAYDIN	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Çiğdem ERDEM	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Çulpan ZARİPOVA ÇETİN	Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Devrim ÖZKAN	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Duran AYDINÖZÜ	Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Düriye KOZLU İSMAİLOĞLU	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Ebru TEMİZ	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Elçin YAZICI	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Elif BAHADIR	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Emel Funda TÜRKMEN	Afyon Kocatepe Üniversitesi

Doç. Dr. Emine KOCA
Doç. Dr. Emine NAS
Doç. Dr. Emrah AKBAŞ
Doç. Dr. Emre İŞERİ
Doç. Dr. Ender DURUALP
Doç. Dr. Engin ASLANARGUN
Doç. Dr. Ercan GÜR
Doç. Dr. Ercüment ERSANLI
Doç. Dr. Erdal AKSOY
Doç. Dr. Erdal ARLI
Doç. Dr. Erdal YILDIRIM
Doç. Dr. Erhan ÖRSELLİ
Doç. Dr. Erhun ŞENGÜL
Doç. Dr. Erkan DEMİRKAN
Doç. Dr. Erkan Turan DEMİREL
Doç. Dr. Erkut ALTINDAĞ
Doç. Dr. Erol DURAN
Doç. Dr. Erol KOÇOĞLU
Doç. Dr. Erol TURAN
Doç. Dr. Ersan ERSOY
Doç. Dr. Ersin Kaya SANDAL
Doç. Dr. Esmâ İGÜŞ
Doç. Dr. Esra BİRKAN BAYDAN
Doç. Dr. Evrim URAL
Doç. Dr. Eyyup YILDIRIM
Doç. Dr. Ezeli AZARKAN
Doç. Dr. Fahri SEZER
Doç. Dr. Fahri TEMİZYÜREK
Doç. Dr. Faruk ALAEDDİNOĞLU
Doç. Dr. Fatih AYDIN
Doç. Dr. Fatih BAYRAM
Doç. Dr. Fatih Çetin ÇETİNKAYA
Doç. Dr. Fatih KARAHÜSEYİNOĞLU
Doç. Dr. Fatih KOCA
Doç. Dr. Fatih MANGIR
Doç. Dr. Fatih YILMAZ
Doç. Dr. Fatma ELİBOL
Doç. Dr. Fatma Nalan TÜRKMEN
Doç. Dr. Fatma Pervin BİLİR
Doç. Dr. Fatma ÜNAL
Doç. Dr. Fazıl YOZGAT
Doç. Dr. Fehmi Ali ILDIR
Doç. Dr. Fethi KAYALAR
Doç. Dr. Fikri SALMAN
Doç. Dr. Filiz ERDEMİR GÖZE
Doç. Dr. Firdevs SAVI ÇAKAR
Doç. Dr. Fuat AKDENİZLİ
Doç. Dr. G.Yükselen ABDURRAZAK PELER
Doç. Dr. Gamze ÖKSÜZ
Doç. Dr. Gencer ELKILIÇ
Doç. Dr. Gökhan AYDIN
Doç. Dr. Gökhan ÇETİNKAYA
Doç. Dr. Gökhan GÖKULU
Doç. Dr. Gökhan ÖLKER
Doç. Dr. Gökhan TUNÇ
Doç. Dr. Göksel GÖKER
Doç. Dr. Gül Banu DUMAN

Gazi Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Yaşar Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Düzce Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Munzur Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Hitit Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Beykent Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Dicle Üniversitesi
Kastamonu Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü.
Marmara Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.
Fırat Üniversitesi
Dicle Üniversitesi
Balıkesir Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Karabük Üniversitesi
Karabük Üniversitesi
Düzce Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Kırıkkale Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Çukurova Üniversitesi
Bartın Üniversitesi
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Bursa Uludağ Üniversitesi
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Burdur Mehmet Akif Ersoy Ü.
Dokuz Eylül Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Kafkas Üniversitesi
İstanbul Medipol Üniversitesi
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Bülent Ecevit Üniversitesi

Doç. Dr. Gülay APA KURTIŞOĞLU
Doç. Dr. Gülcan IŞIK
Doç. Dr. Gülgün YILMAZ
Doç. Dr. Gülsüm ÇALIŞIR
Doç. Dr. Gülüşan ÖZGÜN BAŞIBÜYÜK
Doç. Dr. Gülüzar ÇELEBİLİK
Doç. Dr. Gürbüz ÖZDEMİR
Doç. Dr. Gürcan Şevket AVCIOĞLU
Doç. Dr. Gürcü ERDAMAR
Doç. Dr. Gürsoy AKÇA
Doç. Dr. Güven BÜYÜKBAYKAL
Doç. Dr. H. Ahmet ARSLANTÜRK
Doç. Dr. Hacer MUTLU DANACI
Doç. Dr. Hacer Nurgül BEĞİÇ
Doç. Dr. Hakan AKDAĞ
Doç. Dr. Hakan KOÇ
Doç. Dr. Hakan KOLAYIŞ
Doç. Dr. Hakan ÖZDEMİR
Doç. Dr. Haldun YALÇINKAYA
Doç. Dr. Halil İbrahim AYDIN
Doç. Dr. Halil TOKCAN
Doç. Dr. Halim ESEN
Doç. Dr. Hamit Emrah BERİŞ
Doç. Dr. Hande ŞAHİN
Doç. Dr. Hanifi PARLAR
Doç. Dr. Harun YILDIZ
Doç. Dr. Hasan GENÇ
Doç. Dr. Hasan Hakan OKAY
Doç. Dr. Hasan Hüseyin KILINÇ
Doç. Dr. Hasan Tahsin SÜMBÜLLÜ
Doç. Dr. Hasan ÜNAL
Doç. Dr. Hasan YAVUZER
Doç. Dr. Hatice İÇEL
Doç. Dr. Hatice KUMCAĞIZ
Doç. Dr. Hilmi DEMİRKAYA
Doç. Dr. Hülya EŞKİ UĞUZ
Doç. Dr. Hüseyin AKGÜN
Doç. Dr. Hüseyin KOÇAK
Doç. Dr. İlgin KILIÇ
Doç. Dr. Işıl İlknur SERT
Doç. Dr. İbrahim ERDAL
Doç. Dr. İbrahim Hakan DÖNMEZ
Doç. Dr. İbrahim KUNT
Doç. Dr. İbrahim SERBESTOĞLU
Doç. Dr. İdris YILMAZ
Doç. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU
Doç. Dr. İhsan Seyit ERTEM
Doç. Dr. İlhan ERDEM
Doç. Dr. İlhan EROĞLU
Doç. Dr. İlknur İSTİFÇİ
Doç. Dr. İlknur MAYA
Doç. Dr. İrfan YILDIZ
Doç. Dr. İsa Yücel İŞGÖR
Doç. Dr. İsmail AKBAL
Doç. Dr. İsmail SEVİNÇ
Doç. Dr. Jale BALABAN SALI
Doç. Dr. K. Funda NAYİR

Trakya Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Trakya Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Gaziantep Üniversitesi
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
TOBB Ekonomi ve Teknoloji Ü.
Batman Üniversitesi
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Kırıkkale Üniversitesi
İstanbul Ticaret Üniversitesi
Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi
Burdur Mehmet Akif Ersoy Ü.
Balıkesir Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Burdur Mehmet Akif Ersoy Ü.
Selçuk Üniversitesi
Amasya Üniversitesi
Aydın Kocatepe Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Yozgat Bozok Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Amasya Üniversitesi
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dicle Üniversitesi
Balıkesir Üniversitesi
Aksaray Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi

Doç. Dr. Kaan Zülfikar DENİZ
Doç. Dr. Kadir ARSLANBOĞA
Doç. Dr. Kadir KARATEKİN
Doç. Dr. Kadir TEMURÇİN
Doç. Dr. Kadir YILDIZ
Doç. Dr. Kamile GÜLÜM
Doç. Dr. Kasım KARAMAN
Doç. Dr. Kasım TATLILIOĞLU
Doç. Dr. Kasım YILDIRIM
Doç. Dr. Kaya YILDIZ
Doç. Dr. Kazım ÇELİK
Doç. Dr. Kazım Ozan ÖZER
Doç. Dr. Kemal AYDIN
Doç. Dr. Kemal BAKIR
Doç. Dr. Kemal Oğuz ER
Doç. Dr. Kemalettin DENİZ
Doç. Dr. Kevser ÇELİK
Doç. Dr. Kubilay KOLUKIRIK
Doç. Dr. Kürşat ÖNCÜL
Doç. Dr. Levent MERCİN
Doç. Dr. Lütfü İLGAR
Doç. Dr. M. Emin KAYSERİLİ
Doç. Dr. M. Fatih Bilal ALODALI
Doç. Dr. M. Taner ŞENGÜN
Doç. Dr. Mahmut AÇAK
Doç. Dr. Mahmut AÇAK
Doç. Dr. Mahmut DOĞAN
Doç. Dr. Mahmut Hakkı AKIN
Doç. Dr. Mahmut Kubilay AKMAN
Doç. Dr. Mehmet AK
Doç. Dr. Mehmet Akif SÖZER
Doç. Dr. Mehmet AKPINAR
Doç. Dr. Mehmet Ali YILDIZ
Doç. Dr. Mehmet ANIK
Doç. Dr. Mehmet ARSLANTEPE
Doç. Dr. Mehmet BARDAKÇI
Doç. Dr. Mehmet CANBULAT
Doç. Dr. Mehmet Devrim TOPSES
Doç. Dr. Mehmet DÖNMEZ
Doç. Dr. Mehmet EKİZ
Doç. Dr. Mehmet Emin SÖNMEZ
Doç. Dr. Mehmet Fatih DOĞRUCAN
Doç. Dr. Mehmet Fatih ÖZMANTAR
Doç. Dr. Mehmet Gökhan GENEL
Doç. Dr. Mehmet GÖKÜŞ
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ
Doç. Dr. Mehmet IŞIK
Doç. Dr. Mehmet Kayhan KURTULDU
Doç. Dr. Mehmet Nurullah KURUTKAN
Doç. Dr. Mehmet ÖZBAŞ
Doç. Dr. Mehmet ÖZKARTAL
Doç. Dr. Mehmet Sait DİLEK
Doç. Dr. Mehmet Turgut BERBERCAN
Doç. Dr. Mehmet YILMAZ
Doç. Dr. Melek ALPAR
Doç. Dr. Meltem YALIN UÇAR
Doç. Dr. Meriç ERASLAN

Ankara Üniveristesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Kastamonu Üniversitesi
Süleyman Demirel Üniversitesi
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Balıkesir Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Bingöl Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Pamukkale Üniversite
İstanbul Kent Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Erzurum Teknik Üniversitesi
Balıkesir Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Süleyman Demirel Üniversitesi
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Kafkas Üniversitesi
Dumlupınar Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Adıyaman Üniversitesi
Balıkesir Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Gaziantep Üniversitesi
Akdeniz Üniversite
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Gaziantep Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Gaziantep Üniversitesi
Yalova Üniveritesi
Selçuk Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Batman Üniversitesi
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Düzce Üniversitesi
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Süleyman Demirel Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Adnan Menderes Üniversitesi
Burdur Mehmet Akif Ersoy Ü.

Doç. Dr. Mesut DOĞAN
Doç. Dr. Mesut GÜN
Doç. Dr. Mete Cüneyt OKYAR
Doç. Dr. Mete KAZAZ
Doç. Dr. Metin BAYRAM
Doç. Dr. Miraç Burak GÖNÜLTAŞ
Doç. Dr. Mitat DURMUŞ
Doç. Dr. Mithat ESER
Doç. Dr. Muammer Mete TAŞLIOVA
Doç. Dr. Muammer SARIKAYA
Doç. Dr. Muhammet DÜŞÜKCAN
Doç. Dr. Muhammet KOÇAK
Doç. Dr. Murat AKSU
Doç. Dr. Murat Cem DEMİR
Doç. Dr. Murat ÇERKEZ
Doç. Dr. Murat DEMİR
Doç. Dr. Murat ELİÖZ
Doç. Dr. Murat ERTUĞRUL
Doç. Dr. Murat FAHRİOĞLU
Doç. Dr. Murat KAYACAN
Doç. Dr. Murat ÖZCAN
Doç. Dr. Murat SEZGİN
Doç. Dr. Musa ALP
Doç. Dr. Musa KÖKSAL
Doç. Dr. Mustafa BAŞARAN
Doç. Dr. Mustafa Cevat ATALAY
Doç. Dr. Mustafa DOĞAN
Doç. Dr. Mustafa GÖKÇE
Doç. Dr. Mustafa GÜÇLÜ
Doç. Dr. Mustafa GÜNDÜZ
Doç. Dr. Mustafa KARABULUT
Doç. Dr. Mustafa Kemal ŞAN
Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU
Doç. Dr. Mustafa KOÇ
Doç. Dr. Mustafa ÖNCÜ
Doç. Dr. Mustafa ÖZDEMİR
Doç. Dr. Mustafa ŞEKER
Doç. Dr. Mustafa TAHİROĞLU
Doç. Dr. Mustafa ULUSOY
Doç. Dr. Mustafa ÜNER
Doç. Dr. Mustafa Yaşar ŞAHİN
Doç. Dr. Mustafa YILDIZ
Doç. Dr. Naile RENGİN OYMAN
Doç. Dr. Nebahat Akgün ÇOMAK
Doç. Dr. Necati Alp ERİLLİ
Doç. Dr. Necdet AYSAI
Doç. Dr. Necmettin ELMASTAŞ
Doç. Dr. Nevin AKKAYA
Doç. Dr. Nihat ŞİMŞEK
Doç. Dr. Nihat YILMAZ
Doç. Dr. Nil DUBAN
Doç. Dr. Nilüfer İLHAN
Doç. Dr. Nilüfer ŞAHİN PERÇİN
Doç. Dr. Nimet Candaş KAHYA
Doç. Dr. Niyazi KURNAZ
Doç. Dr. Nuh DOĞAN
Doç. Dr. Nurettin ÖZGEN

İstanbul Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Şırnak Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Kafkas Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Hitit Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Munzur Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi
Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Muş Alparslan Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Çukurova Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi
Namık Kemal Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi
Adıyaman Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Balıkesir Üniversitesi
Mersin Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Kırıkkale Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Süleyman Demirel Üniversitesi
Galatasaray Üniversitesi
Cumhuriyet Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Harran Üniversitesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Gaziantep Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Aydın Kocatepe Üniversitesi
Yozgat Bozok Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dumlupınar Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Nuri BALOĞLU
Doç. Dr. Nuri SEÇGİN
Doç. Dr. Nusret KOCA
Doç. Dr. Ogün COŞKUN
Doç. Dr. Oğuz DİLMAÇ
Doç. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU
Doç. Dr. Oğuzhan BAŞIBÜYÜK
Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA
Doç. Dr. Olgun KİTAPCI
Doç. Dr. Onur Alp KAYABAŞI
Doç. Dr. Onur KÖKSAL
Doç. Dr. Orhan ÇINAR
Doç. Dr. Orhan GÜRSU
Doç. Dr. Osman ATEŞ
Doç. Dr. Oya KORKMAZ
Doç. Dr. Ömer ALANKA
Doç. Dr. Ömer Faruk SÖNMEZ
Doç. Dr. Ömer SOLAK
Doç. Dr. Ömer ZAIMOĞLU
Doç. Dr. Özcan BAYRAK
Doç. Dr. Özcan GÜNGÖR
Doç. Dr. Özer KÜPELİ
Doç. Dr. Özge GENÇEL ATAMAN
Doç. Dr. Özgür YILDIZ
Doç. Dr. Özkan GÖK
Doç. Dr. Özlem ATALIK
Doç. Dr. Pelin AYTEMİZ
Doç. Dr. Pesent DOĞAN
Doç. Dr. Raika Şeyda ÜLSEVER
Doç. Dr. Ramazan ERDAĞ
Doç. Dr. Ramazan KAYA
Doç. Dr. Ranetta GAFAROVA
Doç. Dr. Recep DÜNDAR
Doç. Dr. Recep TUZCU
Doç. Dr. Remzi CAN
Doç. Dr. Reyhan SAYDAM
Doç. Dr. Ruhi KONAK
Doç. Dr. S. Serhat SERTER
Doç. Dr. Sabahattin DENİZ
Doç. Dr. Sabit MENTEŞE
Doç. Dr. Sadık TÜRKOĞLU
Doç. Dr. Sadullah GÜLTEN
Doç. Dr. Sait AKBAŞLI
Doç. Dr. Salih YILMAZ
Doç. Dr. Salih Zeki GENÇ
Doç. Dr. Samettin GÜNDÜZ
Doç. Dr. Sebahattin DEVECİOĞLU
Doç. Dr. Sefa USTA
Doç. Dr. Selahattin AKPINAR
Doç. Dr. Selahattin KAYMAKCI
Doç. Dr. Selahattin KAYNAK
Doç. Dr. Selami ÖZSOY
Doç. Dr. Selma ÇELİKİYAY
Doç. Dr. Sema SEVİNÇ
Doç. Dr. Serap ÖZ AYDIN
Doç. Dr. Serda TÜRKEK OTER
Doç. Dr. Serdar ORHAN

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü.
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Giresun Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Kafkas Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Aksaray Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Tarsus Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Balıkesir Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Emniyet Genel Müdürlüğü
Eskişehir Teknik Üniversitesi
Başkent Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Ardahan Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Kastamonu Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Munzur Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Ordu Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Çanakkale Onseki Mart Üniversitesi
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Kastamonu Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Bartın Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Balıkesir Üniversitesi
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Fırat Üniversitesi

Doç. Dr. Serdar SAĞLAM
Doç. Dr. Serdar TUNA
Doç. Dr. Serdar YAVUZ
Doç. Dr. Serhat YENER
Doç. Dr. Serkan HACICAFEROĞLU
Doç. Dr. Serkan ÖZDEMİR
Doç. Dr. Serkan ŞEN
Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM
Doç. Dr. Seyit ATEŞ
Doç. Dr. Seyit Battal UĞURLU
Doç. Dr. Seyit YÖRE
Doç. Dr. Sıtkı Bahadır TUTU
Doç. Dr. Sibel AÇIŞLI
Doç. Dr. Sibel ÜNALAN ÖZDEMİR
Doç. Dr. Sibel ÜST ERDEM
Doç. Dr. Soner ŞAHİN
Doç. Dr. Sonnur İŞİTAN
Doç. Dr. Sultan Murat TOPÇU
Doç. Dr. Suvat PARİN
Doç. Dr. Süheyla ÜÇİŞİK ERBİLEN
Doç. Dr. Süleyman DOĞAN
Doç. Dr. Süleyman ELMACI
Doç. Dr. Süleyman Emre ÖZCAN
Doç. Dr. Süleyman İLHAN
Doç. Dr. Süleyman Murat YILDIZ
Doç. Dr. Şaduman KAPUSUZOĞLU
Doç. Dr. Şafak ÜNÜVAR
Doç. Dr. Şebnem YILDIRIM ORHAN
Doç. Dr. Şefik Okan MERCAN
Doç. Dr. Şehnaz YALÇIN WELLS
Doç. Dr. Şemsettin DAĞLI
Doç. Dr. Şener BİLALLİ
Doç. Dr. Şerafettin Can ERDEM
Doç. Dr. Şerif KORKMAZ
Doç. Dr. Şerife AK
Doç. Dr. Şerife SUBAŞI
Doç. Dr. Şerife TALİ
Doç. Dr. Şerife YALÇINKAYA
Doç. Dr. Şevki İŞIKLI
Doç. Dr. Şule TURHAN
Doç. Dr. Şükrü SÖNMEZER
Doç. Dr. Tahsin TURGAY
Doç. Dr. Talip ÖZTÜRK
Doç. Dr. Tamer KARADEMİR
Doç. Dr. Taner ALTUN
Doç. Dr. Taner BİLGİN
Doç. Dr. Tayfun DOĞAN
Doç. Dr. Tayfun SERVİ
Doç. Dr. Tolga TİPİ
Doç. Dr. Tolga ULUSOY
Doç. Dr. Tuba KANCI DOĞAN
Doç. Dr. Tuğça Poyraz TACOĞLU
Doç. Dr. Turgay HAN
Doç. Dr. Turhan ÇETİN
Doç. Dr. Uğur ABAKAY
Doç. Dr. Uğur ALTUĞ
Doç. Dr. Uğur ATAN

Gazi Üniversitesi
Burdur Mehmet Akif Ersoy Ü.
Fırat Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Ege Üniversitesi
Artvin Çoruh Üniversitesi
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Nisantasi Üniversitesi
Balıkesir Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doğu Akdeniz Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
International Balkan University
Marmara Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Ordu Üniversitesi
Ege Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Bursa Uludağ Üniversitesi
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü.
Sakarya Üniversitesi
Ordu Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Üsküdar Üniversitesi
Adıyaman Üniversitesi
Bursa Uludağ Üniversitesi
Kastamonu Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Ordu Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Gaziantep Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi

Doç. Dr. Uğur GÜNGÖR
Doç. Dr. Umut KARABULUT
Doç. Dr. Utku ALTUNÖZ
Doç. Dr. Ülkü Ayşe OĞUZHAN BÖREKÇİ
Doç. Dr. Ümit AKCA
Doç. Dr. Ümrhan TÜRKYILMAZ
Doç. Dr. Ünal KARLI
Doç. Dr. Ünsal BEKDEMİR
Doç. Dr. Vahit GÖKTAŞ
Doç. Dr. Vehbi ÜNAL
Doç. Dr. Veli ÜNSAL
Doç. Dr. Veysi GÜNAL
Doç. Dr. Vildan DURMAZ
Doç. Dr. Yahya YEŞİLYURT
Doç. Dr. Yasemin DARANCIK
Doç. Dr. Yasin YILMAZ
Doç. Dr. Yaşar TÜRKBEN
Doç. Dr. Yavuz BAYRAM
Doç. Dr. Yavuz HAYKIR
Doç. Dr. Yener BEKTAŞ
Doç. Dr. Yılmaz GEÇİT
Doç. Dr. Yunus Emre KARAKAYA
Doç. Dr. Yurdal DİKMENLİ
Doç. Dr. Yusuf Ekrem AKBAŞ
Doç. Dr. Yusuf GENÇ
Doç. Dr. Yusuf KEŞ
Doç. Dr. Yusuf YUDİGÜL
Doç. Dr. Yüksel GÖĞEBAKAN
Doç. Dr. Zafer DURDU
Doç. Dr. Zafer KUŞ
Doç. Dr. Zafer TANGÜLÜ
Doç. Dr. Zait Burak AKTUĞ
Doç. Dr. Zehra SAK BRODY
Doç. Dr. Zekerya BATUR
Doç. Dr. Zeki COŞKUNER
Doç. Dr. Zübeyir OVACIK
Doç. Dr. Zübeyir TURAN
Doç. Dr. Güldane ARAZ AY

Başkent Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Sinop Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Süleyman Demirel Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Giresun Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Harran Üniversitesi
Eskişehir Teknik Üniversitesi
Kastamonu Üniversitesi
Çukurova Üniversitesi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Yozgat Bozok Üniversitesi
Trabzon Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Adıyaman Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Süleyman Demirel Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Yaşar Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Aksaray Üniversitesi
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Abdi GÜNGÖR
Dr. Öğr. Üyesi Abdulhalim OFLAZ
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir YILDIZ
Dr. Öğr. Üyesi Abdülkerim KARADENİZ
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah DURAKOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah HACİBEKİROĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah İNCE
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÖZDAĞ
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah SELVİTOPI
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah SÜRÜCÜ
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman KIRTEPE
Dr. Öğr. Üyesi Adem BELDAĞ
Dr. Öğr. Üyesi Adem ÇATAK
Dr. Öğr. Üyesi Adem DOĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Adnan ALKAN
Dr. Öğr. Üyesi Adnan Doğan BULDUR
Dr. Öğr. Üyesi Adnan OKTAY
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ABAY

Düzce Üniversitesi
İğdır Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Siirt Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Mardin Artuklu Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BUĞA	Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Burak KAHRAMAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EDİ	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Emin SEYHAN	Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GEMİ	Mardin Artuklu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KÜTÜK	Mardin Artuklu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Melih GÜNEŞ	Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet OKTAN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Selçuk AKDEMİR	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TUNC	Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇEKİÇ	Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇİFTÇİ	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali Fuat BAYSAL	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali KORKMAZ	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Alirıza AĞ	Bayburt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Alkan UĞURLU	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Alper GÜRER	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Alper TAZEGÜL	Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Alptekin YAVAŞ	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Alptürk AKÇÖLTEKİN	Ardahan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arif ÇİÇEK	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arif Olgun KÖZLEME	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Armağan ÖZTÜRK	Artvin Çoruh Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aslı YAYAK	Bursa Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan NAKİBOĞLU	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Atilla KARATAŞ	Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayberk Nuri BERKMAN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aydın ÇİVİLİDAĞ	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayhan KARAKAŞ	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aylin YAMAN KOCADAĞLI	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aynur FEYZİOĞLU	Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe BUDAK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Gül ÇIVGIN	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Sibel DEMİRTAŞ	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül GÜNGÖR	Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül KOYUNCU OKCA	Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül ŞARBAK	Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aytaç KADIOĞLU	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aytaç ÖZMUTLU	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayten DÜZKANTAR	Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aytürk KELEŞ	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aziz BELLİ	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv.
Dr. Öğr. Üyesi B. Okan MİÇOOĞULLARI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Bade YAMAK	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Banu YAMAN	Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Barış ÇİFTÇİ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Barış TOPTAŞ	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bayram POLAT	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Behçet ÖZNACAR	Yakın Doğu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Behiye AKACAN	Lefke Avrupa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bekir GÜNDOĞMUŞ	Şırnak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Berk Utkan ATBAKAN	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Beste DİNÇER	Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Beyhan PAMUK	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bilgen AYDIN SEVİM	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bilgen KIRAL	Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Burak Hamza ERYİĞİT	Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Burcu AKKAYA TELCİ	Maltepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Burcu KARASAR	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bülent ŞENER	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bülent TURNA	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin AYÇİÇEĞİ	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cahit GÜNGÖR	Çukurova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Canan HANOĞLU	Gazi Osman Paşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Canan ULUYAĞCI	Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cemal AKÜZÜM	Dicle Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cenk AKAY	Mersin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cenk YOLDAŞ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ceren AKSOY SUGIYAMA	Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ceyhun Akın CENGİZ	Gazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cihad ÖZSÖZ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cumaali YAVUZ	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çağlar PEHLİVAN	Kocaeli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çetin TAN	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Davut SARITAŞ	Nevşehir HBV Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Davut YİĞİTPAŞA	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Demet TATAR	Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Demirali Yaşar ERGİN	Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Deniz KUNDAKÇI	Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Deniz TANSEL İLİÇ	Başkent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Derya KILIÇOĞLU	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Derya KUTLU	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Devrim ERTÜRK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Didem DENİZ	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Didem KOŞAR	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Doğan AYDOĞAN	Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Eda ÖZGÜL KATLAV	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Efe DURMUŞ	Harran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Egemen ERMİŞ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem Ziya DUMAN	Gazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elif GÜRSOY	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elife AKIŞ	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emel SARITAŞ	Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emin YÜREKLİ	Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emine ŞAHİN	Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emrah KOPARAN	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emre DEMİR	Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emrullah ÜLGEN	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Enes BAL	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Engin YILDIRIM	Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Enver BAYRAM	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ercan ÇALIŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ercan GEÇGİN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ercan YAŞAR	Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ercan YÜKSEKYILDIZ	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erdal AYDOĞMUŞ	Ardahan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan KÖYCÜ	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erem SARIKOCA	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erhan AYDIN	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erhan TECİM	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erkan AKGÖZ	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erkan DOĞAN	Kocaeli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erol BULUT	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erol KAPLUHAN	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Erol YÜKSEL
Dr. Öğr. Üyesi Ersin DİKER
Dr. Öğr. Üyesi Esen ŞAHİN
Dr. Öğr. Üyesi Esra G. KAYGISIZ
Dr. Öğr. Üyesi Esra N. KILCI
Dr. Öğr. Üyesi Esra Nur TİRYAKİ
Dr. Öğr. Üyesi Evindar YEŞİLBAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Eyyup AKBULUT
Dr. Öğr. Üyesi Eyyüb Ensari CİCERALI
Dr. Öğr. Üyesi Faruk DAYI
Dr. Öğr. Üyesi Fatih KAYA
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Mehmet UĞURLU
Dr. Öğr. Üyesi Fatih MURATHAN
Dr. Öğr. Üyesi Fatma DORE
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Senem GÜNGÖR
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Zehra ÇAKICI
Dr. Öğr. Üyesi Ferdi GÜZEL
Dr. Öğr. Üyesi Ferhunde K. ÖNER
Dr. Öğr. Üyesi Ferman KONUKMAN
Dr. Öğr. Üyesi Fethi NAS
Dr. Öğr. Üyesi Fevzi KAÇER
Dr. Öğr. Üyesi Feyza DOYRAN
Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah KOCA
Dr. Öğr. Üyesi Fikri ÖZDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Firdevs KOÇ
Dr. Öğr. Üyesi Funda MASDAR KARA
Dr. Öğr. Üyesi Gaye Belkız YETER
Dr. Öğr. Üyesi Gökçen ŞAHMARAN
Dr. Öğr. Üyesi Gökdeniz KALKIN
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ABA
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ILGAZ
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan KILIÇOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan OFLUOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Gözde İNAL KIZILTEPE
Dr. Öğr. Üyesi Gözde MERT
Dr. Öğr. Üyesi Gülay Ö. AKGÜNDÜZ
Dr. Öğr. Üyesi Gülbahar ÜÇLER
Dr. Öğr. Üyesi Gülberk BİLECİK
Dr. Öğr. Üyesi Gülda ÇETİNDAG SÜME
Dr. Öğr. Üyesi Gülden ÖZTÜRK SERTER
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah B.L KARADUMAN
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah SARI
Dr. Öğr. Üyesi Güner ÇİÇEK
Dr. Öğr. Üyesi Gürkan DAĞBAŞI
Dr. Öğr. Üyesi Güven MENGÜ
Dr. Öğr. Üyesi H. Buluthan ÇETİNTAŞ
Dr. Öğr. Üyesi H. Gülhan O. KARSAK
Dr. Öğr. Üyesi H.Kamil BİÇİCİ
Dr. Öğr. Üyesi Hakan BAĞCI
Dr. Öğr. Üyesi Hakan YALAP
Dr. Öğr. Üyesi Halim DEMİRYÜREK
Dr. Öğr. Üyesi Haluk ÖNER
Dr. Öğr. Üyesi Hamide ULUPINAR
Dr. Öğr. Üyesi Hamit SALİHOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Hamza KURTKAPAN
Dr. Öğr. Üyesi Hamza ŞİMŞEK
Dr. Öğr. Üyesi Handan ARSLAN

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Giresun Üniversitesi
İstanbul Arel Üniversitesi
Mustafa Kemal Üniversitesi
Mardin Artuklu Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Nişantaşı Üniversitesi
Kastamonu Üniversitesi
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Adıyaman Üniversitesi
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Başkent Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Bayburt Üniversitesi
Bartın Üniversitesi
Qatar University
Bartın Üniversitesi
Bingöl Üniversitesi
Bahçeşehir Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Hitit Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Batman Üniversitesi
Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi
Trakya Üniversitesi
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Bülent Ecevit Üniversitesi
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Nişantaşı Üniversitesi
Bingöl Üniversitesi
Ahi Evran Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Hitit Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Hitit Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Kırklareli Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Bartın Üniversitesi
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Mardin Artuklu Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Batman Üniversitesi
Fırat Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Handan DEMİRCİOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Handan TUNÇ
Dr. Öğr. Üyesi Hanifi ÜZÜM
Dr. Öğr. Üyesi Hasan AKREŞ
Dr. Öğr. Üyesi Hasan AYDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Hasan COŞKUN
Dr. Öğr. Üyesi Hasan ERİŞ
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin AYGÜL
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin GÜNEŞ
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin TAYLAN
Dr. Öğr. Üyesi Hasan YAŞAROĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Hasan YAZICI
Dr. Öğr. Üyesi Haşım KAFALI
Dr. Öğr. Üyesi Hatice D. GÜNDOĞMUŞ
Dr. Öğr. Üyesi Hatice KADIOĞLU ATEŞ
Dr. Öğr. Üyesi Hatice V. BAYRAKTAR
Dr. Öğr. Üyesi Hıdır ÖNÜR
Dr. Öğr. Üyesi Hiclal DEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Huriye ALTUNER
Dr. Öğr. Üyesi Hülya ÇEVİRME
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin DEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin SERİN
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim CAN
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Etem ZİNDEREN
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Ethem ARIOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Sena ARVAS
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim SEZER
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÜLKER
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim YÜCEDAĞ
Dr. Öğr. Üyesi İhsan Çağatay ULUS
Dr. Öğr. Üyesi İhsan Ömer ATAGENÇ
Dr. Öğr. Üyesi İlker DERE
Dr. Öğr. Üyesi İlkgül KAYA ZENBİLCİ
Dr. Öğr. Üyesi İlyas YAZAR
Dr. Öğr. Üyesi İsa KAYA
Dr. Öğr. Üyesi İsmail ÇALIK
Dr. Öğr. Üyesi İsmail EGE
Dr. Öğr. Üyesi İsmail SANBERK
Dr. Öğr. Üyesi İsmail ŞAHİN
Dr. Öğr. Üyesi İsmail YELPAZE
Dr. Öğr. Üyesi İsmet EŞMELİ
Dr. Öğr. Üyesi İsmet MEYDAN
Dr. Öğr. Üyesi Kadir Caner DOĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Kadriye KAYACAN
Dr. Öğr. Üyesi Kağan KAYA
Dr. Öğr. Üyesi Kamil ŞAHİN
Dr. Öğr. Üyesi Kemal DİL
Dr. Öğr. Üyesi Kemal ÖZGEN
Dr. Öğr. Üyesi Kenan DEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Kerem ÇOLAK
Dr. Öğr. Üyesi Kerem ÖZBEY
Dr. Öğr. Üyesi Kezban PAKSOY
Dr. Öğr. Üyesi Kıvanç AYCAN
Dr. Öğr. Üyesi Kuvılcım ROMYA BİLGİN
Dr. Öğr. Üyesi Koray ÖZŞEKER
Dr. Öğr. Üyesi Korhan MAVNACIOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Korkut Uluç İŞİSAĞ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Batman Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Bartın Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Aksaray Üniversitesi
İstanbul Sabahattin Zaim Ü.
İstanbul Sabahattin Zaim Ü.
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Hitit Üniversitesi
Niğde Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Bartın Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Giresun Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Mardin Artuklu Üniversitesi
Bartın Üniversitesi
Kırklareli Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Yozgat Bozok Üniversitesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Mustafa Kemal Üniversitesi
Çukurova Üniversitesi
Karabük Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.
Pamukkale Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Cumhuriyet Üniversitesi
Kırıkkale Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi,
Dicle Üniversitesi
Burdur Mehmet Akif Ersoy Ü.
Trabzon Üniversitesi
Artvin Çoruh Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Başkent Üniversitesi
Karadeniz Teknik Üniversitesi
İstanbul Medipol Üniversitesi
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Lokman TANRIKULU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Lütfiye KAYA CİCERALI	Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi M. Burhanettin COŞKUN	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi M. Emin TÜRKOĞLU	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi M. Emre KILIÇASLAN	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut AKGÜL	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Sami ÖZTÜRK	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AKBIYIK	Harran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali HAMEDOĞLU	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali ÖZTÜRK	Iğdır Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Barış YILMAZ	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇEBİ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DALKILIÇ	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DENİZ	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Erhan YİĞİTER	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KANAK	Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Nuri SALUR	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SUSUZ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Vahit EREN	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YAVUZ	Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YILDIRIM	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Melike FAİZ	Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Meral TİMURTURKAN	Burdur Mehmet Akif Ersoy Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Meryem ALTUN	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Metin BUZDUĞU	Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt CEYLAN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Meyrem DEVECİ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Meyrem TUNA UYSAL	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mim Sertaç TÜMTAŞ	Burdur Mehmet Akif Ersoy Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Mualla YILDIZ	Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muammer AK	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet GÖRÜR	Gazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet OKUDAN	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet ÖZTABAK	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Muharrem ÖZDEN	Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhsin İNCESU	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhsine Eda ARMAĞAN	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat ATEŞLİ	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat AYTAŞ	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat BARTAN	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇAĞLAR	Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat DEMİREZEN	Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Murat KOBYA	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat YILDIZ	Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Musa DEMİR	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AKSOY	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARSLAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AYDEMİR	İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Can KOÇ	Mersin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Cüneyt ÖZŞAHİN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa DEMİRCİ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa DOLMACI	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÜNAY	Çukurova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÜNERİGÖK	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa İNCE	Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KABATAŞ	Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KAYHAN	Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZGENEL	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa SAVCI	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIZ	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YÜCEL	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mücahit ASUTAY	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Müge KİRMİKİL	Bursa Uludağ Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mümin KÖKTAŞ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mürsel ETHEM	Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi N. Çiçek AKÇIL HARMANKAYA	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nadire KARADEMİR	Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Nazife Özge KILIÇ	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Necla KAPLAN	Mardin Artuklu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Neslihan KOÇ	Gazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nesrin DUMAN	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Neval KARANFİL	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nigar İPEK EĞİLMEZ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer ALİMEN	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nuray Hilal TUĞAN	Başkent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nurhak Cem DEDEBALI	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nüket AFAT	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan KIRDÖK	Çukurova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ŞAHİN	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Oktay ÇOBAN	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Olcay TİRE	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Onur ÖKSÜZ	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Osman SABUNCUOĞLU	İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ozan BÜYÜKYILMAZ	Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ökkeş Hakan ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer CENGİZ	Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer İNCE	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Tuğrul KARA	Çukurova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer ZAMBAK	Bayburt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgehan ÖZKAN	Trabzon Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgün CAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgür ÇETİNTAŞ	Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgür KARATAŞ	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgür TÜFEKÇİ	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özhan DEMİRKOL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özkan ERTUĞRUL	Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özkan UZ	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem BAY GÜLVEREN	Başkent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem TUZCU	Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pakize A. SANDIKCIOĞLU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pınar BAĞÇELİ KAHRAMAN	Bursa Uludağ Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pınar ILGIN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Polat S. ALPMAN	Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Polat TUNÇER	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Rabia GÖKCEN KAYABAŞI	Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan BÖLÜK	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan CANSOY	Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan UYKUR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Reyhan AĞÇAM	Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan ÖZTÜRK	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan ŞİMŞEK	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Rumeysa HOŞOĞLU	Kapadokya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sabri Haluk ERDEM	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Saffet AKDAĞ	Yozgat Bozok Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Salih BATAL	Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Salih BİRİNCİ	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sami BASKIN	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sami KALAYCI	Şırnak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sami KALAYCI	Şırnak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Savaş Selahattin ATEŞ	Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Seda KARAÖZ ARIHAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Seda ÖZSOY	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sedat ÇELİK	Şırnak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selahattin POLAT	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selçuk AYDEMİR	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selçuk BİLGİN	Gazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selman ABLAK	Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Semra YILMAZ ÇİLDAM	Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sena COŞKUN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serdar BULUT	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serdar SÜNNETÇİOĞLU	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serhat ÇOBAN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversite
Dr. Öğr. Üyesi Serhat KOCA	Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serhat KÜÇÜK	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÖZTÜRK	Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sertaç SERDAR	Bursa Uludağ Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Servet TİKEN	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sezai BALCI	Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sezen TOFUR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sibel DAL	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sinan TAŞDELEN	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sinan YAZICI	Bayburt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sultan SÖKMEN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman B. YALÇIN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Süreyya ECE	Şırnak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Süreyya Yonca SEZER	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şaban KARAYAĞIZ	Nuh Naci Yazgan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şaduman YILDIZ	Bayburt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şahin GÖK	Gelişim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şebnem KOLTAN YILMAZ	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şener ODABAŞOĞLU	Maltepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şule GECE ÇELİKKAN	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tacettin Gökhan ÖZÇELİK	Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Talha MURATHAN	Ardahan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tamer KAVURAN	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Taner ARABACIOĞLU	Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Taner ARTAN	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tanzer YAKAR	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tarık DEMİR	Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Taşkın KILIÇ	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Temel Alper KARSLI	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Timuçin AKTAN	Nuh Naci Yazgan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Timuçin Buğra EDMAN	İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tolga ENSARİ	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tufan ÇÖTOK	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba AKDAL	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba YILMAZ BİNGÖL	Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tunahan ERDEM	Çukurova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Turhan ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tülay ÇELİK	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Uğur AKBULUT	Erzurum Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Uğur SEVİM
Dr. Öğr. Üyesi Umut YILDIRIM
Dr. Öğr. Üyesi Ümit EKER
Dr. Öğr. Üyesi Ümit HUNUTLU
Dr. Öğr. Üyesi Ümit YILDIZ
Dr. Öğr. Üyesi Ünal BATTAL
Dr. Öğr. Üyesi Ünal ÖZDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Vahdet ÖZKOÇAK
Dr. Öğr. Üyesi Veda BİLİCAN GÖKKAYA
Dr. Öğr. Üyesi Vedat ŞAHİN
Dr. Öğr. Üyesi Vedat TEZCAN
Dr. Öğr. Üyesi Vedat TURĞUT
Dr. Öğr. Üyesi Vedi TEMİZKAN
Dr. Öğr. Üyesi Volkan KOÇ
Dr. Öğr. Üyesi Volkan TATAR
Dr. Öğr. Üyesi Vuslat OĞUZ
Dr. Öğr. Üyesi Yahya DEMİRKANOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Yakın EKİN
Dr. Öğr. Üyesi Yakup YÜKSEL
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin MAMUR IŞIKÇI
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin SANAL
Dr. Öğr. Üyesi Yasin TOPALOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar GENEL
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ÇOBANOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ÖZDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Yeliz PEKERŞEN
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre KARAKAYA
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf BİLGE
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf İNEL
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Kemal ÖZTÜRK
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Sinan ZAVALSIZ
Dr. Öğr. Üyesi Z. Canan BAYER
Dr. Öğr. Üyesi Z. Nurdan ATALAY
Dr. Öğr. Üyesi Zafer BAŞKAYA
Dr. Öğr. Üyesi Zehra EMİNAĞAOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep DOĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep P. BATMAN
Dr. Öğr. Üyesi Ziya POLAT
Dr. Öğr. Üyesi Zuhal GİZİR
Dr. Öğr. Üyesi Zülfiye KOÇAK

Giresun Üniversitesi
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yozgat Bozok Üniversitesi
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Bayburt Üniversitesi
Eskişehir Teknik Üniversitesi
Mersin Üniversitesi
Hitit Üniversitesi
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Namık Kemal Üniversitesi
Süleyman Demirel Üniversitesi
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Munzur Üniversitesi
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
İstanbul Arel Üniversitesi
Mersin Üniversitesi
Bitlis Eren Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Namık Kemal Üniversitesi
Giresun Üniversitesi
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Munzur Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Amasya Üniversitesi
Karabük Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Mardin Artuklu Üniversitesi
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Artvin Çoruh Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi
Bursa Uludağ Üniversitesi
Mardin Artuklu Üniversitesi
Mersin Üniversitesi
Bitlis Eren Üniversitesi

Dr. Ahmet ÇETİNTAŞ
Dr. Ahmet VURGUN
Dr. Ajda ŞENOL SAKİN
Dr. Ali Gürel GÖKSEL
Dr. Alper İŞİN
Dr. Ayşe ÇAMKARA ERGİNER
Dr. Berna ÖZKUT
Dr. Canan OLPAK KOÇ
Dr. Doruk ENGÜR
Dr. Fidan FIRAT
Dr. Fitnat GÜRGİL
Dr. Hikmet ÇİÇEK
Dr. Hulusi EREN
Dr. İlknur ÖZAL GÖNCÜ

İnönü Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Bursa Uludağ Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Adalet Bakanlığı
Bursa Uludağ Üniversitesi
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
Gazi Üniversitesi
Dicle Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Gazi Üniversitesi

Dr. İnan ERYILMAZ
Dr. Kardiyan BOOBEKOVA
Dr. Koray ÇAMLICA
Dr. Mehmet Emre ERYÜCEL
Dr. Mehmet Tahsin ŞAHİN
Dr. Meltem SARGIN
Dr. Necla DURSUN
Dr. Onur ÖZTÜRK
Dr. Ömer Bilgehan SONSEL
Dr. Özerk YAVUZ
Dr. Saliha ÖZELMAS KAHYA
Dr. Şahin GÖKÇEARSLAN
Dr. Tahir Emre GENCER
Dr. Tuğba TÜRK
Dr. Zakir ELÇİÇEK
Dr. Zehra TAŞPINAR ŞENER
Dr. Zeliha SUBAŞI

Türk Silahlı Kuvvetleri
Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Asarcık Meydan Aile Sağlığı Merkezi
Gazi Üniversitesi
Altınbaş Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi
Trakya Üniversitesi
Dicle Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Hakan UZUN
Prof. Dr. İsmail ŞİRİNER
Prof. Dr. Mehmet KÖÇER
Prof. Dr. Pınar GÖZLÜK KIRMIZIOĞLU
Prof. Dr. Timur GÜLTEKİN

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
Batman Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Cumhuriyet Üniversitesi
Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Hasan Hüseyin KILINÇ
Doç. Dr. Necdet AYSAL
Doç. Dr. Pelin AYTEMİZ
Doç. Dr. Şener BİLALLİ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Başkent Üniversitesi
International Balkan University

Dr. Öğr. Üyesi Demet TATAR
Dr. Öğr. Üyesi Deniz TANSEL İLİÇ
Dr. Öğr. Üyesi Emre DEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Engin YILDIRIM
Dr. Öğr. Üyesi Ercan GEÇGİN
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Senem GÜNGÖR
Dr. Öğr. Üyesi Fikri ÖZDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Gözde MERT
Dr. Öğr. Üyesi Hamza KURTKAPAN
Dr. Öğr. Üyesi Hamza ŞİMŞEK
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin AYGÜL
Dr. Öğr. Üyesi Kıvılcım ROMYA BİLGİN
Dr. Öğr. Üyesi Seda KARAÖZ ARIHAN
Dr. Öğr. Üyesi Vahdet ÖZKOÇAK

Hitit Üniversitesi
Başkent Üniversitesi
Hitit Üniversitesi
Hitit Üniversitesi
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Başkent Üniversitesi
Hitit Üniversitesi
Nişantaşı Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Batman Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Başkent Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Hitit Üniversitesi

Dr. Tahir Emre GENCER

Anadolu Üniversitesi

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

SAVAŞIN STRATEJİK PARÇASI ANLATI: AFGANİSTAN ÖRNEĞİ
NARRATIVE AS THE STRATEGIC PART OF WAR: THE CASE OF AFGHANISTAN

Kıvılcım ROMYA BİLGİN

1-15

DİJİTAL İÇERİK PAZARLAMASI UYGULAMALARININ ALGILANAN
KALİTE ÜZERİNE ETKİSİ
*THE EFFECT OF DIGITAL CONTENT MARKETING APPLICATIONS ON
PERCEIVED QUALITY*

Murat ÇAKIRKAYA

19-35

PARMAK İZİ VE YAPAY SİNİR AĞLARI SİSTEMLERİNİN GELİŞİMİNİN
ADLİ BİLİMLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
*EXAMINATION OF THE DEVELOPMENT OF FINGERPRINT AND
ARTIFICIAL NEURAL NETWORK SYSTEMS IN TERMS OF FORENSIC
SCIENCES*

Elif ÇETLİ

Fırat KOÇ

Vahdet ÖZKOÇAK

39-51

“MASKELİ BALONUN İŞÇİLERİ”: BİR DUYGUSAL EMEK ÇALIŞMASI
*“LABOUR AS MASQUERADE: AN EMPIRICAL RESEARCH STUDY ON
EMOTIONAL LABOUR”*

Derya DEMİRDİZEN ÇEVİK

53-66

THE NEWS COVERAGE OF CHRISTCHURCH TERRORIST ATTACKS IN
BRITISH MEDIA

İNGİLİZ BASININDA CHRISTCHURCH TERRORİST SALDIRILARI

Lale DÜNDAR

67-80

İNANÇ SİSTEMİ TEMELİNDE GAGAUZLAR'DA ÖLÜM VE CENAZE
DEATH AND FUNERAL IN GAGAUZES BASED ON BELIEF SYSTEM

Hüseyin Nihat GÜNEŞ

81-92

POSTMODERN DÜNYANIN MEKÂN ANLAYIŞINDA SANAL MEKÂN
*THE COMPREHENSION OF VIRTUAL SPACE IN THE POSTMODERN
WORLD*

Fatma Senem GÜNGÖR

93-104

EKONOMİK GÜVEN ENDEKSİ İLE TÜKETİCİ VE REEL KESİM GÜVEN
ENDEKSLERİNİN ÇARPAN ETKİSİ
(2007-2018 TÜRKİYE EKONOMİSİ ÖRNEĞİ)
*MULTIPLIER EFFECT OF ECONOMIC CONFIDENCE INDEX, CONSUMER
AND REAL SECTOR CONFIDENCE INDICES (TURKEY' S ECONOMY
SAMPLE: 2007-2018)*

Zişan YARDIM KILIÇKAN

105-118

YENİDEN YÜZLENDİRME (FASİYAL REKONSTRÜKSİYON)
UYGULAMALARINDA GÜNCEL YAKLAŞIMLAR
CURRENT APPROACHES IN FACIAL RECONSTRUCTION METHODS

Fırat KOÇ

119-129

WOMEN IN TURKISH EROTIC MOVIES BETWEEN 1974 AND 1979
1974-1979 YILLARI ARASINDA TÜRK EROTİK FİLMLERİNDE KADINLAR

Ceyda KULOĞLU

131-151

BAĞIMSIZ ADAYLARIN FACEBOOK'TA SİYASAL İLETİŞİM
STRATEJİLERİ: 2019 TÜRKİYE YEREL SEÇİMLERİ ÖRNEĞİ
*POLITICAL COMMUNICATION STRATEGIES OF INDEPENDENT
CANDIDATES ON FACEBOOK: 2019 TURKISH LOCAL ELECTIONS*

Asuman KUTLU

153-168

CİNSEL İSTİSMAR VAKALARININ ÇÖZÜMLENMESİNDE ADLİ
GÖRÜNTÜ ANALİZİNİN ÖNEMİ
*THE IMPORTANCE OF FORENSIC IMAGE ANALYSIS IN SOLVING
SEXUAL ABUSE CASES*

Nurhayat MANTAR

Goncagül BOLAT

İncinur BEKTAŞ

169-182

PATERNALİST LİDERLİĞİN ÜRETKENLİK KARŞITI İŞ DAVRANIŞI VE
ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞLARI ÜZERİNE ETKİSİ
*THE EFFECT OF PATERNALIST LEADERSHIP ON ANTI-PRODUCTIVE
WORK BEHAVIOR AND ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR*

Saadet Ela PELENK

Ali ACARAY

183-198

SPRADON TOPLUMUNDA DIŞ ÇÜRÜĞÜ
DENTAL CARIES IN SRADON POPULATION

Ayşegül ŞARBAK

Asuman ÇIRAK

199-214

TÜKETİCİ DAVRANIŞLARININ DAVRANIŞSAL İKTİSAT AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ
*EVALUATION OF CONSUMER BEHAVIORS IN TERMS OF BEHAVIORAL
ECONOMICS*

Hamza ŞİMŞEK

Mustafa KURT

215-222

TÜRKİYE GÖÇ STRATEJİSİNİN OLASI GÖÇ KARŞISINDA ULUSAL
GÜVENLİK YETERLİLİĞİNİN ANALİZİ
*TURKEY'S MIGRATION STRATEGY AND ITS QUALIFICATIONS ABOUT
POSSIBLE NEW MIGRATION AGAINST NATIONAL SECURITY*

Damla TAŞKIN

223-239

ÇOCUKLARA YÖNELTİLEN CİNSEL SUÇLARIN HUKUKİ BOYUTU
LEGAL ASPECTS OF SEXUAL OFFENSES AGAINST CHILDREN

Elif TEKELİ

Elif ÇETLİ

241-252

Turkish Studies

Volume 14 Issue 5, 2019

KILIÇZADE HAKKI'NIN YAZILARINDA DİN VE LAİKLİK
RELIGION AND LAICISM IN THE WRITINGS OF KILIÇZADE HAKKI

Esma TORUN ÇELİK

253-276

KÜLTÜR TEMELLİ SOSYAL EŞİTSİZLİK VE EĞİTİM
CULTURE BASED SOCIAL INEQUALITY AND EDUCATION

Şerif UZUNASLAN

Serhat TEK

277-285

UYUM TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE SURİYELİLERİN TÜRKİYE'YE
ENTEGRASYON SÜRECİ

*INTEGRATION PROCESS OF SYRIANS TO TURKEY WITHIN THE
FRAMEWORK OF INTEGRATION THEORIES*

Eren Alper YILMAZ

287-302

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMLERİNİN
DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ: BATMAN
ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
*UNIVERSITY STUDENTS OF ENTREPRENEURSHIP IN TERMS OF
TENDENCIES OF DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF
INVESTIGATION: A RESEARCH ON BATMAN UNIVERSITY STUDENTS*

Osman YILMAZ

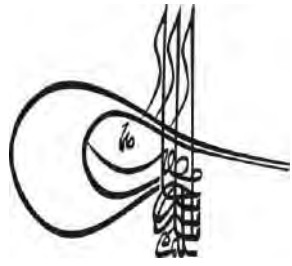
Yusuf AYDEMİR

303-321

TOPLUM MÜHENDİSLİĞİNİN BİR ARACI OLARAK EĞİTİM VE 21.
YÜZYIL DEMOKRASİ MODELLERİ
*EDUCATION AS A TOOL OF SOCIAL ENGINEERING AND DEMOCRACY
MODELS IN 21ST CENTURY*

Elif GENÇKAL EROLER

323-334

Turkish Studies CUDES 2019

Volume 14 Issue 5, 2019, p. 1-15
DOI: 10.29228/TurkishStudies.22986
ISSN: 1308-2140
Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 04.05.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.08.2019

📅 *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (27.05.2019)-Referee 2 (29.05.2019)

This article was checked by iThenticate.

SAVAŞIN STRATEJİK PARÇASI ANLATI: AFGANİSTAN ÖRNEĞİ

*Kıvılcım ROMYA BİLGİN**

ÖZ

Anlatı, aktörlerin kendilerine ve başkalarına verdiği anlamlarla ilgili hikâye sistemleridir. Anlatılar her zaman savaşların bir parçası olmuştur. Anlatılar kısaca hikâye sistemleri olsalar da 20. yüzyılın son çeyreğinden bu yana değişen savaşlarda etki gücüne sahip yeni stratejik araçlar haline gelmişlerdir. Çünkü anlatılar etki yaratırlar ve bazen toplumları değiştirmeye zorlarlar. Bunu yapabildikleri zaman da stratejik değeri olan araçlar olurlar. Ancak bunun gerçekleşmesi için iki temel koşul yerine getirilmelidir. Öncelikle, savaşlardaki anlatının parçalarını oluşturan hikayeler birbirleri ile tutarlı olmalıdır. Bunun yanı sıra insanların sadece anlatılan hikayelerin dinleyicileri değil, aynı zamanda aktif birer katılımcı olma isteklerine cevap verilmelidir. Bu açıdan, görülmektedir ki savaş ile anlatı arasındaki ilişki oldukça karmaşıktır. Bununla birlikte savaşlarda devletlerin yanı sıra terör örgütleri ve kalkışmacı gruplar gibi yeni aktörler öne çıkmıştır. Bu yeni aktörler de devletler gibi kendilerine savaşlarda stratejik avantaj elde etme arayışındadır. Başka bir deyişle, anlatı, politik aktörlerin politik hedeflerine ulaşırken ihtiyaç duydukları stratejik avantajı elde etmeleri için bir kaynak haline gelmiştir. 2006'da ABD ordusunun Afganistan'daki komutanı General David Petraeus, basit, anlaşılır ancak yerel halkın sorularına cevap veren bir anlatı oluşturmaya çalışmıştır. Bu sayede ABD'ye Afganistan'da stratejik, operasyonel ve taktik pozisyonlarda avantaj sağlamayı amaçlamıştır. Öte yandan Taliban, ABD ve diğer NATO güçlerine karşı kendi anlatılarıyla sahada etkin olmaya çalışmıştır. Sonucunda Afganistan'daki savaş bir anlatı savaşı haline gelmiştir. Bu noktada Afganistan'daki savaşın tartışılması, anlatıya savaşlardaki değişen stratejik unsurlardan biri olarak bakılması açısından gereklidir. Çalışma kapsamında bu temel çerçeveden yola çıkılarak ABD'nin ve Taliban'ın anlatılarının güçlü ve

zayıf yanları ele alınacak ve Afganistan'daki savaş kapsamında anlatının stratejik değeri gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Anlatı, Savaş, Afganistan, Strateji.

NARRATIVE AS THE STRATEGIC PART OF WAR: THE CASE OF AFGHANISTAN

ABSTRACT

Narrative is story system about the meanings that actors give to themselves and others. However, the value of the narrative in the current wars has been strengthened. Although narratives are short story systems, they are the new strategic tools that have influence in the wars that have changed since the last quarter of the 20th century. Because narratives create effects on societies and sometimes force societies to change. When they do so, they become tools with strategic value. However, two basic conditions must be fulfilled for this to happen. First, the stories that consist of the narrative in the wars should be consistent with each other. In addition to this, people should not only be the listener of the stories told but also be an active participant of them. In this respect, it is seen that the relationship between war and narrative is quite complex. In the new wars, new actors such as terrorist organizations and insurgents stand out in addition to states. These new actors, like the states, seek to gain strategic advantage. In other words, the narrative becomes a resource for political actors to obtain the strategic advantage that they need to achieve their political goals. In 2006, General David Petraeus, the commander of the US military in Afghanistan, aimed to create a narrative that was simple, understandable, but answered the questions of the local people. In this way, he tried to give the US an advantage in strategic, operational and tactical positions in Afghanistan. and aimed to give the US an advantage in strategic, operational and tactical positions in Afghanistan. On the other hand, the Taliban tried to be active in the field of operations with their own narratives against the US and other NATO forces, as well. Therefore, the war in Afghanistan has become a narrative war. At this point, the discussion of the war in Afghanistan is necessary in terms of looking at the narrative as one of the changing strategic elements in wars. Within the scope of this study, the strong and weak aspects of USA and the Taliban narratives will be discussed and the strategic value of the narrative will be indicated in the Afghanistan war.

STRUCTURED ABSTRACT

Narratives are the new strategic tools, although they are short story systems that have influence in the wars that have changed since the last quarter of the 20th century. Because the narratives create effects on societies and sometimes force societies to change. When they can do so, they become tools with strategic value. However, to achieve this, narratives must fulfill two basic conditions. First, the stories that make up the parts of the narrative in the wars should be consistent with each

other. In addition to this, people should not only be the listener of the stories told but also be an active participant of them. Actually, narratives are an essential part of strategic communication plans. Strategic communication takes its power from a complementary and consistent relationship between actions and stories being part of the narrative. Therefore, by linking appropriate narratives to actions, the integrity of action-discourse is ensured and the purpose of strategic communication is achieved.

The role of narrative in wars adds to the narrative a separate strategic value. In this context, it is possible to define the strategic narrative as a source used for shaping the public perceptions, beliefs, and behaviors and creating common meanings for political actors (Miskimmon, O'Loughlin & Roselle 2013: 32). Thus, strategic narratives are a tool for political actors to expand their sphere of influence, to change expectations and to effect the environment they manage (Miskimmon, O'Loughlin & Roselle 2013: 32). In this respect, it is seen that the relationship between war and narrative is quite complex. This complex relationship has shown itself in the conflicts between the US and the Taliban in the Afghanistan war. In recent years, the US has used the strategic narrative to legitimize the international, national and regional public opinion in the wars of Iraq and Afghanistan. Moreover, for NATO the strategic narrative has become a benchmark for the success of NATO's missions. However, it should be considered that strategic narrative is not only a tool of states and international organizations, but non-state actors such as Taliban and al-Qaeda try to provide local support to their actions through strategic narrative.

The US has begun to think about the narrative in wars with the experience it gained from the Vietnam war long before Iraq and Afghanistan. However, the strategic narrative gained importance with the intervention of Iraq and Afghanistan after 9/11. In the period 2001-2014, the US did not fight with Taliban only with military vehicles. Since the Taliban began to regroup and mobilize in 2003, the first thing Taliban did that in Afghanistan traditional and religious society in rural areas has been to develop narratives. The US and Afghan government have consistently failed to offer a reliable narrative resonating to the Afghan people. On the other hand, the Taliban produced powerful, simple and culturally meaningful narratives to control the Afghan people. Therefore, it would not be wrong to define the war of Afghanistan as a war of narratives (Johnson ve Steele, 2013: 71). In this study, the strengths and weaknesses of the narratives of the United States and Taliban were discussed in a comparative manner, and the strategic value of the narrative was tried to be shown in wars. The comparison in the study focuses on the period between 2001 and 2014 when the US began to interfere with Afghanistan and continued officially under the name NATO International Security Assistance Force (ISAF) operation. In the period of 2001-2014, most intense conflicts have happened between the parties.

The narratives of the US and the narrative of the Taliban have always been competitors. The US has sought to develop ties with Afghans by using narratives to provide the tactical advantage over the Taliban. The United States used narratives to seek intelligence from a village against the Taliban when necessary or, if necessary, to seek logistical assistance from the Afghan people. In this process, the US always had to

struggle with the narrative of the Taliban and develop a counter-narrative. Competing with the linguistic, cultural and religious advantages of the Taliban has been a challenge for the US.

In particular, due to the lack of attention to civilian casualties or religious sensitivities, the integrity of action-discourse has been impaired and the strategic advantage to be gained by narrative has been lost. NATO's multinational structure and military bureaucracy have also made it difficult to develop a common language that its narrative needs.

Taliban's narratives based on Afghanistan's history, culture and Islam have been very simple and understandable. This was the most important point that provided the strategic advantage of the Taliban's narrative. In addition to the advantages of the Taliban over language, religion, and culture, it has been advantageous of mixing with the local people and sometimes to share the same living spaces with them in order to disseminate and share the narrative. The Taliban has effectively used such instruments as poetry, tale and divine in Afghanistan where verbal culture has developed. On the other hand, the violence against the civilian population caused the people of Afghanistan, which the Taliban tried to win, to develop a reaction against it. It created a problem due to lack of integrity of action-discourse and created a strategic disadvantage in the narrative.

At the international, national and regional level, public opinion through war narratives form an explanation framework for understanding wars. This opens the way for the governments to take what they want from the people they govern at the time of the war. At the same time, it provides operational and tactical advantages in the field of intelligence, logistics or operations against enemy elements in the field of operation. In this respect, narratives are effective in long, medium and short term as well as international, national and regional level. As a result of this framework, the role of strategic narrative in wars is inevitable.

Keywords: Narrative, War, Afghanistan, Strategy.

1. Giriş

Savaşlar, günümüzde devletlerarası bir olgu olmasının ötesinde çok aktörlü, değişkenli ve katmanlı her zamankinden daha karmaşık olgular haline gelmişlerdir. Bunun neticesinde, savaşlarda taraflar için stratejik, operasyonel ya da taktiksel avantaj elde edebilmek için yeni kavramlarla düşünmek bir zorunluluktur. Anlatı ise bu kavramlardan sadece biridir. Anlatının, savaşan taraf ister devlet ister terör örgütü ve kalkışmacı grup gibi savaşların yeni aktörleri olsun savaşlarda istenilen başarının elde edilmesinde dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü savaşlarda anlatılar, insanların olayları bir çerçeveye koymalarını ve ihtiyaç duydukları cevapları almalarını sağlar. İnsanlara askeri gücün kullanımını anlamaları için gereken çerçeveyi vererek ve onları hikayelerin bir parçası yapar. Ancak etkili olmaları için genellikle değerlere, ilgi alanlarına ve önyargılara ihtiyaçları vardır (Bilgin, 2018: 240-241). Dolayısıyla çatışmalarda stratejik anlatı her zamankinden daha değerli bir stratejik araç haline dönmüştür.

ABD, Irak ve Afganistan'dan çok daha önce Vietnam savaşı sonucunda edindiği tecrübe ile savaşlarda anlatı üzerine düşünmeye başlamıştır. Özellikle stratejik niteliği ile anlatı 11 Eylül saldırıları sonrasındaki Irak ve Afganistan müdahaleleri ile önem kazanmıştır. İngiltere'nin 1948-1960 yılları arasındaki Malaya tecrübesi sonucunda ortaya çıkan 'kalpleri ve akılları kazanmak' stratejisi tekrar

gündeme gelmiştir. Bu kapsamda, ABD, özellikle Afganistan Savaşı'nın 2001-2014 yılları arasındaki döneminde hem kendi kamuoyu nezdinde hem yerel halk nezdinde hem de uluslararası kamuoyu nezdinde meşruluk kazanmak için anlatıyı sistemli bir şekilde geliştirme ihtiyacında olmuştur. 2006 yılında ABD'nin Afganistan'daki birliklerinin komutanı General David Petraeus'un öncülüğünde kalkışma ile mücadele (*counterinsurgency*)¹ stratejisine ilişkin yazılan doktrinde, kalkışma ile mücadelede basit, anlaşılır ancak yerel halkın sorularına yanıt verecek bir anlatı oluşturulmasının (USACAC, 2006) vurgulanması ile anlatı stratejik yönü ile ABD'nin Afganistan'daki operasyonlarında önemli bir unsur haline gelmiştir. Ancak bundan çok daha önce ABD, kendi kamuoyu nezdinde stratejik anlatıyı kitle iletişim araçları aracılığı ile yoğun bir şekilde kullanmıştır. 11 Eylül saldırıları ve saldırılar sonrası 'terörle küresel savaş' sloganı stratejik anlatısının temel unsurları olmuştur (Bilgin, 2018: 240-241). Bunu yaparken ABD, Afgan halkının desteğini kazanabilmek için savaşmak istemediği ancak teröristlerin ABD'yi buna mecbur bıraktığı mesajını vermeye de özen göstermiştir.

Aslında Afganistan'da savaş her zaman bir anlatı savaşı olmuştur (Johnson ve Steele, 2013: 71). Çünkü ABD, Afganistan'daki operasyonlarını yoğun olarak sürdürdüğü 2001-2014 döneminde Taliban ile sadece askeri olarak mücadele etmemiştir. Taliban'ın 2003 yılı itibarıyla tekrar güç toplamaya başlaması ve kalkışma hareketinin ivme kazanması ile birlikte Afganistan'ın kırsal kesimlerindeki geleneksel ve dindar topluma karşı ilk yaptığı şey anlatılar geliştirmek olmuştur. Bu süreç içerisinde ise ABD ve Afgan hükümeti, Afgan halkını rezonans eden güvenilir bir anlatı sunma konusunda sürekli olarak başarısız olmuştur. Öte yandan, Taliban, Afgan halkını kontrol etmek için güçlü, basit ve kültürel anlamda anlamlı anlatılar üretmiştir. Bu çalışma kapsamında, ABD ve Taliban'ın anlatılarının güçlü ve zayıf yanları karşılaştırmalı bir şekilde ele alınarak, savaşlarda anlatının stratejik değeri gösterilmeye çalışılacaktır. Karşılaştırmada ABD'nin Afganistan'a müdahalesi ile başlayan ve resmi olarak NATO'nun Uluslararası Güvenlik ve Yardım Operasyonu (*International Security Assistance Force-ISAF*) operasyonunun sonlandırıldığı aynı zamanda da taraflar arasında sıcak çatışmalarının en yoğun olduğu 2001-2014 yılları arasındaki dönemde Afgan halkına yönelik geliştirilen anlatılara odaklanılacaktır.

2. Anlatının Kavramsal Çerçevesi ve Stratejik Önemi

Anlatının ne olduğu ve nasıl kullanıldığı konusunda görüş birliği çok azdır. Ancak bu durum anlatı üzerine bir tartışma yürütülmesine ve anlatının anlaşılmasına engel teşkil etmemektedir. Anlatı farklı disiplinlerden gelen kişiler için farklı yönleri ön plana çıkarılarak tanımlanmaktadır. Stratejik iletişim alanındaki çalışmaları ile tanınan Corman, anlatıyı ortak temaları, formları ve örnekleri olan bir hikâye sistemi olarak tanımlamaktadır (2011: 36). Askeri konularda uzman olan Kilcullen ise anlatıyı, insanların tecrübelerini organize ederek olayları anlamaları için onlara bir çerçeve sunan basit hikâye ya da açıklama olarak tanımlamaktadır (2007). Nissen'e göre anlatı, çatışmaya neden olan temel motivasyonun ortadan kaldırılmasına yönelik ortak temalara, olaylara, biçimlere ve kişilere dayalı geliştirilen hikâye sistemidir (2014: 157). Anlatıya ilişkin tanımlamaları artırmak mümkündür ancak tanımların her biri üzerinde ayrıca durmaktan ziyade anlatının ne olduğuna ilişkin yürütülen tartışmalar çerçevesinde anlatıdan ne anlaşılması gerektiği anlaşılmalı bu yapılırken öncelikle stratejik iletişimin çerçevesinin ne olduğu ortaya konulmalıdır.

¹ Çalışmada, *counterinsurgency* kavramı Türkçeleştirilirken kalkışma ile mücadele kavramı kullanılmıştır. Bununla birlikte *counterinsurgency* kavramına karşılık direnişle mücadele ifadesinin de kullanılması da mümkündür. ABD'nin sınırları ötesinde gerçekleştirdiği operasyonlarda, operasyonun stratejik, operasyonel ya da taktik hedeflerine karşı çıkan grupları "resistance" ile ifade ederek *counterinsurgents* gruplar içerisinde ayrı bir tanımlama oluşturmaktan ötürü ABD'nin veya İngiltere'nin *counterinsurgency* operasyonları ele alınırken direnişle mücadele ifadesinin kullanılmasının da uygun düşeceği değerlendirilmektedir. Bknz. US Army and Marine Corps. *Counterinsurgency Field Manual 3-24*, 2007 ve British Army. *Field Manual Volume 1 Part 10 Countering Insurgency*, 2009.

Bunun nedeni ise anlatıların esasında stratejik iletişim planlarının önemli birer parçası olmalarıdır. Bu nedenle anlatıyı anlamak için stratejik iletişimin ne olduğuna kısaca bakmak gerekmektedir. Stratejik iletişim, uyum içinde çalan bir orkestra gibidir. Bu orkestrayı düşündüğümüzde orkestra şefi ‘devlet’tir. Müzik notlarının dizeği stratejik iletişim planı, orkestra üyeleri çeşitli uygulayıcı kurum ve kuruluşlardır. Müzik ise stratejik iletişim kullanılan hikâye sistemi yani anlatıdır (Güler, 2018: 128-129). Dolayısıyla, anlatının olmadığı bir stratejik iletişim planlaması ve süreci düşünülemez. Stratejik iletişim gücünü anlatının parçası olan hikâyeler ile eylemler arasındaki tamamlayıcı ve tutarlı ilişkiden alır. Bu nedenle, uygun anlatıların eylemlerle ilişkilenebilmesiyle eylem-söylem bütünlüğü sağlanır ve eylem-söylem bütünlüğü ile stratejik iletişim amacına ulaşır. Bu noktadan hareketle anlatı ele alındığında anlatıya ilişkin tüm tanımlardaki anlatının bir iletişim sürecini anlamlı hale getiren bir hikâye sistemi olduğuna ilişkin ortak noktaya kendiliğinden ulaşılmış olur. Neticede anlatı, aktörlerin kendilerine ve başkalarına verdikleri anlam ile ilgilidir. Ancak esas mesele bu anlamının ötesinde, anlam verme çabasının altında yatan niyettir. Bu niyetin varlığı ile elde edilmek istenilen amaç anlatıya işlevsel bir boyut kazandırır. Anlatının, strateji ile olan ilişkisi de kendini tam da bu noktada gösterir. Öncelikle stratejik anlatılara ilişkin literatürde yer alan tartışmalar uluslararası ilişkilerdeki konstrüktivizmin etkisinde geliştiği belirtilmelidir. Güç ilişkilerinin, fikirler ve kültürel kodlarla inşa edildiği fikrinden yola çıkarak temellenen konstrüktivizm (Wendt, 1992), uluslararası ilişkilerde aktörlerin kimlik ve davranışlarının inşasında anlatıya önem vermesi ile stratejik anlatıyı özellikle gündeme getirir (Miskimmon, O’Loughlin & Roselle 2013: 32).

Günümüzde çatışmalarda stratejik anlatı her zamankinden daha değerli bir stratejik araç haline gelmektedir. Bu çerçevede stratejik anlatıyı, siyasal aktörler için kamuoyunun algı, inanç ve davranışlarını şekillendirmek ve ortak anlamlar yaratmak amacıyla kullanılan bir kaynak olarak ele almak mümkündür. Dolayısıyla stratejik anlatılar, siyasal aktörler için etki alanlarını genişlettikleri, beklentileri yönettikleri ve yönettikleri çevreyi değiştirmek için kullandıkları bir araçtır (Miskimmon, O’Loughlin & Roselle 2013: 32). Stratejik anlatı, stratejik konuların daha kişisel ve anlamlı yolla anlatılmasına imkân vermesi sayesinde bir araç olarak işlev kazanır (Dimitriu & Graff, 2016: 6). Bu kapsamda, hükümetlerin askeri iletişim stratejilerini stratejik anlatı ile şekillendirdikleri görülmektedir. Çünkü stratejik anlatı olayları ikna edici bir şekilde açıklamayı sağlar. Anlatılan hikâyeler olayları bir çerçeveye oturtmaya imkân verir ve olası cevapları karşılar. Etkili olabilmek için değerleri, çıkarları ve ön yargılara ihtiyaç duyar, onları kullanır (Bilgin, 2018: 240-241). İnsanlara askeri gücün kullanılmasını anlayabilmeleri ihtiyaç duydukları çerçeveyi verir (Freedman, 2006; Ringsmose & Børgesen, 2011). Bu temelde iyi bir anlatı, sorunu, mağdur ve çözümü tanımlayan basit bir hikâye ile başlar (Zaharna, 2010: 109). Burada dikkat edilmesi gereken anlatı ile hedeflenen kitlenin kimlerden oluştuğudur. Bu nokta tam da uluslararası sistemde konstrüktivizm çizdiği çerçeveye uygun bir anlayış ile anlatının rolünün anlaşılması gerektiğini ortaya koyar. Çünkü anlatı, hedef kitleyi tanımlayan kültür, kimlik ve düşüncelerle ilişki içindedir. Bu nedenledir ki anlatılar sadece savaşan tarafların kendi toplumlarını savaşın gerekliliğine ikna etmeye yönelik geliştirilmemektedir. Anlatılar, savaşan taraflar için aynı zamanda potansiyel düşman olarak olabilecek yerel halklarının tutumlarını lehte etkilemek için de kullanılmaktadır. Bu nedenle, anlatının hedef kitlelere yönelik kapsamlı bir anlayış ile geliştirilmemesi stratejik niteliğini zayıflatır.

Kaldı ki savaş zamanı anlatı bir hikâye ya da Corman’ın vurgusu ile bir hikâye gurubundan fazlası (2011: 36) haline kaçınılmaz olarak gelir. Çünkü her ne kadar anlatı süslü ve edebi bir dünya ile ilgili gelse de aslında stratejinin bir parçasıdır hatta bazı durumlarda stratejinin esas kaynağıdır. Çünkü politika, retorik ve eylem savaşlarda artık daha fazla anlatı üzerine inşa edilmeye başlanmıştır. Bundan ötürü de savaşları anlamaya çalışırken savaşın bir parçası haline gelen stratejik anlatıyı anlamak bir gerekliliktir. Eğer anlatı askeri operasyonlara başarılı bir şekilde entegre edilecekse, anlatı gelişiminin ilkelerini anlamaya daha fazla özen gösterilmelidir. Stratejik (ana seviye) anlatı, operasyonel (yerel) seviyeye ve nihayetinde karadaki askerin günlük olarak yerel nüfusla etkileşime girdiği taktik seviyeye

kadar akmalıdır (Shaikh ve Payne, 2014: 4). Bu akış, anlatıya tutarlılık, tutarlılık ise güç katacaktır. Bununla birlikte Vlahos, savaşlarda stratejik anlatının üç temel işleve sahip olması gerektiğini ifade eder. İlk insanları birbirlerine bağlayan ve kolaylıkla kabul edecekleri gerçeklere dayanarak oluşturulan politikanın çerçevesini organize etmelidir. İkincisi stratejik anlatının iddia ettiği gerçekler kültürel olarak sökülmeye ve hatta eleştirilmeye açık olmamalıdır. Son olarak anlatı pratik olarak savaşın nasıl savunulacağı ve anlatılacağına dair kutsal bir retorik el kitabına görevini yerine getirmelidir (2006).

Savaş özelinde anlatıya kazandırılan bu stratejik işlev, stratejik anlatının iktidarlar tarafından nasıl bir meşruiyet aracı haline getirildiği üzerinde düşünmeye zorlamaktadır. Çünkü stratejik anlatı hükümetlere savaş zamanı yönettikleri insanlardan istediklerini alabilmeleri için gerekli yolu açar (Vlahos, 2006). Stratejik anlatı, siyasal aktörlere dünya düzenini beklentilerine göre yönetebilmeleri ve çevreyi değiştirebilmeleri için çıkarlarını, değerlerini ve arzularını ön plana çıkarmalarını sağlayan bir araçtır. Diğer bir ifade ile stratejik anlatı, siyasal aktörlerin, siyasal amaçlarına ulaşırken ihtiyaç duydukları meşruiyeti elde etmelerinde bir kaynak haline gelir. Bu durum savaş başlamadan önce kamuoyunun desteğinin sağlanmasında değil, kamuoyunun savaşın başlamasına olan desteği ile savaşın sürdürülmesine ilişkin desteği arasında yaşanan can kayıpları, mali kayıplar ve elitlerin savaşa konusundaki tutumlarından kaynaklı birtakım farkların yönetilmesinde de bir ihtiyaç olarak siyasal aktörün önüne çıkabilir. Esasında tüm bu tartışmalar stratejik anlatının savaşın meşrulaştırılmasında kullanıldığı tartışmasını doğal olarak yol açmaktadır. Mesele savaş yapmayı suç olarak gören Tilly'nin (1985) perspektifinden ele alındığında stratejik anlatının savaşın meşrulaştırılmasına kullanılması stratejik anlatıyı suç aleti olarak yorumlanmasına kadar varabilecek kadar uç bir noktadan stratejik anlatı meşruiyet arasındaki ilişkisinin yorumlanmasına imkân vermektedir.

Graaf ve diğerleri anlatı ile kamuoyu arasındaki ilişkinin kurcalanmasına yönelik sorular sorar. Öncelikle batılı hükümetler, bir seçim olarak algılanan yüksek maliyetli askeri müdahaleler için kamu desteğini inşa etmeye ve sürdürmeye nasıl çalışıyorlar? Bu amaçla ne tür argümanlar ve yorumlayıcı çerçeveler kullanıyorlar? Halk, seçkin askeri müdahaleler için popüler destek oluşturma çabalarına nasıl cevap veriyor? Dikkatle tasarlanmış metinler kullanarak halkın savaş algılarını gerçekte ne ölçüde etkilenebiliyor? (2015: 1-2). Bu soruları Graaf ve diğerleri anlatının savaşlardaki rolü ele alınırken sorulması ve cevaplanması gereken esas sorular olarak görür ve anlatı ile kamuoyu arasındaki tartışmanın eksenin bu sorulara verilecek cevaplar olacağını değerlendirir.

Son yıllarda ABD'nin, Irak ve Afganistan savaşlarında uluslararası, ulusal ve bölgesel kamuoyları nezdinde meşruiyet sağlamak için stratejik anlatıyı kullanması ve NATO'nun stratejik anlatıyı misyonların başarısı için bir ölçüt haline getirmesi stratejik anlatı konusunun ne kadar önemsendiği hakkında fikri vermektedir. Ancak stratejik anlatının sadece devletlerin ve uluslararası örgütlerin bir aracı olmadığı, Taliban ve El-Kaide gibi devlet dışı aktörlerin de stratejik anlatı üzerinden eylemlerine yerel destek sağlamaya çalıştıkları ve stratejik anlatıyı örgütlere katılım için araçsallaştırmaları da atlanmamalıdır. Bu noktadan hareketle ABD'nin ve Taliban'ın stratejik anlatıyı Afganistan'da operasyon sahasında nasıl kullanıldığına bakmak, stratejik anlatı tartışmalarını pratikte görmek açısından fayda sağlayacaktır.

3. ABD'nin Stratejik Anlatısı

ABD'nin Afganistan'a müdahale ettiği 2001 yılının sonundan ISAF operasyonun sonlandırıldığı 2014 yılının sonuna kadar geçen süre içerisinde başta askeri ve siyasi olarak bölgede attığı adımları Amerikan kamuoyuna, Afgan halkına ve uluslararası kamuoyuna açıklaması beklenmiştir. ABD kimi zaman farklı kitlelerden gelen bu beklentileri karşılama da kimi zaman bu beklentileri görmezden gelerek herhangi bir açıklama yapmadan bölgedeki askeri ve siyasi hedeflerini gerçekleştirmeye odaklanmıştır. Buna rağmen, ABD bu süreç içerisinde iletişimsel eksiklerinin farkına vararak stratejik hedeflerini gerçekleştirmek ve operasyonel ya da taktik seviyede başarıyı artırmak amacıyla kapsamlı bir stratejik iletişim konsepti geliştirmeye yönelmiştir. Bu çerçevede, ABD

hükümeti, ABD kamuoyuna, Afgan halkına ve uluslararası kamuoyuna iki sorunun cevabını vermeye yönelik anlatılar geliştirmiştir: Neden Afganistan'a geldiler? Ne yapmaya çalışıyorlar? Zamanla bu iki soruya bir üçüncüsü eklenmiştir: Neden halen gitmediler?

Bu sorulara cevap vermek için stratejik iletişimin kullanılması ihtiyacı zaman içerisinde gelişmiştir. Bu çerçevede ABD'nin Afganistan'da stratejik iletişim konseptini ve buna bağlı olarak anlatısını geliştirme sürecini dört dönemde incelemek mümkündür. İlk dönem 2001–2003 arasındır. Bu dönemde, Afganistan'daki operasyon ABD için hala terörle mücadele operasyonuydu ve iletişim operasyon sürecinde fazla dikkate alınmamakla birlikte var olan iletişimin de tek muhatabı doğrudan karşıdaki rakipti. Afganistan'daki çatışmalarda ABD istediği stratejik başarıyı elde edemeyince ve NATO operasyonu olarak ISAF'ın devreye girmesiyle 2003-2006 arasındaki geçiş dönemi başladı. Bu dönemde Taliban'ın güçlenmesi ile birlikte yavaş yavaş başarının anahtarının halk desteğinde olduğu anlaşıldı. Dolayısıyla iletişimin muhatabı olarak sadece rakibin görülmesinin yetersizliği daha net bir şekilde ortaya çıktı. 2006–2010 döneminde, kalkışma mücadele operasyonları ve artan şiddet ile birlikte bölgesel bir yaklaşıma daha fazla önem verilmeye başlandı (Dimitriu, 2012: 197). 2010-2014 arası dönemde ise ABD'nin Afganistan'dan büyük birlikleri ile çekilme hazırlıkları yaptığı ve ISAF operasyonunun kapatılarak daha küçük bir NATO misyonuna hazırlık yapıldığı dönem olmuştur. Bu dönemde ayrıca Afgan hükümetinin ülkede güvenliğin sağlanması başta olmak üzere diğer pek çok konuda daha güçlü inisiyatif almaya hazırlandığı dönemdir. Bu dönemde, ABD'nin çekilmesinin ne anlama geldiği ve çekilme sonrası sürecin nasıl olacağına ilişkin sorulara cevap verilmesi beklenmiştir.

İlk döneme etki eden anlatı eski ABD Başkanı G.W. Bush'un 11 Eylül saldırılarını gerçekleştirenlerden hesap sorulması için ortaya koyduğu 'teröre karşı savaş' anlatısı olmuştur. Bu anlatı askeri araçların kaçınılmaz olarak kullanılacağını, dolayısıyla şiddetin kaçınılmaz olacağına işaret etmekteydi. Ayrıca ABD'nin ne yapılması gerekiyorsa yapacağını, çünkü saldırılarda ölenler için intikam alma amacıyla olduğunu göstermekteydi. Nitekim bu anlatının kurucusu Bush'un sadece basın açıklamaları bile anlatıdaki intikam mesajını açıkça ortaya koymaktaydı (White House, 2019). Nitekim, ABD basınında da saldırıdan kısa süre sonra ortaya çıkan bu anlatıyı destekleyen haberleştirme süreçleri yaşanmıştır (Ryan, 2004). Öte yandan bu anlatının hedef kitlesi ABD ve uluslararası kamuoyuydu. Afgan halkına ilişkin bu anlatının kapsayıcılığı, özellikle ABD'nin neden Afganistan'a müdahalede bulunduğunu anlatmaktan çok uzaktı. Bu anlatının stratejik iletişim çerçevesinde planlı bir yaklaşımın sonucu olduğunu söylenemez. Ancak ABD, 2003 yılında Taliban'ın tekrar canlanması ve 2006 yılına kadar geçen sürede küçük çaplı da olsa kalkışma eylemlerine girişerek etki alanının genişletmesi ABD'nin Afganistan'a ilişkin stratejisini tekrar gözden geçirmesine neden olmuştur.

2006 yılına gelindiğinde ISAF ve ABD birliklerinin komutanı Orgeneral David Petraeus'un gözetiminde hazırlanan ABD Ordusu ve Deniz Piyade Birliği Kalkışma ile Mücadele Sahra Talimnamesi (*FM 3-24 US Army and Marine Corps Counterinsurgency*) iletişimin önemine vurgusu ve özellikle anlatı konusundaki kapsamlı yaklaşımı ile ABD açısından Afganistan'da bir değişim başlatmıştır. Bu dönemden sonra ABD'nin Afganistan'da stratejik anlatıyı kullanırken iki temel amacı olmuştur. Bunlardan ilki yerel düzeyde Taliban'a yönelik yürüttüğü operasyonlarda halk desteği sağlamak; ikincisi ise Taliban'ın stratejik anlatısı ile mücadele etmektir. Bunu yaparken de yöntem olarak yazılı iletişimden ziyade sözlü iletişime ağırlık vermeye çalışmıştır. Bunun nedenlerini Afganistan'da okuma yazma oranlarının düşük olmasının² yanı sıra kültürel ve tarihsel olarak sözlü kültürün geliştiği bölgede sözlü iletişimin her zaman yazılı iletişimden çok daha güçlü olması şeklinde değerlendirmek mümkündür.

² Afganistan dünyada okuma yazma oranlarının en düşük olduğu ülkelerden biridir. UNESCO verilerine göre 15 yaş üstü yetişkin nüfusun okuma yazma oranı %31'dir. Kadınlarda bu oran %17, erkeklerde ise bu oran ortalama %45'dir. Bknz. UNESCO Office in Kabul (2019). <http://www.unesco.org/new/en/kabul/education/youth-and-adult-education/enhancement-of-literacy-in-afghanistan-iii/>.

Bu kapsamda, ABD'nin operasyon sahasındaki komutanları ve diplomatları merkezi yönetim ve politikacılarla görüşmenin yanı sıra yerel liderler ya da kanaat önderleri ile de bir araya gelmiştir. ABD'nin Afgan halkının düşmanı olmadığı, asıl düşmanın Taliban'ın olduğu, ABD'ye destek vermeleri halinde Afgan halkının içine yerleşmiş bu ortak düşmandan birlikte kurtulabilecekleri mesajının güçlendirilmesi için çalışılmıştır. ABD'nin Afganistan topraklarında yürüttüğü operasyondan Taliban'ın yaptıklarını sorumlu tutan bir dil kullanılmıştır. ABD'nin 11 Eylül saldırılarının intikamını aldıktan sonra bölgeyi Afganistan hükümetine yani Afgan halkına bırakacağı, Afganistan'ı işgal etmek gibi bir niyetin olmadığı mesajı verilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, ABD'nin bu dönemdeki anlatısı 'onur, intikam ve çıkış' şeklinde özetlenebilir (Tatham, 2009). Taliban'ın Afgan halkına verdiği zarar ve halkın en azından belirli bir kısmının Taliban'a karşı duyduğu hoşnutsuzluğu avantaja çevirebilmiştir. Taliban'ın etkisiz hale gelmesi ile ABD'nin Afganistan'dan gideceğini vurgulamıştır. ABD, bunu yaparken kadınlardan uzak durulması gibi kültürel hassasiyetlere önem vermeye çalışılmış ve 'namus' gibi Afgan halkı için önemli olan kültürel durumlara ve kelimelere referans vermeye özen göstermiştir. USAID³ başta olmak üzere ülkede faaliyet gösteren uluslararası ya da yerel sivil toplum örgütleri aracılığıyla gıda ve tıbbi yardımlar başta olmak üzere bölge halkının ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik çabalarla stratejik anlatının güçlendirilmesi üzerinde durulmuştur.

Tüm çabalara rağmen ABD, stratejik iletişimin başarılı olabilmesi için temel şartlardan olan anlatıyı güçlendiren eylem-söylem bütünlüğünü operasyon sahasında sağlayamamıştır. Bunun nedeni ise stratejik seviyede ortaya konulan anlatının taktik seviyede uygulanmasında zorlanmasıdır. Bu durum, ABD'nin anlatısını zayıflatmanın yanı sıra operasyonlarda etkinliğine zarar vermiştir. Eylem-söylem bütünlüğünün bozarak ABD'nin anlatı ile elde etmeye çalıştığı stratejik avantajı en çok ortadan kaldıran unsur ikincil hasar (*collateral damage*) olarak adlandırdığı operasyonlardaki sivil kayıplardır. Operasyonlar neticesinde sivil halkın zarar görmesi ABD'nin sadece Taliban'ı hedef aldığına ilişkin söylemleriyle tutarsızlık oluşturmuş ve anlatısına zarar vermiştir. Bunun yanı sıra, ABD prensipte her ne kadar yerel kadınlarla temastan kaçınılması gibi kültürel hassasiyetlere önem vermeye çalışmışsa da güvenlik gerekçesi ile kadınların Amerikan askerleri tarafından aranması gibi dini ve kültürel sebeplerle Afgan halkının tepki göstereceği pek çok olay yaşanmıştır. Yine camilerin güvenlik gerekçesi ile aranması veya ruhani liderlerin tutuklanması gibi olaylar (Burget, 2013: 88-89) ABD açısından anlatının eylem-söylem bütünlüğünden aldığı gücü ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla bunlar hem ABD'ye karşı oluşan toplumsal tepkinin hem de Taliban'a karşı gelişen sempatinin nedenlerini oluşturmuşlardır.

ISAF operasyonunun tüm aşamalarında askeri ağırlık ABD'lilerin elinde olmasına karşın, ABD'nin anlatısını geliştirirken ve yayarken yaşadığı zorluklardan biri de SAF Operasyonuna katkı sağlayan bazı ülkelerin kendi anlatıları ile operasyon sorumluluk sahalarında hareket etmeleri olmuştur. Ayrıca NATO üyesi olmayan ama operasyona katkı sağlayan Avusturalya gibi ülkelerin operasyonda yer alarak gösterdikleri fedakarlıklara odaklı anlatıları (Scheffer, 2015: XXV) meseleye eklendiğinde tutarlı ve kapsayıcı bir anlatı oluşturmak çok daha zor olmuştur. Çünkü ABD'nin tüm NATO üyelerini de kapsayıcı bir anlatı da geliştirmesi gerekmektedir. Dolayısıyla ISAF operasyonunun çok uluslu yapısı ve NATO'nun karmaşık bürokrasisi içerisinde ABD'nin yaşadığı en büyük zorluk anlatısını tek bir ağızdan, tutarlı şekilde, aşağıdan yukarıya tüm yapılar tarafından benimsenerek uzun süreli sahiplenilmesini sağlamak olmuştur. ABD'nin özellikle Afgan halkı üzerinde yarattığı etkiye dayalı olarak anlatı ile elde ettiği ya da edemediği stratejik, operasyonel ya da taktik üstünlük sadece kendisini değil, ISAF operasyonu süresince ABD'nin müttefiklerini de bağlayıcı nitelikte olmuştur.

Anlatının insanlar arasında yayılmasını sağlamak için doğru yöntemlerin kullanılması da anlatıların doğru kurgulanması kadar önemlidir. Teknolojik olarak Afganistan'da radyo ve cep telefonları temel kitle iletişim araçlarıdır. Radyo kanallarının önemli bir kısmı ABD, İngiltere, NATO/ISAF ve BM tarafından kurulmuş olmasına karşın, Taliban da radyo istasyonları kurmuştur.

³ USAID yardım programı için bkznz. <https://www.usaid.gov/>

Taliban ile sınırlı da olsa radyo üzerinden sahada olduğu gibi bir rekabet ortamı oluşmuştur. Buna karşın, televizyona ya da bilgisayara sahip Afganlıların sayısı son derece sınırlı kalmıştır (Williston, 2015: 13-14). Dolayısıyla ABD, en güçlü olarak kullanabileceği bu teknolojik alanı etkin olarak kullanmaktan mahrum kalmıştır. Öte yandan, ABD tüm medya araçlarını kullanırken, esas ihtiyacı olan yüz yüze iletişimde dil, kültür, ön yargı ve güvenlik nedeni ile istediği kadar etkin olamamış, bu konuda avantajı Taliban'a bırakmıştır.

ABD, Afgan halkı ile Taliban'a karşı sadece stratejik değil taktiksel avantaj sağlamak için anlatılar ile bağ geliştirmeye çalışmıştır. ABD, Taliban'a karşı bir köyden istihbarat almaktan, Afgan halkıdan lojistik destek istemeye ve kimi zaman da Afganlıları merkezi yönetime ve uygulamalarına destek vermeye ikna için stratejik iletişim çatısında anlatıları ihtiyaç duymuştur. Bu süreç içerisinde de daima Taliban'ın anlatısı ile mücadele etmek durumunda kalmıştır. Taliban'ın dilsel, kültürel ve dinsel avantajları ile rekabet etmek ABD için zorlayıcı olmuştur. Özellikle, sivil kayıplardan ve kültürel ya da dini hassasiyetlere yeteri kadar önem verilmemesinden ötürü bozulan eylem-söylem bütünlüğü anlatı ile kazanılmak istenilen stratejik avantajı bertaraf etmiştir. NATO'nun çok uluslu ve askeri bürokrasisi de anlatısının ihtiyacı olan ortak bir dil geliştirilmesini zorlaştırmıştır.

4. Taliban'ın Stratejik Anlatısı

ABD'nin anlatısına karşı Taliban kendi anlatısı ile Afganistan savaşında stratejik avantaj elde etmek istemiştir. 2010 yılında Afganistan'da 1000 erkek üzerinde Uluslararası Güvenlik ve Kalkınma Konseyi'nin (*International Council on Security and Development-ICOS*) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları Afganistan savaşında anlatının yerinin anlaşılmasına yönelik değerli veriler sunmaktadır. Çalışma sonucunda, Helmand ve Kandahar'da ankete katılan 1000 Afgan erkeğinin yüzde 92'sinin 2001'de ABD'de gerçekleşen ve 9/11 olarak bilinen saldırıları duymadıkları ortaya çıkmıştır (ICOS, 2010). Diğer bir ifade ile, Afganistan'da savaş 10. yılına girerken Afganistan'da yaşayan farklı bölgelerden ve etnik gruplardan insanların neredeyse tamamı ABD'nin neden Afganistan'da bulunduğu dair halen fikir sahibi değillerdi. Taliban'ın ise bu durumu kendi avantajına çevirmesi ise son derece kolay olmuştur.

Taliban'ın anlatısının güç aldığı en önemli kaynak Afganistan'ın tarihi, kültürü ve dini yapısı olmuştur. Johnson ve Steele'ye göre (2013: 74) Taliban'ın anlatısını oluşturan bileşenler basit ama birbiri ile ilişkili parçalardan oluşmuştur. Johnson ve Steele, öncelikle Taliban anlatısında kendilerinin zaferinin kaçınılmaz olacağını ve Taliban'ın Afganistan'ın kontrolünü yakında yeniden elde edeceğini vurguladıklarına dikkate çekmiştir. Taliban, bu vurgusunu İslam'ın yenilmezliği üzerine ve Taliban'ın Allah ve ülke için fedakarlıklar yapmaya istekli olmasına bağlamıştır. Nitekim anlatı ile çizilen çerçevede Afganların uzun ve şerefli bir geçmişleri vardır ve Afganlılar dinlerini ve geleneklerini yok etmeye çalışan yabancı işgalciler ile Afganistan'daki kukla yönetime karşı çıkacaklardır. Afgan halkı, daha önce İngilizlere ve Ruslara karşı verdikleri mücadeleyi şimdi ABD ve NATO'ya karşı vermektedir. Taliban'a göre Afganistan'a gelen yabancılar İslami kurallara göre halkın yaşamasına da engel olmaktadır, dahası İslam dinine en büyük tehdidi oluşturarak Afganistan'ı Hristiyanlaştırmak istemektedir. Johnson ve Steele, bu temelden yola çıkarak Taliban'ın anlatıları ile hitap ettiği gruplar arasındaki ilişkiyi de kurgulamıştır. Onlara göre Taliban, anlatılarının çoğunu Afgan halkının paylaştığı üç temel sosyal kimliğe aynı anda hitap etmek için hazırlamıştır. Bu kimlikler dini yani İslami, kültürel ve politik kimliklerdir. İslami kimliğe yönelik anlatı bölgesel ve uluslararası kamuoyuna hitap edebilecek güçtedir. Bunun yanı sıra Taliban toplumda aşırı, muhafazakâr ya da ılımlı olsun ortak dini kimliği paylaşan herkesi içine alacak bir anlatı geliştirmiştir. Öte yandan Taliban, kültürel kimliklere yönelik bölgesel olarak daha dar bir alanda farklı etnik gruplara hitap edebilecek anlatıları kullanmıştır. Ulusalcıları ve İslamcıları içine alan politik kimliklerle de ülke genelinde tüm grupları içine almaya çalışmıştır. Yabancıların işgali, bağımsızlık, adalet ve mağduriyet üç kimliği de içine alırken, gurur ve onur ile Peştunluk kültürel ve politik kimliklere yönelik anlatıların temelinde yer almıştır (2013: 75).

Bu çerçevede Taliban'ın birbiri ile de ilişki içinde olan 'kurtuluş için Taliban', 'yabancılar dışarı' ve 'dinimizi elimizden alacaklar' şeklinde üç temel anlatı sistemi geliştirdiğini söylemek mümkündür.

Anlatının kendisi kadar anlatının aktarılması ve yayılması amacıyla kullanılan kanallar da son derece önemlidir. Afganistan'daki kırsal nüfusun modern medya araçlarına ulaşma imkanlarının kısıtlı olduğunu fark eden Taliban, öncelikle geleneksel, düşük teknoloji ve uygun maliyetli anlatım yöntemleri kullanmıştır. ABD'nin anlatıları yüz yüze yayma konusundaki dezavantajına karşın Taliban etnik kimlik, kültür ve dil gibi avantajları kullanarak anlatılarını çok kolay yayabilmiş ve daha da önemlisi benimsetebilme avantajına sahip olmuştur. Taliban, bir mesajı iletmek için iyi bilinen Afgan masallarını ve taranas adı verilen yerel şiir ve ilahileri kullanmıştır. Bu yolla, Taliban, Afganistan'daki insanların kolektif anılara ulaşarak insanların duygularına hitap etmiştir. Bunların yanı sıra özellikle gece mektupları (*shabnamah*) Taliban'ın anlatısında güçlü bir yere sahip olmuştur. Tarihsel olarak Afganistan'da geçmişte de çok kullanılmış olan gece mektupları genelde bir sayfa uzunluğunda olmakta ve belirli bir konuda Taliban'ın talimatlarını içermektedir. Mektuplar, Taliban'ın Afganistan'daki kukla hükümet ve onların işgalci yabancı müttefikleri ile mücadelesine insanları çağırmak ya da yabancı işgalcileri İslami yıkmaya çalışan yabancılar olarak anlatmak için yazılmaktaydı (Johnson, 2017: 53-55). Mektuplar anlayışlı bir tonda olabildiği gibi tehditkâr bir tonda olabilmekteydi. Örneğin çocukların okula gönderilmeye devam edilmesi ya da Amerikalılara yardım edilmesi durumunda ölümle mektubu alan köye ya da kişi tehdit edilmekteydi (Rabiroff, 2010). Mektuplar, özel olarak insanlara ulaştırıldığından 'sizi biliyoruz ve yakınınzdayız' mesajı da taşıdığından etkisi yüksek olmaktadır. Dolayısıyla gelenekselleşen bu yöntem ile verilmek istenilen mesaj hızlı bir şekilde yayılabiliyordu.

Taliban'ın anlatısını yaymak için kullandığı diğer bir araç ise layiha (*layeha*) olarak bilinen 'davranış kuralları' rehberleriydi. Taliban lider kadrosu tarafından, Taliban'ın mücahitleri ve destekçileri için 2006, 2009 ve 2010 yıllarında layihalar yayımlanmıştır. Layihalar, Afgan Taliban'ın hedefleri, stratejileri ve Taliban liderliğinin ruhu / bakış açısı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır (Johnson & DuPee, 2012: 77). 2006 yılında yayımlanan ilk layihada mücahitler için 30 kuraldan bahsedilmiştir. Mücahitlerin, günlük yaşantıları, komutanları ve grubun geri kalanı ile ilişkileri gibi farklı konularda kurallar konulmuştur (Adamec, 2012: 469-47). 2009 yılında yayımlanan ikinci layihada ise Taliban'ın daha sistemli bir yaklaşım geliştirdiği görülmektedir. Güvenlik, tutsaklar, ajanlar, düşmanın lojistik ve inşaat faaliyetleri, ele geçirilen mühimmatlar, örgüt yapısı, mücahidin özel meseleleri, eğitim-öğretim, yerel personel konuları, yasaklanan hususlar ve tavsiyeler başlıkları altında 67 kural ortaya konulmuştur. Bu bölümde, cihadın Müslümanlar için en kutsal görev olduğundan bahsedilerek, bu kutsal görevin gerek bu dünyada gerekse ölümden sonraki hayatta pek çok ödülü olduğundan ifade edilmektedir (Frontline [web], 2009). 2010 yılında yayımlanan lahiyanın kurallar bölümünde aynı sistemli yaklaşım sürdürülmüş ve kurallara ilişkin sınırlı düzenlemeler yapılmıştır (Afghanistan Analysts Network [web], 2010). Yayımlanan üç layihayı inceleyen ve karşılaştıran Johnson ve DuPee de söz konusu layihaların Taliban'ın hedeflerine ilişkin önemli bilgiler içerdiğini vurgular. Çalışmaları sonucunda Johnson ve DuPee, Taliban'ın yerel halkın kalplerini kazanıp akıllarına girerek, kamu desteği elde etmek, çatışma sahasında etkinliğini sürdürebilmek için yeterli sayıda savaşçının sürekliliğini sağlamak, Afganistan'ın mevcut hükümetinin yerine geçebilecek kapasitede olduğu algısını yaratmak, komuta-kontrol yapısının bütünlüğünü tesis etmek, iletişim ile ilgili sorunları gidermek, en tepedeki liderin, diğer bölgelerdeki savaşçıları ve lideri koordine etmesinin önündeki zorlukları kaldırmak başta olmak üzere daha operasyonel ya da taktik seviyede hedefler ortaya koyduğunu ifade eder (2012: 77-91). Layihaların öncelikli hedef kitlesini mücahitler ve destekçileri oluşturmasına karşın uluslararası kamuoyu ve Afgan halkı da layihaların hedef grupları içerisinde yer alarak Taliban'ın anlatısının daha geniş bir alanda karşılık bulmasına imkân sağlamıştı.

Taliban, anlatısını yayarken geleneksel yöntemlere ağırlık vermekle birlikte teknoloji de Taliban tarafından anlatının yayılmasında kullanılan önemli bir araç olmuştur. Radyo, Taliban için en önemli kitle iletişim aracı olarak kullanılmıştır. Taliban, Afganistan'da iktidar olduğu dönemde Şariat Radyosu

(*Shariah Radio*) adıyla yayın yaparken, ABD'nin radyo istasyonunu 2001'de bombalamasıyla yayınları sonlanmıştır. Ancak 2005 yılından itibaren radyo yayını yapma imkanına tekrar kavuşan Taliban Şeriat'ın Sesi Radyosu (*Voice of Shariah Radio*) ile yasadışı yollarla radyo yayınlara devam etmiştir (Crew, 2009: 245). Taliban, 2005 yılının ortasında Al Emarah adlı bir web sitesini kurmuş ve siteyi 2019 yılının ilk çeyreğine kadar işlevsel tutmayı başarmıştır. Ayrıca yeni medya araçlarını son derece etkin bir şekilde kullanmıştır. Bugün halen Facebook'da Taliban'ın aktif olan platformları vardır. Ayrıca, Twitter ve YouTube'da Taliban'ın etkin olduğu sosyal medya platformları arasındadır. Facebook, Twitter ve YouTube gerekli hallerde Taliban'ın hesaplarını kapatmalarına karşın, Taliban hızla yedek hesaplara geçiş yapılmaktadır.

Dorronsoro, Taliban'nın anlatısında Afgan hükümetinin yolsuzluklarına ve halk için temel hizmetleri sağlayamadığına da yer verdiğini belirtmektedir (2009). Bu hususlar, anlatısının en güçlü yanları olmamakla birlikte Taliban'ın özellikle Afgan hükümeti karşıtı anlatısının parçalarıdır. BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi (*UN Office on Drugs and Crime-UNODC*) tarafından 2009 ve 2012 yıllarında yapılan ve Afganistan'da yolsuzluk eğilimlerini gösteren çalışma Afganistan'da rüşvetin yetişkinler tarafından kamuda işlerini halletmek amacıyla ne kadar yaygın olduğunu ortaya koymuştur. Araştırma sonucunda 2009 yılında Afganistan'da rüşveti kamuda işlerini halletmek amacıyla kullanan yetişkinlerin oranı %58 iken, bu oranın 2012 yılında %50'ye düşmüştür. Ancak, araştırma sonuçları 2012 yılında rüşvet verenlerin oranında genel bir düşüş olduğunu göstermekle birlikte rüşvetin ödenme sıklığında bir yükseliş olduğu sonucunu da ortaya koymuştur. Buna göre, Afganistan'da yetişkin biri 2009 yılında yılda ortalama 4.7 defa rüşvet verirken, bu oran 2012 yılında 5.6'ya yükselmiştir (UNODC, 2013). UNODC tarafından Afganistan'daki yolsuzluğa ve patronaj ağına ilişkin yürütülen bu araştırma Taliban'ın kendine meşruluk ararken nasıl bir zeminde durduğunu göstermesi açısından önemlidir. Cordesman'a göre Afganistan'da yolsuzluk ve beraberinde getirdiği patronaj sistemi nedeniyle hükümet ile toplum arasındaki bağlar güçlü değildir. Dolayısıyla merkezi hükümet ile bölgesel ve yerel bağlar zayıftır ([web], 2013: 29).

Taliban, anlatısının güçlü yanları ile elde ettiği avantaja rağmen sahada yerel halka karşı acımasız, şiddet yanlısı davranışları ile dezavantajlı olduğu bir pozisyon yaratmıştır. Afgan halkına çeşitli gerekçelerle saldırarak sivillerin ölümlerine ya da yaralanmalarına neden olmuştur. Nitekim, Taliban 2010 yılında yayınladığı layihada, Taliban'ın kaçırılma olaylarına karışmasını, haraç alınmasını, sivillerin yaralanmasını, rüşvet alınmasını ve öğrencilere saldırılar konusundaki tepkileri dikkate alarak üyelere uyarılarda bulunulmuştur (Afghanistan Analysts Network [web], 2010). Örgüt yapısındaki zayıflıklar üst ve orta düzey liderler arasındaki etkileşimin azlığı anlatıdaki tutarlılığı ortadan kaldıran ve dezavantaj yaratan diğer bir unsur olmuştur (Johnson, 2017: 35). Özellikle alt ve orta kademedeki üyelerin örgüt içerisinde yükselmek ve popülerlik kazanmak için kendilerini kahraman olarak göstermeye odaklanmaları Taliban'ın anlatısına uygun davranmamalarına dolayısıyla da anlatının amacından uzaklaşmasına neden olmuştur. Diğer bir ifade ile Taliban'ın sivil halka karşı uyguladığı şiddet, lider kadronun tutarsızlıkları ve kahramanlık gösterileri anlatının gücünü aldığı eylem-söylem bütünlüğüne zarar vermiş ve anlatının gücünü zayıflatmıştır.

Taliban'ın Afganistan'ın tarihine, kültürüne ve İslam'a dayalı olarak geliştirdiği anlatılar son derece basit ve anlaşılabilir olmuştur. Taliban'ın anlatısına stratejik avantaj sağlayan en önemli husus da bu olmuştur. Taliban'ın dil, din ve kültür üzerinden sahip olduğu avantajların yanı sıra yerel halkın arasına karışabilmesi ve kimi zaman onlarla aynı yaşam alanlarını paylaşabilmesi anlatısının yayılmasında ve anlaşılmasına avantaj sağlamıştır. Sözel kültürün geliştiği bir toplumsal yapıdaki şiir, masal ve ilahi gibi araçları bile sahip olduğu bu avantaj ile etkin bir şekilde kullanmıştır. Öte yandan, sivil halka yönelik şiddet Taliban'ın anlatısı ile kazanmaya çalıştığı Afgan halkının ona karşı tepki geliştirmesine neden olmuştur. Eylem-söylem bütünlüğünün sağlanamamasından kaynaklı bir sorun oluşturmuş ve anlatıda stratejik bir dezavantaj yaratmıştır.

5. Sonuç

Savaş anlatıları aracılığı ile uluslararası, ulusal ve bölgesel düzeyde kamuoylarına savaşları anlamaları ve anlamlandırmaları için bir açıklama çerçeveleri oluşturulur. Bu iktidarlara savaş zamanı yönettikleri insanların desteklerini alabilmeleri için gerekli yolu açar. Aynı zamanda operasyon sahasında yerel halktan aldıkları destekle düşman unsurlara karşı istihbarat, lojistik ya da harekât konularında operasyonel ve taktik avantajlar sağlar. Bu yönüyle de anlatılar uluslararası, ulusal ve bölgesel düzeyde olduğu gibi uzun, orta ve kısa vadede etkili araçlardır. Anlatıların günümüz savaşlarındaki stratejik değerinin öneminin arttığını, diğer bir deyişle stratejik anlatının savaşlardaki rolünün dikkate alınmasının kaçınılmaz olduğu görülmektedir.

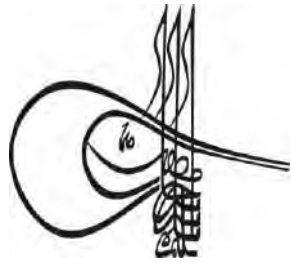
Anlatının savaşlardaki rolünün en açık gözlemlenebileceği örneklerden biri de Afganistan savaşıdır. Afganistan savaşı, her zaman bir anlatı savaşı olmuş ve ABD ile Taliban'ın anlatıları birbirlerinin karşı anlatıları olarak her zaman rakip olmuşlardır. Her iki taraf anlatılar aracılığı ile Afgan halkının desteğini kazanmayı amaçlamışlardır. Çünkü savaşlarda halkın desteğini almak stratejik bir avantaj elde etmek anlamına gelmektedir. Bununla birlikte ABD ve Taliban anlatılarını güçlendiren ve zayıflatan birtakım avantajlara ve dezavantajlara sahip olmuşlardır. ABD, ileri teknolojisine, 11 Eylül saldırılarının sağladığı meşruiyete rağmen kendi kamuoyunda ve uluslararası kamuoyunda yarattığı etkiye benzer bir etkiyi anlatılar yoluyla Afgan halkı üzerinde yaratamamıştır. ABD, Taliban'ın dilsel, kültürel ve dinsel avantajları ile rekabet ederken zorlanmıştır. Özellikle, sivil kayıplardan ve dini hassasiyetlere yeteri kadar önem verilmemesinden ötürü anlatıların gücünü aldığı eylem-söylem bütünlüğü bozulmuştur. Öte yandan, Taliban'ın Afganistan'ın tarihine, kültürüne ve İslam'a dayalı olarak geliştirdiği son derece basit ve anlaşılabilir anlatılar en büyük avantajı olmuştur. Taliban'ın halkın arasına karışabilmesi paylaşılabilesi anlatısının yayılmasında ve anlaşılmasına avantaj sağlarken, sivil halka yönelik şiddeti Afgan halkının Taliban'a karşı tepki geliştirmesine neden olmuştur.

KAYNAKÇA

- Adamec, L. W. (2012). *Historical Dictionary of Afghanistan*. Scarecrow Press: Maryland.
- Afghanistan Analysts Network Page. (2010). Translated text of the 2010 Version of the Taleban Code of Conduct. Erişim http://www.afghanistan-analysts.org/wp-content/uploads/downloads/2012/10/Appendix_1_Code_in_English.pdf
- Bilgin, K.R. (2018). New Aspect of the Relationship between War and Strategy: Strategic Narrative. *Humanities and Social Sciences Review*, 08 (01), 239–244.
- Burget, F.A. (2013). Afganistan'da 2014 Beklenirken: Taliban Örgütü ve Yeni Bir Siyasal Sürece Doğru Yeni Gruplaşmalar. *Ortadoğu Analiz*, 5, (52), 95-103.
- C. Tilly (1985). War Making and State making as Organized Crime. In P. Evans & D. Rueschemeyer & T. Skocpol (Eds.), *From Bringing the State Back* (pp. 169-191). Cambridge University Press: Cambridge.
- Cordesman, A. (2013). *The Challenges of Leadership and Governance. A Report of the CSIS Burke Chair in Strategy, Center for Strategic and International Studies*. Erişim http://csis.org/files/publication/130506_Cordesman_AfghanWar2013_VolumeI_Web.pdf
- Corman, S. R. (2011). Understanding the Role of Narrative in Extremist Strategic Communication. In L.Fenstermacher & T. Leventhal (Eds.), *Countering Violent Extremism: Scientific Methods and Strategies* (pp. 36-43). Air Force Research Labortary: Dayton OH.
- Crews, R. D. (2009). Moderate Taliban. In R.D. Crews & A.Tarzi (Eds.), *The Taliban and the Crisis of Afghanistan* (pp. 238-273). Harvard University Press: London.

- Dimitriu, G. & Graff, B. (2016). Fighting the War at Home: Strategic Narratives, Elite Responsiveness, and the Dutch Mission in Afghanistan, 2006–2010. *Foreign Policy Analysis*, 12, 2–23.
- Dimitriu, G. R. (2012). Winning the Story War: Strategic Communication and the Conflict in Afghanistan. *Public Relations Review*, 38 (2), 195-207.
- Dorronsoro, G. (2009). The Taliban's Winning Strategy in Afghanistan. Carnegie Endowment. Erişim https://carnegieendowment.org/files/taliban_winning_strategy.pdf
- Freedman, L. (2006) *The Transformation of Strategic Affairs*. Routledge: London.
- Frontline Page. (2009). Taliban 2009 Rules and Regulations Booklet. Erişim <http://www-tc.pbs.org/wgbh/pages/frontline/obamaswar/etc/mullahomar.pdf>, 2009
- Graaf, B. & Dimitriu, G. & Ringsmose, J. (2015). Shaping Societies for War: Strategic Narratives and Public Opinion. In B. Graaf & G. Dimitriu & J. Ringsmose (Eds.), *Strategic Narratives, Public Opinion and War: Winning Domestic Support for the Afghan War*, (pp. 3-15). Routledge: Oxon.
- Güler, R. (2018). *Stratejik İletişim: Güvenlik Odaklı Yönetimi Paradigmaları*. Karkum: Ankara.
- Johnson, T. (2017). *Taliban Narratives: The Use and Power of Stories in the Afghanistan Conflict*. Oxford Press: Oxford.
- Johnson, T. & Steele, K. L. (2013). The Taliban Narrative: Understanding the Group's Messages, Actions and Clues to Their Endgame. In S. R Corman (Ed.), *Narrating the Exit from Afghanistan* (pp. 71–98), Center for Strategic Communication: Tempe, Arizona.
- Johnson, T.H. & DuPee, M. C. (2012). Analysing the New Taliban Code of Conduct (Layeha): An Assessment of Changing Perspectives and Strategies of the Afghan Taliban. *Central Asian Survey*. 31 (1), 77-91.
- Kilcullen, D. (2007). Counter-Insurgency in Iraq, Theory and Practice. Erişim www.smallwarsjournal.com
- ICOS (2010). *Afghanistan Transition: Missing Variables* Erişim <http://www.icosgroup.net/>
- Ryan, M. (2004). Framing the War Against Terrorism US Newspaper Editorials and Military Action in Afghanistan. *The International Journal for Communication Studies*, 66(5): 363–382.
- Miskimmon, A. & O'Loughlin, B. & Roselle, L. (2013). *Strategic Narratives: Communication Power and the New World Order*. Routledge: New York.
- Nissen, T. E. (2014). Strategizing NATO's Narrative. In L. Odgaard (Ed.), *Strategy in NATO: Preparing for an Imperfect World*, (pp.157-172). New York: Palgrave.
- Rabiroff, J. (2010). Chilling 'Night Letters' from Taliban Intimidate Afghans. Erişim <https://www.stripes.com/news/chilling-night-letters-from-taliban-intimidate-afghans-1.127043>
- Ringsmose, J. & Børgesen, B. (2011). Shaping Public Attitudes toward the Deployment of Military Power: NATO, Afghanistan and the Use of Strategic Narratives. *European Security*, 20, 505–528.
- Scheffer, J. H. (2015). Framing the War in Afghanistan: An Introductory Note. In B. Graaf & G. Dimitriu & J. Ringsmose (Eds.), *Strategic Narratives, Public Opinion and War: Winning Domestic Support for the Afghan War* (pp. XXIII-XVII). Routledge: Oxon.
- Shaikh, S. A. & Payne, R. D. (2014). Narrative in the Operations Process. In M.A. Finlayson, J.C.Meister & E.G.Bruneau (Eds.), *5th Workshop on Computational Models of Narrative* (pp.2-8), OASICS: Canada.

- Tatham, S. (2009). Strategic Communication: A Primer. Erişim [http://www.carlisle.army.mil/dime/documents/DAUKARAG08\(28\)Strategic%20Communication.pdf](http://www.carlisle.army.mil/dime/documents/DAUKARAG08(28)Strategic%20Communication.pdf).
- UNODC (2012). Corruption in Afghanistan: Recent Patterns and Trends. Erişim http://www.unodc.org/documents/frontpage/Corruption_in_Afghanistan_FINAL.pdf
- USACAC (2006). FM 3-24 Counterinsurgency Field Manual. Erişim <https://usacac.army.mil/cac2/repository/materials/coin-fm3-24.pdf>
- Vlahos, M. (2006). The Long War: A Self-Fulfilling Prophecy of Protracted Conflict and Defeat. National Institute Online. Erişim www.nationalinterest.org/PrinterFriendly.aspx?id=11982.
- Zahara, R.S. (2010). Battles to Bridges. Palgrave: New York.
- Wendt, A. (1992). Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics. International Organization, 46 (2), 391–425.
- Whitehouse (2019). George W. Bush Archives. Erişim <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/briefings/index.html#y2001>
- Williston J. A. (2015). Toward a Strategic Communication Plan for the Afghanistan Humanitarian Intervention Mission, University of Ottawa Master Thesis, Erişim https://ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/32244/1/Williston_John_2015_Thesis.pdf

Turkish Studies CUDES 2019

Volume 14 Issue 5, 2019, p. 17-35
DOI: 10.29228/TurkishStudies.22997

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 13.05.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.08.2019

📅 *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (22.07.2019)-Referee 2 (23.07.2019)

This article was checked by turnitin.

DİJİTAL İÇERİK PAZARLAMASI UYGULAMALARININ ALGILANAN KALİTE ÜZERİNE ETKİSİ*

*Murat ÇAKIRKAYA***

ÖZ

Tüketicilerin ilgilerini çekecek içerikler oluşturmak ve bu bilgileri onlarla paylaşmak, tarihi çok eskilere dayanan bir pazarlama aktivitesidir. Günümüzde bu pazarlama türünün yeni pazarlama trendleri arasında yer almasının önemli nedenlerinden biri tüketicilerin maruz kaldığı ve büyük ölçüde birbirinin tekrarı mahiyetindeki yazılı ve görsel reklam kampanyalarına güven duymamaları, buna karşın alacakları ürüne ilişkin içerik paylaşımlarına güvenmeleridir. Bir diğer önemli neden de teknolojinin gelişmesiyle içerik pazarlamasının dijital bir mahiyet kazanması ve çok daha etkin kullanım olanağının söz konusu olmasıdır. Araştırmanın amacı; dijital içerik pazarlaması uygulamalarının algılanan kalite üzerinde bir etkisinin olup olmadığını tespit etmektir. Bu bağlamda e-ticaret sitelerinden alışveriş yapan tüketicilerden oluşan bir örneklem grubu üzerinde, amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Yapılan analiz kapsamında; tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiş, faktör analizi yapılmış ve dijital içerik pazarlaması alt değişkenleri ile algılanan kalite arasındaki ilişkiyi ve etki düzeyini ölçmek amacıyla sırasıyla korelasyon ve çoklu doğrusal regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda hem bilişsel farkındalık ile algılanan kalite arasında hem de tutumsal farkındalık ile algılanan kalite arasında orta kuvvetin altında ve anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle dijital içerik pazarlamasının her iki boyutuna dair uygulamalar da tüketicilerin kalite algılarını etkilemektedir. Bu doğrultuda, internet üzerinden gerçekleştirilecek dijital içerik pazarlaması uygulamaları tüketicilerin bilgiye daha hızlı ve maliyetsiz şekilde ulaşmalarını sağlayacak ve tüketicilere ait kalite algısını olumlu yönde etkileyecektir.

* Bu makale, 02-04 Mayıs 2019 tarihlerinde Lefkoşa'da gerçekleştirilen 9. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Güncel Tartışmalar Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi Necmettin Erbakan Üniversitesi, E-posta: murat.cakirkaya39@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Dijital İçerik Pazarlaması, E-Ticaret, Algılanan Kalite

THE EFFECT OF DIGITAL CONTENT MARKETING APPLICATIONS ON PERCEIVED QUALITY

ABSTRACT

Creating a content that will interest the consumers and sharing this information with them is a very old marketing activity. One of the most important reasons why content marketing is now one of the new marketing trends is the fact that consumers rely on content sharing for the product they perceive, although they do not trust the copy of each other's written and visual advertising campaigns. Another important reason is the development of technology and content marketing to have a digital nature and more effective use. The aim of the study is to determine whether digital content marketing practices have an impact on perceived quality. In this context, the relationship between variables were tested by using purposive sampling method on a sample group consisting of consumers who shop from e-commerce sites. Within the scope of the study, descriptive statistics were given, factor analysis was performed, and correlation and multiple linear regression analyzes were performed in order to measure the relationship and effect level between digital content marketing sub-variables and perceived quality. As a result of the research, it was found that there was a significant relationship between cognitive awareness and perceived quality as well as between attitudinal awareness and perceived quality. In other words, applications of both dimensions of digital content marketing affect consumers' perceptions of quality. In this direction, digital content marketing applications over the internet will enable consumers to reach information faster and cost-free and will positively affect the quality perception of consumers.

STRUCTURED ABSTRACT

Digital content marketing is the creation of content tailored to customer demands and distribution of content through digital channels, aiming to raise awareness of products and services by attracting the attention of the target audience (Penpece, 2013:54).

Marketing professionals agree that digital content marketing is a great relief for the old marketing techniques that are saturated and offers a wide range of opportunities for marketing developments. The underlying reason is that both customers and customers have different channels to reach each other. Nowadays, with an inexpensive advertising, a distracted product can gain great recognition and find its place in the market. So much so that some people consider digital content marketing as the marketing trend of the new age. In contrast, a group accepts digital content marketing as a "new wine in the old bottle." However, this group has been subjected to serious criticism. Therefore, it would be a more accurate approach to evaluate digital content marketing as an unprecedented revolution (Pulizzi & Barret, 2009:98).

In studies on the effect of content marketing on consumer perception, it is clear that there is a positive interaction between the two concepts. In one of the studies conducted on the subject, it was concluded that content marketing plays an important role in measuring the strength of the brand. Another result of the same study is that content marketing has the same effect on the purchase of products and the repetition of the purchase (Ahmad et al., 2016:334). In another study, it was concluded that a content that triggers positive or negative emotions arouses more interest than neutral content (Pažeraitė & Repovienė, 2016:97). Pažeraitė & Repovienė (2016:143) have concluded that content marketing elements increase the impact of advertisements that customers watch. Liu et al (2018:86) emphasized that short clips created with the right strategy can be an effective tool for marketing films and other online content. In another study, the websites of dentists in the UK and Romania were examined and as a result, the significant difference between dentist sites in the two countries was found to be brand awareness content (United Kingdom; 17% - Romania; 3%) and feedback differences (15% UK - 1% RO) (Constantinescu-Dobra, 2014:107). Andaç et al. (2016:124) concluded that digital content marketing has a great impact on consumers.

As can be seen from all the explanations and examples, digital content marketing is accepted as an important instrument that enables marketers to create perception on consumers. As a matter of fact, the empirical results obtained in the study showed that the variables of cognitive awareness and attitude awareness, which are among the sub-dimensions of digital content marketing, have a direct and significant effect on perceived quality. The findings of the study are similar to the results of previous studies.

In this context, the relationship between variables were tested by using purposive sampling method on a sample group consisting of consumers who shop from e-commerce sites. Within the scope of the study, descriptive statistics were given, factor analysis was performed, and correlation and multiple linear regression analyzes were performed in order to measure the relationship and effect level between digital content marketing sub-variables and perceived quality. As a result of the research, it was found that there was a significant relationship between cognitive awareness and perceived quality as well as between attitudinal awareness and perceived quality. In other words, applications of both dimensions of digital content marketing affect consumers' perceptions of quality. Therefore, it is obvious that digital content marketing is of great importance for brands and consumers.

Consequently, content marketing is both the present and the future of digital marketing. Therefore, it is not possible for the digital marketing strategy to succeed without creating quality content. For this reason, companies should conduct extensive research on their goals in order to create content that will be of interest to their customers. The key role of content marketing in marketing communication is to inform and educate customers to develop a privileged relationship and build brand loyalty. A company must gain their trust and admiration to create a strong brand perception on their customers. If valuable content is created, it will be possible to establish lasting relationships with customers (Baltes, 2015:117). Because consumers react positively to the contents created

by institutions and benefit from these contents. Therefore, the correct and impressive content offered will also affect the consumers' perception of quality. As a matter of fact, our study showed that the two dimensions of digital content marketing have an impact on consumers' perception of quality.

What makes this study unique is the fact that there has not been any study on the relationship between digital content marketing and perceived quality in the literature. Together with the developments in digital communication technologies and the increasing use of online platforms by consumers, it will be better understood how important it is for brands to be involved in the communication processes on online platforms. For this reason, brands should be able to manage these processes professionally and strengthen the perception of quality on consumers. Providing valuable and interesting content to consumers in this process increases their level of satisfaction, positively affects their quality perceptions and prepares the environment for the formation of loyalty.

Keywords: Digital Content Marketing, E-Commerce, Perceived Quality

1. Giriş

İçerik pazarlaması teriminin ilk kullanıldığı tarih 1996'dır. Günümüzde İnternet'in sağladığı pek çok yeni kanal, içerik pazarlamasının zenginleşmesini sağlamıştır. İçerik pazarlamasıyla ilgili kapsayıcı tanımlardan biri İçerik Pazarlama Enstitüsü tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre içerik pazarlaması, net olarak tanımlanmış ve doğru anlaşılmış hedef kitleyi kârlı müşteri hareketi yaratma hedefiyle etkilemek, çekmek, bağlılıklarını sağlamak için ilgili ve değerli içeriğin yaratılması ve dağıtılmasını kapsayan pazarlama tekniğidir (Constantinescu-Dobra, 2014:108). Dijital içerik pazarlaması ise, hedef kitlenin ilgisini firmaya çekerek farkındalık yaratmak, ürünleri ve hizmetleri cazip hale getirmek, hedef kitleye ulaşmak, onlarla interaktif ilişki kurmak ve onları harekete geçirerek ölçülebilir sonuçlar elde etmek için müşterilerin ihtiyaç duyduğu ve onlara uygun olan bilgiyi kapsayan dijital içeriklerin oluşturulması, dijital kanallarla dağıtılması ve ölçülmesi ile ilgili tüm faaliyetleri kapsayan bir süreçtir (Penpeçe, 2013:54).

Dijital içerik pazarlama tekniklerinin daha iyi anlaşılması için aşağıdaki örnekler verilebilir; Bir cep telefonu şirketi, sağlık kriterlerine dikkat eden tüketicilerin dikkatini çekmek için piyasaya sıfır radyasyon yayan bir cep telefonu sunabilir. Başka bir şirket, rakiplerinin aksine, su geçirmez, titreşim altında yüksek kaliteli kayıt alan bazı yeni ürünleri tanıtabilir; WI-FI ve GPS'yi sağlayabilir ve güneş enerjisini kullanarak kendini yeniden şarj edebilen telefonlar tasarlayabilir. Tüketicilerin talepleri dikkate alınarak oluşturulan tüm bu yenilikler, dijital içerik pazarlaması sayesinde diğer müşterilere de tanıtılabilecektir (Andaç vd., 2016:125).

Günümüzde tüketiciler ve şirketler, ürün ve hizmetlerin araştırılması için İnternet ve sosyal medya kaynaklarına yönelmektedir. Neredeyse tüm sektörlerde gözlemlenen bu duruma bankacılık sektöründen bir örnek vermek gerekirse, tüketiciler yeni bir kredi satın alma kararı için 30-45 gün düşünmekte, bu süre zarfında, 10.8 farklı online kaynağı kontrol etmektedir. Bu da bankaların sağlam bir online içeriğe sahip olmalarını zorunlu kılmaktadır (Goldstein, 2013:27).

Sonuç olarak, dijital içerik pazarlaması, günümüzün en hızlı büyüyen pazarlama mecralarından birisidir. Geleneksel pazarlamaya göre %62 daha düşük maliyet ve 3 kat daha fazla potansiyel müşteriye

sahiptir. Bu kadar etkin bir pazarlama tekniği olması nedeniyle de şirketler için adeta bir zorunluluk haline gelmiştir (Grubor & Milovanov, 2016:1072).

Algılanan kalite, bir ürün ya da hizmetin var oluş nedenine bağlı olarak, gerçekleştirilmesi beklenen hedefleri gerçekleştirme derecesidir. Algılanan kalite eğer ürün üzerinden değerlendirilecek olursa şöyle bir tanımlamada bulunmak mümkündür: Algılanan kalite ürünün dayanıklılığı, güvenilirliği, doğruluğu, görünüşü, tamlığı ve diğer verilen özelliklerin bütünüdür (Tek, 1999:360). Hizmet kalitesi ise müşterilerin bir hizmetten elde etmeyi umdukları performans ile elde ettikleri performans arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır.

İçerik pazarlaması, açıkça tanımlanmış ve anlaşılmış bir hedef kitleyi çekmek ve bunlara dahil olmak için dijital kanallarda ilgili ve değerli içerikler oluşturmada ve dağıtmaktadır. Bu yaklaşım önemlidir. Çünkü mevcut müşterileri ve potansiyel müşterileri eğitmek ve itibar risklerini izlemek potansiyel müşterileri etkileşimli bir şekilde yönlendirmede önemli katkılar sağlar (Goldstein, 2013:27). Nitekim yapılan çalışma sonucunda dijital içerik pazarlamasının iki alt boyutunun da algılanan kalite üzerindeki etkisi açık bir şekilde görülmüştür.

2. Alan Yazın

2.1.İçerik Pazarlaması

Dijital kanallar aracılığıyla faaliyet gösteren ticari kuruluşlar, ürünlerinin bir parçası olarak bilgi veya tavsiye sağlar veya tüketici, perakendeci veya diğer araçlar ile üretici arasındaki ilişkiyi güçlendirir. Ürün bilgileri, genellikle ürünün teknik detaylarının ötesine uzanır, (örneğin: Dijital fotoğraf makinemizle iyi fotoğraflar nasıl çekilir) bu nedenle pazarlama iletişiminde önemli bir role sahiptir. Ayrıca, web portalları, topluluk oluşturmada ve dikkat çekmede bilgiyi kullanırlar (Rowley, 2010:523). Bu tür portallar müşterileri çekmek ve elde tutmak için bilgiyi kullanırken, benzer dijital içeriğe sahip diğer sağlayıcılar, ödeme, izleme veya abonelik esasına göre benzer bilgiler (dijital veya basılı formda) talep edebilirler. Diğer bilgi sağlayıcıları bazı bilgileri ücretsiz sunabilir (dergi makalelerinin bir derlemesi gibi) ancak daha fazla bilgi için ücret talep edebilirler. Amazon.com'un uygulamalarından biri, kitap satışını teşvik etmek amacıyla basılı kitaptan dijital içerikli özetlerin sunulması, detayları merak edenlerin ise ilgili içeriğe yönlendirilmeleridir. Bilgi ekonomisinde bilgi esastır. Bu nedenle elde edilmesi kadar doğru kişilerle paylaşımı da son derece önemlidir. Dijital içerik, hem pazarlama iletişiminin önemli bir unsurudur hem de pazarlama iletişiminde bir ürün olarak kullanılabilir (Rowley, 2010:523).

İçerik pazarlaması, tüm markaların, müşterileri çekmek ve elde tutmak için medya şirketleri gibi düşünceleri ve hareket etmeleri gerektiği düşüncesidir. Müşteriler için “değerli”, “amacına uygun” ve “ilgi uyandırıcı” bir hikayeniz olmalıdır (Pulizzi, 2012:116). Geleneksel pazarlama değerini yitirip gözden düşerken, dijital içerik pazarlaması müşterilerin talepleri doğrultusunda bilgilendirilmelerini sağlar (Newsocial, 2013).

İnternetin bir dağıtım kanalı olarak ortaya çıkmasıyla birlikte, kanal rekabeti ve koordinasyonu konuları önem kazanmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde geleneksel perakendecilerin İnternet kullanımına başlamaları ile direkt İnternet kanalını kullanan şirketler arasındaki rekabetin ön plana çıktığı görülecektir. Örneğin, Balasubramanian (1998:182) direkt İnternet kanalını kullanan pazarlamacılar ve geleneksel perakendeciler arasındaki rekabeti modellemiştir. Ayrıca direkt İnternet kanalını kullanan pazarlamacılar tarafından oluşturulup dağıtıma sokulan bilginin ve bu bilginin piyasaya etkisinin sonucunu gösteren çok kanallı bir model geliştirmiştir. Chiang vd., (2003:1) çift kanallı tedarik zincirlerinin tasarımını incelemişler ve üreticilerin, fiyatların çok yüksek seviyelere çıkma eğilimine karşı çıkmak ve verimsizlik derecesini azaltarak genel karlılıklarını artırmak için doğrudan bir kanal kullanabileceklerini belirlemişlerdir. Yao & Liu, (2005:235) fiyat rekabet modelleri altında iki kanal arasındaki fiyatlandırma dengesini incelemişlerdir. Yan & Pei, (2009:306) çift kanallı tedarik zincirindeki perakende hizmetlerinin stratejik rolünü incelemişlerdir. Son zamanlarda, Yoo &

Lee, (2011:29) Balasubranian'ın modelini genişletmişler ve bir İnternet kanalı tanıtımının genel etkisini şekillendiren temel stratejik güçleri belirlemişlerdir. Jin & Lee (2012:161) yaptıkları çalışma sonucunda; piyasa, bilgi ve rekabet ortamlarını dikkate almadan gelişmekte olan teknolojilerin adaptasyonunun ve yeni hizmetlerin sağlanmasının mümkün olmayacağı sonucuna ulaşmışlardır. B2B profesyonel hizmet organizasyonlarında dijital içerik pazarlaması kullanımının, satış gücüyle bir etkileşiminin olup olmadığına yönelik araştırmada dijital içerik pazarlamasının satış potansiyelini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Wang vd. 2016:1). 12 endüstride 5000'den fazla B2B satın alma katılımcısı bulunan bir araştırmada, firmaların dijital içerik pazarlamasının etkisini zayıflatan üç hatalarının bulunduğu belirtilmiştir: Bunlardan ilki oluşturulacak içeriğin “düşünce liderliği” üzerine odaklanması gerektiği yanlıgıdır. Müşterilere yalnızca işleriyle ilgili yeni şeyler öğreten ve davranışlarını değiştirmek için yönlendirici bir neden sunan içerik, karar sürecini etkilemek için yeterlidir. Bir diğer hata oluşturulacak her içeriğin “kişiselleştirilerek” bireylere özgü bir nitelik kazandırılması gerektiği yanlıgıdır. Son hata ise “içeriğin, satın alma süreçlerine yardımcı olmadığı” na yönelik yanlıgıdır (Adamson & Spenner, 2016:3-4).

Yapılan çalışmalar neticesinde elde edilen sonuçlar, dijital içerik pazarlaması unsurlarının müşterilerin izledikleri reklamların etkisini güçlendirebileceğini göstermektedir (Pažeraić & Repovienė, 2016:143). Performansı arttırmak ve değer yaratmak için bir strateji olarak dijital içerik pazarlamasının kullanımının düşünülmesi durumunda, pazarlama yöneticilerinin şu 3 konuyu göz önünde bulundurmaları gerekmektedir (Elisa & Gordini, 2014:102): Bunlardan ilki dijital içerik pazarlamasının, yalnızca içeriği yayınlamak ve paylaşmak için basit bir taktik olarak görülmemesidir. İkincisi dijital içerik pazarlama stratejilerinin, bu alanda özel olarak yetişmiş insan kaynakları kullanılarak dikkatli bir şekilde oluşturulmasıdır. Üçüncü ve son madde ise dijital içerik pazarlamasının değer yaratma üzerindeki etkisini doğru bir şekilde değerlendirebilmek için ekonomik-finansal ölçütlerin (yani, üretim ve satış ölçütleri) kullanım gerekliliğidir.

Dijital içerik pazarlamasına ait çeşitli sınıflandırmalar yapılmışsa da temelde üç türü bulunmaktadır. Bunlardan ilki blog makaleleridir. Blog makaleleri ya düzenli olarak ya da "ihtiyaç duyulduğunda" yayınlanmalıdır. Zamanında ve kısa hazırlanmış blog yayınları bir videoyla aynı etkiyi oluşturabilir. Bir diğer dijital içerik pazarlaması türü detaylı raporlardır. Genellikle blog makalelerinden biraz daha uzun olan detaylı raporlar, endüstri uzmanlığını gösterir ve içerik olarak sunulabilir (Sahni & Menon, 2017:37). Blog görünümüleri, sosyal paylaşım, takipçiler ve web trafiği gibi metrikleri ölçmek önemlidir ve yoğun çaba gerektirir. İşletmeler, içeriği potansiyel müşterilere yönelmenin bir yolu olarak düşünürler. Dolayısıyla işletmeler, kaliteli içerik alternatiflerini ve bundan sonra ne yapacaklarını ölçmelidirler (Martin, 2016:12). Video prodüksiyon hizmetleri de bir dijital içerik pazarlaması türüdür. Video, çevrimiçi güvenin artması için iyi bir yoldur. Web ziyaretçileri ile popülerdir ve etkili bir arama motoru optimizasyonu sağlayabilir. Videolar çok iyi bir öğretim aracı da olabilir. E-Kitaplar genellikle ayrıntılı raporlardan daha uzun olan dijital içerik pazarlaması türüdür. Son olarak grafik bilgi makaleleri, metin tabanlı blog makalelerine iyi bir alternatif olabilir ve bağlantı kurmak için kullanılabilir (Sahni & Menon, 2017:37). Yapılan bir çalışmada müşterilerin en fazla tercih ettikleri içerik araçları şu şekilde sıralanmıştır: Makaleler (%35), infografikler (bilgilendirme grafikleri) (%24), vaka çalışmaları (%11), interaktif grafikler (%9), videolar (%7), detaylı raporlar (%4), uzun bir içerik (%4), basın bültenleri (%4) vb. şeklinde sıralanmaktadır.

İçerik pazarlamanın sağladığı pek çok faydadan söz etmek mümkündür. Katılımcılar arasında dijital içerik pazarlamasının en çok bahsedilen yararı, hedef grubun aldıkları şeye ilgi duymasıdır. Çoğu zaman müşterileri göz ardı ederek onlara zorla da olsa oluşturulan reklamları izlemelerini sağlamaya dönük geleneksel reklamlardan farklı olarak dijital içerik pazarlaması, alıcıyla kendi şartlarında iletişim kurar. Bu, diğer faydalar için temel bir işlev görür. Hedef grup, aldıkları bilgilerle ilgilendiklerinden, onunla ve potansiyel olarak uzun sürelerle etkileşime girmeye isteklidirler. Bu etkileşim müşterilerle daha derin ilişkiler kurmayı kolaylaştırırken, pazarlama faaliyetlerini, özellikle sahip olunan medya

kanallarından çok daha uygun fiyatlarla yararlanmayı mümkün kılmaktadır. Tüketicilere yararlı ve inandırıcı buldukları bilgileri sağlamak, göndericilerin güvenilirliğini de artırır (Ek & Arhammar, 2014:41).

Doğru dijital içerik pazarlaması uygulamaları, şirketlere ve tüketicilere olduğu kadar franchise tarafları açısından da önemli katkılar sağlar. Nitekim her franchise işletme yönetimi sıcak bir karşılama, kendisi ile ilgilenilmesine, anlaşılma ve bilgi yönünden beslenmeye ihtiyaç duyar. Franchise sektöründe büyüme stratejisini iletirmek ve anlaşmalar yapmak için dijital içeriği kullanmanın çeşitli yolları bulunmaktadır (Izaks, 2014:30): Bunlardan ilki “Franchise Satış Blogu” nun kalıcı olmasıdır. İçerik zengini e-mail kampanyaları ile franchise yönetimlerinin eğitilmeleri, bilgilendirilmeleri ve onlarla yeniden ilişki kurulması diğer içerik kullanma metotlarıdır. Vaka çalışmalarında franchise işletmecilerinin başarı öyküleri dinlenmeli ve örnek gösterilmelidir. İçerik pazarlamasında hiçbir enstrümanın video kadar etkili olamayacağı bilinmelidir. Ve son olarak kuruluşun itibarını zedeleyecek kötü eleştirilerin uzamasına izin verilmemelidir.

Dijital içerik pazarlamasından verim almak için göz önünde bulundurulması gereken bazı unsurlar bulunmaktadır. Örneğin yüksek teknolojiye sahip bir girişimci için dijital içerik pazarlaması çerçevesinin odak noktasının araştırıldığı bir çalışmada, yüksek teknolojiye sahip küçük bir firmanın beş özelliğinin bulunması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bunlar: Şirketin iş modelinin dijital içerik pazarlamasına uyarlanması, dijital içerik ve müşteri profillerinin kişiselleştirilmesi, organizasyonel öğrenme ve iş modeli ile denemeler yapma, stratejik bir ağ ve dijital içerik pazarlaması inşa etme ve küçük boyutlu yüksek teknoloji firmasının iş modeli inovasyonunun oluşturulmasıdır (Mansour & Barandas, 2017:296). Diğer yandan dijital içerik pazarlamasının uygulanmasında önemli mecralardan biri olan WEB sitelerini oluştururken göz önünde bulundurulması gereken en önemli unsurlar da şunlardır (Wilcock, 2017:176): Farklı bir görsel dil ve sade bir tasarım, sezgisel bir ara yüzle tüketici dostu bir deneyim, sık güncellenen içerik, hedefli, kişiselleştirilmiş içerik ve reklam ve son olarak her ekran boyutu için esnek bir tasarım.

İçerik pazarlamasından sonuç almak için, sahip olunan medya kanalları doğru bir şekilde kullanılmalıdır. Marka bilinirliğine ve firma müşterilerinin akıllarında yer almasına katkıda bulunmak isteniyorsa dijital içerik pazarlama faaliyeti için düzenli bir dağıtım sıklığı oluşturulmalıdır. Göze çarpan iki ek fayda daha vardır. İlk olarak firmaların, özellikle iş dünyası bağlamında müşterileri eğitmesidir. Diğer ise istedikleri veya ihtiyaç duydukları durumlarda dijital içerik pazarlamasından yararlanılabilmeleridir. Bunlardan ilki müşteriye ikincisi ise işverene hizmet eder (Ek & Arhammar, 2014:41).

Hedef kitlenin bir gazete, dergi, televizyon ya da radyo kanalında şirkete ait yayın platformunu aramaları için; oluşturulan içeriklerdeki sözlerin, görüntülerin ve hareketli grafiklerin ilgi çekici olması gerekir. Dijital içerik pazarlamasının kendine has özellikleri vardır. Diğer yandan dijital içerik pazarlaması; yayıncılık ve bir hikâye anlatımıyla ilişkilendirilmiştir (Holliman & Rowley, 2014:272). İçerik pazarlamasının hedefleri, tanımlanmış bir içerik stratejisinin bir parçasını oluşturmaktır. Yararlı, kullanılabilir içeriğin oluşturulması, sunulması ve yönetilmesi için planlama pratiği gerekmektedir. İçerik pazarlaması için temel hedefler şunlar olmalıdır: Marka bilincinin oluşturulması ve güçlendirilmesi, yol gösterici bir dönüşüm sağlanması ve bu atmosferin beslenmesi, müşteri geri dönüşünün sağlanması, müşteri hizmetlerinin güçlendirilmesi, müşterinin daha pahalı olanı satın alması için ikna edilmeye çalışılması ve son olarak tutkulu katılımcılar bulunması (Pulizzi & Barrett, 2009:99).

Halen müşterilerin daha büyük bir kısmı pasif kanallar aracılığıyla bilgi almaktadır. İçerik pazarlaması geleneksel pazarlamaya göre çok daha küçük bir yüzdeye sahipse de önümüzdeki dönem sürekli olarak büyüyeceği tahmin edilmektedir. İçerik Pazarlama Enstitüsüne göre dijital içerik pazarlamasının amacı, tüketici davranışlarını değiştirmek ya da geliştirmek amacıyla, ilgili ve değerli içeriği sürekli olarak oluşturarak ve bunu müşterilere sunarak onları çekmek ve elde tutmaktır. Bu

nedenle genel pazarlama stratejisine en iyi şekilde entegre edilmeli ve sürekli devam eden bir süreç olduğu unutulmamalıdır (Marketing Institute).

Sonuç olarak içerik pazarlaması, hedef kitleye ulaşmak ve onları eğitmek maksadıyla yüksek kaliteli ve uyumlu pazarlama teknikleridir. İçerik pazarlamasının hedefi sadece üretime ilişkin içerik oluşturmak değildir. Hedef, daima dijital içerik pazarlamasının gerçek potansiyeli olmalıdır (Paul & Misra, 2008:17).

2.2.Algılanan Kalite

Algılama; bir şeyin farkına varma ve farkına varılan şeye bilgi sistemimiz içinde bir yer bularak yakıştırma ve söz konusu olguyu nitel ve nicel bir şekilde yargılayarak değerlendirme sürecidir. Duyum, uyarıcıların duyu organlarımız üzerindeki etkisi iken algı, bu etkiye verilen anlamdır. (Altunışık, 2015:109). “Kalite” en genel halde, müşteri istek ve ihtiyaçlarına uygunluk derecesi olarak tanımlanabilir. Özellikle, fiyat ve kalite arasındaki ilişki noktasında kapsamlı çalışmalar yapılmıştır. Diğer yandan marka ve ürün kompozisyonu gibi diğer faktörlerin de tüketicilerin tercihlerinde rol oynadığı yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur (Esmailpour & Jobeni, 2017:24). Herhangi bir ürünün kalitesinin, gerçek teknik kalite ve algılanan kalite olmak üzere iki anlamı vardır. Erdoğan & Turan (2012:399) yaptıkları çalışmada algılanan kalitenin marka sadakati üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu sonucunda ulaşmışlardır. Yazarlar algılanan kaliteyi, ürünün mükemmelliği veya üstünlüğü hakkındaki müşterinin yargısı olarak da tanımlamışlardır.

Algılanan Kalite; markadan beklentiler, alternatifler ve hedefler ile ilgili müşteri algısı ve markaya yönelik hislerdir. Müşterilerin mal ve hizmete biçtikleri değeri gösterir. Ayrıca en önemli satın alma nedenleri arasındadır (Samsunlu & Baş, 2016:344). Online marka iletişimi bağlamında değerlendirildiğinde ise algılanan kalite, üyelerin bir markadan beklentilerini yerine getirme kabiliyetidir (Brogi vd., 2013:4). Parasuraman vd., (1985)’e göre algılanan kalite; önemli bir amaç belirlenmesinin ardından, ürün ve hizmetlerin tüketicinin beğenisine sunulması ile birlikte tüketicide oluşan ürün veya hizmetin kalitesine yönelik algılardır. Algılanan kalite bir taraftan tüketicinin bir ürünü satın almasını teşvik ederken diğer taraftan ürünün geneli üzerinden üstünlüğünü kabul etmektir (Aaker & Jacobson, 1994:191). Wang, (2013:805) yaptığı çalışmada algılanan ürün kalitesinin marka tercihi üzerinde direkt etkisinin bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Beneke vd. (2013:218) ise yaptıkları çalışma sonucunda; algılanan nisbi fiyat ile algılanan ürün değeri arasında ve algılanan ürün değeri ile ödeme yapmaya razı olunan fiyat arasında güçlü ilişkiler olduğunu tespit etmişlerdir. Algılanan ürün kalitesi ile algılanan risk arasında ise negatif ilişkilere rastlanmıştır.

Algılanan kalite denildiğinde ürün kalitesi ve hizmet kalitesi olmak üzere iki kavram söz konusu olmaktadır. Ürün ve hizmet kalitesinin tüketicilerce algılanması noktasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Şöyle ki; ürünlere ait değerlendirmeler kolay bir şekilde yapıldığından tüketici algısının oluşumu çok daha kolay olmasına karşın hizmetler için aynı şeyi söylemek oldukça zordur. Bu farklılıklardan ilki ürünlerin stoklanabilir olmalarına karşın hizmetlerin stoklanamamalarıdır. Bir diğeri hizmetlerde, değer yaratmada somut unsurların kısıtlılığı nedeniyle soyut kavramların daha etkili olmasıdır. Hizmetlerin göz önüne getirilmesinin ürünlere göre çok daha zor olması, anlaşılmasını da zorlaştırmaktadır. Ürünlerin üretiminde müşterilerin yer alması mümkün olmamasına karşın hizmetlerde, üretime müşteriler de katılabilir. Çalışanlarca verilen hizmetin, genel hizmetin bir parçası olması nedeniyle insanlar bazen hizmetin bir parçası olurlar. Hizmetlerde, ölçümün çok daha zor olması ve kişisel performansa bağlı olunması nedeniyle işlemsel girdi ve çıktılar değişkenlik gösterebilir. Bir diğer farklılık da hizmetlerde, zaman faktörünün ürünlere göre daha önemli olmasıdır. Son olarak hizmetlerde dağıtım, internet vb. fiziksel olmayan kanallar aracılığıyla da gerçekleştirilebilmektedir (Altunışık, 2015:44).

Algılanan kalite, bir ürün ya da hizmetin var oluşu nedenine bağlı olarak, gerçekleştirilmesi beklenen hedefleri gerçekleştirme derecesidir. Algılanan kalitenin ürün üzerinden değerlendirilmesi

durumunda, ürünün dayanıklılığı, güvenilirliği, doğruluğu, görünüşü, tamlığı ve diğer verilen özelliklerin bütünü olarak tanımlamak mümkündür (Tek, 1999:360). Hizmet kalitesi ise müşterilerin bir hizmetten elde etmeyi umdukları performans ile elde ettikleri performans arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Algılanan hizmet kalitesi, müşterinin kurumdaki hizmet alırken kurum performansına yönelik algıladığı kalite düzeyidir. Algılanan performans seviyesinin, performans seviyesine eşit veya daha az olması beklenebilir. Performansla ilgili memnuniyet, beklenen performans seviyesinin ve algılanan performansın bir fonksiyonudur (Monavvarian vd., 2016:67). Hizmetin kalitesinin, müşterinin değer algılarını, tatminini ve satın alma davranışını önemli ölçüde etkilemesi nedeniyle üzerinde durulması gereken önemli bir konu olarak görülmelidir.

Monavvarian vd., (2016:67) yaptıkları çalışmanın sonucunda algılanan hizmet kalitesinin, içsel pazarlama stratejisinin marka değeri üzerindeki etkisine aracılık ettiği sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca içsel pazarlamanın algılanan hizmet kalitesi üzerinde olumlu ve önemli bir etkisi olduğunu belirten sonuçlar, marka değeri üzerinde de olumlu ve önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Hizmet kalitesini değerlendirmede çeşitli metotlar söz konusu ise de en yaygın kullanılan hizmet kalitesi değerlendirme metodu SERVQUAL modelidir. İlk olarak Parasurman tarafından tanıtılan hizmet kalitesi değerlendirme modeli, müşterilerin algıladıkları hizmet kalitesini belirleyen 5 boyut içermektedir (Parasurman, Berry & Zeithaml, 1991): Çalışanların, tesislerin, teçhizatın görünümü ve dekore edilmesi gibi konulara işaret eden “Fiziksel varlıklar”, kurumun müşterilerine sunduğu hizmetleri hatasız bir şekilde ve zamanında sunmasına işaret eden “Güvenilirlik”, çalışanların müşterilere yardım etme, sorularını cevaplama ve onlara gerekli rehberliği sağlama eğiliminde olmasına işaret eden “Heveslilik”, çalışanların davranışları ve muamele yöntemleri ile müşterilerin güven duymalarını sağlama anlamına gelen “Güvence”, ve son olarak kurumun müşterilerin sorunlarını anlayabileceği, çözebileceği ve bireysel olarak ilgileceği anlamına gelen “Empati”.

2.3. Dijital İçerik Pazarlamasında Algılanan Kalite Faktörü ve Önemi

İçerik pazarlaması, hedef kitleye ulaşmak ve onları eğitmek amacıyla oluşturulan bilgiye dayanan yüksek kaliteli ve uyumlu pazarlama teknikleridir (Paul & Misra, 2008:17). Tüketici satın alacağı ürüne ilişkin fayda düzeyini belirlerken, ürün için üretilen değerli içerikten referans alır. Bir web sitesi tarafından üretilen bir bilginin kalitesi, müşterilerce algılanan bir değer ölçüsüdür. Güncel, doğru, yararlı ve eksiksiz bilgiler ve bunların sunumu, algılanan bilgi kalitesinin önemli belirleyicileri olarak görülmüştür (Lin, 2007:367). Bir örnek vermek gerekirse; Alman eczacı olan August Oetker, eczanesinde kabartma tozu geliştirmiş ve aşçılara yardım etmek için ambalaj üzerine özel tarif kitapçıkları ve basılı reçete önerileri yazmıştır. Bunu yaparken amacı, sunduğu ürününün kalitesini ve güvenilirliğini müşteriye iletmek olmuş ve bunda da başarı sağlamıştır (Paul & Misra, 2008:15). Çünkü ürün için yaratılan değer, tüketici memnuniyetinin oluşturulmasında önemli bir faktördür ve tüketicinin satın alma kararlarında önemli bir rol oynar (Lin, 2007:367).

Veri odaklı pazarlamanın sunabileceği önemli değerler bulunmasına karşın, pazarlamacılar halen bu pazarlama türünden yeterince faydalanmamaktadır. Bu pazarlama türünü kullanan bazı şirketler ise doğruları yapmamaları nedeniyle sonuç alamamaktadır. Buna karşın tam anlamıyla iyi yürütülen doğru bir veri paylaşımı, şirketlerin nicel bilgileri kaliteli içeriğe dönüştürmeleri durumunda büyük zenginlikler sunacaktır (Samuel, 2015:5). Nitekim yapılan bir çalışmanın sonucunda; davranışsal hedefleme ve içerik kişiselleştirme yoluyla yüksek kaliteli satış potansiyelleri oluşturmak için pazarlama otomasyonunun kullanımının önemli katkılar sağladığı görülmüştür (Järvinen & Taiminen, 2015:164).

Tüm bu açıklamalardan yola çıkarak yapılan çalışmada şu sorunun cevabı aranmıştır: Hepsiburada.com sitesine ait dijital içerik pazarlaması uygulamalarının algılanan kalite üzerinde bir etkisi var mıdır?

3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın amacı; bir e-ticaret sitesinden alışveriş yapan tüketicilerin dijital içerik pazarlamasına yönelik algılarının kalite algıları üzerinde bir etkisinin bulunup bulunmadığının tespitidir. Bir diğer amacı ise dijital içerik pazarlamasının, müşterilerin kalite algıları üzerinde bir etkisi var ise bu etki düzeyini belirlemektir. Bu doğrultuda araştırmanın evrenini, hepsiburada.com sitesinden alışveriş yapan tüketiciler oluşturmaktadır. Ancak, araştırma kapsamında hepsiburada.com sitesinden alışveriş yapan tüketicilerin tamamına ulaşmak maliyet, zaman sınırı ve örneklem erişim zorluğu sebebi ile araştırma olasılığa dayalı olmayan örnekleme türlerinden amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Eksik ve hatalı veriler içeren anketler devre dışı bırakıldıktan sonra analizler, 429 geçerli anket formundan elde edilen datalar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırmada birincil verilere ulaşabilmek amacıyla yüz-yüze görüşme yöntemi ile anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmada Andaç vd., (2016)'ın çalışmasından derlenerek kurgulanmış olan “dijital içerik pazarlaması” ölçeği ile Yoo & Donthu (2001) ile Taşkın & Akat (2010)'ın marka değeri boyutları içerisinde yer alan “Algılanan kalite” ölçeği kullanılmıştır. Ölçeklerde yer alan ifadelerin tamamı Likert (beşli) ölçeğine göre ölçeklendirilmiştir. Araştırma verileri, Konya’da ikamet eden online alışveriş yapan internet kullanıcısı tüketicilerden elde edilmiştir. Temsil yeteneği, örneklem büyüklüğü, zaman sınırlılığı, maliyet ve katılımcılara erişim zorluğundan dolayı araştırma sınırlı bir örneklem grubu üzerinde gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla araştırma sonuçlarının genellenebilirliği ve dışsal geçerliliği sınırlıdır. Diğer bir sınırlılık ise araştırmanın zamanı ele alış bağlamında kesitsel bir araştırma olmasıdır. Bu doğrultuda araştırma sonuçları Kasım 2018-Aralık 2018 tarihleri ile sınırlıdır. Anketin ilk kısmı katılımcıların demografik özelliklerini tespit etmeye yönelik ifadelerden oluşmaktadır. Ankette toplam 25 değişken bulunmaktadır. İçerik pazarlaması boyutu 13 gözlenen değişkenden; algılanan kalite boyutu ise 3 değişkenden oluşmaktadır. Kalan 9 değişken ise demografik özelliklerle ilgili değişkenlerdir. Elde edilen verilerin araştırma amacı doğrultusunda analiz edilebilmesi amacıyla istatistiksel paket programından yararlanılmıştır.

3.1.Bulgular ve Yorumlar

Araştırmada ilk olarak veri setinin normal dağılım gösterip göstermediği test edilmiştir. Normallik testi sonucunda verilerin normal dağılım gösterdiği görülmüştür. Bu doğrultuda tanımlayıcı istatistikler (frekans analizi), faktör analizi, korelasyon analizi, çoklu doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri bu sistematik doğrultusunda analiz edilmiş, değişkenler arasındaki ilişkiler ve etki düzeyleri, çıkan katsayılar doğrultusunda ortaya konmuştur.

3.1.1.Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Araştırma amacı doğrultusunda bu bölümde, hepsiburada.com sitesinden alışveriş yapan internet kullanıcısı tüketicilerin profilini belirleyen sosyo-demografik değişkenlere ilişkin betimleyici istatistik sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri (n=429)

Demografik Değişkenler	Değer	Frekans	Yüzde	Demografik Değişkenler	Değer	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	224	52,2	Medeni Durum	Bekâr	246	57,3
	Kadın	205	47,8		Evli	183	42,7
	Toplam	429	100		Toplam	429	100
Yaş	18 yaş altı	6	1,4	Eğitim Durumu	İlköğretim	12	2,8
	18–24	167	38,9		Ortaokul	11	2,6
	25–35	136	31,7		Lise	75	17,5
	36–49	92	21,5		Ön Lisans	72	16,8
	50–65	28	6,5		Lisans	217	50,6
	Toplam	429	100		Lisans Üstü	42	9,8
					Toplam	429	100
Meslek	Ev Hanımı	9	2,1	Aylık Gelir Durumu	1000 TL ve altı	119	27,7
	İşçi	60	14,0		1001-2000 TL	93	21,7
	Memur	54	12,6		2001-3000 TL	87	20,3
	Özel Sektör Çalışanı	117	27,3		3001-4000 TL	45	10,5
	Esnaf	55	12,8		4001-5000 TL	40	9,3
	Öğretim Elemanı	21	4,9		5001 TL ve +	45	10,5
	Öğrenci	101	23,5		Toplam	429	100
	İşsiz	8	1,9				
	Emekli	4	0,9				
	Toplam	429	100				
İnternet Kullanım Süresi	4 saatten az	143	33,3	İnternet Kullanım Amacı	İletişim	147	34,3
	4-8 saat	173	40,3		Araştırma	77	17,9
	8-13 saat	86	20,0		Haber takip	86	20,0
	13 saatten çok	27	6,3		Oyun	48	11,2
	Toplam	429	100		Alışveriş	48	11,2
					Banka işlemleri	23	5,4
					Toplam	429	100
Alışveriş Sıklığı	Haftada 1-2 kez	146	34,0				
	Haftada 3-4 kez	150	35,2				
	Haftada 5 kez ve fazlası	133	31,8				
	Toplam	429	100				

Tablo 1'e bakıldığında, ankete katılan bireylerin %47,8'inin kadın, %52,2'sinin ise erkek olduğu ve %57,3'ünün bekâr, %42,7'sinin ise evli olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş aralıkları incelendiğinde, katılımcıların %38,9'unun 18–24 yaş aralığında, %31,7'sinin 25–35 yaş aralığında, %21,5'inin ise 36–49 yaş aralığında olduğu görülecektir. 50-65 yaş aralığındaki (%6,5) katılımcı sayısı ile 18 yaş altı (%1,4) grup ise daha düşük oranlardadır. Öte yandan katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılabacaktır: Katılımcıların %2,8'i ilköğretim, %2,6'sı ortaokul, %17,5'i lise, %16,8'i ön lisans, %50,6'sı üniversite ve %9,8'si ise lisansüstü mezunudur. Ankete katılan bireylerin mesleki dağılımları da şu şekildedir: Katılımcıların %12,6'sı memur, %12,8'i esnaf, %14'ü işçi, %23,5'i öğrenci ve %27,3'ü özel sektör çalışanı %4,9'u öğretim elemanı, %2,1'i ev hanımı, %1,9'u işsiz ve %0,9'u ise emeklidir. Katılımcıların bireysel olarak aylık gelir durumları incelendiğinde,

%27,7'sinin 1000 TL ve altında gelire sahip oldukları, %21,7'sinin 1001–2000 TL arası, %20,3'ünün 2001–3000 TL arası, %10,5'inin 3001–4000 TL arası, %9,3'ünün 4001-5000 TL arası ve %10,5'inin ise 5001 TL ve üzeri gelir seviyesine sahip olduğu görülmektedir.

Katılımcıların internet kullanım süreleri, interneti kullanım amaçları ve alışveriş sıklıklarına yönelik tüketici eğilimlerinin incelenmesi neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır: Katılımcıların üçte birinin (%33,3) günlük internet süresi 4 saatten azdır. En büyük grup (%40,3) interneti günde 4-8 saat kullanmaktadır. Katılımcıların %20'sinin günlük internet kullanım süresi 8-13 saat, %6,3'ünün ise 13 saat ve üzerindedir. İnternet kullanım amaçları dağınık bir yapıda olmasına karşın en büyük grubu iletişim (%34,3) almaktadır. Diğer internet kullanım amaçları ise %20'si haber takip, %17,9'u araştırma ve %5,4'ü ise banka işlemleri şeklindedir. İnterneti alışveriş ve oyun için kullananların oranı ise eşittir (%11,2). Alışveriş sıklığı açısından eşit bir dağılım gözlenmektedir. Şöyle ki; katılımcıların %34'ü haftada 1-2 kez alışveriş yaparken %35,2'si haftada 3-4 kez %31,8'i ise 5 kez ya da daha fazla alışveriş yapmaktadır.

3.1.2.Dijital İçerik Pazarlaması Ölçeği Faktör Analizi

Dijital içerik pazarlaması ölçeğinin kaç alt boyutta algılandığını bulabilmek için faktör analizi yapılmıştır. Verilerin faktör analizine uygun olup olmadığı KMO ve Barlett testleri ile test edilmiştir. Dijital içerik pazarlaması faktörü, iki alt boyuta ayrılmıştır. Alt boyutlar, bilişsel farkındalık ve tutumsal farkındalık başlıkları altında ele alınmıştır.

Tablo 2: Dijital İçerik Pazarlaması Faktör Yapısı

Faktör	Değişkenler	Faktör Yükleri		Cronbach Alpha
		1	2	
Bilişsel Farkındalık	SE3_www.hepsiburda.com sitesi değerli içerik sağlamaktadır.	,733		,860
	SE2_www.hepsiburda.com sitesi, ürünün tasarım ve kullanım formlarının nasıl olduğunu görsel içerikle açıklamaktadır.	,728		
	SÖ2_www.hepsiburda.com sitesi ihtiyacım olan bilgileri fazlasıyla karşılamaktadır.	,713		
	SÖ4_www.hepsiburda.com sitesi tarafından verilen bilgiler daima kullanılabilir durumdadır.	,708		
	SÖ1_www.hepsiburda.com sitesinin bana sunduğu içeriğin doğru ve güvenilir olduğunu düşünüyorum.	,686		
	SÖ3_www.hepsiburda.com sitesinin ücretli alanlarına ait hizmet kalitesi uygundur.	,682		
	SE1_www.hepsiburda.com sitesi, ürünle ilgili verdiği bilgileri resim, video vb. araçlarla desteklemektedir.	,661		
	SE4_www.hepsiburda.com sitesi, ürün hakkında detaylı bilgi sağlamaktadır.	,655		
Tutumsal Farkındalık	SS3_www.hepsiburda.com sitesinin değerli bilgiler sağlaması durumunda bu siteyi en az bir kişiye tavsiye ediyorum.		,799	,804
	SS2_www.hepsiburda.com sitesinin değerli bilgiler sağlaması durumunda bu siteyi, sosyal medyada da paylaşıyorum.		,789	
	SS4_www.hepsiburda.com sitesinin sunduğu ürün hakkındaki eğitici ve yenilikçi içerikten faydalaniyorum.		,724	
	SS1_www.hepsiburda.com sitesinin alışılmadık bilgiler sunması durumunda bu sitede daha fazla zaman geçiriyorum.		,700	
	SS5_www.hepsiburda.com sitesinin değerli içerik sunması durumunda bu siteyi yeniden ziyaret ediyorum.		,644	
Özdeğer		5,060	1,907	
Açıklanan Varyans		31,364	22,226	
Toplam Açıklanan Varyans		53,590		
KMO		,894		
Barlett		2026,718 (sd.78; p=0,000)		
Cronbach Alpha		,858		

Dijital içerik pazarlaması ölçeği faktör analizi sonucunda, birbirine yakın değer alan herhangi bir gözlenen değişkene rastlanmadığından ölçekten herhangi bir değişken çıkartılmamıştır. Her bir değişkenin faktör analizine uygunluğu Örneklem Yeterliliğinin Ölçümü (MSA) yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiş ve değişkenlerin anti-image korelasyon matrisi gözden geçirilmiştir. Anti-image korelasyon matrisindeki MSA değerleri incelendiğinde tüm değişkenlerin 0,50 değerinin üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte yapılan faktör analizi sonucunda elde edilen iki faktör, toplam varyansın %53,590'ını açıklamaktadır. Tablo 2'de araştırmada kullanılan dijital içerik pazarlaması ölçeği için gerçekleştirilmiş olan Cronbach's Alpha analizi sonuçları yer almaktadır. Tüm ölçeklerin, içsel tutarlılık kabul sınırının (0.60) üstünde yer aldığı tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin ayırt edici geçerliliği, açıklayıcı faktör analizi ile sınanmıştır. Araştırmada kullanılan iki farklı ölçek ifadeleri açıklayıcı faktör analizine tabi tutulmuş (KMO=0,894; $p<0,001$) ve ölçek ifadelerinin tutarlı bir şekilde birliktelik sergilediği iki farklı faktör elde edilmiştir.

3.1.3. Algılanan Kalite Ölçeği Faktör Analizi

Algılanan kalite ölçeğinin alt boyutlarının tespiti için faktör analizi yapılmıştır. Verilerin faktör analizine uygun olup olmadığı ise KMO ve Barlett testleri ile sınanmıştır.

Tablo 3: Algılanan Kalite Faktör Yapısı

Faktör	Değişkenler	Faktör Yükleri
		1
Algılanan Kalite	K3_www.hepsiburda.com sitesinin içerikleri kalite algımı etkilemektedir.	,867
	K1_www.hepsiburda.com sitesinin içerikleri, marka tercihimde önemli bir rol üstlenmektedir.	,828
	K2_www.hepsiburda.com sitesinin beklentilerimi karşılayacağını düşünüyorum.	,779
Özdeğer		2,045
Açıklanan Varyans		68,157
Toplam Açıklanan Varyans		68,157
KMO		,674
Barlett		342,400 (sd.3; p=0,000)
Cronbach's Alpha		,765

Her bir gözlenen değişkenin faktör analizine uygunluğu, Örneklem Yeterliliğinin Ölçümü (MSA) yöntemi kullanılarak (değişkenlerin anti-image korelasyon matrisi) gözden geçirilmiştir. Anti-image korelasyon matrisindeki MSA değerleri incelendiğinde tüm değişkenlerin 0,50 değerinin üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte yapılan faktör analizi sonucunda elde edilen tek faktör, toplam varyansın %68,157'sini açıklamaktadır. Algılanan Kalite ölçeği için gerçekleştirilmiş olan Cronbach's Alpha analizi sonuçları Tablo 3'de yer almaktadır. Tabloda da görüldüğü gibi ölçeğin içsel tutarlılık düzeylerinin, 0,60 kritik sınırının üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan ölçeğin ayırt edici geçerliliği faktör analizi ile sınanmıştır. Araştırmada kullanılan algılanan kalite ölçeği ifadeleri faktör analizine tabi tutulmuştur (KMO=0,674; p<0,001) ve ölçek ifadelerinin tutarlı bir birliktelik sergilediği tek bir faktör elde edilmiştir.

3.1.4. Dijital İçerik Pazarlaması ile Kalite Algısı İlişkisi Korelasyon Analizi

Çalışmada kullanılan dijital içerik pazarlaması ölçeğinin ($\alpha=0,858$) ve algılanan kalite ölçeğinin ($\alpha=0,765$) güvenirlik katsayılarının yüksek derecede güvenilir oldukları görülmektedir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliğine bakıldıktan sonra bu kısımda anket formunda kullanılan ölçeklerin alt faktörlerinin birbirleriyle olan ilişkilerini görmek amacıyla Pearson Korelasyon analizinden yararlanılmış ve sonuçlar Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4: Dijital İçerik Pazarlaması Alt Boyutları ile Kalite Algısı İlişkisi Korelasyon Analizi

		Bilişsel Farkındalık	Tutumsal Farkındalık	Algılanan Kalite
Bilişsel Farkındalık	r	1		
	p			
Tutumsal Farkındalık	r	,413**	1	
	p	,000		
Algılanan Kalite	r	,491**	,440**	1
	p	,000	,000	
**, Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır.				

Tablo 4. incelendiğinde algılanan kalite ölçeği bağımlı değişkeni ile dijital içerik pazarlaması alt boyutları bağımsız değişkenleri arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Bu ilişkiler incelendiğinde ise hem bilişsel farkındalık ile algılanan kalite arasında (,491) hem de tutumsal farkındalık ile algılanan kalite arasında (,440) orta kuvvetin altında ve anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiştir.

3.1.5. Dijital İçerik Pazarlaması ile Algılanan Kalite İlişkisi Regresyon Analizi

Dijital içerik pazarlaması alt boyutları ile algılanan kalite ilişkisi regresyon katsayıları aşağıda verilmiştir:

Tablo 5: Dijital İçerik Pazarlaması Alt Boyutları ile Algılanan Kalite İlişkisi Regresyon Katsayıları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler	Standardize Katsayılar	t-istatistiği	p değeri	Standart Hata
		Beta			
Algılanan Kalite	Bilişsel Farkındalık	,373	8,423	,000	,052
	Tutumsal Farkındalık	,286	6,478	,000	,038
R ²		,309			
Düzeltilmiş R ²		,306			
F istatistiği		95,287 (p=,000)			

Tablo 5. incelendiğinde dijital içerik pazarlaması alt boyutlarından bilişsel farkındalık ve tutumsal farkındalık değişkenlerinin, algılanan kalite değişkenini istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediği tespit edilmiştir.

Bu doğrultuda Tablo 5.'de görüldüğü gibi F istatistiği 95,287 ve p değeri ,000 olduğundan oluşturulan regresyon modelinin genel olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Diğer bir ifade ile “algılanan kalite” değişkenini “dijital içerik pazarlaması” ölçeğinin 2 alt boyutundan en az biri ile tahmin etmek istatistiksel olarak mümkündür. Tabloya göre “bilişsel farkındalık ve tutumsal farkındalık” değişkenleri için p değerleri 0,05’den küçük olduğundan dijital içerik pazarlaması alt değişkenleri, algılanan kalite değişkenini açıklamakta istatistiksel olarak anlamlıdır. Tablodaki R² (Düzeltilmiş R²) değeri modelin açıklayıcılık gücünü göstermektedir. Yapılan regresyon analizi sonucunda bağımsız değişkenlerin, algılanan kalite değişkenini açıklama oranı %30,6 olarak bulunmuştur. Ayrıca katsayılar tablosu incelendiğinde bu açıklayıcılığa en büyük katkıyı/etkiyi “bilişsel farkındalık” değişkeninin sağladığı görülmektedir.

4. Sonuç ve Tartışma

Dijital içerik pazarlaması, hedef kitle ve potansiyel müşterilerin dikkatini çekerek, ürün ve hizmetlere yönelik farkındalık yaratmayı hedefleyen müşterilerin taleplerine uygun içerik oluşturma ve içeriğin dijital kanallar aracılığıyla dağıtımıdır (Penpece, 2013: 54).

Pazarlama profesyonelleri, dijital içerik pazarlamasının doyuma ulaşmış eski pazarlama teknikleri için büyük bir rahatlama oluşturduğu ve pazarlamanın gelişmesi için geniş imkana sahip olduğu konusunda hemfikirdirler. Bunun altında yatan olgu hem müşterilere hem de müşterilerin birbirlerine ulaşmada farklı kanallara sahip olmasıdır. Artık pahalı olmayan reklamlar, dikkatlerden uzak, silik bir ürünün büyümesine ve gelişmesine yardımcı olabilecektir. Öyle ki; bazı insanlar dijital içerik pazarlamasını yeni çağın pazarlama trendi olarak kabul etmektedirler. Buna karşın dijital içerik pazarlamasını “eski şişede sadece yeni bir şarap” olarak kabul eden bir kesim de bulunmaktadır. Ancak bu kesim ciddi eleştirilere maruz kalmışlardır. Dolayısıyla dijital içerik pazarlamasını daha önce görülmemiş bir devrim olarak değerlendirmek çok daha doğru bir yaklaşım olacaktır (Pulizzi & Barret, 2009:98).

İçerik pazarlamasının tüketici algısı üzerindeki etkisine yönelik yapılan çalışmalarda pozitif bir etkileşimin bulunduğu açık bir şekilde görülmektedir. Konuya ilişkin yapılan çalışmaların birinde, markanın gücünün ölçülmesinde içerik pazarlamasının önemli bir rolü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı çalışmanın diğer sonuçlarından biri de ürünlerin satın alınmasında ve satın almanın tekrarlanmasında içerik pazarlamasının aynı etkiye sahip olmasıdır (Ahmad vd., 2016:334). Bir başka çalışmada olumlu ya da olumsuz duygulara hitap eden bir içeriğin, tarafsız bir içerikten daha fazla ilgi uyandırdığı görülmüştür (Pažeraić & Repovienė, 2016:97). Pažeraić ve Repovienė, (2016:143) içerik pazarlama öğelerinin, müşterilerin izledikleri reklamların etkisini arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Liu vd., (2018:86) doğru bir stratejiyle oluşturulan kısa kliplerin, filmleri ve diğer çevrimiçi içerikleri pazarlamak için etkili bir araç olabileceğini vurgulamışlardır. Başka bir çalışmada İngiltere ve Romanya’da bulunan diş hekimlerine ait internet siteleri incelenmiş ve sonuçta iki ülkedeki diş hekimlerine ait siteler arasındaki belirgin farkın, marka bilinirliği içeriği (İngiltere; %17 – Romanya; % 3) ve geri bildirim farklılığı (% 15 İngiltere -% 1 RO) olduğu tespit edilmiştir (Constantinescu-Dobra, 2014:107). Andaç vd. (2016:124) yaptıkları çalışmanın sonucunda, dijital içerik pazarlamasının tüketiciler üzerinde büyük bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Tüm açıklananlardan ve örneklerden de anlaşılabacağı üzere dijital içerik pazarlaması, pazarlamacıların tüketiciler üzerinde algı oluşturabilmesine fırsat veren önemli bir enstrüman olarak kabul edilmektedir. Nitekim araştırmada elde edilen ampirik sonuçlar neticesinde, dijital içerik pazarlaması alt boyutlarından bilişsel farkındalık ve tutumsal farkındalık değişkenlerinin algılanan kalite üzerinde doğrudan ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular önceki çalışmaların sonuçları ile aynı yöndedir. Dolayısıyla, dijital içerik pazarlamasının markalar ve tüketiciler açısından büyük önem taşıdığı ortadadır.

Sonuç olarak içerik pazarlaması, dijital pazarlamanın hem bugünü hem de geleceğidir. Bu nedenle dijital pazarlama stratejisinin kaliteli içerik oluşturmada başarılı olması mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle şirketler, müşterilerinin ilgilerini çekecek içerikler oluşturmak için hedefleri üzerinde kapsamlı araştırmalar yapmalıdırlar. İçerik pazarlamasının oynadığı temel rol, müşterileri ile ayrıcalıklı bir ilişki geliştirmek ve marka sadakatini oluşturmak için onları bilgilendirmek ve eğitmektir. Bir şirket müşterileri üzerinde güçlü bir marka algısı yaratmak için onların güvenini ve hayranlığını kazanmalıdır. Değerli içeriklerin oluşturulması durumunda, müşterilerle kalıcı ilişkiler kurmak mümkün olacaktır (Baltes, 2015:117). Çünkü tüketiciler kurumlarca oluşturulan içeriklere olumlu tepki vermekte ve bu içeriklerden yararlanmaktadırlar. Dolayısıyla sunulan doğru ve etkileyici içerik, tüketicilerin kalite algılarını da etkileyecektir. Nitekim yaptığımız çalışma, dijital içerik pazarlamasına ait iki boyutun da tüketicilerin kalite algıları üzerinde etkili olduğunu göstermiştir.

Bu çalışmayı özgün kılan özelliği, literatürde daha önce dijital içerik pazarlaması ile algılanan kalite arasındaki ilişkiyi ele alan herhangi bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Dijital iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile tüketicilerin online platformları her geçen gün daha fazla kullanmaları birlikte değerlendirildiğinde, markaların online platformlardaki iletişim süreçlerine dahil olmalarının ne denli önemli olduğu daha iyi anlaşılabacaktır. Bu nedenle markalar bu süreçleri profesyonelce yönetebilmeli ve tüketiciler üzerindeki kalite algısını da güçlendirmelidirler.

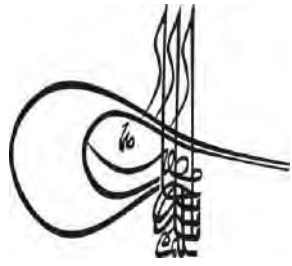
Örneklem sayısı ve zaman kısıtının yanında çalışmanın Konya ölçeğinde gerçekleştirilmesi ve dijital içerik pazarlamasının sadece algılanan kalite üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi çalışmanın diğer önemli kısıtlarıdır. Bundan sonraki çalışmalarda dijital içerik pazarlamasının; online satınalma davranışları, marka değeri vb. pek çok değişkene olan etkisi araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Aaker, D. A., & Jacobson, R. (1994). The financial information content of perceived quality. *Journal of Marketing Research*, 31(2), 191-201.
- Adamson, B. & Spenner, P. (2016). Avoid these common B2B content marketing mistakes. *Harvard Business Review*, February (10), 1-4.
- Ahmad, N.S. Musa, R. & Harun, M.H.M. (2016). The impact of social media content marketing (SMCM) towards brand health. *Procedia Economics and Finance* 37, 331–336.
- Altunışık, R. (2015). *Hizmet pazarlaması ve stratejileri*. Beta Basım, İstanbul.
- Andaç, A., Akbiyuk, F., & Karkar, A. (2016). Customer satisfaction factor in digital content marketing: Isparta Province as an example. *Int'l J. Soc. Sci. Stud.*, 4, 124-135.
- Balasubramanian, S. (1998). Mail versus mall: A strategic analysis of competition between direct marketers and conventional retailers. *Marketing Science*, 17(3), 181-195.
- Baltes, L.P. (2015). Content marketing - The fundamental tool of digital marketing. *Bulletin of the Transilvania University of Braşov Series V: Economic Sciences*, 8 (57), 111-118.
- Beneke, J., Flynn, R., Greig, T., & Mukaiwa, M. (2013). The influence of perceived product quality, relative price and risk on customer value and willingness to buy: A study of private label merchandise. *Journal of Product & Brand Management*, 22(3), 218-228.
- Brogi, S. Calabrese, A. Campisi, D. Capece, G. Costa R. & Di Pillo, F. (2013). The effects of online brand communities on brand equity in the luxury fashion industry. *International Journal of Engineering Business Management Special Issue on Innovations in Fashion Industry*, 5 (32), 1-9.
- Chiang, W. Y. K., Chhajed, D., & Hess, J. D. (2003). Direct marketing, indirect profits: A strategic analysis of dual-channel supply-chain design. *Management science*, 49(1), 1-20.
- Constantinescu-Dobra, A. (2014). Content marketing in dentist's websites. An empirical comparatively study between Romania and United Kingdom. *IFMBE Proceedings*, 44.
- Ek, P., & Arhammar, J. (2014). Content marketing: Practical enactments and performative ideas: An inquiry into what constitutes content marketing in Sweden.
- Elisa, R. & Gordini, N. (2014). Content marketing metrics: Theoretical Aspects and empirical evidence. *European Scientific Journal* December, 10 (34), 92-104.

- Erdoğan, İ., & Budeyri-Turan, I. (2012). The role of personality congruence, perceived quality and prestige on ready-to-wear brand loyalty. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 16(4), 399-417.
- Esmailpour, H. & Jobeni, M.A. (2017). The impact of country of origin on perceived quality & value: Empirical evidence in the automobiles industry in Iran. *Case Studies Journal*, 6 (5), 23-28.
- Goldstein, J. (2013). Content marketing: The smart way to grab attention. *Aba Bank Marketing*. December 2013. 26-30.
- Grubor, A. & Milovanov, O. (2016). Content marketing: Creating, maintaining and enhancing brand equity. 19th Ebes Conference - Istanbul Proceedings CD - Volume 2, 1063-1075.
- Holliman, G., & Rowley, J. (2014). Business to business digital content marketing: Marketers' perceptions of best practice. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 8(4), 269-293.
- Izaks, J. (2014). Leveraging Your Digital Content Marketing to Nurture Your Leads. *Franchising World*, November 2014, Features, 30-32.
- Järvinen, J. & Taiminen, H. (2016). Harnessing marketing automation for B2B content marketing. *Industrial Marketing Management*, 54, 164-175.
- Jin, B. H., & Li, Y. M. (2012). Analysis of emerging technology adoption for the digital content market. *Information Technology and Management*, 13(3), 149-165.
- Lin, H. F. (2007). The impact of website quality dimensions on customer satisfaction in the B2C e-commerce context. *Total Quality Management and Business Excellence*, 18(4), 363-378.
- Liu, X., Shi, S. W., Teixeira, T., & Wedel, M. (2018). Video content marketing: The making of clips. *Journal of Marketing*, 82(4), 86-101.
- Mansour, D. & Barandas, H. (2017). High-tech entrepreneurial content marketing for business model innovation: A conceptual framework, *Journal of Research in Interactive Marketing*, 11(3), 296-311.
- Martin, E. J. (2016). Content marketing metrics that matter. *Econtent*, 39(3), 10-14.
- Monavvarian, A. Asgari, N. & Dadresan, M. (2016). A study of the mediating role of perceived quality in impact of internal marketing strategy on brand equity. *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 4 (1), 67-83.
- Newsocial, (2013). Content Marketing vs Traditional Marketing. (Erişim tarihi: 19.11.2018), Erişim adresi: <http://www.newsocial.com/resources/blog/content-marketing/content-marketing-vs-traditional-marketing/>
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1985). A conceptual model of service quality and its implications for future research. *Journal of Marketing*, 49(4), 41-50.
- Paul, T.S. & Misra, S. (2008). Adaption of content marketing by SMEs a literature review. *International Journal Of Core Engineering & Management*, 4(4), 13-22.
- Pažeraite, A. & Repovienė, R. (2016). Content Marketing decision application for rural tourism development: Case study of "Ilankos Sodyba". *Research for Rural Development*, 2, 143-149.
- Penpeçe, D. (2013). *Dijital içerik pazarlaması*, Karahan Kitabevi, Adana.
- Pulizzi, J. (2012). The rise of storytelling as the new marketing. *Journal of Publishing Research Quarterly*, 28(2), 116-123.

- Pulizzi, J. & Barrett, N. (2009). Get content get customers-Turn Prospects into buyers with content marketing. *Saxena NSB Management Review*, 2(2), 98-100.
- Rowley, J. (2010). Understanding digital content marketing. *Journal of Marketing Management*, 24(5-6), 517-540.
- Sahni, S. & Menon, P. (2017). Appeal and trust key drivers of content marketing – An investigation into financial services of India. *Prestige Institute Of Management*, 35-45
- Samsunlu, G. & Baş, M. (2016). Marka değerinin tüketici satın alma tutumları üzerine etkisi ve McDonald's ve Burger King üzerine bir araştırma. 15. Ulusal İşletmecilik Kongresi, 26-28 Mayıs 2016, İstanbul.
- Samuel, A. (2015). Data Is the Next Big Thing in Content Marketing. *Harvard Business Review*, 2-5.
- Taşkın, Ç. & Akat, Ö. (2010). Tüketici temelli marka değerinin yapısal eşitlik modelleme ile ölçümü ve dayanıklı tüketim malları sektöründe bir araştırma, *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 1-16.
- Tek, Ö. B. (1999). *Pazarlama ilkeleri: Global yönetsel yaklaşım Türkiye uygulamaları* (8. Basım). İstanbul: Beta Yayın Dağıtım.
- Wang, W. L., Malthouse, E. C., Calder, B., & Uzunoglu, E. (2016). B2B content marketing for professional services: In-person versus digital contacts. *Industrial Marketing Management*, 1-9.
- Wang, E. (2013). The influence of visual packaging design on perceived food product quality, value, and brand preference. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 41(10), 805-816
- Wilcock, J. (2017). Putting an end to download-and-go: The website's role in a content marketing ecosystem. *The Association of Learned & Professional Society Publisher*, 31, 173–179.
- Yan, R., & Pei, Z. (2009). Retail services and firm profit in a dual-channel market. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 16(4), 306-314.
- Yao, D. Q., & Liu, J. J. (2005). Competitive pricing of mixed retail and e-tail distribution channels. *Omega*, 33(3), 235-247.
- Yoo, B. & Donthu, N. (2001). Developing and validating a multidimensional consumerbased brand equity scale, *Journal of Business Research*, 52, 1-14.
- Yoo, W. S., & Lee, E. (2011). Internet channel entry: A strategic analysis of mixed channel structures. *Marketing Science*, 30(1), 29-41.

Turkish Studies **CUDES 2019**

Volume 14 Issue 5, 2019, p. 53-66
DOI: 10.29228/TurkishStudies.23011
ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 10.05.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.08.2019

📅 *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (21.05.2019)-Referee 2 (26.07.2019)

This article was checked by iThenticate.

“MASKELİ BALONUN İŞÇİLERİ”: BİR DUYGUSAL EMEK ÇALIŞMASI

*Derya DEMİRDİZEN ÇEVİK**

ÖZ

Bu araştırma, çalışanların duygularının yapılan işin bir parçası olarak yönetilmesi gerektiği görüşüne karşılık gelen “duygusal emek” kavramını eleştirel bir bakış açısıyla sorgulamaktadır. Çalışanların duygularını yönetmeleri ve hissetmedikleri gibi davranmaları günümüzde neredeyse tüm işler için bir kural haline gelmiştir. Özellikle hizmet sektöründe çalışanların müşterilerle ya da mesai arkadaşlarıyla kurduğu ilişkilerde güler yüzlü, kibar ve samimi olmaları beklenmektedir. Satış sektöründe yüksek olan bu beklenti çalışanları hissetmedikleri duyguları yüzeysel ya da derinden rol yaparak yansıtmaya zorlamaktadır. Öte yandan, çalışanların işyerleri ve patronlarıyla da paternalist ilişkiler ağı geliştirerek onlarla sözde aile ilişkisi kurması istenmektedir. Bu bağlamda, işletmelerin duygusal emek kullanımına ilişkin yaklaşımları son derece faydacıdır. Dolayısıyla aile metaforu çalışanların daha fedakar, sadık ve itaatkar olmaları yönünde kullanılmaktadır. Bu ilişkileri sorgulamayı amaçlayan araştırmamız, duygusal emek kavramını, bir alan araştırması bulgularıyla eleştirel bir zeminde irdelemek istemiştir. Bu amaç doğrultusunda, Kocaeli’de bulunan Alışveriş Merkezlerinde (AVM) ve AVM dışındaki mağazalarda çalışan 30 satış temsilcisiyle derinlemesine mülakat tekniği ile görüşmeler yapılmıştır. Araştırmada ağırlıklı olarak kartopu tekniği kullanılarak görüşmecilere ulaşılmıştır ancak bazı görüşmeciler de rastgele seçilmiştir. Sonuç olarak, gerek çalışanların duygularını yönetmeye zorlanması gerekse çalışma ilişkilerinde paternalist bağlamda aile metaforunun kullanılması işletmelerin benimsediği bir strateji olarak ortaya çıkmaktadır. Öte yandan satış temsilcilerinin de işyerinde kendi duygularını kontrol etmeleri, hissetmedikleri duyguları rol yaparak yansıtmaları ya da işyerleriyle paternalist ilişki geliştirmeleri gibi durumları içselleştirdikleri görülmüştür.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, E-posta: derya.demirdizen@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Duygusal emek, yüzeysel ve derin rol yapma, satış temsilcileri,

“LABOUR AS MASQUERADE: AN EMPIRICAL RESEARCH STUDY ON EMOTIONAL LABOUR”

ABSTRACT

This research aims to investigate the concept of emotional labour which includes feelings and emotions of employees with the critical approach on the main stream organization theories. Employees are expected to manage their feelings in accordance with the organizations' rules and display “appropriate” emotions at interacting with clients. The use of emotional labour has become important especially in the service work, where interaction with clients is necessary. The sale workers are required to be friendly, polite and sincere to co-workers and clients as well that particularly involves in emotional labour. This expectation, which is high in the sales sector, forces employees to reflect emotions which they do not feel by doing surface or deep acting. As a paternalistic technique, employees are concerned as one of the family-they feel the workplace as their families- which is used as a metaphor in this research. In this point of view, the concerning of employers to use of “family metaphor” is highly pragmatic; therefore, the family metaphor is used to make employees more altruistic, loyal and obedient. This research aims to explore these dimensions of emotional labour on a critical basis with the findings of a field research. The interviews were carried out through in depth interview technique with 30 sales clerks in Kocaeli. Mostly snowball technique is used to find and interview with participants, but a few interviewees are also selected randomly. This study reveals the vital role the family metaphor plays in regulating employees' dedication and loyalty to their work. Finally, it establishes that the workers do not perceive their emotional performance as part of labour, but rather as something they just do.

STRUCTURED ABSTRACT

Since the late 1970's, the changes in the production process have also transformed the labour process, which has led to development of new concepts such as emotional labour. The term emotional labour was originally conceptualized in *The Managed Heart: The Commercialization of Feeling* (1983) by Arlie Hochschild. Hochschild argues that emotional labour is a part of a specifically patterned invisible system that includes rules on social feelings. This system involves emotion management, including facial expressions and body language of employees in accordance with the organizational rules. According to Hochschild, observable emotions have two dimensions: one that includes controlled emotions reflected by mimics and expressions called “surface acting,” and the other that incorporates empathy and conscious change in emotional states called “deep acting.”

The aim of this research is to study different aspects of emotional labour by examining workers' experiences in retail industry. We would like to investigate first, how employees exert control over their emotional states, and second, how the control over employees' emotional labour is managed through the ideology of paternalism. The potential implications of performing emotional labour are discussed within the context of these dimensions. In addition, various strategies and organizational policies utilized by the employers whereby expectations of emotional labour are normalized and become a routine part of work are discussed.

Managing labour relationships in retail industry includes both formal and informal strategies. This study particularly focuses on the informal relations system, which utilizes a “family” metaphor, and is rooted in paternalism. More specifically, retail sales workers are expected to work with love and dedication, operationalized through the family metaphor, just as it is the case in care work.

In addition, it is well known that sales clerks in shopping malls (AVM), which are part of the retail industry and have an important employment capacity in Turkey, have faced insecure working conditions. The literature, specifically on shopping malls, indicates the following labour conditions: low wages, long and uncertain working hours, limited breaks and vacation times, high level of turnover, working on the public holidays, gender stratification in career path, and precarity. These conditions are assumed to be a part of the work regime, which is called atypical forms of employment in sales work. Therefore, it is significant to investigate the implications of such regime on employees.

This study aims to find out various ways of emotional labour is performed and utilized as a routine part of retail sales work, as well as investigates the level of workers' awareness about their emotional labour. In addition, it examines to what extent the family metaphor is effectively operationalized as a form of control over the employees' labour. Finally, the psychological toll emotional labour takes on employees is also discussed.

The field study was conducted with retail sales workers employed in well-known brand stores in and out of shopping malls in Kocaeli. In-depth interviews with semi-structured questions, as well as observational information were used to collect data. In a few cases, due to limited time research participants had outside of work, informal conversations were conducted within the stores during their work hours.

The sample of the study consisted of 30 individuals, 25 retail sales workers and 5 cashiers. The majority (20 out of 30 participants) were women. The gender distribution was not equal as male workers were not willing to be interviewed as much as female workers. The ages of the interviewees ranged from 20 to 35 years. The majority of the participants were single (18), while 12 of them were married (5 of them have children). Most interviewees were selected by a snow ball technique; yet, a random selection technique was also used to reach more people. In addition to in-depth interviews, field observations were used as a secondary technique to collect information.

This research on retail sales workers concludes that emotional labour is a significant part of their work. It illustrates that workers

employ both “surface” and “deep” acting through constant control and management of their emotions and display of genuine care and friendliness towards the customers. Furthermore, it reveals the vital role the family metaphor plays in regulating employees’ dedication and loyalty to their work. Finally, it establishes that the workers do not perceive their emotional performance as part of labour, but rather as something they just do. Hence, they are not conscious of the toll their emotional labour takes, such as estrangement, stress, and burn out.

Keywords: Emotional Labour, surface and deep acting, sales workers, managed feelings.

Duygusal Emek Kavramı: Maskeli Balonun İşçileri

Aile, okul ya da arkadaşlık gibi toplumsallaşma sürecine katkıda bulunan tüm sosyal yapılar bireyi toplum içinde “uygun davranma” hedefine hazırlamaktadır. Uygun davranışı Ervin Goffman, “bir topluluğa üye olan bireylerin davranışlarını durumun gerektirdiği meseleye göre şekillendirmesi” olarak tanımlamıştır (2018:19). Bireyin neyin uygun davranış olup olmadığına kendisinden ziyade o toplumda kabul gören değerler aracılığıyla ulaştığı düşünülmelidir.

Goffman (2018), zamana ve içinde bulunulan topluma göre değişen bu davranış biçiminin aynı zamanda sosyal anlaşma biçimi olduğunu ve bunun da yalnızca bu amaca tesis edilmiş sözlerden değil beden duruşunu da içine alan jest ve mimiklerden oluştuğunu belirtmiştir (s.20). Duygular çoğu zaman mimikler ve beden diliyle ifade edilirken içerdiği anlam bakımından, evrensel bir kural oluşturmaya da kültürler arasında benzerlik göstermektedir. Bu benzerlikler aynı zamanda sözsüz bir iletişimin de aracı durumundadır. Örneğin, müşterisine gülümseyerek yardım eden bir satış görevlisinin, yolculara nazik bir şekilde göz temasıyla hizmet eden bir hostesin ya da hastalarına empati kurarak müdahale eden bir hemşirenin beden ve mimikleriyle gösterdiği ifade “samimiyet ve içtenlik” olarak kabul edilir. Bu kabul üzerinden çalışanlardan, duygularını bir maske ardına gizleyerek, müşterilere ya da iş arkadaşlarına karşı daha samimi ve içten davranışlar sergilemeleri beklenir.

Duyguların yönetilmesi olarak çalışanlardan beklenen bu durum literatürde ilk defa Arlie Hochschild tarafından 1983 yılında yayınlanan “The Managed Heart: the Commercialization of Feeling” çalışmasında duygusal emek kavramı içinde açıklanmıştır. Hochschild, duygusal emek fikrinin ortaya çıkışını açıklarken, C. Wright Mills’in “White Collar” kitabında yer alan “Great Salesroom” başlıklı bölümde çalışanların bir mal veya hizmet satarken kişiliklerini de satmasının yabancılaşmaya yol açacağı fikrinden ilham aldığını belirtmiştir. Bu durumun en çok satış işinde yoğun olduğunu tespit etmiş ve daha çok bu iş üzerinden kavramsallaştırmalar yapmıştır.

Hochschild duygusal emeği, bireylerin davranışlarını yöneten bir sistemin parçası olarak görmektedir. Bu sistemi sosyal kuralları kapsayan ancak görünmeyen sistematik kurallar bütünü olarak tanımlamaktadır (1983:IX-X). Sistem, çalışanların yüz ve bedenlerindeki gözlemlenebilen duyguların örgüt kurallarına uygun biçimde yönetilmesini içerir. Gözlemlenebilen davranışlar mimiklere ve ifadelerle yansıyan **yüzeysel rol yapma** ya da empati kurmayı kapsayan ve duyguların bilinçli olarak değiştirilmesini ifade eden **derinden rol yapma** olarak iki biçimde ortaya çıkmaktadır.

Hochschild, duyguların bir ücret karşılığı satılan emeğin bir parçası haline geldiğinde değişim değerinin oluştuğuna dikkat çekmiştir (1983:7). Bu değişim değerinden kasıt elbette duyguların emeğin bir parçası olarak metalaşmasıdır. Duygusal emek günümüzde şirketlerin aynı zamanda müşterilerine sattıkları ürünlerin bir parçası haline gelmiştir (Özkaplan, 2009). Dolayısıyla, metalaşan duygular yapılan işin gereklerinden biri gibi işveren tarafından meşru bir şekilde işçiden talep edilebilmektedir.

Bu bağlamda, duygusal emeği bir tercihten ziyade değişim değeri olan bir meta olarak kabul etmek gerekir.

Akademik yazında duygusal emek kavramı farklı bakış açılarıyla ele alınmaktadır¹. Bunlardan biri ve yaygın olanı, işletme bakış açısının yansıttığı tutum ve görüşleri kapsamaktadır. Bu bakış açısıyla duyguların yapılan işin bir parçası olarak kabul edilmesi hem bireysel hem de örgütsel düzeyde çıktı olarak tanınması 1990’lı yıllardan itibaren başlamıştır (Arvey, ve diğerleri 1998). Kavram hem sosyologlar hem de psikologlar tarafından ilgi görse de daha çok yönetim teorileri alanındaki işletme bilimciler tarafından çalışılmıştır (Rafaeli, 1989; Fineman, Morris ve Feldman, 1996; Arvey vd 1998; Salovey ve Mayer 1990).

Yönetim teorilerinde duygusal emek, çalışanların kişilerarası iletişimde örgüt kurallarına uyma çabaları ve bu çabayı planlama ve kontrol etme gereksinimi olarak tanımlanmaktadır (Morris ve Feldman, 1996). Buna göre, duyguların işin bir parçası olarak görülmeye başlanması ve bu sayede örgütsel çıktı olarak değerlendirilmesi de akademik düzeydeki bir eksikliğin giderilmesi olarak kabul edilmektedir (Grandey, 2000). Bu kontrol mekanizması duyguların kontrol edilebilir bir alan olarak görülmesi aynı zamanda işletmelerin de verimlilik ve performans gibi kaygılarla bu alana yönelmelerini artırmıştır. Örgüt teorileri de çalışanların işteki verimliliğinin azalmaması ve yönetilmesini işletmenin verimliliğinin bir gereği olarak görmektedir (Grandey, 2000). Duyguların örgütsel boyutta yer almasıyla, araştırmaların odağında özellikle iş tatmini ve örgütsel bağlılık ya da iş stresi modelleri yer almıştır. Örgüt teorisi veya işletme bakış açısıyla ele alınan duygusal emek kavramı, duygusal zeka ve yönetici desteği gibi örgütsel faktörleri içeren modeller etrafında açıklanmaktadır (Grandey, 2000).

Bu nedenle, duyguların işe olumsuz yansımaları önlemek ve yönetilerek iş verimliliğinin artırılması örgütsel davranış teorilerinin odağında yer almıştır. Özellikle, çalışanların hissetmedikleri duyguları hissediyormuş gibi göstermeleri ya da duygusal olarak etkilendikleri işlerde duygularını bastırmaları bu teorilerin iş verimliliği ve yüksek duygusal zekayla bağdaştırdıkları en temel davranış biçimleridir. Bunun en açık örnekleri; sorguya giren bir polisin asık suratlı olması ya da hastasından etkilenen bir doktorun duygularını bastırması veya morali bozuk bir satış temsilcisinin duygularını bastırarak suratında bir gülümsemeyle müşterilerini karşılamasının beklenmesidir. Bu örnekler her bir meslek için de ayrıca düşünülebilir.

Duygusal emek tartışmaları, örgüt teorilerinde daha çok duygusal zeka (EQ) ve verimlilikle ilişkilendirilerek ele alınır (Salovey ve Mayer 1990; Goleman 1996; Fineman, 2000; Carmeli ve Josman, 2006; Salami 2007.). Bu teorilerde duygusal zekanın çeşitli boyutları ele alınırken EQ’nun performansa etkisi tartışılmaktadır. Bir kısmında da EQ ile performans arasında pozitif bir ilişkinin varlığı sayısal araştırma yöntemleriyle ispat edilmeye çalışılmaktadır.

Salovey ve Mayer’in (1990) duygusal zekayı, sosyal zekanın bir alt kümesi olmakla birlikte kişinin kendi ve başkalarının duygularını gözlemleyebilme ve buradan elde ettiği bilgileri kendi davranışlarında kullanabilme becerisi (s.189) olarak tanımladığını görmekteyiz. Goleman (1996) ise bu tanımdan yola çıkarak EQ’nun 4 önemli boyutuna dikkat çekmiştir. Bunları; kişinin hissettiği duyguların farkında olması, kişinin kendini motive edebilmesi, empati kurabilmesi ve diğerlerinin ne hissettiğini

¹ Duygusal emek (emotional labour) tartışmalarına, duygulanımsal emek (affective labour) kavramıyla yeni bir boyut kazandıran Negri ve Hardt olmuştur. Duygulanımsal emek, her ne kadar bir çok çalışmada duygusal emek kavramının yerine kullanılsa da taşıdığı anlam bakımından farklılaşmaktadır. Akalın (2007), duygulanım kavramının Spinoza’dan ilham alan Deluze tarafından geliştirildiğini söylerken taşıdığı anlamı da iki beden arasında ortaya çıkan ya da yaratılan anlamlar olarak ifade eder. Dolayısıyla, duygulanımın beden bir olay karşısındaki konumlanışı olarak tanımlandığı görülmektedir. Duygusal emekle karıştırılmaması bakımından önem taşımakla birlikte, bu araştırmanın kapsamı dışında olduğundan, duygulanımsal emek tartışmalarına burada yer verilmeyecektir.

anlaması ve son olarak da kişinin diğerleriyle iletişimini güçlendiren bağlantı kurma yeteneği olarak sıralamıştır.

Bu konuya ilişkin yapılan özellikle ana-akım işletme mercekli çalışmalarda, duygusal zeka ve performans arasındaki ilişkiyi ölçmek için Shuttle ve arkadaşlarının oluşturduğu ve sonradan Salovey ve Mayer'in (1990) geliştirdiği duygusal zeka ölçeğinin yaygın bir biçimde kullanıldığı görülmektedir (Carmeli ve Josman, 2006: 403). Bu çalışmaların çoğunda duygusal zeka, yaş ve cinsiyet üzerinden anlamlandırılmaya çalışılarak örgütsel çıktı, memnuniyet ve bağlılık seviyesi gibi değişkenler ölçülmektedir. Nitekim bazı çalışmalarda, duygusal zekası yüksek bireylerin işyerinde sorunlarla baş edebilen veya iyi kriz yöneticileri olarak daha yüksek iş performansına sahip oldukları gösterilmektedir (Carmeli ve Josman, 2006; Cherniss, 2000).

Öte yandan duygusal emek, örgütsel yurttaşlık gibi Taylorist bir yönetim anlayışının ürünü olarak da ele alınmaktadır (Salami, 2007; Topateş ve Kalfa, 2009: 424). Bu yaklaşımda, çalışanların örgütlerine itaat, sadakat, gönüllülük gibi bazı bireysel erdemleri vakfederek çalışmaları istenmektedir. Böylelikle, emek sürecini denetlemenin bir aracı olarak örgütsel vatandaşlık söylemi çalışanlara benimsetilmektedir (Topateş ve Kalfa, 2009: 429). Bu yaklaşımın bir benzeri de literatürde sıklıkla karşılaşılan paternalizm üzerinden gerçekleştirilmektedir. Çalışanlara, örgütleriyle bir aile olduğu varsayımı üzerinden benimsetilen değerler aracılığıyla emek üzerindeki denetimin yine emekçi tarafından yapılması beklenmektedir. Paternalist ilişkiler bağlamında, patronların birer aile reisi olarak koruyucu rolünde olmaları ve bunun karşısında çalışanların da ailelerine fedakarlıkta bulunmaları ve birer sadık "aile ferdi" olarak işyerlerini kendi evleri gibi korumaları gerekmektedir.

Duygusal emek yazınında bir diğer önemli unsur, cinsiyetin duygusal emek kullanımında belirleyici olması ve bu bağlamda çalışanların da cinsiyetlerine göre tercih edildiği varsayımdır (Hochschild, 1983: 244-245; Rafaeli 1989: 2). Hochschild'in (1983) çalışmasında, meslek gruplarının cinsiyet temelli ayrıştırıldığı Ek C bölümünde kadınların (%55,2) duygusal emek gerektiren hizmet işlerinde yoğunlaştığı erkeklerin (%27,7) ise bu işlerde kadınlara göre daha az bir paya sahip oldukları görülmektedir.

Duygusal emek literatüründe ele alınan bir diğer önemli konu duygusal emek kullanımının sonuçlarına ilişkin olmuştur. Bir çok çalışmada duygusal emeğin çalışanlar üzerinde olumsuz sonuçları olacağı göz ardı edilse de duygusal emek kullanımına karşı önemli eleştiriler de gelmiştir. Bu eleştiriler arasında özellikle Hochschild'in çalışmasının öncü olduğu belirtilmelidir. Bu çalışmalarda, işçilerin duygularını örgütsel hedeflere ulaşmak için kontrol etmeye zorlamanın çalışanlarda tükenmişliğe kadar yol açan yoğun bir stres yol açacağı vurgulanmıştır (Hochschild, 1983:35-36; Özkaplan, 2009; Seçer, 2007). Ancak, çalışanlardan kendini iyi gözlemleyebilen ve bu bağlamda duygularını ve davranışlarını kontrol edebilenlerin duygusal emeğin olumsuz sonuçlarından daha az etkilenebileceğini savunanlar da olmuştur (Wharton, 1993: 211; Cherniss, 2000).

Duyguların iş ortamında sürekli olarak saklanması, kontrol altına alınma çabası ve aşırı nazik olma gibi çalışanları sürekli duygusal emek kullanmaya iten davranışların çalışanlar üzerinde pek çok olumsuz etkisinin olduğu bilinmektedir. Nitekim bir çok araştırma çalışanların sürekli olarak duygularını kontrol etmek zorunda kaldıklarında kendilerine ve işine yabancılaştığını, stres ve tükenme gibi sorunlar yaşadığını göstermektedir (Hochschild, 1983:5,90; Morris ve Feldman 1996: 990; Fineman,2000:18; Grandey, 2000: 108;).

Bu araştırmada, duygusal emek kavramı AVM'lerde veya AVM dışındaki bazı mağazalarda çalışan satış temsilcileri üzerinden sorgulanmaya ve tartışılmaya çalışılacaktır.

Alan Araştırması

I. Araştırma Yöntemi

Perakende satışın bir parçası olan ve önemli bir istihdam kapasitesi² barındıran alışveriş merkezlerindeki (AVM) mağazalarda çalışan satış temsilcilerinin farklı çalışma koşullarına sahip olduğu bilinmektedir. Özkaplan ve diğerlerinin (2017) AVM’ler üzerine yaptıkları kapsamlı çalışmadan da anlaşıldığı üzere, uzun ve yoğunlukla değişkenlik gösteren mesai saatleri, hafta tatili gününün belirsizliği, düşük ücret düzeyi, yemek ve dinlenme mola zamanlarının belirsizliği, işgücü devrinin yüksekliği, resmi tatillerde çalışma zorunluluğu, toplumsal cinsiyete göre katmanlaşmış bir kariyer yapısı, güvencesizlik ve geçicilik gibi koşullar satış işine ilişkin rejimin özelliklerinden sayılmaktadır (s. 249-253). Dolayısıyla, böylesine ağır ve atipik çalışma rejiminin çalışanlar üzerinde yarattığı etkiler önem taşımaktadır.

Araştırmada satış işinde “vitrin” olarak tanımlanan çalışanların duygularının yapılan işin gereği olarak nasıl kullanıldığı ve çalışanların buna yönelik farkındalıkları sorgulanmak istenmiştir. Ayrıca, paternalist strateji bağlamında çalışanlara bir aile oldukları telkininin ne ölçüde benimsetildiği ve bu yapay bağ aracılığıyla çalışanların üzerinde gerçekleştirilen emek denetimi anlaşılmaya çalışılmıştır. Son olarak da harcanan duygusal emeğin çalışanlar üzerindeki psikolojik etkisi tartışılmak istenmiştir.

Bu kapsamda alan araştırması olarak planlanan çalışmamız Kocaeli’de bulunan AVM’lerde ve AVM dışında yer alan tanınmış markaların mağazalarında çalışan satış temsilcileriyle yapılmıştır. Araştırmada bir nitel veri toplama tekniği olan yarı yapılandırılmış sorular üzerinden derinlemesine mülakatın yanı sıra gözleme dayalı bilgiler de kullanılmıştır. Mülakat dışı sohbetlerde bireylerin daha rahat ve kaygısız olarak verdiği bilgiler de analiz sürecine katkı sağlamıştır.

Araştırmanın örneklemini, mağazalarda çalışan yoğunluğu satış temsilcisi olan toplam 30 kişiden (25 kişi satış temsilcisi 5 kişi kasiyer) oluşmuştur. Temsilcilerin büyük kısmını kadınlar (20 kişi) oluşturmaktadır. Bu sayının eşit olmamasında, erkek satış temsilcilerinin kadınlar kadar mülakat yapmaya gönüllü olmamasının ve kadınlarla iletişim kurmanın görece kolaylığının da payı olduğu düşünülmektedir. Görüşmeye katılanların yaşları 20 ile 35 arasında değişmektedir. Katılımcıların çoğunluğunu bekarlar (18 kişi) oluştururken evli olanların da (12 kişi) yalnızca 5 tanesinin çocuğu bulunmaktadır.

Araştırmanın örneklemini oluşturan temsilcilere öncelikle kar topu yöntemiyle ulaşılmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra daha fazla kişiye ulaşmak için rastgele seçim yöntemi de kullanılmıştır. Satış temsilcileriyle yapılan mülakatlar, yoğunlukla randevu üzerine kamuya açık bir alanda kafelerde gerçekleşmiştir. Ancak birkaç mülakat, çalışanların dışarıda buna ayıracak vakitlerinin olmaması gerekçesiyle uzun sohbetlerle mağaza içinde yapılmıştır. Derinlemesine mülakatın yanı sıra, çalışanların hem müşterilerle hem de çalışma arkadaşlarıyla kurdukları iletişimde beden dilini nasıl kurdukları ve dışa yansıttıkları duygusal emeği analiz etmek üzere çeşitli mağazalarda gözlemler yapılmıştır.

Araştırmaya katılan bireylere kar topu yöntemi kullanılarak yoğunlukla tanıdıklar üzerinden ulaşılmaya çalışılmıştır. Bazılarının bilgi vermeye oldukça çekingen yaklaşımları sebebiyle ses ya da görüntü kaydı alınmadan soru cevap şeklinde mülakatlar yürütülmüştür. Araştırmaya katılanların sayıca önemli bir kısmı ses alınmasına müsaade etmişlerdir. Ayrıca, kimliklerinin ve mağaza bilgilerinin çalışmada yer almayacağı da kendilerine bildirilmiştir. Buna rağmen, bilgi vermek istemeyen ve yöneticilerinin ya da patronlarının duymasından çekinenler olmuştur. Bu bilgi de araştırmaya katılan kesimin içinde bulunduğu baskı ve güvencesizlik ortamını göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

² Çalışan sayısına ilişkin çok net bir veri olmamasına rağmen, Özkaplan ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada TÜİK’ten elde edilen verilere göre 2016 yılında Türkiye’de yaklaşık 5 milyon satış elemanı bulunduğu anlaşılmaktadır (1,6 milyon kadın 3,5 milyon erkek).

Bu araştırma, yalnızca Kocaeli’de ve 30 kişi ile yapılmış olması sebebiyle bu sektörün tüm çalışanlarına yönelik genelleyci bilgiler verme iddiası taşımamaktadır. Yapılan mülakatlarda çok özel deneyimler istisna tutularak çalışanların birbirine benzer deneyimlere sahip olduğu görülmüştür. Ancak yine de genelleyci ifadelerden mümkün olduğunca kaçınılmıştır. Alan araştırmasında katılımcıların kullandıkları kelimeler bir süzgeçten geçirilmeden doğrudan yazılmıştır. Ayrıca, evrensel bir kadınlık ya da erkeklik deneyimi olmayacağı gerçeği de göz önünde tutularak toplumsal cinsiyet yaklaşımı da araştırmanın analiz sürecine eklenmeye çalışılmıştır.

II. Bulgular

Bu çalışmada, duygusal emek kavramı satış elemanları üzerinden iki farklı yönüyle ele alınmıştır. Bu bağlamda ilk olarak; çalışanların duygularını işyerinde nasıl yönettikleri, ikincisi paternalist ilişkiler kurularak çalışanlar üzerinde emek denetiminin nasıl sağlandığı analiz edilmiştir. Bu boyutlarıyla sorgulanan duygusal emek kullanımının çalışanlara potansiyel etkileri tartışılmıştır. Alan araştırması olarak yürütülen bu çalışmada, ilk olarak çalışanların harcadıkları duygusal emeğe yönelik farkındalıkları sorgulanmıştır. İşletmelerin çalışanlarına duygusal emek beklentilerini nasıl kabul ettirdikleri, bunun için nasıl bir işletme politikası yürüttükleri bu araştırma kapsamında tartışılmıştır.

İşletmelerde patronlar/yöneticilerle çalışanlar arasında kimi zaman formal (resmi) kimi zaman da enformel(gayri resmi) ilişki biçimleri gelişmektedir. Bu çalışmada üzerinde durulmak istenen noktalardan biri de işçi ile işveren arasında aile metaforu üzerinden kurulan enformel ilişki biçimidir. Tıpkı bakım emeğinde olduğu gibi satış temsilcilerinden de aile metaforu üzerinden işyerlerine sevgiyle bağlı olmaları ve bunun sonucunda daha özveriyle çalışmaları beklenmektedir.

Ayrıca, çalışanların duygularını yaptıkları işin bir parçası olarak kullanmaları, yönetmeleri ve kontrol etmelerinin sonuçları katılımcılar üzerinden tartışılmıştır. Bu bağlamda, mevcut diğer çalışmalar ve yapmış olduğumuz alan çalışması bulguları da karşılaştırılmıştır.

Duygusal emek üzerine yapılan çalışmalarda genel eğilim örgüt teorileri, ana akım işletme bakış açısı ve yönetim organizasyon alanlarının ağırlıkta olmasıdır. Bu çalışmalarda duygusal emek, verimlilikle ilişkilendirilerek çalışanlarda duygu yönetimi, sahip olunan duygusal zeka (EQ) düzeyi ve performans etkisi gibi ilişkiler üzerinden nicel veri toplama yöntemleriyle analiz edilmektedir. Bu çalışmada ise nitel veriler üzerinden çalışanların duygusal emeğe yönelik farkındalıkları ve bu emeği ifa biçimleri diğer araştırma bulgularıyla karşılaştırılarak ele alınmıştır.

a. Yüzeysel ve Derinden Rol Yapma

Hochschild (1983) yüzeysel rol yapmayı, içsel olarak hissedilen duyguların bilinçli olarak beden ve yüze yansıtılmaması durumu olarak tanımlamıştır (s.35-37). Benzer biçimde Ashforth ve Humphrey (1993) de yüzeysel rol yapmayı yüzdeki ifadelerin en bariz biçimde yönetilmesi olarak nitelendirmişlerdir (s.93). Bedenin ortamdaki duygusal duruma göre pozisyon alması ve sözsüz bir iletişim aracı olarak samimiyet ve güven vermesi beklenir. Buna elverişli örneklerden biri satış işinde sürekli karşımıza çıkan “gülüm yüzlü satış politikası”dır. Günümüzde şirketlerin temel satış prensibi sayılan müşteri memnuniyetine erişmenin en önemli yolu olarak çalışanlardan sürekli gülümseyen bir ifade beklenmektedir. Bunun için garsonlardan, kasiyerlere, satış elemanlarından çağrı merkezi çalışanlarına kadar herkesin “gülüm yüz maskesine” sahip olması gerektiği bir kural olarak görülmektedir. Bu kural yalnızca enformel ilişkiler aracılığıyla değil işe alım ilanlarından örgüt politikasına kadar çok çeşitli kanallarla çalışanlara benimsetilmektedir.

Satış elemanı alım ilanlarında gülüm yüzün mesleki niteliğin bir parçası gibi aranan özellikler arasında yer alması neredeyse bir kural haline gelmiştir. İş ilanları incelendiğinde, “gülüm yüzlü, müşteri memnuniyeti odaklı, insan ilişkilerinde başarılı, iletişimi güçlü”(İş İlanı 1) gibi özelliklerin satış ve pazarlama işlerinde temel özellikler arasında yer aldığı görülmektedir. Sektörde aranan niteliklere

mezuniyet durumu, iş deneyimi ya da yabancı dil bilgisinin yanına bir de güler yüzlü olma kriteri getirilmiş durumdadır (İş İlanı 2):

XXXX Türkiye olarak biz, çoğunluk için daha iyi bir günlük yaşam yaratmak vizyonu ile çalışan, birlikte çalışmaktan keyif alan, sade ve dürüst bir hayat görüşünü benimsemiş, birlikte öğrenen ve gelişen bir ekibiz.

Genel Nitelikler: En az lise mezunu, tercihen satış tecrübesi, dinamik ve güler yüzlü, takım çalışmasına yatkın, yüksek iletişim becerisi, öğrenmeye ve bilgiyi paylaşmaya istekli, problem çözme yeteneği olan, esnek çalışma saatlerine ve vardiyalı çalışma sistemine uyum sağlayabilen....

Çalışanlardan duygularını bastırarak başka bir ifade takınmaları ve yüzeysel rol yapmanın en belirgin örneği olan “güler yüzlü olma şartı” daha iş ilanı süreciyle başlayan bir duygusal emek talebidir.

Yüzeysel rol yapmanın en önemli unsuru, hissedilen olumsuz duyguların yansıtılmaması ve duyguların yönetilmesi ilkesidir. Hochschild (1983) bu yönüyle yüzeysel rol yapmayı uçuş ekibindeki görevliler üzerinden açıklamıştır. Uçuş ekibinin, her ne olursa olsun arkadaşlarıyla ya da yolcularla yaşadıkları bir sorun karşısında sakin olup sinirlenmemeleri gerekmektedir ve ekipten bu tür durumlarda rol yapmaları beklenmektedir (s.55). Bu durum, hem uçuşun güvenliği hem de müşteri memnuniyeti açısından önem taşımaktadır. Satış temsilcilerinden de durum ne olursa olsun karşısındakine sinirlenmemesi ve bir şekilde öfkesini yatıştırması beklenmektedir. Bu durum müşteri memnuniyeti anlayışının bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir müşteri gelmişti, evde neye kızdıysa artık bana bağırdı çağırdı. Ben de buna hakkı olmadığını bağırarak söyledim. Hemen yöneticimiz yanıma geldi, benim adıma müşteriden özür diledi. Kendisinin haklı olduğunu benim de moralimin bozuk olduğunu falan söyledi. Bizim işte böyledir müşteri ağzınıza da yapsa teşekkür edip bu durumla ilgileneceğinizi söylersiniz.

Eski işyerimde bir müşteri bana gerçekten kaba davrandı. Benim hiçbir ilgim olmamasına rağmen abuk sabuk laflar etti. Ben de dayanamadım aynı sertlikte cevap verdim kadına. Beni hemen müdüre şikayet etti. Gazeteye vereceğini söyledi. Aynı gün işime son verildi. Erkek olsaydım bunu bana yapamazlardı. Kadın olunca biraz daha zayıf halka olarak görüyorlar sizi. Bir de kadınlar fevri duygusal davranıyorlar falan diyorlar sürekli katılmıyorum buna.

Biz artık müşterilerle de kanka olduk. Biraz suratım düşse hayırdır ne oldu bir şey mi oldu, neden moralin bozuk, bugün bize pas vermedin gibi triplere giriyorlar. O yüzden ben de onlara yansıtmıyorum. Ben evimde sorun yaşadıysam müşterilerin günahı ne. Onlara yansıtmaya hakkım yok ki. Aynı şekilde bir başkasının da asık suratlı olmasını istemem ben. İçinde yaşadığı beni ilgilendirmez bana gülsün isterim. İçimiz kan ağlasa da suratımız hep gülmeli bu işte. Biz bu mağazada satılan eşyalardan biri gibiyiz. Onlar nasıl kusursuz olacaksa biz de öyle kusursuz olmalıyız.

Öncelikle misafir memnuniyeti, Güler yüz ve samimi olmamız bekleniyor. Bu aslında bir profesyonellik, bütün iş sektörlerinde aynı ama bizim için misafirlerimiz ile sıcak temasta olduğumuzdan dolayı daha önemli. Biz burayı sahne olarak görüyoruz ve bu bize eğitimlerde söyleniyor. Bundan dolayı iş dışında yaşadığımız sorunları dışarıda bırakarak gelmeye çalışıyoruz.

Satış temsilcilerinin içsel yaşadığı duyguların yok sayılarak birer güler yüz maskesinin arkasına saklanması hem bir satış stratejisi hem de müşteri memnuniyeti bağlamında değerlendirilmelidir. Ayrıca, üçüncü katılımcının ifade ettiği önemli bir nokta var ki sohbet aralarında bir çok temsilciden aynı cümleler duyulmuştur. Kendilerini mağazada satılan eşyalardan farksız görmeleri, neoliberal anlayışın işçinin emeğinin yanı sıra kendisini de bir meta olarak görmesine yol açmasıyla ilişkilendirilebilir.

Hochschild (1983), derin rol yapmanın gereği olarak sıradan nezaketin ötesine geçerek müşterilerle arkadaşlık kurma, empati geliştirmenin önemine vurgu yapmaktadır (s.95). Ashforth ve Humphrey (1993) ise derinden rol yapmanın bireyin düşüncelerini, hafızasındaki fotografik imajları ve hafızasını da meşgul etmesi bakımından daha büyük çaba gerektirdiğini belirtir (s.93). Özellikle satış

işinde sürekli müşterilerle arkadaşlık kurma, suratlarının hafızaya yerleştirilerek isimlerinin akılda tutulması gerektiğine ilişkin sarf edilen çaba da bunun en anlamlı örneklerindendir.

Bizden gelen müşterinin yüzüne iyice bakmamız ve bir daha geldiğinde onu tanıdığımızı belirten ifadeler takınmamız isteniyor. Hatta aldığı ürünleri de hafızamıza kaydetmemiz ve bir sonraki alışverişte memnun olup olmadıklarını sormamız isteniyor. Günde yüzlerce insan geliyor. Bizden istenen hepsinin yüzü değil yalnızca alışveriş yapan zenginlerin yüzü. Eee parası olmayanı ne yapsınlar bu devirde...

Bizim sürekli gelen bir müşterinin adını ezberlememiz zaten zorunlu. Aldıkları kahvenin üzerine isimlerini sormadan yazdığımızda aramızda sanki bir bağ oluşuyor ve böylece daha çok gelmeye başlıyor. Bir defasında ara sıra gelen bir müşteriye ne zamandır uğramama sebebini sorduğumda çok hoşuna gittiğini fark ettim bu durumun. Ertesi gün hemen yine geldi.

Şirketlerin satış temsilcilerinden beklediği yüzeysel veya derin rol ayrımını da yine kâr hesabı üzerinden kurguladığı düşünülebilir. Araştırmada ortaya çıkan noktalardan biri de, sürekliliği olan ve büyük harcamalar yapan müşterilerle satış elemanlarının arkadaşlık kurmasının beklenmesi yönündedir. Ayrıca işletmelerin, çalışanların duygularını, düşüncelerini ve hafızalarını hiç tanımadıkları insanlar için zorlamaları, onlarla yapay bir arkadaşlık kurmaya zorlanmaları da harcadıkları duygusal emeğin önemli bir göstergesidir.

Yüzeysel ve derinden rol yapmanın temel ayrımı, yüzeyselin gerçek olmayan sahte, derin olanın ise gerçek duyguları içermesidir (Fineman, 2000:196). Hochschild bu ayrımı, yüzeyselde bilinçli, derinden rolde ise hissedilerek duyguların değiştirilmesi olarak tarif etmiştir. Hochschild'e göre çalışanlar yüzeysel rolde bedenlerini duyguları göstermenin bir aracı olarak kullanırken derinden rolde ise bedenlerini hissettikleri duyguları canlandırmada birer araç olarak kullanmaktadır (1983:257). Ayrıca Fineman, derinden rol yapmada kişinin rolüyle bütünleştiğine ve kendisinin de oynadığı role inandığına işaret etmektedir. Yapmış olduğumuz araştırma da bu durumu teyit eder niteliktedir. Çalışanların müşterilerle gerçekten samimi bir ilişki içinde arkadaş ve dost olduklarına inandıkları görülmüştür.

Müşterilerle arkadaş gibiyim. Bazen bana kahve alıp gelirler. Dertleşiriz burada. Ben onlara indirimli ürünleri ayırıp onlara jest yaparım. Beni gerçekten severler. Ben de bir çoğunu seviyorum. Sevmesem bu işi yapamam.

Bizim müdür sürekli olarak empati kurun diyor bize. Empati kelimesinin anlamını öğrendim sayesinde. Diyor ki; siz bir yere gittiniz çalışan size isminizle falanca hanım filanca bey diye hitap etti. Hoşunuza gitmez mi, kendinizi değerli hissetmez misiniz? Böyle düşününce gerçekten hak veriyorum müdüre. Benim de hoşuma gider. O yüzden neden yapmayım ki. Benim istediğim bir şeyi başkasından neden esirgeyim.

Bu iş sayesinde çok dostum oldu. Normal hayatta hiç tanışamayacağım insanlarla tanıştım, arkadaş oldum. İyi ki, onlara nazik davranmışım da beni bu kadar sevmişler. Şükrediyorum iyi ki böyle bir yerde çalışıyorum.

Özkaplan ve arkadaşları (2017), satış personelinin iyi izlenim vermesini ya da bizim çalışmamızda olduğu gibi derinden rol yaparak müşteriye memnun etmenin, işletmenin imajı açısından da önemli olduğunu vurgulamışlardır (s.158). Bir başka ifadeyle, çalışanların müşterilerle arkadaşlık kurması, empati yapmaları ya da onlara değer verme gibi işletmenin beklentileri aynı zamanda marka yönetimi ve pazarlama stratejisinin bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumda çalışanların bedensel emeklerinin yanı sıra duygusal emeklerinin bir meta olarak iş sürecinde yer alması kaçınılmaz olmuştur.

Ayrıca satış temsilcilerinin işlerini yaparken gülümsemeleri, müşterilerle arkadaşlık kurmaları ya da duygularını kontrol etme çabalarının kendi tercihleriymiş gibi algılanması, emek üzerindeki

denetimi gizleyen de bir unsur olmaktadır. Bu bakımdan çalışanların kendi öznelliklerini tanıyamaması ve duygularına yabancılaşması da önemli bir sonuç olacaktır.

b. Aile Metaforu Üzerinden Duygusal Emek Talebi

Bir ülkeyi oluşturan vatandaşların ya da çalışan grubunun temsili olarak baba-oğul ilişkisi önermesiyle kontrol edilmesi ve yönetilmesi paternalizm olarak tanımlanır (Webster’den aktaran Aycan, 2006: 446). Bu önerme vatandaşların devletlerine, çalışanların da işyerlerine/patronlarına karşı sadık, itaatkar ve fedakar olmasını formüle eder (s.446-447). Paternalizmin ortaya çıkışına ilişkin net bir bilgi olmasa da bir çok felsefeye ve kültüre nüfuz ettiği bilinmektedir. Örneğin, Konfüçyüs etiği olarak da bilinen işyerinin aile olarak görülmesi, siyasi liderlere atfedilen babalık rolünün de patronlara aktarılması oldukça yaygın kabul edilen öğretilerden biridir (Padavic ve Ernest, 1994: 389).

Örgütsel bağlamda, çalışan ve işveren arasındaki ilişki, katı ve sözleşmeye dayalı olmasından ziyade daha esnek yönetim sistemi içinde yeni paternalizm kavramıyla şekillendirilmiştir. Aycan (2006) yeni paternalizm kavramı içinde günümüzde firmaların çalışanlarının iş dışındaki yaşamlarıyla ilgilendikleri ve ailevi sorunlarına da bu bağlamda yardım ettiklerini belirtmektedir. Çalıştıkları şirketi bir aile gibi görüp görmediğine ve patronlarının aile vurgusu yapıp yapmadığına ilişkin bir soruya satış temsilcisi biri erkek iki kişinin cevabı da bu bilgiyi destekler niteliktedir.

Benim için işyerim ailem gibidir. Ama çoğu kişi için de öyle. Yani, bir süre sonra aile gibi oluyorsunuz hani. Hissettiriliyor. Onlar mesela benim iki tane çocuğum var okuyan; biri lise 3, biri orta son. Mesela patronum bana iki sene kızıma burs verdi. Hani yetiştiremediğimi görünce öyle bir talepte bulundum. Ben ondan istemedim gerçi “hani burs bulabileceğim bir yer bulmama yardımcı olur musunuz?” dedim. “Başka yerde ne arayacaksın ben veririm”, dedi yani. Bu bir önemseme göstergesidir. Yani önemsemese baktım bulamadım, derdi geçerdi kenara yani. Ama o tarz şeylerde yardımcı oldu mesela.

Fazladan iş değil. Burada bizim yaptığımız iş zaten belli, biz burada baktığımız zamanda patronumuzu önceden beri tanıyoruz. Hani biz yabancı olup da sonradan o işe girip de bir yabancı muhabbetiyle girmedik. Birbirimizi zaten tanıyoruz, biliyoruz. Yani, ailevi sorunlarımızda patronumuz da yanımızda oluyor. Biz de yeri geldiği zaman elimizden gelen bir şey olduğunda yapmaya çalışıyoruz. Yani aile ortamının haricinde bir şeyimiz yok. Zaten ister istemez herkes birbirini tanıyor. Mesela çalışan arkadaş benim akrabam. Zaten 10 senenin verdiği bir geçmiş var. O kenetlenme, bütünleme ister istemez oluyor yani.

Firmaların çalışanlarının iş dışındaki yaşamlarıyla ilgilenmesinin en önemli sonucu, çalışanlarda bir aile imajı yaratmasıdır. Yaratılan bu aile imajıyla çalışanların işyerlerine daha bağlı, fedakar ve itaatkar bireyler olmaları beklenmektedir. Nitekim, görüşmelerden de açığa çıktığı gibi paternalist ilişkiler bağlamında çalışanlara aile oldukları düşüncesi benimsetilerek işverenlerin beklentileri karşılanmaktadır.

Bu durumun bir benzeri de, toplam kalite yönetimi (TKY) anlayışında görülmektedir. Bu kapsamda çalışanların başarıları işletmeye olan bağlılıklarına ve bunun sonucu olarak işletmeye getirdikleri kâr ile ölçülür. TKY anlayışı içinde, işe bağlılığın başarının altın anahtarı olduğu, başarısızlığın da bu bağlılığın zafiyetinden ileri geldiği savunulur (Gaulejac, 2013:70). Bu bağlılığın en açık ifade ediliş biçimi de çalışandan işyerini sahiplenmesi olarak görülür. Yine paternalist yaklaşımın bir tezahürü olan bu durum, patronların çalışanlarından işyerlerini olmadığı halde kendi işyerleri gibi kabul etmeleri beklentisinden kaynaklanır.

Hizmet sektöründe çalışanların çoğuna işyerlerinin kendilerinin sayılacağı düşüncesi benimsetilmiş durumdadır. Satış temsilcileriyle yapılan görüşmelerin çoğunda, işyerini ve patronunu ailesi olarak gördüğü için işyerini de kendi evi gibi gördükleri bu nedenle daha çok sahiplendikleri görülmüştür.

Ben işyerimi kendimin gibi görüyorum. O nedenle, gerekirse işim dışında her türlü işi yaparım. Bu devirde bir işimin olması şükredilecek bir durum. Allah razı olsun patronumdan. Biz zaten bir aileyiz. Patronum da yıllar önce çocuğumun ameliyatında yardım etmişti. Onun bu iyiliğini ömrümün sonuna dek unutmam. Öyle günler geliyor ki yoğunluktan akşama kadar yemek yemiyoruz ya da tuvalete gitmeye zaman olmuyor. İleride eminim tuvalet tutamamayla ilgili sorunumuz olacak. Müşteri yoğunken değil mola vermek nefes bile alamıyoruz.

İş arkadaşlarımızı ve işyerimizi kendimizin gibi görmezsek burada mutlu olamayız. O yüzden ekmek yediğin tekneyi sahipleneceksin. İhanet etmeyeceksin. Ne olur ki üç beş saat fazla çalışsan. İnsan biraz minnet etmeli ekmek verenine.

İşyerini sahiplenmenin ve aile gibi görmenin en önemli sonucu, işyerinde patronların fazladan ve ücretsiz istediği bir çok işin işçiler tarafından gönüllü olarak yapılmasıdır. Bu durum, işçilerin fedakarlık içinde yaptıkları işi sorgulamadan, işverenlerinden herhangi bir ek ücret talep etmeden yerine getirmesinde önemli rol oynamaktadır. Paternalist strateji olarak görülen aile metaforu, işçilerin kendi emek denetim sürecine gönüllü olarak katılmalarıyla ve işyeri için fazlaca fedakarlıklar yapmalarıyla sonuçlanmaktadır.

Paternalist ilişkiler sisteminin bir başka boyutu da kadın emeği üzerinden kurulan sömürü ilişkisi içinde kendini gösterir. Kadınlara yüklenen bakım, sevgi ve şefkat gibi cinsiyetçi rollerin işyerinde de devam ettirilmesi beklenmektedir. Geleneksel cinsiyetçi işbölümü aile üyelerine duygusal hizmet, çocuk, yaşlı ve hasta bakımı ve kocalara cinsel hizmet gibi kadınlara sayılamayacak kadar çok sorumluluk yüklemiştir (Delphy ve Leonard, 1992: 23). İşverenlerin kadın işçileriyle aile metaforu üzerinden bir ilişki kurmaya çalışması ya da kadın işçilere aile olduklarının benimsetilmesi üzerinden işyerinde de bu eşitsiz toplumsal cinsiyet rollerinin devam ettirilmesine ilişkin bir sömürü ilişkisi doğmaktadır.

Vitrin silinecekse ya da etraf temizlenecekse illaki bayanların yapmasını bekliyorlar. Bazı özel günlerde sadece bayanların pasta kurabiye yapıp getirmesini bekliyorlar. İyi ki çay ya da yemek yapılacak yer yok yoksa onu da bize yaptırırlardı (kadın).

Doğum günlerini bayanların hatırlaması lazım. Onların cin gibi hafızası var. Bir de böyle işlerden erkek adam anlamaz. Biz işimizde gücümüzdeyiz. Bizim mağazada günlük temizliği hepimiz yapıyoruz sonuçta bir bir aileyiz ama daha çok bayanlar yapıyor. Tabii onlar daha ayrıntılı yaptıkları için onların yapması daha doğru olur. Biz de erkekler olarak ağır paketler geldiğinde onları bayanlara taşıtmıyoruz. Böyle dengeler var mesela (erkek).

Bu örneklerde görüldüğü gibi patriyarkal ilişkiler ağında kadınlara ailede yüklenen sorumluluklar işyerinde de devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Kadınlara duygusal emekle ilişkilendirilen bakım yükünün verilmesi, işyerinde de iş arkadaşlarına ve patronuna karşı da devam etmesi beklenmektedir. Ancak, ücretli ev işçilerinde olduğu gibi çalışanların ne zaman aileden ne zaman ise dışarıdan sayılacağına sınırını işverenler belirlemektedir (Anderson: 2000:5). Genellikle aile vurgusu, fazla mesai ücreti istenmesi ya da işçiye verilecek angaryalar durumunda yapılabildiği gibi işçinin izin ya da zam isteyeceği durumlarda da ortadan kalkabilir. Bu durum paternalist strateji üzerinden kurulan sömürü ağının en belirgin özelliğidir.

Özel ve kamusal alanın iç içeliğinin (Anderson: 2000:5) bir sonucu olarak kadınların geleneksel rollerinin işyerinde de paternalist ilişkiler bağlamında bir aile üyesi hissiyle devam ettirilmesi sağlanmaktadır. Bu bağlamda satış temsilcileri üzerinden patriyarkal kapitalizm olarak adlandırılan kadın emeği üzerinde kurulan eril tahakküme dayalı sömürü biçiminin de devam ettirilmesi söz konusudur.

Sonuç

Satış temsilcileri üzerinden tartışılan bu çalışmada, duygusal emeğin satış işinde önemli ölçüde görünür olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışmada duygusal emek kavramı iki yönden ele alınmıştır.

İlk olarak, Hochschild tarafından yapılan ayrımla, yüzeysel ya da derinden rol yapma denilen, çalışanların hissetmedikleri duyguları hissediyormuş gibi görünmelerinin satış işindeki karşılığı aranmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, satış temsilcilerinin sürekli olarak duygularını kontrol etmeye çalıştıkları, gülümseyerek çalışmaya kendilerinin de en baştan ikna oldukları ve müşterilerle sevgi temelinde bir arkadaşlık kurmaya çalıştıkları görülmüştür. Dolayısıyla satış temsilcilerinin hem yüzeysel hem de derinden rol yapma boyutunda gönüllü bir biçimde duygusal emek harcadığı söylenebilir.

Alan araştırmasından elde edilen veriler ışında, satış temsilcilerinin duygusal emek kullanımına ilişkin farkındalıklarının zayıf olduğu sonucuna varılabilir. Bu araştırmaya katılan temsilcilerin, duygusal emek kullanımını gönüllü olarak, benimseyerek ve olması gereken bir kural gibi anlatarak ifa ettikleri görülmüştür. Dolayısıyla, bu sürecin sonunda emeğin kendisine ve duygularına yabancılaşabileceğinden, stresten ve tükenmeden habersiz olarak duygusal emek harcamaktalar.

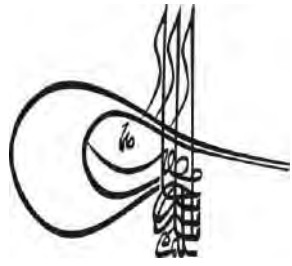
Araştırmanın bir diğer yönüyle tartıştığı duygusal emek paternalist strateji bağlamında aile metaforu üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, çalışanların işyerleriyle kurdukları ilişkide kendilerini nasıl konumlandıkları sorgulanmak istenmiştir. Burada, paternalizmin çalışma ilişkisine nüfuz ettiği, satış işinde çalışanların işyerlerini kendi aileleri gibi benimsedikleri görülmektedir. Bu durum, fedakarlık ve minnettarlık gibi duygularla işçilerin karşılıksız olarak daha fazla çalışmasına yol açmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, bu coğrafyada hakim olan inançların ve kültürün de bu durumda etkisi bulunmaktadır.

Sonuç olarak, günümüzde duyguları yapılan işin bir parçası olarak görmek ve çalışanları müşterileri kazanmak adına sürekli güler yüzlü olmaya teşvik etmek, işletmelerin önemli stratejilerinden biri haline gelmiştir. Ana akım işletme ve örgüt teorilerinde duygusal emeğin bir parçası gibi kabul edilen duygusal zeka kavramına performans ile ilişkilendirilerek gereğinden fazla önem atfedilmektedir. Bir çok çalışmada, insanların duygusal zekalarını nasıl geliştirebileceğine ilişkin çeşitli eğitimlerden bahsedilmektedir. Ayrıca, işletmelerin de çalışanlarına duygularını nasıl yönetecekleri ve bedenlerini bu doğrultuda nasıl kullanacaklarına ilişkin çeşitli eğitimler aldıkları bilinmektedir. Ancak, bu sürecin çalışanlar üzerinde yaratacağı yabancılaşma, stres, tükenme gibi olumsuz etkiler göz önüne alınmamaktadır. Bu nedenle, duygusal emek kavramına eleştirel yaklaşacak daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. Son olarak belirtmek gerekir ki, emek kendine ve işine yabancılaştığında, aşırı stres ve tükenmişlik yaşadığında kapitalizmin de beka problemi yaşaması kaçınılmaz olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akalın, A., (2007). Duygulanım ve Duygulanımsal Emek Üzerine Notlar. www.birikimdergisi.com. (alıntı tarihi: 30.01.2019)
- Anderson, B., (2000). *Doing the Dirty Work?: The Global Politics of Domestic Labour*. London: Zed Books.
- Arvey, R. D., Renz, G. L., & Watson, T. W. (1998). Emotionality and job performance: Implications for personnel selection. *Research in Personnel and Human Resources Management*, 16: 103-147.
- Ashforth, B. E., Humphrey R., (1993). Emotional labor in service roles: The influence of identity. *The Academy of Management Review*, 18 (1): 88-115.
- Aycan, Z. (2006). Paternalism: Towards Conceptual Refinement and Operationalization. In U. Kim, K.-S. Yang, & K.-K. Hwang (Eds.), *Indigenous and cultural psychology: Understanding people in context* (pp. 445-466). New York, NY, US: Springer Publishing.

- Carmeli, A. ve Josman Z.E., (1998). The Relationship Among Emotional Intelligence, Task Performance, and Organizational Citizenship Behaviors” *Personality and Individual Differences* 25(2):167-177.
- Cherniss, C. (2000, April). Emotional intelligence: What it is and why it matters. Paper presented at the annual meeting of the Society for Industrial and Organizational Psychology, New Orleans, LA.
- Delphy, C. Leonard, D. (1992) *Familiar Exploitation*, Oxford: Polity Press.
- Domagalski, T.A. (1999). “Emotions in Organizations: Main Currents” *Human Relations*, 52(6): 883-852
- Fineman, S. (2000) “Commodifying the Emotionally Intelligent” in *Emotion in Organization*, London: Sage Publications.
- Gauleja, V. (2013). *İşletme Hastalığına Tutulmuş Toplum*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Goffman, E. (2018). *Toplum İçinde Davranmak: Etkileşimlerin Sosyal Düzenine Dair Açıklamalar*, (Çev., A. Bölükbaşı.) Ankara: Heretik Yayınları. (Orjinal Basım Tarihi, 1963).
- Grandey, A. A. (2000). Emotion Regulations in the Workplace: A New Way to Conceptualize Emotional Labour” *Journal of Occupational Health Psychology*, 5 (1): 95-110.
- Hochschild, A. R. (1983) *The Managed Hearth*, London: University of California Press.
- İş İlanı 1 <https://www.secretcv.com/remax-premium/gayrimenkul-danismani-is-ilanlari-996259> (alıntı tarihi: 10.03.2019)
- İş İlanı 2 <https://www.kariyer.net/is-ilani/ikea-turkiye-mapa-mobilya-a-s-full-time-satis-ekip-uyesi-ikea-bodrum-2273701> (alıntı tarihi: 10.03.2019)
- Morris, J.A., Feldmen D.C: (1996). The Dimensions, Antecedents, and Consequences of Emotional Labor, *The Academy of Management Review*, 21(4):986-1010.
- Ölçüm Çetin, M. (2004). *Örgütsel Vatandaşlık Davranışı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Özkaplan, N. (2009). “Duygusal Emek ve Kadın İş/ Erkek İş”, *Çalışma ve Toplum*, 2: 15-24
- Özkaplan, N., Öztan, E., Ruben E.(2017) *AVM’lerin Yorgun Gençleri: Tezgahtarlıktan Satış Elemanlığına Emegin Dönüşümü*. İstanbul: SAV Yayınları.
- Padavic, I., & Earnest, W. R. (1994). Paternalism as a component of managerial strategy. *Social Science Journal*, 31(4): 389–356.
- Rafaeli, A. (1989). “When Clerks Meets Customers: A Test Variables Related to Emotional expression on the Job” *Journal of Applied Psychology*, 74 (3): 385-393.
- Salami, S. O., (2007), “Moderating Effect of Emotional Intelligence on the Relationship Between Emotional Labour and Organizational Citizenship Behaviour”, *European journal of Social Sciences*, 5 (2):142-150.
- Salovey, P., Mayer, J.D. (1990), “Emotional Intelligence”, *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3):
- Seçer, Ş., (2005) *Çalışma Yaşamında Duygular ve Duygusal Emek: Sosyoloji, Psikoloji ve Örgüt Teorisi Açısından Bir Değerlendirme*, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş’a Armağan Özel Sayısı, 50. Kitap, İstanbul: İÜ Yayınevi, .813-834.
- Topateş, H., Kalfa A., (2009) *Yeni Çalışma İlişkileri Bağlamında Örgütsel Yurttaşlık ve Duygusal Emek*” *Sosyal Haklar Sempozyumu Bildirimi Kitabı*. ss.423- 431.
- Wharton, Amy S. (1993) *The Affective Consequences of Service Work Managing Emotions on the Work, Work and Occupations*, 20 (2): 205-232.

Turkish Studies **CUDES 2019**

Volume 14 Issue 5, 2019, p. 67-80
DOI: 10.29228/TurkishStudies.22991

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 10.05.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.08.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (26.07.2019)-Referee 2 (26.07.2019)

This article was checked by iThenticate.

THE NEWS COVERAGE OF CHRISTCHURCH TERRORIST ATTACKS IN BRITISH MEDIA

*Lale DÜNDAR**

ABSTRACT

Vast majority of the violent attacks including the terrorist attacks are stored in the memory of the reader and the audience in the way it was covered by the mass media. Most of the studies show that societies perceive the attacks from the point of view of the media outlets. There is a direct relationship between the framing of the news and the perception of the society. The way a terrorist act is framed can influence the public opinion. Framing involves selecting particular aspects and angles of reality and privileging them in the description, the definition, the interpretation and the moral evaluation of the subject being covered. How to formulate and frame the news is important not only for influencing the perception of the public, but also to present objective news to the public. Objectivity is one of the main issues of the news media which is considered to be the hallmark of “good journalism”. It is one of the most important criteria for testing the reliability of the news. Although it is claimed that objectivity is a myth, formulating and framing news is an important sign that shows the independence and intention of the journalist. Especially in the first moments of a terrorist act, citizens generally refer to the news media as the first source of information. During these moments, framing the news is much more crucial. Even a few words are enough to set up a frame that can influence the public. This study examines the news coverage of British media during the first moments of the terrorist attacks at two mosques in Christchurch, New Zealand and questions the editorial choices of British newspapers. A discourse analysis was conducted on news coverage of the Christchurch Mosques across the British daily newspapers. The language, representation, discourse and constructed meaning used in the news are the focus of the study.

* Dr. Öğr. Üyesi Başkent Üniversitesi Radyo TV Sinema Ana Bilim Dalı, E-posta: dundarlale@gmail.com

STRUCTURED ABSTRACT

This study examines the news coverage of Christchurch terrorist attacks in British newspapers. The Christchurch mosque shootings by Brenton Tarrant were two consecutive terrorist attacks at mosques in Christchurch, New Zealand during Friday Prayer of Muslim community on 15 March 2019. The attacks began at the Al Noor Mosque in the suburb of Riccarton at 13:40 pm and continued at the Linwood Islamic Center around 13:55 pm. The Christchurch terrorist attacks was the first terrorist attack in history which was broadcasted live by the terrorist himself. The terrorist livestreamed the first attack live on Facebook and posted a “so called manifest” on social media. The attacks killed 50 Muslim worshippers and injured 50 others. (49 people died on the day of the terrorist attack and 1 more injured person died several days after the attack. Therefore, the news texts of 15th and 16th March mention only the loss of 49 people.) The Prime Minister of New Zealand, Jacinda Ardern stated that it was one of the darkest days of New Zealand.

This study focuses on the news coverage of the Christchurch attacks in British media and questions the editorial choices of British newspapers. The news coverage of British media during Christchurch attacks was criticized in terms of framing the news and providing a space for the propaganda of the terrorist. The terrorist livestreamed the attack from his Facebook account. This 17 minute long live stream was also announced previously from his other social media accounts. He had advertised the shooting previously. During and after the terrorist attack, materials like the video of the attack and the so called manifest were still readily available in British media. The *Mail* hosted the suspect’s full manifest, which was also available for download directly from its website. *The Sun*, ran a clip from the video on its homepage. The *Daily Mail* and the *Daily Mirror*, published edited versions of the video to their websites. British Media was not only criticized because of broadcasting/printing the violent videos and the “so called” manifest of the terrorist act, but also for the way it frames the discourse. 10 of the British daily newspapers were examined for this study. In this paper, the news that are reported on the online version of the newspapers within 5 hours of the aftermath of the attack, and the ones that made the headlines in the printed editions the following day are examined. These newspapers are Daily Mail, Express, Guardian, Independent, Metro, Mirror, Telegraph, The Sun , Financial Times, and The Times.

This study mainly investigates three questions:

- 1- How is the perpetrator Brenton Tarrant named-represented in the news stories?
- 2- How is the occurrence named – represented in the news stories?
- 3- How are the victims represented and named in the news stories?

At least 6 frames were identified for the first question on the online platforms of the mentioned newspapers. The perpetrator has been named as: gunman, extremist, shooter, killer, angelic boy, white supremacist. The newspapers also framed the target of the attack, the people who were affected by this attack in several ways. They were represented as, worshippers, people, Friday worshippers, some 49 people, innocent worshippers, dozens and Muslim worshippers. When the findings are

analysed it is found out that, although most of the online British newspapers name the incident as “a terrorist act” or “a massacre”, not all of them are presenting the attacker as a “terrorist”. Instead of using this terminology, they prefer to use terms like, white supremacist, extremist, gunman, suspect and killer to define the perpetrator. Among the investigated online British newspapers, only The Sun represents the attacker as a terrorist -among the headline news-. Mirror is the only one that attributes “innocent” adjective to the victims by using “innocent worshippers” term. It is noteworthy that there is no mention of the religion of the worshippers. Neither Islam nor Muslim words were used in the news texts while describing the victims on the online platforms. The same questions were investigated through the front pages of printed versions of the British Newspapers the day after the terrorist attack on 16th of March 2019.

It was also found that, the front pages of the printed British newspapers mostly focused and criticized the social media platforms for publishing the manifest and the videos, instead of criticizing the attack itself. Some newspapers like Express even did not mention the perpetrator from the front page. Express also did not mention the loss of the victims who were affected from the attack, instead, Express claimed that the attack targeted the values. Daily Mail and Daily Telegraph also focused on the social media streams from their front pages instead of the murder of the 50 people. Interestingly, Independent is among the only newspaper that calls the perpetrator “Mr. Tarrant” which has a connotation of respect. The framing of the Daily Mirror was a special case, which was criticized widely. Daily Mirror preferred to name the perpetrator as: “Angelic boy” accompanying this headline with his childhood photo. This approach was criticized for underestimating and even legitimizing the terrorist act.

The news coverage of Christchurch terrorist attacks was a challenge for most of the local and international media outlets. Since the focus of this study is the British newspapers, it can be said that the British newspapers failed in terms of ethics and journalistic profession. The victims of the attack, -the Muslim minority community- were nearly not mentioned in the Christchurch coverage of British newspapers. While the so called manifest was shared from online newspaper platforms, which led to the propaganda of the terrorist, the attacker was not presented as a terrorist. Instead of presenting the terrorist and the terror act itself, most of the British newspapers choose to focus on the social media platforms and their role after the terrorist attacks.

This study once again reminds that the representation of events in the mass media could systematically affect how the audience interpret the facts. Therefore, especially in times of crisis such as terrorism and wars, newspapers and journalists have the responsibility to provide accurate information.

Keywords: Christchurch, New Zealand, terror, news, media

İNGİLİZ BASININDA CHRISTCHURCH TERRÖRİST SALDIRILARI

ÖZET

Terör ve şiddet içeren saldırıların pek çoğu, okur ve izleyicinin hafızasında kitle iletişim araçlarının yayınlandığı şekliyle yer almaktadır. Pek çok çalışma, toplumların saldırıları medya kuruluşlarının bakış açısıyla algıladığını ortaya koymaktadır. Haberin çerçevelemesi ile toplum algısı arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bir terörist eylemin çerçeveleme şekli kamuoyunu etkileyebilir. Çerçeveleme, gerçekliğin belirli yönlerini ve açılarını seçmeyi ve bunları ele alınan konunun tanımı, tanımlanması, yorumlanması ve ahlaki değerlendirmesinde ayrıcalıklılaştırmayı içerir. Haberlerin nasıl formüle edileceği ve çerçeveleneceği, sadece toplumun algısını etkilemek açısından değil, aynı zamanda topluma nesnel haberler sunmak açısından da önemlidir. “İyi gazeteciliğin” nişanı olarak adlandırılan nesnellik, haber medyasının ana konularından biridir. Nesnellik, haberlerin güvenilirliğini test etmek için de en önemli kriterlerden biridir. Her ne kadar, haberlerde tarafsızlığın bir mit olduğu iddia edilse de, haberleri formüle etmek ve çerçevelemek gazetecinin bağımsızlığını ve niyetini ortaya koyan önemli bir işarettir. Özellikle bir terör eyleminin ilk anlarında, haber medyası genellikle vatandaşlar için ilk bilgi kaynağıdır. Bu anlarda, haberi çerçevelemek çok daha hayati önem arz etmektedir. Birkaç kelime bile kamuoyunu etkileyebilecek bir çerçeve oluşturmak için yeterlidir. Bu çalışma, Christchurch, Yeni Zelanda'daki iki camide terörist saldırıların ilk dakikalarında İngiliz gazetelerinin haberleri sunuş şeklini söylem analizi ile incelemekte ve İngiliz gazetelerinin editoryal seçimlerini sorgulamaktadır. Haberlerde kullanılan dil, temsil, söylem ve inşa edilen anlam çalışmanın odağını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Christchurch, Yeni Zelanda, terör, haber, medya.

Introduction

News is one of the most basic sources for public information. The right of individuals to receive information is assured in many international documents such as the Universal Declaration of Human Rights of the United Nations and the European Convention on Human Rights. The information cannot be hidden from public. Similarly, it is among the universal responsibilities of the journalists to present the news as close to the truth as possible without departing from the facts.

The news outlets and institutions that produce news, should provide objective and accurate information although journalists are expected to be objective, it has become a common belief that this is not a very realistic expectation in today's media. The language used in the news becomes one of the most important elements for ensuring the neutrality of the news. Because every chosen word, every photographic frame printed affects the objectivity of the presentation of the relevant event.

The messages provided by media plays a significant role in shaping geopolitical conditions and our understanding of the world. News frames, shape popular imaginations of topics of global concern such as wars, disasters, and crises. The need for objective and accurate information from the community is increasing in times of crisis such as terrorist attacks, natural disasters and wars. During such sudden

developments, which are considered as breaking news or last-minute developments, the public meet the information need through the news media. Therefore, in times of crisis such as terrorism and wars, newspapers and journalists have the responsibility to provide accurate information. Crises occur abruptly, pose a threat or problem, create a danger, require urgent intervention, awaken large masses and determine the agenda. Crises also reveal emotional situations for individuals or the societies, that are difficult to cope with. Media is responsible for publicly notifying social, political, military economic or natural crises occurring in unexpected moments. Improper or incomplete information provided by the media during crises times, cannot be compensated. In times of crisis, mass media undertakes functions such as providing information flow, updating, expressing problems and guiding the masses. One of the issues that should be considered in crisis journalism is the manipulation through the news and its effect. Manipulation refers to information distortion and is considered to include steps to create behavioral or opinion changes in societies. People's sensitivities are at the highest-level during crisis situations. For this reason, even the smallest details in the news might have more impact on the lives of those concerned. (Çetinkuş, Keleş, 2018:119)

Many of the terrorist and violent attacks are remembered by the audience, in the way the mass media covered it. Most of the studies show that the societies perceive the attacks from the point of view of the media outlets. The studies show that, "The media play a central role in informing the public about what happens in the world, particularly in those areas in which audiences do not possess direct knowledge or experience" (Happer&Philo, 2013:321)

There is a direct relationship between the framing of the news and the perception of the society. The way a terrorist act is framed can influence the public opinion. Framing involves selecting particular aspects and angles of reality and privileging them in the description, the definition, the interpretation and the moral evaluation of the subject being covered. How to formulate and frame the news is important not only for influencing the perception of the public, but also to present objective news to the public. It is one of the most important criteria to test the reliability of the news. Although most of the scholars argue that objectivity in news is a myth, formulating and framing the news is an important sign that shows the intention and the independence of the journalist. Especially during the first moments of a terrorist act, the news media is often the first source of information for citizens. During these moments, framing the news is much more crucial. Even a few words are enough to set up a frame that can influence the public.

Based on the influence of media on society, this study examines the news coverage of British media during the first moments of the terrorist attacks at two mosques in Christchurch, New Zealand. The Christchurch mosque shootings by Brenton Tarrant were two consecutive terrorist attacks at mosques in Christchurch, New Zealand during Friday Prayer of Muslim community on 15 March 2019. The attacks began at the Al Noor Mosque in the suburb of Riccarton at 13:40 pm, and continued at the Linwood Islamic Center around 13:55 pm. This attack was the first time in history that the terrorist livestreamed the first attack live on Facebook. The terrorist also posted a "so called manifest" on social media. The attacks killed 50 people and injured 50 others. Jacinda Ardern, the Prime Minister of New Zealand, commented that it was one of the darkest days of New Zealand. This study analyses the news coverage of the Christchurch attacks in British media and questions the editorial choices of British newspapers. A discourse analysis was conducted on news coverage of the Christchurch Mosques across the British daily newspapers. The focus of the study is placed on the role of language, representation, discourse and meaning constructed by the media. Since this is a case study, the aim is to provide in-depth understanding of smaller samples with regards to their specific contexts. The context in this study is British media in particular. However media is a wide field for a study like this. A limitation is therefore made to British newspapers. Also, this study is qualitative. Therefore, it does not aim to count or measure the occurrences of frames. Rather it aims to capture as broad a picture as possible, identifying unique frames, without giving credence to the frequency of certain frames.

The study includes a literature review to better understand the relationship between news making process and the ideology. Therefore, the relationship between ideology and the concepts of news, framing, discourse analysis is underlined within the scope of news construction.

Constructing News: Ideology Framing and Discourse

One of the challenges in describing the news is that many people consider news as solely the occurrences around us. Many scholars underline the fact that this is not the real definition of the news, instead it is a reproduction process. While defining the concept of news, it must be first stated that, "News does not exist in reality outside of the individual and therefore does not qualify as an occurrence or event. Within the Western context, news is regarded as the reporting -representation- in the media of events, issues and trends. These may occur before, during or after actual incidents transpire." (Fourie, 2008: 232)

While narrating the news, the occurrences are presented according to the built-in codes and the rules of the newspaper. The discourse is created with the gentle touches of the journalist's pen (Girgin, 2003: 76). In other words news employees, who present the news as a text in a newspaper, choose the news and shape the narrative. This also gives a meaning to the news that is published. Each newspaper carries its own narrative style and professional rules within the framework of its own values (İşkar, 2014: 3).

The idea that news can or should be neutral or objective came under heavy criticism from news researchers. (Fourie, 2008 :240) As representation of events in the mass media could systematically affect how recipients come to understand these occurrences, the media are the primary source for the way we see the world. (O'Shaughnessy and Stadler, 2005: 34) Framing is a way of classifying and categorizing information, allows audiences to make sense of and give meaning to the world around them (Goffman, 1974). It is in many ways tied very closely to Agenda Setting Theory. Both focuses on how media draws the public's attention to specific topics and set the agenda. But framing takes this a step further in the way the news is presented and creates a frame for that information. This is usually a conscious choice by journalists. In this case a frame refers to the way media as gatekeepers organize and present the ideas, events, and topics they cover. The theory was first put forth by Goffman, under the title of Frame Analysis, saying that people interpret what is going on around their world through their primary framework.

Girgin (2003: 49) argues that, mass media plays one of the most important roles in the process of political socialization. In particular, newspapers that have readers from all age categories and different layers have a distinct position among the means of mass communication the (Yatkin - N. Yatkin, 2006: 38). The news texts published in newspapers reach the masses and make intellectual contributions to society, therefore differs from other mass media in the way they influence the social values and masses (Girgin, 2003: 61-64). Considering the fact that newspaper news influences a qualified audience, it has serious effectiveness in guiding the social opinion leaders. From this point of view, the social role of newspapers is examined, and it is important to make sense that the ideological principles of the newspaper should be dealt with together. (Fiske, 2003: 214). What is meant here is that the newspaper has to re-establish its news on the ideological infrastructure it has, rather than making a presentation that reflects or distorts reality. The process of re-structuring or re-building reality on the basis of ideological views is not independent of the existing societal realities. Media, is not outside the memory of social consciousness (İşkar, 2014: 2). And cannot isolate itself from social functions. On the contrary, the it provides a kind of function called mutual relation in the construction of social reality (Burton, 2008: 84). Van Dijk (1985: 6) underlines that:

"It is imperative that we come to know how final news items in the press or on TV are the ultimate results of a complex sequence of text processing stages. It has not sufficiently been realized that most news items are not directly based upon personal observations or experiences of journalists,

but the result of a series of textual transformations of various forms of antecedent discourses, such as telex messages, reports, interviews, press conferences, documents, police records, eye witness testimony, and so on. In other words, most news production is a form of text processing. We should investigate which linguistic, cognitive and social factors impinge on this process.” He also adds that, the communicative events such as the production and the consumption of media discourse have their goals and functions such as ‘agenda setting’ function. (Van Dijk, 1985: 7). Gieber (1964: 180) also focuses on the social context and states that: “News might be what news people make it, until we understand better the social forces which bear on the reporting of news, we will never understand what news is.” It is obvious that there is a relation with the news reporting and the social context. News cannot be examined without the social context. According to Hall (1978:53) “The media do not simply and transparently report events which are neutrally newsworthy in themselves. News is the end product of a complex process which begins with a systematic sorting and selecting of events and topics according to a socially constructed set of categories”.

The ability of the print media to determine public perception, to create social motivations, to change or consolidate established convictions and attitudes makes it an effective element in the formation of public opinion. As Girgin stated, (2003:120) “Public opinion is a social phenomenon shaped by various stages”. The news has a function that legitimizes, reproduces and shapes the economic, political and ideological power within social dynamics. (Selçuk - Şeker, 2012:35-40). The narrative part of the news is inevitably influenced by institutional routines, production limits and journalistic values, and is therefore biased. (Akca, 2009: 87). One of the most important factors in the news texts, to create public opinion, is style. Style is the expression of the same event with different words and their conversion into text. The choices of ones style reveal his-her social and ideological influences, give information about preferences and the ideas of the journalist. Explicit comparison of media products across nations and cultures allows one to specify which thematic, stylistic, rhetorical, schematic, or other features of media discourse are imposed by dominant communication monopolies. In this way not only ideologies may be transmitted but also the very ways of production, writing, and reading/ viewing. (Van Dijk, 1985: 8)

In order to reveal the ideological codes in the news, the implicit meanings must be analyzed. Critical discourse analysis is generally used for this purpose. Discourse analysis looks the way the media positions the reality and classifies it. This categorization process also occurs for the language used. The tongue is also sided. It carries the value judgements and the weaknesses of the taboos in the society. There are also imaginative meanings outside the real meaning of words. Discourse analysis is not limited to the study of text structures. Meanings, ideas and ideologies are also revealed. Van Dijk (1985:5) takes media discourse primarily as “a basis for an inferential framework that is as expression, indicator, signal or as stimulus for other, underlying phenomena in culture and society, such as ideologies, power, dominance, discrimination, racism and sexism, media access of elites, or the users and effects of the media with the audience.”

The selection of words also plays an important role in discourse analysis. The selected words are very important in terms of reflecting the world view of the messenger. The fact that the same person can be defined as a ‘terrorist’ or a ‘freedom fighter’ in the news shows the ideology of the reporter and the newspaper and the ideological atmosphere they belong. Word choices are directly related to the formation of meaning within the microstructures of news discourse and enable the reader to establish a general framework of events.

An important way to look at news is to identify the values that constitute the news. The news values are closely tied with the 5W’s and the H of the news. Which are;

- Who: The character in the event
- What: The event itself

- Why: The cause
- Where: The place
- When: The time
- How: The manner

Identifying these values, for instance defining “who” in a news story, mostly depends on the social, historical, political and economic forces. “Identity construction is not viewed as something that takes place only on a textualized and symbolic level removed from the everyday experiences of people. Rather we should see the construction of identity as taking place within the lived experience of people.” (Fourie, 2008: 244)

News Coverage of Christchurch Mosques Attacks in British Media

The Christchurch terrorist attacks in New Zealand deserves to be investigated not only in terms of terrorism, politics or international relations, but also in the context of communication studies since, both traditional and the new media platforms, were heavily criticized.

This terrorist attack was the first time in history that was broadcasted live by the terrorist himself. The terrorist livestreamed the first attack live on Facebook and posted a “so called manifest” on social media. The attacks killed 50 Muslim worshippers and injured 50 others. The Prime Minister of New Zealand, Jacinda Ardern stated that it was one of the darkest days of New Zealand. Some British media outlets was reluctant to call the perpetrator as a terrorist. Although he openly identified himself as terrorist and his conduct as a terrorist act.

Christchurch attacks was the first time that a terrorist used live stream during this terrorist attack. Social media platforms like Facebook and Twitter were criticized for publishing the shooter’s so-called manifest and video of the attacks. Social-media channels including Facebook, Twitter and Youtube removed the live broadcasted footage of the attack, from their platforms. Accounts associated with the suspected perpetrators were suspended, and copies of a 74-page manifest posted by one of the suspects were taken down not before than 10 hours.

“At the center of the shooter’s media strategy was a sordid video: a 17-minute film broadcast live from a camera mounted to his military-style helmet. It showed the suspect in real time as he drove his car to his target, walked up to the mosque, and began shooting. His followers knew to tune in because he had advertised the shooting—and the fact that he would stream it live—on the message board site... Along with a link to his Facebook page, the shooter posted links to his 74-page manifesto spread across multiple sites.” (Foreign Policy, 2019)

Not only social media but also the traditional media and newspapers were also criticized regarding their coverage of terrorism. During and after the terrorist attack, materials like the video of the attack and the so called manifest were still readily available in British media. The *Daily Mail* and the *Daily Mirror*, which are among the most popular newspapers in the United Kingdom, published edited versions of the video to their websites. *The Sun*, Britain’s biggest-selling tabloid, also ran a clip from the video on its homepage. The *Mail* even hosted the suspect’s full manifest, which was also available for download directly from its website. (Atlantic, 2019) Following the rise of criticisms, Lloyd Embley, the group editor-in-chief of Reach PLC, which publishes several British newspapers, including the *Daily Mirror* and *Daily Express*, tweeted and confirmed in a statement that the video was uploaded in violation of the newspaper’s policies. Also, a spokesperson for the *Mail* said that publishing the manifest to its website was done “in error.” (Atlantic, 2019), (NBC News, 2019)

Figure 1. Tweet message of Lloyd Embley, the group editor-in-chief of Reach PLC, which publishes several British newspapers, including the Daily Mirror and Daily Express.

British Media was not only criticized because of broadcasting/printing the violent videos and the “so called” manifest of the terrorist act, but also for their news framing and discourse. In this study 10 of the British daily newspapers are examined Their online versions were examined during the first 5 hours of the attack, and the printed editions of the following day are examined. These newspapers include: Daily Mail, Express, Guardian, Independent, Metro, Mirror, Telegraph, The Sun and The Times and Financial Times.

As stated above, journalism is pretty much defined by five questions. And in framing process, it is important to answer each of these questions accurately. 1)Who is the shooter? 2) A terrorist, an extremist, a gunman or a shooter? 3) How should he be identified? 4)Why did this happen? 5)What was the motivation of the shooter? 6)How to name the attack? The answers of these questions appear in the news texts, give us an idea about the position of the British media. This study mainly investigates the following three questions:

- 1- How is the perpetrator Brenton Tarrant named/represented in the news stories?
- 2- How is the occurrence named /represented in the news stories?
- 3- How are the victims represented/named in the news stories?

In the analysis of the collected material, this paper identifies at least 6 frames for the first question on the online platforms of the mentioned newspapers. (see Figure 2 below). The headlines of the news on online platforms that are investigated reveal that he has been named as: gunman, extremist, shooter, killer, angelic boy, white supremacist. The way the target of the attack was framed by the newspapers are the following: worshippers, people, Friday worshippers, some 49 people, innocent worshippers, dozens and Muslim worshippers.

	EXPRESS	GUARDIAN	INDEPEN DENT	METRO	MIRROR	TELEGRAPH	THE SUN	THE TIMES
Perpetrator-	White Supremacist / Gunman	Rightwing Extremist/ Gunman/ The man	Shooter/ Australian suspect	White Suprem acist	Gunmen / Killer	Suspect/ Gunman	White Supremacist/ Gunmen/ Shooter/ Terrorist	Gunman
	Terror/ Mosque Massacre	Terrorist Attack/ Christchurch Shooting/ Mass Shootings	Terror Attack/ Mass Shooting	Terror attack	Terror attack	New Zealand shootings/ Christchurch terror attacks	Mosque Shootings/ Livestream terror	Terrorist attacks
Victims- and the	Worshippers	At least 40 people	Friday Worship pers	Some 49 people	Innocent worshippers	49 people/ Worshippers	Muslim Worshippers	Dozens killed/ Worshipper s

Figure 2: Framing of Online Platforms of the British Newspapers right after the terrorist attack

An analysis of the findings reveal that most of the online British newspapers name the incident as “a terrorist act” or “a massacre”, however a limited number of them present the attacker as a “terrorist”. Instead of calling the perpetrator as a terrorist, they choose to use terms like, white supremacist, extremist, gunman, suspect and killer to define the perpetrator. Among the investigated online British newspapers, only The Sun represents the attacker as a terrorist (among the headline news). It is also observed that the representation of the victims varies in those investigated newspapers. Most of the newspapers represented the victims in numbers such as: 49 killed, 49 people, dozens killed. Some of them named the victims as worshippers or Friday worshippers. Mirror is the only newspaper that uses the adjective “innocent” for the victims. However the religion of the worshippers are not mentioned anywhere. On the online platforms, neither Islam nor Muslim is mentioned as an adjective in the news texts while describing the victims.

The front pages of the printed versions of the British newspapers are investigated in the same manner one day after the terrorist attack on 16th of March 2019. (See Figure 3 below)

	EXPRESS	INDEPENDENT	DAILY MIRROR	THE SUN	FINANCIAL TIMES	DAILY MAIL	DAILY TELEGRAPH	GUARDIAN
or-	Not mentioned	Mosque Gunman/ Mr. Tarrant	Angelic Boy/ Little Boy/ Mass Killer/ Gunmen / Killer	Maniac/ Racist/	Right wing gunman/ Suspect	Mosque Killer	Far-right racist/ Tarrant,28 from Australia	Gunman
	Massacre	Muder of 49 people/ Massacre	Massacre	Mosque Massacre	Deadly New Zealand Mosque Attacks/ Far right violence	Massacre Shame of Facebook / Terror Attacks	Social Media Terror Attack	Mass Shootings/ Terrorist Attack
ms-	Attack on values that unite us all	Friday Worshippers	49 murdered	Worshippers	Not mentioned	Not mentioned	49	49/ Friday Prayer

Figure 3: Framing of Front Pages of Printed Versions of the British Newspapers the day after the terrorist attack

When the front pages of the printed British newspapers are analyzed it is found out that, the newspapers mostly focused and criticized the social media platforms for publishing the manifesto and the videos, instead of criticizing the attack itself. Some newspapers like Express even did not mention the perpetrator from the front page. Express also did not mention about the victims who were affected from the attack, instead of mentioning the loss of 49 lives, Express claimed that the attack targeted the values. Daily Mail and Daily Telegraph also focused on the social media streams from their front pages instead of the murder of the 49 people. Interestingly, Independent is among the only newspaper that calls the perpetrator “Mr. Tarrant” which has a connotation of respect. This kind of news writing approach, showing this much respect to a terrorist obviously deserves further academic investigation.

The Guardian was also criticized for initially failing to describe the attack as a terrorist incident, instead referring to it in headlines as a “mass shooting”. Later stories used “terror attack” in headlines. (Press Gazette. 2019)

The framing of the Daily Mirror was a special case. Because the Daily Mirror preferred to name the perpetrator as: “Angelic boy” accompanying this headline with his childhood photo. Naming him an “Angelic boy” with his childhood photo, was criticized for underestimating and even legitimizing the terrorist act. (See Figure 4)

Figure 4: Daily Mirror’s front pages on 16th March 2019 – Left: first edition, Right: second edition

With the rise of criticism towards the Daily Mirror’s framing, the Daily Mirror changed its front page headline on Saturday after first describing the suspect in the New Zealand mosque massacre, who broadcast the attack on Facebook Live, as “angelic”. The headline on an earlier edition of the paper ran: “Angelic boy who grew into an evil far-right mass killer”. It was later changed to read “Little boy...” (Press Gazette. 2019) The approach of the Daily Mirror is criticized because of focusing the perpetrator instead of the victims and the terrorist act. Framing the terrorist attack to an angelic boy does not meet the universal criteria’s of “good journalism” that was stated above. Ignoring the terrorist act, the motivation behind it and the victims and focusing on the “innocence childhood” of the terrorist can not be categorized as ethical.

When the international documents are examined, it will be clear that the Christchurch attacks should be considered as terrorist attacks. According to the UNESCO’s publication: UNESCO: Terrorism and the Media- A Handbook for Journalists (UNESCO: 53) there are three criterias for characterisation of terrorism in news texts. They are: “The deliberate targeting of civilians; the goal, beyond the victims, of affecting public opinion as broadly as possible and the intention to create a psychological impact that is greater than the physical damage caused.” Since the Christchurch attacks fully meet these criterias, there should be no questions to name the attack as a terrorist attack or not. Avoiding to use the terms; terrorist or terrorist attack can be considered as violating the ethic rules of journalism.

Columbia Journalism Review (CJR) states that the British media violated the ethic guidelines while covering the Christchurch attacks. CJR states that: “UK papers’ willingness to amplify the shooter’s ideas was not limited to tabloids. *The Guardian*’s US edition also violated all seven guidelines, and five *Guardian* stories were shared more than 50,000 times each. The BBC violated six of seven guidelines, and their most popular story—which included the shooter’s name and the name of his manifesto—was shared almost 700,000 times on Facebook.” (Columbia Journalism Review, 2019.)

Conclusion

The news coverage of Christchurch terrorist attacks was a challenge for most of the local and international media outlets. Since the focus of this study is the British newspapers, it can be said that the British newspapers failed in terms of ethics and journalistic profession. The coverage in the British newspapers about the victims of the Christchurch terrorist attacks, the Muslim minority community, was limited if not absent entirely. The so called manifest of the perpetrator, who was not called a terrorist at all, was shared by the online newspaper platforms and this action contributed to his the propaganda. The British newspapers instead of presenting the terrorist and the terror act itself, have chosen to focus on the social media platforms and the role that have been played by them in the aftermath the terrorist attack. The scholars argue that this is the general tendency of the media outlets. According to Hall, minority groups are usually associated with crime (Hall, 1978), whereas crimes against them, such as racist or violent attacks, is under-represented. (Dijk, 1988: 13)

In this case while constructing the news, the questions of ‘where’ and ‘when’ are also undoubtedly very important. The target of attacks are the mosques and the attacks occur during the Friday prayer a sacred moment for the Muslims. Examining the news stories, it was realized that all these important elements were made nearly invisible in the news. This approach cannot be considered as a simple editorial choice. As mentioned above, ideology comes into being with words. And this selection cannot be analyzed without the influence of social, cultural, historical and political contexts. As Thomson (1990: 56) emphasizes meanings serve power. Therefore it is necessary to ask questions why certain words or images are used in particular contexts. By the repetition of particular kinds of images and stories, values and ideologies are transferred to the public via the news stories. As Fowler comments: “Nearly all meanings are socially constructed. All discourse is a social product and a social practice. News is analysed as a particularly important example of the power of all language in the social construction of reality”

To conclude it must be said that, the media have the power to use any word by their own will, due to their freedom of expression and the definition of their editorial line. But the universal responsibilities of the journalist should be reminded especially during the crisis times. “Media covering the incident had to make sure they did their jobs as journalists and told the story of what was happening, but did not amplify the message of hate or assist the circulation of propaganda. In Britain, some media woefully failed this test of their professionalism.” (Ethical Journalism: 2019) When covering acts of terrorism and mass violence it is vital that news medias should show restraint. The journalists need to think carefully before the publication of disturbing content, particularly showing explicit images of violence or human suffering. Also how to frame and how to name the event, the people, the venue are crucial in news writing process. It is already known that, views, values are not ideologically neutral. But it must be reminded that news can lead to a divisive view of the society based on a distinction between “us and “them”.

REFERENCES

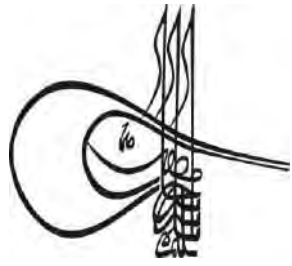
- Akca, B., Emel. (2009). İdeoloji-Dil-Söylem ve Anlam İlişkisi: Medyada Anlamanın Toplumsal İnşası: Medyada Gerçekliğin İnşası. ed. İsmet Parlak. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Burton, Graeme. (2008). Görünenden Fazlası. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Çetinkuş, Hayri, Keleş, Necati. (2018). Muhabir: Habercinin Temel Kitabı. Ankara: Anadolu Ajansı Yayınları.
- Dijk, Teun A. Van (1985). Discourse and Communication: New Approaches to the analysis of mass media discourse and communication / ed. By Teun A. Van Dijk.- Berlin; New York; de Gruyter.

- Dijk, Teun A. Van. (1988). *News As Discourse*. New York: Routledge.
- Fiske, John. (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Fourie, Pieter J. (2008). *Media Studies: Policy, Management and Media Representation*. Cape Town, South Africa: Juta Press.
- Fowle, Rogers (1991). *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. London: Routledge , Taylor and FrancisGroup.
- Gieber, W. (1964). News is what newspaperman makes it. In L. A. Dexter & D. M. White (Eds.), *People, society, and mass communication*. Newark, NJ: Free Press.
- Girgin, Atilla. (2003). *Yazılı Basında Haber Ve Habercilik Etiği*. 2. Ed. İstanbul: İnkılap Yayıncılık.
- Goffman, Erving. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, J., & Roberts, B. (1978). *Policing the crisis. Mugging, the state and law and order*. London: Methuen.
- Happer,C., Philo, G.(2013) The Role of the Media in the Construction of Public Belief and Social Construction. *Journal of Social and Political Pscyhology*, Vol. 1(1), 321-335 . Ed.Andrew Livingstone, Special Thematic Section on Societal Change. 2195-3325
- İşkar, Erhan. (2014). *İspanya İle ETA Arasında Yürütülen Terör Müzakerelerinin Yazılı Basında Ele Alınış Biçiminin Söylem Analizi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: T.C. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- O'Shaughnessy, Michael, Stadler, Jane. (2005). *Media and Society*.Oxford University Press.
- Selçuk, Ayhan, Mustafa Şeker. (2012). *Danıştay Saldırısı Haberlerinde Söylem ve İdeoloji*.1. bs. Ankara:Nobel Yayınları.
- Thompson, J.B. (1990) *Ideology and Modern Culture*. Cambridge: Polity Press.
- Yatkin, Ahmet, Ümmühan, N.,Yatkin. (2006). *Halkla İlişkiler ve İletişim*. 2. Ed. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

WEB

- Atlantic** (2019) <https://www.theatlantic.com/international/archive/2019/03/british-media-christchurch-mosque-new-zealand/585076/> Date of Access: 04.05.2019
- Columbia Journalism Review**: What we learned from analyzing thousands of stories on the Christchurch shooting: <https://www.cjr.org/analysis/christchurch-shooting-media-coverage.php> Date of Access: 04.05.2019
- Ethical Journalism** (2019) <https://ethicaljournalismnetwork.org/resources/publications/ethical-journalism/case-study> Date of Access: 04.05.2019
- Foreign Policy** (2019). <https://foreignpolicy.com/2019/03/15/how-the-christchurch-shooter-played-the-worlds-media/> Date of Access: 04.05.2019
- NiemanLab** (2019) <https://www.niemanlab.org/2019/04/in-europe-media-narratives-about-migration-are-deeply-shaped-by-national-press-culture/> Date of Access: 04.05.2019
- NBC** (2019) <https://www.nbcnews.com/news/world/news-outlets-mostly-avoided-publishing-video-new-zealand-attacks-n983806> Date of Access: 03.05.2019

-
- Press Gazette UK (2019).** <https://pressgazette.co.uk/daily-mirror-changes-splash-headline-describing-mosque-killer-as-angelic-boy/> Date of Access: 04.05.2019
- UNESCO: Terrorism and the Media- A Handbook for Journalists**
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247074> Date of Access: 04.05.2019

Turkish Studies

CUDES 2019

Volume 14 Issue 5, 2019, p. 81-92
DOI: 10.29228/TurkishStudies.22987
ISSN: 1308-2140
Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 10.05.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.08.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (24.05.2019)-Referee 2 (31.05.2019)- Referee 3 (24.07.2019)

This article was checked by iThenticate.

İNANÇ SİSTEMİ TEMELİNDE GAGAUZLAR'DA ÖLÜM VE CENAZE

*Hüseyin Nihat GÜNEŞ**

ÖZ

Kişisel gelişimin hangi noktasında olunursa olunsun ölüm olgusu, insanın, bireysel olarak başa çıkmakta en çok zorlandığı gerçekliktir. Bu noktada insan; toplumsallığa ve toplumsallığın oluşmasında en önemli etkenlerden olan inanç unsurlarına her zamankinden fazla ihtiyaç duyar. Toplamlar, bütünlükçü bir anlam ilişkisi çerçevesinde bir araya getirdiği inanışlar aracılığıyla ölüm olgusuna dair ortak bir kavrayış meydana getirir. Böylece birey, ait hissettiği topluluğun desteğiyle ölüm korkusunun üstesinden gelmeye çalışır. Cenaze törenleri ise bir toplumun ölüm olgusuna ilişkin yarattığı kavrayışa temel olan bileşenleri somut göstergelere dönüştürür. Bir toplumun cenaze kültürünü izleyerek onu meydana getiren inanışları ve kaynaklarını tespit edebilme şansı buluruz. Gagauz toplumunda ölüm olgusunun anlamı, tek bir inanç sisteminden beslenmez. Ölümüne yüklenen anlamın bileşenlerinde; Hristiyanlık inancı kadar Şaman kültürü ve İslam diniyle ortaklaşan kodlar tespit etmek mümkündür. Elbette ki inanç sistemleri açısından da ölüm olgusu bağlamında ortaklaşılacak noktalar mevcuttur. Ancak Gagauz kültürü açısından ölümün anlamının, daha çok tarihsel bir deneyimin ürünü olarak şekillendiği söylenebilir. Bu deneyim içerisinde dinamik bir toplumsal etkileşim sürecinin etkisi büyüktür. Bu çalışmada, kökleri Orta Asya'ya dayanan, Anadolu Selçukluları'yla tarihsel bir geçmişi olan ancak Hristiyan Balkan kültürü içinde gelişen bir topluluk olarak Gagauzlar'ın, ölüm ve cenaze kültürü incelenmiştir. Yöntem olarak literatür taramasının yanı sıra Gagauz Özerk Yeri'nde yaşayan 7 kadınla yapılan görüşmelerin kayıtlarından faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gagauzlar, Ölüm, Cenaze.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, E-posta: hngunes@beu.edu.tr

DEATH AND FUNERAL IN GAGAUZES BASED ON BELIEF SYSTEM

ABSTRACT

Regardless of at which stage of personal development, the fact of death is the reality in which man is most challenged to cope individually. At this point, humankind needs more than ever the elements of faith, which are the most important factors in the formation of sociality and sociality. Communities bring together a common understanding of the phenomenon of death through the beliefs that they bring together in a holistic sense of meaning. Thus, the individual tries to overcome the fear of death by the support of the community he belongs to. Funeral ceremonies turn the components that are the basis of the understanding of death into concrete indicators. We have a chance to determine the beliefs and resources of a society by following the funeral culture. The meaning of the phenomenon of death in the Gagauz community is not fed by a single belief system. In the components of meaning loaded to death; It is possible to identify codes that are in common with the Shaman culture and Islamic religion as well as Christian faith. There are, of course, common points of belief systems in the context of the phenomenon of death. However, for the Gagauz culture, it can be said that the meaning of death is shaped as the product of a historical experience. In this experience, a dynamic social interaction process has a great impact. In this study, the death and funeral culture of the Gagauz people, whose roots are based on Central Asia and have a historical background with the Anatolian Seljuks, but developed within the Christian Balkan culture, have been studied. In addition to the literature review, the records of interviews with 7 women living in Gagauz Autonomous Region were used.

STRUCTURED ABSTRACT

Regardless of at which personal development stage, the fact of death is the reality in which man is most challenged to cope individually. At this point human; it needs more than ever the elements of faith, which are the most important factors in the formation of sociality and sociality. Communities bring together a common understanding of the phenomenon of death through the beliefs that they bring together in a holistic sense of meaning. Thus, the individual tries to overcome the fear of death by the support of the community he belongs to. Funeral ceremonies turn the components that are the basis of the understanding of death to concrete indicators. We have a chance to determine the beliefs and resources of a society by following the funeral culture. In this study, the death and funeral culture of the Gagauz people, whose roots are based on Central Asia and have a historical background with the Anatolian Seljuks, but developed within the Christian Balkan culture, have been studied. In addition to the literature review, the records of interviews with 7 women living in Gagauz Autonomous Region were used. It is understandable that the signs seen as heralding death contain unknowns just like death itself. For this reason, animal behavior, dreams and nightmares that have not

been given meaning throughout history, as well as natural phenomena and diseases that could not be brought to scientific explanation have been at the top of these signs. On the one hand, the Gagauz society, which carries the traditional legacy of Turkish communities, and has lived with the Slavic communities throughout history, has a rich cultural genetics in terms of such beliefs with the contribution of Christianity and Christianized pagan traditions due to its belief system. It is believed that some animals such as black cats, winged ants, carrots, magpie birds are heralds of death, and sieve, soup, salt, bread, sour dough are not let out from the house after sunset. The desire to have preliminary knowledge of the time of death is the result of fear of death. This fear tends to be prudent against death. For the people who lived without scientific knowledge until the last century, the effort to avoid or keep away from death was shaped on the basis of beliefs. According to Gagauz society, there are behaviors that should or should not be done in order to avoid a new death during and after the death. For example, not sitting in the chair where the coffin is placed, immediately after lifting the coffin, sweeping the place of the bed while the dead bed is being lifted, smoking and placing stones are some of them. Whether it is a shaman or pagan or monotheistic religion, every society puts death on the basis of the life-death-other world relationship defined by this belief system, and tries to give meaning to it and get away from the fear it creates. The meaning formed around the life-death-other world chain expresses the inability to accept the fact that humankind's relationship with this world and his loved ones has come to an end, a desperation in this context and a search for hope in the end. Therefore, nothing is done as if it is not finished, in the ongoing process, the individual (dying) does not encounter bad situations, the soul continues to take action to achieve peace. For the Gagauz community, death is the beginning of a journey that will take place in the presence of Allah's will and the angels he appoints. Although Allah determined how long a person would live and when he would die, the belief that death would be realized by the angels of Allah caused the mythological conception of these angels in Gagauz. Imaginary beings such as Cuma, Rusalli, Tepegöz or Tılsım are the products of these imaginations. On the other hand, according to the Gagauz, only those who are loved by Allah die. This belief also means that true death will not occur for some people, according to the Gagauz, such fate awaits sinners. Even if they die physically, they become an Obur (Ghost) in the grave. No one wants their loved ones to be sinful and suffer in return. Therefore, they tend to make the last contribution they can make in order to take their loved ones on a peaceful journey. The Gagauz people try to create an opportunity for the dying to confess by calling the clergy home if the signs of death are strong. This contribution is tried to be strengthened through a series of spiritual support rituals provided by both first-degree relatives and community members invited to the home. Funeral ceremonies are carried out with a strong respect and social participation. Thus, a sense of trust and togetherness is tried to be created for other members of society who will experience the reality of death. This feeling is reinforced by a number of activities to be realized in the post-death period. In this context, although the mourning process in the Gagauz society is generally forty days, but it may extend up to three, six months or one year, depending on the degree of closeness of the deceased, the village or urban culture. The meaning of

the phenomenon of death in the Gagauz community is not fed by a single belief system. In the components of meaning loaded to death; It is possible to identify codes that are in common with Shaman culture and Islamic religion as well as Christian faith. There are, of course, common points of belief systems in the context of the phenomenon of death. However, for the Gagauz culture, it can be said that the meaning of death is shaped as the product of a historical experience. In this experience, a dynamic social interaction process has a great impact.

Keywords: Gagauzes, Death, Funeral.

Giriş

Ölüm olgusu, insan hayatının en çelişkili yanıdır; romantize edilemeyecek kadar gerçek, rasyonalize edilemeyecek kadar trajiktir. İnsanın, ne aklıyla ne duygusuyla baş edebildiği, bu nedenle çoğunlukla göz ardı etmeye meylettiği bir sonudur. Diğer taraftan ölüm, insanın tamamıyla kaçınılabileceği bir gerçek değildir. Çünkü ölüm, ironik biçimde, yaşamla anlamsal bir bağ ilişkisi içindedir. Yaşamın değeri ve anlamı, ölümlle kurulan ilişkide gizlidir. Yaşamın nasıl sürdürüleceği, ölüm gerçeği göz önünde tutularak belirlenebilir. O nedenle insan, tarih boyunca ölüme, yaşam kadar önemli bir değer katma arayışı içinde olmuştur. Gerek teolojik gerekse felsefi anlamda ölümü anlamlandırmaya yönelik girişimler, özünde, insanı rahatlatma maksatlardır denilebilir. Mesele rahatlamaksa, Epiküros'un (2014:95), "ölümden korkmak anlamsızdır, çünkü yaşadığımız sürece ölüm yoktur, ölüm geldiğinde ise artık biz yokuz" yaklaşımı en kullanışlı olabilir. Onun takipçisi olan Lukretius'un, doğumdan önceki yokluğun; kötülüğün ve korkunun nesnesi olamayacağı kabulünden hareketle ölümlle gelen yokluğun bu durumdan farklı olmayacağı düşüncesi de (Çakmak, 2018:364) benzer bir etkiyi yaratabilir.

Yaşama sıkı sıkıya bağlılıktan kaynaklanan, ölüme anlam yükleme arayışı, çoğunlukla onu, yaşamın başka bir boyutu olarak algılamaya yöneltmiştir. Malinowski'ye göre (1990:42), ilkel, belki de insanda ve hayvanda ortak olan derindeki bazı içgüdüler nedeniyle, ölüm karşısında büyük korku duyar ve onu bir son olarak kabul etmek istemez, kesin bir bitişi, yok olmayı düşünmeye dayanamaz. Ruh ve ruhsal var olma düşüncesi, ruhun sürekliliğine ve ölümden sonraki yaşama ilişkin avutucu inanca varır. Dinsel inanışların, insan üzerindeki ikna edici gücü belki de bu evrensel ihtiyacın bir sonucudur. Her inanç sisteminde farklı olsa da ölüm, yeni bir hayat için bir başlangıç noktasıdır. Bu düşünce, insanı sakinleştirerek yaşama odaklanması için fırsat yaratır. Ölümlle başlayan yaşamın varlığına olan inanç bazen öyle bir noktaya varır ki yaşamın bizzat kendisini bile değersizleştirebilir. Bu noktada yaşam, ölümlle başlayan daha görkemli bir yaşam için sadece bir hazırlık safhası olarak algılanır.

Ölüme dair inanç temelli destekler, felsefi olanlardan daha geniş bir etki alanına sahiptir. Çünkü felsefi etkinlik bireysel, dinsel etkinlik kolektif nitelik taşır. Din, bireyin toplumla ilişkisine göndermede bulunarak mensubiyet şuuru, birlik hissi ve grup bilinci (Freyer, 1964:10) yaratır. Böylece bireye, tek başına üstesinden gelebileceğine inanmadığı tüm belirsizlikler için güven duygusu aşılar. İnanç sistemleri, her ne kadar ölümü, ikna edici anlamsal bir çerçeveye oturtsa da ölümden kaynaklı insan zihninde oluşan; belirsizlik korkusu, bedeni kaybetme ve yok olma korkusu, acı duyma korkusu, yalnızlık korkusu, yakınlarını kaybetme korkusu, denetimi kaybetme korkusu, kimlik duygusunu kaybetme duygusu, gerileme korkusu ve ölüm sonrası cezalandırma korkusunu (Karakuş ve ark., 2012: 51-52) bütünüyle ortadan kaldıramaz. Ölüm, yakın bir ihtimal olarak belirdiğinde tüm bu korkular, inançtan bağımsız olarak harekete geçecektir. Ölümlle yüz yüze gelen birey, korku ve üzüntü içindeyken, kendi gücüne dayanacak durumda değildir. Burada işin içine grup girer. Felaketten etkilenmemiş, metafizik ikilemlerle ruhsal bakımdan parçalanmamış olan öteki üyeler, krize dinin öngördüğü ilkeler çerçevesinde tepki gösterebilirler. Böylece, yatıştırıcı dini törenlerle, felakete

uğramış kişiye avuntu getirirler (Malinowski,1990:52). Cenaze törenlerinin mitik çerçevesi bu anlamda kolaylaştırıcı bir işleve sahiptir. Bu törenler, doğrudan ölen veya ölmekte olan kişiye fayda sağlayamasa da ölümün acısından en çok etkilenen yakın çevre için sakinleştirici bir görev üstlenir. Ölenin yakınları, cenaze etkinliğinin şimdi sevdiği için zamanı gelince de kendisi için bu işlevi yerine getireceğinin bilinciyle sürece tabi olur.

Her toplum, tabi olduğu inanç sistemi çerçevesinde kendi ölüm ve cenaze kültürünü yaratmıştır. Bu kültür, inanç sisteminden bağımsız olarak her bireyin ihtiyaç duyacağı duyguyu yaratması bakımından kültürler üstü bir talep görebilir. Başka bir deyişle insanlar, toplumlar arası etkileşim yoluyla ölüm-cenaze kültürünün kendilerine iyi geleceğini düşündüğü yönlerinden faydalanmaya müsaittir. Bu nedenle farklı coğrafya ve inanç sistemlerinde oluşan geleneklerin hızla yayılması ve ortaklaşması muhtemeldir. Şaman kültüründen etkilenen Orta Asya Türkleri, Balkanlar'da yaşayan Hristiyan topluluklar ve İslam dininin belirleyici olduğu Anadolu coğrafyasında aynı geleneklerin sürdürülüyor oluşu bu durumla ilgilidir. Kökleri Orta Asya'ya dayanan, Anadolu Selçukluları'yla tarihsel bir geçmişi olan ancak Hristiyan Balkan kültürü içinde gelişen bir topluluk olarak Gagauzlar'ın, ölüm ve cenaze kültürünün, zengin bir içeriğe ve karmaşık bir temele sahip olduğu tahmin edilebilir. Gagauzlar'ın ölüm ve cenaze kültürüne ilişkin inanış ve ritüellerin çeşitliliği ise bireyin, tek bir inanç sistemiyle tatmin edilemeyen korkusu ve ilgisinin sonucu olarak değerlendirilebilir.

Ölüm Öncesi

Ön Belirtiler

İnsanoğlu, öteki dünya inancı ne olursa olsun bu dünyadaki yaşamının sonu anlamına gelen ölüm gerçeğiyle baş edebilmek için çeşitli arayışlar içinde olmuş, bilinçaltında yer eden bu korkunun üstesinden gelebilmek adına en azından onun zamanını öngörebilme arzusu taşımıştır. Geleceği bilebilmeye yönelik bu girişimde; vücuttaki fiziksel ve ruhsal değişiklikler ve doğa olaylarından, hayvanların davranışları ve görülen rüyalara dek birçok işaret, ölçüt olarak kullanılmıştır (Örnek, 2000:209). Ölümün habercisi olarak görülen işaretlerin de tıpkı ölümün kendisi gibi bilinmezlikler içermesi anlaşılır bir durumdur. Bu nedenle tarih boyunca anlam verilemeyen hayvan davranışları, rüya ve kâbusların yanı sıra bilimsel açıklama getirilememiş doğa olayları ve hastalıklar bu işaretlerin başında gelmiştir. Bir taraftan Türk topluluklarının geleneksel mirasını taşıyan diğer taraftan tarih boyunca Slav topluluklarıyla içli dışlı yaşayan Gagauz toplumu, tabi olduğu inanç sistemi gereği Hristiyanlık ve Hristiyanlaşmış pagan geleneklerinin de katkısıyla bu tür inanışlar noktasında zengin bir kültürel genetiğe sahiptir.

Şaman kültürünün bariz etkisiyle Türk topluluklarının geleneklerinde doğa unsurları ve özellikle hayvan mitleri önemli yer tutar. Bu nedenle hayvan figürleri ve davranışlarının ölümle ilişkilendirilmesi yaygın bir durumdur. Örneğin; Tatarlar'da, köpeğin yere bakarak uluması, bir evin üzerinde baykuşun veya kuzgunun ötmesi (Çetin, 2008:156), Sivas'ta kurdun gece uluması, baykuşun gece ötüşü (Muratoğlu ve Ark. 1996: 51) ölümün bir işareti olarak görülmektedir. Bunlardan başka evcil hayvanlardan kedi, at, koyun, keçi, inek ve öküz, yabani hayvanlardan; tilki, kurt, çakal, yarasa, yılan, kümes hayvanlarından; tavuk, kaz ile yabani kuşlardan; karga ve leyleğin kimi davranışları ve bağırımlarıyla ölüm habercisi olarak kabul edilirler (Eroğlu, 2008:234). Gagauz toplumunun ölüme dair inanışları da birçok noktada Türk topluluklarının gelenekleriyle benzerlik gösterir. Mesela kara kedinin, kanatlı karıncanın, karakarganın, saksagan kuşu gibi bazı hayvanların ölümün habercisi olduklarına inanılır. Köpeğin uluması daima kötü habere, sık sık uluması; birkaç gece uzun süre, aralıksız uluması, baykuşun, bir evin üzerinde durması, bir evden bir eve uçuşması, evin etrafında herhangi bir yere konması, evin saçığına tüneyip ötmesi, bir insanın gözlerine çok derinden bakması ölüme işaret olarak kabul edilir (Dinç, 2004:90).

Halk kültüründe eşyalara insan yaşamına ilişkin anlamlar yüklemek oldukça yaygındır. Örneğin; Türklerde erkeğin, evin direği sayılmasından hareketle evin tavanını destekleyen hatılın

kırılıp düşmesinin, evin erkeğinin ölümüne yorumlanması bu tür bir anlam ilişkisi içerir. Yanan ocağın uluması, saat camının veya aynanın kırılması, evde birinin akşamüstü ayna ile oynaması, evin yanındaki kayın ağacının birdenbire kırılması, mezarda bir ağacın kırılması, omuz damarının atması, birinin eve boş kovalar ile girmesi, gece yarısı sanki ağaç kesiyorlar gibi bir ses duyulması, eşyalarla ölüm arasında kurulan ilişkinin farklı örnekleridir (Çetin, 2008:156). Benzer şekilde, Van ve çevresinde eşiğe süpürge bırakılması veya eşiğe oturulması (Eren, 2012:260), Divriği'de gece evden kara kazan verilmesi (Kalafat, 2007:339) ölümüne davetiye çıkarmak olarak algılanır. Gagauz Türkleri'nde de aynı inançla, gün battıktan sonra evden, elek, çorba, tuz, ekmek, ekşi hamur verilmez (Dinç, 2004:90). Yine Türk kültüründeki inanışlara uygun olarak Gagauzlar için; tavan, direk, dolap çitirdaması, gıcırdaması çatlaması ve kırılması, kapının gece çalınması, uğursuzluğun ve ölümün habercisi anlamına gelmektedir (Perçemli, 2011:152). Diğer taraftan ikonanın düşmesinin ölümün belirtisi olarak görülmesi (Iusumbeli, 2008:180) de Hristiyanlık inancından kaynaklanan bir düşünce olarak varlığını korumaktadır.

Doğa olaylarının ölümle ilişkilendirilmesi de Pagan ve Şaman inançlarından başlayarak birçok kültürde yer etmiş bir eğilim olarak karşımıza çıkmaktadır. Yıldız kayması görülünce birinin öleceğine inanılması, kuyruklu yıldızın görülmesi durumunda bunun, ölümün çok olacağı biçiminde yorumlanması (Ersoy, 2002:91-94, Polat, 2003:166, Kalafat, 2005:75) bu eğilimin en yaygın örneklerindendir. Gagauz toplumunda da yıldızlarla ilgili bu tür anlamlandırmalar aynı haliyle varlığını korumaktadır. Ay ve Güneş'in hareketleri de çoğu zaman ölümle ilişkilendirilmiştir. Örneğin; Ağrı'da gündüzleri ay doğarsa, o gün bir uğursuzluk olacağına, çevreden birinin öleceğine inanılırken (Ercan, 2006:73) Kars çevresinde, güneşin batma saatlerinde uyumak iyi sayılmamaktadır. Bu saatlerde günün eşine kavuştuğu düşünülerek uyuyan varsa, uyandırılır, uyandırılmayanların veya kalkmayanların öleceğine inanılır (Ercan, 2006:73). Gagauzlar, ayın ve güneşin tutulmasını korku verici bulmakta ve felâketin geleceğinin belirtisi olarak görmektedir (Perçemli, 2011:154). Eğer ay ve güneş tutulmasından sonra aydınlık olursa iyi, karanlık olursa insanlık için bir felaket olacağına inanılmaktadır. Gagauzlar arasında, göğün kızarması kanın dökülmesinin; gök gürlemesi, şimşek çakması ise ölümün habercisi olarak algılanır ve sürekli fırtına ve şimşek görülmesi, birisinin asılarak öldüğü ya da öldürüldüğü şeklinde yorumlanır (Dinç, 2004:91). Diğer taraftan, Gagauzlar inançlarına göre şimşek, Aziz İliya'nın şeytana karşı attığı oktur ve şimşek çarpması sonucu ölen kişi günahkâr sayılır ve bu yere bir haç dikilir (Ercan, 2006:74).

Kaçınmalar

Ölümün zamanı hakkında ön bilgi sahibi olma arzusu, ölümden duyulan korkunun bir sonucudur. Bu korku insanı, ölüme karşı tedbirli olma eğilimine sokar. Yakın yüzyıla kadar bilimsel bilgiden yoksun yaşamış insan toplulukları açısından ölümden sakınma ya da onu uzak tutma çabası, inanışlar temelinde şekillenmiştir. Bu inanışlar, zaman içinde günlük yaşam için açıklayıcı birer kılavuz halini almıştır. Örneğin, Türk topluluklarında ve Anadolu'da yaygın biçimde yer etmiş *Albastı* ya da *Alkarısı* inanışı bu duruma çarpıcı bir örnek sayılabilir. Dişil bir şeytanın/cinin yeni doğum yapmış kadına ve çocuğuna musallat oluşu olarak nitelendirilmesini ifade eden bu inanışa karşın modern tıp, lohusanın göstermiş olduğu bu semptomların doğumun hemen ardından gelişen ve postpartum sendromu olarak adlandırılan psikolojik bir rahatsızlıktan kaynaklandığını tespit edebilmiştir (Kılıç&Eser, 2018:33-34). Bugün hala bu bilginin ulaşamadığı yerlerde, yeni doğum yapmış annenin olası bir ölümünden kaçınmak üzere suların ağzını kapatmak, yorgana, yatağa iğne saplamak gibi bilimsel hiçbir gerçekliği olmayan uygulamalardan medet umulmaktadır.

Ölümden kaçınma eğilimi Anadolu'da; ölüyü yıkadıktan sonra yıkamada kullanılan suyun ısıtıldığı kazanları ters çevirme, mahallede ölen olduğunda o mahalledeki su dolu kapları boşaltma, ölü evden götürülürken ağırlığı da gitsin diye ardından su dökme, ölü yıkanırken yatağını toplayıp yerine bir taş koyma, ölünün ayakkabısını sokağın bir köşesine bırakma, gece mezar başında ateş yakma, cenaze yıkanırken ağırlık basmasın diye uyuyan kimseleri uyandırma (Candan, 2006: 433 -

435) gibi inanç temelli davranışlara dönüşmüştür. Bu tür inanışlar, farklı deneyimler ve çeşitli inanç ve kültür sistemleriyle kurulan etkileşimler neticesinde bölgelere göre çeşitlenmiştir. Muğla yöresinde, ölünün yıkandığı tenesir tahtasına üç gün süreyle bir bardak su ve bir parça ekmek koymanın (Durdu&Durdu, 1998: 82-83), Kandıra'nın bazı köylerinde; bardak ya da ayna gibi cam bir eşyanın kırılmasının (Altun, 2004:320) ölümü uzak tutacağı düşünülmüştür.

Ölümü uzak tutmaya yönelik inanışlar kadar ölümden sakınmaya yönelik tedbirler de birer kültür unsuru olarak toplum yaşamına yerleşmiştir. Diğerleri gibi korkuya dayalı bu eğilim, bir davranışı gerçekleştirmeden ziyade gerçekleştirilme şeklinde vuku bulmaktadır. Makedonya Müslümanlarının bu bağlamda, Salı günleri çamaşır yıkama ve tırnak kesme davranışından kaçınması (Nureddin&Domazet, 2017:20), Kırgız Türkleri'nde, ev sahibinin ölünün çıktığı evin kapısını kapatmaması (Kalafat, 1996:92), Prizren'de bir cenazenin defni sırasında toprak atılırken küreğin elden ele dolaştırılmaması (Eroğlu, 2008:239) bu tür kaçınmalardır.

Gagauzlar'ın ölümden kaçınma davranışları Türk kültüründeki örneklerle benzerlikler gösterir. Gagauzlar, gün battıktan soma evden bir şey verilmesini uğursuzluk sayarlar. Bu nedenle gün battıktan sonra, Pazartesi günleri ve evde bir bebek olduğunda evden özellikle; elek, çorba, tuz, ekmek, ekşi hamur verilmez. Bu tür eşyaların verilmesi uğursuzluğun yanı sıra ölüme davet şeklinde de algılanır (Dinç, 2004:93). Hayvan davranışlarının bazılarını ölümle ilişkilendiren Gagauzlar arasında, köpeğin ölüme işaret ettiği zamanlarda kovulması ve taşlanması veya "gelecekler, başına gelsin" temennisinde bulunulmasının, ölüm meleğinin kötülüklerini bertaraf etmeye, onun yapması gereken vazifesini engellemeye yarayacağı düşünülmüş (İusumbeli, 2008:180). Ayna kırıldığı zaman parçaları hemen toplanıp dışarı atılmalıdır. Kırık ayna asla kullanılmaz.

Gagauzlar'a göre ölüm hadisesi sırası ve sonrasında da yeni bir ölümden kaçınmak için yapılması ya da yapılmaması gereken davranışlar vardır. Örneğin, tabutun konulduğu sandalyeye tabut kaldırıldıktan hemen sonra birisi oturmamalıdır. Ölü yatağı kaldırılırken yatağın yeri süpürülmeli, tütsülenmeli ve taş konulmalıdır. Ölünün yatağının bulunduğu yerde kırk gün kimse yatmamalıdır. Birçok Türk topluluğunda ve Anadolu'da yapılabilen benzer biçimde ölü yıkandıktan sonra, su ısıtılan kazan dokuz gün ters çevrili olarak durmalı, ölünün yıkandığı tekne kullanılmamalı, kapalı ve kırk gün ters çevrili halde bekletilmelidir. Ölünün yıkandığı sabun saklanmalı, tabutun örtüsünün dikildiği iğne örtüde kalmalıdır (Dinç, 2004:93). Cenaze sırasında Gagauzlar, kazma ve küreği evden alıp eve getirir, sivri ucu aşağı doğru taşır ve getirenler bu aletler üzerinde ellerine su döküp yıkarlar (Perçemli, 2011:161). Eğer evden ilk kez birisi ölmüşse başka birinin daha ölmemesi için, anne ve baba ölünün mezara götürülmesine eşlik etmez (Manof, 1940:51). Gagauzlar, intihar ederek ölmüş birinin cenazesini kapı yerine pencereden çıkarır. Bu şekilde ölenin, kötülük yapmak için geri geldiğinde evin kapısını bulamayacaktır (Güngör&Argunşah, 1998:112). Ölünün gözünün arkalarında olacağına inanıldığı için defin işlemi tamamlandıktan sonra, eve dönülürken, ölenin yakınlarının arkalarına bakmaması gerekir (Dinç, 2004: 93). Son olarak mezarlıktan cenaze evine gelince bahçeye girmeden herkes ellerini yıkar.

Ölüm ve Cenaze

Topluluk yaşantısının; huzuru, iyi oluşu ve birliği açısından baktığımızda ölüm olgusu, her ortaya çıkışında bir tehdit unsuru niteliğindedir. İnsanın, korkuları ve çaresizliğinin merkezinde yer alan ölüm gerçeği, hayatın anlamı ve sürdürülüş biçimine ilişkin yeni bir sorgulamanın kapılarını aralar. Tam da bu aşamanın bir panik ya da sükûnet içinde geçirilmesi hem birey hem de topluluk yaşantısı için önemlidir. Topluluk kültürü, tarih boyunca var olmuş bu potansiyel kaos anı için hazırlıklıdır. Bu noktada inanç sistemleri, aranan sükûnet için gerekli araçları temin eder. Malinowski'ye göre (1990:51), geride kalanları ölümün tetiklediği kaotik bir ruh halinden, kutsal cenaze ayinlerinde zihinsel birlik diye adlandırılabilir bir davranışla din kurtarır. Ona göre, ceset ve ölenin kişiliği hem bir potansiyel dehşet nesnesi, hem de yumuşak bir sevgi nesnesidir. Din, ölü bedeni kutsal görev nesnesi haline getirerek bu ikili tutumun ikinci yanını öne çıkarır. Yaşamaya devam

edenlerle az önce ölen arasında birleştirici bağ yaratılır. Bu, kültürün sürekliliği ve geleneğin korunması için çok büyük önem taşıyan bir olgudur.

İster Şaman veya Pagan isterse tek tanrılı dinlerin inanç sistemine tabi olsun, her toplum, ölümü; bu inanç sistemi tarafından tarif edilen yaşam-ölüm-öteki dünya ilişkisi temelinde bir yere koyarak ona anlam kazandırmaya ve yarattığı korkudan uzaklaşmaya çalışır. Yaşam-ölüm-öteki dünya zinciri etrafında oluşturulan anlam, bu dünyayla ve sevdikleriyle ilişkisinin nihayete erdiği gerçeğini kabullenememe halini, bu bağlamda bir çaresizliği ve nihayetinde bir umut arayışını ifade etmektedir. Bu nedenle hiçbir şey bitmemiş gibi davranılır, devam eden süreçte (ölen) bireyin, kötü durumlarla karşılaşmaması, ruhunun huzura kavuşması için eylemde bulunmaya devam edilir.

Gagauz toplumu, Ortodoks Hristiyan inancına sahiptir. Dolayısıyla ölüme yüklediği anlam ve buna uygun davranışlarının kökeninde bu inancın saikleri yer alır. Ölüm, Allah'ın isteği ile onun ve görevlendirdiği meleklerin huzurunda gerçekleşecek bir yolculuğun başlangıcıdır. Bir insanın ne kadar yaşayacağı ve ne zaman öleceği Allah tarafından belirlenmişse de ölümün, Allah'ın melekleri eliyle gerçekleşeceği inancı Gagauzlar'da bu meleklerle ilişkin mitolojik tasavvurların oluşmasına neden olmuştur. Gagauz kültüründe ölümün; Cuma, Rusalli, Tepegöz (Iusumbeli, 2005) veya Tılsım (Manof, 1940) eliyle olduğu düşünülmüştür, günümüzde ise ölüm meleği olarak Azrail (Mihail) kabul edilmektedir. Gagauzlar'a göre ancak Allah tarafından sevilmiş olanlar ölür (Manof, 1940: 49). Bu inanç, gerçek ölümün bazı insanlar için gerçekleşmeyeceği anlamına da gelir ki Gagauzlar'a göre günahkârları böyle bir kader beklemektedir. Onlar, bedenen ölse bile mezarda obura (hortlak) dönüşürler. Obura dönüşenlerin bedeni çürümez ve insan içinde dolaşırlar; onlar, İsa'nın ikinci gelişinde yani mahşerde tekrar dirilip huzuruna çıkamayacaklardır (Manof, 1940:52). İsa'nın ölümü ve yeniden dünyaya gelişi, Gagauzlar'ın ölüm ve sonrasıyla ilgili inanışlarının ve buna bağlı olarak gerçekleştirdikleri cenaze törenlerinin temelini oluşturur.

Öteki dünya inanışına sahip hiç kimse, sevdiklerinin günahkâr olmasını ve bunun karşılığında acı çekmesini arzulamaz. Dolayısıyla onun huzurlu bir yolculuğa çıkabilmesi için yapabilecekleri son katkıyı gerçekleştirme eğiliminde olur. Gagauzlar da, ölüme dair belirtiler kuvvetliyse eve din görevlilerini çağırarak ölmekte olanın günah çıkarması için fırsat yaratmaya çalışır. Tüm insanların kirli, "günahkâr" olduğu ve suyun arıtıcı gücü olduğu inançlarıyla bağlantılı olarak ölmekte olan yıkanır ya da abdest almasına yardım edilir. Ölüm gerçekleştiğinde ise şarap ile yıkanır. Iusumbeli'nin (2008:183-187) aktardığına göre, Gagauzlar, ölüme hazırlık olarak kestikleri saç ve tırnaklarını biriktirmektedir. Diğer taraftan kadınların, erkeklere göre ölüme daha fazla manevi hazırlık yapmakta; oruç ve dua gibi ibadetlere ağırlık vermektedir. Gagauzlar, bir kişi eğer gözleri açık ölmüşse ilk iş olarak onun gözlerini kapatır. Belirtilerle ilgili bölümde bahsettiğimiz gibi Gagauzlar, ölenin yeni ölümlere vesile olabileceği inancı vardır. Bu anlamda, gözleri açık ölmeyi bu dünyada hala gözü olma ve beraberinde bir şeyler götürme isteğine yormaktadırlar.

Gagauzlar'da, bir ölüm hadisesinin gerçekleştiği; yakınlar tarafından bizzat haber verilerek, kilisede çan çaldırılarak ve cenaze evinin girişine siyah-beyaz kumaş parçaları asılarak duyurulur (Dinç, 2004:94). Ölüm gerçekleştiğinde ölenin yüzü bir örtü ile iki saat boyunca örtülür (K1). İki saatin ardından cenazenin yıkanması işlemi başlar. Varsa, erkeklerin sakalı tıraş edilir. Kadınları kadınlar, erkekleri de erkekler yıkar (K2). Yıkanan cenaze, baştan aşağı yeni, temiz kıyafetler giydirilerek tabut içine yerleştirilir. Cenazenin başucunda ve ayakucunda mum yakılır ve temiz kıyafetler giydirdikleri ölünün cebine para koyulur. Bu iki ritüel, ölünün bir yolculuğa çıkmasıyla ilişkilidir; ilki yolunu aydınlatma, ikincisi, yolculukta ihtiyaçlarını karşılayabilmesi içindir. Bu işlemlerin ardından ziyaretçi kabulü başlar. Ziyaretçiler yanlarında çiçek getirir. Mum yakarak cenazenin yanına girer. Önce istavroz çıkarır. Ardından ziyaretçiler için hazırlanmış yerlere para ve çiçek bırakır. İsterse ölünün elini isterse boynundaki ikonasını öper (K3). O gece, ölünün durumuna göre; eşi, çocukları veya anne-babası ile hısımları ölünün bulunduğu odada sabaha kadar oturur (K1).

Bu sırada ısıyın artıp ölünün vücudunun bozulmaması için kapılar sürekli açık tutulur ve mumlar gece söndürülür ve ölünün üzerine mıknaş, demir parçası, çiğ yumurta, farmalin konulur (Dinç, 2004:94).

Ertesi gün cenaze kiliseye götürülür. Cenazeyi taşıyanların koluna peşkir (kumaş parçası) bağlanır. Cenaze, kilise yakınsa elde, uzaksa araçta taşınır. Taşıma işini 6 kişi yapar ve cenaze bel hizasının altında taşınır (K1). Gagauz toplumunda cenaze taşıma sürecine saygı beklenir. Cenazenin geçtiği yerlerdeki evlerde yaşayanların kapıya kadar çıkması gerekir, pencereden bakmak uygun karşılanmaz (Dinç, 2004:98). Bilgisine başvurduğumuz Gagauz kökenli olmayan bir kişi, araçla bir cenaze alayının arkasına denk gelindiğinde cenaze alayının yavaşça takip edilmesi gerektiğini, geçip gitmenin yakışsız karşılanacağını beyan etmiştir. Kendisinin ve kendisi gibi Gagauz olmadığı bilinen kişilerin, acil durumlarda saygılı bir selamlama ile cenaze alayını geçmesine ise anlayış gösterildiğini ifade etmiştir. Cenaze alayının başında, varsa bir papaz, yoksa bir yakın haç taşıırken çocuklar da ölenin fotoğrafını taşır. Gagauzlar, Hz. İsa'nın bir yemiş ağacının altında dünyaya geldiğine inandığı için bunu simgeleyen bir ağaç dalı hemen tabutun önünde taşınır. Bu ağacın üzerinde küçük çörekler, kolaç, konfeti, şekerleme, elma, üzüm gibi meyveler, çoraplar bulunur. Bu dalda ne varsa, onlarda öbür dünyaya gidecektir ve onun yolluğu olacaktır (Dinç, 98). Bu dallar ve ağaçtan yapılmış bir haç, mezarda ölünün baş ve ayak uçlarına konulur (Manof, 1940:51).

Defin işleminin sonrasında cenaze evinde *Pomana* adı verilen bir sofrta kurulmaktadır. Cenazeden dönenler, kapıda bekletilen suyu üç kere dökerek ellerini, yüzlerini yıkadıktan sonra sofraya geçerler (K4). Gagauzlar'ın düğünlerine sadece çağrılanlar gelirken cenazede özel bir çağrı yapılmaz, kim gelmek isterse o gelir ve kurulan sofradan yemek yiyebilir (K1). Ölünün defnedilmesini takip eden gün yani üçüncü gün, cenaze evinde tekrar *Pomana* hazırlanır ve tüm hısımlar toplanır. Katılımcıların aktardığına göre *Pomana*, cenazenin ikinci, üçüncü, dokuzuncu, yirminci ve kırkıncı günü tekrarlanmaktadır. Bu yemek, üçüncü, altıncı ve dokuzuncu ayda yeniden verildikten sonra on ikinci aydan itibaren yılda bir kere tekrarlanmaktadır (K1, K2, K3, K4, K5). Dokuzuncu ve yirminci gün hazırlanan *Pomana*'da, ölenin arda kalan kıyafetler, gelenlere dağıtılmaktadır. Kırkıncı *Pomana*'da ise tam tekmi yeni kıyafetler alınarak cenaze yakınlarının uygun gördüğü bir kişiye ölenin hatrına hediye edilmektedir. Kırkıncı gün *Pomana*'sında bir takım elbisenin yanı sıra yemek için kullanılan masada yer alan tüm tabak, çanak, kaşık, çatal ile masa ve sandalyelerin tamamı yine ölenin yakını tarafından uygun görülen bir kişiye verilir. Ayrıca bu yemeğe gelen erkeklere çorap, kadınlara başörtüsü ve basma, her misafire de kolaç (ekmek) hediye edilir (K2, K3). *Pomana* zamanlarında kilisede de bir tören yapılır ve burada *Koliva* adı verilen Anadolu kültüründeki *Aşure* 'ye benzeyen bir yiyecek ikram edilir (K1). Bunun dışında ölenin ailesi, ölümü takip eden kırk gün boyunca her sabah mezarlığı ziyaret eder.

Yas

Ölümün ardından, duyulan üzüntünün ve ölüye olan saygının bir belirtisi olarak daha çok hüznün, sessizliğin ve sakinliğin hâkim olduğu bir sürece girilir. Yas süreci, kaybedilen kişiye yeniden ulaşmaya çalışma, üzüntü ve yeniden yapılanma aşamalarından oluşmaktadır (Gizir, 2006). Yasın bireysel ve toplumsal olmak üzere iki farklı boyutu olduğunu söylemek mümkündür. Yas sürecinin yapısı ilkinde, yas tutanın kişilik özellikleri ve ölen kişiyle olan bağıyla, ikincisi ise topluluğun ölüm algısı, inanç sistemi ve kültürel çerçevesiyle ilgilidir. Yas sürecinin evrensel kodları bulunmakla birlikte kültürel olarak tanımlanan kalıpları ile çeşitlilik gösterebilmektedir. Örneğin; Türk kültüründe, evrensel olana uygun siyah giyme alışkanlığı olmakla beraber cenaze töreni için gösterişli ve süslü elbiseler giyilmesi (Ölmez, 2008:58) ya da ölüme olan yolculuğun da saflık, paklık ile eşit olması gerektiği düşüncesiyle beyaz giyilmesi (Çetin, 2008:163) söz konusu olabilmektedir.

Gagauz toplumunda yas süreci genel olarak kırk gündür. Ancak bu süre, ölenin yakınlık derecesine, köy ya da kent kültürüne göre farklılıklar göstererek üç, altı ay ya da bir yıla kadar uzayabilir. Bu süre boyunca baştan ayağa siyah giyilmesine özen gösterilir. Yas tutulan evde radyo, televizyonun açılmaz. Erkekler sakal tıraşı olmaz ve kadınlar saçlarını kesmezler. Yas evinde ve

mümkünse yakın çevrede eğlence yapılmaz. Bu süre içinde düğün törenleri ileri bir tarihe ertelenir veya sessiz sedasız yapılmaktadır (Perçemli, 2011:201). Karı-koca, dokuz gün veya kırk gün cinsel ilişkiye girmezler. Kadın veya erkek, eşi ölmüşse bir yıl başkasıyla evlenemez; bir yılı beklemek zorundadır (Dinç, 2004:102). Diğer taraftan yas sürecinde erkeklerin, havalar çok soğuk olsa bile şapka takmaması, ölü evinde Çarşamba ve Cumartesi günleri banyo yapılmaması (İsümbeli, 2008:224), ölünün çıktığı evde kırk gün çekirdek yenmemesi, genel olarak dokuz gün, ölüm Salı günü gerçekleşmişse bir sene, çamaşır yıkanmaması (Perçemli, 2011:201-202) gibi adetlere rastlanmaktadır.

Gagauz toplumunda ölümün acısı sosyal biçimde paylaşılır. Yakınlarını kaybeden ve ölümü takip eden kırk gün boyunca sokağa çıkmayan aileler bu süreçte yalnız bırakılmaz. Ziyaretlerde onlarla sohbet edilir ya da yardımda bulunulur. Ölü sahipleri dokuzuncu veya yirminci günde veya kırkıncı günde hamama giderler. Ölü, düşe gireceği veya mezarlarında rahatsız olacağı inancıyla geceleri anılmasa da yemeğe her oturulduğunda, sanki yanlarındaymış gibi ölenin tabağına yemek, kaşık, çatal konulur hatta sanki yanlarındaymış gibi konuşulur (Dinç, 2004:103).

Sonuç

Modern dünyada ölüm olgusu, olabildiğince yaşamın uzağında tutulmaya çalışılan bir tartışma konusu olma özelliği taşımaktadır. Cinsellik, refah ve mutluluk düşüncesinin hâkim olduğu günümüzde, ölümü hatırlatan ve hatırlatabilecek her şeyden uzak kalmak çağdaş bir davranış biçimi olarak yer almaya başlamıştır (Yalom, 2000'den akt. Karakuş ve Ark., 2012:45). Benzer şekilde cenaze törenlerinin de son derece yalın bir hal aldığı gözlenebilir. Bu durumu, 18. Yüzyılda yaşanan sekülerleşmenin ardından din olgusunun yaşam biçimi üzerindeki belirleyici etkisinin giderek zayıflaması ve yerini rasyonel akıl ile bürokratik temayüllere bırakması ile açıklamak mümkündür. Oysa gelenekler çağında ölümün yaşam içindeki yeri daha geniş olmuş, geleneksel kimliğini koruyan topluluklar içinde de olmaya devam etmektedir. Gagauz toplumu, bugün bile, nüfusunun %63'ünün kırsalda yaşıyor olması (Mutaf, 2013:35) nedeniyle geleneksel kimliği ön planda olan bir niteliğe sahiptir. Dolayısıyla Gagauz toplumunda ölüm olgusu, modern toplumlara nazaran, daha derin bir anlama ve deneyime işaret etmektedir.

Gagauzlar, tarih boyunca güçlü bir devlet kuramamış olmanın bir neticesi olarak birçok farklı kültürün ve siyasetin doğrudan etkisine maruz kalmıştır. Bu nedenle Gagauz kültürü, daha köklü toplumlara göre görece eklektik bir yapıya sahiptir. Gagauzlar, Hristiyanlık inancına tabi olmakla beraber, köklerinin dayandığı Türk kültürü ve onun inanç sisteminin izlerini taşımaktadır. Diğer taraftan Gagauzlar, etnik ve dinsel kökenleri aynı bağlam içinde kullandıklarından (Manof, 1940:35) iki unsurdan birinin daha baskın olmadığı bir kimlik oluşturmuşlardır. Dahası Gagauzlar'ın gelenek algılarının, etnik ve dini kimliklerin dahi üzerinde bir konuma karşılık geldiği söylenebilir. Tüm bu özellikler, Gagauz kültürünün çerçevesinin geniş olmasına imkân sağlamıştır. Örneğin, Gagauzlar Hristiyan olmalarına rağmen tanrı yerine İslam temelli Allah kavramını kullanmaktadır ve bu yer değiştirme, bir tartışma konusu yaratmamaktadır.

Gagauz toplumunda ölüm olgusunun anlamı, tek bir inanç sisteminden beslenmez. Ölümüne yüklenen anlamın bileşenlerinde; Hristiyanlık inancı kadar Şaman kültürü ve İslam diniyle ortaklaşan kodlar tespit etmek mümkündür. Elbette ki inanç sistemleri açısından da ölüm olgusu bağlamında ortaklaşan noktalar mevcuttur. Ancak Gagauz kültürü açısından ölümün anlamının, daha çok tarihsel bir deneyimin ürünü olarak şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu deneyim içerisinde dinamik bir toplumsal etkileşim sürecinin etkisi büyüktür. Diğer taraftan Gagauzlar'da cenaze kültürü, kolektif ruha gönderme yapan toplumsal bir etkinlik niteliğindedir. Ölümden duyulan üzüntü, kolektif ruh yardımıyla hafifletilirken ölüye duyulan saygı da kolektif ruhun güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Cenaze kültürünün bir yıla yayılan ve hatta onu aşan çerçevesi, bireysel bir yas durumunu aşarak dayanışma temelli etkinliklere dönüşmesi kolektif ruh odaklı bir toplumsallığın göstergesidir.

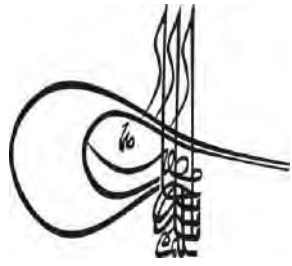
KAYNAKÇA

- Altun, I. (2004). Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm, Kocaeli: Yayıncı Yayınları.
- Çakmak, M. (2018). Epikür ve Lukretius'un Ölüm ve Yokluk Algılarına Dair Bir Değerlendirme Beytulhikme Int J Phil 8 (1), 357-376.
- Çetin, Ç. Z. (2008). Tatar Türklerinde Cenaze Merasimleri, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (17)1, 155-168.
- Dinç, A. (2004). Gagauz Folkloründe Ölüm, A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,25, 89-106.
- Durdu, A., B.K. Durdu, (1998). Geçmişten Günümüze Ölüm Adetleri ve Kemaliye Köyü'nde Ölüm, Türk Halk Kültürü Araştırmaları, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 275.
- Epiküros, (2014). Özdeyişler, Mektuplar ve Aforizmalar, (Çev. G. Renas) İstanbul: Arya Yayıncılık.
- Ercan, A. M. (2002), Gelibolu Yarımadası'nın Geçiş Dönemi Adetleri Üzerine Bir İnceleme (Doğum-Düğün-Ölüm), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ercan, E. H. (2006). Balkanlarda Gökyüzü ile İlgili İnanışlar ve Halk Takvimi, Millî Folklor, 69, 72-82.
- Eren, M. (2012). Türk Kültüründe Ölüm ve Toprakla İlgili İnanış ve Ritüeller, ACTA TURCICA, (IV)1, 259-271.
- Eroğlu, E. (2008). Prizren Türk Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri (Doğum-Evlenme-Ölüm), Yayımlanmış Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Ersoy, R. (2002). Türklerde Ölüm ve Ölü ile İlgili Rit ve Ritüeller, Milli Folklor, (7)54, 86-101.
- Freyer, H. (1964). Din Sosyolojisi (Çev. T. Kalpsüz) Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Yayınları.
- Gizir, C. A. (2006). Bir Kayıp Sonrasında Zorluklar Yaşayan Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Yas Danışmanlığı Modeli, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(2), 195-213.
- Güngör, H., M. Argunsah (1998). Gagauzlar (Gagauz Türklerinin Etnik Yapısı, Nüfusu, Dili, Dini, Folkloru Hakkında Bir Araştırma). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- İusumbeli, İ. (2005). Gagauz Türklerinin Mitolojisi Üzerine Bir Deneme, Milli Folklor, Yıl 17, Sayı 68, 208-221.
- İusumbeli, İ. (2008). Gagauz Yerinde Kadın, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Kalafat, Y. (1996). Uluğ Türkistan'da Halk Sufizmi (Kırgızistan)-II. Milli Folklor, 31-32, 90-94.
- Kalafat, Y. (2005). Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, (4. Baskı), Ankara: Babil Yayıncılık.
- Karakuş, G., Z. Öztürk, L. Tamam (2012). Ölüm ve Ölüm Kaygısı, Arşiv Kaynak Tarama Dergisi (Archives Medical Review Journal), 21(1), 42-79.
- Kılıç, Y., E. Eser (2018). Lohusalık Sendromu (al ana/alkarısı/albastı)'nın Eskiçağ Yakınoğu Toplumlarının Kültürlerindeki İzleri: Lilith Gerçeği, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, (5)17, Ek Özel Sayı, 29-60.
- Malinowski, B. (1990). Büyü Bilim ve Din, (Çev. Saadet Özkal), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Manof, A. I. (1940). Gagauzlar, (Çev: Türker Acaroğlu), Ankara: Varlık Neşriyatı.

- Muratoğlu, M., Y. Kalafat, C. Türkeroğlu (1996), Türk Halk İnançları – Özbekistan-Anadolu Karşılaştırmaları, İstanbul:Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Mutaf, S. (2013) Gagauzların Tanınma Mücadelesi ve Gagauz Yeri Özerk Bölgesinin Oluşum Süreci, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Nuredin, M., N. Y. Domazet (2017). Makedonya Türklerinde Ölüm Adetleri, ,Hikmet, 30, 18-25.
- Ölmez, Ö. (2008). Türk Folklorunda Ölüm Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Örnek, S. V. (2000). Türk Halkbilimi, (2. Baskı), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Perçemli, V. (2011). Gagauz Türklerinde Doğum Evlenme Ölüm Adetleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi.
- Polat, K. (2003). Kırgızlarda Doğum, Evlenme Ve Ölüm Fenomenleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaynak Kişiler

- K1 Paşa Yularcı (İşçi)
- K2 Stefanida Komur (İşçi)
- K3 Sofia Mihna (İşçi)
- K4 Maria Doykova (İşçi)
- K5 Praskovya Niyago (İşçi)
- K6 Liudmila Marin (Müze Müdürü)
- K7 Maria Kösa (Müzeograf)

Turkish Studies **CUDES 2019**

Volume 14 Issue 5, 2019, p. 93-104

DOI: 10.29228/TurkishStudies.23008

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ **Received/Geliş:** 04.05.2019

✓ **Accepted/Kabul:** 10.08.2019

✍ **Report Dates/Rapor Tarihleri:** Referee 1 (24.05.2019)-Referee 2 (24.05.2019)

This article was checked by iThenticate.

POSTMODERN DÜNYANIN MEKÂN ANLAYIŞINDA SANAL MEKÂN

*Fatma Senem GÜNGÖR**

ÖZ

Sosyal bilimler çalışma kapsamında önemli bir yere sahip olan mekân olgusu, iletişim ve bilgi teknolojilerinin hızla gelişmesi sonucunda anlamsal bir değişime uğramış, sanal ve dijital farkındalıklara yol açmıştır. Bu araştırmada, mekân olgusunun tarihsel düzlemde kazandığı farklı anlamlarından hareketle günümüzde sanal dünyanın mekâna ilişkin yarattığı yeni anlam ve kavrayışlar incelenerek bunun yansımaları postmodern bakış açısıyla ele alınacaktır.

Nitekim mekân olgusu ve bu olgu etrafında oluşturulan anlam örgüsü, dinamik bir alanı işaret etmektedir. 1980'li yıllarda hızlanan postmodernizm araştırmalarının en önemli konu başlıklarından birisi olan mekân, toplumsal pratiklerin şekillendirdiği bir oluşuma girmiştir. Bu oluşum içinde de toplumsal olarak kimliğin inşasını sağlayan bir kavram olan sanal mekân ortaya çıkmıştır. Bu noktada altı çizilmesi gereken en önemli husus ise gündelik yaşantımızın her alanında karşılaştığımız yeni medya ortamlarının sanal mekânlar yarattığıdır. İnternet aracılığıyla sosyal medya, bloglar, sosyal ağlar gibi sanal mekânlar hem sosyal ilişki biçimlerini hem de anlayışları değiştirmekte, bu bağlamda da yeni medya yoluyla toplumu bir ağ toplumuna dönüştürmekte ve bu ağlar ile önemli toplumsal mekânlar oluşmaktadır. Sonuçta ortaya çıkan toplumsallaşma türü, sanal ortamda oluşmuş mekânlar üzerinden yeni bir toplum yapısı inşa etmektedir.

Bu sentetik dünya içinde yer alan sanal mekân anlayışı bu araştırmanın merkezinde olup, dijital dünyada oluşan yeni mekânların nasıl belirsizleştiği postmodern düşünce içinde incelenmiştir. Dijital dünyanın kendisi bir sanal mekân sunarken ayrıca kullanıcılar da fiziksel mekânlara ait genel özelliklerin taklitlerini ya da sanal gerçeklik içinde yarattığı temsilleri paylaşır. Postmodern düşüncülerin “hyper

* Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, E-posta: senemgungor@gmail.com

mekân” olarak tasvirlediği sanal mekân değişken, sınır tanımaz ve belirgin olmayan bir duruş sergiler. Metinlerarasılık ve çoğulculuk sanal mekân kullanıcıların kullandığı tekniklerden olup, farklı zaman dilimlerini ve mekânları tek bir mekânın içinde verir.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, Mekân, Sanal Mekân

THE COMPREHENSION OF VIRTUAL SPACE IN THE POSTMODERN WORLD

ABSTRACT

The concept space that has a significant importance within social sciences has experienced a structural change due to the developed communication and information technologies, and started to gain virtual, digital meanings. In this study, the new meanings and conceptions revealed by the concept virtual today regarding the space shall be analyzed based on the different perceptions of the concept space within the course of history, and their reflections shall be addressed from the postmodern perspective.

Hence, the concept space and the meanings created around that concept points at a dynamic field. As one of the most important issues in the postmodernism discussions that became intense in 1980s, the space has entered into a formation shaped by social practices. Within that formation, the virtual space that is a concept allowing construction of the identity socially has emerged. The important issue that must be highlighted here is the fact that the virtual space environments that penetrated in every field of our everyday life has created new spaces. Virtual space environments such as the Internet, social media, blogs and social networks change both the forms of social relationships and spaces, and in this context, new media turns the society into a network society, and creates important social spaces with these networks. The type of socialization that emerges as a result constructs a new social structure through spaces created in the virtual environment.

Virtual space that is within such a synthetic world is at the center of this study, and how new spaces formed through dijital became vague has been analyzed within the postmodern thought. While dijital world itself offers a virtual space, followers are also provided with the general characteristics of some physical spaces. The space that is depicted by the postmodern thinkers as “hyper space” presents in virtual space a variable and ambiguous stance that knows no boundaries. Intertextuality and pluralism are among the techniques that users use for their followers on virtual space, and it gives different periods of time and spaces within a single space. This article will concern itself with contemporary attitudes towards space.

STRUCTURED ABSTRACT

The nucleus of postmodern philosophy has been highly debated in its history and has been accustomed in a large variation of contexts and situations and remains controversial. Whether it is a rejection of tradition or to renew it, an independance from modernist factual consciousness, a complementary role of late capitalism, or an indefinable Zeitgeist, a key to reconciliation of the postmodern temper is the distinction between truth and illusion. One of the central reasonings of postmodernism is the breakdown of the conventional subject-object relations.

In the twentieth century, the postmodern epoch, the societies start to experience the age of the hyperreal. Here there is not a seperation between reality and the representation; the representation determines the “real”. Simulations have become formed on other simulations, and it is unfeasible to mark the origin of the simulacra. This has become the descent path of comprehension of the today’s world and is substantiated in the level of ontology in the virtual space.

This article explores the historical presentation of the understanding/production of space and chart the movement between space and postmodernism. By doing so, it will be shown that how space has changed from an absolute to an abstract one by making a contribution to understanding and interpreting postmodern space that bears the mark of the virtual. Focusing on the postmodernist, hyper textual and material characteristics of virtual spaces will be illustrated by highlighting how postmodern space is characterized not by a new conception of space, but by a new conception of the way space is filled.

The postmodern understanding of space as multilayered, plural and provides the backdrop against which many types of image can be projected. It is decentered, dispersed and networked. In this framework, this article examines the postmodern space in the digital age. In contemporary culture, people live out latitude lives in digital world where they can stamp out their identity and lifestyles in whichever paths or forms they choose. In another words, virtual spaces spread out the alternatives in different fields of life, including politics, communication, beliefs, leisure, education and healthcare which have had penetrative alterations in many societies. The creation (man made) of virtual spaces has composed a new way understanding of the meaning of space.

Virtual space is a term of rising and expanding significance in today’s world. As Kellerman (2016: 30) addresses that virtual space is “the visual presentations of real space and material artifacts in all forms”. Virtual spaces within cyberspace may be possibly involved within virtual worlds, which are computer-composed simulated habitats, often letting for multiple users. The geography of online world contains “artificial” and unembodied information. The users interpret life online through switching from one internet window to another, experience the practice and exit as they will.

Virtual spaces have penetrated the physical spaces by touching and changing the perception of the user’s experience of the environment. In its beginning cyberspace was used as something that was out there, as an imaginary space that had a clear distinction from physical space but that was ensnared with it a chance. Moreover, virtual space enacts a

blurring of boundaries, which extends geographical borders and challenges a users' persistence within the postmodern era. While many discussions regarding the virtual space have centered on the notion that an alteration to traditional structural forms has occurred postmodernity embeds the realization that forms or operates in a state of continual change.

This article establishes a framework for interrogating space through brief explorations of discursive meanings. The concept of space is extended to include not only physical but also virtual space as well. Virtual space is produced and reproduced. At last, this study argues that virtual space is postmodernist because it can be interpreted in an unlimited number of ways by an unlimited number of individuals. These individual interpretations are formed from a lived space, they are shaped by social and cultural factors that become trended in similar groups of people. It is in this way that affective readings can be created and triggered, interactive space is designed from the users' experience of the life and their understanding of how the choices of the people from this world can be affected.

Keywords: Postmodernism, Space, Virtual Space

Giriş

Postmodern düşüncenin, mekân algısı belirsizliklerle kendini gösterirken, detaylı mekân tasvirlerinin bulanıklaştığı gözlemlenir. Modern düşünce içinde mekân kendini simgesel değerler üzerinden gösterirken, postmodern düşünürlerce “hyper mekân” olarak adlandırılan mekân ise değişkenliklerin sıklıkla yer aldığı, belirginliklerin olmadığı bir yer olarak açıklanır. Lefebvre, gündelik yaşam aktivitelerini zaman ve mekân süreçleri çerçevesi içinde inceleyerek, mekânın, mekânsal bağlamının toplumsal değer ve anlam algısından üretildiğini belirtmiştir (Schmid, 2008: 25-46). Günümüz teknolojiye dayalı bilgi toplumu, mekânlara dijital yeni özellikler kazandırmakta, mobil iletişim teknolojileri ile de etkileşimin yüksek olduğu sınırsız mekânlar olmuştur.

Mekânların görsel kolaj biçiminde yer aldığı geleneksel medya yerini günümüzde gerçeklik ile temsili arasındaki ilişkinin belirsizleştiği yeni medyaya bırakmaktadır. Günümüzde, dijital dünyanın hızla toplumsal yaşama entegre olmasıyla, gündelik yaşamın her alanına nüfus eden yeni medya adı altında yeni mekânlar yaratmıştır. Yeni medya ortamında yer alan karmaşık bilgi aktarımı yapısı gündelik yaşam eylemlerinin fiziksel mekânlarını değiştirmiş, yeni dönüşümler yaratmıştır. Gösterge ve imaj tüketimine dayalı postmodern toplum kendine gibi sosyal medya gibi farklı sanal mekânlara ait yansımaların toplumlar tarafından tüketildiği ve yansımaların özgünden daha gerçek biçime girdiği küresel mekânlar yaratmıştır (Çubuklu, 2000: 63).

Toplumlar da değişen geleneksel mekân algısı, bu yapılandırmalarla birlikte yeni bir kültürel düzenin de oluşmasına sebep olmuştur. İletişimin küreselleşmesi, sosyal ilişkilerin de küreselleşmesini beraberinde getirerek *siber mekânlar (sanal mekânlar)* ortaya çıkmıştır. Sanal mekânlar, sanal gerçekliğin en önemli unsuru internet ile gündelik aktivitelerin ve deneyimlerin merkezine yerleşmişlerdir. Bu sanal mekânlar yeni etkileşim ve dönüşüm ortamı olarak yeni iletişim modellerini yapılandırmakta olup aynı zamanda da sanallığın içinde kullanılan terimlerle de bize “sanal dünyanın” adreslerini, pencerelerini gezinme (navigation) imkânı yaratmıştır.

Bu çalışmada öncelikle mekân, kavramsal ve kuramsal çerçevede ele alınarak, tarihsel gelişim çizgisi değerlendirilmiştir. Ardından postmodernizm kavramsal olarak incelenerek, mekânın tarihsel

süreç içinde edindiği farklı anlam örüntülerinin günümüz postmodern dünyasında kazandığı yeni anlam ve algılar yeni medya çerçevesi içinde irdelenmiştir.

1. Mekân Kavramı ve Etrafında Oluşturulan Anlam Örgüsü

Arapça bir kelime olan mekânın sözlük anlamı “var olanların içinde yer aldığı, tüm sınırlı büyüklükleri içine alan uçsuz bucaksız büyüklük; boşluk; sınırsız ortam; yer kaplama” dır (Cevizci, 1997: 468-9). *Kevn* sözcüğünden türeyen mekân aynı zamanda “varlık; oluş; sınırsızlık ve süreklilik; belli bir şekle girmek vb.” anlamlarına da barındırmaktadır (Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2007: 846). Mekân kavramı hakkında yapılan ilk çalışmalar, çoğunlukla kültür coğrafyacıları ve mimarlar tarafından gerçekleştirilmiş olup, insan ve çevresi arasındaki ilişkinin sosyal bilimlerin birçok alanının ilgi alanına girmesiyle günümüzde multidisipliner bir hal almasıyla sonuçlanmıştır.

Tarihte kavrama ilişkin ilk anlam yükleyenlerden Aristotle, mekânı, tüm yön ve özellikleri içeren yerlerden (space) oluşan etkin bir “saha” olarak yorumlamıştır (Demirkaya, 1999: 4). Parmenides ise mekânı var olmayan bir şey, mutlak bir yokluk olarak irdeler. Descartes, mekânı maddeyle özdeşleştirerek asla boş bir mekânın olamayacağını çünkü mekânın içinde bulunan cisimlerden ayrıldığını savunmuştur. Leibniz ise mekânların mantıksal birer ürün olarak sadece toplumsal ilişkiler sonucu oluşan bir durum olduğunun altını çizerken (Cevizci, 1997: 468-9), Kant ise mekânı, maddeden farklı ve ondan bağımsız olarak vurgulamıştır (Demirkaya, 1999: 5).

Jameson, gündelik yaşamımızda yer alan kültürü belirleyen mekânsal kategoriler olduğunu belirterek mekânın yalnızca coğrafyanın temel konusu olmadığını aynı zamanda sosyal bilimlerin de çalışmalarına girdiğini vurgular. Bu çerçevede Braudel ise sosyal bilimlerin tüm dallarının insanı nasıl mekân içerisinde kavramsallaştırma çalışmalarına ağırlık vermeleri gerektiğini belirtir (Akt.: Işık, 1994: 8-9). Giddens (2005: 384), tüm toplum ilişkilerinin zaman-mekân düzleminde ortaya çıktığını ve mekânsal yansımalar olmadan zamanı incelemenin mümkün olmadığını belirtir. Bunun gibi, coğrafya anlayışındaki mekân, günümüzde ise iktidar mekânları, eğlence mekânları, eğitim mekânları, direniş mekânları, kişisel gelişim mekânları, korku mekânları, teknoloji mekânları, sanal mekânlar, vb. gibi anlamları edinerek farklı alanların içine nüfus etmiştir (Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2007: 848).

İnsan ile mekân arasında var olan etkileşimli ilişki, mekânın sadece ontolojik bir anlamı olmadığını aynı zamanda da insanın yaşamında çok etkin bir boyut olduğunu savunan Harvey (2003: 11-34), mekânsal biçimlerin toplumsal süreçler içinde şekil aldığını belirtmiştir. Soja (1996) ise Lefebvre’nin “temsilin mekânlarından” esinlenerek Üçüncü *Mekân* kavramlaştırması yapar. Her şeyin bir araya geldiği, öznel-nesnel, soyut-somut, gerçek-hayal, ayrımlarının olmadığı bu Üçüncü Mekân’da farklı bir araya gelişlerin (kişi, aktör ve bağlamın) kurgulandığı “melezlik” meselesinin altı çizilir.

Sosyal bir inşa olan mekânlar, toplumların belirli kalıplar içinde düşünmelerini ve yaşamalarını sağlarken şimdiki kurmada ve geleceği planlamada önemli bir araç konumundadır. Birbirlerini sürekli ve dinamik bir şekilde biçimlendiren toplum ve mekan ilişkisi bir sosyal ilişki tarafından yapılandırılmakta olup aynı zamanda da sınıflar, bölgeler, adetler gibi güç meselelerinin de eylemleştirdiği süreçlerdir (Shields, 1991: 57). Urry (1999: 97), resmin tamamını görmek için mekanın sosyal inşa edilişi çerçevesinden bakılması gerektiğini belirterek yalın mekanların olmadığını, sadece mekânsal ilişkilerin ve mekânsallaşmaların var olduğunu savunmuştur. Mekân somut hale büründükçe ve kazandığı anlamlarla zenginleştikçe simgesel ve mecazi kazanımlar elde eder hâle gelir (Schick, 2001: 7).

Urry (2015), “taking place” (yer almak ve/veya gerçekleşmek) deyişi ile eylemin mekânda gerçekleştiğine işaret ederek mekânsal var oluşa dikkat çeker. Mekân sosyolojisinde Urry (2015), öncelikle mekânsal olanın toplumsal olandan ayrılamaz olduğunu belirterek mekânın, tek başına kurgulanmadığını ve anlam bulamadığını vurgular. Üç farklı mekânsallaşmanın mevcut olduğunu savunan Urry, bunları şu şekilde açıklar: Birincisi, günlük yaşamın rutinleri zaman- mekân içinde

dağıtılırlar. İkincisi, toplumsal kendilik nesneleri (üretim ilişkileri, devlet, sivil toplum, sınıflar vb.) ancak zamansal ve mekânsal bağlantılar sayesinde gelişir.. Üçüncüsü ise bu toplumsal kendilikler, zaman ve mekân anlatıları ile dinamik bir ilişki içindedir (Urry, 2015: 98-100).

Türkçede mekân kavramı ve yer kavramı kullanım bakımından bir ayrıma sahip olmasa da gerek kapsam ve gerekse içerik açısından farklıdır. Hayden (1997), yer kavramı için ev tınısına sahip bir konum olarak betimlerken kentin kamuya ait açık alanları gibi anlamları da taşıdığını belirtirken toplumsal hiyerarşide yer alan bir pozisyon anlamına da geldiğini vurgular. Mimarlık, kültürel çalışmalar, fotoğraf, film, şiir, gezi kitaplarının yazarları, estetikliğe biçim vermek için “yer” kavramını bir duygu akışında kullanırken, açıklamanın bir alternatifi olarak “yerin kişiliği” isimlendirmesini tercih ederler. Öznelliğin ve deneyimin vurgulandığı bir anlayışa sahip yer, Cresswell’e (2004) göre mekâna göre daha somut bir kavramdır. Augé de (1995), “yer” kavramının post modernliğin etkileriyle tekrar ele alınmasını savunmuş, “yer olmayan” mekânların bu dönemde üretildiğini iddia etmiştir. Değişim geçiren yer, “yer-olmayanlara” dönüşmüş, ruhu olmayan, anlamdan, deneyimden, pratikten bir anlamda yoksun geçiş noktaları (süpermarketler, fast-food alanları hava alanları, tatil köyleri, vb.) olmuştur.

De Certeau (1984) ise, mekânın eylemler tarafından üretildiğini, yer için de, üzerinde eylemlerin meydana geldiği boş bir sistem olarak görür. Başka bir deyişle mekân pratik edilen yer olup, belli bir varlığın hem tek yönlülüğünü hem de durağan olma durumudur. Harvey (1991: 294), yeri (place) iki tanımla açıklar. Birincisi, “yer” bazı sosyal süreçler sonucu oluşturulmuş zaman ve mekân haritasında bir durum ya da konumdur. İkinci tanımda ise “yer”, zaman ve mekân düzleminde oluşan bir ‘süreklilik’ ya da ‘oluş’tur. Tuan’da (2003: 3), insan ve yer arasında bir duygusal bağ olduğunu savunarak, özgürlüğün yansıması olan mekânın geleceğe vurgu yaptığını ve bunun sonucunda da hep dinamik ve hareketlilikle eşleşeceğini, ancak “yer”in hep bir dinginlik içerdiğini belirtmiştir. Yer kavramı yerine *lokal* terimini yeğleyen Giddens (1999: 171-2), mekânın bir etkileşim alanı yaratmasından ötürü yerden ayrıştığını savunur. Shields (1991: 42) ise “yer” için mekânların alt gruplarına ait olduğunu savunmuştur. Toplum-mekân sarmalı içinde mekân, öznesi tarafından deneyimlenirken bireysel ve sosyolojik kendilik nesnelerin, toplumsal yapıların, kültürel yorumların, politikaların ve ideolojik çözümlemelerin yansıdığı bir sürecin çıktısı olmuştur. Kısaca, “yer”leri ve mekânları zıt kavramlar olarak düşünmek yerine insanın algılamalarını ve deneyimlerini aktaran konumlar olarak yorumlamak gerekir.

2. Postmodernizm ve Postmodern Dünya

Postmodernizmin tanımında bir kesinlik mevcut değildir. Her yazar postmodernizmi, kendi bakış açısından yorumlayarak bir kılıfa sokmaya çalışır. Kimine göre postmodernizm modernizmden bir kopuş kimine göre ise modernizmin bir üst seviyesidir. Bazı araştırmacılar da postmodernizmi bir kolaj tekniği olarak betimlerken bazıları da tarihin sonunu ilan eden bir akım olarak ifade etmektedir (Fukuyama, 1993, 13-52). Günümüz dünyasının bir postmodern çağ olduğu ileri sürülürken aynı zamanda bu süreçte aklın sınırları genişlemiş, ideolojiler tükenmiş, mekân ve zaman anlayışımızın boyut değiştirmiş olduğu ifade edilir. Lyotard (1991: 8-9) “üstanlatıların¹ sonu” diye tanımladığı postmodernizmi, bilimde ve bilgide geçerli olan tek bir üstanlatının değiştiğini ve dönüştüğünü savunur.

Postmodernizm hakkında yapılan araştırmalar 1980’li yıllarda ivme kazanmış, içeriği kavramsal boyutlarda incelenmiştir. İçerik olarak bazı araştırmacılar postmodernizmi yeni teknolojiler çağı olarak yorumlamış, küreselleşme kavramıyla birlikte “enformasyon devriminin” bir algısı olduğunu belirtmiştir. Gündelik yaşamdaki değişiklikler, teknolojik devinimlerle birlikte şekil değiştirmiş, geleneksel medyanın alternatifi yeni medyanın toplumsal süreçleri değişime uğratmıştır. Bazı

¹ Üstanlatı farklı anlatıları tek bir kural içinde, çokluğu tek bir anlatıya indirmedir Lyotard’a göre modernizm bilgiyi organize eden bir üstanlatı türüdür (Readings, 1991: 48).

araştırmacılar ise postmodernizmi çoğullaşma ve parçalanma olarak betimlemiş başlama ve bitişin olmadığı süreçler olarak ifade etmişlerdir (Soykan, 1993, 117).

Baudrillard'a göre postmodernizm, sibernetik (güdümlü bilim) tarafından yönetilen bir enformasyon ve göstergeler çağıdır. Ona göre postmodern dünyada imaj, simülasyon ve gerçeklik arasındaki sınırlar ortadan kalkmış, kitlelerin sürekli mesajlarla çevrelediği durumlar oluşmuş ve bunun sonucunda da postmodern dünya anlamdan yoksun bir hale gelmiştir (Aktaran, Best ve Kellner, 2011). Bu çerçevede postmodernizm için gerçek bilimin somutlaştırdığı akıldan ve temel gerçeklikten kuşku duyan bir düşünce tarzı olduğu söylenebilir.

Postmodernizm nasıl tanımlanırsa tanımlansın temel yapısını modernizm içinde bulan “yeni” bir felsefi bakış, sosyolojik düşünce, biçim ve yeni bir söylemedir. Sınırları var olan bir tanımın içine sığmayan postmodernizm kullanıldığı farklı alanlara bağlı olarak yeni ve değişik anlamlar edinebilir. Felsefe alanında kendisinden önceki epistemoloji, ontoloji ve etik yaklaşımları sorgulaması onu betimlerken aynı zamanda eklektik bir tavırla yeni ve farklı olanı da yansıttığı söylenebilir. Kimi zaman karşı duruşların içinde yer alırken kimi zamanda geleneksel tartışmaların merkezinde kendine yer bulur (West, 1998: 261).

Tek bir dünya içindeki çeşitlilik, ileri teknolojiler ve iletişim alanındaki gelişmelerle birlikte yeniliklerin ve bilginin hızlı aktarımına yol açmıştır. Günümüz toplumları da meydana gelen bu değişimlere ve gelişmelere, interneti yaygın bir biçimde kullanarak bilgi alışverişini siyasi, ekonomik ve kültürel düşünce bazında yaymaktadır. Büyük ölçekli üretime dayalı sosyal ve ekonomik organizasyonlar yerini postmodern dönemde bilim ve teknolojiye bırakmış ve bilgi bir sistem içinde toplanmaya başlamıştır. Postmodern dünya anlayışı da bu çerçevede bilginin keşfinin, icadının, imâlinin ve üretiminin giderek daha çok önem kazanması biçiminde şekillenmesi olmuştur. Bu karşılıklı etkileşim süreci de toplumda yeni mekânların oluşmasına sebep olmakta, toplumun geleneksel mekân algısı değişmektedir.

3. Postmodern Mekânlar

Modern dönemde, mekân konusundaki çalışmalar kesinlikler ve sınırların çizilmesi üzerinedir. Modern mekân algısı, tanımlanabilir özellikler içinde gerçekliklerin mekândan ayrı tutulmadığı ve sıkı bağların kurulması biçimindedir. Lefebvre, mekân algısında parçalanmanın 1910'larda başladığını belirtir ve o döneme kadar mekân, belirli sınırlara ve anlamlara sahipken, daha sonra, bu mekân anlayışının değiştiğini ve farklı alanlarda bu değişimin etkilerinin görüldüğünü belirtir (Lefebvre, 1991: 25). Postmodernist düşünürler ise bu mekânsal algı değişiminin Jameson'ın “Aşırı-uzam”² olarak adlandırdığı anlama biçiminin sonucunda oluştuğunu savunurlar. Bunun sonucunda öznelere kendi yerlerini bulmaları da zorlaşmıştır.

Postmodern mekânın derinsizliğinde, özne kendi benliğini kaybeder. Mekân kendi konumunu belirleyemez ve onunla etkileşimli ilişki kuran öznenin kendi konumunu bulması zordur. Modern mekân somut bir uzamken, postmodern dönemde soyutlaşır. Postmodern dünyada sınır ve kurallar yoktur ve bu durum mekân çalışmalarında da gözlemlenir (Uçan, 2009: 2291). Postmodern dönemde mekân artık, bambaşka bir boyut kazanmış, tasvirler kısalmış “hyper mekânlar” oluşmuştur. Mekânsal engellerin ortadan kalktığı (Cevizci, 213: 782) süreçler sayesinde örneğin bazı bilgisayar markalarının, dünyanın çeşitli bölgelerinde üretilen parçalarının ABD’de birleştirilmesi fırsatları oluşmuştur.

Kolaj mekân algısı, “küresel köy” yapısının teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak oluşmuş, yan yana gelmesi düşünülemeyen mekânların yan yana duruşlarının olduğu durumlar meydana gelmiştir. Örneğin, Paris’e ait mekânsal bir özelliğin ya da ABD’nin modern mekân ayrışımalarının İstanbul’da bir kafede yer alması iki mekânı yan yana getirmiştir. İnsanlar, internetle birlikte kendi

² Mekân anlayışı bu çerçevede içerisi-dışarısı kategorilerinin etkisini yitirdiği ve mekânsal konumlandırmanın ortadan kaybolması olarak değişir (Jameson, 2011: 156).

coğrafyalarının dışında dünyada gerçekleşen olayları hatta savaşları, aynı anda izlemektedirler (Sim, 2006: 51). Virilio (1989: 112), siber-uzamla insanların, somut mekân içinde dolaşmaya ihtiyaç duymadığını belirterek bu esnek mekân ile maddenin sınırlarını zorlarlar. Bu sebeple, siber mekânlar icat edilebilir ve/ya da kolaylıkla silinebilir.

Postmodern mekânlar, bilinen mekân algısını tümüyle değiştirir ve İnternet ile de fiziksel olarak mekânlarda bulunulmasına gerek kalmaz. Harvey (1969) postmodern kültürün mekânın dönüştürülmesinde önemli bir rol oynadığını belirtir, nitekim Çantada ya da ceplerde taşınan bilgisayarlar ve akıllı telefonlarla Postmodern öznel, bulundukları yerden dünyanın diğer bir ucunu kolaylıkla sanal olarak gezebilirler. Bu çerçevede içerisi ve dışarısi kategorileri önem yitirmekte, neyin iç neyin dış olduğu belirsizleşmektedir.

Günümüz popüler kültürü postmodern mekânla var olmaya, görünür kılınmaya, temsil edilmeye devam eden bir yapıdadır. Harvey'in (1969) "zaman-mekân sıkışması" kavramı, her coğrafyanın kendine özgü bir hikâyesi olduğu, her bir mekânda deneyimlenecek bir şeylerin olduğu, postmodern mekân çalışmalarına ayrı bir bakış açısı sağlamıştır. Bu bakış açısı, hem postmodern düşünürlerin betimlediği kültürel göreceliliği savunurken hem de postkolonyal eleştirilerin ifade ettiği "öteki" coğrafyaların bakışından kültür algılamasının ya da deneyimlemesinin sonucu ortaya çıkan bilgi inşasının yaratılmasını da sağlamıştır. Bu nedenle, mekânların özgünlüğünü esas alan kültür çalışmaları çoklu ve sınırları olmayan bir mekân algısı oluşturmuştur.

2008 yılı Nobel ödülünün, ekonominin mekânsal ve kültürel bağlamını öne çıkaran Krugman'a verilmesi, 1990'larda küreselleşmeyle birbirinden değişik olan yerelliklerin ya da mekânsallıkların çalışmaya başlanmasının bir çıktısıdır. Sanayi, (Asheim, 1996; Amin and Thrift, 1992) değişen mekânsal boyutlarla yeni kavramlar edinmiş, günümüz ekonomik faaliyetlerinin yalnızca fiziksel mesafenin yarattığı taşıma ve ulaştırma maliyetleri ya da mekânsal işgücü bölünmesi olarak sorgulanmamaya başlamıştır. Yeni postmodern dünyada ekonomik yapı çoklu ölçeklerle başka coğrafyalarla bağlantılar kurmuştur. Sosyal ve ideolojik üretim alanı olarak mekân, bağımsız ve edilgen durumuyla çok boyutlu ilişkilerin oluşturulduğu soyut biçime kavuşmuştur (Soja, 1989). Postmodernizm süreci sonunda mekân algısında ortaya çıkan bu değişim bugünün toplumsal gerçekliğinde yer alan karmaşa ve parçalanmışlıkta yansımaktadır. Çoklu perspektiflerle mekân postmodern dünyada kısaca işlenerek sınırlardan kurtarılmıştır.

4. Postmodern Mekân ve Sanal Mekân

Modern dönem öncesi toplumlarda mekân ve yer aynı anlamlarda kullanılırken, belirli sınırlar içindeki toplumsal ilişkilere işaret etmekteydi. Toplumsal yaşamın etkinlikleriyle belirlenen mekân fiziksel eylemlerin meydana geldiği tasvirlerle organik bir biçime sahipti. Modern dönemlerde ise zamanın bölünebilir ve evrensel ölçülebilir şekil kazanması mekânın da yeni anlamlar kazanmasına sebep olmuştur. Giddens'a (1998) göre modernlikle birlikte, kapitalist ekonominin dünya geneline yayılması sonucu mekân yüz yüze ilişkilerin etkinliğinden ayrılarak artık sadece somut bir kavram kılıfından çıkmıştır. Aynı zamanda da toplumsal etkinliklerin vuku bulduğu fiziksel özelliklerinden de sıyrılan mekân, böylece her yerde ve her zaman istenildiği şekilde düzenlenebilir ve bölünebilir kavram olmuştur.

"Yaratılmış mekânların" 2000'lerle hız kazanmasını kapitalist ilişkilerin bir çıktısı olarak gören Urry (2015: 48), mekânın, yerin ve bölgenin küreselleşme süreçlerinin sonucunda yeni biçim ve anlamlar edindiğini belirtir. Bu süreçle birlikte mekân algısı değişmiş, bir dönüşüm içine girmiş, tüketimin de alanı olarak, bir tür 'mekân tüketimi'ni içermiştir. Sanayileşmeyle birlikte mekân daha önce tarımsal ilişkiler sonucu şekillenme anlamını yitirmeye başlamış, iş dünyası için üretim sürecinin bir parçası haline gelmiştir. Bu yapılanmanın sonunda, tüketim merkezli kentlerde mekân olgusu çağımızın postmodern dünyasında parçalanmışlık ve bölünmüşlikle yeni bir perspektif kazanmıştır. Postmodern yapılandırma sonucu metalaşan mekânı Urry (2015: 187) modernleşme sonunda soyutlaşan,

mantık sınırlarını zorlayan, homojen ve mimarinin temeli olarak görürken; postmodernist düşünce ile lokal çalışmalara ağırlık veren ve değişik biçimlere giren kökenlerini geleneklerde yaratan, kimseye benzemeyen, hem belirsiz hem de bir bağlama bağlı olarak görür.

Modern kentlerde tüketim amaçlı yeni mekânların oluşumu (AVM'ler, süpermarketler, vb.) ve iş dışı zaman geçirilen mekânlar (cafeler, barlar, lookantalar, vb.) modern kentte 'mekânın tüketimi' hızlandırmıştır. Baumann (2006: 25), işlenmiş ve örgütlenmiş mekân artık teknik kapasite ve teknik eylem hızı ile oluşmaktadır. Görsel tüketim malzemelerinin kolaj biçiminde TV ekranlarında anlık geçişi, geleneksel zaman yapısını yok ederek mekana ait algının değişmesine yol açtığını belirtir. Bununla birlikte gerçeklik ve temsilin arasında var olana ilişki gün geçtikçe bulanıklaşmakta olup postmodern toplumlar gösterge ve imaj tüketimi üzerine şekil almaktadır. Temsilin orjinalden daha gerçek olduğu bu dönemlerde, kurgulanmış yeni mekânlar TV ekranlarına, sonra da dijital ortama taşınmaya başlamıştır.

Önce televizyonun toplumsal yaşama entegrasyonu yeni bir kamusal yaşam biçimi yaratılmış ve dış deneyim ile iç deneyimin ilişkisi Castells'in belirttiği gibi "görüntü mekânları" sonucunda birbirinden kopmaya başlamıştır (Akt. Morley ve Robins, 1997: 56). Günümüzde, önceleri uydu ve kablolu yayınlar aracılığıyla başlayan şimdilerde de dijital yayınlarla birlikte artık bu "görüntü mekânları" dünyanın en uzak köşelerine ulaşabilmektedir. Toplumlarda yer alan geleneksel mekân algısının yitirilmesine sebep olan bu çoğul eylem, yeni bir dijital kültür yapının da oluşmasına neden olmaktadır. İletişimin küresel boyutlara ulaşması, sosyal ilişkilerin de küreselleşmesini sağlayarak *siber mekânların* (sanal mekânlar) ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Sanal, gerçeğin katmanlarından biri olup gerçeğin karşıtı değildir. Sanal kavramı, gerçek olanı tanımlarken somut olmayı da tanımlar (Franck, 2000). Sanal gerçeğin değil, sahibinin zıddıdır (Kayapa, 2003). Baudrillard ise sanal ortamları "simülasyon" olarak betimlerken, medyayı daha çok da televizyonu sanal ortam olarak yorumlar. Bu noktada gerçekliten koparılmış kültürel nesneler temsil yoluyla kelimelerin ve imgelerin içine sıkışmıştır (Uluoğlu, 2000). Mekânlar arası hiyerarşi, kullanıcının nereye hangi pencereden gireceği belli olmadığından silikleşmiştir. Ayrıca, mekânsal görünümde her an değişebildiğinden önemini yitirmiştir (Boyer, 1996).

Sanal mekân, tanımı olmayan, sınırsız, esnek ve sürekli değişkendir ve geleneksel mekândan özerk bir zemini vardır. Fiziksel kuralların yer almadığı siberuzayda, gerçek dünyanın bir izdüşümü olarak yeniden yaratılır ve yaratılan bu dünyada yeni gerçeklik düzeni vardır. Siberuzay sınırları olmayan alanıyla kullanıcılarına istemedikleri kadar özgürlük sunmaktadır. Fiziksel dünyadan öykünen sanal mekânlar maddesiz maddelerden oluştuğu için sınırları, dokuları, renkleri, yüklenen sınırsız göstergelerle sürekli değişir, deneysel alan sağlar. Siberuzayda inşa edilmiş bir mekân, fiziksel biçimlenmeye ve statik olmaya ihtiyaç duymaz. Bunun sonucunda da sınırları olmayan bir mekân kavramının kapıları açılır.

Günümüzün metropollerinde sosyal işlevleri bulunan merkezler ortadan kalkmış, yerini sanal mekânlar üstlenmiştir. Ticaretten, çalışmaya, eğlenceden eğitime olan tüm yaşamsal etkinlikler gerçek mekân yerine sanal mekânlara taşınmışlardır. Sanal mekânlar, internetle birlikte televizyonlardan bilgisayar oyunlarına, sosyal medyadan arama motorlarına kadar günlük yaşamın merkezinde yer almaktadır. Bu mekânlar aracılığıyla yeni etkileşimli iletişim ve dönüşüm ortaya çıkmış, toplum-mekân ilişkisi yeni bir boyut kazanmıştır. Gerçekliğin olmadığı dünyaların yaratıldığı bu sanal mekânlarda, bireyler fiziksel bir temas içinde olmadan sanal gerçekliğin içinde ilişki kurmakta, Robins'in (1999: 164) ifadesiyle toplumsal karşılaşmaların yer almadığı biçimler oluşmaktadır. Bu sentetik mekânlarda zaman donmuş, yerleşik toplumlar oluşmamıştır.

Bireyler, sanal mekânlarda "seyahat", "boş zaman" ve "mesafe" kavramlarına yeni anlamlar yüklemeyerek, geleneksel toplum ve mekânsal bütünlüğün parçalara bölünmesine yol açmıştır. Mekânlar-arası yolculuk, artık *uzaklaşma* hissi vermemekte tam tersine *yakınlaşma* hissini

yaratmaktadır. Coğrafi mekân değiştirmeye alternatif olan sanal mekân değişimi akışkan kimliğe sahip turistlere hızlı bir tüketim imkânı tanımıştır. Paylaşılan mekân görselleri mekânlar arasındaki farklılıkları azaltmış, metalaşmış bir yolculuk anlayışı doğmuştur. Dijital mekanlar yeni bir gerçeküstücülük imkanı ile bireylere mekânsal göstergeleri bir simülasyon biçiminde sunmaya başlamıştır.

Postmodern dünyada mekânsal ve toplumsal yapıların değişimi ile birlikte sanal gerçeklik denen kavram elektronik bir coğrafyanın yaratılmasına katkıda bulunmuştur (Morley ve Robins, 1997: 155). Küresel köye evrimleşen günümüz dünyası, sanal mekânlar yaratmaya devam ederken, mekânların hem yapısal hem de anlamsal olarak değişime uğramasına neden olmuştur.

Sonuç

Bu çalışmada son çeyrek yüzyılda postmodern bakış açısıyla birlikte değişen mekânsal anlayış açıklanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, ilk olarak mekân kavramının anlam örüntüsü “yapı” ve “tasarım” çerçevesinde incelenmiştir. Yeni mekân anlayışının yol haritası sanal mekân kavramı üzerinden izlendiğinde, çalışma daha sonra postmodern dünyadaki sanal mekân kavramının üzerinde durmuştur. Çalışmanın temel vurgusu, yeni mekân anlayışı içinde sanal mekânların postmodern dünyada nasıl algılandığıdır.

Mekânı sadece betimleyici bir form olarak değil, yeni bir anlayış biçimi olarak incelemeli ve sosyal durum perspektifinden yorumlamalıdır. Postmodern dünyanın içinde yer alan sanal mekanları da bu perspektifle toplumsal bir metin olarak kabul etmeli ve epistemolojik çoğulculuğa sahip bir balış açısından irdelenmelidir. Postmodern bilincin üzerine inşa edilen sanal mekânlar, dönüşüm ve değişimin devamlı altını çizerek “postmodern coğrafyaların” çıktısı olan mekânsallığa vurgu yapan algılar yaratmaktadır. Bu anlamda günümüz toplumsal gerçekliği fiziksel dünyanın yansıması olan ama kararsız bir mekânsal boyutta yer almaktadır. Böylesine belirsiz ve parçalanmış postmodern mekân algısı olasılıkların ve alternatiflerin olduğu bir etkileşimi de beraberinde getirmektedir.

Sürekli gelişim durumunda olan sanal mekânların teknik dille “yapım aşamaları” hep devam etmektedir. Bireyler kullanıcı rolleri ile gerek sosyal medya aracılığıyla zaman ve mekân çerçevesinde diğer kullanıcılarla etkileşmekte gerek dijital medya ortamında dolaylı ve görsel algılama üzerinden iletişim kurmaktadır. Baudrillard (2003), orjinal ve kopyası ile gerçek ve sahtesi arasındaki farkın bulanıklaşmasını gerçekliğin yok oluşu olarak vurgular. Simülasyon, etkin olduğu post modern dönemin tüm belirsizlikleriyle kendini sanal mekânlarda da gösterir. Hyper mekân deneyimi bireyler tarafından daha gerçek olarak algılanmakta, fiziksel mekânın sınırlılıklarını aşarak başka bireylerle sanal olarak bir araya gelmelerini sağlamaktadır (Tansel İliç, 2015: 127).

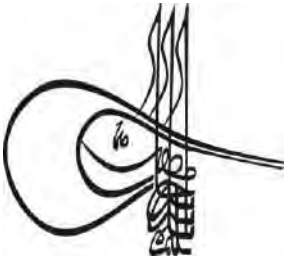
Değişen toplumsal koşullarla birlikte yeni anlamlar alarak şekillenen mekân gerek sanal boyutuyla insanların değerlerini, gerek kültürlerini ve yaşam biçimlerine etki etmeye devam etmektedir. Küreselleşme ile birlikte yaşam alanları genişlemekte, yaratılan hyper mekânlarla da mekân algısı sınırlarından kurtulmaktadır. Bu çerçevede mekânsal okumalar günümüz postmodern toplumlarında tek bir düzlem üzerinden yapılamamaktadır. Çoklu postmodern coğrafyalar yeni bir mekânsal okuma biçimi geliştirmekte, “yeni görme ve anlama biçimlerine açılan kapılar” geliştirmektedir (Burnett 2007: 81).

KAYNAKÇA

- Asheim, B.T. (1996). "Industrial districts as 'learning regions': A condition for prosperity", *European Planning Studies*, Volume 4(4), 379 – 400.
- Amin, A. ve Thrift, N. (1994). *Globalization, Institutions, and Regional Development in Europe*. Oxford University Pres: Newyork.

- Augé, M. (1995). *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. Verso: New York.
- Ayman, Z. (2006). “Bellek Mekânı Olarak Sınır ve Ötekilik: Kars Şehri”, *Toplum ve Bilim*, 107, 145-189.
- Baudrillard, J. (2003). *Simülakrlar ve Simülasyon*. (Çev. Oğuz Adanır). İstanbul: Doğu-Batı Yayınları
- Best, S. ve Kellner, D. (2011). *Postmodern Teori*. (Çev: M. Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Boyer, M.C. (1996). *Cybercities*. Princeton Architectural Press, New York
- Cevizci, A. (1997). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Ekin Yayınları.
- Crang, P. (1997). "Introduction:cultural turns and the (re)constitution of economic geography", *Geographies of Economies*, (Ed.) J.Wills ve R. Lee, 3 -15, Arnold: London.
- Cresswell, T. (2004). *Place: A Short Introduction*. Blackwell Pub.: USA.
- Çubuklu, Y. (2000). “Mekânların Ölümü”, *Varlık*, 1113, 63-64.
- Demirkaya, H. (1999). *Mekân Kavramının Tarihsel Süreç İçinde İncelenmesi ve Günümüzde Mekân Anlayışı* (Yıldız Teknik Üniv. Fen Bil. Enst. Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Ecevit, Y. (2013). *Kurmaca Bir Dünyadan*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Franck, O.A. (2000). *Düşünce İçin Mimarlık – Sanallığın Gerçekliği*, Mimarlık ve Sanal Gerçeklik Dosyası, Arredamento Mimarlık, Kasım Sayısı, Boyut Yayıncılık, İstanbul.
- Fukuyama, F. (1993). *Tarihin Sonu Mu?*. Çev: Yusuf KAPLAN, Rey Yayınları: Kayseri.
- Giddens, A. (1999). *Toplunun Kuruluşu*. (Çeviren: H. Özel). Bilim ve Sanat: İstanbul.
- Giddens, A. (2005). *Sosyal Teorinin Temel Problemleri*. (Çeviren: Ü. Tatlıcan), Paradigma: İstanbul.
- Harvey, D. (2003). *Sosyal Adalet ve Şehir*. (Çeviren: M. Morali), Metis Yayınları: İstanbul.
- Harvey, D. (1969) *Explanation in Geography*. Hodder Arnold Publication.
- Hayden, D. (1995). *The Power of Place: Urban Landscapes as Public History*. Mit Press: Cambridge.
- Işık, O. (1994). “Değişen Toplum/Mekân Kavrayışları: Mekânın Politikleşmesi, Politikanın Mekânsallaşması”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 64–65, Kış
- Jameson, F. (1994). *Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı*. (Çev. Nuri Plümer), Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Kayapa N. (2003). *Sanal, Sanal Kültür ve Mimarlık*, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kellerman, A. (2016). *Geographic Interpretations of the Internet*. Springer: Dordrecht
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Blackwell: Oxford.
- Lyotard, J. F. (1991). *The Inhuman: Reflections on Time*. Polity Press: Cambridge.
- Morley, D. Ve Robins, K. (1997). *Kimlik Mekânları*. (Çeviren: E. Zeybekoğlu), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Readings, B. (1991). *Introducing Lyotard Art and Politics*. Routledge: London.
- Robins; K. (1999). *İmaj*. (Çeviren: N. Türkoğlu), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Schick, I. C. (2001). *Batı'nın Cinsel Kıyısı: Başkalıkçı Söylemde Cinsellik ve Mekânsallık*. (Çev: S. Kılıç- G. Sarı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Schmid, C., (2008). "Henri Lefebvre's theory of the production of space: towards a threedimensional dialectic", K. Goonewardena et al., *Space, difference, everyday life: reading Henry Lefebvre* (p. 27-45). New York: Routledge
- Scott, A.J., (2006). "A perspective of economic geography", *Economic Geography: Past, present and future*, (Ed.) S. Bagchi-Sen ve H.L. Smith, Routledge Studies in Economic Geography, 56-79.
- Shields, R., (1991). *Places on The Magrin: Alternative Geographies of Modernity*. London: Routledge.
- Sim, S., (2006). *Postmodern Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü*. (Çev: M. Erkan, A. Utku). Ankara: Babil Yayınları.
- Soja, E., (1996). *Thirdspace*. Malden: Blackwell.
- Soykan, Ö. N., (1993). *Türkiye'den Felsefe Manzaraları*. Yapı-Kredi Yayınları: İstanbul.
- Tansel, İliç, D. (2015). Sosyal Reyting: Biri Ne İzlediğimizi İzliyor. Sedat Özel (Ed.), *Yeni Medya Çağında Televizyon*, s. 109-128. İstanbul: Derin
- Tuan, Y., (2003). *Space and Place*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Uçan, H., (2009). "Modernizm/Postmodernizm ve J. Derrida'nın Yapısökümcü Okuma ve Anlamlandırma Önerisi", *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/8 Fall 2009, p. 937-950.
- Uluoğlu, B., 2000. –miş Gibi, Mimarlık ve Sanal Gerçeklik Dosyası, Arredamento Mimarlık, Kasım Sayısı, Boyut Yayıncılık, İstanbul.
- Urry, J., (2015). *Mekânları Tüketmek*. (Çev. R. G. Ögdül). Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Virilio, P., (1989). "The Least Vehicle", *Looking Back on the End of the World*. Ed. D. Kamper ve C. Wulf. New York: Semiotext(e).
- West, D., (1998). *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*. (Çev. Ahmet Cevizci). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Yıldız, M. Z. ve Alaeddinoğlu, F. "Küreselleşme Çağında Değişen Mekân Algılayışları", *İcanas* 38, 845-862.

Turkish Studies CUDES 2019

Volume 14 Issue 5, 2019, p. 105-118

DOI: 10.29228/TurkishStudies.22982

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 10.05.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.08.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (11.06.2019)-Referee 2 (24.05.2019)

This article was checked by iThenticate.

EKONOMİK GÜVEN ENDEKSİ İLE TÜKETİCİ VE REEL KESİM GÜVEN ENDEKSLERİNİN ÇARPAN ETKİSİ (2007-2018 TÜRKİYE EKONOMİSİ ÖRNEĞİ)

Zişan YARDIM KILIÇKAN - Rıdvan KARACAN***

ÖZ

Çalışmada, ünlü iktisatçı J.M. Keynes'e ait "Yatırım Çarpanı" kavramından hareketle, bir ekonomide üretim, tüketim ve güven ortamı gibi unsurlar arasındaki ilişki incelenmiştir. Üretim ve tüketim, ekonomik faaliyetlerin hem sebebi hem de sonucu niteliğindedir. Günümüzde iletişim teknolojisinin gelişmesiyle birlikte bilgiye ulaşmak kolaylaşmıştır. Artık iktisadi birimler üretim ve tüketime ilişkin kararların alınmasında tahminlerden ziyade sağlam verilere dayalı bilgi alışverişlerini tercih etmektedirler. Dolayısıyla, güven unsuru gerek siyasi gerekse iktisadi otorite tarafından ihmal edilemeyecek kadar büyük önem arz etmektedir. Ekonomik güven endeksi, tüketici güven endeksi ve reel sektör güven endeksi gibi değişkenler üretici ve tüketiciler için gösterge niteliğindedir. Ayrıca bir ekonomide tam istihdam koşulları geçerli olsa da güven ortamı tesis edilmediği sürece ekonomik canlanmayı sağlamak mümkün olmamaktadır. Parasal otoritenin öncelikle bu olumsuz durumun tespitini yapması, buna göre önlem alması gerekir. Şayet güvensizlik tamamen talep eksikliğinden kaynaklanıyorsa talep artırıcı para ve mali politikalarının izlenmesi yerinde olacaktır. Ancak, ekonomiye olan güvensizlik sosyal, siyasi veya dış kaynaklara dayalı oluyorsa, yerinde tespitler ile kamuoyuna açıklayıcı şeffaf politikaların izlenmesi, ileriye dönük makro ekonomik hedeflerin net bir şekilde belirtilmesi, her şeyden önemlisi bu konuda var olan yasal düzenlemeler dahilinde iktisadi otoritenin üretici ve tüketicilerin zarara uğramayacağı konusunda bilgilendirmeler yapması faydalı olacaktır. Bu gerçekten hareketle, Türkiye ekonomisi için araştırma yapılmak istenmiştir. Çalışmayla

* Dr., Kocaeli Üniversitesi MYO/ Dış Ticaret Bölümü, E-posta: zisany@yahoo.com

** Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi MYO/ Dış Ticaret Bölümü, E-posta: karacanr@gmail.com

Ekonomik Güven ortamının önemi vurgulanmak istenmiştir. Analizler “Johansen Eşbütünleşme Testi” kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak; Türkiye’de ekonomik güven endeksi ile reel kesim ve tüketici güven endeksleri arasında literatürde olduğu gibi uzun vadeli ilişki tespit edilmiştir. Bu bağlamda, ekonomik güven arttıkça üretim ve tüketim, çarpan etkisiyle daha fazla artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çarpan Etkisi, Reel Kesim Güven Endeksi, Tüketici Güven Endeksi, Türkiye, Johansen Eşbütünleşme Testi.

Jel Kodları: E00,E21,C10

MULTIPLIER EFFECT OF ECONOMIC CONFIDENCE INDEX, CONSUMER AND REAL SECTOR CONFIDENCE INDICES (TURKEY’ S ECONOMY SAMPLE: 2007-2018)

ABSTRACT

In this study, the famous economist J.M. Keynes's “Investment Multiplier” concept, the relationship between factors such as production, consumption and environment of confidence in an economy has been examined. Production and consumption are both the causes and the result of economic activities. Today, it becomes easier to reach information with the development of communication technology. Now, economic units prefer to exchange information based on robust data rather than estimation in making decisions regarding production and consumption. Therefore, the element of trust is so important that it cannot be neglected by both political and economic authority. Variables such as economic confidence index, consumer confidence index and real sector confidence index are indicative for producers and consumers. In addition, although full employment conditions are valid in an economy, it is not possible to achieve economic recovery unless the confidence environment is established. Monetary authority should first determine this negative situation and should take precautions accordingly. If insecurity is entirely due to a lack of demand, it would be appropriate to follow the demand-increasing monetary and fiscal policies. But, if the distrust to economy is due to social, political or external sources, following transparent policies that are explanatory to public with sound findings, determining definite pudential macro economical objectives, and foremost economical power informing both the producer and the consumer within the legaslative regulations that they will not be harmed would be beneficial. Based on this fact, it has been decided to do a research on the Turkish economy. The importance of economic trust environment is emphasized with this study. The analyses were performed by using “Johansen Cointegration Test”. As a result, It is determined as a long term relationship between economic confidence index, the real sector’s and consumer’s confidence indices in Turkey like mentioned in the literature. In this context, as economic confidence increases, production and consumption are increasing with a multiplier effect.

STRUCTURED ABSTRACT

In this study, the famous economist J.M. Keynes's "Investment Multiplier" concept, the relationship between factors such as production, consumption and environment of confidence in an economy has been examined. Production and consumption are both the causes and the result of economic activities. Today, it becomes easier to reach information with the development of communication technology. Now, economic units prefer to exchange information based on robust data rather than estimation in making decisions regarding production and consumption. Therefore, the element of trust is so important that it cannot be neglected by both political and economic authority. Variables such as economic confidence index, consumer confidence index and real sector confidence index are indicative for producers and consumers. In addition, although full employment conditions are valid in an economy, it is not possible to achieve economic recovery unless the confidence environment is established. Monetary authority should first determine this negative situation and should take precautions accordingly. If insecurity is entirely due to a lack of demand, it would be appropriate to follow the demand-increasing monetary and fiscal policies. But, if the distrust to economy is due to social, political or external sources, following transparent policies that are explanatory to public with sound findings, determining definite prudent macro economical objectives, and foremost economical power informing both the producer and the consumer within the legislative regulations that they will not be harmed would be beneficial. Based on this fact, it has been decided to do a research on the Turkish economy.

Although there is not a large number of studies in the literature, it is possible to come across enough studies about the economic confidence index, real sector confidence index and consumer confidence index. However, almost all of them have been researched separately. In this study, a combination of three variables for Turkey's economy has been evaluated, which is different from others. Evaluating the importance of production and consumption variables for an economy from the Keynesian perspective makes the study different from other studies. The study was conducted to emphasize the importance of trust factor for economic recovery. Therefore, the trust factor in the economy is likened to Keynes' multiplier mechanism.

The data used in the study are "Economy Confidence Index", "Real Sector Confidence Index" and "Consumer Confidence Index". This variable data belonging to Turkey Statistical Institute (TSI) which has been compiled on the related web page. The dependent variable is Economic Confidence Index (EGUV), independent variables, respectively

are Real Sector Confidence Index (REGUV) and Consumer Confidence Index (TUGUV). Cointegration analyzes are preferred to test for the existence of long-term relationships between variables (Peseran vd. Aktaran, Köprüce ve Sarıtaş, 2017:81) For this purpose, Johansen Criticization technique was used in the study. Eviews-9 program was used for analysis. The period was selected between 2007-2018. The steps followed in the analyzes and the results obtained are as follows.

Firstly, the lag length of the model was examined and the optimal lag length was found to be 1. Then, it was examined whether the series were stationary or not, and the series were made stationary by taking the first order differences of the same order for the series were not stationary. Then, Johansen Cointegration Test was performed to test the relationship between variables. According to the results obtained using Johansen Cointegration Test; The Economic Confidence Index also affects the Real Sector and Consumer Confidence Index in the long run. Accordingly, although full employment conditions are valid in an economy, the importance of the trust environment for production and consumption activities is pointed out. As long as there is a confidence environment, production and consumption will increase with multiplier effect. In this respect, the Confidence factor is a prerequisite for economic recovery. In this context, it is of utmost importance for policy makers to establish confidence in the markets, while taking measures to encourage production and consumption activities. In this respect, it can be asserted that trust in the economic environment is an invisible production factor.

Error correction models are created in order to correct the negative effects that may occur because the differences of the variables are taken while creating the model. According to the model, the error terms were found to be static at the level. Since dependent and independent variables are first order stationary, first difference and a delayed value of error terms are taken to form the Error Correction Model equation.

According to the constraint of error terms, the coefficient of error terms must be between -1 and 0. If this condition is not met, our error correction model mechanism does not work. In our model, this is not the case, but our variables are also meaningful. According to the coefficient of the error term, we see how much the deterioration in equilibrium improved in this period. That is, approximately 10% of a unit deviation improves in the next period. There is a long-term relationship between variables. Both the real sector and consumers are affected by the Economic Confidence Index in the long run.

Today, with the development of technology and communication systems, access to full information about markets is possible. Economic units now prefer to exchange information based on sound data rather

than estimation in making decisions regarding production and consumption. Therefore, the element of trust is so important that it cannot be neglected by both political and economic authority.

In general, confidence about the economy in Turkey is formed by Turkey Statistical Institute (TUIK) and the Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT). Evaluation is made between 0-200 figures. If values are above 100, the expectations are positive. This is an indicator of market activity. In the event of excessive mobility, it would be appropriate for the economic authority to follow a path that would restrict the supply of money and based on fiscal discipline. If values are below 100, the expectations are negative. In such a case, the monetary authority should first determine this negative situation and take measures accordingly. If insecurity is entirely due to a lack of demand, it would be appropriate to pursue demand-increasing monetary and fiscal policies. But, if the distrust to economy is due to social, political or external sources, following transparent policies that are explanatory to public with sound findings, determining definite pudential macro economical objectives, and foremost economical power informing both the producer and the consumer within the legaslative regulations that they will not be harmed would be beneficial. In this way, while the predictors' ability to predict increases, confidence in economic authority will also increase.

Keywords: Multiplier Effect, Real Sector Confidence Index, Consumer Confidence Index, Turkey, Johansen Cointegration Test.

JEL Classification: E00,E21,C10

Giriş

Ünlü İktisatçı J.M. Keynes “İstihdam, Faiz ve Genel Teori” isimli eserinde; tüketim harcamalarında meydana gelen artışın, yatırım harcamalarını kendisinden daha fazla oranda artırmasını “Üretimde Çarpan, Çoğaltan” şeklinde tanımlamıştır (Keynes, 1936:115-248,273). Buna göre herhangi mal veya hizmete yönelik talep artışı olursa, bu mal ve hizmetlerin üretimini sağlayacak yatırımlar katlanarak artacaktır. Bu açıdan bir ekonomide üretim ve tüketim birbirini tamamlayan iki değişken olmaktadır. Öncelikli olarak üretimin olabilmesi için tüketim cephesinde birtakım hareketlilikler olması beklenir. Buna rağmen tüketim ve üretime dönük mevcut potansiyel şartlar hasıl olsa da bazen bu yetersiz olabilmektedir. Zira insanlar tüketim ve üretim karar aşamasında çevresel faktörleri göz önüne almaktadır. Geleceğe yönelik belirsizlik ve mevcut kaos ortamı; güven faktörünü ön plana çıkartmaktadır. Bu bağlamda, hem tüketici hem üretici açısından piyasalara olan güven büyük önem arz etmektedir. Bir ülkede ekonomik anlamda tam istihdam durumu geçerli olsa da geleceğe yönelik beklentilerin olumsuz olması durumunda ekonomik kırılganlık oluşacaktır.

Teknolojinin ve iletişim sistemlerinin gelişmesiyle birlikte piyasalar hakkında tam bilgiye ulaşmanın da önü açılmıştır. Günümüzde artık iktisadi birimler üretim ve tüketime ilişkin kararların alınmasında tahminlerden ziyade sağlam verilere dayalı bilgi alışverişlerini tercih etmektedirler. Bir ülkenin ekonomisine ait olumlu veya olumsuz beklentiler, ekonomik gidişat, siyasi istikrar veya belirsizlik, dış ekonomik ilişkiler, iç ve dış borçlar, milli gelir, enflasyon, istihdam ve işsizlik, cari açık veya fazla gibi makro veya mikro ekonomik göstergeler her kesim tarafından rahat bir şekilde izlenebilmektedir. Ekonomik gidişat ile ilgili anketler kolaylıkla uygulama imkanı bulurken, bu şekilde oluşturulan endeksler sayesinde yatırım ve tüketim kararları daha sağlıklı bir şekilde

öğrenilmektedir. Bu amaçla geliştirilen endeksler “Ekonomik güven endeksi” olarak tanımlanmaktadır.

Ekonomik güven endeksi, bir ekonomide üretici ve tüketicilerin genel ekonomik duruma ilişkin beklenti ve eğilimlerini şekillendiren bir olgu şeklinde ifade edilebilir. Endeks, mevsim etkilerinden arındırılmış reel kesim, tüketici, hizmet, perakende ticaret ve inşaat sektörleri güven endeksleri gibi alt endekslerin ağırlıklı ortalamalarından oluşmaktadır. Ekonomik güven endeksi kapsamında, reel kesim, tüketici, hizmet, perakende ticaret ve inşaat sektörlerine ait toplam yirmi, alt endeks hesaplamada kullanılmaktadır. Hesaplamalarda her bir sektörün ağırlığı o sektörün normalleştirilmiş alt endekslerine eşit bir şekilde dağıtılarak, doğrudan güven endekslerine uygulanmaktadır. Endeks hesaplamalarında kullanılan alt endekslere ait veriler kullanılmaktadır. Bu veriler her ayın ilk iki haftasına ait olgulardır. Bir ekonomide ekonomik güven endeksinin değeri 100’den büyük ise ekonomik durum iyidir, 100’den küçük ise genel ekonomik durum olumsuzdur (TUİK, 2018).

Bu amaçla, Türkiye için 2007-2018 arası dönemi kapsayan ekonomik, reel kesim ve tüketici güven endeksleri arasındaki ilişki test edilmek istenmiştir. Giriş bölümünde kavramsal çerçeve hakkında bilgi verilmiştir. Literatür kısmında ise dünyada ve Türkiye’de benzer çalışmalar ile ilgili bilgi verilmiştir. Daha sonra ampirik analiz yapılmıştır. Analizler Johansen Eşbütünleşme (Koentegrasyon) Testi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Analizler için Eviews-9 paket programı kullanılmıştır. Çalışmaya ait veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) web sayfasından derlenmiştir.

1. Araştırmanın Amacı ve Literatür İncelemesi

Literatürde çok sayıda olmamakla birlikte yeteri kadar ekonomi güven endeksi, reel kesim güven endeksi ve tüketici güven endeksi ile ilgili çalışmalara rastlamak mümkündür. Ancak hemen hepsi ayrı ayrı araştırma konusu olmuştur. Bu çalışmada diğerklerinden farklı olarak Türkiye ekonomisi için üç değişken bir arada incelenmiştir. Bir ekonomi için üretim ve tüketim değişkenlerinin öneminin Keynesyen perspektif açısından değerlendirilmesi, çalışmayı diğerk çalışmalardan farklı kılmaktadır. Çalışma, ekonomik canlanma için güven faktörü önemini vurgulamak amacıyla yapılmıştır. Bu yüzden ekonomide güven faktörü, Keynes’in çarpan mekanizmasına benzetilmiştir.

Bram ve Ludvigson, (1998), tarafından hane halkı tüketim harcamaları üzerinde tüketici güven endeksinin etkisini konu alan ampirik bir çalışma yapılmıştır. Buna göre tüketici güven endeksinin hane halkı tüketiminin tahmin edilmesine yardımcı olabileceğini ve tüketici tutumlarının da ekonomik dalgalanmalar için bir katalizör görevi görebileceği yönünde bulgular elde edilmiştir.

Desroches ve Gosselin (2002), “The Usefulness of Consumer Confidence Indexes in the United States” konulu Amerika Birleşik Devletleri’ndeki toplam tüketici harcamalarını tahmin etmede tüketici güven endekslerinin faydası analiz edilmiştir. Daha önceki çalışmalardan farklı olarak ekonomiye olan güvenin tüketimi büyük oranda etkilediği ve ekonomistlerin tahminlerini yaparken tüketicileri dikkate almaları vurgulanmıştır.

Çetin (2006), 1970’li yılların ortalarından itibaren İtalya’da endüstriyel bölgelerin gelişmesinde sosyal sermaye ve güven arasındaki ilişkileri konu alan bir çalışma yapmıştır. Coğrafi olarak üç bölge üzerinden yapılan çalışma sonucunda; birinci ve üçüncü İtalya’nın ve ikinci İtalya’ya göre daha yüksek sosyal sermaye ve güven düzeyine sahip olduğu yönünde tespit bulunmuştur. Bu bölgelerde ki ekonomik gelişmişliği de buna bağlamıştır.

Kandır (2006), “Tüketici Güveni ve Hisse Senedi Getirileri İlişkisi: İMKB Mali Sektör Şirketleri Üzerinde Bir Uygulama”, konulu, regresyon analizi yöntemi kullanarak tüketici güven endeksinin İMKB mali sektör şirketlerinin hisse senedi getirilerinin tahminine yönelik bir inceleme

yapmıştır. Analiz sonuçlarına göre, tüketici güven endeksinin mali sektör hisse senetlerinin çoğunluğu için önemli bir faktör olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir.

Özsağır (2007), “Ekonomide Güven Faktörü” konulu çalışmasında; bir ekonomide üretim ve tüketimin canlandırılabilmesi için güven faktörünün önemine vurgu yapmıştır. Çalışma sonucunda elde ettiği bulgular ile piyasa ekonomisini yerleştirmenin ve iktisadi büyümenin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için güven artırıcı politikaların büyük önem arz ettiği yönünde bulgular elde etmiştir.

Korkmaz ve Çevik (2009), “Reel Kesim Güven Endeksi ile İMKB 100 Endeksi arasındaki dinamik nedensellik ilişkisi” konulu çalışmayı yapmıştır. Buna göre; İMKB 100 endeksi getirisi ile güven endeksi arasında geri bildirim etkisinin olduğu ve eş zamanlı olarak birbirlerini etkilediği yönünde sonuçlar elde edilmiştir.

Yıldırım (2010), 2008 yılı küresel ekonomik krizinin dünya ve Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi konulu çalışmasında, krizin ekonomik boyutunu anlayabilmek için GSYH ile sektörel büyümeler, açılan ve kapanan işyeri sayısı, işsizlik durumu, kapasite kullanım oranı gibi makro ekonomik göstergelerin yanında reel kesim güven endeksi gibi makro ekonomik değişkenleri de incelemiştir.

Sergeant, Lugay ve Dookie, (2011), “Consumer Confidence and Economic Growth: Case Studies of Jamaica and Trinidad and Tobago” çalışmasında; Jamaika ve Trinidad ve Tobago'daki tüketici güveni ile GSYİH arasındaki vektör otoregresyon (VAR) metodolojisi kullanılarak nedensel bağları incelemiştir. Buna göre özellikle Trinidad ve Tobago örneğinde tüketici güveni kısa vadede GSYH'yi öngörmeye önemli ve tüketici güveninin olumsuz yönde etkilenmesi GSYH'yi olumsuz etkilemektedir. Jamaika'da ise tüketici güveninin işçi dövizlerindeki marjinal varyasyon miktarını açıkladığı görülmüştür.

Topuz (2011), “Tüketici Güveni ve Hisse Senedi Fiyatları Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği” konulu çalışmasında 2004:01-2009:01 dönemi için Granger nedensellik testi kullanmıştır. Yapılan ampirik analiz sonucunda hisse senetlerinde tüketici güvenine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Arısoy (2012), “Türkiye Ekonomisinde İktisadi Güven Endeksleri ve Seçilmiş Makro Değişkenler Arasındaki İlişkilerin VAR Analizi” isimli bir çalışma yapmıştır. 2005:1-2012:1 dönemine ilişkin aylık veriler kullanılarak yapılan ampirik çalışmada, ekonomik güven endeksinin makro değişkenler üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Algan ve Cahuc (2013), Ekonomik güven, firmalar ve ekonomik kalkınma konulu anket çalışması yapmıştır. Yapılan çalışma sonucu, ekonomik güvenin ekonomik performans üzerindeki etkisini doğrulamıştır. Güven ve ekonomik kalkınma arasındaki etkileşim; finans, yenilikçilik, firmaların organizasyonu, işgücü piyasası ve ürün pazarı alanlarında kendini göstermektedir.

Aktaş ve Akdağ (2013), “Türkiye’de Ekonomik Faktörlerin Hisse Senedi Fiyatları İle İlişkilerinin Araştırılması”, isimli çalışmayı yapmıştır. Granger Nedensellik Testi kullanılarak, 2008-2012 dönemi aylık verileri kullanılarak yapılan çalışma sonucunda diğer değişkenlerin yanı sıra tüketici güven endeksinin BIST-100 endeksi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir.

Varvarigos ve Xin (2015), güven dinamikleri ile sermaye birikimi sürecinin ortaklaşa belirlendiği bir model kurmuştur. Bu modele göre; hem mevcut güven seviyesi hem de mevcut sermaye stokunun ekonominin uzun vadeli beklentilerini belirlemede önemli olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir.

Tunalı ve  zkan (2016), Türkiye ekonomisi için 2004:01-2015:12 dönemini kapsayan, tüketicici fiyat endeksi ile tüketicici güven endeksi arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiyi araştırmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, Türkiye’de tüketicici güven endeksi ile tüketicici fiyat endeksi arasında uzun dönemli ilişki tespit edilirken; tüketicici fiyat endeksinden tüketicici güven endeksine doğru kısa dönemli bir nedensellik ilişkisi görülmüştür.

Canöz (2017) Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ile Reel Kesim Güven Endeksini etkileyen makroekonomik faktörleri analiz etmiştir. 2007: 01 ve 2017: 03 dönemine ait aylık veriler kullanılan çalışmada Johansen Cointegrasyon Testi ve Granger Nedensellik analizleri kullanılmıştır. Buna göre, TCMB Kompozit Lider Göstergeler Endeksi, İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı (CURMI), Türk Lirası Referans Faiz Oranı (TRLIBOR) ve BIST100 Getiri Endeksi RSCI’yi etkilemektedir.

 elik ve Deniz (2017) Tüketicici Güven Endeksinin küreselleşme boyutu konulu bir çalışma yapmıştır. Geleneksel ve geleneksel olmayan ekonometrik yöntemler uygulanarak yapılan araştırma da; Tüketicici Güven Endekslerinin gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde daha güçlü olduğu görülmüştür.

Enste ve Grunewald, (2017), Almanya’da ekonomik güven endeksi üzerinde etkili olan unsurları tespit etmeye yönelik anket sonuçlarına göre, Almanya’da var olan genel ekonomik yasaların tüketicici ve üreticilerin ekonomiye olan güvenini arttırdığı tespit edilmiştir.

İskenderoğlu ve Akdağ (2017), TCMB tarafından yayımlanan Finansal Hizmetler Güven Endeksi ile finansal piyasaların göstergesi olarak görülen BİST 100 Endeksi ve finansal piyasaların regüle edilmesinde bir araç olarak kullanılan TCMB net fonlama arasında bir nedensellik ilişkisini Granger nedensellik ve Breitung ve Candelon frekans nedensellik analizleri ile incelemiştir. Çalışma Mayıs 2015 ile Ağustos 2017 dönemi için yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre Finansal Hizmetler Güven Endeksi ile BİST 100 Endeksi arasında uzun dönemli bir ilişki mevcuttur. Finansal Hizmetler Güven Endeksinden TCMB net fonlamaya doğru da tek yönlü ve orta vadede geçici nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Koç vd. (2017), tüketicici ve üreticilerin genel ekonomik durumu hakkında bilgi veren ekonomik güven endeksi ve bileşenlerinin ülkemizdeki durumu ve son yıllardaki değişimi konulu bir çalışma yapmıştır. Çalışma sonucunda, reel kesim güven endeksi dışında diğer tüm ekonomik güven endekslerinde kötümserliğin söz konusu olduğu test edilmiştir.

Usul vd. (2017) Tüketicici ve Reel Kesim Güven Endekslerindeki değişikliklerin 2007:01-2017:01 dönemi için Borsa İstanbul 100 (BİST 100) Endeksine etkisini incelemiştir. KSS eşbütünleşme testi uygulanarak yapılan çalışma sonucu; hem Tüketicici Güven Endeksi ile BİST 100 Endeksi, hem de Reel Kesim Güven Endeksi ile BİST 100 Endeksi arasında eşbütünleşme ilişkisi teyit edilmiştir.

Vurur ve Diler (2018), Türkiye’de 2012(1)-2017(8) dönemi için Tüketicici Güven ve Reel Kesim Güven Endekslerinin, hisse senedi piyasalarına etkisi konulu bir araştırma yapmıştır. ARDL koentegrasyon ve Toda-Yamamoto nedensellik testleri kullanılarak yapılan çalışmada; Türkiye’de Bist 100 getiri endeksinin, Reel Kesim Güven Endeksini etkilediği yönünde bulgular elde edilmiştir.

2. Ampirik Analiz

2.1. Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada kullanılan veriler ‘‘Ekonomi Güven Endeksi’’, ‘‘Reel Sektör Güven Endeksi’’ ve ‘‘Tüketicici Güven Endeksi’’dir. Bu değişkenlere ait veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’na ait web sayfasından alınarak derlenmiştir. Bağımlı değişken; Ekonomik Güven Endeksi (EGUV), bağımsız değişkenler sırasıyla; Reel Sektör Güven Endeksi (REGUV), Tüketicici Güven Endeksi

(TUGUV)' dir. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını test etmek amacıyla Eşbütünleşme analizleri tercih edilmektedir (Peseran vd. Aktaran, Köpruce ve Sarıtaş, 2017:81). Bu amaçla, çalışmada Johansen Eşbütünleşme tekniği kullanılmıştır. Analizler için Eviews-9 Programı kullanılmıştır. Dönem aralığı olarak 2007-2018 yılları arası seçilmiştir. Analizlerde izlenen aşamalar ve elde edilen sonuçlar aşağıda belirtilmiştir.

2.2. Ampirik Bulgular

Öncelikli olarak modelin gecikme uzunluğuna bakılmış en uygun gecikme uzunluğu 1 olarak bulunmuştur. Daha sonra serilerin durağan olup olmadıklarına bakılmış durağan olmayan seriler aynı mertebeden birinci derece farkları alınarak durağan hale getirilmiştir. Sonra değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla, Johansen Eşbütünleşme (Koentegrasyon) Testi yapılmıştır.

Johansen'in eş bütünleme testi, çok değişkenli bir çerçevede kullanılır. Johansen'in eş bütünleşme testi, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki birlikte-bütünleşme ilişkilerinin sayısını belirlemek için uygulanmadan önce, değişkenlerin I (0) veya I (1) değişkenleri olup olmadığını belirlememiz gerekir. Johansen'in eş bütünleşme testine ilişkin temel denklem aşağıda verilmiştir (Naidu vd., 2017:143);

$$Z_t = AZ_{t-1} + \dots + A_n Z_{t-n} + BX_t + E_t$$

Z_t : Bağımlı ve bağımsız değişken vektörü

X_t : Rastgele olmayan değişken vektörü

E_t : Hata düzeltme ifadesidir.

Tablo 1: MacKinnon-Haug-Michelis'e Dayanan Kritik Değerler (1999)

Veri Trendleri:	Yoktur	Yoktur	Lineer	Lineer	Quadratic
Sıralama	Kesişme yok	Kesişme	Kesişme	Kesişme	Kesişme
CE Sayısı	Eğilim yok	Eğilim yok	Eğilim yok	Eğilim	Eğilim
	Sıralama olasılığı (Rank)				
0	-890.6326	-890.6326	-890.4751	-890.4751	-890.1785
1	-884.3124	-883.3705	-883.2175	-881.6959	-881.6777
2	-881.7265	-879.0064	-878.8746	-874.4654	-874.4501
3	-881.5539	-876.5059	-876.5059	-870.8538	-870.8538
Akaike Bilgi Kriterleri					
0	14.08733	14.08733	14.13140	14.13140	14.17331
1	14.08236*	14.08326	14.11190	14.10381	14.13454
2	14.13529	14.12413	14.13759	14.10024	14.11550
3	14.22564	14.19389	14.19389	14.15277	14.15277
Schwarz Bilgi Kriterleri					
0	14.48637*	14.48637*	14.59695	14.59695	14.70537
1	14.61442	14.63749	14.71046	14.72455	14.79961
2	14.80037	14.83354	14.86917	14.87616	14.91359
3	15.02373	15.05848	15.05848	15.08387	15.08387

Çıkan tabloya göre uygun model 1 olarak seçilmiştir. 1 Nolu modele göre aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 2: Sınırsız Eşbütünleşme Sıralaması Testi

Hipotez	Özdeğer	Max-Eigen İstatistik	0.05 Kritik Değer	Ols.,**
No. of CE(s)				
None *	0.430301	72.58144	17.79730	0.0000
At most 1 *	0.368212	59.23688	11.22480	0.0000
At most 2 *	0.276954	41.83249	4.129906	0.0000

Tablo 3: Sınırsız Eşbütünleşme Katsayıları

FARKEGUV	FARKREGUV	FARKTUGUV		
-0.518038	0.190315	0.710535		
0.821596	-0.703982	-0.112471		
0.131937	0.249600	-0.044620		
D(FARKEGUV)	-0.125696	-0.925164	-1.925129	
D(FARKREGUV)	-0.028051	0.609279	-2.112308	
D(FARKTUGUV)	-1.933967	-0.850838	-0.696939	
Cointegrating Denklem (ler):		Log olabilirlik	-941.1673	
Normalize eşbütünleşme katsayıları (parantez içinde standart hata)				
FARKEGUV	FARKREGUV	FARKTUGUV		
1.000000	-0.367376	-1.371587		
	(0.08006)	(0.10756)		
Düzeltilme katsayıları (parantez içinde standart hata)				
D(FARKEGUV)	0.065115			
	(0.18375)			
D(FARKREGUV)	0.014531			
	(0.19171)			
D(FARKTUGUV)	1.001869			
	(0.13645)			
2 Cointegrating Denklem (ler):		Log olabilirlik	-911.5489	
Normalize eşbütünleşme katsayıları (parantez içinde standart hata)				
FARKEGUV	FARKREGUV	FARKTUGUV		
1.000000	0.000000	-2.298296		
		(0.17046)		
0.000000	1.000000	-2.522506		
		(0.23405)		
Düzeltilme katsayıları (parantez içinde standart hata)				
D(FARKEGUV)	-0.694997	0.627378		
	(0.33501)	(0.25153)		
D(FARKREGUV)	0.515113	-0.434260		
	(0.35553)	(0.26694)		
D(FARKTUGUV)	0.302823	0.230912		
	(0.24491)	(0.18389)		

Yukarıdaki tabloda üzerlerinde (*) olan denklemlerde Koontegrasyon vardır, olasılık değerleri 0.05'ten küçük H0 reddedilir, H1 Kabul edilir. (H0 koontegrasyon yoktur, H1 koontegrasyon vardır) Buna göre modelde koontegrasyon ilişkisi mevcuttur yani eşbütünleşme var (Değişkenler uzun dönemde dengeye geliyorlar). Bundan sonra Hata düzeltme modeli uygulanır. Model oluşturulurken değişkenlerin farkları alındığı için ortaya çıkabilecek olumsuz etkileri düzeltmek amacıyla hata düzeltme modelleri oluşturulur. Oluşturulan modele göre, hata terimlerinin düzeyde durağan olduğu görülmüştür.

Tablo 4: Hata Düzeltme Modeli Durağanlık Testi

			t-İstatistik	Ols..*
Augmented Dickey-Fuller test istatistiği			-12.97174	0.0000
Test kritik değerler:	1% level		-2.582872	
	5% level		-1.943304	
	10% level		-1.615087	
*MacKinnon (1996) tek taraflı p-değerleri.				
Değişken	katsayısı std.	Std. Hata	t-İstatistik	Ols..
Hata terimleri(-1)	-1.140724	0.087939	12.97174	0.0000
R-kare	0.566028	Ortalama bağımlı var		-0.015212
Düzeltilmiş R-kare	0.566028	S.D. bağımlı var		2.396339
S.E. regresyon	1.578626	Akaike bilgi kriteri		3.758649
Toplam kare artışı	321.4757	Schwarz kriteri		3.780707
Log olasılık	-243.3122	Hannan-Quinn Kriteri.		3.767612
Durbin-Watson istatistik	1.989468			

Bağımlı ve bağımsız değişkenler birinci dereceden durağan oldukları için birinci farkları ve hata terimlerinin bir gecikmeli değeri alınarak, Hata Düzeltme Modeli denklemi oluşturulur; $d(farkeguv)$ $d(farkreguv)$ $d(farktuguv)$ hata terimleri(-1).

Tablo 5: Bağımlı Değişken D(FARKEGUV), En Küçük Kareler

	katsayısı std	Std. Hata	t-İstatistik	Ols..
D(FARKREGUV)	0.701680	0.030741	22.82521	0.0000
D(FARKTUGUV)	0.359902	0.037026	9.720239	0.0000
Hata terimleri(-1)	-1.133423	0.088639	-12.78699	0.0000
C	0.003741	0.139246	0.026864	0.9786
R-kare	0.869419	Mean dependent var		-0.003225
Düzeltilmiş R-kare	0.866310	S.D. dependent var		4.341766
S.E. of regression	1.587506	Akaike bilgi kriteri		3.792491
Toplam kare artışı	317.5421	Schwarz kriteri		3.880723
Log olasılık	-242.5119	Hannan-Quinn kriteri.		3.828343
F-istatistiği	279.6403	Durbin-Watson istatis.		1.976471
Ols.(F-İstatistiği.)	0.000000			

Hata terimleri kısıtına göre hata terimlerinin katsayısı -1 ile 0 arasında olmak zorundadır. Bu koşul sağlanamazsa hata düzeltme modeli mekanizmamız çalışmıyor demektir. Bizim modelimizde böyle bir durum söz konusu değil, aynı zamanda değişkenlerimiz anlamlıdır. Hata teriminin katsayısına göre geçen yıl dengedeki bozulmanın bu dönem ne kadar düzeldiğini görüyoruz. Yani bir birim sapmanın yaklaşık %10'u bir sonraki dönemde düzelmektedir. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişki vardır. Hem reel kesim, hem de tüketiciler uzun dönemde Ekonomik Güven Endeksinden etkilenmektedir.

Sonuç ve neriler

Bu çalışmada, ünlü iktisatçı J.M. Keynes’e ait “Yatırım arpanı” ve “Likitide Tuzağı” kavramlarından hareketle, Türkiye ekonomisi için 2007-2018 dönemini kapsayan; Ekonomik Güven Endeksi ile Reel Kesim ve Tüketiciler Güven Endeksleri arasındaki ilişkinin analizi yapılmıştır. Johansen Eşbütünleşme Testi kullanılarak elde edilen bulgulara göre; Ekonomik Güven Endeksi uzun dönem de Reel Kesim ve Tüketiciler Güven Endeksini etkilemektedir. Buna göre bir ekonomide tam istihdam koşulları geçerli olsa da, üretim ve tüketiciler faaliyetleri için güven ortamının önemine işaret edilmektedir. Güven ortamı olduğu sürece üretim ve tüketiciler çarpan etkisiyle artacaktır. Bu bakımdan Güven faktörü ekonomik canlanmanın n koşuludur. Bu bağlamda, politika yapıcılarının üretim ve tüketiciler faaliyetlerini özendirmeye yönelik önlemler alırken, öncelikli olarak piyasalarda güveni tesis etmesi büyük önem arz etmektedir. Bu açıdan ekonomik ortamda güven unsurunun görünmeyen bir üretim faktörü olduğu ileri sürülebilir.

Günümüzde teknolojinin ve iletişim sistemlerinin gelişmesiyle birlikte piyasalar hakkında tam bilgiye ulaşmanın da n açılmıştır. Artık iktisadi birimler üretim ve tüketiciler ilişkin kararların alınmasında tahminlerden ziyade sağlam verilere dayalı bilgi alış verilerini tercih etmektedirler. Dolayısıyla, güven unsuru gerek siyasi gerekse iktisadi otorite tarafından ihmal edilemeyecek kadar büyük önem arz etmektedir.

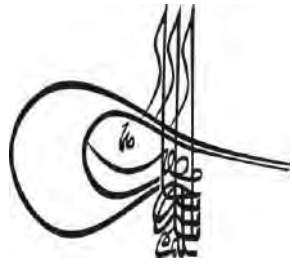
Türkiye’de genel anlamda ekonomi ile ilgili güven endeksleri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından oluşturulmaktadır. Değerlendirme 0-200 rakamları arasında yapılmaktadır. 100’n üzerindeki değerler beklentilerin pozitif olduğu yönündedir. Buda piyasalardaki hareketliliğin göstergesidir. Aşırı bir hareketlilik söz konusu ise iktisadi otoritenin para arzını kısıcı, mali disipline dayalı bir yol izlemesi yerinde olacaktır. 100’n altına düşmesi ise beklentilerin olumsuz olduğu anlamına gelmektedir. Böyle bir durumda parasal otoritenin öncelikli bu olumsuz durumun tespitini yapması, buna göre önlem alması gerekir. şayet güvensizlik tamamen talep eksikliğinden kaynaklanıyorsa talep artırıcı para ve mali politikalar izlenmesi yerinde olacaktır. Ancak, ekonomiye olan güvensizlik sosyal, siyasi veya dış kaynaklara dayalı oluyorsa, yerinde tespitler ile kamuoyuna açıklayıcı şeffaf politikaların izlenmesi, ileriye dönük makro ekonomik hedeflerin net bir şekilde belirtilmesi, her şeyden önemlisi bu konuda var olan yasal düzenlemeler dahilinde iktisadi otoritenin üretici ve tüketicilerin zarara uğramayacağı konusunda bilgilendirmeler yapması faydalı olacaktır. Bu şekilde karar alıcıların öngörü kabiliyeti artarken, iktisadi otoriteye olan güven artacaktır.

KAYNAKÇA

- Aktaş, M. ve Saffet, A. (2013). “Türkiye’de Ekonomik Faktörlerin Hisse Senedi Fiyatları İle İlişkilerinin Araştırılması”, *International Journal Social Science Research*, 2(2): 50-67.
- Algan, Y. ve Cahuc, P.(2013). “Trust, Institutions and Economic Development”, *Handbook Of Economic Growth* (1A): 1-86.
- Arısoy, İ. (2012). “Türkiye Ekonomisinde İktisadi Güven Endeksleri ve Seçilmiş Makro Değişkenler Arasındaki İlişkilerin VAR Analizi”, *Maliye Dergisi*, 162:304-315.
- Canöz, İ.(2017). “An Analysis of Macroeconomic Variables Affecting Real Sector Confidence Index: The Case of Turkey” *International Journal of Commerce and Finance*, 3(2):37-47.
- elik, S. ve Deniz, P. (2017). “Globalization of Consumer Confidence” *Panoeconomicus*, 64(3): 337-352.

- Çetin, M.(2006). “Endüstriyel Bölgelerde Sosyal Sermaye ve Güven: Üçüncü İtalya Örneği”, Ege Akademik Bakış, 6(1): 74-86.
- Desroches, B. ve Mark, A. G. (2002) “The Usefulness of the Consumer Confidence Index Bank, Bank of Canada”, Working Paper,22:1-34.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root, Journal of the American Statistical Association,74: 427-431.
- Enste, D. & Mara G. (2017). “Vertrauen in Wirtschaft, Politik und Gesellschaft im europäischen Vergleich Europ”, Institut Der Deutschen Wirtschaft Köln, IW Policy Paper: 23:2-22.
- İskenderoğlu, Ö. Ve Akdağ, S.(2017). “Investigation of the Validity of Financial Services Confidence Index: The Case of Turkey”, International Journal Of Economic Studies, 3(4):625-633.
- Jason, B. ve Sydney, L. (1998). “Idence Does Consumer Confidence Forecast Household Expenditure? A Sentiment Index Horse Race”, Frbny Economic Policy Review, 59-78.
- Johansen, S. (1991). “Estimation and Hypothesis Testing of Cointegration Vectors of Gaussian Vector Autoregressive Models” Econometrica, 59(6):1551-1580.
- Kandır, S. Y. (2006). “Tüketici Güveni ve Hisse Senedi Getirileri İlişkisi: İMKB Mali Sektör Şirketleri Üzerinde Bir Uygulama” Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15(2):217-230.
- Kelvin, S.A. Lugay, B. ve Dookie, M. (2011). “Consumer confidence and economic growth: case studies of Jamaica and Trinidad and Tobago”, Project Document, Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC), 1-29.
- Keynes, J. M. (1936). The General Theory Of Employment, Interest And Money, London: Macmillan.
- Koç, E. Kaya K. ve Şenel, C.M. (2017). “Türkiye’de Sanayi Sektörü ve Temel Sanayi Göstergeleri – Ekonomik Güven Endeksi”, Engineer and Machinery , 58(688):15-37.
- Korkmaz, T. & Emrah İ. Ç. (2009). “Reel Kesim Güven Endeksi ile İMKB 100 Endeksi Arasındaki Dinamik Nedensellik İlişkisi”, İstanbul University Journal of the School of Business Administration, 38(1):24-37.
- Mackinnon, J., Haug, A. ve Leo, M. (1999). Journal of Applied Econometrics, 14(5):563-77.
- Marcin, B. (2012). “Keynesian and Monetary Approach to the Liquidity Trap – looking for cointegration evidence from 2008 – Crisis in the United States”, Journal of International Studies, 5(2):18-29.
- Naidu, S. Pandaram, A. ve Chand, A. (2017). A Johansen Cointegration, Modern Applied Science, 11(10):137-151.
- Özsağır, A.(2007). “Ekonomide Güven Faktörü”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, (6)20:46-62.
- Pesaran, M., Yongcheol S. ve Smith, R. (2001). “Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships” Journal of Applied Econometrics, 16(3):289-326.
- Topuz, Y.V. (2011). "Consumer Confidence and Causality Relationship between Equity Awards: The Case of Turkey", Journal of Economic and Social Research, Volume 7(1):53-65.
- TÜİK,Türkiye İstatistik Kurumu (2018), <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24904>, (Erişim Tarihi: 05.06.2018)

-
- Tunalı H.İ. ve Özkan E. (2016). “Türkiye’de Tüketici Güven Endeksi ve Tüketici Fiyat Endeksi Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi” *Journal of Economic Policy Researches*, 3(2):54-67
- Uşul, H., Küçüksille, H. ve Karaoğlan, S. (2017). “The Effects Of Changes In Confidence Indexes On Stock Exchange Markets: Evidence From Borsa İstanbul”, Suleyman Demirel University The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences, 22(3):685-695.
- Varvarigos, D. ve Xin, G. (2015). “Social Interactions, the Evolution of Trust, and Economic Growth”, University of Leicester, Working Paper, 15(5):1-33.
- Vurur, N. S. ve Diler, H. G. (2018). “Confidence–Stock Yield Relation in Turkish Economy”, *Journal of Business Research-Türk*, 10(1):581-596.
- Yıldırım, S.(2010). "World Economy and Its Effects on Turkey of the Year 2008 Global Economic Crisis", *Journal Of Social And Economic Research*,12(18):47-55.

Turkish Studies **CUDES 2019**

Volume 14 Issue 5, 2019, p. 119-129

DOI: 10.29228/TurkishStudies.24977

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 23.06.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.08.2019

📅 *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (06.08.2019)-Referee 2 (10.08.2019)

This article was checked by iThenticate.

YENİDEN YÜZLENDİRME (FASİYAL REKONSTRÜKSİYON) UYGULAMALARINDA GÜNCEL YAKLAŞIMLAR

*Fırat KOÇ**

ÖZ

Adli soruşturmalarda, olaya karışan bireylerin kimliklendirmelerinin doğru bir şekilde yapılması ana hedeftir. Bu amaçla kullanılan birçok yöntem vardır. Yeniden Yüzlendirme (Fasiyal Rekonstrüksiyon) tekniği tercih edilen yöntemlerden biridir. Adli Antropoloji çalışmaları yanlış, parçalanmış, ezilmiş, tanınmaz hale gelmiş kemik yapılar ve dişler üzerinde gerçekleştirilmektedir. Yeniden Yüzlendirme, yumuşak dokunun elde edilemediği adli olaylarda, yüz tahmini yapılarak, yürütülen adli soruşturmayı desteklemek amacıyla Adli Antropologlar tarafından uygulanan yöntemlerdir. Yeniden yüzlendirme işlemlerinde kullanılan yöntemler, teknolojik gelişmelere paralel olarak günden güne ilerlemeler göstermektedir. Bilimsel nitelik taşıyan ilk yeniden yüzlendirme çalışmalarına 19.yüzyılın sonunda rastlanılmaktadır. En ilkel yöntem olarak nitelendirilebilecek iğne ile sondalama yöntemi kullanılarak kadavra üzerinden doku kalınlıkları elde edilmiş ve Bach, Schiller, Dante gibi tarihi isimlerin yüzleri yeniden yapılandırılmıştır. Bilinen ilk uygulamalarının üzerinden geçen yüz yılın ardından bugün gelinen noktada yeniden yüzlendirme çalışmalarında; iki boyutlu yöntem, üç boyutlu yöntem ve bilgisayar destekli yöntem olmak üzere üç ana teknik kullanılmaktadır. Ülkemizde yeniden yüzlendirme çalışmalarının başlangıcı 1994 yılına dayanmaktadır. Adli Tıp Kurumu bünyesinde Çağdır tarafından yürütülen çalışmalar sonucunda, istenilen düzeyde sonuçların elde edilmesinin ardından, yeniden yüzlendirme yöntemleri adli soruşturmalarda kullanılan rutin uygulamalar arasında yer almaya başlamıştır. Yeniden yüzlendirme çalışmalarının temelini yüzde bulunan antropometrik noktalar ve yumuşak doku kalınlıkları oluşturmaktadır. Bu bilgiler ışığında Anadolu Toplumu özelinde yumuşak doku kalınlıklarına yönelik veri tabanı oluşturulması gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeniden Yüzlendirme, Yüz Doku Kalınlıkları, Kimliklendirme, Antropometri, Adli Antropoloji, Adli Tıp.

CURRENT APPROACHES IN FACIAL RECONSTRUCTION METHODS

ABSTRACT

Criminal investigations, the identity of individuals involved in the event is the main goal of the correct investigators. There are many methods used for this purpose. Facial Reconstruction technique is one of the preferred methods. Forensic Anthropology studies are carried out through burned, broken, crushed, unrecognizable bone structures and teeth. Facial Reconstruction is a method used by Forensic Anthropologists to support the forensic investigation carried out in the case of forensic cases without soft tissue. The methods used in facial reconstruction procedures are progressing day by day in parallel with technological developments.. The first scientific Facial Reconstruction studies were encountered at the end of the 19th century. The faces of historical works such as Bach, Schiller and Dante are structured. One hundred years ago, following the first known practices, today in today's re-confrontation studies; To be two-dimensional method, three-dimensional method and computer-aided method. The leading percentage of our country in 1994 was based on the beginning of the work in 1994. Since the function of Çağdır in the Forensic Medicine Institute was not clear and the targeted results were not achieved, he began the re-confrontation method by being among the routine systems used in forensic addresses. Percentage anthropometric dots and soft tissue thicknesses, which are the basis for the reconstruction studies. In this country, studies are needed to create a database for soft tissue thicknesses in our country.

STRUCTURED ABSTRACT

Success in judicial investigations depends on the complete and complete collection of evidence and evidence for the incident, its protection and evaluation by experts in the field. At this point, interdisciplinary studies are carried out. For example, the remains of skeletons found burnt in an abandoned dwelling are of direct interest to forensic anthropologists. In case such a case is encountered, identification (age, gender determination) and pathological examinations should be made to clarify the event. Microscopic and macroscopic investigations are performed and the process begins with an answer to the question of what kind of creature the finds belong to and ends with the highest possible determination. There are many methods of determination for age and sex determination. In addition to the positive identification techniques such as teeth, long bones, epiphysial fusions, estimations from the pelvis and skull, and examination of the density of spongiosa by cross-section of the bone tissue, some indirect methods are encountered. Indirect methods provide advantages in terms of saving time, being reproducible and allowing additional measurements

to be taken effortlessly (Özkoçak & Özdemir, 2018). Anthropometric structures, which cannot be measured by direct anthropometric methods and traditional morphometry techniques, are measured by geometric morphometry method, which is considered as one of the indirect methods. The measurements for depth, curvature and some protrusions are obtained from the three-dimensional images transferred to the cartesian coordinate plane using the landmark system. In reshaping studies, we often see that Anthropometric data are applied to Geometric Morphometry techniques in criminal cases and in the planning stages of facial surgery operations (Özkoçak et al., 2017). In addition, gender and age determination studies can be performed by using Geometric Morphometry techniques (Özkoçak et al., 2017). "Resurrection" is an additional technique in addition to all these methods. Reconstruction; can be defined as the restructuring of the face shape so that an unidentified person can be identified as missing or unidentified. (Iscan, 1995). Considering that the anatomical structures of the skull do not directly affect the structure of the soft tissue in general, we can say that the resurfacing process is a prediction (Ubelaker, 1989). The aim of this review is to present information on the progress made in the face of the last hundred years after the emergence of the techniques of resurrection and the current situation in the light of current technological advances.

Resurfacing is time consuming and has a high margin of error. Therefore, face recognition from digital data and existing databases is one of the most frequently used methods by Forensic Scientists and Forensic Anthropologists (Özdemir et al., 2017). Research on facial tissue thicknesses has focused on children and adolescents in a certain period. However, smaller studies have been conducted in adults. Magnetic Resonance (MR) soft tissue measurement studies began in the 1980s. In Gatliff and Snow studies, it was reported that there was no significant difference between females and males in facial soft tissue thickness measurements between genders (Yaşar Teke et al., 2010). Anthropometric structures, which cannot be measured by direct anthropometric methods and traditional morphometry techniques, are measured by geometric morphometry method, which is considered as one of the indirect methods. The measurements for depth, curvature and some protrusions are obtained from the three-dimensional images transferred to the cartesian coordinate plane using the landmark system. In reshaping studies, we often see that Anthropometric data are applied to Geometric Morphometry techniques in criminal cases and in the planning stages of facial surgery operations (Özkoçak et al., 2017). In addition, gender and age determination studies can be performed by using Geometric Morphometry techniques (Özkoçak et al., 2017). In addition to the use of tissue thickness in Manchester method applications, facial muscles are also included in the study. Using tissue thicknesses and muscles in the same study increases the success rate of the confrontation study. On the other hand, there are studies that include differences that occur when compared with the real face appearance of re-faced individuals (İşcan et al., 1993).

Establishing interdisciplinary partnerships in reshuffling efforts is more than an option. In such studies, cooperation in fields such as Forensic Medicine, Forensic Anthropology, Anatomy, Radiology, Plastic and Reconstructive Surgery, as well as areas such as Software

Engineering, Biomedical Engineering and Computer Engineering are frequently encountered. Soft facial tissue thicknesses are the basis of success in resurfacing studies. It is clear that facial tissue thicknesses may be affected by age, gender, environmental and genetic differences, as well as by racial and ethnic characteristics. For this reason, it is important for each society to create a general data bank with the right technique and under appropriate conditions. In our country, limited number of studies have been conducted in this direction and a database on this subject could not be established. In order to make functional use of technological advances, the number of studies should be increased. In this way, instead of using databases prepared for European and American societies, it is thought that it can achieve more successful results by using data on tissue thicknesses that accurately reflect the characteristics of Anatolian Society.

Keywords: Facial Reconstruction, Facial Tissue Thickness, Identification, Anthropometry, Forensic Anthropology, Forensic Medicine.

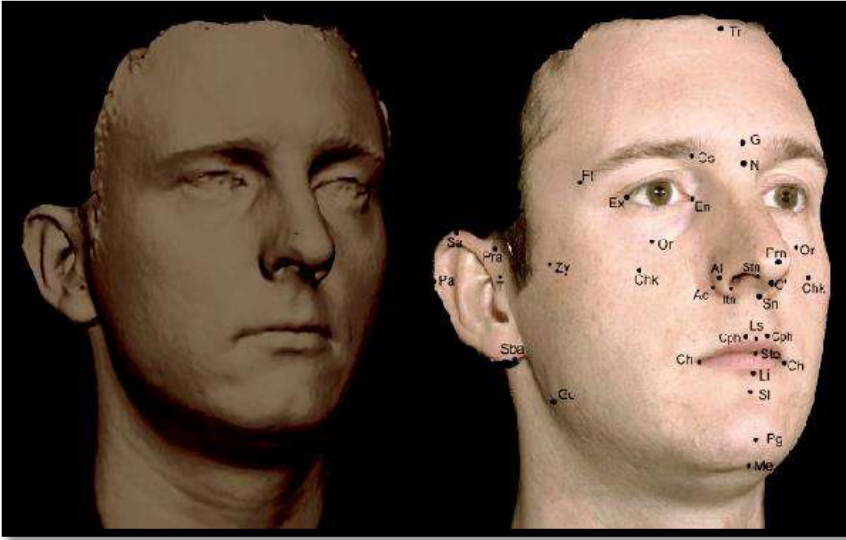
Giriş

Adli soruşturmalarda başarının sağlanması, olaya yönelik delil ve buluntuların tam ve eksiksiz bir şekilde toplanması, korunması ve bu kanıtların alanında uzman kişiler tarafından değerlendirilmesine bağlıdır. Bu noktada disiplinlerarası çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Örneğin metruk bir meskende yanmış bir halde bulunmuş iskelet kalıntıları doğrudan adli antropologların ilgi alanına girmektedir. Bu tür bir vakayla karşılaşılması halinde, kimliklendirmenin (yaş, cinsiyet tayini) ve patolojik incelemelerin yapılarak olayın aydınlatılması gerekmektedir. Mikroskobik ve makroskobik incelemeler gerçekleştirilerek buluntunun ne tür bir canlıya ait olduğu sorusuna cevap bulunmasıyla başlayan süreç, mümkün olan en yüksek olasılıklı tayinin yapılması ile son bulur. Yaş ve cinsiyet tayinine yönelik birçok yöntem bulunmaktadır. Dişler, uzun kemikler, epifizyal kaynaşmalar, pelvis ve kafatasından yapılan tahminlere ve kemik dokudan kesit alınarak spongiosa yoğunluğunun incelenmesi gibi pozitif kimliklendirme tekniklerine ek olarak bazı indirekt yöntemler de karşımıza çıkmaktadır. İndirekt yöntemler, zaman tasarrufu sağlaması, tekrarlanabilir olması ve ek ölçümlerin zahmetsiz şekilde alınmasına olanak tanınması bakımından avantajlar sağlamaktadır (Özkoçak ve Özdemir, 2018). "Yeniden Yüzlendirme" ise tüm bu yöntemlere ek olarak yardımcı bir tekniktir.

Direkt antropometrik yöntemler kullanılarak ve geleneksel morfometri teknikleriyle ölçülemeyen antropometrik yapılar, indirekt yöntemlerden biri olarak kabul edilen geometrik morfometri yöntemiyle ölçülmektedir. Derinlik, kavis ve bazı çıkıntılara yönelik ölçümler, Kartezyen koordinat düzlemine aktarılan üç boyutlu görüntülerden landmark sistemi kullanılarak elde edilmektedir. Yeniden yüzlendirme çalışmalarında, kriminal vakalarda ve yüz cerrahisi operasyonlarının planlanma aşamalarında Antropometrik verilerin Geometrik Morfometri tekniklerine uygulandığını sıklıkla görmekteyiz (Özkoçak ve diğ., 2017). Bunlara ek olarak Geometrik Morfometri tekniklerinden faydalanılarak cinsiyet ve yaş tayini çalışmaları da gerçekleştirilebilmektedir (Özkoçak ve diğ., 2017).

Yeniden yüzlendirme; kayıp veya kimliği belirsiz bir kimsenin kimliklendirilebilmesi için yüz şeklinin yeniden yapılandırılması olarak tanımlanabilir. (İşcan, 1995). Kafatasına dair anatomik yapıların genel anlamda yumuşak dokunun yapısını doğrudan etkilemediğini göz önünde bulundurursak, yeniden yüzlendirme işleminin bir tahmin niteliği taşıdığını söyleyebiliriz (Ubelaker, 1989).

Bu derleme çalışmasının amacı, yeniden yüzlendirme tekniklerinin ortaya çıkışından sonra geçen yüz yıllık sürede gösterdiği gelişim ve mevcut teknolojik ilerlemeler ışığında geldiği nokta hakkında bilgiler sunmaktır.

Şekil 1: Yüzde bulunan landmarklar (Sforza ve diğ. 2012).

1.Yeniden Yüzlendirme Metotları

1.1.Kraniyofasiyal Süperimpozisyon Tekniği

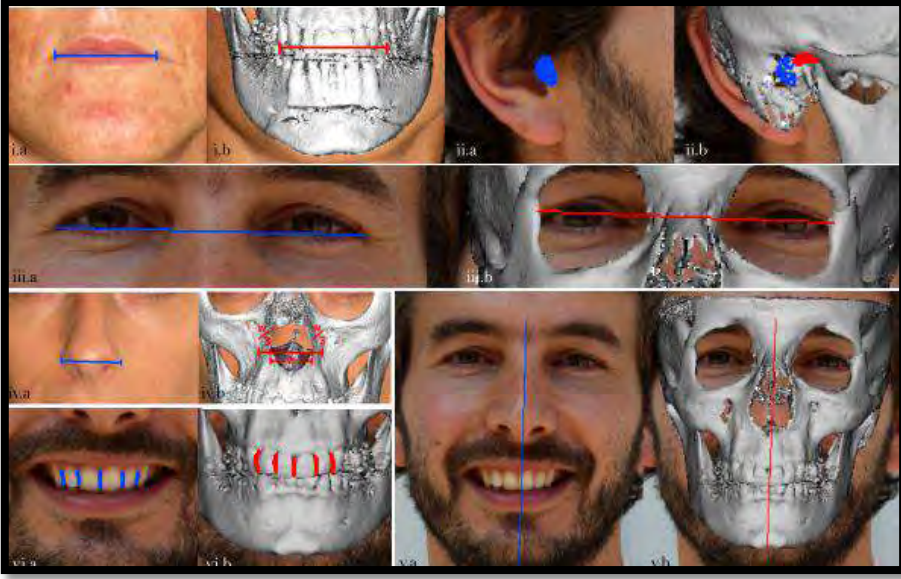
Süperimpozisyon en basit şekliyle "üzerine eklenme", "üst üste gelme" anlamlarını karşılamaktadır. Yeniden yüzlendirme çalışmalarında kullanılan süperimpozisyon yöntemi, elde edilen kemik doku görüntüleri ile fotoğraf veya videolardan elde edilen görüntülerin üst üste bindirilmesi vasıtasıyla gerçekleştirilen uygulamalardır. Bu teknikte kullanılan ölçütlerin başında yumuşak yüz dokusu kalınlıkları gelmektedir (Kürkçüoğlu ve diğ., 2009).

"Kraniyofasiyal Süperimpozisyon Tekniği" üç aşamada gerçekleştirilmektedir;

a) Kafatasının ve ante-mortem yüz görüntülerinin elde edilerek işlenmesi ve her iki görüntüde de antropometrik noktaların yerlerinin belirlenmesi,

b) İşlemin mümkün olan en doğru şekilde üst üste gerçekleştirilmesi için elde edilen bütün ante-mortem fotoğraflar ile kafatası görüntüleri için süperimpozisyon tekniği uygulanır. Bu prosedür her fotoğraf için tekrarlanarak farklı üst üste bindirme görüntüleri elde edilir.

c) Önceki adımlarda elde edilen kafatası yüz yerleşimlerine dayanarak bir takım anatomik unsurlar ve poza bağlı faktörler değerlendirilerek nihai karar verilir ve süperimpozisyon tekniği doğru olarak uygulanmış olur (Alvarez ve diğ., 2018).

Şekil 2: Kraniyofasiyal Süperimpozisyon Uygulaması (Alvarez ve diğ., 2018).

1.2.İki Boyutlu (2D) Yeniden Yüzlendirme Tekniği

Bu yöntem, adli soruşturmalarda ya da bilimsel araştırmalarda elde edilen kafatasından, yumuşak doku derinlik tahminleri kullanılarak bir yüzü yeniden oluşturmak için kullanılır. İlk olarak 1980' lerde Karen Taylor tarafından geliştirilen bu yöntem, yeniden yüzlendirme işlemi için birlikte çalışacak bir adli sanatçı ve bir adli antropoloğun işbirliğini gerektirir. Günümüzde yeniden yüzlendirme çalışmalarında, CARESTM veya CARES (Bilgisayar Destekli Kurtarma Geliştirme Sistemi) ve FACES (Adli Antropoloji Bilgisayar Geliştirme Sistemi) vb. çeşitli bilgisayar yazılımlar vasıtasıyla buluntular hızla düzenlenebilmekte ve iki boyutlu olarak yeniden yüzlendirilmiş görüntüler elde edilebilmektedir. İki boyutlu yeniden yüzlendirme tekniği kafataslarının radyograflarını, fotoğraflarını ve görüntülerini yakalayıp dijitalleştirilmesi ve görüntülerin elektronik olarak değiştirilmiş bir versiyonunun üretilmesi esasına dayanmaktadır (Yadav ve diğ., 2010).

1.3.Üç Boyutlu (3D) Yeniden Yüzlendirme Tekniği

Manuel yöntemlerde yeniden yüzlendirme, doğrudan kurbanın kafatasındaki kil, plastik veya balmumu gibi malzemeler uygulanması vasıtasıyla gerçekleştirilir. Bu yöntem, farklı yumuşak doku derinliklerini işaretlemek için temsili uzunluklarda doku derinlik markerlarının kullanımını gerektirir. Bu markerlar, belirli noktalar işaretlenerek, kafatasına sabitlenir.Üç boyutlu yöntemde, taranan kafatasının, markerların ve varsa ante-mortem görüntülerin bilgisayar yazılımı aracılığıyla işlenmesi esasına dayalı olarak yeniden yüzlendirme gerçekleştirilir (Abate ve diğ., 2004).

1.3.1. Amerikan Yöntemi

Diğer bir adıyla "Doku Kalınlığı Yöntemi" olarak da bilinen "Amerikan Yöntemi" 1946' da Krogman tarafından geliştirilmiştir. Bu yöntem yumuşak doku kalınlığı verileri dikkate alınarak uygulanmaktadır ve kolluk kuvvetleri tarafından yeniden yüzlendirme amacıyla yaygın olarak kullanılmıştır (Omstead, 2011). İğne ile sondalama, Direkt Grafi veya USG kullanılarak hassas ölçümler yapılmaktadır. Yüz kasları anatomik yapıya uygun bir şekilde uzman kişiler tarafından yerleştirilmelidir (Kreutz ve diğ., 2007). Amerikan Metodu' nda yüze ait belirli anatomik noktaların üzerini kaplayan yumuşak doku kalınlık değerleri kullanılmaktadır.

1.3.2. Rus Yöntemi

"Anatomik Yöntem" olarak da karşımıza çıkan bu yöntem, 1971 yılında Gerasimov tarafından geliştirilmiştir. Burada yumuşak doku derinlik verileri dikkate alınmamaktadır, ancak anatomik pozisyonda yüz kasları kullanılmaktadır. Bu yöntemde kasların, bezlerin ve kıkırdakların kafatası katmanına tabaka halinde şekillendirilmesiyle yeniden yüzlendirme yapılır. Bu teknik günümüzde yaygın olarak kullanılmamaktadır. Amerikan yönteminden çok daha yavaş sonuç verir ve daha derin anatomik bilgilere sahip olmayı gerektirir. Fosilleşmiş kafataslarının yeniden yüzlendirme işlemleri bu yöntemle sağlanmıştır (Kahler ve diğ., 2003).

1.3.3. Manchester Yöntemi

"Kombinasyon Metodu" ya da "İngiliz Metodu" isimleriyle de bilinen bu metod, Neave tarafından 1977 yılında geliştirilmiştir ve günümüzde yeniden yüzlendirme için en çok kabul edilen methoddur. Bu teknikte hem yumuşak doku kalınlığı hem de yüz kasları dikkate alınmaktadır. Kafatası bütün bir halde Frankfurt Horizontal düzleminde ayarlanabilir bir stand monte edildikten sonra, daha önce belirlenmiş olan landmarklar üzerinde 3 mm' lik bir matkap ucu kullanarak açılmış deliklere 90 derecelik bir açıyla, doku kalınlığını temsil eden mandallar yerleştirilir (Short ve diğ., 2014). Her bir mandal uzunluğu, anatomik noktadaki ortalama doku derinliğini temsil eder. Yüz dokusu kalınlıkları, yaş, cinsiyet, genel vücut yapısı vb. özelliklerden yola çıkılarak belirlenir. Kaslar yerleştirilirken -eğer biliniyorsa- buluntunun etnik kökeni de dikkate alınır. Çeşitli kasların şekli ve büyüklüğü, altta yatan sert dokulara dayanarak belirlenir. 25 mm çapındaki protez göz topları göz çukurlarına yerleştirilir (Fernandes ve diğ., 2013). Burnun maksimum genişliği, en geniş noktasında kemik burun açıklığı ile yumuşak burun toplam genişliğinin beşte üçü olarak belirlenir. Burun profili alare şekli ve büyüklüğü burun açıklığı ile belirlenir. Maksiller kaninler ve birinci premolar dişler ağız köşelerine yakın şekilde yerleştirilir ve ağız genişliği ön dişe karşılık gelir. Dudakların kalınlığı üst ve alt ön dişler tarafından belirlenir (Abate ve diğ., 2004). Kulak uzunluğu, burun uzunluğu referans alınarak tahmin edilir; kulak kanalı, meatus referans noktası olarak kullanılarak yerleştirilir. Yüz kasları yeniden yapılandırılacak olan kafatası üzerinde ayrı ayrı modellenir. Daha sonra kas yapıları, deri, deri altı yağları da eklenerek yüzlendirme işlemi tamamlanır (Kreutz ve diğ., 2007).

Kombinasyon yönteminin kullanıldığı uygulamalarda doku kalınlıklarına ek olarak yüz kasları da referans alınmaktadır. Bu durum Manchester metodunun kullanıldığı çalışmaların başarı oranını arttırmaktadır.

1.4. Bilgisayar Destekli Yeniden Yüzlendirme Tekniği

Üç Boyut (3D) teknolojisindeki gelişmeler sayesinde hızlı, verimli ve uygun maliyetli birçok bilgisayar destekli adli yüz rekonstrüksiyonu yöntemi geliştirilmiştir. Bazı bilgisayarlı sistemler 3D animasyon yazılımını (Serbest Form Modelleme PlusTM; Sensable Technologies, Wilmington MA), yüzünü kafatasına modellemek için kullanırken, diğer sistemde dokunsal geri bildirimli sanal sistem (Phantom DesktopTM Haptic Device; Sensable Technologies) kullanılmıştır. Dokunsal geribildirim sistemi analiz sırasında kafatasının yüzeyini hissetme kabiliyetine sahiptir ve aynı zamanda kas tutunma kuvveti, göz pozisyonu vb. yüz rekonstrüksiyonu için önemli iskelet detaylarına erişimi sağlar. Uygulayıcının öznelliğini ve beceri gerekliliğini azaltır. Bu yöntem aynı zamanda birden fazla görüntüyü hızlı ve verimli bir şekilde oluşturur.

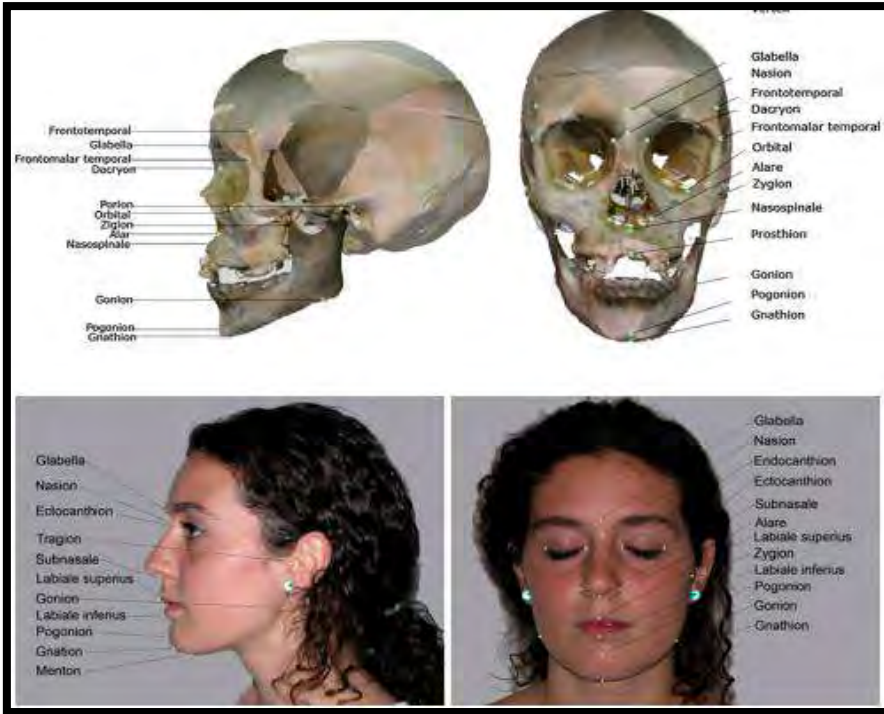
Ayrıca antropometrik ölçümler vasıtasıyla elde edilen ölçümler referans alınarak bir takım bilgisayar yazılımları sayesinde, yeniden yüzlendirme işleminin gerçekleştirilebilmesine olanak tanıyan programlar da geliştirilmektedir.

2.Yeniden Yüzlendirme İşlemlerinde Yumuşak Yüz Dokusu

Yüz dokusu derinin epidermis, dermis ve hipodermis katmanlarını ve periosteum bölümünü kapsayacak şekilde kemik dokuya kadar uzanan, içerisinde kollajen ve elastik liflerin, damar, sinir, yağ ve ter bezlerinin de yer aldığı bir tabakadır (Smith ve diğ., 2001). Yumuşak yüz dokusu kalınlığına yönelik araştırmalar, yeniden yüzlendirme çalışmalarının temelini oluşturmaktadır ve son yıllarda oldukça sık araştırılan konular arasındadır.

İnsanların birbirlerinden ayırt edilmesinde en önemli belirteç olan yüz şekilleri, zaman içerisinde değişime uğramaktadır. Yüz şeklinin zaman içerisindeki değişiminde etkili olan üç ögeyi; yumuşak doku ile kemik yapının ilişkileri, yüz hatlarının kafatası morfolojisi ile ilişkisi ve kraniofasiyal işaret noktaları şeklinde toparlayabiliriz (Kirman, 1999). Yeniden yüzlendirme işleminde sonucu direkt olarak etkileyecek unsur ise yüz iskeletinde bulunan kraniofasiyal işaret noktalarının yani landmarkların doğru olarak belirlenmesidir.

Türkiye'de erişkinlerde yüz yumuşak doku kalınlıklarına yönelik olarak yürütülen bazı çalışmalar bulunmaktadır. Adli Tıp Kurumunda gerçekleştirilen bir çalışmada, kadavralardan iğne ile sondalama metodu kullanılarak 20 nokta üzerinde ortalama doku kalınlıkları elde edilmiştir. Yazıcı (1999) tarafından yürütülen bu çalışma, ülkemizde bu alanda gerçekleştirilen ilk çalışma olması bakımından önem taşımaktadır (Yüksel ve diğ., 2002).

Şekil 3: Yüzde Bulunan Antropometrik Landmarklar (Ibanez ve diğ., 2012)

Yumuşak yüz doku kalınlığı ölçme yöntemlerini dört maddede toplamak mümkündür;

- a) İğne İle Sondalama Tekniği
- b) USG Tekniği
- c) Sefalometrik Radyografi Tekniği
- d) MRG ve BT tekniği

Bu yöntemler baz avantajlar sağladığı gibi, bir takım dezavantajları da beraberinde getirmektedir (bkz. Tablo 1.).

Tablo 1: Yumuşak yüz doku kalınlığı ölçme yöntemleri (Kürkçüoğlu ve diğ., 2009).

Metotlar	Olumlu Yönleri	Olumsuz Yönleri
İğne ile Sondalama Tekniği	Denek hareket edemez. Yöntem ucuz ve tek bir aletle yapılmaktadır. İşlem yüz bölgesinden istenilen yerden, gerektiği ve istenildiği kadar ölçüm yapmak mümkündür.	Ölüm katılığı ve dehidratasyona bağlı olarak hatalı ölçümler yapılabilmektedir. Yöntem sadece kadavralar üzerinde uygulanabiliyor. İğne ilk batırıldığında oluşan sıg çukurlar ve sonrasında gerçekleşen deri sıçrama hareketi sebebi ile gerçek değerlendirme yapılamayabilir.
USG Tekniği	Sonuçlar son derece güvenilirdir Radyasyon riski taşımaz Uygulanışı kolaydır	Ölçümler sırasında basınçtan dolayı geçici deri deformitesi oluşabilir.
Sefalometrik Radyografi Tekniği	Deneklerin yüz görünümü film üstüne aktarıldığı için ölçümde deneklerle uğraşılmaz.	Yumuşak doku ve kemik doku ayrımında teknik hata yapılabilir. Radyasyon riski taşır.
MRG ve BT tekniği	Ultrason kadar kesin sonuçlar vermektedir. Deneklerin yüz görünümü film üstüne aktarıldığı için ölçümde deneklerle uğraşılmaz.	Diğer metotlara göre uygulama açısından daha pahalı ve zordur. BT Radyasyon riski taşır.

Tartışma ve Sonuç

Yeniden yüzlendirme fazla zaman alan, hata payı yüksek bir teknik olmasının yanında düşük maliyetli ancak güvenilirliği halen tartışılan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple Adli Bilimciler ve Adli Antropologlar dahil oldukları soruşturmalarda sıklıkla dijital verilere ve mevcut veri tabanlarından karşılaştırmalı yüz tanıma tekniklerine başvurumaktadırlar (Özdemir ve diğ., 2017).

Yüz doku kalınlıkları ile ilgili araştırmalar belli bir dönemde genelde çocuk ve adolosanlara odaklanmıştır. Bununla birlikte yetişkinlerde daha küçük çaplı araştırmalar yapılmıştır. Magnetik Rezonans (MR) ile yumuşak doku ölçümü yapma çalışmaları 1980' li yıllarda başlamıştır. Gatliff ve Snow çalışmalarında, cinsiyetler arasında yüz yumuşak doku kalınlıkları ölçümlerinde, kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir fark bulunmadığını bildirilmiştir (Yaşar Teke ve diğ., 2010).

Direkt antropometrik yöntemler kullanılarak ve geleneksel morfometri teknikleriyle ölçülemeyen antropometrik yapılar, indirekt yöntemlerden biri olarak kabul edilen geometrik morfometri yöntemiyle ölçülmektedir. Derinlik, kavis ve bazı çıkıntılara yönelik ölçümler, kartezyen koordinat düzlemine aktarılan üç boyutlu görüntülerden landmark sistemi kullanılarak elde edilmektedir. Yeniden yüzlendirme çalışmalarında, kriminal vakalarda ve yüz cerrahisi

operasyonlarının planlanma aşamalarında Antropometrik verilerin Geometrik Morfometri tekniklerine uygulandığını sıklıkla görmekteyiz (Özkoçak ve diğ., 2017). Bunlara ek olarak Geometrik Morfometri tekniklerinden faydalanılarak cinsiyet ve yaş tayini çalışmaları da gerçekleştirilebilmektedir (Özkoçak ve diğ., 2017).

Manchester metodu uygulamalarında doku kalınlıklarının kullanılmasının yanı sıra yüze ait kaslar da çalışmaya dâhil edilmektedir. Doku kalınlıklarının ve kasların aynı çalışmada kullanılması yüzlendirme çalışmasının başarı oranını artırmaktadır.

Buna karşın yeniden yüzlendirilmiş bireylerin gerçek yüz görünümleriyle karşılaştırıldığında ortaya çıkan farklılıkları içeren çalışmalar da bulunmaktadır (İşcan ve diğ., 1993).

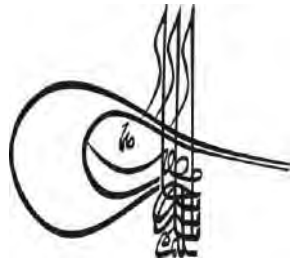
Yeniden yüzlendirme çalışmalarında disiplinler arası ortaklıklar kurulması tercihten öte adeta bir zorunluluktur. Bu tür çalışmalarda Adli Tıp, Adli Antropoloji, Anatomi, Radyoloji, Plastik ve Rekonstrüktif Cerrahi gibi alanlara ek olarak Yazılım Mühendisliği, Biyomedikal Mühendisliği ve Bilgisayar Mühendisliği gibi alanların işbirliğine sıkça rastlanmaktadır.

Yeniden yüzlendirme çalışmalarında başarının temelini yumuşak yüz dokusu kalınlıkları oluşturmaktadır. Yüz doku kalınlıkları yaş, cinsiyet, çevresel ve genetik farklılıklardan etkilenebildiği gibi ırksal ve etnik özelliklerden de etkilenebileceği açıktır. Bu nedenle her toplum için doğru teknikle, uygun koşullarda genel bir veri bankasının oluşturulması önemlidir. Ülkemizde bu yönde sınırlı sayıda çalışma yapılmış ve bu konuya yönelik bir veritabanı oluşturulamamıştır. Teknolojik ilerlemelerden işlevsel anlamda faydalanabilmek için mevzu bahis çalışmaların sayılarının arttırılması gerekmektedir. Bu sayede Avrupa ve Amerika toplumları için hazırlanan veri tabanlarını kullanmak yerine Anadolu Toplumunu' nun özelliklerini doğru bir şekilde yansıtan doku kalınlıklarına dair verileri kullanarak daha başarılı sonuçlar elde edebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- A.F. Abate, M. Nappi, S. Ricciardi, G. Tortora.(2004). Faces: 3D Facial Reconstruction From Ancient Skulls Using Content Based Image Retrieval. *JVis Lang Comput*, 15(3): 73–89.
- Carmen Campomanes-Alvarez, Ruben Martos-Fernandez, Caroline Wilkinson, Oscar Ibanez and Oscar Cordon. (2018). Modeling Skull-Face Anatomical/Morphological Correspondence for Craniofacial Superimposition-Based Identification. *IEEE Transactions on Information Forensics and Security*, 13(6), 1-14.
- Clemente Maia S. Fernandes, F Pereira, Jorge Vicente Lopes da Silva, Mônica da Costa Serra. (2013). Is characterizing the digital forensic facial reconstruction with hair necessary? A familiar assessors' analysis. *Forensic Sci Int*. 229:164: e1–e5.
- Oscar Ibanez, Oscar Cordon, S. Damas. (2012).A cooperative coevolutionary approach dealing with the skull–face overlay uncertainty in forensic identification by craniofacial superimposition. *Soft Computing*, 16(5).
- İşcan M.Y. (1995). Forensic Anthropology Around the World. *Forensic Sciences International*, 74(1-2): 1-3.
- İşcan M.Y. ve Richard P. Helmer. (1993). *Forensic Analysis of the Skull: Craniofacial Analysis, Reconstruction, and Identification*, Wiley-Liss (1.Ed). New Jersey.
- Kahler K, Haber J, Seidel H. (2003). Re-animating the dead: Reconstruction of expressive faces from skull data. *ACM TOG*. 22(3):554–61.

- Kirman, R., (1999), Türk Toplumuna Özgü Fasiyal Yumuşak Doku Kalınlıkları, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Kreutz K, Verhoff MA. (2007). Forensic Facial Reconstruction-Identification based on skeletal finding. *DtschArztebl.* 104(17): A1160–65.
- Kürkçüoğlu A. E. Kaya Şimşek, Yasin Üyel. (2009). Fasiyal Doku Kalınlığı Ölçüm Teknikleri ve Önemi, *Dirim Tıp Gazetesi*, 84(4): 125-132.
- Lebedinskaya GV, Balueva TS, Vaselovskaya. (1987). Principles of facial reconstruction. *J Forein Sci* 32: 1305-30.
- Omstead J. (2011). Facial reconstruction. *Uni West Ont Anthrol.* 10(1): 37–46.
- Özdemir ve Vahdet Özkoçak. (2017). Anadolu Erkeklerinde Burun, Yüz Tipleri ve Oranlarının Yaşa Bağlı Değişimleri, *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 3(2): 135-142.
- Özkoçak V. Timur Gültekin. (2017). Anadolu İnsanında Kulağın Geometrik Morfometrik Analizi ile Yaş Tahmini, *Current Debates In Sociology & Anthropology*, 10(1): 311-332.
- Özkoçak V., Fikri Özdemir. (2018). "Adli Antropolojide Fotografik Ölçüm Metodunun Kullanımı", *International Congress on Sports, Anthropology, Nutrition, Anatomy and Radiology*, 42(5), 390-398.
- Özkoçak V. ve Asil Alkaya. (2017). Geometrik Morfometride İstatiksel Yaklaşımlar. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Sforza C. Claudia DellaviaMarcio De MenezesRiccardo RosatiVirgilio F. Ferrario. (2012). Three-Dimensional Facial Morphometry: From Anthropometry to Digital Morphology, *Legal Medicine Volume 11, Supplement 1*, S256-S259.
- Short LJ, Khambay B, Ayoub A, Erolin C, Rynn C, Wilkinson C. (2014). Validation of a computer modelled forensic facial reconstruction technique using CT data from live subjects: a pilot study. *Forensic SciInt J.* 237:147: e1–e8.
- Smith SL, Buschang PH. (2001). Midsagittal facial tissue thicknesses of children and adolescents from the Montreal growth study. *Forensic Science.* 46(6): 1294-302.
- Ubelaker (1989). *The Manuals on Archaeology*, Goetz Media, 120-124.
- Yadav N, Panat SR, Ashish A. (2010). CT Scans a Compelling Tool in Forensic Facial Reconstruction, *J Dent Sci Oral Rehabil.* 1(39): 42.
- Yaşar Teke H, Turan N, Duran S, Bilge Y, Akduman B, Gözlük P, (2010). Magnetik Rezonans İle Yüz Yumuşak Doku Kalınlıklarının Değerlendirilmesi: Ankara Örneği, *Adli Tıp Dergisi*, 24(3): 24-36.
- Yılmaz E. (2010). Yeniden Yüzlendirme ve Tarihsel Gelişimi, *Adli Bilimler Dergisi*, 9(3): 62-70.
- Yüksel, A. (2002). Yüz Doku Kalınlıkları, *Yıllık Adli Tıp Toplantıları Kitabı*, S.51-57.

Turkish Studies **CUDES 2019**

Volume 14 Issue 5, 2019, p. 131-151

DOI: 10.29228/TurkishStudies.22994

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 28.05.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.08.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (13.06.2019)-Referee 2 (26.07.2019)

This article was checked by iThenticate.

WOMEN IN TURKISH EROTIC MOVIES BETWEEN 1974 AND 1979

*Ceyda KULOĞLU**

ABSTRACT

In 1970s, television became a widespread entertainment and communication tool in Turkey. Because of this fact, cinema had lost its popularity in those days and Yeşilçam found the way of gaining money by producing erotic movies. In this study, female Turkish movie stars' subordinate position in Turkish erotic movies between 1974 and 1979 is discussed and criticized. By doing so, how women images are created and how patriarchal discourses are reproduced in Turkish erotic movies are examined. The main argument of the study is, in Turkish erotic movies, although some of them are superstars of Yeşilçam, women are represented in subordinate positions and the overall oppression of women in the society is reproduced by these movies. The movies were analyzed by "content analysis" technique and frequency analyses method was used in order to analyze, "the erotic scenes", "the fetish objects" and "the socio-economic status of the male and female characters of the movies". Besides, the camera movements, mise en scene and the colors of the movies are analyzed in the study. Generally it could be said that, the media is used as a tool to protect the subordinate position and reproduce the patriarchal discourses. Movie is a channel, which helps this situation. But in pornographic movies the condition is worse. Because in these movies women are represented in subordinate positions according to men, like in any other movies. But in pornographic movies the women are also represented as the sex objects who do not say enough to sexual oppression and had violence and gets pleasure from every act those men do to them. So we can say that there is a double oppression to women in those movies.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction and the aim of the study: In 1970s, television became a widespread entertainment and communication tool in Turkey. Because of this fact, cinema had lost its popularity in those days and Yeşilçam¹ found the way of gaining money by producing erotic movies. In this study, female Turkish movie stars' subordinate position in Turkish erotic movies between 1974 and 1979 is discussed and criticized. By doing so, how women images are created and how patriarchal discourses are reproduced in Turkish erotic movies are examined. The main argument of the study is, in Turkish erotic movies, although some of them are superstars of Yeşilçam, women are represented in subordinate positions and the overall oppression of women in the society is reproduced by these movies.

Because these women are mostly main characters in different Yeşilçam movies, they seem like fall backward in their careers as they act in erotic movies, while the television became more popular. After the police attacks towards the movie theaters, this trend was stopped immediately and movies other than erotic ones started to be played. Acting in an erotic movie was not suitable for the Turkish culture from the beginning, but because the movie industry was interrupted by the television culture, actors had to get by upon. The results of the study cannot be generalized through all the erotic and pornographic movies, but it can be good start to examine the subordination of women in media.

Methodology: According to Soykan (1990) in this period 200-300 movies were produced in one year. Because these movies are very old and nearly impossible to find, 5 movies were chosen among the list (totally 59 movies is listed) in Agah Özgüç's book, which is titled as "*Türk Sinemasında Cinselliğin Tarihi*" (2000). By "purposive sampling" method, "Öyle Bir Kadın Ki", "Ye Beni Mahmut", "İsmet Bu Ne Kismet", "Horoz Gibi Maşallah" and "Çukulata Tarlası" were chosen and by "content analyzes" technique, these movies were analyzed.

Literature review: Some feminist theorists, including Gloria Steinmen and Helen Longino have argued that there is a clear distinction between erotic and pornographic. Pornography is clearly degrading and offensive to women and should be censored. Other feminist theorists, like Catharine McKinnon and Andrea Dworkin argue that, all sexualized images of women are harmful and should be regulated as reflecting incorrect attitudes towards them. Between these extremes, pornography is usually defined as involving depictions of unequal power relationships, involving some degree of coercion and/or violence, with men in positions of domination and others, especially women, in position of submission.

Feminist film theorists take into account both the situation of women in movies and try making the situation of women better. According to feminist film critics, women's representation in movies is stereotypical such as the vamp, neighborhood girl, mother, etc. and the contradiction of the stereotypical women in movies and in real life is analyzed. Gender discrimination puts men in a higher position than

¹Yeşilçam (literally means *The Green Pine* in Turkish language) "is the sobriquet that refers to the Turkish film art and industry. It is an important part of Turkish culture, and has flourished over the years, delivering entertainment to audiences in Turkey" (https://en.wikipedia.org/wiki/Cinema_of_Turkey).

women with a gender blind definition. Women are described with the nature, while men are described with the culture. That is the reason why women are forgotten, misunderstood, become voiceless and unreal both in real life and movies. Feminist critics take women into account just in this structure and make a new kind of reading as a taking side of women (Süllü 1988: 101-107).

In 1970s there is an upheaval in Turkish cinema. On the one hand, there were movies that tend to give social messages and on the other hand there were movies that were counted as erotic in that period. Before 1974, there are different periods of Turkish cinema. After 1940s, the period is named as “tear period”, after 1945 it is called as “belly period”, between 1965 and 1968 the period is called as “excellency period”, after 1974, it is called as “sex period” and after 1980s, the period is named as “arabesque period” (Karatekin 1998: 59). Erotic film period was ended by the police attacks to the movie theatres through denunciations.

Findings and Conclusion: Generally it could be said that, the media is used as a tool to protect the subordinate position and reproduce the patriarchal discourses. Movie is a channel, which helps this situation. But in pornographic movies the condition is worse. Because in these movies women are represented in subordinate positions according to men, like in any other movies. But in pornographic movies the women are also represented as the sex objects who do not say enough to sexual oppression and had violence and gets pleasure from every act those men do to them. So we can say that there is a double oppression to women in those movies. In short, in the movies, we may clearly examine that women are misrepresented as the feminist theorists argued, who are ready for sex every time, nymphomaniacs and getting pleasure from every sexual act of men, including violent acts. In this regard, the representation of women in the erotic movies is stereotypical and different from the women that the audience knows from their small society. These movies also represent men as ready to cheat on their girlfriends and wives. By doing so, the patriarchal ideology they put women in a subordinate position is also reproduced by these kinds of movies in 1970s. That may be one of the reasons of never-ending nightmare, violence against women and female femicide in Turkey. Besides, the appearance of women and the language (mostly slang) used in these movies are also supportive for the subordinate position of women in the society.

Keywords: Yeşilçam, Women, Turkish cinema

1974-1979 YILLARI ARASINDA TÜRK EROTİK FİMLERİNDE KADINLAR

ÖZ

1970'lerde televizyon Türkiye'de yaygın bir eğlence ve iletişim aracı haline geldi. Bu nedenle sinema o günlerde popülaritesini yitirmişti ve Yeşilçam erotik filmler üreterek para kazanmanın yolunu bulmuştu. Bu çalışmada, 1974-1979 yılları arasında kadın Türk film yıldızlarının Türk erotik filmlerinde aşağı konumları tartışılmış ve eleştirilmiştir. Böylece kadın imgesinin nasıl yaratıldığı ve Türk erotik filmlerinde ataerkil

söylemlerin nasıl çoğaltıldığı incelenmiştir. Çalışmanın ana tartışması, Türk erotik filmlerinde, bazıları Yeşilçam'ın süper starları olmasına rağmen, kadınlar alt konumlarda temsil edilir ve toplumda kadınlara yönelik olan baskılar, bu filmler tarafından yeniden üretilir. Filmler “içerik analizi” tekniği ile analiz edilmiş ve “erotik sahneler”, “fetiş nesneler” ve “filmlerin erkek ve kadın karakterlerinin sosyo-ekonomik durumunu” analiz etmek için frekans analizi yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca, kamera hareketleri, sahneler ve filmlerin renkleri de incelenmiştir. Genel olarak medyanın alt pozisyonu korumak ve ataerkil söylemleri yeniden üretmek için bir araç olarak kullanıldığı söylenebilir. Film bu duruma yardımcı olan bir kanaldır. Ancak pornografik filmlerde durum daha da kötüdür çünkü bu filmlerde kadınlar, diğer tüm filmlerde olduğu gibi, erkeklere göre alt konumlarda temsil edilmektedir. Ancak pornografik filmlerde kadınlar, cinsel baskıya yeterince direnmeyen ve şiddete maruz kalan ve bu erkeklerin kendilerine yaptıkları her şeyden zevk alan cinsel objeler olarak da temsil edilmektedir. Bu yüzden bu filmlerde kadınlara çifte baskı olduğunu söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Yeşilçam, Kadın, Türk sineması

Introduction

In 1970s, television became a widespread entertainment and communication tool in Turkey. Because of this fact, cinema had lost its popularity in those days and *Yeşilçam*² found the way of gaining money by producing erotic movies. In 2000s, these erotic movies were reproduced by Fanatik Görüntü Sistemleri Production in VCD format and had its own fan groups. In this study, female Turkish movie stars' subordinate position in Turkish erotic movies between 1974 and 1979 is discussed and criticized. By doing so, how women images are created and how patriarchal discourses are reproduced in Turkish erotic movies are examined. The main argument of the study is, in Turkish erotic movies, although some of them are superstars of Yeşilçam, women are represented in subordinate positions and the overall oppression of women in the society is reproduced by these movies.

Because these women are mostly main characters in different Yeşilçam movies, they seem like fall backward in their careers as they act in erotic movies, while the television became more popular. After the police attacks towards the movie theaters, this trend was stopped immediately and movies other than erotic ones started to be played. Acting in an erotic movie was not suitable for the Turkish culture from the beginning, but because the movie industry was interrupted by the television culture, actors had to get by upon. The results of the study cannot be generalized through all the erotic and pornographic movies, but it can be good start to examine the subordination of women in media. When we compare the position of women in different periods of time in these kinds of movies, we may argue that, 1974-1979 periods was relatively naïve for the position of women in the movies. We cannot observe hard core intercourse or any other sexual images mostly in the movies, but they are more like comedy movies with erotic scenes in it.

Because the movies are old and they cannot be reached easily, “purposive sampling” is used in selecting the movies. These movies are, “*Öyle Bir Kadın Ki*”, “*Ye Beni Mahmut*”, “*İsmet Bu Ne Kismet*”, “*Horoz Gibi Maşallah*” and “*Çukulata Tarlası*”. These movie names were selected from

²**Yeşilçam** (literally means *The Green Pine* in Turkish language) “is the sobriquet that refers to the Turkish film art and industry. It is an important part of Turkish culture, and has flourished over the years, delivering entertainment to audiences in Turkey” (https://en.wikipedia.org/wiki/Cinema_of_Turkey).

Agah Özgüç's book (among 59 erotic Turkish movies) titled as "*Türk Sinemasında Cinselliğin Tarihi*" (2000). The movies were analysed by "content analysis" technique and frequency analyses method was used in order to analyze, "the erotic scenes", "the fetish objects" and "the socio-economic status of the male and female characters of the movies". Besides, the camera movements, mise en scene and the colors of the movies are analyzed in the study.

1. Feminist Theories on Women in Erotic/Pornographic Movies

According to Dorsay (2000: 97), cinema does not only observe the sexuality, it also helps people to create their own sexuality. In different periods, different images are used in cinema as sex objects. People are influenced from these images. Cinema is the most powerful medium, which creates the sexual objects and images. It is said that the image on the scene has a powerful influence on the spectators. It is also because of the "voyeurism" effect that cinema creates. On the other hand, according to Peach (1998:123), pornography is sexually explicit material. Opinions vary widely regarding what additional qualifiers are necessary to explicit is erotic not pornographic, and is not harmful or otherwise problematic. Some feminist theorists, including Gloria Steinmen and Helen Longino have argued that there is a clear distinction between erotic and pornographic. Pornography is clearly degrading and offensive to women and should be censored. Other feminist theorists, like Catharine McKinnon and Andrea Dworkin argue that, all sexualized images of women are harmful and should be regulated as reflecting incorrect attitudes towards them. Between these extremes, pornography is usually defined as involving depictions of unequal power relationships, involving some degree of coercion and/or violence, with men in positions of domination and others, especially women, in position of submission. Pornographic images of women frequently depict women as sex objects with vast and insatiable sexual appetites (nymphomaniacs), and as enjoying sexual violence and participation in degrading acts –being tied up, chained, whipped, beaten, atomized, urinated upon, and so on- or unconsciousness, penetration using foreign objects and having sex with animals.

The role of production and circulation of images of women came to be one of the central importance and feminists began to address the issue of ideology. For images, it was argued, not only exploited women- for example the use of a woman and her usually naked body in advertisements towards men and more importantly they produced definition of woman and femininity that are represented as true, timeless and hence "natural". Women are not only women in those representations, but they are mothers, virgins or whores. The debate was therefore framed in terms of women's oppression by male-serving, male-produced images within male dominated image industries those of the press, television and cinema as well as the pictorial arts (Cowie 1997: 16).

When the political project of feminism is posed in relation to the sociological analysis of movie, the object-woman is gained assumed to have a definition, a meaning, which exists already and outside the system of representation of the movie and which the movie or denigrates. A new form of the argument that the filmic representation is inadequate to the real woman is produced in the claim that woman as signifier of women is absent or excluded. The image of the woman refers not to the referent woman, existing in the real world outside of representation, but to a meaning produced by and for men. Patriarchy controls the image of women, assigning it a function and value determined by and for men and in the service of the construction of definitions of male and more especially of masculine desire (Cowie 1997: 19).

1.1. Women as Male Gaze Objects

The first wave of feminist critics adopted a broadly sociological approach, looking at sex roles women occupied in various imaginative works from high art to mass entertainment. They asserted roles as "positive" or "negative" according to some externally constructed criteria describing the fully autonomous independent woman. Feminist film critics influenced by developments taking place in film theory at the start of 1970s were the first point out its limitations. First, influenced by semiology, feminist

theorists stressed the crucial role played by the artistic form as the medium for expression; second influenced by psychoanalysis they argued that Oedipal processes were central to the production of art works. Feminist film theorists gave increased attention to how meaning is produced in movies rather than to the content, which had preoccupied sociological critics; and they stressed links between the processes of psychoanalysis and cinema (Kaplan 1983: 23).

Feminist film theorists take into account both the situation of women in movies and try making the situation of women better. According to feminist film critics, women's representation in movies is stereotypical such as the vamp, neighborhood girl, mother, etc. and the contradiction of the stereotypical women in movies and in real life is analyzed. Gender discrimination puts men in a higher position than women with a gender blind definition. Women are described with the nature, while men are described with the culture. That is the reason why women are forgotten, misunderstood, become voiceless and unreal both in real life and movies. Feminist critics takes women into account just in this structure and make a new kind of reading as a taking side of women (Süllü 1988: 101-107).

Feminist film theory introduces that spoken; written and visual languages placed women in a subordinate position and reproduced the patriarchal ideology (Nelmes 1999: 277). In order to study women's position in the movies, one kind of methodology such as semiology, structuralism, psychoanalyses or sociology is enough. According to Bükür (1987: 9-10), interdisciplinary methods of analyzing should be used.

Psychoanalytic theory, particularly the theories of Freud and Lacan, has been instrumental in the development of a feminist film theory, although structuralist and Marxist theories are influential to a lesser extent. Laura Mulvey's article "*Visual Pleasure and Narrative Cinema*" (1999) emphasizes the importance of the patriarchal viewpoint in the cinema. The pleasure gained from looking (called scopophilia) is male pleasure and that look in cinema is directed at the male, which is often referred to as the male gaze. Schopophilia can be directed in two areas: first, voyeurism that is schopophilic pleasure linked to sexual attraction and second schopophilic pleasure, which is linked to narcissistic identification. Mulvey argues in her article that, this identification is always with the male who is the pivot of the movie, the hero, while the female is often seen as threat. Movies reflect society and therefore society influences our understanding of movies. This viewpoint is linked with psychoanalytical theory to demonstrate the influence of patriarchal society on movie. Patriarchy and phallocentrism are intrinsically linked; the phallus is a symbol of power (*note that how guns are used in film: guns = phallus = power*). The woman has no phallus; she is castrated, which relates back to Freudian theory that the woman is lacking and therefore inferior because she has no phallus (Nelmes 1999: 276-277).

Freud's theories on schopophilia center around voyeurism and the desire to see erotic and the forbidden, yet this desire is male-centered. The cinema provides a perfect venue for illicit voyeuristic viewing because the audience is in a dark enclosed womb-like world. As Mulvey (1999 cited in Nelmes 1999: 227) argues, the power that cinema holds is so strong it can act as a temporary form of brainwashing. In her article she also mentions that, woman has two roles in movies: erotic object for the characters in the story and erotic object for the spectator (Nelmes 1999: 277).

According to Kaplan (1983: 31) two basic Freudian concepts – voyeurism and fetishism – are often used in order to explain what exactly woman represents and the mechanisms that come in to play for the male spectator watching a female screen image. The first voyeurism is linked to the scopophilic instinct, for example the male pleasure in his own sexual organ transferred to pleasure in watching other people having sex. Critics argue that the cinema relies on this instinct making the spectator essentially a voyeur. To derive causes little boys to peek through keyholes of parental bedrooms to learn about their sexual activities comes in to play when the male adult watches films, sitting in a dark room. The original eye of the camera controlling and limiting what can be seen is reproduced by the projector aperture,

which lights up one frame at a time and both processes (camera and projector) duplicate the eye at the keyhole, whose gaze is confined by the keyhole frame.

Mulvey (1999) thinks that, cinema uses woman to be an object of looking. For her, woman is an icon, which made up for male gaze. In this situation, woman became a fetish object with wearing, make-up and accessories. She also argues that men are observers. This is relevant in the classical Hollywood cinema's visual speed and cinematic code. According to Mulvey cinema is somewhere, which opens its doors to voyagers, satisfy their fantasies.

On the other hand, as Cowie (1993: 124) argues, fantasy is condemned as invariably using another person as an object and as fragmented or reductive in relation to the full identity of that person. A moral charge is made that sexual fantasy dehumanizes. The second position on the contrary accepts that fantasy is instrict to human nature and indeed is bound up with sexuality although in a way which we do not really understand.

According to Kaplan (1983: 27) the male fantasies in *Friday's book, My Secret Garden: Women's Sexual Fantasies*, focus on the male excitement in arranging for his woman to expose herself (or even give herself) to another men, while he watches. The difference between this male voyeurism and female form is striking. For women the desire is not hold, even when they watch. Women may distance themselves from sex. Men, on the other hand, own the desire and the women in the image and get the pleasure from exchanging the female characters. Some fantasies in Friday's book show men's wish to be taken over by an aggressive woman, who would force them to become helpless, like the little boy in his mother's hands. The situations are the predictable ones: young boys (but sometimes men) seduced by woman in a form of authority- governesses, nursemaids, nurses, schoolteachers, stepmother, etc.

Eroticization of women on the screen comes through the way cinema is structured around three explicitly male looks or gazes: there is the look of the camera in the situation being filmed (called the pro-filmic event); while technically neutral, this look, as mentioned before, is inherently voyeuristic and usually "male" in the sense that a man is generally doing the filming. Secondly, there is the look of the men within the narrative which is structured so as to make women objects of their gaze. Finally there is the look of the male spectator which imitates (or is necessarily in the same position as) the first two looks (Kaplan 1983: 31). In a world ordered by sexual imbalance, pleasure in looking was split between active/male and passive/female. The determining male gaze projects its fantasy on to the female figure, which is styled accordingly. In their traditional exhibitionist role women are simultaneously looked at and displayed, with their appearance coded for strong visual and erotic impact so that they can be said to connot "to-be-look-et-ness". Women were displayed, as sexual object is the leitmotif of erotic spectacle: from pin-ups to strip tease, she holds the look and plays to and signifies male desire (Mulvey 1999).

According to Kaplan (1983: 30) the gaze is not necessarily male (literally) but to own and active gaze, given our language and the structure of unconscious is to be in the "masculine" position. It is this persistent presentation of masculine position that feminist film critics have demonstrated in their analysis of Hollywood movies. Dominant Hollywood cinema is constructed according to unconscious of patriarchy ideology and movie narratives are organized by means of a male-based language and discourse. Women in movies thus do not function as signifier for a signified (a real woman), but as sociological critics assumed, signifier and signified are elided into a sign that represents something in the male unconscious.

1.2. Women as Victims for Male Pleasure

According to Kuhn (1985 cited in Süllü 1988:100), feminist discussions are mainly based on the stereotypes of women in women's magazines, television, advertisements or in the other mediums. In these mediums women are represented with ideal properties of a female such as, body, dress and

make-up. Kuhn and other feminists criticize these images because they represent women as objects. Kuhn argues that, through the mediums that are calling the male spectators, women are reduced to a victim position for male pleasure.

As Kuhn (1985) argues, the way of reading and criticizing a movie is to analyze the story and the characters. While doing this, cinematic vision, lightening, story and movements of camera should be added to analyze. She mentions that meaning of every movie is constituted by the indicators that are brought together. Kuhn mentions about the codes that produce the meaning of the movie; photographic vision, “mise en scène”³, moving environment and the narrative. Cinematic vision uses its own special codes such as, distant record, close record and detail record. Kuhn uses “mise en scène” term in order to define the construction of the vision in the frame, such as, stage, costumes, etc. According to Kuhn these constructions produces the meaning of the film with the other codes. The third code that Kuhn defines as moving environment is the camera movements and zooms. Long records, cuttings, chained, embark, zoom ins, zoom outs help producing the meaning in movies. The forth code is editing. Editing brings together the fragmented pieces. Another property of the movies are, the relation between the spectator and the movie itself. The spectator takes and understands the meaning of the movie. Kuhn uses psychoanalysis to analyze the movies which woman is shown as the signified (Süllü 1988:117).

According to Kuhn (1985: 20), pornography is particularly interesting in this context because it has a frank obsession with sex and its construction of sexual difference is relatively transparent. The production of woman as “other” is meaning that pornography speak both to and from a masculine point of view. Kuhn also mentions that pornography is exactly a commodity; it is produced, bought and sold. Porn is often, profoundly disappointing to its consumers. There is always the hope that it can be assuaged by trying (and buying) again although pornography consumers often argue that pornography is repetitive and boring (Kuhn 1985: 23). Kuhn also argues that pornography is not just related with sex. It is also representing the social historical context. Pornography indicates to spectators that, “this is actual”, “this is how it is”, “you need make no effort to understand this”, “you only have to recognize it”, “isn’t this just the way you see it out there in the world?” (Kuhn 1985: 27).

Looking may turn into contemplation, even into voyeurism. The voyeur’s pleasure depends on the object of this look and the victim is being unable to see him. To this extent, it is the pleasure of power and the look as controlling one. What is in the image combines with the fact that it is of course actually not there and one can look as long as he wants because the circuit of pleasure would never be broken by a returned look. In soft-core pornographies, women are by their own, but in the hardcore pornographies, women are never by themselves. In either ways, women are the ones that are represented (Kuhn 1985: 28).

According to Kuhn (1985: 33), masculinity is not same as maleness. Men may derive pleasure from images of women but if women enjoy these pictures, it is possible that they are adopting a masculine subject position in doing so. However, there is another possibility. The photo might evoke memories or fantasies of similar pleasures enjoyed with the spectator. Kuhn also suggests that, in soft-core pornography women are always by their own and the relationship between the image and the spectator is private. The image of women in soft-core porn is unaware and doing things just for the spectator. She also mentions that, lesbian scenes are for men who evaluate that it is the thing that women do when men are not around and again it is only done for the male spectator.

In pornography, the whole body is cut into pieces and the screen image is composed of the particular body part. These parts are generally the signifiers of the sexual difference such as genitals, breasts, and thighs. It is hardly impossible to find fetishized representations of male body, whereas it is mostly women’s body parts that are treated as fetish. The subject’s face is included into the image

³ Stage construction of theatre.

because facial expression provides some possibility of promoting the sexual meaning (Kuhn 1985: 36-37). Pornography also conflates femininity with femaleness, femaleness with female sexuality and the female sexuality with a particular part of the female anatomy (Kuhn 1983: 40).

1.3. Women's Representation in Erotic/Pornographic Movies

Pornography comes from a Greek word “pornographos”, which is composed of “porn”, which means prostitute, and “graphy”, which means “writing”. In this context, the meaning of pornography is writing about prostitutes and the literature of prostitution (Özgüç 2000: 176). According to Özgüç (2000: 177), we have to distinguish pornographic movies from erotic movies. In erotic movies, female bodies are shown in the standards of esthetics. In another words, it can be said that the women's bodies are like a poem according to romanticism. On the other hand, the subject of the porn movies are just women's body parts and the function of the porn is to instigate consumption. For example in American cinema, soft-core porn does not include the sexual intercourse. It is shown on the screen as it is happening. Whereas, in hardcore porn, the sexual intercourse is shown in details. We can see every detail of a vagina and the “cum shots” from the erected penises. In these movies different kinds of lesbian relations, masturbation and anal sex are shown and women are always look like they are enjoying from these acts but all these acts oppress women. Men are shown as aggressors and women are shown as sexual victims. Women are also shown as nymphomaniacs in those movies.

Andrea Dworkin (1988: 266-267) argues that, the sexualization of subordination in pornography, which makes it an important component of women's oppression, has four main parts. These are:

1. Hierarchy: a question of power with “a group on top (men) and a group on the bottom (women)”.
2. Objectification: when “a human being, through social means, is made less than human, turned into a thing or commodity, bought and sold”.
3. Submission: acts of obedience and compliance become necessary for survival. Members of oppressed groups learn to anticipate the orders and desires of those who have power over them, and their compliance is then used by the dominant group to justify its dominance.
4. Violence: when it becomes “systematic, endemic enough to be unremarkable and normative, usually taken as an implicit right of the one committing the violence”. The first three conditions make violence possible.

Dworkin argues that sexual subordination in these four ways above, is one of the main component of the women's oppression by men (Dines and Jensen 1998: 66). All sexualized images are harmful for women and should be regulated as representing not correct attitudes towards them. Pornographic images of women usually depict women as sex objects with vast and insatiable sexual appetites (nymphomaniacs) and as enjoying sexual violence and being part of degrading acts such as, being tied up, chained, whipped, beaten, sodomized, as well as being subjected to brutality, restraint, powerlessness, semi or unconsciousness, penetration using foreign objects and having sex with animals. Also in some kind of pornography, women are portrayed as passive and submissive victims, totally dependent upon or at the mercy of men. In addition, many pornographic images reduce women in to parts of their bodies, such as breasts and/or sexual organs (Peach 1998: 124).

On the other hand, some feminists argue that pornography is a form of art and should not be censored because it has a potential to liberate as much as oppressing women. Some others also argue that, pornography can be as pleasurable for women as for men, whether they identify themselves as female or as males exercising power and domination (Peach 1998: 126).

2. Erotic and Pornographic Movies in Turkey between 1974 and 1979

In 1970s there is an upheaval in Turkish cinema. On the one hand, there were movies that tend to give social messages and on the other hand there were movies that were counted as erotic in that period. According to Evren (1995: 21), in 1970s, television became widespread entertainment medium for the people living in Turkey and Yeşilçam pass through from a very difficult era. Yeşilçam was the cheapest way of entertainment until 1974, but it lost its power when compared to the TV. The families that were choosing the cinema for entertainment left going to the cinema and preferred watching TV series at their home such as, “Dallas”, “Charlie’s Angles”, etc. Cinemas started to be closed one after another especially in metropolis. Then, Yeşilçam tried to get over this crisis with its own methods. The only way was to make new types of movies, which were unable to be shown on TRT⁴ screens. These “new” type of movies were erotic and violence movies. The first reaction of the audience (male only) was positive and the erotic movie period started in Turkey. According to Evren, this was the only way that Yeşilçam could stay alive. Before this period, the cinema audience was composed of families but mostly women who were staying at home and going to cinema for fun. After 1974, movies in the cinemas address men in the streets who were “hungry for sex” (Esen 2000: 35). Same crisis were also in the theatres and these movie players were mostly from Yeşilçam and as well as unemployed stage actors / actresses (Evren 1995: 23).

The audience wanted to laugh, hear about light issues and want to involve and hear slang language in the movies that were not shown on TV. In these movies, which can be described as “cheap comedy”⁵, relatively “cheap” stars of Yeşilçam played, such as Ali Poyrazoğlu, Aydemir Akbaş, Bülent Kayabaş, Mete İncelel, Metin Akpınar, Zeki Alasya, Kemal Sunal, Alev Sezer, Arzu Okay, Figen Han, Ceyda Karahan, Zerrin Egeliler, Nur Ay, Mine Mutlu, etc. (Evren, 1995:24). In later years, comedy-erotic movies were not enough for Yeşilçam and they started to produce pornographic movies. The first pornographic movie in Turkey is “Öyle Bir Kadın Ki...” (1979), in which Levent Gürsel and Zerrin Doğan makes all types of sexual intercourse in front of the cameras (Evren 1995: 26). This movie is also included as a case into this study.

Before 1974, there are different periods of Turkish cinema. After 1940s, the period is named as “tear period”, after 1945 it is called as “belly period”, between 1965 and 1968 the period is called as “excellency period”, after 1974, it is called as “sex period” and after 1980s, the period is named as “arabesque period” (Karatekin 1998: 59). According to Özgüç (2000: 180) in this period a new term emerged like “dönme” (converted) movie, which identifies the movies that were produced in Turkey but includes foreign movie scenes in the same movie, in order to compose a new movie. Zerrin Egeliler is one of the first stars of the “dönme” movies.

This period was ended by the police attacks to the movie theatres through denunciations. In those years, police took 40 movies from the saloons and also Zerrin Egeliler was in the list of the stars that were taken to interrogation (Özgüç 2000: 181). In sum, in this period women were used as sex objects especially and mostly for the male gaze, movie theaters were no longer a place that families gather together, but places for men, who were “hungry for sex”, which in other words, forbidden for women.

According to Evren (1995: 44), the scenes about masturbation were used in movies not to represent the neutrality of the masturbation, but to make possible of the ejaculation the spectator together in Movie Theater. Although these movies were ordinary and cheap, they had demolished the taboos that are made through women.

⁴ The first state channel in Turkey, which means Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (Turkish Radio and Television Institution).

⁵ As it is mentioned before, these movies could not be identified as pornographic movies, but as comedy movies with erotic scenes in some parts of the movie.

3. Selected Movies

According to Soykan (1990) in this period 200-300 movies were produced in one year. Because these movies are very old and nearly impossible to find, 5 movies were chosen among the list (totally 59 movies is listed) in Agah Özgüç's book, which is titled as "*Türk Sinemasında Cinselliğin Tarihi*" (2000). By "purposive sampling" method, "Öyle Bir Kadın Ki", "Ye Beni Mahmut", "İsmet Bu Ne Kismet", "Horoz Gibi Maşallah" and "Çukulata Tarlası" were chosen and by "content analyzes" technique, these movies were analyzed.

3.1. Case Study 1: Çukulata Tarlası

Reproduction: Burç Film, Director: Günay Kosava, Actor: Tugay Toksöz, Actress: İlknur Taçbaç, Total Length: 58:15min., 1975.

It is a story of a female tourist hitchhiker and a shepherd of a village. The woman and the shepherd met in the village and begun to make love immediately. The hitchhiker woman was coming from Sweden and working as a psychologist. In the story, woman is shown as a nymphomaniac. She makes love with the drivers of the cars that take her while hitchhiking and she says in the movies that rape is something that can be pleasurable. In the story, we can sense that the shepherd was not experienced in sex and relationship with women. The hitchhiker woman teaches everything about sex to him and then he became a man who thinks nothing else but only sex. He dreams a fantasy of a group sex with the women who work in the agricultural field and also a fantasy is about a girl who is wearing just a headscarf. At the end of the movie, because a detrimental intercourse was happened, the hitchhiker woman died.

In this movie we do not see a naked man image, only the women are naked. The shepherd is always wearing a long frost, whereas we always see the woman naked or with briefs. In the intercourse scenes we can see how woman's body is fragmented, as Kuhn argues and the camera zooms into the breasts and the thighs of the woman. Also in the rape scene, there is a camera shooting from top that shows the woman helpless. We can argue that in this movie, the body of a woman is used as a sex object. For example, as Mulvey argues, in the sunbath scenes we can clearly see the shepherd is peeping the woman. This is also a visual pleasure for the audience, because we are looking through the shepherd's eyes to the woman. Although we could watch a group sex scene in the movie, this is still an erotic type of a movie because in erotic movies, the intercourse is not shown, as Özgüç mentions.

In the movie, we observe that the economic and social status of the woman is higher than the man but still she is at the shepherds disposal. She is working as a psychologist and also we can understand that the education level of the shepherd is very low, because the woman is talking about the religion and she teaches him a lot of issues about religion and science. The mise en scene of the movie is constructed well. From the environment we can understand that the story happens in a village, the dresses of man, the dresses of the women, who work in field, and the environment, the ships, donkeys are well created.

We can observe that an oppressed language used against women, like "kancık" (slang - cunt) but also she uses bad words to men like "eşsek" (slang - donkey) and "hıyar" (slang - dickhead). This situation may happen because she is a tourist and not a Turkish woman, in this way she may use these kind of words towards the man. We cannot observe many fetish objects in the movie; the most common one is the long nail with red nail polish. As mentioned before, facial impressions in the sexual intercourse scenes are very important to explain how woman takes pleasure from the activity. There are many zoom-ins to the women's faces.

The woman shown as nymphomaniac who likes rapes, who is ready for everything every time, deal with the man during sex nothing more than that. There is also a subliminal message that, because the main female characters is from Sweden, in other words, because is a not a Muslim woman, she seems to be ready every kind of relationship unlike Turkish begot women that men have at their home, like

their wives, mothers and/or sisters. We may also see this kind of misrepresentations of non-Muslim women such as free and easy in other movies in that period.⁶ For example, in one scene the shepherd says “I think I fell in love with you” and the girl says “don’t fall in love with me, just want sex from me nothing more”. She is like a sex slave with consent.

3.2. Case Study 2: Horoz Gibi Maşallah

Reproduction: Fanatic Video, Director: Semih Servidal, Actors: Tamer Yiğit, Tarık Şimşek, Actresses: Emel Aydan, Nur Ay, Total Length: 58:00 min., 1976

This movie is based on a burglary story, which is shown in the first scene of the film. The jewelry of business brothers were tried to be stolen by the thieves, but they were stolen by someone else, Cengiz (one of the male characters of the movie). This character is working with the brothers and makes an escape plan with his secretary Hale (one of the female characters of the movie). Cengiz is living with his wife and his sister-in-law (both are housewives) and Hale does not know that he is married and still making plans to trip Paris and marry him there. But the thieves that wants the jewelry began to follow him and caught him in Hale’s house. But he escapes from the house and went to a coffee house. There was a man who can fight very well and looks exactly like Cengiz. His name is Yaşar and works as a “driver”. Cengiz wanted him to change identities for one week. Cengiz became Yaşar and Yaşar became Cengiz. Cengiz wanted this situation because he thinks Yaşar is a good fighter and may beat those guys who are following Cengiz. Cengiz just wanted from Yaşar not to touch real his wife but besides that he may do whatever he wants to Cengiz’s sister-in-law and secretary. Cengiz started to live in Yaşar’s home and hide the jewelry under the bed. Cengiz was killed in the coffee house fight and the real Yaşar tried to explain that he was not Cengiz but he could not and was sent to mental house. The real thieves followed him and went to mental hospital because they also did not believe Yaşar was not Cengiz. In the end police came to the hospital and locked all the men to the jail because they found the jewelry under the bed of Yaşar.

In this movie if some erotic scenes are taken out from the movie, like strip-tease or a fetish scene this can be an ordinary action movie, which has a lot of guns and fight scenes in it. As Mulvey mentions, gun=phallus=power, which can only be used by men. In the movie, women never use gun and when they tried, they were incapable of doing so because they do not have penis. In this movie a strip-tease scene is used. As Özgüç (2000: 118) mentions, the actress of this scene is Nur Ay, who really works in a strip-tease bars in real life. In this scene, the woman looks directly into the camera. According to Kuhn (1985: 41) this look is considered as a “come-on” look, which is aware of the spectators and invites them. Also in this scene, the camera shoots from bottom, which gives power to the image, but it is not because to give power, it is because to make shooting in details, in other words to focus on every private parts of the woman’s body. And when she is not looking at the camera, the body of her is fragmented into parts, such as breasts and her tights and the view zoomed in. Besides, in this scene, a red string was used as a fetish object. Another fetish focus that is used in the movie is the secretary image, who is sitting on the man’s lap and typing only with a skirt on her. Mini skirts and high heels are used many times in the movie. It is also remarkable that, all female characters’ nails are long and polished with red polish. Black underwear is used while Cengiz’s wife and sister-in-law were making aerobics at their sitting room. Also we can see a nurse with mini skirt in the mental hospital which can also be thought as a fetish object.

We may clearly argue that, patriarchal discourse is reproduced in the movie. When Cengiz and Yaşar changed their identities with each other, Cengiz wanted him not to touch her wife although he

⁶ After Turkish citizens started to migrate to Germany to work as factory labourer, many movies started to be produced on the issue. For example in “Almanya Acı Vatan” (1979, Director: Şerif Gönen) movie, German women were represented as free and openly get in touch with men, in short, different from Turkish women in many ways.

cheats her with his secretary; he mentions that his wife is his “namus” (honor).⁷ We do not hear any oppressive words against women but we can hear oppressive and slung words from stronger men to weaker men by using women’s feature. For example; Yaşar says to Cengiz “karı gibi kırıtma lan!” (“Don’t trot like a woman!”) to express his subordinate position because Yaşar is richer than Cengiz and because Cengiz cannot fight like Yaşar and this puts Cengiz in an inferior position in manhood. By referring women in the insults, they support and reproduce the subordinate position of women in the movies.

3.3. Case Study 3: İsmet Bu Ne Kısmet?

Reproduction: Fanatic Video, Director: Müfit İlkiz, Actors: Hadi Çaman, Kazım Kartal, Actresses: Necla Fide, Meral Deniz, Total Length: 55:35 min., 1978

This is a story of an unemployed men, whose name is İsmet. This man has a girlfriend who is the daughter of the owner of the house that he rented. He was looking for a job and finally found one. After some time, the manager calls İsmet and asks if he is married or not and where he lives and if it is possible he wanted the key of his house for a private work with his secretary. İsmet gave the key. While the manager and his secretary were making love the voices of the lovers went to İsmet’s girlfriend and her family and they thought the one that makes love was İsmet. While the mother and the father of İsmet’s girlfriend listening and having pleasure from the sexy voices, she was crying. Manager and the secretary made love in İsmet’s house like three or four times and every time İsmet’s girlfriend got offended and did not want to talk to him for a while. But this favor that İsmet did to his boss made him promote in his business and he came to a higher position in time with his key of the apartment. He changed his apartment he moved to a better residence and at the end of the movie we see that İsmet and his girlfriend got married, İsmet became the manager of the company and started to cheat his wife with his secretary in an apartment that he took the key from a man who had just started to the work.

In this movie, we see four secretaries and four managers. All managers are married and above the age of 40 and the secretaries are relatively young from them and single. In the intercourse scenes we cannot see any of the man naked but again we can see every part of the women’s bodies. As in every erotic Turkish movie in that period, we can see some funny images such as in one scene, one of the managers has just his underwear and tie on him. In the movie, secretary image and the typewriting are used as fetish objects again. In almost every scene of the movie, the typewriter is in the frame.

In this movie, there is masturbation scene of İsmet’s girlfriend while she was hearing the lovemaking voices coming from İsmet’s apartment. We may analyze this situation with voyeurism concept of Mulvey. Although she is angry to him because she thinks he is cheating on her, she could not took herself from listening the lovemaking voices and indulged from them. In this scene, the woman does not look into the camera and she seems like she is unaware of the spectators. As we can understand from the facial impression of her, she seems like getting pleasure from this sexual activity. The camera zooms in to the white underwear of the woman and we can clearly see the red long nails of the woman moving on her genitals. This is again can be explained by the concept of voyeurism of the spectator, according to Mulvey. While the masturbation scene goes on, the secretary starts to take her clothes off in front of the manager, again unaware of the spectators and starts to make masturbation in front of the manager with her long-red-nail hands simultaneously.

In this movie, zoom-ins of the camera is again striking. Some parts of the secretaries’ bodies such as breasts, genitals and thighs are focused. Because male characters are businessmen and female

⁷ Honor is an important issue in Turkey. Especially women and their sexuality is under a strict control in order to protect their and their families’ honor and the protector of this honor is men. Honor is also supported by İslam religion by indicating “sin” mostly. Honor crimes are exercised towards especially women if they cheat on their male partners, deny to get marry, want to get divorced and/or are raped by claiming that women are against the rules of family/society honor and deserved to be punished.

characters of the movie are secretaries, it can be argued that there is subordination against women by referring to the occupational gender segregation. In one scene of the movie, the secretary is sitting on the manager's lap with her typewriter and says "do I have to work now?" and the answer of the manager is "this is a double work, first you write then I write, first your keyboard key, then my bird" (bir senin tuşun bir benim kuşum).

At the end of the movie, we see İsmet's girlfriend with her bridal veil and the camera goes to the bottom and we see that she has an underwear; also we can see İsmet with his jacket and bow tie on him. By this scene, we understand that they are married. İsmet takes her underwear off and the camera records her in this position. Taken off underwear is used as a fetish here and also we can clearly see how patriarchal ideology is reproduced. Although İsmet was living with his own, they were dating at a park, which means İsmet and his girlfriend did not make love before marriage. We can only see them making love after the marriage. The message is having sex before marriage is inappropriate and the family is a holly institution although it is possible for men to cheat on her wife.

If we look at the mise en scene of the movie, we see that the office that İsmet works is a typical governmental institution and the first apartment of İsmet small with a few furniture in it, but the second apartment is relatively bigger and had more furniture in it, whereas İsmet's girlfriends house seems like a middle class home. In other words, mise en scene is well constructed and suitable for the situations.

3.4. Case Study 4: Ye Beni Mahmut

Reproduction: Fanatic Video, Director: Semih Servidal, Actors: Hadi Çaman, Mete İnselel, Actresses: Emel Aydan, Feri Cansel, Total length: 56:27min., 1975

Selma is a housewife who is poor and fell in love with a rich man Tanju. She got pregnant from him but Tanju did not want to marry her because Tanju's father wants him to get married with another girl, whose father is also rich. Tanju married with this woman who has a rich father and Selma had to get an abortion with the help of her own mother. Then, Selma got married with another man from her neighborhood, whose name is Mahmut and who is very ugly and stupid. Selma's mother gives her a little bottle of red polish for her to pour on the bed on the first night, as if she was a virgin. Mahmut is also a very clumsy man. He stole a bag of money from the thieves by mistake and unwillingly. After Selma and Mahmut got married, the thieves followed them to the holly moon hotel. Tanju and his wife were also in the same hotel. Tanju and Mahmut got sick at the hotel and had to lie down in the same room. The thieves kidnapped Selma and wanted to learn where the bag was but Mahmut was unaware of the bag, which he throws away unconsciously. While Selma and Mahmut were escaping from the thieves, they found the bag and went to the police station and the thieves were captured.

In this movie, it is shown that if a girl loses her virginity before the marriage, it is impossible for her to do a "successful" marriage. In this period and after the erotic movies were banned with the 1980 military coup in Turkey, most of the movies had a direct or subliminal message of virginity is the honor of women and she has to keep it until she gets married.⁸ While Selma was crying because she was pregnant and her boyfriend left her, Selma's mother asks her daughter that "is there any stupid man to marry her?" and we understand that, it is the only chance for her to get married with a low-class man. When this erotic movie had shown on the cinemas, the audience, almost all of them were male, got the message of not to get married with a girl, who lost her virginity, if you are not stupid. Patriarchal norms were again reproduced in the movie by using women's body.

We again see a lot of scenes with guns and fights. If the striptease of the nurse scene is cut off, this movie can be counted as a comedy movie. As it was mentioned, these movies are "rough sex comedy" movies but the directors defended themselves as they were producing educational movies for

⁸ "İffet" (1982) movie, directed by Kartal Tibet is one of the most known movies that has this direct message.

the uneducated people in Anatolia.⁹ A lot of silly scenario was made to make the movie funny. For example, Mahmut literally eats the rose which Selma throws from the window and when Selma put the bottle of the red polish between her breasts to pour on bed after their first intercourse, Mahmut accidentally swallows the bottle, etc.

We do not see naked women or men in this movie. They are seen only with their underwear. In the bath scene of Selma we can see Selma is having bath with unaware of the spectators, enjoying with her body and water by herself. Again the spectator is the voyeur as Mulvey mentions. Also in the striptease scene we can see the faces of the men who are looking with pleasure to the woman. As Kaplan (1983: 28) mentions, the observer is the male and the act of observe is owned by men. Again in this scene we can see that the striptease look at the camera and the camera again records from the bottom of the woman, which do not only give power to the men but also record every detail of the woman's body.

In the movie, there are lots of fetishes used. The most common one is long nail with red polish, red underwear and string underwear of the striptease girl, a nurse (which can also be used as a fetish), who has syringe in her hand and wears black underwear. The mise en scene is constructed very well in the movie. We see Tanju lives in a very big house, whereas Selma lives in a dirty low-income neighborhood. But we cannot understand the occupations of men, Mahmut and Tanju, and again the women, Selma and Tanju's wife, are housewives. It is again can be interpreted as the lower social status representation of women. It is a reproduction of the subordination of women in the society. Especially in those years, working women was not approved and because of this women's representation in the movies are mostly in that vein. We cannot hear any oppressive word from men to women.

3.5. Case Study 5: *Öyle Bir Kadın Ki*

Reproduction: Fanatic Video, Director: Naki Yurter, Actors: Levent Gürsel, Yılmaz Şahin, Actresses: Zerrin Doğan, Perizat, Total Length: 54:35min., 1979

Two couples come to a hotel for a short holiday. One of the couples is happy (Nur and Metin) but the other couple (Oya and Ali) is not happy like their friends. In the same hotel, one lesbian couple and two single male friends are staying. The lesbian couple falls in love with these young unmarried male friends. Metin and Ali left their wives at the hotel and went to İstanbul. Metin came back first and started to make plans to kill Ali because Ali is very rich and works as an engineer but we do not know the occupation of Metin. He wanted help from Oya. One of the lesbians heard about this plan that Oya and Metin talked and Metin first kills this lesbian woman. When Ali came back, Oya thought that she loves Ali and decided to start their relationship with a new beginning. When Ali is in the balcony, Metin tried to push him but Metin himself fell down. In the last scene we can see that Oya and Ali left the hotel hand by hand.

We can clearly say that, this movie is the most pornographic one among five movies. In the other movies, we cannot see the intercourse is happening but in this one we can clearly see the intercourse. Again in this movie, we can see a bathing scene of Oya when her husband watches her. She is aware of his husband's look and takes pleasure from being watched. But when husband left the bathroom, the camera took place of the husband's look. There is again record of the camera from bottom and shows again every detail of the body. There are zoom-ins to the parts of the body in this scene the most zoomed part is the genitals.

In this movie we can see a lesbian sex scene and the most zoomed parts are the faces. This can be because men cannot identify themselves in these scenes but wants to see how women take pleasure. In the heterosexual intercourse scenes we can see that camera mostly takes place of the mens' look.

⁹ Şen, M. T. (2011). "80'lerin Erotik Türk Sineması ve Dönemin Kadın Oyuncuları".

<http://www.cinedergi.com/2011/04/27/80lerin-erotik-turk-sineması-ve-donemin-kadin-oyuncuları/> (accessed on 04.08.2018).

There is also a masturbation scene where the woman again was unaware of the spectators. In this scene there are zooms to the genitals and we can see the woman masturbating with red polished long nail hands. Besides, the lightning of the masturbating scene is red, as Kuhn mentions the red light means pleasure and orgasm.

In this movie, we see a naked man from his back, just his thighs. In the other movies, there were not any naked men. We also see how women are subordinated orally in Turkish erotic/pornographic movies. In one of the scenes Metin says “bitch” to Oya. Although we can understand there is a romantic relationship between Oya and Ali we do not see any sexual intercourse between them. Also in the masturbation scene Oya imagines her own husband. So we can say that although it is one of the first pornographic movies in Turkey, “holy family” ideology is very well protected. In other words, from women’s subordination to the attempt to protect the family institution, it is clear that patriarchal ideology is very influential.

According to Özgüç (2000:224), the directors tried to escape from the repetitions and tried to make new fantasies, but these fantasies became ridiculous and look like patch in the whole movie. We can see an example of these fantasies in this movie. In one scene we see Metin and his wife Nur at the top of a tree and making love. But it seems like very uncomfortable and the impression of the woman is seems like her body hurts.

4. Research Findings and Conclusion

As it is seen from the explanations of the movies, they are all composed of absurd stories and away from erotic or pornographic contents. There are some erotic scenes that may be considered as “seduction commerce” (Özgüç 2000: 177). In the study, Turkish erotic and pornographic movies are examined between 1974 and 1979 and I argued that patriarchal discourse is reproduced by subordinating and oppressing female characters. According to the findings of the study, the subordinate position of women is clearly seen in the movies. Demographic properties of female and male characters are as following;

Table 1: Demographic properties of the female and male characters in the movies

	Female (n=16)	Men (n=15)
Occupation	Housewife: 7	Criminal: 1
	Nurse: 1	Businessman: 3
	Secretary: 4	Shepherd: 1
	Psychologist: 1	Manager: 4
	Strip-teaser: 1	Driver: 1
	Unknown: 2	Engineer: 1
Marital Status		Unknown: 4
	Married: 5	Married:8
Residence	Single: 11	Single: 7
	Rural: 0	Rural: 1
Religion	Urban: 16	Urban: 14
	Muslim: 14	Muslim: 15
	Non-Muslim: 2	Non-Muslim: 0

As it is clear in the table 1 above, when the occupation of female and male characters are considered, we can say that women in erotic/pornographic movies are socio-economically in inferior than men. Generally we can say women are not shown as workingwomen in these movies and if they are they work outside house, they are in an inferior position relatively to men. Just one woman is characterized as a psychologist, but she is not Turkish. For example, if they are not housewives, women are mostly shown as secretaries under a male manager. Using secretary image is for both representing

women in inferior positions and also used as a fetish for the audience. Whereas male characters in the movies are mostly managers and/or businessmen.

According to their marital status, we can see in table 1 that, although there are more single female and male characters in the movies. It can be argued that, it is again from the prevalent patriarchal structure of the society. We see that married and single male characters' numbers are nearly equal, which in other words, it does not matter if the male character is married or not to have sex other than their wives. But female characters should be single because it is inconvenient for married women to have sex with a man if he is not her husband. In this context, in the movies, we cannot see any married women having sexual intercourse except their husbands but the married men are having sexual intercourses with any women, their wives or not.

Except "Çukulata Tarlası" all movies' stories are taking place in urban areas. Although all men are Muslim there are two non-Muslim women in the movies. It is acceptable for men to have sex with a non-Muslim woman but for woman, it is not bearable. The spectators may take it offensive for all the women in the nation and their national feelings may be hurt from a patriarchal point of view. It could have the same feeling as the land is occupied by the enemy soldiers. From the appearances of women, we can say that they are younger than male characters. There are some actors above 40, having sexual intercourse with young women. For example managers with young secretaries. This is also a reflection

of the prevalent conservative ideology of Turkish nation. Women must be younger than men to get married. This is also another fetish of men, young women are frequently used in the erotic/pornographic movies worldwide.

We do not hear oppressive words to women frequently; there are only two words in five movies. The first one is "kancık" (cunt) and the other one is "bitch", whereas we see a lot of oppressive scenes using the record techniques of the camera. According to Kuhn, in pornographic movies, women's' body parts are fragmented and the piece is focused and emphasized. In all movies women bodies are fragmented and zoomed for the pleasure of the male spectators. If it is an erotic movie the thighs and the breasts are zoomed, but if it is a relatively pornographic movie, the genitals of the women are added to the zoomed display. Also the facial impression is emphasized very much to explain the spectator that the women are having pleasure from whatever the man does, as a partner or as a spectator. Facial impression's importance is mentioned by Kuhn (1983) as expressed above.

In these movies we cannot see any naked men interestingly, whereas we see every detail of the women's bodies. Just in one scene naked body of a man is shown from back in "Öyle Bir Kadın Ki..." movie. This can be again agued as the subordination of women and the movies are for male audience.

According to Mulvey fetishism "builds up the physical beauty of the object turning it in to something satisfying in itself" (cited in Kaplan, 1983: 30-31). Another point is focused by Kappeler (1986: 262), "fetishism implies a refusal or halting of the unfolding of the narrative as logic of cause and effect in favor of a fixed knowledge and it requires repetition without difference". According to these explanations some objects are identified as fetish in line of Özgüç's (2000: 134-136) explanations. According to him, fetish object is something that makes the sexual feelings awake and provides orgasm. In this respect, red, black and white underwear, high heels, mini skirt, red nail polish, big breasts, typewriter (implies secretary image) and nurse are identified as fetish objects of the movies.

Table 2: Fetish objects in the movies

	ÇUKULATA TARLASI	HOROZ GİBİ MAŞALLAH	İSMET BU NE KISMET	YE BENİ MAHMUT	ÖYLE BİR KADIN Kİ...
RED UNDERWEAR	-	+	-	+	+
BLACK UNDERWEAR	-	+	-	+	-
WHITE UNDERWEAR	-	-	+	-	-
HIGH HEELS	-	+	-	+	-
MINI SKIRT	-	+	-	-	-
RED NAIL-POLİSH	+	+	+	+	+
BIG BREASTS	+	-	-	-	-
TYPEWRITTER	-	+	+	-	-
NURSE FIGURE	-	+	-	+	-

According to the table 2 above, we see that, most frequently used fetish object is red-polished nail, which is used in all movies. The second common used fetish object is red underwear, used in three movies, the third most common used fetish objects are high heels, typewriter, black underwear and the nurse figure, each of them is used in two movies. The last common used fetish objects are, white underwear, miniskirts and big breasts, each of them is used in one of the movies. From the fetish objects we see that all of them are about female bodies. In this regard, we can clearly say that these five movies are made for male and/or lesbian-bisexual spectators, but not for heterosexual women. Although some movie critics argue that women can also enjoy erotic/pornographic movies, we cannot see any fetish objects for heterosexual women in them.

In these movies we can also see how women are used as gaze objects both for the spectator and for the actor in the scene. There are a lot of scenes used in the movies that men are watching women. For example the secretary is taking her clothes off when manager is watching in “İsmet Bu Ne Kismet”, the bath scene of the woman in front of her husband in “Öyle Bir Kadın Ki...” and the sunbath scene of the hitchhiker girl when the shepherd is watching her in “Çukulata Tarlası”, these are the basic examples of peeking. According to the peeking scene distribution in the movies, the findings are as following;

Table 3: Peeking scene distribution in the movies

	ÇUKULATA TARLASI	HOROZ GİBİ MAŞALLAH	İSMET BU NE KISMET	YE BENİ MAHMUT	ÖYLE BİR KADIN Kİ...
BATHING SCENE	-	-	-	+	+
MASSAGE SCENE	-	-	+	-	+
STRIP-TEASE	-	+	-	+	-
SEXUAL INTERCOURSE SCENE	+(not detailed)	-	+(not detailed)	-	+(detailed)
ORAL SEX	-	-	-	-	+
ANAL SEX	-	-	-	-	-
CUM SHOT	-	-	-	-	-

According to table 3 above, the most common used scene is the sexual intercourse. This scene is not used in two movies “Horoz Gibi Maşallah” and “Ye Beni Mahmut”. In these movies, strip-tease scenes are used instead of the sexual intercourse. Masturbation scene is used in two movies “İsmet Bu Ne Kismet” and Öyle Bir Kadın Ki...” but the quality of the scene was different in these two movies. In “Öyle Bir Kadın Ki...” camera was showing and zooming every detail of the genitals of the woman, whereas in “İsmet Bu Ne Kismet” movie, we cannot see anything except the breasts and the white

underwear of the female character. We also cannot see the genitals of her. The underwear of the female character in “İsmet Bu Ne Kismet” movie is white because she is from a low-income family and relatively a pure young lady, who was fooled by her boyfriend with marriage promise. In short, she represents a woman from a moral family by her white underwear. Oral sex scene is used only in “Öyle Bir Kadın Ki...” movie because it is pornographic and hard-core scenes can be used. It was an oral sex from man to woman. We do not see any oral sex scenes which is from woman to man. Also we cannot see the men’s’ genitals, anal sex or cum shots in the movies. Pornography and eroticism had limited in those years for Turkey, as it has a conservative and a Muslim community. Men were hungry for sex movies in those years, but they were acceptable to some extent, especially when the actors and the actresses of these movies were also mostly Turkish and Muslims.

There are two different situations of women while masturbating and doing strip-tease. In strip-tease scenes, the women are aware of the spectator and look directly in to the camera, according to Kuhn this is the “come-on” look. This gives both the feeling of embracement and pleasure. The second situation is when women are masturbating in the movies. In these scenes, women are seemed like unaware of the spectator and his look. According to Kuhn this gives the pleasure of voyeurism.

The editing of the movies supports the subordinate positions of women according the status and the story and also the mise en scenes of the films are supporting the editing. The environment, the clothes, the accessories, etc. Women are always relatively poor, from low-income families, from low socio-economic status, they are less educated, work relatively lower status jobs than men or they are basically housewives. They are represented as purely sex objects. Although these are erotic/pornographic movies and pleasure is the only goal, the inequality between female and male characters in the movies reproduce the patriarchal ideology of the society once again and also it is dangerous especially for younger male generation to have a misconception as women are ready for everything every time and whatever men do, women get pleasure from it, even it is rape.

Generally it could be said that, the media is used as a tool to protect the subordinate position and reproduce the patriarchal discourses. Movie is a channel, which helps this situation. But in pornographic movies the condition is worse. Because in these movies women are represented in subordinate positions according to men, like in any other movies. But in pornographic movies the women are also represented as the sex objects who do not say enough to sexual oppression and had violence and gets pleasure from every act those men do to them. So we can say that there is a double oppression to women in those movies. As Kuhn argues (1985: 23) pornography is a commodity that is brought and sold and in another where she mentions that “pornography confutes femininity with femaleness, femaleness with female sexuality and the female sexuality with a particular part of the female body” (Kuhn 1983: 40).

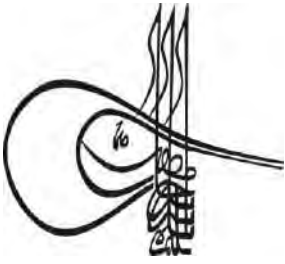
In short, in the movies, we may clearly examine that women are misrepresented as the feminist theorists argued, who are ready for sex every time, nymphomaniacs and getting pleasure from every sexual act of men, including violent acts. In this regard, the representation of women in the erotic movies is stereotypical and different from the women that the audience knows from their small society. These movies also represent men as ready to cheat on their girlfriends and wives. By doing so, the patriarchal ideology they put women in a subordinate position is also reproduced by these kinds of movies in 1970s. That may be one of the reasons of never-ending nightmare, violence against women and female femicide in Turkey. Besides, the appearance of women and the language (mostly slang) used in these movies are also supportive for the subordinate position of women in the society.

REFERENCES

Aktüel, 4-10 April 2002, pp. 36-38

- Arkın Sinema Ansiklopedisi (1975). İstanbul: Arkın Kitabevi.
- Barron, M. (2000) Sexual violence in three pornographic media: Toward a sociological explanation, *Journal Of Sex Research* 37(2). pp.161-168.
- Belkaya-Şavk G. (2001) Film çözümlemede temel yaklaşımlar. İstanbul: Der Yayınları.
- Berger, J. R. (1991) Feminism and pornography. New York: Praeger.
- Bernard, M. (1998) *Today's women and yesterday's men*, New Statesman. www.findarticles.com
- Carson, D., Dittmar, L. and Welsch, R. J. (1994) Multiple voices in feminist film criticism. London: University of Minnesota Press.
- Cornut, C., D'arcy, G., Landa and G.A., Jose (1996) Gender, i-deology essays on theory, fiction and Film. Amsterdam: Rodopi.
- Denzin, K. N. (1995) The cinematic society. London: Sage Publications.
- Derman, D. (1998). Jean Luc Godard'ın sinemasında kadının yeniden sunumu. Ankara: Değişim Ajans.
- Dines, G., Jensen, R. and Russo, A. (1998) Pornography: The production and consumption of inequality. New York: Routledge.
- Dorsay, A. (2000) Sinema ve kadın. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Esen, Ş. (2000) 80'ler Türkiye'sinde sinema. İstanbul: Betaş Yayınları.
- Evren, B. (1995) Türk sinemasında cinsellik ve erotizm. İstanbul: AD Yayınları.
- Fetay, S. (1990) *Türk sinemasında kadın*, unpublished M.A thesis, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Hawkins, G. and Zimring, E. F. (1988) Pornography in a free society. New York: Cambridge University Press.
- Jennee A. and Evans D. (2001) Attitudes toward pornography and the characteristics attributed to pornography actors, *Sex Roles* 44(5-6). pp. 351-361.
- Johnson, R. and Bone, J. (1987) Understanding the film Linconwood: National Textbook Company.
- Kaplan, E. A. (2000) Feminism and film. New York: Oxford University Press.
- Kappeler, S. (1986) The pornography of representation. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Kuhn, A. (1985) The power of the image: Essays on representation and sexuality. London: Routledge&Regan Poul Ltd.
- Kuhn, A. (1982) Women's pictures: Feminism and cinema London: Routledge&Regan Paul.
- Marshall, G. (1999) Sosyoloji sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Moscowitz, J. E. (2000) Critical approaches to writing about film. New Jersey: Printice Hall.
- Nelmes, J. (1999) An introduction to film studies. London: Routledge.
- Nizam, F. (1993) *1980'li yıllarda Türk sinemasında kadın ve toplumsal dayanakları*, unpublished M.S thesis, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özgüç, A. (2000) Türk sinemasında cinselliğin tarihi. İstanbul: Parantez Yayınları.
- Peach, J. L. (1998) Women in culture. Massachusetts: Blackwell Publishers Ltd.
- Quinlan, D. (1986) Ansiklopedik sinema sözlüğü. London: B.T. Batsford.

-
- Roloff B. and Seeblen G. (1996) Erotik sinema: Cinsellik sinemasının tarihi ve mitolojisi. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Scognamillo, G. (1998) Türk sinema tarihi. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Süllü, N. (1988) *Sinemada feminist eleştiri*, unpublished M.S thesis, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Tavşancıl E. and Aslan E. (2001) Sözel yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri. İstanbul: Epsilon Yayınları.

Turkish Studies CUDES 2019

Volume 14 Issue 5, 2019, p. 153-168

DOI: 10.29228/TurkishStudies.22995

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 07.07.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.08.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (26.07.2019)-Referee 2 (26.07.2019)

This article was checked by iThenticate.

BAĞIMSIZ ADAYLARIN FACEBOOK'TA SİYASAL İLETİŞİM STRATEJİLERİ: 2019 TÜRKİYE YEREL SEÇİMLERİ ÖRNEĞİ

*Asuman KUTLU**

ÖZ

Yurttaşların görüş ve düşüncelerini siyasal alana aktaran ve temsilcilerin iktidara gelmesini sağlayan seçimler, demokratik siyasal düzenin en önemli unsurlarından biridir. Seçmenlerin siyasal tercihlerini etkilemek ve sürdürülebilirliğini sağlamak etkili bir siyasal iletişim sürecinin varlığıyla ilişkilidir. Siyasal aktörlerin kendilerini seçmen kitlesine tanıtmak ve kamuoyunun desteğini kazanmak için kullandıkları reklam, propaganda ve halkla ilişkiler tekniklerini kapsayan siyasal iletişim süreci, yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıkmasıyla yeni ve farklı bir boyut kazanmıştır. Siyasal partiler ve adaylar, yeni iletişim teknolojilerinin sağladığı platformları, sadece seçmenlere yönelik vaatlerini içeren seçim kampanyalarını yürütmek için değil, onlarla doğrudan diyaloga girerek interaktif iletişim kurmak için özellikle seçim dönemlerinde konvansiyonel medyaya ihtiyaç duymadan seçmenleri istedikleri zaman ve biçimde bilgilendirmek ve onlardan hızlı geribildirim almak için siyasal iletişim çalışmalarında aktif olarak kullanmaktadır. Özellikle siyasal parti desteğine sahip olmayan ve kendilerine konvansiyonel medyada yer bulamayan bağımsız adayların seçmenlerine ulaşabildikleri tek mecra internet medyası özellikle Web 2.0 dönemiyle birlikte ortaya çıkan sosyal medyadır. Bu çalışmada Facebook sosyal ağ sitesinin geleneksel medyada yer bulamayan bağımsız belediye başkan adayları tarafından seçim kampanyalarının yürütülmesinde nasıl kullanıldığının ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini, 2019 Mahalli İdareler Seçiminde Türkiye'deki 30 büyükşehir belediyesinin bağımsız başkan adayları, örneklemi çok aşamalı örnekleme yöntemi ile belirlenen 8 büyükşehir belediye başkan adayı oluşturmaktadır. Seçim kampanyalarının yoğunluk kazandığı son bir ay ve seçimden sonraki bir gün (3 Mart - 1 Nisan 2019) adayların

Facebook'ta yaptıkları paylaşımlar içerik analiz tekniklerinden frekans ve kategorisel analizi yöntemi ile incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bağımsız adaylar, Facebook, siyasal iletişim, yerel seçimler

POLITICAL COMMUNICATION STRATEGIES OF INDEPENDENT CANDIDATES ON FACEBOOK: 2019 TURKISH LOCAL ELECTIONS

ABSTRACT

Transferring the views and opinions of the citizens to the political sphere and allow political actors to gain power, elections are considered as one of the most important components of a democratic political order. It is related to the existence of an effective political communication process to influence the political choices of the electorate and ensure its sustainability. Political communication where political actors use techniques of advertisement, propaganda and public relations to introduce themselves to the electorate and gain public support, has undergone transformational change with the development of communication technologies. Political actors and candidates make use of new media platforms not only to run promise oriented election campaigns but also to communicate interactively through engaging in direct dialogue during election periods where they can inform the electorate at any time and any way and get instant feedback without the need for conventional media. New media, particularly Web 2.0 technologies including social media are the only channel where independent candidates who lack the support of a political party and do not receive conventional media coverage are able to reach their potential voters. This study aims to discover the use of Facebook by mayoral candidates who cannot appear on conventional media to run their election campaigns during Local Elections held in March 31, 2019. Within the scope of the research, Facebook posts and interactions of 8 metropolitan mayoral candidates sampled by multiphase sampling between the dates of 4 March- 01 April 2019 are analysed through using quantitative and categorical content analysis.

STRUCTURED ABSTRACT

Political communication is an interactive process related to the transmission of information among politicians, the media, and the public. As digital revolution facilitated dramatic changes with significant results worldwide, political communication has taken a new direction with the emergence of new communication technologies. New media, often characterized as digital media that are interactive, incorporate two-way communication and involve some form of computing, have eliminated time and space constraints between parties in communication process and created a new one based on bidirectional dialogue. Social media has improved accessibility and allowed citizens to reach out to political leaders through different platforms. Political parties or candidates can

reach large masses to disseminate their opinions and digital media provides platforms to engage in direct communication with citizens. Considering how mainstream news media might shape political thinking and behaviour, new media also offers an alternative digital public sphere for independent candidates who lack the support of a political party and do not receive conventional media coverage. They are able to introduce campaign promises in a direct dialogue with their potential voters. The use of social media, and especially Twitter, by major parties has become an increasingly popular concept among the political communication-related literature, however this study focused on the use of social media by independent candidates and this study aimed to discover independent metropolitan mayor candidates' political communication strategies on Facebook during Turkish Local Elections held in 2019. This study has two main limitations based on the sample population and the use of Facebook as the primary research tool. The study was conducted one month before the elections, between March 3, 2019 and April 1, 2019 and contained 428 posts shared on Facebook pages of eight independent candidates sampled by multi-stage sampling method. The posts analysed through quantitative and categorical content analysis method and despite the limitations, the results provided adequate information for the purpose of this study.

The results of the research showed that independent candidates did not successfully manage to integrate digital platforms in their election campaigns. Most of the candidates did not have accounts on other digital platforms. Considering Facebook page engagement, some candidates reached a wider audience as there was a big gap between the total number of page followers and likes. Most of the candidates who aimed for broader electoral appeal did not post their resume, links to their web sites or other social media accounts, or contact information and failed to reach potential voters who are not active on Facebook. Response time (which means the average time it takes Facebook page to send responses to new messages in one day) was lower and we could assume that the dialogue expected to occur between the candidates and voters did not exist. The average number of posts shared by candidates also indicated the inefficient use of Facebook pages. Each post was shared on timeline and we can assume that they reached the audience as the followers reacted to the posts, however, reactions have low significance as this does not indicate their being viewed by the target group. Therefore, this did not not indicate the existence of one way information flow from candidates to electorate, either. The total number of reactions is strictly connected with the number of followers and content of the posts, as the number of posts did not increase the number of reactions. Most of the candidates did not reply to comments on the page posts or just reacted by clicking the icons below comments and they were unable to manage the communication process where the voters were eager to participate. Considering the total number of pages' followers and posts, the average number of shares which allow candidates to reach a wider audience was lower than expected. The number of textual posts is higher than other media formats and they are followed by photographs and videos. Only two of the candidates shared posts in Kurdish language. The posts mainly focused on election promises and political statements. They are followed by face-to-face meetings with electorate and posts related to rival political parties/candidates. Some candidates linked to local news about

themselves. The candidates transferred traditional methods of political communication strategies to digital platforms instead of creating new online channels to engage in a direct dialogue with voters. This research focused on independent candidates' use of Facebook in the local elections. Studies comparing the use of digital platforms by major and minor parties or independent candidates and interviews conducted with candidates related their perception of social media in election campaigns can contribute to the political communication research.

Keywords: Independent candidates, Facebook, political communication, local elections

Giriş

Politik aktörler ve seçmen arasında tek yönlü veya çift yönlü iletişim faaliyetleri olarak tanımlanan siyasal iletişim zaman bakımından süreklilik niteliğine sahip olsa da, temsili demokrasilerin temel dayanağını oluşturan seçimler, siyasal iletişim çalışmalarının en yoğun biçimde yürütüldüğü dönemler olarak kabul edilmektedir. Günümüzde siyasal iletişim çalışmaları medyayla aracılanan süreç içinde gerçekleşmekte, siyasal aktörler ve seçmenler arasındaki iletişim tek yönlü olarak kitle iletişim araçları üzerinden gerçekleşmektedir. Modern toplumlarda medyanın rolü düşünüldüğünde, siyasal iletişim, birbiriyle bağımsız ama sinerjik iletişim içinde politik alan, devlet dışındaki aktörler ve medya olmak üzere üç aktöre bağlıdır ve siyasal iletişim tarih boyunca çoğunlukla siyasetçilerden yurttaşlara yukarıdan aşağıya tek yönlü olarak gerçekleşmiştir (Lilleker, 2006:1-5) ancak yeni iletişim teknolojilerinin, politikacılar ve yurttaşlar arasındaki geleneksel tek yönlü ve geribildirim sadece seçim sonuçlarıyla sağlandığı süreci iletişimin yönü ve niteliği bakımından dönüştürdüğü düşünülmektedir. Sayısal yapı, interaktif olma ve entegre olma özelliklerini barındıran ve tüm veri formatlarına erişimini tek bir medya üzerinde mümkün kılarak, medyalar üstü bir medya (Dijk,2006; Manovich, 2001) olarak tanımlanan yeni medya sayesinde siyasal iletişim sürecinde taraflar arasındaki zaman ve mekan kısıtlaması ortadan kalkmış, etkileşimli iletişim sayesinde çift yönlü diyaloga dayalı, politik aktörlerin düşük maliyetle geniş kitlelere kısa zamanda ulaşabildiği ve aldıkları geribildirim sayesinde iletişim etkinliklerini değerlendirebildikleri, yurttaşların da politikacılarla doğrudan iletişim kurarak seslerini duyurabildikleri yeni bir süreç başlamıştır. Bu anlamda yeni medya, konvansiyonel medyada kendilerine yer bulamayan ve herhangi bir maddi destekleri bulunmayan bağımsız adaylar için de seçmen kitlesine kendilerini tanıtabilecekleri, siyasal görüşlerini anlatıp programları hakkında bilgi verebilecekleri ve seçmenlerle doğrudan iletişim kurabilecekleri alternatif bir kamusal alan sunmaktadır.

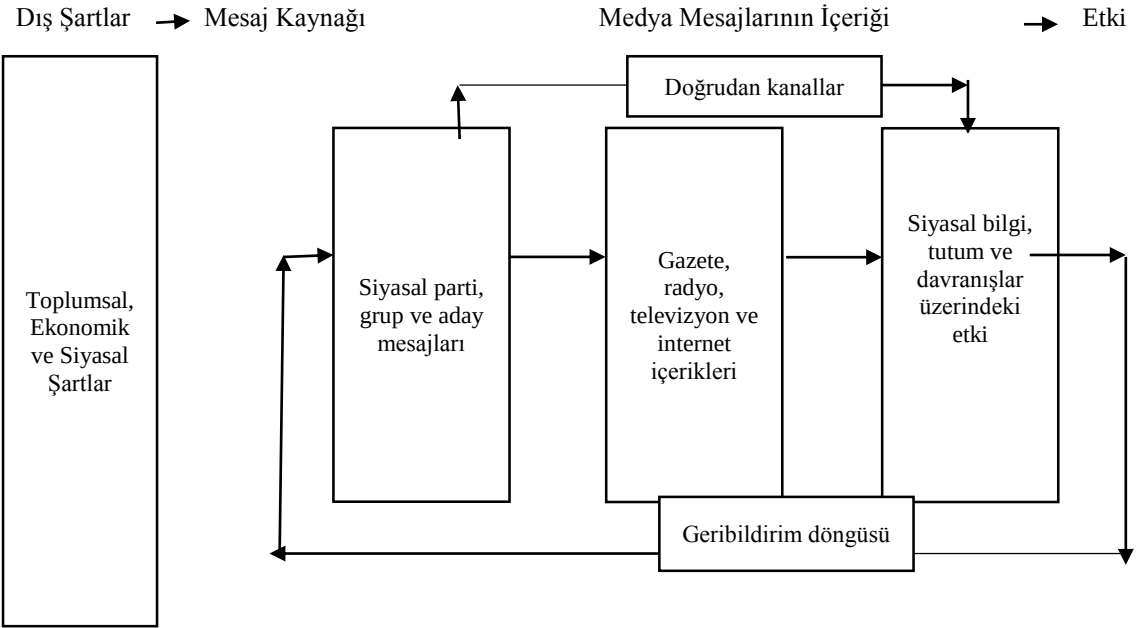
Son yıllarda siyasal iletişim kapsamında yapılan çalışmaların, seçim dönemlerinde siyasal partilerin yeni iletişim teknolojilerini kullanımına odaklandığı görülmektedir ancak çalışmanın yapıldığı dönemde ilgili literatürde bağımsız adaylara ilişkin bir araştırmaya ulaşılamamıştır. Yeni medya sayesinde görünür olma imkanı kazanan bağımsız adayların, yeni medya kullanım pratiklerinin ortaya çıkarılmasının siyasal iletişim sürecinin etkin kullanımı bağlamında alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bağımsız adayların sosyal medyada varlık göstermesinin temel nedeni seçmen tabanını genişletmek olduğu için Türkiye’de Instagram’dan sonra en çok kullanıcıya sahip sosyal medya platformu olan Facebook’ta (Datareportal, 2019) siyasal iletişim stratejilerinin incelenmesinin araştırmanın amaçları kapsamında uygun olacağı düşünülmüştür. Bu araştırma 31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimlerinde büyükşehir bağımsız belediye başkan adaylarının siyasal iletişim sürecinde Facebook kullanım pratikleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Örneklem belirlenirken çok aşamalı örnekleme yöntemi kullanılmış ve 8 bağımsız adayın 3 Mart – 1 Nisan 2019 tarihleri arasında Facebook sayfalarında yaptıkları 428 paylaşım içerik analiz tekniklerinden frekans ve kategorisel analizi yöntemi ile incelenmiştir.

Literatür Taraması

Kavramsal Çerçeve

Yurttaşların devlet politikasını şekillendirmede eşit hakka sahip olduğu demokratik siyasal sistemlerde, ortak aklın biçimlenmesi ve toplumun inşası için büyük öneme sahip siyasal iletişim, siyasetle ilgili tüm iletişim biçimlerini kapsayan disiplinlerarası akademik bir alandır (Aziz, 2013:3; Mutlu, 1998:304; İnal, 1999: 98). Siyasal ve iletişim gibi çok geniş kapsamlı iki kavramı içeren disiplinlerarası bir alan olmasının siyasal iletişimin tek bir tanıma sığdırılmasının güç olduğunu belirten Aziz'e (2013:4) göre tanımlamadaki zorluğun bir diğer nedeni de, siyasal iletişim olgu ve sürecinin sürekli değişim göstermesinden de kaynaklanmaktadır. Tarihsel gelişimi içerisinde ele alındığında siyasal iletişim, antik çağdan günümüze anlam ve araçlarını sürekli olarak değiştirmiştir. Nüfus artışları ve teknolojik gelişmeler gibi toplumların dinamik yapılarının yarattığı değişiklikler yeni siyasal yapılanmaları gerektirmiş, dolayısıyla siyasal iletişim uygulamalarını da değiştirmiştir. Eski Yunan'da yüzyüze gerçekleşen siyasal iletişim etkinliği, günümüzde sadece küçük yerel topluluklar için kullanılabilecek sınırlı işleve sahip bir siyasal iletişim türü durumuna gelmiştir. Toplumsal değişime bağlı olarak yeni siyasal aktörlerin mesajlarını hedef kitleye aktarmasında kullandıkları teknikler, teknolojideki hızlı gelişmelerle birlikte değişmiş, bazı siyasal iletişim yöntemleri giderek işlevini yitirmiştir. Norris (1997:75-88) siyasal iletişim literatürünü sürecin üretim, içerik ve etki unsurlarını ayırarak üç ana başlık altında incelemektedir:

Şekil 1: Siyasal İletişim Literatürü

Şekil 1'de, siyasal iletişimde üretim sürecine ilişkin çalışmalar partiler ya da çıkar grupları gibi siyasal aktörlerin mesajları nasıl oluşturduğuna ve oluşturulan mesajların siyasal reklamlar gibi doğrudan ya da gazete ve televizyon gibi dolaylı iletişim araçlarıyla nasıl aktarıldığına odaklanıldığı görülmektedir. İlgili literatürde bir diğer anaakım araştırma geleneği televizyon haberlerinde siyasal enformasyonun niteliği ve niceliği, basının tarafsızlığı, seçimler gibi siyasal içerikli olayların medyada yer alması, gündem oluşturma ve haber medyasında azınlıklara yer verilmesi konularıyla ilgilidir. Siyasal iletişim çalışmalarının büyük bir kısmını farklı türdeki siyasal iletişim mesajlarının bireysel ya da mikro düzeyde yurttaşlar üzerindeki olası etkileri üzerine yapılan araştırmalar oluşturmaktadır.

Çağımızda siyasal iletişimle ilgili çalışmaların yoğunluk kazanması, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, dünya siyasal arenasında görülen büyük değişikliklere paralel olarak kendini göstermeye başlamıştır. Genel oy ilkesinin evrensel ölçüde kabul görmesi, seçmenleri seferber edebilen kitlesel siyasal partilerin, baskı ve çıkar grupları ile kitle iletişim araçlarının çeşitlenerek yaygınlaşması evrensel siyasal topluluklarda yaşanan büyük değişiklikler arasında sayılmaktadır (Tokgöz, 2008, 98-99). Siyasal iletişimde ilk kullanılan kitle iletişim aracı gazete olmuştur. 1900'lü yılların başında ortaya çıkan radyo ve sonrasında aynı anda ses ve görüntüyü iletebilen televizyonla birlikte siyasal aktörler seçmenlerine ulaşabilmek için bu iki yeni mecraya ilgi göstermiştir. 2008 ABD başkanlık seçimlerine kadar geleneksel medya, siyasetçilerin seçmenlere ulaşmasında birincil araç olmuştur. Sosyal medyanın Barrack Obama tarafından başarıyla kullanılması, siyasal iletişimin sınırlarını genişletmiştir.

Yapılan araştırmalarda siyasal iletişim genelde üç dönemde ele alınmaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yirmi yılı kapsayan ilk dönem seçmene iletilecek mesajların ve seçim kampanyalarının parti mekanizması tarafından yerine getirildiği parti merkezli bir süreci kapsamaktadır (Gibson ve Römmele, 2001). 1960 sonrası sınırlı sayıda televizyon kanallarının siyasal iletişimde baskın olduğu ve siyasal partilerin bu dönüşüme uyum sağlayabilmek için yeni stratejiler üretmeye başladıkları yeni bir dönem başlamıştır. 1990'lı yıllarda başlayan üçüncü dönemde kitle iletişim araçların çoğalması ve daha fazla seçmene her an ve her yerden medya ile ulaşmanın mümkün olduğu yeni bir süreç (içinde bulunduğumuz dönem) başlamıştır (Blumler ve Kavanagh, 1999:210). Bu dönemde yeni iletişim ortamlarının siyasal alana etkisine ilişkin farklı düşünceler de ortaya çıkmıştır. İnternetin siyasal alana etkisine ilişkin birbirine karşıt iki farklı kuramsal görüş olan mobilizasyon ve pekiştirme yaklaşımları, siyasal iletişim sürecinde yeni iletişim teknolojilerinin kullanımını farklı şekillerde değerlendirmektedir. Mobilizasyon yaklaşımına göre internetin bağlanırlılık, interaktiflik ve hipermetinlik özellikleri farklı bir katılma biçimi yaratarak, yönetenlerle yönetilenler arasındaki mesafeyi daraltacak, siyasal tartışma olanaklarını, bilginin yayılmasını ve farklı gruplar arasındaki etkileşimi artırarak, doğrudan demokrasiyi güçlendirecektir. İnternet küçük ölçekteki partilerin ve bağımsız adayların sesini duyurabilmeleri için de yeni bir ortam sunmaktadır (Davis vd. 2009: 13; Gueorgueva, 2008). Bu bağlamda internetin, siyasal işleyişi, hem yurttaşlar, hem de politik aktörler için, yeniden yapılandırılacak kadar güçlü olduğu düşünülmektedir. Konvansiyonel medya gibi internetin de siyasal güçlerin etkisi altında kalacağını düşünen pekiştirme kuramcıları ise internet teknolojilerine sahip olanlar ve olmayanlar arasında bilgi uçurumunun genişlemesinin, yurttaşların siyasal bilgilenmesi, tutum ve davranışlarının değişmesinde sınırlı bir etkiye sahip olduğunu ve mevcut durumun pekişeceğini düşünmektedir (Akteş, 2004: 211).

Siyasal iletişimde internet kullanımı, çevrimiçi araçların gelişimi ekseninde ele alınmakta ve üç farklı dönem içinde ele alınmaktadır (Davis vd. 2009). 1992'den 1999'a kadar süren keşif döneminde, adaylar interneti ilk kez siyasal kampanyalarında kullanmışlar ve yeni ortamın seçimlerde kullanımının olası etkilerini keşfetmeye çalışmışlardır. Bu dönem, George H. W. Bush ve Bill Clinton'ın 1992 Başkanlık seçimlerinde yürüttüğü seçim kampanyalarıyla başlamıştır. İlk yıllarda adayların yoğun olarak elektronik posta göndermek gibi kampanya çalışmaları oldukça sınırlı ve çok az insana ulaşırken, 1998'e gelindiğinde ise artık birçok adayın web sitesine sahip olduğu görülmüştür. 2000 yılındaki ABD başkanlık seçimleri öncesinde başlayan olgunlaşma döneminde çoğunluk partilerin ve adaylarının web siteleri, etkileşim özelliğiyle kullanıcıların katılımını mümkün kılan bir yapıya kavuşmuştur. Bu dönemde internetin siyasal iletişim sürecinde kullanımı, seçim kampanyalarının yürütülmesi, iletişim, seçmenlerin harekete geçirilmesi ve maddi kaynak yaratma olarak sıralanabilir. 2006 yılında çevrimiçi seçim kampanyaları başka bir döneme girmiş, siyasal aktörler, siyasal iletişim faaliyetlerini, kurumsal sitelerinin dışındaki bloglar, Facebook ve YouTube gibi medya kontrollü çevrimiçi iletişim araçları ve kullanıcı kontrollü siyasal iletişim mecralarına taşımıştır. Medya kontrollü çevrimiçi iletişim, konvansiyonel haber medyası

siteleri gibi üçüncü bir tarafın kontrol ettiği ancak büyük seçmen kitlesine ulaşmayı mümkün kılan enformasyon dağıtım araçlarını kapsar. Kullanıcı kontrollü çevrimiçi iletişim araçları ise, Facebook ve Twitter gibi çeşitli sosyal ağ uygulamalarını içermektedir.

İlgili Çalışmalar

Literatürde yeni iletişim teknolojilerinin siyasal iletişimde kullanımı ekseninde çalışmaların ağırlıklı olarak çoğunluk partilerinin ve adaylarının genel seçimlerde sosyal medya kullanımına odaklandığı görülmektedir. Yerel seçimler sürecinde siyasal aktörlerin sosyal medya kullanımı çerçevesinde yapılan çalışmalar da bulunmaktadır ancak Türkiye’de bağımsız adayların sosyal medyada seçmenleri bilgilendirmek ve seçimde hedeflenen tutum ve davranış değişikliğini gerçekleştirmek için kullandıkları siyasal iletişim stratejilerini referans alan bir çalışma yapılmamıştır. Uluslararası literatür tarandığında ilgili çalışmaların Twitter üzerinde odaklandığı, Facebook’a ilişkin çalışmaların sayıca az olduğu görülmektedir. Türkiye’de ve Dünya’da en çok kullanılan sosyal medya ağı olan Facebook, kişilerle diğer kullanıcılarla iletişim kurmasını, bilgi, fotoğraf ve video paylaşımı ve canlı sohbet yapabilmesini sağlarken, siyasal aktörlerin siyasal iletişim faaliyetlerinde kullandıkları önemli bir mecra haline de dönüşmüştür. Facebook 2006 yılında, katılımcı demokrasiyi güçlendirici ve geleneksel siyasal iletişim sürecini dönüştürücü çevrimiçi bir araç olarak kullanılmaya başlamıştır ancak Facebook’un, siyasal iletişim sürecinde kullanımı ilk kez 4 Kasım 2008 Amerikan Başkanlık seçimlerinde gerçekleşmiştir. Seçim kampanyasında yeni iletişim teknolojilerine büyük önem veren Barrack Obama’nın da içinde bulunduğu bütün adaylar, Facebook’u kullanmış ve önemli sayıda destekçi kazanmışlardır. Mart 2008 itibarıyla Facebook’ta demokrat adaylar arasında Barack Obama 725 bin destekçiyle ilk sıradayken onu 140 bin destekçiyle Hillary Clinton takip etmiştir. Cumhuriyetçi adaylar arasında ise John McCain 100 bin destekçiyle, 85 bin destekçisi olan Ron Paul’u geride bırakmıştır (Williams and Gulati, 2008: 3). 2008 Kanada seçimlerinde siyasal aktörlerin Facebook kullanımına ilişkin yapılan bir araştırmada beş çoğunluk parti liderinin de içinde bulunduğu binlerce adayın Facebook’ta varlık göstermesine rağmen, siyasal aktörlerin yeni medyanın sunduğu etkileşimlilik özelliğini kullanamadığı görülmüştür. Facebook’un siyasetçilere sunduğu fırsatları düşük maliyet, y kuşağındaki seçmenlere ulaşma, kampanyayı destekleyecek gönüllü ekibi ve fon oluşturma ve etkileşim yaratma olarak sıralayan araştırmada adayların arkadaş sayısı ülkedeki seçmen sayısının sadece yüzde birini oluşturduğu ve 37 gün boyunca süren seçim kampanyası sürecinde arkadaş sayılarını yüzde 39 arttırabildiği görülmüştür. Seçim sürecinde geleneksel medyada yer alan haberler adayların web sitelerine aktarılırken, Facebook’taki sınırlı bilgi güncellenmemiştir. Araştırma, Web 2.0 araçlarının web siteleriyle birleştirmekte başarısız olduğunu ve Facebook’un siyasetçilere sunduğu olanakların ABD’de olduğu gibi değerlendirilemediğini göstermiştir (Small, 2008:85-87). 2007 Danimarka seçimlerinde Facebook’un seçmenler tarafından kullanımına ilişkin benzer bir çalışmada da politikacı-seçmen iletişiminin çevrimdışı siyasal iletişimden farklılaşmadığını ortaya koymaktadır. Facebook’ta siyasal adaylarla iletişime geçmeye karar veren kullanıcıların, aslında adaylarla daha önceden ilişkili olduğu ve sosyal ağlarda siyasal bilgi edinmeye ilişkin beklentilerinin yine daha önce sahip oldukları bilgiye ilişkin olduğu görülmüştür. Kullanıcılar siyasal süreç üzerinde etkilerinin artacağını düşünmemektedir (Andersen ve Medaglia, 2009). Siyasal aktörlerin Facebook ve Twitter kullanımına odaklanan Norveç’te yapılan bir araştırmaya göre de siyasetçiler, sosyal medya kullanımının iki temel nedeninin kampanya sürecini yönetmek ve seçmenlerle diyaloga girmek olduğunu belirtmiştir. Siyasal kampanyaların aktarılmasında Facebook’u daha çok kullanırken, seçmenlerle sürekli diyalogda kalmak için Twitter’ın daha etkili bir mecra olduğunu düşünmektedirler (Enli ve Skogerbo, 2013).

Türkiye’de yapılan araştırmalar incelendiğinde çalışmaların genel olarak sosyal medya ya da Twitter ekseninde yoğunlaştığı görülmektedir. Facebook’un siyasal iletişim sürecinde kullanımına ilişkin sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. 2014 yılında cumhurbaşkanlığı

seçimlerinde Facebook’un adaylar tarafından siyasal kampanya sürecinde kullanımına ilişkin bir araştırmaya göre adayların mesaj içeriklerinde en fazla vurguladıkları konuların sırasıyla kampanya haberlerinin güncellenmesi, miting duyuruları ve kişisel siyasal beyanlar izlemektedir. Adayların seçim süreci boyunca Facebook sayfasından seçmenleri harekete geçirecek interaktif paylaşımlara çok az yer verdiği görülmüştür (Akyol, 2015). 2014 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle birlikte yerel seçimleri de inceleyen benzer bir çalışmada, belediye başkan adaylarının Facebook ve Twitter hesaplarına seçmenler tarafından yoğun ilgi gösterildiği ve etkileşim oranlarının yüksek olduğu ancak adayların seçmenlerle diyalog kurmaktan kaçındığı görülmüştür. İncelenen hesaplarda adayların yaptıkları paylaşımlar, takipçileri tarafından büyük ilgi görmüş ve bu paylaşımlara çok sayıda yorum yazılmış ancak yazılan yorumlar adaylar tarafından cevaplanmamıştır. Araştırmanın ikinci aşamasını oluşturan Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde de, adayların sosyal medya kullanımı benzer bulgular ortaya çıkarmıştır (Onat ve Okmeydan, 2015). KKTC 2013 Milletvekiliği Erken Genel Seçimleri sürecinde Facebook’un siyasal iletişim aracı olarak kullanımı eksininde yapılan araştırmanın sonuçları siyasal aktörlerin sosyal medyayı kullanarak oldukça geniş bir seçmen kitlesine aracısız bir şekilde iletilerini ulaştırabileceklerini ortaya koymuştur. Buna ek olarak Facebook’ta, adayların paylaştığı iletileri okuyan/dinleyen/izleyen seçmenlerin büyük bir çoğunluğunun oy verme kararlarında bu iletilerden etkilendiklerini göstermiştir. Elde edilen sonuçlar, Facebook’un siyasal aktörlerin topluma kendilerini anlatabilmek ve kendi istekleri doğrultusunda tutum değişikliği yapabilmek açısından önemli bir konuma sahip olduğunu göstermiştir (Arslan ve Seçim, 2015).

Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın Amacı

Bu alışmada 31 Mart 2019’da yapılan yerel seçimlerinde büyükşehir belediyeleri bağımsız adaylarının Facebook’ta izledikleri siyasal iletişim stratejilerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada bağımsız adayların Facebook paylaşımları incelenerek platformu siyasal iletişim sürecinde nasıl ve ne yoğunlukta kullandıkları sorusuna yanıt aranmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada bağımsız adayların Facebook paylaşımları içerik analizi yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırma konusuna bağlı olarak frekans ve kategorisel analiz tekniği kullanılmıştır. Frekans analizi birim veya öğelerin yüzdesel ve oransal olarak görünme sıklığını ortaya koyarken, kategorisel analiz mesajın önce birimlere bölünmesini ve bu birimlerin belirli kriterlere göre kategoriler halinde gruplandırılmasını ifade eder (Bilgin, 2014:18). Araştırma verilerinin toplanmasına Yüksek Seçim Kurulu tarafından kesin aday listelerinin ilan edildiği 3 Mart 2019 tarihinde başlanmış, 1 Nisan 2019 tarihinde veri toplama süreci tamamlanmıştır. Belirtilen tarih aralığında bağımsız adayların Facebook’ta açtıkları sayfalarda yaptıkları 428 paylaşım araştırma kapsamına alınmıştır. Adayların paylaşmış oldukları gönderilere yapılan yorum, paylaşım ve adayların cevapladıkları yorum sayıları toplanmış, paylaşımlar frekans ve kategorisel analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiştir.

Araştırmanın nemi

İlgili literatür incelendiğinde özellikle seçim dönemlerinde siyasal aktörlerin sosyal medya kullanımına ilişkin çalışmaların yapıldığı görülmekte ancak sosyal medyanın konvansiyonel medyada yer bulamayan bağımsız adaylar tarafından kullanımı kapsamında inceleyen bir çalışmaya ulaşılamamıştır. İlgili araştırmaların genellikle çoğunluk partilerinin yeni iletişim teknolojileri kullanımı ve Twitter ekseninde yapılması çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışma kapsamında 8 büyükşehir belediyesi bağımsız adayının sosyal medya platformlarından sadece Facebook paylaşımlarının, 3 Mart – 1 Nisan 2019 tarihleri arasında incelenmesi çalışmanın temel sınırlılığını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, 2019 Mahalli İdareler Seçiminde Türkiye'deki 30 büyükşehir belediyesinin bağımsız başkan adayları oluşturmaktadır. 3 Mart 2019 tarihinde il ve ilçe seçim kurulları tarafından ilan edilen kesinleşmiş aday listelerine göre 4 büyükşehir (Aydın, Erzurum, Mersin ve Van) dışında kalan 26 büyükşehirden 73 bağımsız aday bulunmaktadır. Örneklem belirlenirken çok aşamalı örnekleme yöntemi kullanılarak öncelikle bağımsız adayların Facebook'ta sayfalarının olup olmadığı taranmış ve 35 adayın sayfasının olduğu görülmüştür. Adayların belirlenmesindeki diğer önemli iki kriter, sayfaların yerel seçim kampanyaları için açılmış olması ve adayların başka partiler tarafından desteklenmiyor olmasıydı. Bu kriterlere ek olarak çalışmanın amaçları doğrultusunda daha önce siyasal bir parti çatısı altında bulunan ancak aday gösterilmediği için seçimlere bağımsız aday olarak giren adaylar ve çalışmanın yapıldığı tarih aralıklarında 10 ve altında paylaşım yapan adaylar da örneklemden çıkartılmıştır. Gerçekleştirilen aşamalardan sonra geriye kalan sekiz bağımsız aday, çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırmanın etik ilkeleri açısından adayların isimleri gizli tutulmuş ancak tüm kayıtlar pdf formatına yazdırılarak araştırmacı tarafından saklanmıştır. Bağımsız adaylar; “BA1”, “BA2”, “BA3”, “BA4”, “BA5”, “BA6”, “BA7” ve “BA8” olarak kodlanmıştır.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümü, örneklem olarak seçilen büyükşehir belediyeleri bağımsız adaylarının Facebook hesaplarından içerik analizi yöntemi kullanılarak elde edilen bulgulara ayrılmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda, bağımsız adayların Facebook'ta siyasal iletişim stratejilerini karşılaştırmalı olarak değerlendirmek yerine bütüncül değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1: Adayların Dijital Medya Görünürlükleri

Bağımsız Adayların Dijital Medya Görünürlükleri				
Aday	Twitter	Instagram	Youtube	Web Sitesi
BA1	-	-	-	-
BA2	Var	Var	-	Var
BA3	-	Var	Var	Var
BA4	-	-	Var	Var
BA5	-	Var	Var	Var
BA6	-	-	Var	-
BA7	-	-	-	Var
BA8	Var	Var	-	Var

*Adayların bağımsız aday olarak açtıkları sosyal medya hesapları tarandıktan sonra tablodaki platformlar ortaya çıkmıştır.

Tablo 1, bağımsız adayların web sitesi ve Facebook dışındaki diğer sosyal medya platformlarına sahipliğini göstermektedir. Tabloya göre adayların siyasal iletişim sürecinde öncelikli aracı web siteleridir. Bunu Instagram ve YouTube izlerken, Twitter'ın sadece iki aday tarafından kullanıldığı görülmektedir. Çalışmanın yapıldığı dönem içinde, hiçbir aday bütün platformları aynı anda kullanmamıştır, bunun nedeni adayların hedef seçmen kitlesinin farklılığı olabilir. Devletin seçim yardımı almayan bağımsız adayların seçmen kitlesini genişletmek için web sayfası açma ya da sosyal medya mecralarında yer alma çabalarının olduğu görülmekte ancak seçmenlerle en hızlı ve ucuz şekilde ulaşabildikleri tek platform olan internette yeteri kadar varlık gösteremediklerini

söylemek mümkündür. Seçim kampanyalarının yoğun olduğu bir süreçte, sosyal medya platformlarının hepsinde aktif olarak yer almak mümkün olmadığı ve sadece paylaşım yapmanın etkili bir siyasal iletişim stratejisi için yeterli olmadığı düşünüldüğünde, kampanya üretmek ve bunların takibi için bir sosyal medya ekibinden destek alınması ya da gönüllülerden oluşacak bir ekiple sosyal medya stratejilerinin belirlenmesi özellikle genç seçmenlere ulaşmak için etkili olacaktır.

Tablo 2: Adayların Facebook Sayfalarının Genel Özellikleri

Aday	Beğeni Sayısı	Takipçi Sayısı	Kapak Fotoğrafi	Profil Resmi	Özgeçmiş	İletişim Bilgileri	Web Sitesi Bağlantısı	Sosyal Medya Bağlantısı	Mesajlara Yanıt Verme Süresi
BA1	800	809	Şehir Merkezi	Aday Fotoğrafi	Yok	Adres	Yok	Yok	-
BA2	2144	2161	Bağımsız Başkan Adayı logolu aday fotoğrafı	Aday Fotoğrafi	Var	Adres, telefon ve elektronik posta	Var	Yok	-
BA3	442	454	Aday Fotoğrafi	Aday Fotoğrafi	Yok	Yok	Yok	Yok	Bir gün içinde
BA4	44	45	Bağımsız Başkan Adayı logolu aday fotoğrafı	Bağımsız Başkan Adayı yazılı aday fotoğrafı	Yok	Yok	Var	Yok	-
BA5	2073	2073	Şehir Merkezi	Aday Fotoğrafi	Var	Telefon ve elektronik posta	Var	Var	Birkaç saat içinde
BA6	257	260	Evet Mührü	Aday Fotoğrafi	Yok	Telefon	Yok	Yok	Bir gün içinde
BA7	1609	1608	Bağımsız Başkan Adayı logolu aday fotoğrafı	Bağımsız Başkan Adayı yazılı aday fotoğrafı	Var	Telefon ve elektronik posta	Var	Yok	Dakikalar içinde
BA8	327	329	Bağımsız Başkan Adayı logolu aday fotoğrafı	Aday Fotoğrafi	Yok	Telefon ve elektronik posta	Var	Yok	Bir saat içinde

Adayların Facebook sayfalarının genel özelliklerinin yer aldığı Tablo 2'ye göre sayfaların beğeni sayıları 44 ve 2144 arasında değişmektedir. Benzer şekilde adayların takipçi sayıları arasındaki farklılık bandının da çok geniş (45-2161) olduğu görülmektedir. Facebook'ta sayfa temelli ve gönderi temelli olmak üzere iki türlü etkileşim vardır ancak etkileşim oranı beğeni sayısının

artmasına paralel şekilde artmamakta, beğeni sayısı fazla olan sayfalar, daha az beğeniye sahip sayfalardan daha az etkileşime sahip olabilmektedir. Dolayısıyla aday sayfalarının beğeni ve takipçileri arasındaki farkın büyük olmasını sayfaların aktif olarak kullanımı yerine seçmene ulaşılması olarak açıklamak daha doğru olacaktır.

Adayların Facebook sayfalarındaki kapak fotoğrafları incelendiğinde dört adayın, büyükşehir belediyesi bağımsız aday logosunun bulunduğu fotoğraf kullandığı görülmektedir. İki aday, aday oldukları büyükşehirlerin fotoğraflarını kullanırken, bir aday evet mührü logosunun bulunduğu bir görseli, bir aday da kendi fotoğrafını kullanmıştır. Adaylar profil fotoğraflarında da benzer görseller kullanmışlardır. Adayların sadece üçü sayfalarında özgeçmiş bilgisine yer vermiştir. Facebook sayfalarının adaylara sunduğu en önemli avantajlarından biri kendilerini seçmenlerine tanıtmadır, ancak beş adayın özgeçmişlerine sayfalarında yer vermemesi sayfanın etkin kullanımında önemli bir eksiklik olarak düşünülmelidir.

Bağımsız adayların Facebook sayfalarında görülen önemli bir diğer eksiklik de, bazı adayların iletişim bilgilerine yer vermemesi ve adayların açmış oldukları web siteleri ya da diğer sosyal medya platformlarına yönlendirme linklerinin bulunmamasıdır. Bu durum seçmenlerin adaylara ulaşabilecekleri diğer iletişim kanallarını kapatırken, Facebook'u aktif olarak kullanmayan seçmenlerin adayların diğer sosyal medya platformlarına link üzerinden ulaşabilmesini engellemektedir.

Facebook'ta yanıt süresi, sayfa sahiplerinin kullanıcılardan gelen mesajlara ne kadar hızlı cevap verildiğini ölçen bir uygulamadır. Üç adayın sayfasında mesajlara yanıt verme süresine ilişkin bir bilgi bulunmadığı için kendilerine mesaj gönderilmediğini, gönderildiyse cevap verilmediğini ya da yanıtların hızlı bir şekilde gerçekleşmediği varsayımında bulunulabilir. Sayfa yanıt süresi bilgisi, seçmenlerde adayların mesajlara yanıt vermesi için gereken süreye ilişkin bir beklenti oluşturacağı için aday ve seçmen arasında kurulacak iletişim için önemli bir tetikleyicidir.

Facebook'ta etkileşimin ölçülmesine ilişkin literatürde farklı ölçüm setlerinden yararlanıldığı görülmektedir (Bonsón ve Ratkai, 2013:787-803; Sobacı ve Hatipoğlu, 2017:689-713; Bektaş ve Durmuşoğlu, 2019:231-253). Bu ölçekler, gönderilerin beğeni, aldıkları yorumlar ve paylaşımlarını hesaplayarak etkileşim endeksinin belirlenmesinde kullanılmaktadır ancak ölçeklerde 1000 takipçi sayısı temel alınmaktadır. Örneklemeye alınan bağımsız adayların çoğunun takipçi sayısı 1000'den düşük olduğu için bu çalışmada Facebook'ta etkileşimin ölçülmesinde kullanılan ölçüm setinin uygun olmayacağı düşünülmüş bunun yerine her aday için gönderilere ilişkin yapılan yorumları, adaylar tarafından cevaplanan yorumları ve takipçi paylaşımlarını tabloda göstermek tercih edilmiştir.

Tablo 3: Adayların Facebook Hareketleri ve Aday-Seçmen Etkileşimi

Aday	Toplam Gönderi Sayısı	Reaksiyon Sayısı	Paylaşımlara Yapılan Yorumlar	Cevaplanan Yorumlar	Takipçi Paylaşımları
BA1	96	11348	661	417	465
BA2	35	24465	255	5	3282
BA3	74	1621	43	-	218
BA4	49	60	3	-	2
BA5	34	506	75	18	13
BA6	19	742	15	-	50
BA7	67	6813	274	75	832
BA8	54	1104	19	7	84

*Adayların farklı tarihlerde yaptıkları aynı gönderiler toplam gönderi sayısına eklenmiştir.

Bağımsız adayların, seçim sürecinde Facebook'ta gerçekleştirdikleri aktivitelerin sayısal olarak dağılımı ve aday-seçmen etkileşimi Tablo 3'te gösterilmektedir. Örnekleme alınan gün sayısı ve paylaşım sayıları dikkate alındığında adayların her gün düzenli paylaşımda bulunduğu gözlemlenmektedir. Bazı adayların aynı gönderiyi farklı tarihlerde de paylaşmış oldukları düşünüldüğünde, seçim yarışının hızlandığı son bir aylık dönem içinde paylaşım sayılarının düşük olduğunu ve sayfaların gönderiler kapsamında etkin bir şekilde kullanılmadığını söylemek mümkündür.

Facebook'un eski sürümünde kullanıcılar yorumlara tepkisini sadece beğeni olarak ifade edebilirken, yeni sürümünde reaksiyon adı verilen beğeni dışında öfkeli, üzgün ya da sevgi gibi farklı altı duyguyla yorumlara ifade bırakabilmektedir. Aday sayfalarında paylaşılan her gönderi haber akışında yer almasına rağmen, gönderilerin sayfa takipçilerine ulaştığını söylemek mümkün değildir ancak gönderilere yapılan reaksiyonlar, gönderilerin seçmenlere ulaştığını ve siyasal iletişim sürecinde tek yönlü bilgi akışını gerçekleştirdiğini göstermektedir. Adayların gönderilerine yapılan reaksiyon sayıları incelendiğinde, paylaşım sayılarının reaksiyon sayısını artırmadığı görülmektedir. Bunu sayfaların takipçi sayıları ve gönderilerin ilgi çekiciliğiyle açıklamak mümkündür. Takipçi sayısı yüksek olan ve ilgili çekici gönderiler paylaşan adaylar, paylaşım sayıları düşük olsa da, gönderilerine aldıkları reaksiyon sayıları diğerlerinden yüksek olmaktadır.

Adayların gönderilerine yapılan yorumlar incelendiğinde, alınan reaksiyon sayısının yorum sayısı üzerinde etkisi olmakla birlikte, gelen yorumların adaylar tarafından cevaplanmasının etkisinin daha büyük olduğunu söylemek mümkündür. Yorumlar, adayların geri bildirim olarak siyasal iletişim sürecinin çift yönlü olarak ilerlemesini mümkün kılarken, aday ve seçmenler arasında diyalogun ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Diğer taraftan tablo incelendiğinde üç adayın gelen hiçbir yorumu cevaplamadığı, iki aday dışında (BA1 ve BA7) süreci etkili şekilde yönetemedikleri görülmektedir. Böylece iletişim mesajın kaynaktan alıcıya gitmesiyle son bulmaktadır.

Son olarak tabloda aday gönderilerinin takipçiler tarafından paylaşım sayısı gösterilmiştir. Takipçi paylaşımları adayların takipçileri dışındaki kitleye gönderilerinin ulaşmasını göstermesi bakımından önemlidir çünkü böylece daha fazla kişiye seslerini duyurabilme imkanına sahip olacaklardır. Takipçi paylaşım sayılarını, sayfaların takipçi sayıları (Tablo 2) ve toplam gönderi sayısı, reaksiyonlar ve yorumlarla (Tablo 3) birlikte değerlendirildiğinde paylaşım sayılarının genel olarak daha düşük olduğunu söylemek mümkündür. Sosyal medyada etkili bir siyasal iletişim sürecinin temel belirleyicisi adaylar ve seçmen arasında oluşacak diyalogdur ancak adayların seçmene yaklaşmasını sağlayacak çevrimiçi canlı yayınların da yapılmadığı görülmektedir.

Tablo 4: Gönderilerin Biçimsel Olarak Dağılımı

Aday	Metin Paylaşımı		Fotoğraf Paylaşımı		Video Paylaşımı		Link Paylaşımı	
	f	%	f	%	f	%	f	%
BA1	52	54	7	7	-	-	37	39
BA2	13	37	18	51	-	-	4	12
BA3	4	5	40	54	30	41	-	-
BA4	8	16	10	21	31	63	-	-
BA5	16	47	10	29	5	15	3	9
BA6	6	31	10	53	3	16	-	-
BA7	32	48	10	15	6	9	19	28
BA8	42	78	9	17	3	5	-	-
Toplam	173	40	114	27	78	18	63	15

*Kategorilere ilişkin oranlar tam sayı olarak ifade edilmek için yuvarlanarak gösterilmiştir.

Tablo 4, bağımsız adayların Facebook gönderilerinin biçimsel olarak dağılımını göstermektedir. Tabloya göre adaylar tarafından en fazla paylaşılan gönderi formatı metin (%40) olurken, onu sırasıyla fotoğraf (%27) ve video (%18) izlemektedir.

Adayların en az tercih ettikleri gönderi formatını linkler (%15) oluşturmaktadır. İki adayın video (BA1 ve BA2) ve dört adayın link (BA3, BA4, BA6 ve BA8) paylaşımı yapmadığı görülmektedir. Adayların paylaştıkları metin içeriklerinin çoğunu seçim vaatleri oluştururken, sadece iki aday Türkçe'nin dışında Kürtçe dilinde de paylaşımlarda bulunmuştur. Fotoğraf paylaşımlarının önemli bir bölümünü, adayların seçmenlerle buluşmalara ilişkin ya da seçim çalışmaları için özel çekilmiş görseller oluşturmaktadır. Bu da aday ve seçmen arasındaki geleneksel yüzyüze siyasal iletişimin devam ettiğini ve yeni siyasal iletişim stratejilerinin kullanımı yerine geleneksel uygulamaların yeni mecralara taşındığını göstermesi bağlamında önemlidir. Paylaşılan videolar, daha çok adayın tanıtıldığı ve yapacaklarını anlattığı ya da özel günler için hazırlanmış kutlama içeriklerinden oluşmaktadır. Bazı adayların ayrıca yerel medyada kendileriyle ilgili çıkan haberlere link vererek, takipçileriyle paylaştığı görülmüştür.

Tablo 5: Paylaşımların Kategorik Dağılımı

ADAY	Oy Kullanma		Diğer adaylarla ilgili söylem		Anketler		Kutlama/Anma		Seçim Vaatleri/Siyasal Beyanlar		Dijital Platformlara Yönlendirme		Seçim Sonucu Bildirimi		Seçmenle Buluşma		Duyurular		Diğer	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
BA1	-	-	21	22	-	-	3	3	53	55	-	-	1	1	1	1	2	2	15	16
BA2	-	-	1	3	-	-	8	22	14	40	5	14	1	3	3	9	3	9	-	-
BA3	1	1	-	-	-	-	1	1	34	46	-	-	-	-	31	42	4	6	3	4
BA4	-	-	-	-	2	4	3	6	24	49	-	-	-	-	9	19	8	16	3	6
BA5	1	3	6	17	-	-	5	15	11	32	-	-	-	-	3	9	6	18	2	6
BA6	-	-	2	10	-	-	-	-	8	42	-	-	-	-	6	32	3	16	-	-
BA7	1	1	10	15	2	3	10	15	30	45	5	8	-	-	4	6	3	4	2	3
BA8	-	-	5	9	-	-	3	6	43	79	-	-	-	-	-	-	3	6	-	-
Toplam	3	1	45	10	4	1	33	8	217	51	10	2	2	1	57	13	3	7	25	6

*Kategorilere ilişkin oranlar tam sayı olarak ifade edilmek için yuvarlanarak gösterilmiştir.

Bağımsız adayların paylaşımlarının kategorisel dağılımı Tablo 5'te görülmektedir. Paylaşımlarda en fazla vurgulanan içerikleri, seçim vaatleri ve kişisel siyasal beyanlar (%51) oluşturmaktadır. İçeriğin ilgili kategoride yoğunlaşması, bağımsız adayların seçmen kitlesine kendini tanıtmaya stratejisi bağlamında değerlendirilmelidir. Bunu seçmenle buluşma (%13), rakip partiler/adaylarla ilgili içerikler (%10) ve duyurular (%7) izlemektedir. Adayların seçmenle çevrimiçi ortamda buluşmak yerine yüzyüze iletişim kurmayı tercih etmesi ve bunu çevrimiçi ortamda paylaşımının, yeni medyanın, siyasal iletişim sürecinin yürütücüsü değil, tamamlayıcısı olarak görülmesi olarak değerlendirilebilir. Yine rakip partiler ve adaylarla ilgili negatif içerikli paylaşımlar da, adayın seçmen kitlesine kendini tanıtmaya çerçevesinde ele alınmalıdır. Çalışmanın yapıldığı dönemde, Türkiye'de kutlanan önemli günlerin bulunuyor olması, kutlama/anma kategorisindeki paylaşımların yüksek çıkmasına neden olmuştur. Bir aday dışındaki diğer adayların ilgili günlerde paylaşım yapmaya dikkat ettiği görülmektedir. Bazı adaylar, siyasal iletişimin süreklilik niteliğine uygun olmayarak, oy verme (%1) ya da seçim sonucu bildirimini (%1) içeren paylaşımlar yapmamıştır.

Sonuç

Yeni iletişim teknolojilerinin getirdiği yenilikler, siyasal iletişimde üçüncü çağ olarak adlandırılan yeni bir dönemi başlatmış, geleneksel siyasal iletişim yöntemlerini dönüştürmüştür. Bu nedenle siyasal aktörler, yüzyüze ya da geleneksel medya dolayımı siyasal iletişim stratejilerini, seçmenlerle doğrudan etkileşime girme olanağı tanıyan sosyal medya için yeniden kurgulamaya başlamışlardır. İnternet geleneksel medyada sesini duyuramayan küçük ölçekteki partiler ve bağımsız adayların sesini duyurabilecekleri önemli bir mecradır. Bu çalışmada 2019 Türkiye yerel seçimlerinde büyükşehir bağımsız adaylarının, Facebook'u nasıl kullandıkları analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma kapsamında elde edilen veriler incelendiğinde, bağımsız adayların seçmen kitlesini en hızlı ve ucuz şekilde genişletebilecekleri tek platform olan internette yeteri kadar varlık gösteremediklerini söylemek mümkündür. Bu bağlamda seçmenlere ulaşabilmek için gönüllülerden oluşturacakları bir ekip ya da sosyal medya profesyonellerinden alacakları destek önemlidir. Adayların Facebook sayfalarının genel özellikleri incelendiğinde, takipçi ve beğeni sayıları arasındaki farkın büyük olduğu görülmektedir. Sayfa temelli etkileşim bağlamında bazı adayların daha çok seçmene ulaştığı görülmektedir. Seçmen kitlesini genişletme ekseninde adayların çoğunun özgeçmişlerine, iletişim bilgilerine ve web siteleri ya da diğer sosyal medya platformlarına yönlendirme linklerine yer vermemesi önemli bir eksikliklerdir. Adayların sayfalarında mesajlara yanıt verme süresinin beklenen düzeyde olmaması da aday ve seçmen arasında kurulacak diyalogun oluşmadığını göstermektedir.

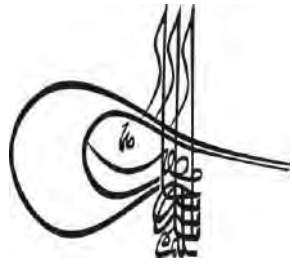
Adayların gönderileri incelendiğinde paylaşım sayılarının düşük olduğunu ve sayfaların gönderiler kapsamında etkin bir şekilde kullanılmadığı görülmüştür. Aday sayfalarında paylaşılan her gönderi haber akışında yer almasına ve gönderilerin sayfa takipçilerine ulaştığı gönderilere yapılan reaksiyonlarla anlaşılmasına rağmen yine de gönderilerin hedef kitle tarafından incelendiği söylenemez. Dolayısıyla reaksiyonlar, adaylardan seçmen kitlesine tek yönlü bilgi akışının gerçekleştiğini de göstermez. Adayların gönderilerine yapılan reaksiyon sayıları incelendiğinde, paylaşım sayılarının reaksiyon sayısını artırmadığı görülmekte, bunu da sayfanın takipçi sayısı ve gönderinin ilgi çekiciliği ile açıklamak mümkündür. Adayların gönderilerine yapılan yorumlar incelendiğinde, adayların çoğunun yorumları cevapsız bıraktıkları ya da sadece reaksiyon yaptıkları, dolayısıyla seçmenlerin aktif olarak katılım gösterebilecekleri siyasal iletişim sürecini etkin bir şekilde yönetemedikleri söylenebilir. Adayların takipçileri dışındaki kitleye gönderilerinin ulaşmasını göstermesi bakımından önemli olan paylaşım sayılarının da, takipçi ve gönderi sayıları kapsamında değerlendirildiğinde düşük olduğu görülmektedir. Adaylar ayrıca en fazla metin formatında gönderi paylaşırken, bunu fotoğraf ve videolar izlemektedir. Sadece iki aday gönderilerinde Kürtçe içeriğe de yer vermiştir. Gönderilerin içeriği incelendiğinde en fazla vurgulanan konuların seçim vaatleri ve kişisel siyasal beyanlarla ilgili olduğu görülmektedir. Bunu seçmenle buluşma ve rakip partiler/adaylarla ilgili içerikler takip etmektedir.

Bu çalışma bağımsız adayların seçim sürecinde Facebook'u nasıl kullandıklarına odaklanmıştır. Çoğunluk partilerinin ve bağımsız adayların sosyal medya kullanımına ilişkin karşılaştırmalı çalışmalar ya da adaylarla gerçekleştirilecek görüşmeler sosyal medyanın siyasal iletişim sürecinde kullanımının algılanan önemine ilişkin literatüre katkı sağlayacaktır. Seçmenlerin sosyal medya kullanımı ve oy verme davranışı ekseninde yapılacak çalışmalar da bu bağlamda önemlidir. Sosyal medyayı etkin kullanan genç nüfusa sahip Türkiye'de daha sonraki seçim dönemlerinde yapılacak araştırmalar farklı sonuçlar ortaya çıkarabilir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, H. (2004). Bir Siyasal İletişim Aracı Olarak İnternet: Partilerin Seçim Kampanyalarında İnternetin Yeri. Tablet Kitabevi, Konya.
- Akyol, M. (2015). “Seçim Kampanyalarında Sosyal Medya Kullanımı: Facebook ve 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri”. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. Erişim Tarihi: 16.02.2019, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosder/article/view/5000114261-2019-turkey>.
- Andersen, K. N. ve Medaglia, R. (2009). “The Use of Facebook in National Election Campaigns: Politics as Usual?”. Erişim Tarihi: 10.03.2019, https://www.researchgate.net/publication/221353459_The_Use_of_Facebook_in_National_Election_Campaigns_Politics_as_Usual.
- Arslan, S. ve Seçim, H. (2015). “Bir Siyasal İletişim Aracı Olarak Facebook’un Seçmenlerin Oy Verme Kararı Üzerindeki Etkileri: KKTC 2013 Milletvekilliği Erken Genel Seçimleri Örneği”. Folkor/Edebiyat, 21 (84):9-32.
- Aziz, A. (2013). Siyasal İletişim. Nobel, Ankara.
- Bektaş, O. ve Durmuşoğlu, V. (2019). “Türk Otomotiv Sektörünün Sosyal Medya Yönetimi Bağlamında Firma - Müşteri Etkileşimi İlişkisinin İncelenmesi”. Yönetim Bilimleri Dergisi. 17(33): 231-253.
- Bilgin, N. (2014). Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi: Teknikler ve Örnek Çalışmalar. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Blumler, J. G. ve Kavanagh, D. (1999). “The Third Age of Political Communication: Influences and Features”. Political Communication. (16): 209-230.
- Bonsón, E., Royo, S. ve Ratkai, M. (2017). “Facebook Practices in Western European Municipalities: An Empirical Analysis of Activity and Citizens’ Engagement”. Administration and Society, 49(3): 320–347.
- Datareportal (2019). Digital 2019: Turkey. Erişim Tarihi: 06.01.2019, <https://datareportal.com/reports/digital-2019-turkey>.
- Davis, R. vd. (2009). “The Internet in U.S. Election Campaigns”. Routledge Handbook of Internet Politics. Andrew Chadwick ve Philip N. (Ed). Howard. Routledge:NY.
- Dijk, J. (2006). The Network Society: Social Aspects of New Media. SAGE, London.
- Enli, G.S. ve Skogerbo, E. (2013). Personalized Campaigns in Party-centred Politics: Twitter and Facebook as Arenas for Political Communication. Information, Communication & Society. 16 (5): 757-774.
- Gibson, R. ve Römmele, A. (2001). “A Party-Centered Theory of Professionalized Campaigning”. Harvard International Journal of Press-politics. (6):31-43.
- Gueorgieva, V. (2008). “Voters, MySpace, and YouTube: The Impact of Alternative Communication Channels on the 2006 Election Cycle and Beyond”. Social Science Computer Review, 26(3): 288–300.
- İnal, A. (1999). “Medya, Dil ve İktidar Sorunu”. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, 3: 13-37.
- Lilleker, D. H. (2006). Key Concepts in Political Communication. SAGE, London.
- Manovich, L. (2001). The Language of New Media. The MIT Press, Cambridge.

-
- Mutlu, E. (1998). İletişim Sözlüğü. Bilim ve Sanat Yayınları/Ark, Ankara.
- Norris, P. (1997). “Political Communications”. Developments in British Politics. Patrick Dunleavy, Andrew Gamble, Ian Holliday ve Gillian Peele. (Ed). Macmillan: V. Basingstoke.
- Onat, F. ve Okmeydan, C.K. (2015). “Politik Halkla İlişkilerde Sosyal Medya Kullanımı: 30 Mart 2014 Yerel Seçimleri ve 10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri”.Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. (23):79-94.
- Small, T.A. (2008). The Facebook Effect? Online Campaigning in the 2008 Canadian and US Elections. Erişim Tarihi: 10.01.2019, <http://Archive.İrpp.Org/Po/Archve/Nov08/Small.Pdf>.
- Sobacı, M. Z. ve Hatipoğlu, I. (2017). “Facebook Aracılığıyla Türkiye’de Belediye Vatandaş Etkileşiminin Ölçülmesi: Büyükşehir ve İl Belediyeleri Bağlamında Ampirik Bir Analiz”. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, (3): 689–713.
- Tokgöz, O. (2008). Siyasal İletişimi Anlamak. İmge Kitabevi, İstanbul.
- Williams, C.B. and Gulati, G.J. (2008). What is a Social Network Worth? Facebook and Vote Share in the 2008 Presidential Primaries. Erişim Tarihi: 11.01.2019, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.471.7745&rep=rep1&type=pdf>.

Turkish Studies CUDES 2019

Volume 14 Issue 5, 2019, p. 169-182

DOI: 10.29228/TurkishStudies.24984

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 29.06.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.08.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (07.08.2019)-Referee 2 (10.08.2019)

This article was checked by iThenticate.

CİNSEL İSTİSMAR VAKALARININ ÇÖZÜMLENMESİNDE ADLİ GÖRÜNTÜ ANALİZİNİN ÖNEMİ

Nurhayat MANTAR - Goncağül BOLAT** - İncinur BEKTAŞ****

ÖZ

Geçmişten günümüze gelişmekte olan görüntü analizi çalışmaları kimlik tespiti vasıtasıyla, suçluların, mağdurların, olaya karışanların tespitinde hukuka yardımcı olmaktadır. Görüntü analizinde, Adli Bilimler ve kriminalistik konularında eğitim almış alanında uzman kişilerin, suç teşkil eden olayların çözüm sürecinde, daha titiz ve ayrıntı kaçırmadan çalıştıkları gözlenmektedir. Bu uzmanlar delil toplama sürecinde daha dikkatli ve özenli çalışmaktadırlar. Toplanan delillerin, görüntülerin, fotoğraf ve kayıtların özenle çözümlemesini yaparak daha önce aydınlatılamayan olayların da aydınlatılmasına yardımcı olmaktadır. Günümüzde artan cinsel istismar vakalarının çözümünde görüntü analizinden yararlanılarak çözüme kavuşturulamayan olaylar aydınlatılmaktadır. Görüntülerin net olmamasından dolayı zanlının tespitinin yapılamaması ihtimali artık geçmişte kalmıştır. Geliştirilen yeni uygulamalarla görüntü daha da netleştirilip kişi ve olay yeri tespitinde başarıya ulaşmak daha da kolaylaşmıştır. Telefon, bilgisayar, tablet gibi araçlar vasıtasıyla karşılaşılan tehdit ve taciz türü saldırıların kim tarafından yapıldığının tespiti artık çok kısa sürede gerçekleşmektedir. Bu durum suçluların tespitinde adli bilimler açısından görüntü analizinin günümüzde öneminin daha da arttığını göstermektedir. Çocuklarda Cinsel istismar vakalarının gün geçtikçe artmasını engelleyebilmek için çocukların

* Hitit Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Adli Bilimler ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, E-posta: n.hayatmantar@gmail.com

** Hitit Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Adli Bilimler ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, E-posta: goncagulmantarbolat@gmail.com

*** Hitit Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Adli Bilimler ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, E-posta: incinurbektas@hotmail.com

bulundukları alanlardaki kent güvenlik kameralarının arttırılması, ailelerinin ve toplumun bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Artık sadece görüntüler üzerinde kurgu çalışması yapılarak görüntüsü olmayan bireyin boy uzunluğu, olayın kronolojik sırası veya olayın nasıl gerçekleştiği de yaklaşık olarak tespit edilmektedir. Buna ek olarak suçsuz birini suçlu göstermek için kurgulanmış cinsel istismar öykülerinde görüntüler üzerinde incelemeler yapılarak, olayın gerçekliği sorgulanabilmekte ve görüntülerin tahrifatlar içerip içermediğinin tespiti yapılmaktadır. Böylece kişilerin suçlu veya suçsuz oldukları noktasında hukuka yardımcı olunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Görüntü analizi, Adli bilimler, delil, çocuk istismarı.

THE IMPORTANCE OF FORENSIC IMAGE ANALYSIS IN SOLVING SEXUAL ABUSE CASES

ABSTRACT

Image analysis studies that have been developing from past to present help the law in the identification of criminals, victims and people involved in the event through identification. In the image analysis, it is observed that the experts who are trained in the fields of Forensic Sciences and Criminalistics work more meticulously and without missing any detail in the resolution process of the criminal events. These experts work more carefully and diligently in the process of collecting evidence. By carefully analyzing the collected evidence, images, photographs and records, they also help to illuminate events that have not been illuminated before. Today, the incidents that cannot be solved by using image analysis are clarified in the solution of increasing sexual abuse cases. The possibility that the suspect could not be identified due to the lack of clear images is now a thing of the past. With the new applications developed, the image has been made more clear and it has become easier to achieve success in person and crime scene detection. The identification of threats and harassment attacks by means of telephone, computer and tablet is now realized in a very short time. This situation shows that the importance of image analysis in the detection of criminals in the forensic sciences is increasing. In order to prevent the increasing incidence of sexual abuse in children, urban security cameras in the areas where children are located should be increased and their families and society should be raised. The length of the individual who does not have the image, the chronological order of the event or how the event takes place is determined approximately by making fiction work on the images only. In addition to this, the reality of the event can be questioned in the sexual abuse stories designed to portray an innocent person as guilty and it is determined whether the images contain tampering or not. Thus, the law is assisted in terms of whether the persons are guilty or not guilty.

STRUCTURED ABSTRACT

As defined in the United Nations Convention on the Rights of the Child, any individual under the age of 18 is considered a child, except in the case of a minor. When sexual abuse and the concept of child come together, destructive results are produced. Psychological, physical, social, affective harm to children and their health is in danger. Sexual abuse has become a public health problem today. Even after children have been abused, their negative consequences continue. While the primary responsibility for the protection and security of our children is in the family, the law enforcement agencies have great responsibilities. Children who are deaf, mute, visually impaired or unable to express themselves can be selected as victims of sexual abuse. In such cases, the importance of image analysis is increasing. Image analysis has an important role in identifying criminals, witnesses and victims from images obtained in various ways. Some similar studies have been encountered in the past. It is known that human silhouettes were drawn on tombstones in ancient times. Seljuk and Ottoman people in and out of the city by giving a document to people entering and leaving this document was provided. This document serves to determine who was in that area at the time of the offense. The magazines containing the pictures of the Ottoman bureaucracy in which the physical characteristics of the people were written were used. These photographs were used to identify the criminals. When fingerprints were included in these journals, it was ensured that crimes were found to a large extent. With the increasing population, only the pictures and fingerprints of the individuals have become insufficient to clarify the crimes. Due to population growth, disadvantages of technological advances and more conscious and meticulous work of criminals, this evidence is no longer sufficient. In this context, it became difficult to finalize the cases and the cases began to take more time. In this process, Image analysis has started to be used. Many methods have been developed to detect suspects and defendants. Retina recognition, palm recognition, face recognition, artificial neural networks and so on. The methods obtained by using various methods and images obtained in various ways makes it very easy to achieve results. (Source required) Video recordings should be used not only in criminal investigations of committed sexual offenses, but also as a preventive and deterrent to crime. Facial features are features that make individuals different from birth, such as fingerprints of individuals. For this reason, these features in the detection of criminals by some software automatically detecting the offender speed up the capture process. With the help of existing systems and developed software, human faces are easily detected from the images obtained. Automatic facial recognition systems can be used in a highly functional manner in terms of being preventive in identifying individuals who have previously been sexually abused at the time of entering into threatening behavior. In today's image analysis studies, city security cameras are able to identify the images of events that have happened or are likely to occur, thus facilitating the work of law enforcement officers. Efforts to minimize threatening elements have become compulsory almost everywhere. Taking into account the risk of children being threatened with abuse in every environment, it is easy to determine the perpetrators such as criminals, victims, witnesses and the time of the incident. Nowadays, the rapidly developing technology in the field of forensic imaging has led to the emergence of many

techniques. The necessary infrastructure should be prepared by ensuring the quality control and assurance of the image analysis in accordance with the procedures. Implementation of job management and full definition of job descriptions will prevent disruptions. Security is the most important part of image analysis. Only authorized persons should be able to access archives containing files, images and evidence. If security is not provided well, the result can be intervened in illegitimate ways in cases of sexual abuse or other criminal cases, such as obscuring evidence, altering images, adding false information, missing murder instruments, and adding objects that change the course of the crime. The scientific explanation and the theories of this method, which are interpreted according to the methods that are being examined and interpreted while receiving a proof, as well as the samples of the thesis and scientific researches used should be recorded and kept. It may be desirable to re-examine the event interpreted according to a theory that has lost its acceptability with the changing technology in the following years, and to evaluate what the information is evaluated according to. Analysts need to renew themselves according to current developments. They should be able to follow new theories and technologies. Likewise, the qualifications of those who are new to the field should be tested. Law enforcement officers, the first access to evidence, should be trained by expert analysts. In cases of abuse, it is essential that the health personnel carrying out the procedure to work accurately during the collection of evidence and performing the physical examination. At this point, it is of utmost importance that the process is performed in accordance with the procedures by the cold and experienced personnel.

Keywords: image analysis, forensic science, evidence, child abuse

Giriş

Eski tarihlerden beri eşkal tespit çalışmaları yapıldığı ve bu yolla çeşitli amaçlarla kimliklendirme çalışmaları gerçekleştirildiği bilinmektedir. Kişinin fiziksel görünümünü tespit etmek için, kişiye ait robot resim, video, fotoğraf ve görüntüler kullanılmıştır. Tabi ki kişi ile ilgili bilgilere ulaşılabilmesi için kriminalistik ve birçok yöntemden yardım alınması gerekmektedir. Geçmişte insanın karaltısını (silüetini) yerlere, mezar taşlarına çizmişlerdir. Eşkal name denilen sözlü ve yazılı kaynaklar oluşturulmuştur. Bu kaynaklarda toplumlar, önemli kişiler, aileler, aşıklar vb. yer almıştır. Selçuklu ve Osmanlı döneminde güvenliğin sağlanması için kadınlar şehre giren ve çıkanlara bir belge vermekte ve bu kişileri defterlere fiziksel özellikleri ile kayıt etmektedir (görme engelli, kolu sakat vb.) kişilerin eşkâli belirlenmekteydi (URL-1).

Osmanlı'da 2. Abdülhamit döneminde suçluların tespitinin yapılması için kişilerin fotoğraflarını çektirerek suçlu albümleri oluşturmuştur. 1868 yılında Sultan Abdulaziz tarafından Osmanlı bürokrasisinde bu konuyu önemseyerek yankesicilik, hırsızlık yapanları fotoğrafları ile resimleri alınarak mecmualar hazırlanarak suçlular tekrardan İstanbul'dan memleketlerine gönderilerek İstanbul'daki suç oranı azaltılmaya çalışılmıştır. O suçlular tekrar geldiğinde resimlerinden tanınarak suç işlenmesi engellenmiştir (Sarıyıldız G., 2012: 183-190).

Antropometri adı verilen, olgunluğa erişmiş bireylerin fiziksel ölçülerinin metrik yöntemlerle elde edildiği ölçüm sistemini Alphonse Bertillon (1853-1914) adlı Kriminalistik Uzmanı kurmuştur. Antropoloji biliminin adli amaçlı kullanılmasının önemi ortaya çıkmıştır (URL-1).

Görüntü Analizi

Adli görüntü, herhangi bir adli vaka sonucunda delil niteliği taşıyan ve olayın aydınlanmasını sağlayabilecek her türlü kayıt cihazından elde edilmiş görüntü olarak tanımlanabilir. Mahkeme tarafından delil olarak kabul edilen görüntüler, profesyonel veya kompakt fotoğraf makineleri, cep telefonları, güvenlik kameraları gibi her türlü kayıt cihazı ile elde edilebilmektedir.

Adli görüntü inceleme ise kanıt olarak mahkemeye sürülen delillerin uzmanlar tarafından orijinal görüntü ile benzerliği yada üzerinde yapılan değişikliklerin tespiti(montaj veya manipülasyon), şahıs kıyaslama, mevcut görüntüyü iyileştirme veya onarma, nesne, belli başlı izlerin tespitine denir.

Adli görüntü inceleme alanları aşağıda belirtilmiştir:

1. Görüntü İşleme Teknikleri ile Görüntü Zenginleştirme ve Onarma

Görüntüler üzerinde çeşitli çalışmalarla ulaşılmak istenen kişinin görüntüsüne, plaka tespitine ulaşılmasıdır. Görüntünün daha net bir hale getirilmesidir. Seçilmeyen net olmayan resimlerdeki arka planda kalmış bir ayrıntıyı daha da net hale getirilmesidir.

Örneğin;

23 Aralık 2016 tarihinde Erasmus öğrencisi Moğolistan uyruklu A.Ç. yurduna dönerken tecavüze uğramış ve 2 m yükseklikten atılarak beli kırılmıştır. Yaralı olarak bulunan öğrenci hastaneye kaldırılarak yoğun bakıma alınmıştır. Ekipler tarafından 6 km çapında araştırma başlatılmıştır. Güvenlik kameralarından suçlunun eşgali için görüntü işleme teknikleri kullanılmış ve suçlunun tespitinde görüntü analizinin önemini ortaya koymuştur.

(Şekil 1: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/universite-ogrencisine-tecavuz-dehsetinde-karar-40669643>)

2- Olay Kurgusunun Ortaya Çıkarılması İle Olayın Oluş Şeklinin Ve Faillerinin Ortaya Konulması

Gerçekleşmiş bir adli olay sonrası soruşturmacı ve kovuşturmacı birimler tarafından delil kabul edilmesini sağlayabilecek şekilde olayı aydınlatan video olay kurgularının oluşturulmasıdır. Sayısal görüntü işleme teknikleri kullanılarak iyileştirilen görüntüler üzerinde kurgu çalışmaları yapılır

ve kronolojik olarak oluşturulan olay kurgusu videoları mahkemeye delil olarak sunulur. Bu itibarla bir olay şüphelisinin olayı gerçekleştirme safhası veya öncesinden başlanarak istenilen zamana ve konuma kadar olayı görüntüleyen kameralar kullanılarak olay kurgusu ortaya konulur.

3-Görüntü ve Video Karşılaştırma (Nesne, mekan ve şahıs karşılaştırma)

Eldeki videoda ya da fotoğraftaki delillerin şüphelenecek bir şey olup olmadığı görüntülerin şüpheliye ait olup olmadığı orijinal görüntüye uygun olup olmadığının mukayese yapılmasıdır. Bu mukayese çalışması sadece kişileri karşılaştırmak değil, karşılaştırma çalışması araçlar, nesneler, hayvanlar, mekanlar vb. arasında da yapılabilir. (URL-2)

4-Fotoğraf ve Videolar Üzerinde Montaj İncelemeleri

Video görüntüleri ve fotoğraflar içerisinde anlam bütünlüğünü değiştirmeye yönelik değişikliğin yapıp yapılmadığına yönelik incelemeler yapılır. Bu incelemeler yazılımsal ve görsel olmak üzere iki ayrı alanda incelenir. Bu incelemeler sonucunda manipülasyonun gerçekleştirilmiş olduğu lokasyonlar analiz sonuçları ile birlikte ortaya konulur. Bütün yapılan analizler sonucunda uzmanın kanaati de bu bulgular ile sentezlenerek raporlama yapılır.

5-Video veya Fotoğraf içerisinde gizlenmiş verilerin tespiti

Video, fotoğraf ve kamera kayıtlarına gizlenmiş verilerin tespitinin çözümleme çalışmalarıdır.(dekript) (URL-2).

Son zamanlarda suçluların olay yerinde iz ve bulgu bırakmama hususundaki bilinçli hareketleri cinsel istismar gibi eşkalın büyük önem kazandığı suç çeşitlerindeki artış Eşkal Tespit Sisteminin önemini ortaya koymuştur. Bugün için kriminoloji bilimi, biyometri ve bilgisayar desteği de alarak eşkal tespit programı ve robot resmi çizme, görüntü analizleri sayesinde oldukça önemli bir aşama kat edilmiştir.

Biyometri bireyin davranışsal fiziksel özelliklerinin teknoloji ortamında tanımlanmasına denir. Biyometri kişilerin özelliklerinin dijital ortamda kayıtlı olmasını ve başka görüntüler ile eşleştirme yapılarak zanlının bulunmasını sağlar (Bolliger S.A. Thali M.J. 2010).

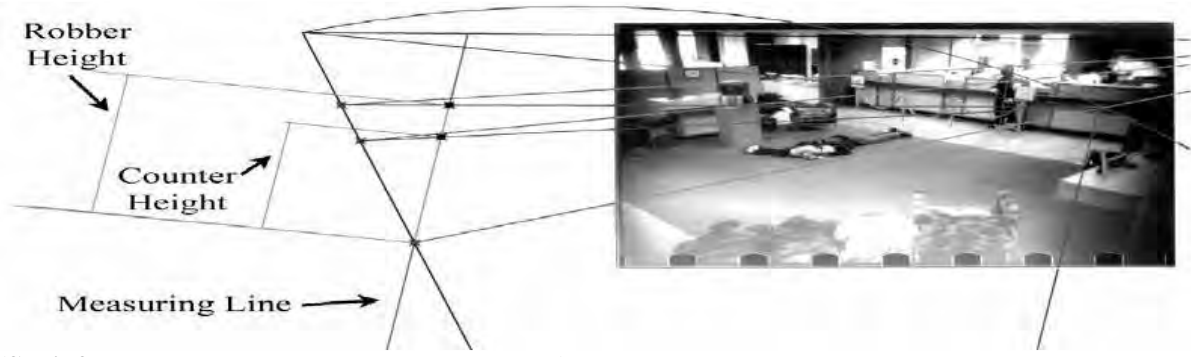
Parmak izi tanıma çok uzun yıllardır suçluların tespitinde büyük önem taşımaktadır (Kurbanoy O.,2018).

Yüz tanıma sistemi,ses tanıma, retina tanıma, avuç içi tanıma, parmak izi tanıma, yapay sinir ağına dayalı yöntemlerde kişi tespitinin yapılmasında kullanılan yeni yöntemler arasındadır (Naveed A., 2014).

Spesifik analiz alanları

Fotometri

Elektromanyetik alanlar oluşturarak ışının dalgalar halinde yayılmasına denilen radyan enerjilerin ölçümü ile çevrenin fiziksel yapısını, eşyaların, nesnelerin yerleri büyüklükleri hakkında bilgi sağlamaya yarar. Çekilen fotoğraflardan o bölgede bulunan alan o alanda bulunan yerlerin ve nesnelerin büyüklükleri tespit edilir. (URL-5)

(Şekil 2: https://theiai.org/docs/SWGIT_Guidelines.pdf)

Fotoğrafları Karşılaştırma

Uzman görüşü alınması açısından eldeki görüntü ile kişinin görüntüsünün karşılaştırılmasıdır (URL-3).

Bir cinsel istismar vakasında mağdurun çocuk olması, yaşadığı travma suçluyu hatırlayamamasına neden olmaktadır. Böyle durumlarda suçlunun tespiti için çevredeki kameralarda elde edilen görüntü ile sanığın fotoğrafları karşılaştırılır

Burada uzman görüşü ve adli bilimcilerin görüntü analizi devreye girmektedir. Bu fotoğraflarda kişinin kimliğinin tespiti için kullanılmaktadır.

(Şekil 3: https://theiai.org/docs/SWGIT_Guidelines.pdf)

İçerik Analizi

Hangi kameranın kullanıldığı, ortamın fiziksel yönleri (aydanlatılması), görüntünün son halinin belirlenerek eksik olan görüntünün tamamlanarak çizimidir. Örneğin kaçan zanlının plakasının tamamlanarak suçlunun yakalanması, otopsi sonucunun bulunduğu görüntünün anlaşılacak derecede görüntüdeki yaralanmaların tamamlanarak görüntünün seçilmesi tekniğidir (Tüzün B.ve ark.,2000:14-61).

Görüntü Doğrulama

Görüntünün netliğinde anlamlandırılmasında yorumlamaya ihtiyaç duyuluyorsa bu yorumlamada yanlışlıklar olup olmadığı birebir aynı görüntüyü verip vermediğinin belirlenmesini ifade etmektedir. Yani görüntüde düzenleme olup olmadığı, orijinalliğinin tespiti, görüntüye eklenen değişikliklerin tespiti için kullanılır. Örneğin istismara uğramış mağdurun görüntülerindeki morlukların silinmesi yada gerçekte olmayan morlukların eklenmesi olayın seyrini değiştirmektedir. Bu yüzden görüntünün doğrulanması çok önemlidir.

Kalite Kontrol ve Güvencesi

Güvencenin sağlanması için prosedürler uygulanmakta ve İdari ve Teknik meslektaş değerlendirmeleri çok önemlidir ve kaliteyi daha da artırmaktadır.

Güvenlik

Arşive ulaşım kısıtlanmalı ve arşivlenen vakalar güvenliği için prosedürler uygulanmalı ve tüm notlar analiz edilerek saklanmalı.

Altyapı

Deneyimli ekibin, yeterli alan alanın sağlanması önemlidir.

İş yönetimi

İşlerin sarkmaması ve görevlerin aksamaması için görevleri kategorize etmeli ve dağılımı ona göre ayarlanmalıdır. Üst sınır belirlenmezse iş atma gerçekleşebilir ve kişi hepsine yetişemeye bilir.

Belgeleme

Görüntü tekniklerinde kullanılan kabul görmüş bilimsel yöntemler, konferanslar, referans kitaplar, ampirik çalışmaların belgelenmesi ve saklanması gerekmektedir. Belgeler ve bilgiler için uygun bir format hazırlanarak standart hale getirilmelidir

Eğitim ve Yeterlilik

Eğitim almış analistler sürekli kendini günümüz teknolojilerine ve koşullarına göre yenilemeli sürekli araştırma ve eğitimlerini devam etmelidir. Yetkinlik göstermeden bu alanda çalışmaya başlanmamalıdır. Saklanma koşullarını görüntünün özelliklerini bozmadan sıkıştırılması gerektiğini günümüz teknolojilerine uygulamak için sürekli kendilerini uzmanlar yenilemelidir (Mangytbaev B., ve ark.,2014:35-43).

Çocuk İstismarı ve İhmali

Suç analizinde eşkal(fotoğraf, robot resim, video-kamera vb.) görüntüleri; olayla ilgili şüpheli kimsenin, suç işlediğini düşünülen kişilerin, olayın mağdur ve tanıkları tarafından görünen hallerinin tanınip suç işlediklerini veya işlemediklerini ispat etmek için kullanılır. Bunlar; kişi anlatımları ile(sanık, tanık, mağdur) elde edilen bilgi ve görüntüler(robot resim, çizim), fotoğraf, ve görüntü kaydeden cihazlar elde edilerek eşkal oluşturulur.

Elde edilen eşkal görüntüleri; suçluların tespitinde, masumların olaydan ayrıştırılmasında, kimliği belirsiz cesetlerde kimlik belirlemede, suçu üzerine alan kişilerin karşılaştırılması vb. alanlarda kullanılır. Suçlunun tespiti aynı zaman da güvenlik kameralarının şüpheli durumlarda önleyici olarak olaya müdahale de kullanılması istismar vakalarının en aza indirgenmesinde büyük önem taşımaktadır.

(Şekil 4: <https://www.haberler.com/yasli-adam-kagit-toplayan-cocuga-cinsel-10683909-haberi/>)

Bu görüntüden de yararlanılarak kağıt toplayan çocuğa istismarda bulunan kişinin tespiti kolaylıkla yapılmıştır. Adli görüntü analizinden yararlanılarak suç olayı gerçekleşikten sonra ya da riskli durumlarda olay gerçekleşmeden de önleyici olarak yararlanılabilir.

Çocuk istismarı; Çocuğu ; bedensel, psikolojik ve olumsuz etkileyen hareketlerin bütünüdür.

Çocuğun ihmal edilmesi ve istismarı ; çocuğa bakmakla yükümlü bireylerin ihmalkar hareketler sergilemesiyle çocuğun sosyal , bedensel ve cinsel açıdan zarar görmesine yol açar (Gökalp Y., 2018:2-6).

Çocuk istismarı her ülkede yaşanmakta ve milattan öncesine dayanmaktadır ve günümüzde yaşamaya devam edecektir. Ayrıca çocuk istismarı son dönemlerde sayıca çoğalma göstermektedir (Dişsiz ve Hotun Şahin 2008: 52).

Amerika da 2000'li yıllar baz alındığında bir sene içerisinde 3 milyon çocuk istismara maruz kalmıştır. Yine aynı senede 1400 çocuğun istismar sebebiyle yaşamına son verilmiştir. Ulaşılabilen bu veriler haricinde istismarların çoğunun sayısı bilinmemektedir. Sebebi ise istismarların gizlenmesi ve yetkili yerlere söylenmemesidir(Öztürk,2011: 14-29). İstismarla ilgili önlem alınabilmesi ve olan istismarın önüne geçilebilmesi adına hukuki yapılandırmaya gidilmeli ve uygulanmalıdır (Tugay,2008: 678-680)

Daha sağlıklı ve gelişmiş bir dünya adına gelişmiş bireyler yetiştirmeliyiz. Bu da çocukların fiziksel ve sosyal olarak geliştirilmesi, sağlıklarının korumaya alınması ve eğitimlerini sağlıklı tamamlamalarıyla mümkün olmaktadır (Kocaer, 2006:15-16). Anaokulu eğitimi almamış çocukların suça eğilimlerinin daha fazla olduğu yapılan araştırmalarla kanıtlanmış olup (Mantar N.,Özkoçak V.,2019: 605-616) .Sosyal etkinliklere katılmayan çocuklarında suç eğiliminin fazla olduğu öğrenilmiştir. Bu bilgiler ışığında çocukların bilinçli aile yanında istismar olaylarına mağdur ya da suçlu olarak daha az karıştığı gözlemlenmiştir (Bektaş İ.,Özkoçak V.,2018 : 13-22).

Çocuğun olgun bir kişi olarak yetişmesi, bütün haklarını bilmesi ve bunlardan faydalanması sağlıklı bir birey olmasının temelidir(Aral ve Gürsoy, 2001: 151). Yaşamayı ve büyümesi için sağlanmış temel olanakların yanı sıra bunları gerçekleştirirken istismara uğramaması da en temel haklarından biridir (Gökler,2006: 512-515).Ayrıca eğitim istismar ve çocuk gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır. Öğretimde ilk aşama olan anaokulunda, sınıf öğretmenlerinin çocuk istismarı konusunda farkındalığının yüksek olması büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte okul öncesi başta olmak üzere tüm eğitimcilerin istismar yaşayan çocuğu fark etme, yaşanabilecek sorunu anlamak ve bunun önüne geçilmesi hakkında bilgi vermesi gerekmektedir (Bahar, Savaş ve Bahar, 2009: 48-52).

Çocuk İstismarı Türleri

1-Fiziksel istismar

Reşit olmayan çocuğa ailesi veya bakmakla yükümlü olan bireylerin şiddet uygulaması, fiziksel zarar vermesidir.(Pelendecioğlu ve Bulut 2009: 51-52).

Çoğu olarak ebeveyn tarafından gerçekleştirilen fiziksel istismar, tanınmayan bireyler tarafından da uygulanabilir. Genellikle bireyin öfkelenmesi, kendini bilmemesi durumunda gerçekleşir (Can Özcan, 2010: 6).

Her geçen senede ailesi ya da çevredeki bireyler tarafından fiziksel istismara uğrayan çocuk sayısında artış olmaktadır. Bunların arasında ciddi zarar gören , hayatını kaybeden çocuklar da bulunmaktadır (Gökalp Y., 2018:2-6).

2- Duygusal istismar

Çocuğa gösterilmesi gereken sevgi ve şefkatten çocuğun eksik bırakılmasıdır. Duygusal istismarı genellikle akraba, komşu ve sosyal çevreden kaynaklanmaktadır. Duygusal istismara uğrayan çocuklar çoğu zaman öfkeli olup sosyal ortamlardan uzaklaşma eğilimi göstermektedir (Kara, Biçer ve Gökalp, 2004: 143).

İstismarı gerçekleştiren birey çocuğu tehdit ederek sessiz kalmasına yol açabilir. Bunun akabinde istismara maruz kalan çocuk anormal hareketler sergileyebilir (Ofset, 2008: 21).

3-Cinsel istismar

Cinsel gelişiminin tamamlanmamış çocuğa bir bireyin şiddet uygulayarak, zorlayarak çocuk üzerinden cinsel ihtiyacını karşılamasıdır.(Alparslan, 2014: 194); istismar eden kişi çoğu zaman çocuğun tanıdığı biridir. Çocuk istismarında büyük bir artma meydana gelmekte, suçlular ise genelde ebeveynler ya da aileye yakın kişilerden oluşmaktadır (Yiğit,2004: 90-95).

4-Ekonomik istismar

Çocuğun küçük yaşta çalışmaya zorlanması, gelişiminin ve çocuğun sosyal hayatının iş hayatıyla kısıtlanmasıdır(Çiğdem,2011:202-222). Türkiye’de çok sayıda çocuk 11-13’lü yaşlarında çalışmaya başlamaktadır. (Şahinkesen,1991: 87-90) Bu çocuklar genellikle küçük bir şehirden büyük bir şehre gelerek maddi ve sosyal durumu iyi olmayan ebeveynler nedeniyle ailede çalışabilecek herkesin çalıştığı için bu duruma uyum sağladıkları gözlemlenmiştir (URL-6).

İstismar mağduru çocuklar yaşadıkları istismarın üzerine birde aile yanından ayrılması çocukta büyük travmalara neden olmaktadır. Aile çalışma ve sosyal hizmetler bakanlığının çalışmaları ile istismar mağduru çocuk aile yanında kalması uygunsa Danışmanlık tedbiri, Sağlık tedbiri, Eğitim tedbiri ile aile yanında desteklenmeye çalışılmaktadır. Eğer istismar aile içinde gerçekleşmişse (enses) çocuğun aile yanında kalması uygun değilse (enses) Bakım tedbiri uygulanarak çocuk koruma altına alınmaktadır (Bolat G.,Özkoçak V.,2019:597-604).

Dünya'nın Ortak Sorunu Çocuk İstismarı

Dünya’da her yıl yaklaşık 40 milyon çocuğun istismara maruz kaldığı tahmin edilirken, ABD, İngiltere, Almanya, Rusya ve Hindistan gibi ülkelerde ciddi sayıda istismar vakasının yaşanması dikkati çekiyor. Cinsel suçların aydınlatılmasında delil yetersizliği, ya da delillerin doğru yorumlanamamasından dolayı %29.6 sının serbest kaldığı araştırmalarla ortaya çıkmıştır. Buda delil almadaki titiz davranma ve gerekli çalışmalar, laboratuvar çalışmaları ve görüntülerin analizinin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. ABD’ de yapılan bir araştırmada cinsel saldırı merkezlerinin bulunduğu alanlarda suçu işleyen kişinin tespitinin yapılması ve yakalanması %69 iken,

suçlusunun tespitinin normalde % 3.5 olduğu cinsel istismar vakalarının bütün sosyal,tıbbi,hukuki açıdan toplu olarak işlemlerin daha hızlı yürüdüğü gözlemlenmiştir (Çekin N., ve ark.,1998: 81).

Hastalık Kontrol ve Korunma Merkezlerinin ABD’de hazırladığı 2017 raporuna göre, ihmal ve istismar vakasının 674bin olduğu öğrenilmiştir. Cinsel, ekonomik,fiziksel,duygusal istismara maruz kalan sayısının çok fazla olduğu ama bazılarının örtbas edildiği, çalışmaların objektifliğinin engellendiği öğrenilmiştir. Her 100 çocuktan 25’inin istismara uğradığı, bunlardan 1720 çocuğun öldüğü raporda bahsedilmiştir (URL-4).

İstismar vakalarında adli kanıtlar toplanırken adli hemşirelere büyük önem düşmektedir. Hemşire kişinin üzerindeki kanıtları çıkartırken eldiven kullanmak zorundadır. Çıkarttığı kıyafetleri beyaz kahverengi kağıdın üzerine almalıdır hatta o kağıdın üzerinde çıkartmalıdır dökülecek kanıtlarında kaybolmaması için. Kıyafet özenle çıkartılıp paketlenmeli, üzerindeki diğer kanıtlarda paketlenmeli ve fotoğraflanmalıdır. Yaraların yada izlerin görüntüsü alınmalı, fotoğraflanmalı, yapışkanlı kağıt bant kullanılmalıdır. İlk yardım uygulanması gerekiyorsa pansuman materyalleri atılmaz ve kanıt olarak saklanır. Yarayı temizlemek yaranın ve cinsel istismarda kanıtların kaybolmasına neden olur (Özden Y., ve ark., 2009: 73-81).İstismar vakalarında kişilerin Ruh sağlığının bozulması zanlıya verilecek cezanın artmasını sağlamaktadır. (Korkmaz M., ve ark.,2014:656-661).

Sonuç

Dünyada artan nüfusa paralel olarak suç oranlarında da artış gözlenmektedir. işlenen suç türleri içinde önemli bir yer tutan cinsel istismar suçları da hızla artmaktadır. Adli bilim alanında ki uzmanların emniyet ve jandarmaya verdiği eğitimlerle uzman personeller yetiştirilmektedir. Bu eğitimler sayesinde delillerin daha özenli toplanmasını ve görüntülerin analizi aşamasında daha dikkatli, detaylı incelemelerin yapılmasını sağlamaktadır. Cinsel istismar vakalarında suçlu tespiti ve çözüm noktasında önceki yıllarda yetersizlikler yaşanmaktaydı. Görüntü analizi alanında uzman kişiler tarafından toplanan deliller ve görüntülerin yorumlaması ile cinsel istismar vakalarının çözümleme oranları da artmıştır. Kişinin biyometrik verileri dikkate alınarak çözilemeyen cinsel istismar vakaları da çözüme ulaşmaktadır. Elde edilen görüntüler, fotoğraf ya da robot resmi ile kişinin tespiti sırasında alın çizgisi, göz yapısı, kişinin yüz yapısı, kulak yapısı, adım atma şekli, vücudundaki herhangi bir dövme veya yara izi, boy uzunluğu, parmak izi, diş yapısı kişiye özel verilerle zanlının tespiti kolaylıkla yapılabilir. İstismara uğrayan kişiden bazen zanlının kim olduğu, hangi fiziksel özelliklere sahip olduğu öğrenilemediği gibi Olay anında yaşanan travma etkisiyle hatırlanamayabilir. Eğer mağdur çocuk ise istismar sırasında zanlıya bakmadığı ya da yoğun stres ve kaygı nedeniyle fiziksel özelliklerini hatırlayamadığında mağdurdan bilgi alınamaz ve zanlının tespiti güçleşir. Ayrıca görme engelli bireyler, zihinsel engeli olan bireyler istismara uğradığında fotoğraflara verdikleri tepki ya da olay yeri yakın alanlardaki kamera kayıtları elde edilen görüntülerle zanlı tespit edilebilmektedir. İşte bu noktada zanlının fiziksel özellikleri dikkate alınarak görüntü analizi çalışmalarıyla kimlik tespiti yapılabilir.

Görüntü analizi çalışmalarıyla suçların çözüm noktasında bir basamak daha ilerleme kaydedilmiştir. Görüntü analizindeki teknolojik gelişmeler ile flu bir görüntü artık daha net bir hale getirilmekte kimlik tespiti daha kolay hale gelmektedir. Teknolojik gelişmelerin olumlu etkilerinin yanında tablet, bilgisayar vb. araçlar aracılığı ile özellikle çocuklara başta olmak üzere istismar olayları artmıştır. Sosyal medya, telefon, tablet aracılığı ile istismar gerçekleşmiş ise uzantılardan yazılanların veya görüntülerin kime ait olduğu, nereden ve ne zaman olayı gerçekleştirdiği tespit edilerek zanlıya kolayca ulaşılmaktadır.

Bu noktada aile, öğretmen, kitle iletişim araçlarına da sorumluluklar düşmektedir. Aileler çocuklarına özgür ancak kontrollü alanlar sağlamalı, okullarda öğrencilere bilinçlendirmeye yönelik faaliyetler yapılmalı, kitle iletişim araçları ile cinsel istismar ve önleyici tedbirler konusunda kamu spotları yayınlanmalıdır. Park, piknik, oyun alanları, sokak, okul, tüm apartman girişlerinde çocukların vakit geçireceği alanlarda güvenlik kameraları sayısı ve kişi başına düşen güvenlik görevlisi sayısı

arttırılmalıdır. Cinsel istismar suçundan hüküm giyen kişilerin çoğunun tekrar istismar eğilimi gösterdiği gözlemlenmiştir. Bu nedenle yüz tanıma tekniği ile bu kişilerin çocukların vakit geçirecekleri alanlara girdiğinde veya risk oluşturacak davranış eğilimi gösterdiğinde güvenlik güçlerinin haberdar olmasında bu teknikten yararlanılmalıdır. İnternet ortamında çocuk ve yetişkin arasında geçen yazışmalar mercek altına alınarak istismar içerikli yazışmalar, tehdit içerikli anahtar kelimeler tespit edildiğinde kolluk güçleri devreye girerek önlemler alınmalıdır. Bunu tespit edebilmek için aile, kolluk güçleri arasında bilişim teknolojileri alanında çalışmalarla ağlar kurulmalıdır. Çocukların güvende olabilmesi için istismar suçuna karışmış suçluların tespitinin yapılp gerekli cezayı almaları büyük önem arz eder. Bunun için de olay yerindeki en ince ayrıntının bile değerlendirilmesi çok önemlidir. Olayın geçtiği ya da olay mahaline yakın yerlerdeki kamera kayıtları ya da resimler birçok uygulama ile net bir hale getirilerek sanık maktul tespit edilmeye çalışılmaktadır. Günümüzde yapılan bu çalışmalarla zanlının tespitinde büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Suç olaylarının azalmasındaki etkisi göz ardı edilemez. Huzurlu ve güvenli bir gelecek sağlayabilmek adına suç ve suçla mücadelede Görüntü analizinden yararlanmak olayların kısa bir sürede aydınlatılmasında zaman kazandırmaktadır.

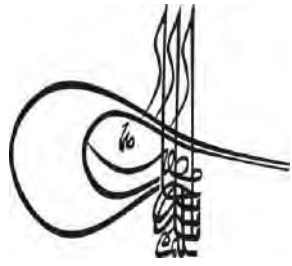
KAYNAKÇA

- Alparslan, Ahmet Hamdi (2014), “Çocukluk Döneminde Cinsel İstismar“ *Kocatepe Tıp Dergisi*, C.15, S.2, ss. 194-201.
- Aral, N. ve F. Gürsoy. (2001), "Çocuk Hakları Çerçevesinde Çocuk İhmal ve İstismarı" *Milli Eğitim Dergisi*, 151(5).
- Bahar, G., Savaş, H.A., Bahar, A.,(2009). “Çocuk istismarı ve ihmali: bir gözden geçirme”, *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*,4(12):48-52.
- Bektaş İ., Özkoçak V., (2018) "Ergenlik Döneminde Bulunan Dezavantajlı Çocukların Suça Sürüklenmelerinin Önlenmesi" *Avrasya Sanat ve Medeniyet Dergisi* Yıl: 2018 Sayı : 10 ss: 13-22
- Bolat, G.,Özkoçak, V. (2019), “Danışmanlık Tedbirinin Adli Bilimlerle İlişkisi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, S.34, s.s:597-604
- Bolliger S.A. Thali M.J. (2010). Decomposition. In The Virtopsy approach: 3D optacal and radiological scanning and reconstruction in forensic medicine (eds M Thali, R Dirnhofer, P Vock). Boca Raton, FL: CRC Press, Taylor- Francis.
- Can Özcan, Meltem (2010), “İstismar ve ihmalin çocuklar üzerindeki fiziksel ve psikolojik etkilerinin incelenmesi“ *Atatürk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Çekin N, Hilal A, Bilgin N, Alper B ,Gülmen MK, Savran B, Sanca D. (1998), " Adana'da Ağır Ceza Mahkemesine Yansıyan Cinsel Suçların İncelenmesi" *Adli Tıp Bülteni*, 3 (3) -81-5.
- Çiğdem, R. (2011). Çocuk Hakları Açısından Çocuk İhmal ve İstismarı El Kitabı. 1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi içinde (s.202-221). İslam Kültürünün Çocuk İhmal ve İstismarına Yaklaşımı. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Dişsiz, M., Hotun Şahin, N., (2008), “Evrensel Bir Kadın Sağlığı Sorunu: Kadına Yönelik Şiddet“ *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim Ve Sanatı Dergisi*,C.1, S.1, ss. 50-58.
- Gökalep y., Kaya S., Övün A.,(2018), "Kadın ve Çocuk İstismarı" *Akademik Matbuat*,c:2, S:1, ss:61-77
- Gökler, R. (2009)."Okullarda Akran Zorbalığı" *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6 (2), 511-537.

- Kara, B., Biçer, Ü., & Gökalp, A. S., (2004), "Çocuk İstismarı" *Çocuk Sağlığı Ve Hastalıkları Dergisi*, C.47, S.2, ss. 140-151.
- Kocaer, Ü. (2006). "Hekim ve Hemşirelerin Çocuk İstismarı ve İhmaline Yönelik Farkındalık Düzeyleri" Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Korkmaz, M, Uysal, C, Sivri, S, Bozkurt, İ, Bulut, K, Şimşek, Ş, Haspolat, K, Tıraşçı, . (2014). "Cinsel Saldırı Sonrası Adli Tıp Bölümüne Başvuran Olguların Beden ve Ruh Sağlıklarının Değerlendirilmesi" *Dicle Tıp Dergisi*, 41 (4), 656-661.
- Kurbanoy O.,(2018). Derin Sinir Ağları Kullanarak Parmak izi Tanımadaki Yeni Yaklaşımlar. Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bilgisayar Mühendisliği ABD, *Yüksek Lisans Tezi*, Kayseri
- Mangytbaev, B, Tekerek, M, Nurakunkyzy, J. (2014). "Web Yayınında Kullanılan Sayısal Görüntü Biçimlerinin Karşılaştırmalı Analizi". *MANAS Journal of Engineering*, 2 (1), 35-43.
- Mantar N., Özkoçak V., (2019) "Anaokulu Eğitimi Almamış Çocukların Suça Eğilimi" *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 6, S: 34, s. 605-616
- Najem O. (2015). A New Method Based on Artificial Neural Network for Fingerprint Classification and Recognition. Çankaya University Institute of Natural and Applied Sciences the Department of Mathematics and Computer Science Information Technology Program, Master's Thesis, Ankara.
- Naveed A. (2014). A New Multi- Modal Biometric System Based on Fingerprint and Finger Vein Recognition. Fırat University Institute of Natural and Applied Sciences, Master' s Thesis, Elazığ.
- Ofset, Berkay (2008), "Çocuk İhmal ve İstismarını Önleme Öğretmenler ve Aileler için Eğitim Kılavuzu" *İnsan Hakları Derneği* , ss. 1-76.
- Özden Y., Yıldırım Y., (2009)." Adli Vakaya Hemşirelerin Yaklaşımı" *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 16 (3), ss:73-81
- Öztürk, M. (2011). Çocuk Hakları Açısından Çocuk İhmal ve İstismarı El Kitabı. 1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi içinde (s.14-29). Çocuk İhmal ve İstismarı. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Pelendecioğlu, B., Bulut, S., (2009), " Çocuğa Yönelik Aile İçi Fiziksel İstismar" *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi* , C.9 ,S.1, ss. 50-62.
- Sarıyıldız G.,(2008), "Osmanlı Bürokrasisinde Fotoğraflı Belge Kullanımı ve Parmak İzi Uygulaması" *Tarih Dergisi*, C:0, S:47, ss:183-208
- Şahinkesen, A. (1991). Çocuk İstismarı ve İhmal. Çocukların Kötü Muameleden Korunması 1. Ulusal Kongresi içinde (s.87-90). (12-14) Küçük İşletmelerde Çıraklık Eğitimi Kanunu'na Göre Çalışan Çocuklar Ankara: Gözde Repro Ofset.
- Tugay D., (2008), "Öğretmenlerin Çocuk İstismar ve İhmaline Yönelik Farkındalık Düzeyleri" *Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Çocuk Sağlığı Ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Tüzün B, Elmas İ, Korkut S, Akkay E.,(2000), "Ölümle Sonuçlanan Çocuğa Yönelik Cinsel İçerikli Şiddet" *Adli Tıp Dergisi*, ss: 14-61
- Yiğit, Rana (2005), "Çocukların Cinsel İstismarı Ve Ensest" *Mersin Üniversitesi Sağlık Yüksek Okulu Dergisi* , C.8, S.3, ss. 90-100.

İnternet Kaynakçaları

- URL 1: <http://bilirkisiraporlari.com/goruntu-kamera-kaydi-fotograf-uzerinden-eskal-teshisi-incelemesi-ve-raporlanmasi/>
- URL 2: <http://www.bilirkisi.net/adli-goruntu-inceleme/>
- URL3: https://theiai.org/docs/SWGIT_Guidelines.pdf
- URL 4: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/dunyanin-ortak-sorunu-cocuk-istismari/1463860>
- URL 5: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/universite-ogrencisine-tecavuz-dehsetinde-karar-40669643>
- URL-6: <http://www.slideshare.net>
- URL-7: <https://www.haberler.com/yasli-adam-kagit-toplayan-cocuga-cinsel-10683909-haberi/>

Turkish Studies **CUDES 2019**

Volume 14 Issue 5, 2019, p. 183-198

DOI: 10.29228/TurkishStudies.23015

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 24.05.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.08.2019

📅 *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (26.07.2019)-Referee 2 (26.07.2019)

This article was checked by iThenticate.

PATERNALİST LİDERLİĞİN ÜRETKENLİK KARŞITI İŞ DAVRANIŞI VE ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞLARI ÜZERİNE ETKİSİ

Saadet Ela PELENK - Ali ACARAY***

ÖZ

Hayatta olduğu kadar iş yaşamında da insanlar desteklenmeye ve korunmaya ihtiyaç duyarlar. Babacan liderlik olarak ifade edilen paternalist lider, çalışanı korur ve ona yol gösterir. Genellikle yerel aile işletmelerinde sık karşılaşılan bir yönetici türü olup, çalışanlardan sadece itaat ve saygı beklemektedir. Zorlu rekabet şartlarında, yöneticiler ve çalışanlar, işletmelerin başarıya ulaşmalarında önemli bir etmendir. Diğer yandan yönetim şekli üretkenlik karşıtı iş davranışları, işten ayrılma, grev gibi konuları da gündeme getirebilir. Üretkenlik karşıtı iş davranışı, çalışanın bilinçli olarak işletmeye zarar verici davranışlarıdır. Üretkenlik karşıtı iş davranışlarından bazıları işe devamsızlık, bilginin kötüye kullanımı, zaman ve kaynakların kötüye kullanımı, gibi unsurlar olabilir. Üretkenlik karşıtı iş davranışı bireysel (psikolojik) ya da örgütsel koşullardan doğabilir. Ancak yöneticinin, çalışanlarına aile bireyi gibi davranması, işletmede üretkenlik karşıtı olarak adlandırılan anti-sosyal davranışları azaltabilir ya da gönüllü vatandaşlık eylemlerini arttırabilir. Bu bağlamda örgütsel vatandaşlık davranışları, belli görev ve rollerin ötesinde çalışanların işletmelerine katkıda bulundukları gönüllü davranışlardır. Bu araştırmanın amacı, paternalist liderliğin çalışanların üretkenlik karşıtı ve örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkisini incelemektir. Doğu Karadeniz’de Rize ve çevresinde yer alan iki imalat işletmesinin 120 çalışanı ile anket yapılmıştır. Araştırma sonucunda paternalist liderlik, tüm örgütsel vatandaşlık boyutlarını olumlu etkilemiştir. Diğer yandan yöneticinin “memnuniyeti”, özgeciliği, “aile ortamı sağlaması” nezaket ve centilmenliği pozitif ve anlamlı etkilemiştir. Ayrıca paternalist liderin,

* Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, E-posta: saadetela.pelenk@erdogan.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, E-posta: aliacaray@hotmail.com

örgüte yönelik üretkenlik dışı davranışları azalttığı araştırmanın diğer bir sonucudur.

Anahtar Kelimeler: Paternalist Liderlik, Paternalizm, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, Üretkenlik Karşısı İş Davranışı

THE EFFECT OF PATERNALIST LEADERSHIP ON ANTI-PRODUCTIVE WORK BEHAVIOR AND ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR

ABSTRACT

People need to be supported and protected in work life as well as in life. The paternalist leader, expressed as the fatherly leadership, protects and guides the employee. Generally, it is a common type of employer in local family enterprises and expects only obedience and respect from employees. Under challenging conditions of competition, managers and employees are important factors for the success of enterprises. On the other hand, the form of management may raise issues such as anti-productivity business behavior, quitting, and strikes. Anti-productivity business behavior is the conscious behavior of the employee. Some of the anti-productive business behaviors may be absenteeism, misuse of information, misuse of time and resources. Anti-productivity business behavior can arise from individual (psychological) or organizational conditions. However, acting as a family member of the manager can reduce anti-social behaviors called anti-productivity in the enterprise or increase the voluntary citizenship actions. In this context, organizational citizenship behaviors are voluntary behaviors in which employees contribute to their businesses beyond certain duties and roles. The aim of the study is to investigate the effect of paternalist leadership on employees' counterproductive work behavior and organizational citizenship behaviors. A questionnaire was conducted with 120 employees of two manufacturing enterprises located in and around Rize in the eastern Black Sea. As a result of the research, paternalist leadership has positively affected all organizational citizenship dimensions. On the other hand, the employer's satisfaction had affected the altruism, providing a family environment had affected the kindness and gentleness positively and significantly. In addition, the paternalist leader decreased counterproductive work behavior towards the organization.

STRUCTURED ABSTRACT

"Managerial behavior of managers in Turkey, the overall structure of the family (home of the father's management style), then the style of management of teachers and school principals in schools; for men (military service) consists of the commander's management style and the supervisor's management style in business life. At this point the leadership styles of managers in public and private enterprises in Turkey in general-commander-teacher-supervisor father emerges as a synthesis of quartet "(Aytürk, 2015).

Human beings are psycho-social creatures with emotions and logic. In this context, there is a need for leaders who will manage these social creatures living in groups and lead them to their goals (Eren, 2008). The paternalist employer, a type of leadership, is a guide that protects and helps employees. Non-productive business behavior is that the employee engages in business-damaging behavior. Organizational citizenship behavior is voluntary behavior beyond the duty of the employee.

The attitude and behavior of the leader also determines the direction of the employees' movements. In a work environment without justice and trust, the employee may have the intention of being dismissed or quitting (unproductive work behavior); will be able to work voluntarily (organizational citizenship behavior) towards the goals and objectives of the enterprise in a culture where it feels understood and valued.

The aim of the study is to investigate the effect of paternalist leader on employee anti-productivity behaviors and organizational citizenship behaviors. The aim of the study is to investigate the effect of paternalist leader on employee anti-productivity behaviors and organizational citizenship behaviors. To this aim, the questions of research seeks to answer are: Do paternalist leadership behaviors have a positive and significant effect on organizational citizenship behaviors? Do paternalist leadership behaviors have a negative and significant effect on anti-productivity business behaviors? Do organizational citizenship behaviors have a negative and significant effect on anti-productivity business behaviors?

The necessity of conducting research, in today's information and communication era, digital platforms reduce interpersonal quality and effective communication. People are increasingly becoming living things that speak little and react. However, the most basic feature of human being as an entity is to talk, interact, and add emotion and meaning to life. This can ensure that the employee as an individual is productive. The employee's knowledge and experience should not only be related to his / her co-worker, but also to share the same feelings with his / her managers. At this point, the paternalistic (paternalistic) behavior of the manager will not misunderstand the employee's communication needs. The research aims to contribute to the relevant literature, managers and employees in terms of the extent of the concept of paternalism in the competition and digital business world and its positive and negative results.

In the literature, there are many studies about the paternalistic leadership (Cheng et al., 2004; Niu et al., 2009), organizational citizenship (Organ, 1997; Podsakoff et al., 2009) and anti-productivity business behaviors (Spector and Fox, 2002; Martinko et al., 2002; Gruys, 1999). However, these studies simultaneously not examined how employees' perceptions of paternalist managers effect opposing behaviors (anti-productivity and organizational citizenship). This study emphasizes the contribution of the employer's behavior to employee productivity.

As a result of digitalizing business practices, information and experience sharing is accelerated. However, it should be remembered

that the employee, who is a motivational creature, has feelings, attitudes, values, beliefs and habits. The paternalist leader profile of employers can communicate more with employees and solve their problems. The research reveals positive business outcomes of collectivist executive behavior towards individuality brought about by technological progress.

Questionnaire method was used in the research. The data of the research was realized with 120 employees of two enterprises operating in manufacturing sector in Rize and its vicinity in Eastern Black Sea Region. In the study, 10-item scale of Aycan, Schyns, Sun Felfe and Saher (2013) was used to measure paternalist leadership behaviors. Bennett and Robinson's (2000) 19-item scale was used to measure anti-productivity work behavior. In order to measure organizational citizenship, a total of 20 expressions were used which were developed by Podsakoff and Mac Kenzie (1989). Exploratory factor analysis was performed to determine the validity of the data. The validity and reliability analyzes of each scale were performed. Correlation and regression methods were used for data analysis.

According to the results of the research; Employee interest is, one of the dimensions of paternalist leadership, positively and significantly effects the altruism dimension of organizational citizenship with 0,56 beta coefficients. On the other hand, attention to employees effect the conscientiousness with 0,29 beta coefficient; family environment effect the scrupulousness with 0,19 beta coefficients; interest to employees effect the kindness with 0,46 beta coefficients, satisfaction expectation and family environment effect the kindness with 19 beta coefficients; family environment effect the civil virtue with 22 beta coefficients and employee attention effect the civil virtue with 26 beta coefficients; employee interest effect the on gentlemanliness with its 24 beta coefficients with a positive and significant. Therefore, H_1 hypothesis is supported.

As the second result of the research; The extent of paternalistic leadership interest to the employees negatively effects the anti-productive work behavior towards the individual with a beta coefficient of 0,24. Therefore, H_2 hypothesis is supported.

As the third result of the research; The gentlemanly dimension of organizational citizenship behavior negatively effects the anti-productive work behavior towards the individualism with the 0,25 beta coefficient and the anti-productivity work behavior towards the organization with the 0,18 beta coefficient. Therefore, H_3 hypothesis is supported.

According to the results of the research, paternalist leadership, which is considered as paternalistic, was found to be widespread in the Eastern Black Sea manufacturing enterprises. The paternalistic leader's interest in employees positively effects the altruism, conscience, civil virtue, courtesy and sportsmanship behaviors of the employees. Therefore, paternalistic leadership perception strengthens organizational citizenship behaviors that bring with it many positive results for individuals and organizations. This result may be due to the fact that the difficult geographical conditions of the Eastern Black Sea make people more collectivist and participant.

Another result of the research is that the family environment provided by the manager increases “courtesy and gentleness”. In addition, paternalistic leadership perception negatively effects employees' anti-productive work behaviors towards the individual. Therefore, the anti-productive work behaviors of the employees with the paternalistic leadership perception are decreasing. The manager's sharing of employees' problems or happiness reduces their anti-productive behaviors towards the organization.

Employees' organizational citizenship behavior (gentlemanly dimension) reduces their anti-productivity work behavior. This result is consistent with the results of Polatçı et al. (2014) research.

The ability of the paternalist leader to produce a negative result on anti-productive work behaviors, which is considered as an important element of employees' work performances, and a positive result on organizational citizenship behaviors, provides a basic input for human resources (HR) practitioners. The behaviors of this leadership are especially important in revealing the paternalistic perception.

Due to time and cost constraints, a small number of participants could be reached for the study. Therefore, the research results are valid only in the relevant sector and region and it may be wrong to generalize the results. However, in future research with more participants, the study can be expanded in different sectors and by adding personality traits.

Keywords: Paternalist Leadership, Paternalism, Counterproductive Work Behavior, Organizational Citizenship Behavior.

1. Giriş

Çağımızın rekabetçi iş dünyasında örgütleri ayakta tutan temel faktörlerin en önemlisi beşeri sermaye olan çalışanlar ve onları yönetenlerdir. Yönetim, bilimsel ve evrensel olduğu halde her yöneticinin yönetim biçimi ve davranışları farklıdır. Çünkü her yöneticinin kişiliği, karakteri, yeteneği, eğitimi, bilgisi, becerisi, iletişim ve davranış biçimi, personeli yönetmede uyguladığı yöntemler örgütsel amacın gerçekleştirilmesini olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir. Özellikle sanayi devriminden sonra daha fazla üretim ve kâr elde etmek için, örgütleri ve örgütlerde çalışanları en iyi yönetmenin yöntemleri aranmıştır. Bu noktada yönetimin koşullar ve kaynaklara göre değişen bir strateji olduğu saptanmıştır (Aytürk, 2015). Yönetme kabiliyetinin de ötesinde liderlik, insanları hedeflere ulaşmak için teşvik eden ve yönlendiren bir moderatör olup; temel amacı insan kazanmaktır (Vecchio, 1991; Werner, 1993).

Çalışanların yararlarına olacak şekilde onlara yardım eden, sorunlarıyla aile bireyleri gibi ilgilenen paternalist liderlik (Feinberg, 1971), paternalizm ideolojisinden gelmektedir ki; devletin vatandaşlarını koruyup, yardım etmesine dayanır (Aycan, Kanungo, Mendonca, Yu, Deler, Stahl ve Kurshid, 2000). Bu noktada paternalist anlayışla devlet, sadece bireylere huzurlu ve güvenli bir yaşam alanı oluşturmaya çalışır. Bu durum, diğer yandan otoriter bir yönetim özelliğini de gerektirir (Sennett, 2011).

Silin (1976) tarafından doğu-batı yönetim farklılığından doğan paternalizmin örgütlere yansması feodal düzenin (Aycan ve Kanungo, 2000) ötesinde önemseyen ve rehberlik eden bir yönetici ile ona bağlılık ve saygı duyan bir iş görenin etkileşiminden oluşur. Bu noktada paternalist liderlik disiplin, otorite, baba rolü, yardımseverlik ve ahlaki dürüstlüğü içermektedir (Farh ve Cheng, 2000; Börekçi, 2009). Aycan Schyns, Sun Felfe ve Saher'e göre (2013) aile ortamı, çalışanlara ilgi ve

memnuniyet beklentisi paternalist liderin davranışsal özellikleridir. Ancak liderin paternalist görev ve sorumluluklarını yerine getirmemesi, çalışanların da tepkilerine neden olabilmektedir (Pellegrini, Scandura ve Jayaraman, 2010).

Çalışanların, yöneticiye verdiği tepkilerden biri üretkenlik karşıtı iş davranışlarıdır. Üretkenlik karşıtı iş davranışları, örgüte ve çalışanlara zarar verecek eylemlerdir (Robinson ve Bennett, 1995). Bu noktada üretkenlik karşıtı davranışlar, bilinçli olarak örgüt üyelerine zarar veren “bireylere yönelik” ya da örgüt ahenğini bozan (saldırganlık, kabalık, dedikodu vb.) “örgüte yönelik” olarak ikiye ayrılır (Colquitt vd., 2011). Bu bağlamda yönetici, liderlik yeteneklerini kullanarak iş görenlerin üretkenlik karşıtı davranışlardan kaçınmalarını ve bunun karşılığında örgütsel vatandaşlık davranışlarında bulunmalarını sağlamalıdır (Acar, 2013).

Örgütsel vatandaşlık, çalışanın görev tanımı içinde olmayan ya da görevine doğrudan katkı sağlamayan ama örgütün verimliliğini ve kalitesini etkileyen gönüllü çalışan davranışlarıdır (Organ, 1997). Özgecilik, vicdanlılık, centilmenlik, sivil erdem ve nezaket örgütsel davranış adı altında yer alan faktörlerdir. Podsakoff ve arkadaşlarına göre (2009), hangi sektör ya da kurum olursa olsun örgütsel vatandaşlık kurum verimliliğini ve kârlılığını arttırdığı gibi maliyetlerini de minimize etmektedir.

İlgili yazında paternalist liderlik (Cheng vd., 2004; Niu vd., 2009), örgütsel vatandaşlık (Organ, 1997; Podsakoff vd., 2009) ve üretkenlik karşıtı iş davranışlar (Spector ve Fox, 2002; Martinko vd., 2002; Gruys, 1999) ile ilgili bir çok çalışma mevcuttur. Teknoloji ve dijitalleşmenin yaygınlık kazandığı, küreselleşme ile birlikte pazarların daralarak rekabetin arttığı günümüzde çalışanlar, değişimin hızına uymak zorunda kalarak paylaşmayan, daha az konuşan ve iletişim kuramayan ben odaklı bireylere dönüşebilmektedir. Örgütün kollektivist ve yardımsever yüzü olan paternalist lider, çalışanların bireysel ya da sistemsel sıkıntılarında bir rehberdir. Yöneticisinin davranışlarını anlayan bireyin davranışsal tepkileri anti-sosyal etkinlikten, gönüllüğe kayabilecektir. Bu bağlamda araştırmanın amacı, paternalist davranan liderin, çalışanların üretkenlik karşıtı iş davranışları ve örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkisini incelemektir.

2. Kavramsal Çerçeve

Paternalizm, “devletin çeşitli sınıflar üzerinde baba figürü üstlenerek, sınıflar arasında denge kurmaya çalışmasıdır” (TDK, 2019). Dolayısıyla kavram, devletin vatandaşlarını koruduğu ve yardımcı olduğu düzenden kaynaklanır (Aycan vd., 2000). Paternalizm algısı, toplumların kültürel yapısına göre farklılık göstermektedir (Aycan ve Kanungo, 2000). Toplumun kültürel özellikleri, bir alt kültür olan örgüte yansıdığından paternalizm, örgüt kültürünün önemli bir fonksiyonudur. Paternalizmin bireysel düzeyi, paternalist liderliktir (Aycan, 2006). Paternalist bir lider ya da yönetici, işgörenini korur ve ona yol gösterirken, bunun karşılığında işgören işverenine saygı ve bağlılık duyar.

Pellegrini ve Scandura’ya göre (2008) paternalizmin örgüt kültürü, yapısı, lider-üye etkileşimi gibi öncülleri bulunmaktadır. Bu bağlamda paternalist lider astı ile iyi iletişim kurar, kurum dışında da çalışanlarını aile bireyi gibi destekler, güven hissedilen bir kültür yaratır (Aycan, 2006). Paternalist liderin özellikleri çeşitli araştırmacılar tarafından sınıflandırılmıştır.

Silin (1976) paternalist liderin ahlaki bir üstünlüğe sahip olduğunu, didaktik (yol gösteren), otoriter, sosyal mesafeyi koruyan, niyetini gizleyen ve kontrol odaklı olduğunu vurgulamıştır. Redding’e göre (1990) yöneticiler ile yaptığı çalışmada paternalist liderlerin asta bağımlı olması ve astın görüşünü alması, yetkisini yeteri kadar açıksa bölgebilmesi, niyetini esnek biçimde güncellemesi, sosyal mesafeye önem vererek bir örnek model teşkil etmesi söz konusudur. Ancak Aycan ve Kanungo’ya göre (2000), Türkiye’de kollektif iş ortamında yöneticiler çalışanlara merak ettikleri konularda bilgi verebilir, öneri ve şikâyetleri dinleyebilirler. Aksi halde çalışanların üretkenlik dışı iş davranışları söz konusu olabilir.

Üretkenlik karşıtı iş davranışı, işletme ve meslektaşları ilgilendiren çalışanın bilinçli zarar verici davranışlarıdır (Spector ve Fox, 2002; Martinko vd., 2002). Gruys (1999) çalışanların belli üretkenlik davranışlarını; işe devamsızlık, bilginin kötüye kullanımı, zaman ve kaynakların kötüye kullanımı, düşük iş kalitesi, iş etiğine uygun olmayan sözlü ifade ve eylemler, alkol ve uyuşturucu gibi madde kullanımı ile göreve gitme, iş güvenliğini dikkate almama, iş kalitesinin düşük olması şeklinde etmişlerdir.

Çalışanların üretkenlik karşıtı iş dışı davranışları sergilemelerinin altında yatan faktörlere bakıldığında (Eren, 2008), çalışanın iş ortamında yaşadığı hayal kırıklığı ve adaletsiz durumlardan ortaya çıkmaktadır (Spector vd., 2006). Üretkenlik karşıtı iş dışı davranış Robinson ve O'Leary Kelly (1998) tarafından anti-sosyal davranış olarak nitelendirilir. Anti-sosyal davranış bir çalışana, ortağa ya da kurumuna zarar vermek için yapılan davranıştır (Giacalone ve Greenberg, 1997). Anti-sosyal davranışın temeli, bireyin çocukluğuna dayanmaktadır. Loeber ve Dishion (1983), çocukla az kişisel pozitif katılımın sağlanması, ebeveynlerin sert ve tutarsız disiplini, yönlendirmedeki yetersizliği sayılabilir. Spector ve Fox (2002), çalışmada üretkenlik karşıtı iş davranış ve örgütsel vatandaşlık birlikte değerlendirilmiştir.

Örgütsel vatandaşlık davranışları, işletme amacına uygun, çalışanın gönüllü olarak yaptığı eylemlerdir. İş arkadaşlarına yardımcı olmak, işletme problemlerinde sorumlu yer almak, örgütsel uyum ve bağlılık, kriz anlarında sıkıntı yaratmadan çalışmak ve benzeri özellikler örgütsel vatandaşlığın konusudur (Organ vd., 2006).

Örgütsel vatandaşlık özgecilik, sivil erdem, nezaket, centilmenlik ve vicdanlılık olarak beş boyutta meydana gelebilir (Podsakoff ve Mac Kenzie, 1989). Bu boyutlardan özgecilik, kişinin gönüllü olarak çalışma arkadaşına yardımcı olması; nezaket, çalışma arkadaşlarının görevlerini etkileyecek ve problemlerin önüne geçecek konularda haberdar etmek; vicdanlılık, minimum beklenti ile örgütün değerlerini savunmak ve sivil erdem, örgütün menfaatini ilgilendiren konularda katılım göstermektir.

Yazına bakıldığında Yeşiltaş (2013), paternalist liderlik ve örgütsel vatandaşlık ilişkisinde dağıtım adaletinin etkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda paternalist liderliğin otoriter boyutu ile dağıtım adaleti ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif ilişki tespit etmiştir.

Anwar (2013), banka çalışanları üzerine yaptığı çalışmada paternalist liderliğin çalışanların verimliliğini pozitif etkilediğini tespit etmiştir. Uysal ve arkadaşları (2013), liderlik ve çalışanların iş üretkenlik düzeyini araştırmışlar ve araştırmada paternalist ve dönüşümcü liderlerin, çalışanların iş üretkenlik düzeyini arttırdığını tespit etmişlerdir.

Öz ve Kılıç (2010), paternalist liderlik ve iş tutumlarını incelemiştir. Araştırma sonucu, yöneticinin iyi niyetli paternalist tutumları, çalışanların işletmesine pozitif tutum geliştirmesine neden olurken, çalışanların duygusal çelişkisini azaltmıştır.

Cheng ve arkadaşlarına göre (2004), paternalist liderlik çalışan davranışlarında olumlu etki göstermektedir. Buna göre yardımseverlik ve otorite, çalışanlarda pozitif etki yaratırken, ahlaki ve otoriter yaklaşım sergilemek tam tersi etki meydana getirmektedir.

Niu ve arkadaşları (2009), paternalist liderlikte otoriter ve ahlaki yaklaşımların, çalışanların verimliliklerini arttırdığını tespit etmişlerdir. Bu durumdaki çalışanların, yöneticilerine olan bağlılıkları daha çok artmaktadır.

Yapılan çalışmaların sonuçlarından yola çıkılarak aşağıdaki hipotezler ileri sürülmüştür:

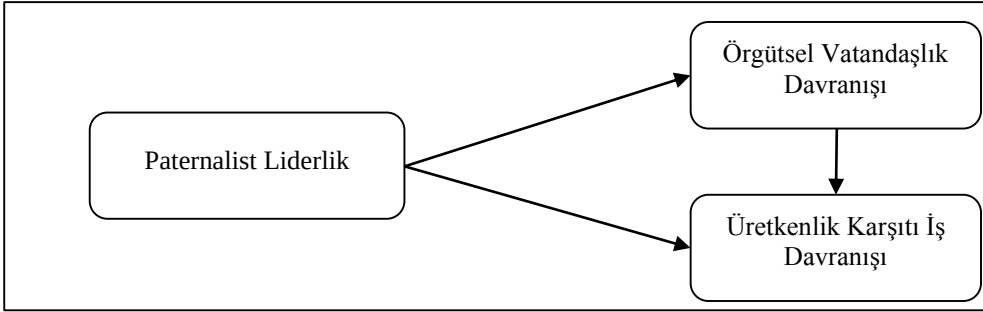
H₁: Paternalist liderlik davranışları örgütsel vatandaşlık davranışları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₂: Paternalist liderlik davranışları üretkenlik karşıtı iş davranışları üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₃: Örgütsel vatandaşlık davranışları üretkenlik karşıtı iş davranışları üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

Araştırmanın değişkenleri arasında olduğu düşünülen ilişkiler Şekil 1 araştırmanın modelinde sunulmuştur.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

3. Yöntem

3.1. Örneklem ve Ölçekler

Araştırmada anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verileri Doğu Karadeniz'in Rize ve çevresinde imalat sektöründe faaliyet gösteren 2 işletmenin 120 çalışanı ile yapılmıştır. Örneklem seçiminde, kolayda örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmaya katılan 120 katılımcının % 65'i erkektir (78 kişi). Kadın katılımcıların % 50'si lisans mezunu (24 kişi), kalanı lise mezunudur. Erkek katılımcıların % 60'ı (46 kişi) lise mezunudur. Kalan % 40'ı (32 kişi) lisans mezunudur. Çalışanların % 70'i evli ve yaş ortalaması 32'dir.

Araştırmada paternalist liderlik davranışlarını ölçmek için Aycan, Schyns, Sun Felfe ve Saher'in (2013) 10 maddelik ölçeğinden yararlanılmıştır. Ölçek aile ortamı, çalışanlara ilgi ve memnuniyet beklentisi olarak üç boyuta ayrılmaktadır. Ölçeğin genel olarak güvenilirliği 0,94 olarak ifade edilmiştir. Bu çalışmada ölçeğin genel olarak güvenilirliği (α) 0,84'dir.

Üretkenlik karşıtı iş davranışını ölçmek için Bennett ve Robinson'un (2000) 19 maddelik ölçeğinden yararlanılmıştır. Ölçeğin 7 maddesi bireye yönelik üretkenlik karşıtı iş dışı davranışları, diğer 12 maddesi ise örgüte yönelik üretkenlik karşıtı iş dışı davranışları oluşturmaktadır. Ölçeğin bireysel üretkenlik karşıtı iş dışı davranışlarına yönelik güvenilirliği (α) 0,78 iken örgüte dair üretkenlik karşıtı iş davranış boyutunun güvenilirliği 0,81'dir. Bu çalışmada bireye yönelik üretkenlik dışı davranışlarının güvenilirliği (α) 0,75 ve örgüte yönelik üretkenlik dışı davranış boyutunun güvenilirliği 0,94 olarak tespit edilmiştir.

Örgütsel vatandaşlığı ölçmek için Podsakoff ve Mac Kenzie (1989) tarafından geliştirilen 4'er ifadeli özgecilik, vicdanlılık, nezaket, sivil erdem ve centilmenlik boyutlarından oluşan toplam 20 ifadeli ölçekten yararlanılmıştır. Ölçeğin kullanıldığı çalışmada genel güvenilirlik (α) 0,93 olarak tespit edilmiştir. Bu çalışmada ise ölçeğin genel güvenilirliği (α) 0,89 tespit edilmiştir. Ankette katılımcıların ölçeklerdeki ifadelerle ilişkin algılamalarının ölçümlemesi, 1=Kesinlikle katılmıyorum ve 5=Kesinlikle katılıyorum şeklinde 5'li likert tipinde hazırlanan ölçeklerle yapılmıştır.

4. Bulgular

Verilerin geçerliliğinin ortaya konulmasında keşfedici faktör analizi yapılmıştır. Faktör analiz sonuçlarına göre paternalist liderlik ölçeğinin KMO değeri ,796 olup; faktör yükleri 0,777-0,941 arasında değişmektedir. Üretkenlik karşıtı iş davranışları ölçeğinin KMO değeri ,894 olup; faktör yükleri 0,636-0,915 arasında değişmektedir. Örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeğinin KMO değeri ,813 olup; faktör yükleri 0,772-0,931 arasında değişmektedir.

Paternalist liderliğin alt boyutlarından aile ortamının dört ifadesi toplam varyansın % 30,82'sini, çalışanlara ilginin üç ifadesi toplam varyansın % 27,48'ini, memnuniyet beklentisinin üç ifadesi toplam varyansın % 27,23'ünü; örgütsel vatandaşlık davranışının alt boyutlarından özgeciliğin dört ifadesi toplam varyansın % 14,45'ini, vicdanlılığın dört ifadesi toplam varyansın % 16,44'ünü, nezaketin dört ifadesi toplam varyansın % 17,10'unu, sivil erdemnin dört ifadesi toplam varyansın % 15,88'ini ve centilmenliğin dört ifadesi toplam varyansın ise % 16,10'unu; üretkenlik karşıtı iş davranışlarının alt boyutlarından bireye yönelik üretkenlik karşıtı iş davranışlarının yedi ifadesi toplam varyansın % 24,39'unu ve örgüte yönelik üretkenlik karşıtı iş davranışlarının on iki ifadesi toplam varyansın % 48,25'ini açıklamaktadır. Bununla birlikte tüm faktörlere güvenilirlik testi uygulanarak, hesaplanan değerlerin ,70'i geçtiği görülmüştür. Geçerlilik ve güvenilirlik analiz sonuçları Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. Geçerlilik ve Güvenilirlik Analiz Sonuçları

Ölçek	İfadeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans	Cronbach Alfa
Paternalist Liderlik	Aile Ortamı(AO)		4,349	,30826	,90
	AO1	,837			
	AO2	,897			
	AO3	,888			
	AO4	,777			
	Çalışanlara İlgi(Çİ)		2,748	,27482	,94
	Çİ1	,938			
	Çİ2	,941			
	Çİ3	,930			
	Memnuniyet Beklentisi(MB)		2,723	,27232	,93
	MB1	,901			
	MB2	,923			
	MB3	,931			
Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	Özgecilik(Ö)		1,568	,14451	,86
	Ö1	,854			
	Ö2	,832			
	Ö3	,807			
	Ö4	,772			
	Vicdanlılık(V)		3,242	,16440	,92
	V1	,872			
	V2	,835			
	V3	,896			
	V4	,923			

	Nezaket(N)		6,571	,17100	,93
	N1	,854			
	N2	,866			
	N3	,878			
	N4	,883			
	Sivil Erdem(SE)		2,074	,15880	,90
	SE1	,852			
	SE2	,931			
	SE3	,868			
	SE4	,835			
	Centilmenlik(C)		2,539	,16100	,91
	C1	,843			
	C2	,858			
	C3	,862			
	CR	,861			
Üretkenlik Karşıtı İş Davranışları	Bireye Yönelik Üretkenlik Karşıtı İş Davranışı(BYÜKİD)		4,154	,24396	,75
	BYÜKİD1	,716			
	BYÜKİD2	,792			
	BYÜKİD3	,775			
	BYÜKİD4	,636			
	BYÜKİD5	,824			
	BYÜKİD6	,839			
	BYÜKİD7	,827			
	Örgüte Yönelik Üretkenlik Karşıtı İş Davranışı(ÖYÜKİD)		9,650	,48252	,94
	ÖYÜKİD1	,901			
	ÖYÜKİD2	,915			
	ÖYÜKİD3	,870			
	ÖYÜKİD4	,878			
	ÖYÜKİD5	,832			
	ÖYÜKİD6	,853			
	ÖYÜKİD7	,843			
	ÖYÜKİD8	,862			
	ÖYÜKİD9	,880			
	ÖYÜKİD10	,851			
	ÖYÜKİD11	,862			
	ÖYÜKİD12	,852			

Paternalist liderlik, örgütsel vatandaşlık davranışı ve üretkenlik karşıtı iş davranışı değişkenleri arasındaki ilişkileri gösteren sonuçlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Korelasyon Analiz Sonuçları

	Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Aile Ortamı	-									
2	Çalışanlara İlgi	,267**	-								
3	Memnuniyet Beklentisi	,418**	-,013	-							
4	Özgecilik	,061	,524**	,046	-						
5	Vicdanlılık	,280**	,334**	,196*	,159	-					
6	Nezaket	,396**	,512**	,268**	,372**	,314**	-				
7	Sivil Erdem	,319**	,321**	,150	,220*	,294**	,127	-			
8	Centilmenlik	,280**	,288**	,196*	,313**	,153	,441**	,196*	-		
9	Üretkenlik Karşıtı İş Davranışı-Birey	-,136	-,257**	-,061	-,241**	-,081	-,236**	-,067	-,273**	-	
10	Üretkenlik Karşıtı İş Davranışı-Örgüt	-,105	-,183*	-,024	-,111	-,217*	-,156	-,153	-,283**	-,310**	-
	Ortalama	4,38	4,35	4,41	4,32	4,17	4,30	4,21	4,34	1,79	2,52
	Standart Sapma	0,61	0,70	0,58	0,59	0,82	0,72	0,63	0,61	0,51	1,19

Tablo 2'e göre değişkenler kendi alt boyutları arasında anlamlı ilişki içinde bulunmakla birlikte; paternalist liderliğin alt boyutlarından aile ortamı ile örgütsel vatandaşlığın alt boyutlarından vicdanlılık ($r=0,280^{**}$), aile ortamı ile nezaket ($r=0,396^{**}$), aile ortamı ile sivil erdem ($r=0,319^{**}$), aile ortamı ile centilmenlik ($r=0,280^{**}$) pozitif ve anlamlı ilişkiye sahiptir.

Paternalist liderliğin alt boyutlarından çalışanlara ilgi ile örgütsel vatandaşlığın alt boyutlarından özgecilik ($r=0,524^{**}$), vicdanlılık ($r=0,334^{**}$), nezaket ($r=0,512^{**}$), sivil erdem ($r=0,321^{**}$), centilmenlik ($r=0,288^{**}$) ile pozitif ve anlamlı ilişkili iken bireye yönelik üretkenlik karşıtı iş davranışı ($r=-0,257^{**}$) ve örgüte yönelik üretkenlik karşıtı iş davranışı ($r=-0,183^{*}$) negatif ve anlamlı ilişkilidir.

Paternalist liderliğin alt boyutlarından memnuniyet beklentisi ile örgütsel vatandaşlığın alt boyutlarından vicdanlılık ($r=0,196^{*}$), nezaket ($r=0,268^{**}$), centilmenlik ($r=0,196^{*}$) ile pozitif ve anlamlı ilişkilidir.

Bireye yönelik üretkenlik karşıtı iş davranışı ile özgecilik ($r=-0,524^{**}$), nezaket ($r=-0,334^{**}$), centilmenlik ($r=-0,512^{**}$); örgüte yönelik üretkenlik karşıtı iş davranışı ile vicdanlılık ($r=-0,217^{**}$), centilmenlik ($r=-0,283^{**}$) negatif ve anlamlı ilişkilidir.

Tablo 3: Paternalist Liderliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisi

	β	t	p
Aile Ortamı	-,135	-1,495	0,138
Çalışanlara İlgi	,561	6,846	0,000
Memnuniyet Beklentisi	,261	1,263	0,209
<i>Bağımlı Değişken: Özgecilik</i> ($R^2= 0,29$; $F= 15,854$; $p= 0,00$; Durbin-Watson=2,018)			
Aile Ortamı	,141	1,445	0,151
Çalışanlara İlgi	,298	3,360	0,001
Memnuniyet Beklentisi	,261	1,497	0,137
<i>Bağımlı Değişken: Vicdanlılık</i> ($R^2= 0,17$; $F= 7,753$; $p= 0,00$; Durbin-Watson=2,041)			
Aile Ortamı	,191	2,237	0,027
Çalışanlara İlgi	,463	5,975	0,000
Memnuniyet Beklentisi	,194	2,357	0,020
<i>Bağımlı Değişken: Nezaket</i> ($R^2= 0,36$; $F= 22,208$; $p= 0,00$; Durbin-Watson=2,155)			
Aile Ortamı	,225	2,295	0,024
Çalışanlara İlgi	,262	2,948	0,004
Memnuniyet Beklentisi	,059	,626	0,533
<i>Bağımlı Değişken: Sivil Erdem</i> ($R^2= 0,16$; $F= 7,633$; $p= 0,00$; Durbin-Watson=1,917)			
Aile Ortamı	,158	1,591	0,114
Çalışanlara İlgi	,248	2,751	0,007
Memnuniyet Beklentisi	,133	1,386	0,169
<i>Bağımlı Değişken: Centilmenlik</i> ($R^2= 0,14$; $F= 6,379$; $p= 0,00$; Durbin-Watson=1,836)			

Tablo 3’ye göre paternalist liderliğin boyutlarından “çalışanlara ilgi” ,56 beta katsayısı ile örgütsel vatandaşlığın özgecilik boyutunu pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir. Diğer yandan “çalışanlara ilgi” ,29 beta katsayısı ile vicdanlılığı; “aile ortamı” ,19 beta katsayısı ve “çalışanlara ilgi” ,46 beta katsayısı ve “memnuniyet beklentisi” ise,19 beta katsayısı ile nezaketi; “aile ortamı” ,22 beta katsayısı ve “çalışanlara ilgi” ,26 beta katsayısı ile sivil erdem; “çalışanlara ilgi” ,24 beta katsayısı ile centilmenliği pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir. Dolayısıyla H_1 hipotezi desteklenmiştir.

Paternalist liderlik boyutları özgecilik üzerindeki değişimin % 29’unu, vicdanlılık üzerindeki değişimin % 17’sini, nezaket üzerindeki değişimin % 36’sını, sivil erdem üzerindeki değişimin % 16’sını ve centilmenlik üzerindeki değişimin ise % 14’ünü açıklamaktadır.

Tablo 4: Paternalist Liderliğin Üretkenlik Dışı İş Davranışlarına Etkisi

	β	t	p
Aile Ortamı	-,054	-,522	0,603
Çalışanlara İlgi	-,243	-2,594	0,011
Memnuniyet Beklentisi	-,041	-,416	0,678
<i>Bağımlı Değişken: Bireye yönelik üretkenlik karşıtı iş davranışı</i> ($R^2= 0,07$; $F= 3,014$; $p= 0,03$; Durbin-Watson=1,610)			
Aile Ortamı	-,060	-,567	0,572
Çalışanlara İlgi	-,167	-1,752	0,083
Memnuniyet Beklentisi	-,001	-,009	0,993
<i>Bağımlı Değişken: Örgüte yönelik üretkenlik karşıtı iş davranışı</i> ($R^2= 0,04$; $F= 1,481$; $p= 0,22$; Durbin-Watson=,717)			

Tablo 4'e göre paternalist liderliğin çalışanlara ilgi boyutu, bireye yönelik üretkenlik karşıtı iş davranışını -,24 beta katsayısı ile negatif olarak etkilemektedir. Dolayısıyla H_2 hipotezi desteklenmiştir.

Paternalist liderlik boyutları bireye yönelik üretkenlik karşıtı iş davranışı üzerindeki değişimin ise % 7'sini açıklamaktadır.

Tablo 5: Örgütsel Vatandaşlık Davranışının Üretkenlik Karşıtı İş Davranışlarına Etkisi

	β	t	p
Özgecilik	,001	,015	0,998
Vicdanlılık	-,167	-1,735	0,085
Nezaket	,015	,143	0,886
Sivil Erdem	-,056	-,591	0,555
Centilmenlik	-,253	-2,513	0,013
<i>Bağımlı Değişken: Bireye yönelik üretkenlik karşıtı iş davranışı</i> ($R^2= 0,07$; $F= 2,737$; $p= 0,02$; Durbin-Watson=1,734)			
Özgecilik	-,149	-1,518	0,132
Vicdanlılık	-,002	-,020	0,984
Nezaket	-,100	-,940	0,349
Sivil Erdem	,015	,157	0,876
Centilmenlik	-,185	-2,013	0,041
<i>Bağımlı Değişken: Örgüte yönelik üretkenlik karşıtı iş davranışı</i> ($R^2= 0,1$; $F= 2,932$; $p= 0,01$; Durbin-Watson=,758)			

Tablo 5'e göre örgütsel vatandaşlık davranışının centilmenlik boyutu bireye yönelik üretkenlik karşıtı iş davranışını -,25 beta katsayısı ve örgüte yönelik üretkenlik karşıtı iş davranışını ise -,18 beta katsayısı ile negatif olarak etkilemektedir. Dolayısıyla H_3 hipotezi desteklenmiştir.

Örgütsel vatandaşlık davranışı bireye yönelik üretkenlik karşıtı iş davranışı üzerindeki değişimin % 7'sini, örgüte yönelik üretkenlik karşıtı iş davranışı üzerindeki değişimin ise % 11'ini açıklamaktadır.

5. Sonuç

“Türkiye’deki yöneticilerin yönetsel davranışları, genel olarak aile yapısından (evdeki babanın yönetim tarzından), ardından okuldaki öğretmen ve okul müdürünün yönetim tarzından; erkekler için (askerlik) komutanın yönetim tarzından, iş hayatında amirin yöneticilik tarzından oluşmaktadır. Bu noktada Türkiye’de kamu ve özel örgütlerde yöneticilerin yönetim ve yöneticilik tarzları genel olarak baba-öğretmen-komutan-amir dörtlüsünün bir sentezi olarak ortaya çıkmaktadır” (Aytürk, 2015).

İnsan, duyguları ve mantığı olan psiko-sosyal canlılardır. Bu bağlamda grup halinde yaşayan bu sosyal canlıları yönetecek ve hedeflerine götürecek liderlere ihtiyaç vardır (Eren, 2008). Bir liderlik türü olan paternalizm, çalışanları koruyan, yardımcı olan bir rehberdir. Liderin tutum ve davranışları, çalışanların hareketlerinin yönünü de belirler. Adalet ve güven olmayan bir çalışma ortamında işgören, işten kaytarma ya da ayrılma niyeti gösterebilirken; anlaşıldığını hissettiği ve değer gördüğü bir kültürde işletmesinin amaç ve hedeflerine yönelik gönüllü çalışabilecektir.

Araştırma sonuçlarına göre, babacan olarak nitelendirilen paternalist liderliğin hâkim olduğu tespit edilmiştir. Paternalist liderin çalışanlara ilgi göstermesi, çalışanların özgeciliğini, vicdanlılık, sivil erdem, nezaket ve sportmenliğini olumlu etkilemektedir. Dolayısıyla birey ve örgütler açısından pek çok olumlu sonuçları beraberinde getiren örgütsel vatandaşlık davranışlarını paternalist liderlik algılaması güçlendirmektedir. Diğer yandan yöneticinin sağladığı aile ortamı, nezaket ve centilmenliği arttırmaktadır. Ayrıca paternalist liderlik algılaması çalışanların bireye yönelik üretkenlik karşıtı iş davranışlarını negatif olarak etkilemektedir. Dolayısıyla paternalist liderlik algılamasına sahip olan çalışanların bireye yönelik üretkenlik karşıtı iş davranışları azalmaktadır. Yöneticinin, çalışanların sorunları ya da mutluluğunu paylaşması onların örgüte karşı üretkenlik dışı davranışlarını azaltmaktadır.

Çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı icra etmeleri (centilmenlik boyutu) onların üretkenlik karşıtı iş davranışları içerisinde bulunmalarını azaltmaktadır. Ulaşılan bu sonuç Polatçı ve arkadaşlarının (2014) çalışmasındaki sonuçla tutarlıdır.

Çalışanların iş performanslarının önemli unsurları olarak kabul edilen üretkenlik karşıtı iş davranışları üzerinde negatif ve örgütsel vatandaşlık davranışları üzerinde pozitif bir sonuç ortaya koyabilmesi, insan kaynakları uygulayıcılarına temel bir girdi sağlamaktadır. Paternalist algılaması ortaya çıkarılabilmesinde özellikle bu liderliğin gösterdiği davranışlar önemlidir.

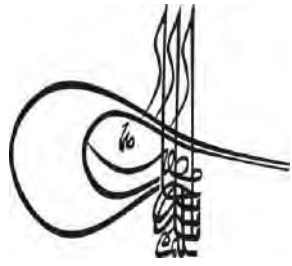
Zaman ve maliyet kısıtı nedeniyle az sayıda katılımcıya ulaşılabilmektedir. Ancak daha çok katılımcı ile gelecek araştırmalarda çalışma farklı sektörlerde ve kişilik özellikleri de eklenerek genişletilebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, P. (2013). *Örgütsel Davranış*. Eskisehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Anwar, H. (2013). Impact of Paternalistic Leadership on Employees’ Outcome -A Study on The Banking Sector of Pakistan, *IOSR Journal of Business and Management*, 7(6), 109-115.
- Aycan, Z. ve Kanungo, R., N. (2000). *Toplumsal Kültürün Kurumsal Kültür ve İnsan Kaynakları Uygulamaları Üzerine Etkileri*, (Ed.: Zeynep Aycan), Akademisyenler ve Profesyoneller Bakış Açısıyla Türkiye’de Yönetim, Liderlik ve İnsan Kaynakları Uygulamaları, Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları, 25-53.

- Aycan, Z., Kanungo, R., N., Mendonca, M., Yu, K., Deler, J., Stahl G. and Kurshid, A. (2000). Impact of Culture On Human Resource Management Practices: A 10-Country Comparison. *Applied Psychology: An International Review*, 49(1), 192-221.
- Aycan, Z., Schyns, B., Sun, J., Felfe, J. and Saher, N. (2013). Convergence And Divergence of Paternalistic Leadership: A Cross-Cultural Investigation of Prototypes. *Journal of International Business Studies*, 1-8.
- Aytürk, N. (2015). *Örgütsel ve Yönetimsel Davranış*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bennett, R. J. and Robinson, S. L. (2000). Development of a Measure of Workplace Deviance. *Journal of Applied Psychology*, 85 (3), 349-360.
- Börekçi, D.Y. (2009). Paternalist Leadership Style's Evolution in E-Culture. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 38(2), 103-109.
- Cheng, B. S., Chou L. F., Wu T.Y., Huang, M., P. and Farh J. L. (2004). Paternalist Leadership and Subordinate Responses: Establishing A Leader Model in Chinese Organizations, *Asian Journal of Social Psychology*, (7), 89-117.
- Colquitt, J.A. (2001). On the Dimensionality of Organizational Justice: A Construct Validation of A Measure. *Journal of Applied Psychology*, 86, 386-400.
- Eren, E. (2008). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, İstanbul: Beta Basım.
- Farh, J.L. and Cheng, B.S. (2000). A cultural analysis of paternalistic leadership in Chinese organizations. In: J. T. Li, Tsui, A. S. & E. Weldon (eds). *Management and Organizations in the Chinese Context*, pp. 94-127. London: Macmillan
- Feinberg J. (1971). Legal Paternalism. *Canadian Journal of Philosophy*, 1(1), 105-125.
- Giacalone, R.A. and Greenberg, J. (1997). *Antisocial Behavior In Organizations*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Gruys, M. L. (1999). *The Dimensionality of Deviant Employee Performance in The Workplace*, Unpublished Doctoral Dissertation, University of Minnesota, Minneapolis, MN.
- Loeber, R. and Dishion, T.J. (1983). Early Predictors of Male Delinquency: A Review, *Psychological Bulletin*, 94, 68-99.
- Martinko, M.J., Gundlach, M.J and Douglas, S.C. (2002). Toward an Integrative Theory of Counterproductive Workplace Behavior: A Causal Reasoning Perspective, *International Journal of Selection and Assessment*, 10(1/2), 36-50.
- Niu, C. P., Wang, A. C. ve Cheng, B. S. (2009). Effectiveness of A Moral and Benevolent Leader: Probing The Interactions of The Dimensions of Paternalist Leadership, *Asian Journal of Social Psychology*, 12, 32-39.
- Organ, D.W., Podsakoff, P.M. and Mackenzie, S.B. (2006). *Organizational Citizenship Behavior: Its Nature, Antecedents and Consequences*, Sage Publications.
- Öz, E. Ü. ve Kılıç, B. (2010). *Paternalist Liderliğin Çalışanların İş Tutumlarına Etkisi*, 18. Ulusal Yönetim ve Örgüt Kongresi Bildirileri, 20-22 Mayıs 2010, Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi, 681-688.
- Polatçı, S., Özçalık, F. ve Cindiloğlu, M. (2014). Üretkenlik Karşısı İş Davranışı ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerinde Kişi-Örgüt Uyumunun Etkileri, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 1-12.

- Yeşiltaş, M. (2013). Paternalist Liderliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Üzerindeki Etkisinde Dağıtım Adaletinin Aracılık Rolü, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 50-70.
- Pellegrini, E. K. and Scandura, T.A. (2008). Paternalist leadership: A Review and Agenda for Future Research, *Journal of Management*, 34(3), 566-593.
- Pellegrini, E. K., Scandura, T.A., and Jayaraman, V. (2010). Cross-Cultural Generalizability of Paternalist Leadership: An Expansion of Leader-Member Exchange Theory, *Group and Organization Management*, 35(4), 391-420.
- Redding, S. G. (1990). *The Spirit of Chinese Capitalism*. New York: De Gruyter.
- Robinson, S.L. and O'Leary-Kelly, A.M. (1998). Monkey See, Monkey Do: The Influence of Work Groups on The Antisocial Behavior Of Employees, *Academy of Management Journal*, 41(6), 658-672.
- Robinson, S.L.ve R. J. Bennett (1995). A Typology of Deviant Workplace Behaviors: A Multidimensional Scaling Study, *Academy of Management Journal*, 38, 555-572.
- Sennett, R. (2011). *Otorite* (çev.) Kamil Durand. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Silin, R. F. (1976). *Leadership and Values*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Spector, P.E. and Fox, S. (2002). An Emotion-Centered Model of Voluntary Work Behavior: Some Parallels Between Counterproductive Work Behavior and Organizational Citizenship Behavior, *Human Resource Management Review*, 12(2), 269-292.
- Spector, P.E., Fox, S., Penney, L.M., Bruursema, K., Goh, A. and Kessler, S. (2006). The Dimensionality of Counterproductivity: Are All Counterproductive Behaviors Created Equal?, *Journal of Vocational Behavior*, 68(3), 446-460.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü (2019). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=30349. (01.05.2019).
- Uysal, Ş.A., Keklik, B., Erdem, R. ve Çelik, R. (2013). Hastane Yöneticilerinin Liderlik Özellikleri İle Çalışanların İş Üretkenlik Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 15(1), 25-57
- Werner, Isabel, (1993). *Liderlik ve Yönetim* (Çev.) Vedat Üner. İstanbul: Rota Yayınları
- Vecchio, R. P. (1991). *Organizational Behavior*. London: Dryden Press

Turkish Studies CUDES 2019

Volume 14 Issue 5, 2019, p. 199-214

DOI: 10.29228/TurkishStudies.22992

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 11.06.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.08.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (07.08.2019)-Referee 2 (22.07.2019)- Referee 3 (10.08.2019)

This article was checked by iThenticate.

SPRADON TOPLUMUNDA DIŞ ÇÜRÜĞÜ

Ayşegül ŞARBAK* - Asuman ÇIRAK**

ÖZ

Biyolojik antropoloji içerisinde yer alan dental antropoloji çalışmaları antik toplumların yaşam tarzları, sosyal ve kültürel yapıları, paleoekolojileri ve paleodiyetlerinin belirlenmesinde oldukça önemli yer tutar. Dişlerin temel görevleri arasında yer alan besinlerin öğütülmesi sırasında ortaya çıkan karbonhidratların bakteriyel fermentasyonu ile oluşan diş çürüğü, beslenme yapısını en iyi ortaya koyan dental patolojiler arasında yer almaktadır. Çalışmanın amacı, 2011 yılında İstanbul Arkeoloji Müzeler Müdürlüğüne yapılan kazı çalışmaları sırasında tespit edilen ve Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Spradon Antik Kenti toplumunun diş çürüğü sıklığını belirlemektir. Ayrıca toplumdaki diş çürüğü sıklığı, yaş, cinsiyet ve çürüğün olduğu bölge açısından değerlendirilecektir. Yapılan incelemeler sonucunda toplumun diş çürüğü oranı %12,9 olarak bulunmuştur. Bu oran kadın bireylerde %15,6; erkek bireylerde %13,22; adölesan bireylerde %6,38; çocuklarda %4,25 iken bebeklerde diş çürüğüne rastlanmamıştır. İzole dişlerde ise diş çürüğü %13,42 olarak bulunmuştur. Diş çürüğünün olduğu bölgeler incelendiğinde ise, %30 ile en sık oklusal bölgede çürük oluşumu gözlenmiştir. Pulpaya inen çürük ise kadın bireylerde %2,6, erkek bireylerde % 1,92 iken, çocuklarda %1,06 oranında görülmüştür. Bebek, adölesan ve izole dişlerde ise pulpaya inen çürükle karşılaşmamıştır. Çürük oranı yaş açısından bakıldığında ise %37,5 oranla en sık ileri erişkin bireylerde çürük oluşumu görülürken, genç erişkinlerde %14,88, orta erişkinlerde ise %11,5'dir. Spradon toplumun diş çürüğü sıklığının %12,9 gibi yüksek değerde olması toplumun karbonhidrat ağırlıklı bir beslenme yapısına sahip olduklarını göstermektedir. Spradon toplumunun diş çürüğü eski Anadolu

* Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, E-posta: aysegulsarbak@hitit.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, E-posta: asumancirak@hitit.edu.tr

toplumlarıyla karşılaştırıldığında ise çağdaşı olan diğer toplumlara oranla yüksek değerde olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Diş Çürüğü, Geç Roma, Anadolu

DENTAL CARIES IN SRADON POPULATION

ABSTRACT

Dental anthropology studies in biological anthropology have an important place in determining the lifestyles, social and cultural structures, paleoecologies and paleodiets of ancient populations. Dental caries, which are formed by bacterial fermentation of carbohydrates that occur during the grinding of the nutrients that are among the main duties of the teeth, are among the dental pathologies that best reveal the nutritional structure. The aim of the study was to determine the frequency of dental caries in the Spradon Antique City, which was discovered during the excavations carried out by the Istanbul Archaeological Museum in 2011 and dated to the Late Roman Period. In addition, the incidence of dental caries in the population will be evaluated in terms of age, gender and the region where the caries occur. As a result of the examinations, the tooth decay rate of the population was found to be 12.9%. This rate is 15.6% for female, 13,22% in male subjects; 6,38% of adolescents; no tooth decay was observed in infants. In isolated teeth, tooth decay was found as 13.42%. When the areas where dental caries occur were examined, caries formation was the most common occlusal area with 30%. Pulpa caries in the teeth was 2.6% in female, 1.92% in male subjects and 1.06% in infants. In terms of age, the rate of caries was 37.5% and the most common in advanced adult cases was caries, 14.88% in young adults and 11,5% in middle adults. The prevalence of dental caries in the Spradon population is 12.9%, indicating that the population has a carbohydrate-based diet. The tooth decay rate of the Spradon community is higher than that of other contemporary societies when compared with the old Anatolian populations.

STRUCTURED ABSTRACT

The excavations at Spradon Antique City were carried out by the Istanbul Archaeological Museums in 2011. The paleodemographic studies of the skeletons recovered from the excavations were carried out in the Anthropology Laboratory of Hitit University. There are 1240 teeth belonging to the Spradon Ancient City population. Of the 1240 teeth, 1173 were permanent, and 67 were deciduous teeth. When the distribution of the teeth in the society was examined, 40.32% (n: 500) women, 33.55% (n: 416) men, 3.79% (n: 47) adolescents, 7.58% (n: 94) children, 2.74% (n: 34) belonged to the infant. 12.02% of teeth (n: 149) is isolated. 35,10% of children's teeth are deciduous teeth. The dental caries of Spradon Antique City were examined macroscopically. Evaluations were performed according to the rating developed by Buikstra and Ubelaker (1994) and Caselitz (1998). According to this; 0: No caries; 1: Occlusal surface (chewing surface); 2: Interproximal

Surface (junction of two teeth); 3: Flat Surface (Buccal and lingual surface); 4: Cervical Caries (CEJ) (Neck region of the tooth); 5: Root Caries; 6: Large Caries; 7: It was classified as caries to the pulp where the tooth crown completely disappeared.

SPSS (Version 22.0, SPSS Inc., Chicago, IL, USA, Undergraduate Hitit University) package program was used for data analysis. Descriptive statistics are given as number and percentage (%) for categorical variables. Categorical variables; Chi-Square or Fisher's exact test was used to compare the relationship between sex, age and tooth groups and caries. $P < 0.05$ was considered statistically significant. The dental caries rate in the Spradon Antique City, dated to the Late Roman Period, was found to be 12.9%. The rate of dental caries is 11,89% in the lower jaw, 13,97% in the upper jaw. This rate was found to be 15.6% for female, 13.22% for male, 4.25% for children and 6.38% for adolescents. The rate of caries in isolated teeth is 13.42%. No tooth caries formation was observed in infants. When the caries formation is evaluated in terms of gender, it is seen that dental caries in female are higher than male. However, no statistically significant difference was found between them. Studies have shown that tooth decay is higher in female. Among the reasons for higher dental caries in female, reasons such as female teeth erupt earlier than male teeth, hormonal changes in female, and the process of pregnancy are shown. It is also shown that women can access carbohydrate foods more easily because of their distribution of duties within the population. It is thought that these factors may be effective among the causes of the difference in the frequency of caries between the sexes in the ancient city of Spradon. When the dental caries ratio of Spradon Population was examined in terms of tooth groups, rate of caries tooth with the highest was second molar with a rate of 29.44%. the rate of dental caries was in the first molar 20,2%, in the third molar 16,49%, in the second premolar 14,28%, in the first premolar 7,4%, in the canine 4,14%, in the second incisive 2,66%, in the first incisive %4,06. The rate of caries in the community is higher in the posterior teeth than in the anterior teeth. Posterior teeth are more prone to caries formation due to their morphological structure. Therefore, tooth caries is more common in the posterior teeth than in the anterior teeth. Dental caries are most commonly seen in molar teeth, followed by premolar teeth and incisors. This situation was also valid for the Spradon Antique City Population. Statistically significant difference was found in terms of dental groups. In the Spradon Antique City, dental group is the second molar which is the most common dental caries. The morphological structure of the posterior teeth is suitable for the accumulation of bacteria that cause caries. In case of poor oral hygiene, food residues accumulated in the occlusal surfaces of the posterior teeth accelerate the formation of bacteria and cause caries formation. In the Spradon Antique City population, dental caries distribution was evaluated according to age. It is seen that dental caries distribution has the highest value with 37.5% in advanced adult individuals. The rate of dental caries was 14.88% in young adults and 11.5% in middle adult subjects. The rate of caries was 4.54% in the adult individuals who could not be detected age. The older the person is, the longer the teeth are exposed to factors that cause caries. Considering that dental caries have not improved once they are formed, it is inevitable for advanced adult individuals to exhibit higher tooth caries. This situation has been validated in the Spradon Antique

City population. A statistically significant difference was found between age groups. In Spradon Antique City population, the rate of caries was higher in advanced adult individuals. When the age groups were evaluated in terms of gender, it was observed that the rate of caries in the older adult age group was higher in male subjects (% 40,42) than female individuals (%32). While the rate of caries is similar in men and women in the middle adult age group, in young adult women it is higher than in men. It is known that there is a close relationship between caries and diet. In the Paleolithic period population, which provided a living as a hunter-gatherer, the rate of caries was 1%, while it increased to 10% in the Neolithic period with the transition to agriculture. In addition, the proportion of tooth decay is lower in societies that provide livelihoods by fishery and animal husbandry, and a large part of their nutrients are composed of protein-weighted foods. There is a higher rate of caries in populations that have intensive agricultural activities and are mostly fed with grain crops. The rate of caries in the ancient city of Spradon is similar to that of agricultural populations other contemporary Anatolian populations. The high rate of the rotten rate of the Spradon Antique City indicates that the diet of the population is mostly of carbohydrate-based foods and that oral hygiene is not very good.

Keywords: Dental Caries, Geç Roma, Anatolian

Giriş

Biyolojik antropoloji içerisinde yer alan dental antropoloji çalışmaları antik toplumların yaşam tarzları, sosyal ve kültürel yapıları, paleoekolojileri ve paleodiyetlerinin belirlenmesinde oldukça önemli yer tutar. Dişlerin temel görevleri arasında yer alan besinlerin öğütülmesi sırasında ortaya çıkan karbonhidratların bakteriyel fermentasyonu ile oluşan diş çürüğü, beslenme yapısını en iyi ortaya koyan dental patolojiler arasında yer almaktadır. Larsen ve arkadaşları (1991), diş çürüğüne neden olan etmenleri temel faktörler ve modifiye edici faktörler olmak üzere 2 genel başlık altında toplamıştır. Temel faktörleri ağız ortamı, bakteri faunası ve diyet oluştururken, modifiye edici etmenler arasında diş tacı morfolojisi, diş minesi kusurları, bazı sistemik hastalıklar, yaş, kalıtım, florür ve diğer jeokimyasal elementler sayılabilir (Larsen vd, 1991).

Kemik dinamik bir dokudur ve sürekli kendini yenilemektedir, ancak dişler için aynı durum söz konusu değildir (Mays, 1998;148). Kemiklerde meydana gelen hastalıklar kemik dokusunun azalması ya da çoğalmasıyla sonuçlanabilirken, dişlerde meydana gelen hastalıklar sadece diş dokularının yıkımıyla sonuçlanır (Mays, 1998;148). Diş plağı, tükürükten elde edilen çeşitli bileşenlerle birlikte, yemek artıklarından oluşan dişlerde biriken bir maddedir ve plağın içerisinde ise bakteriler yaşar. Bu bakteriler karbonhidratları metabolize (katalize) ettiklerinde asitli atık ürünler üretirler. Dişin sert dokusunun asitler tarafından çözülmesi çürüğe neden olur. Diş çürüğünde ilk lezyon enamelin zayıflamış bölgesinde oluşur. Bu süreç enamel yüzeyinde küçük bir boşluk oluşacak şekilde ilerler. Bu boşluk hastalık ilerledikçe genişler. Diş üzerinde oluşan boşluk (cavity) diş çürüğünün karakteristik özelliğidir ve diş çürüğü bir kez oluşunca geri dönüşü yoktur (Larsen vd, 1991; Mays, 1998).Tedavi edilmezse çürük pulpaya kadar inebilir hatta bir adım sonrası enfeksiyonun sinüslere kadar uzanarak ölümcül sonuçlar doğurmasıdır (Larsen vd, 1991).

Çürük ile diyet arasında sıkı bir ilişki vardır. Karbonhidratlı yiyecek artıklarının bakteriyel parçalanması çürük oluşumundan sorumlu asitleri üretir. Yağlar ve etler (balık dahil) karyojenik değildir ve ağızdaki protein kalıntıları diş çürüğünden sorumlu olan mikro organizmaların büyümesini gerçekten engelleyebilir (Mays, 1998;151). Diyetteki karbonhidrat türü ve miktarı, bir popülasyondaki

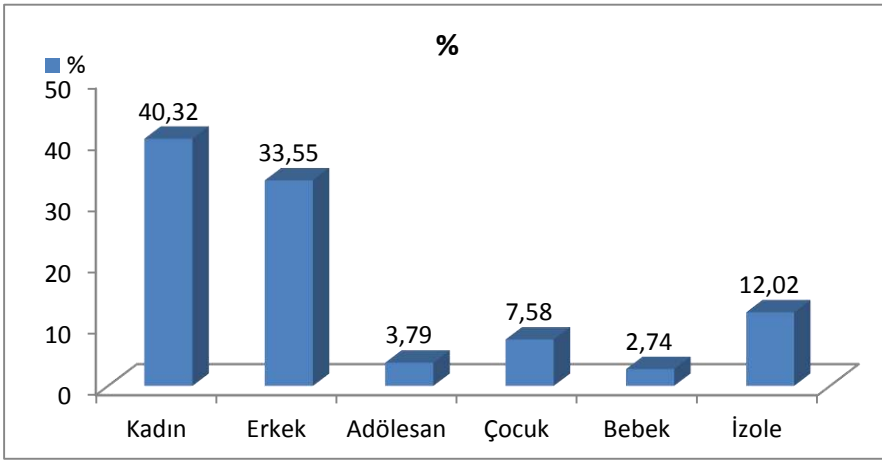
diş çürüğü oranını önemli ölçüde etkilese de, bir dizi başka faktör de rol oynar. Yiyecekler ve sulardaki bazı eser elementler çürüğü engelleyebilir. Florürün bu açıdan rolü iyi bilinmektedir. Arkeolojik topluluklardaki diş çürüğü ile ilgili birçok çalışma, hastalık sıklığının farklı geçim stratejileriyle nasıl değiştiğinin araştırılmasına yöneliktir. Araştırmacılar avcı toplayıcı toplumlarda diş çürüğü oranının tarım toplumlarına göre daha düşük oranlarda olduğunu belirtmektedir (Mays, 1998; Lanfranco ve Eggers, 2012;7). Tarımın benimsenmesine eşlik eden çömlekçilik kapları, öğütme taşları vb. gibi gıda hazırlama teknolojilerindeki yenilikler, genellikle gıdaları daha yumuşak ve daha yapışkan hale getirme eğilimindedir ve dolayısıyla daha karyojeniktir. Her ne kadar tarımın benimsenmesiyle birlikte çürüklerde bir artış genel bir bulgu gibi gözükse de, çürük kalıplarının bölgesel olarak daha ayrıntılı incelenmesi, belirli ortamlarda veya coğrafi alanlarda beslenme ve geçim değişikliklerinin sağlık üzerindeki etkilerini daha iyi anlamak için yararlı olacaktır (Mays, 1998).

Yapılan çalışmalar çürük sıklığı ile yaş arasında doğru orantı olduğunu göstermiştir (Larsen vd, 1991;Limbo, 2013). İleri erişkin bireyler, çürük oluşumuna etki eden faktörlere daha fazla maruz kaldığından dolayı çürük oluşumundan daha çok etkilenmektedir. Ayrıca diş çürüğü ile cinsiyet arasındaki ilişki araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda kadınlarda diş çürüğünün erkeklere oranla daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Larsen vd, 1991; Lukacs, 1996; Vanna, 2007). Bunu etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Kadın bireye ait dişlerin erkeklerinkine göre daha erken sürdüğü, bu nedenle diş çürümelerini teşvik eden faktörlere nispeten daha uzun süre maruz kaldığı bilinmektedir. Ayrıca hamilelik sürecinin diş sağlığı üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu, periodontal hastalıklarda ve diş çürümelerinde artışa yol açtığı düşünülmektedir. Neredeyse tüm toplumlarda kadınlar temel olarak gıdaların hazırlanmasından sorumlu oldukları için, bu faaliyetten genellikle sorumlu olmayan erkeklere oranla, çürüğü teşvik eden yiyeceklere daha fazla erişime sahiptirler. Bu faktör kadın ve erkekler arasındaki çürük oranlarındaki farklılıkları açıklayabilir (Larsen vd, 1991;198). Çalışmanın amacı Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Spradon Antik Kenti Toplumu bireylerinin diş çürük sıklığını belirleyerek, çürük dağılımını cinsiyet, yaş, diyet, çürüğün olduğu yüzey açısından değerlendirmektir. Ayrıca çağdaşı olan diğer eski Anadolu toplumları arasındaki yerini belirlemektir.

Materyal-Metot

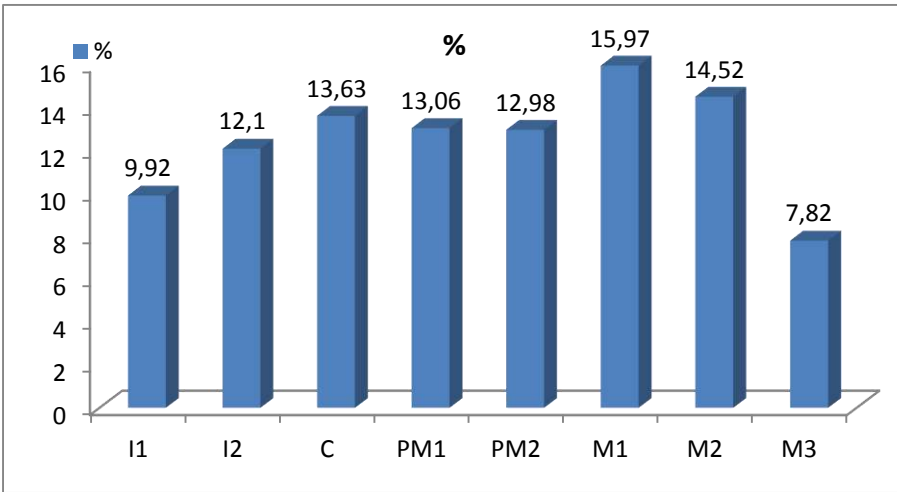
Spradon Antik Kenti kazıları İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından 2011 yılında gerçekleştirilmiştir. Kazılardan ele geçirilen iskeletlerin paleodemografik çalışmaları Hitit Üniversitesi Antropoloji Laboratuvarında yapılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda toplumda 90 bireyin olduğu tespit edilmiştir (Şarbak vd, 2017). Toplumun cinsiyet dağılımına bakıldığında fetüs %1,11 (n:1), bebek %8,88 (n:8), çocuk % 7,78 (n:7), adölesan %2,22 (n:2), kadın %42,22 (n:38) ve erkek %34,44 (n:31) olarak tespit edilirken, 3 bireyin ise cinsiyeti belirlenememiştir (Şarbak vd, 2017). Toplumun %22,44'ü genç erişkin, %35,55'i orta erişkin, %8,88'i ileri erişkin olarak tespit edilirken %7,78'nin erişkin olduğu belirlenmiştir.

Spradon Antik Kenti toplumuna ait 1240 diş bulunmaktadır. 1240 dişin 1173'ü daimi, 67'si ise süt dişleridir. Toplumdaki dişlerin dağılımına bakıldığında, %40,32'si (n:500) kadın, %33,55'i (n:416) erkek, %3,79'u (n:47) adölesan, %7,58'i (n:94) çocuk, %2,74'ü (n:34) bebek bireye ait iken %12,02'si (n:149) izoledir. Çocuklara ait dişlerin %35,10'u süt dişlerdir (Grafik 1).

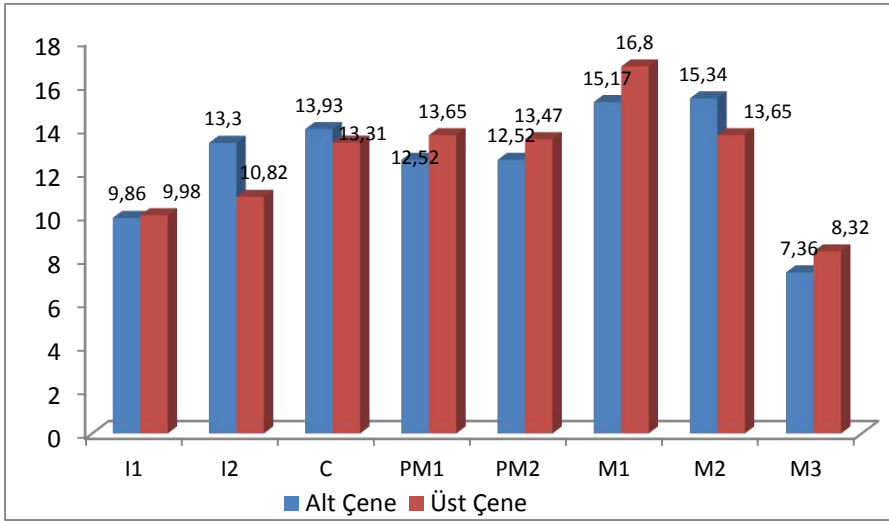

Grafik 1. Spradon Antik Kenti Toplumu Dış Dağılımı

Toplulumun dış dağılımı dış grupları açısından incelendiğinde %15,97 oranla en çok birinci moların olduğu görülürken, %7,82 oranla en az temsil edilen dış grubunun üçüncü moların olduğu görülmektedir (Grafik 2).

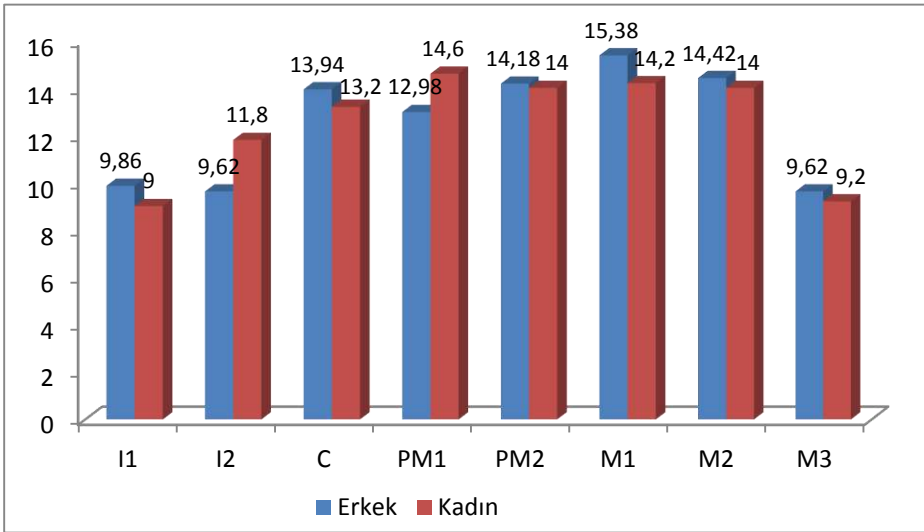

Grafik 2. Spradon Antik Kenti Dış Grupları Açısından Dış Dağılımı

Grafik 3. Spradon Antik Kenti Çeneler Açısından Diş Dağılımı

Dişlerin 639'u alt çenelere ait iken, 601'i üst çenelere aittir. Çenelere göre diş gruplarının dağılımına bakıldığında alt çenede %15,34 ile en çok ikinci molar yer alırken, üst çenede %16,8 oranla en çok birinci moların olduğu görülmektedir (Grafik 3). Erkeklerde %15,38 oranla en çok birinci molar, kadınlarda %14,6 oranla birinci premolar en yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. Kadın bireylerde ikinci premolar ile ikinci molar oranı eşit orana sahiptir. Kadın bireylerde en az diş grubu %9 oranla birinci incisive aittir. Erkek bireylerde ise %9,62 oranla en az diş grubu ikinci incisive ve üçüncü molarlardır (Grafik 4).

Grafik 4. Spradon Antik Kenti Cinsiyetler Açısından Diş Dağılımı

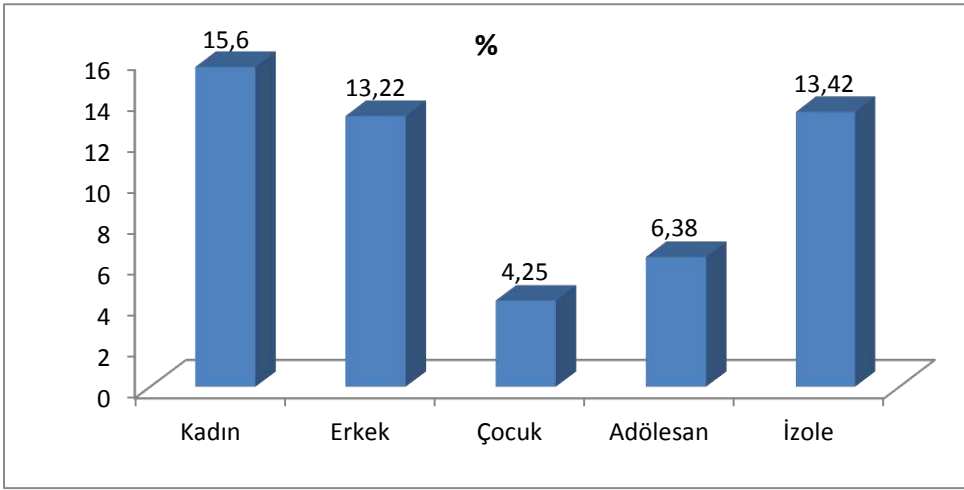
Spradon Antik Kenti toplumunun diş çürükleri makroskobik olarak incelenmiştir. Değerlendirmeler Buikstra ve Ubelaker (1994) ve Caselitz'in (1998) geliştirmiş olduğu derecelendirmeye göre yapılmıştır. Buna göre; 0: Çürük Yok; 1: Oklüzal Yüzey (Çiğneme yüzeyi); 2: İnterproksimal Yüzey (İki dişin birleşme noktası); 3: Düz Yüzey (Buccal ve lingual yüzey);

4: Cervical Çürükler (CEJ) (Dişin boyun Bölgesi); 5: Kök Çürükleri; 6: Geniş Çürükler; 7: Diş tacının tamamen yok olduğu pulpaya inen çürükler olarak sınıflandırılmıştır.

İstatistiksel Analiz: Veri Analizi için SPSS (Versiyon 22.0, SPSS Inc., Chicago, IL, USA, Lisans Hitit Üniversitesi) paket programı kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistikler kategorik değişkenler için sayı ve yüzde (%) olarak verilmiştir. Kategorik değişkenlerden; Cinsiyet, Yaş ve Diş grupları ile Çürük arasındaki ilişki ve oran karşılaştırmaları için varsayımlara uygun olarak Ki-Kare (Chi-Square) veya Fisher Kesin Ki-Kare (Fisher exact test) kullanıldı. $P < 0.05$ istatistiksel olarak anlamlı farklı olarak kabul edilmiştir.

Bulgular ve Değerlendirme

Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Spradon Antik Kenti toplumuna ait 1240 diş, diş çürüğü açısından incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda toplumun diş çürüğü oranı %12,9 olarak bulunmuştur (Resim1; Resim 2). Diş çürüğü alt çenede %11,89, üst çenede ise %13,97'dir. Diş çürüğü oranı kadın bireylerde %15,6, erkek bireylerde %13,22, çocuklarda %4,25, adölesanlarda %6,38 olarak tespit edilmiştir. İzole dişlerde çürük oranı ise %13,42'dir (Grafik 5).

Grafik 5. Spradon Antik Kenti Çürük Dağılımı

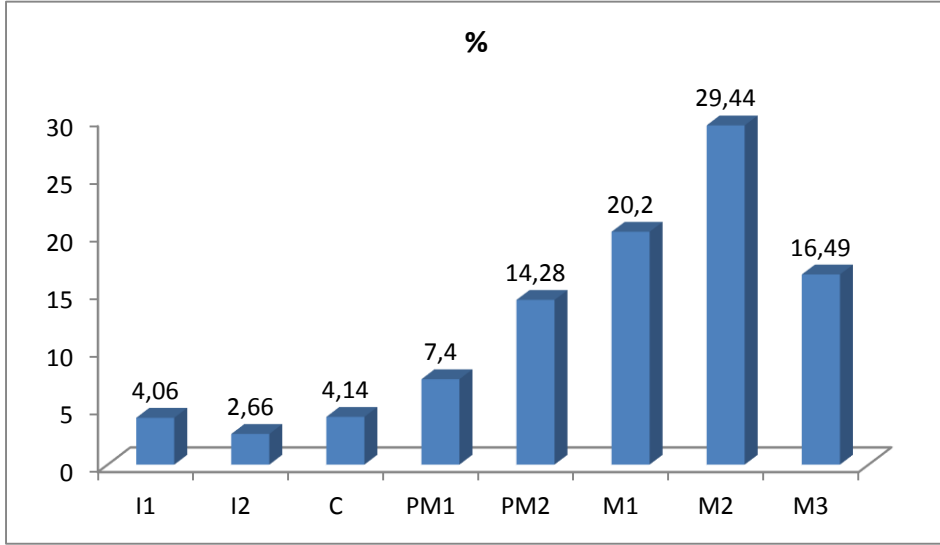
Resim 1. Diş Çürüğü

Resim 2. Diş Çürüğü

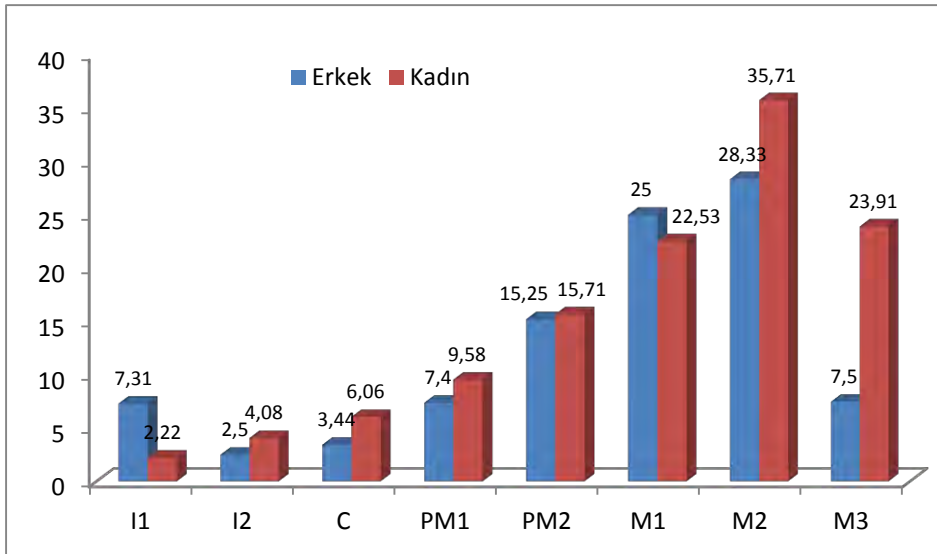
Spradon Antik Kenti Toplumu diş çürüğü oranı diş grupları açısından incelendiğinde %29,44 oranla en çok ikinci molar dişlerde çürük tespit edilmiştir. Birinci molarlarda diş çürüğü oranı %20,2, üçüncü molarlarda %16,49, ikinci premolarlarda %14,28, birinci premolarlarda %7,4, caninlerde %4,14, ikinci incisivede %2,66, birinci incisivede ise %4,06'dır. Toplumdaki çürük oranı arka dişlerde ön dişlere

göre daha yüksektir (Grafik 6). Arka dişler, morfolojik yapılarından dolayı çürük oluşumuna daha yatkındır. Bu nedenle arka dişlerde ön dişlere göre çürük oluşumu daha çok görülmektedir. Diş çürüğü oluşumundan en çok molar dişler etkilenirken, bunu premolar dişler ve incisive dişler izler (Zandoná vd, 2012). Bu durum Spradon Antik Kenti toplumu için de geçerliliğini korumuştur (Grafik 6).

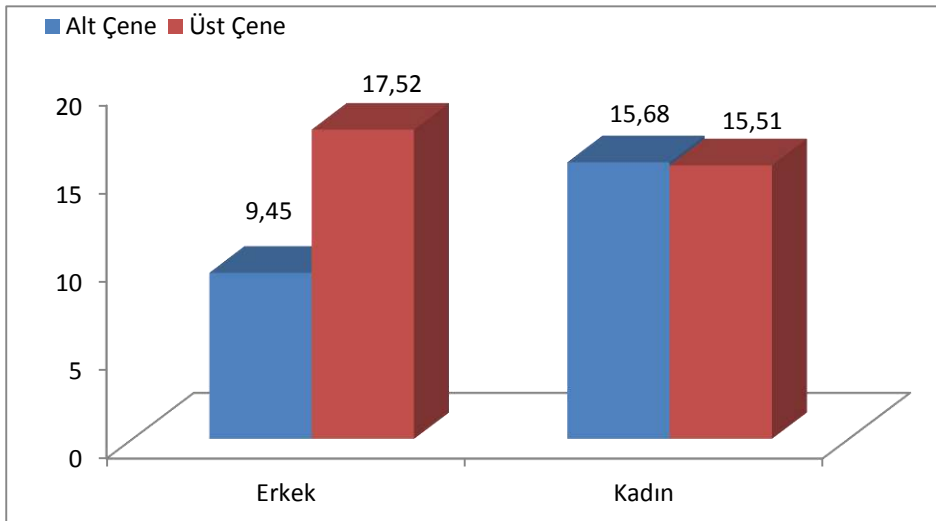
Grafik 6. Spradon Antik Kenti Diş Grupları Açısından Çürük Dağılımı

Spradon Antik Kenti toplumunda çürük dağılımı cinsiyetler açısından değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda kadın bireylerde diş çürüğü oranı kadın bireylerde %15,6, erkek bireylerde %13,22 olarak belirlenmiştir. Kadın ve erkek bireylerde diş çürüğü dağılımı diş grupları açısından incelendiğinde hem kadın hem de erkek bireylerde ikinci molarlarda diş çürüğü oranının diğer dişlere göre daha yüksek olduğu görülmektedir (Grafik 7). Yapılan çalışmalar kadınlarda diş çürüğünün daha yüksek olduğunu göstermiştir (Larsen vd, 1991; Vanna, 2007). Larsen vd, (1991), kadınların toplum içerisindeki görev dağılımının besinlerin toplanması ve hazırlanması olduğunu ve bu nedenle çürük oluşumuna neden olan karbonhidrat ağırlıklı yiyeceklere erkeklere oranla daha fazla ulaşabildiğinden dolayı çürük oluşumunun kadınlarda daha yüksek olduğunu belirtmektedir. Ayrıca kadın ve erkek bireylerde diş çıkış zamanlarının farklı olması, kadınlardaki hormonal değişimler gibi etmenlerde kadınlardaki çürük oluşumunun daha yüksek olmasına neden olmaktadır (Larsen vd, 1991; Vanna,2007). Spradon Antik Kenti Toplumunda da kadın bireylerde çürük oluşumu erkeklere oranla daha yüksektir.

Grafik 7. Spradon Antik Kenti Cinsiyetler Açısından Diş Gruplarının Çürük Dağılımı

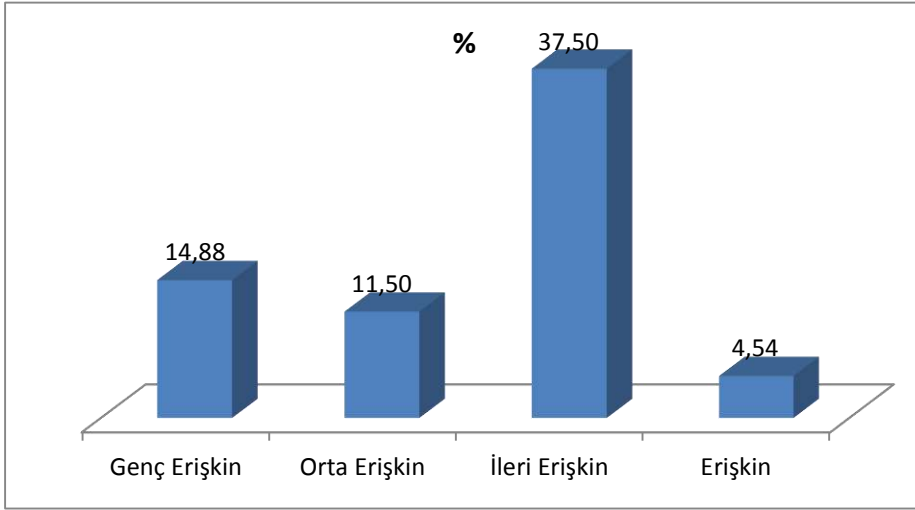
Kadın ve erkek bireylerdeki diş çürüğü oluşumları diş grupları açısından değerlendirilmiştir. Erkek bireylerde birinci incisive ve birinci molarda diş çürüğü oranı kadın bireylere göre daha yüksek iken, diğer diş gruplarında kadın bireylerin diş çürüğü oranı daha yüksektir. Özellikle üçüncü molarda diş çürüğü oranının kadın bireylerde erkek bireylere göre çok daha yüksek olduğu görülmektedir (Grafik 7). Kadın ve erkek bireylerin çürük dağılımı çenelere göre değerlendirildiğinde kadın bireylerde alt çene ve üst çenedeki çürük oranları birbirine yakınken, erkek bireylerde üst çenedeki çürük oranı alt çeneye göre daha yüksek olduğu görülmektedir (Grafik 8).

Grafik 8. Spradon Antik Kenti Cinsiyetler Açısından Çenelere Göre Çürük Dağılımı

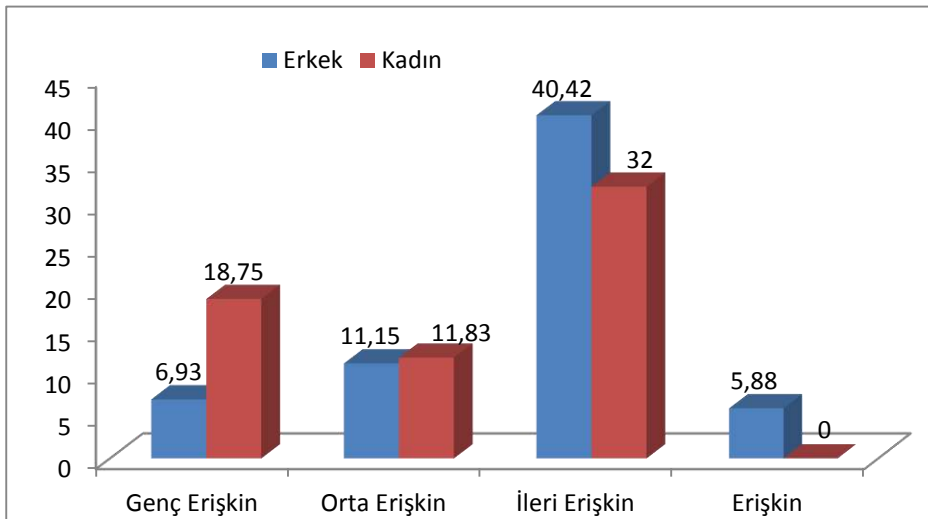
Spradon Antik Kenti toplumunda diş çürüğü dağılımı yaşa göre değerlendirilmiştir. İleri erişkin bireylerde diş çürüğü dağılımının %37,5 oranla en yüksek değere sahip olduğu görülmektedir. Genç erişkin bireylerde diş çürüğü oranı %14,88 iken, orta erişkin bireylerde %11,5 olarak bulunmuştur. Yaşı tespit edilemeyen erişkin bireylerde ise çürük oranı %4,54'tür (Grafik 9). Bir

birey ne kadar yaşlı olursa, dişleri o kadar uzun süre çürüğe neden olan etkenlere maruz kalır. Diş çürüklerinin bir kez oluşturulduklarında iyileşmediği dikkate alınırsa, ileri erişkin bireylerin daha yüksek sıklıkta diş çürüğü göstermesi kaçınılmazdır (Mays, 1998). Bu durum Spradon Antik Kenti toplumunda geçerliliğini korumuştur.

Grafik 9. Spradon Antik Kenti Yaş Grupları Açısından Çürük Dağılımı

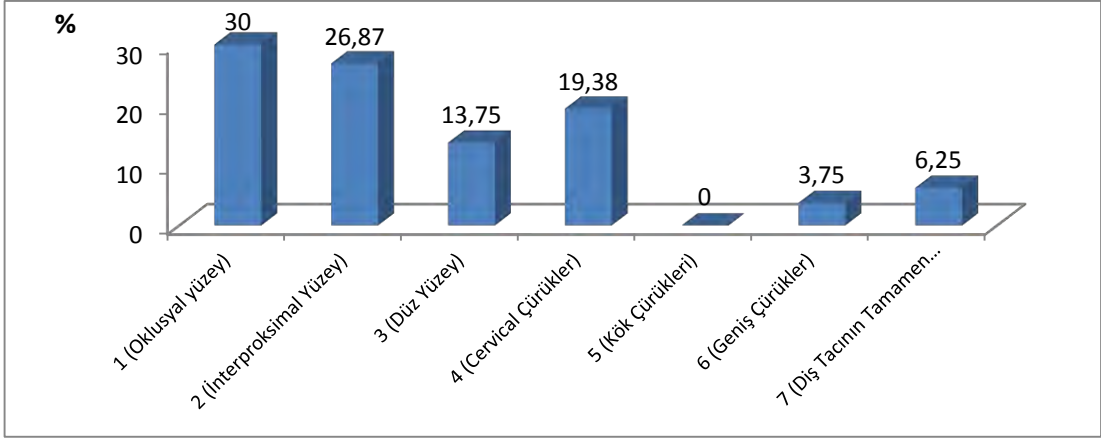
Yaş grupları cinsiyetler açısından değerlendirildiğinde ileri erişkin yaş grubunda çürük oranı erkek bireylerde (%40,42), kadın bireylere (%32) göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Orta erişkin yaş grubunda kadın ve erkek bireylerde çürük oranı birbirine yakinken, genç erişkin kadın bireylerde ise, erkeklere göre daha yüksektir (Grafik 10).

Grafik 10. Spradon Antik Kenti Yaş Grupları Açısından Çürük Dağılımı

Spradon Antik Kenti toplumu bireylerine ait diş çürük dağılımı çürüklerin oluşum bölgelerine göre incelenmiştir. Buna göre toplumda tespit edilen çürüklerin %30'u oklüzal yüzeyde tespit edilmiştir. İkinci sırada %26,87 oranla interproksimal yüzeyde, üçüncü sırada %19,38 oranla cervical

bölgede çürük oluşumu görülmüştür. Toplumda kök çürüklerine rastlanmazken diş tacının tamamen yok olduğu diş çürük oranı %6,25, diş tacının geniş yüzeyine yayılan çürükler ise %3,75'dir (Grafik 11). Oklüzal yüzey, diğer bölgelere göre diş çürüğü oluşumundan daha çok etkilendir (Zandoná, 2012). Spradon Antik Kenti toplumunda da çürük oluşumundan en çok etkilenen bölge oklüzal yüzey olmuştur (Grafik,11).

Grafik 11. Spradon Antik Kenti Bölgelere Göre Çürük Dağılımı

Spradon Antik Kenti toplumunda pulpaya inen çürük oranı ise %2,4 olarak bulunmuştur. Bu oran kadın bireylerde %2,6, erkek bireylerde ise %1,92 olarak tespit edilirken, çocuklarda pulpaya inen çürük oranı %1,06'dır. İzole dişlerde, adölesan bireylere ait dişlerde ve çocuklarda pulpaya inen çürüğe rastlanmamıştır.

İstatiksel Analiz;

Kadın ve erkek bireyler arasındaki çürük oranı istatistiksel olarak değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda $p > 0,05$ olarak tespit edilmiştir, başka bir deyişle kadın ve erkek bireyler arasında çürük açısından anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p = 0,309$) (Tablo 1).

Tablo 1. Cinsiyetler Arası Çürük Oranı İstatiksel Değerlendirmesi

			Toplam	Çürük		
				Yok	Var	p
Cinsiyet	Erkek	Sayı	416	361	55	0,309
		Çürük%	100	86,80	13,20	
	Kadın	Sayı	500	422	78	
		Çürük%	100	84,4	15,6	
Toplam		Sayı	916	783	133	
		Çürük%	100	85,50	14,50	

Spradon kadın ve erkek bireylere ait dişlerde görülen çürük oranı diş grupları açısından istatistiksel olarak değerlendirilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda diş grupları arasında çürük oluşumu açısından anlamlı bir farkın olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,05$) (Tablo 2). Çürük oluşumu en çok %32,3 oranla ikinci molar dişlerde olduğu görülmektedir. Genel olarak bakıldığında ön grup dişlerde çürük oranı daha az görülürken arka grup dişlerde çürük oranının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Diş Grupları Açısından Çürük Oranı İstatiksel Değerlendirmesi (Kadın+Erkek)

			Toplam	DisGrupları								p
				I1	I2	C	PM1	PM2	M1	M2	M3	
Çürük	Yok	Sayı	783	82	95	118	117	109	102	88	72	,0001
		Çürük %	85,5	95,3	96	95,2	92,1	84,5	75,6	67,7	83,7	
	Var	Sayı	133	4	4	6	10	20	33	42	14	
		Çürük %	14,5	4,7	4,0	4,8	7,9	15,5	24,4	32,3	16,3	
Toplam		Sayı	916	86	99	124	127	129	135	130	86	
		Çürük	100	100	100	100	100	100	100	100	100	

Spradon kadın ve erkek bireylere ait dişlerde görülen çürük oranı çeneler açısından değerlendirilmiştir. Alt çene ve üst çene arasında çürük açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilememiştir ($p>0,05$) (Tablo 3). Alt çene ve üst çenede görülen çürük oranı birbirine yakın değerlerde olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Çene Açısından Çürük Oranı İstatiksel Değerlendirmesi (Kadın+Erkek)

			Toplam	Çene		p
				Alt	Üst	
Çürük	Yok	Sayı	783	417	366	0,069
		Çürük%	100	53,3	46,7	
	Var	Sayı	133	61	72	
		Çürük%	100,0	45,9	54,1	
Toplam		Sayı	916	478	438	
		Çürük%	100,0	52,2	47,8	

Spradon kadın ve erkek bireylere ait dişlerde görülen çürük oranı yaş grupları açısından değerlendirilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda çürük ile yaş arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$) (Tablo 4). Çürük oluşumu ileri erişkin bireylerde %37,5 oranla en yüksek değerde olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Yaş Açısından Çürük Oranı İstatiksel Değerlendirmesi (Kadın+Erkek)

			Toplam	Yaş				p
				Genç Erişkin	Orta Erişkin	İleri Erişkin	Erişkin	
Çürük	Yok	Sayı	783	263	454	45	21	,0001
		Çürük%	100	85,1	88,5	62,5	95,5	
	Var	Sayı	133	46	59	27	1	
		Çürük%	100	14,9	11,5	37,5	4,5	
Toplam		Sayı	309	513	72	22	916	
		Çürük%	100	100	100	100	100	

Spradon Antik Kenti toplumu diş çürüğü oranı çağdaşı olan diğer eski Anadolu toplumlarıyla karşılaştırılmıştır (Tablo 1). Spradon Antik Kenti Toplumu diş çürüğü oranı Alanya Kalesi (Üstündağ ve Demirel, 2009) ile yakın değere sahipken, Dara Antik Kenti (Şarbak, 2017) toplumundan biraz daha düşük değere sahiptir. Diğer eski Anadolu toplumlarından ise yüksek değere sahiptir (Tablo 5).

Tablo 5. Eski Anadolu Topluluklarında Çürüğü Oranları

Eski Anadolu Topluluklarında Diş Hastalıklarının Görülme Oranları						
SIRA NO	Toplum	Dönem	Ekonomisi	Yer	Araştırmacı	Çürük (%)
1	Milas-Gümüşlük	Klasik - Helenistik		Muğla	Sağır vd,2009	10,42
2	Datça/Burgaz	Helenistik	Tahıl/Hayvansal ürünler	Muğla	Karaöz Arıhan vd,2010	20
3	Smyrna Agorası	Helenistik,Roma	Deniz Ürünleri	İzmir	Yaşar,2008	4,46
4	Laodikeia	Roma	Hayvancılık/Tarım	Denizli	Göksal,2017	2,62
5	Panaztepe	Roma	Yumuşak Rafine	İzmir	Güleç vd,1998	11,11
6	Kerti Höyük	Roma	Sert Besinler	Karaman	Şarbak vd,2014	12,67
7	Mardin/Midyat	Roma	Hayvancılık	Mardin	Acar,2018	6,19
8	Amasya	Roma	Hayvancılık/Tarım	Amasya	Akbacak ve Gözlük Kırmızıoğlu, 2018	4,65
9	Arsilantepe	Geç Roma	Tarım	Malatya	Uzel vd, 1987	9,52
10	Dara Antik Kenti	Geç Roma	Tarım	Mardin	Şarbak,2017	13,63
11	Spradon Antik Kenti	Geç Roma	Tarım	İstanbul	Şarbak ve Çırak, 2019 (Bu Çalışma)	12,9
12	Kyzikos	M.S.II.yy	Deniz Ürünleri	Balıkesir	Gözlük Kırmızıoğlu vd,2009	7,76
13	Çiçekdağı	Erken Bizans	Tarım	Kırşehir	Alkan vd,2013	5,66
14	Kirazlıdere	Erken Bizans	Tarım	Amasya	Suata Alpaslan ve Uz (2017),	7,8
15	Smyrna Agorası	Bizans	Tarım	İzmir	Gözlük vd,2006	4,68
16	Alanya Kalesi	Bizans		Antalya	Üstündağ, ve Demirel;2009	12,06
17	İasos	Bizans	Deniz Ürünleri	Muğla	Yılmaz Usta,2013	5,38
18	Zeytinli Ada	Helen-Roma-Bizans-Osmanlı	Tarım	Balıkesir	Bıçak ve Suata Alpaslan,2015	4,9

Sonuç

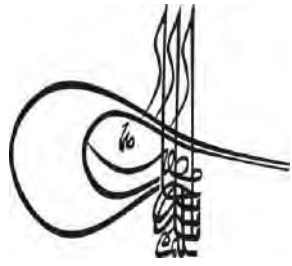
Spradon Antik Kenti toplumunda diş çürüğü oranı %12,9 olarak bulunmuştur. Diş çürüğü oranı alt çenede %11,89, üst çenede ise %13,97'dir. Bu oran, kadın bireylerde %15,6, erkek bireylerde %13,22, çocuklarda %4,25, adolesanlarda %6,38 olarak tespit edilmiştir. İzole dişlerde çürük oranı ise %13,42'dir. Bebeklerde diş çürüğü oluşumuna rastlanmamıştır. Çürük oluşumu cinsiyet açısından değerlendirildiğinde kadınlardaki diş çürüğünün erkeklere oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır. Yapılan çalışmalar diş çürüğünün kadınlarda daha yüksek olduğunu göstermiştir (Larsen vd, 1991; Vanna, 2007;Üstündağ ve Demirel, 2009;Şarbak, 2017; Acar, 2018). Kadınlarda diş çürüğünün daha yüksek olmasının nedenleri arasında erkek ve kadın bireyler arasında diş çıkış zamanının farklı olması, kadınlardaki hormonal değişimler, hamilelik süreci gibi nedenler gösterilmektedir. Ayrıca kadınların toplum içindeki görev dağılımları nedeniyle karbonhidratlı yiyeceklere daha kolay ulaşabilmesi de gösterilmektedir (Larsen vd,1991). Spradon Antik Kenti toplumunda cinsiyetler arasındaki çürük sıklığı farklılığın nedenleri arasında da bu faktörlerin etkili olabileceği düşünülmektedir. Diş çürüğü sıklığı diş grupları açısından değerlendirildiğinde arka dişlerin ön dişlere göre çürük oluşumundan daha çok etkilendiği görülmektedir. İstatistiksel olarak değerlendirildiğinde diş grupları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu tespit edilmiştir. Spradon Antik Kenti toplumunda diş çürüğünün en çok görüldüğü diş

grubu ikinci molardır. Arka dişlerin morfolojik yapısı çürük oluşumuna neden olan bakterilerin birikmesi için uygundur. Yetersiz ağız hijyeni olması durumunda arka dişlerin oklüzal yüzeylerinde biriken yiyecek artıkları bakteri oluşumunu hızlandırmakta ve çürük oluşumuna neden olmaktadır. Diş çürüğü ile yaş arasında doğru orantı olduğu bilinmektedir. Yaşla birlikte çürük sıklığı da artmaktadır. İstatiksel olarak yaş grupları arasında anlamlı farkın olduğu tespit edilmiştir. Spradon Antik Kenti toplumunda da ileri erişkin bireylerde çürük oranı daha yüksek oranda görülmüştür. Çürük ile diyet arasında sıkı ilişki olduğu bilinmektedir. Geçimini avcı-toplayıcı olarak sağlayan Paleolitik dönem toplumlarında çürük oranı %1 oranlarında görülürken, tarıma geçişle birlikte %10'lara çıkmıştır. Ayrıca geçimini balıkçılık ve hayvancılıkla sağlayan ve besinlerinin büyük bir bölümünü protein ağırlıklı yiyeceklerin oluşturduğu toplumlarda diş çürüğü oranı daha düşüktür (Tablo 5). Yoğun tarım faaliyetlerinin olduğu ve daha çok tahıllı ürünlerle beslenen toplumlarda ise çürük oranı daha yüksektir (Tablo 5). Spradon Antik Kenti çürük oranı çağdaşı olan eski Anadolu toplumlarıyla karşılaştırıldığında tarım toplumlarına benzer bir yapı gösterdiği görülmektedir. Spradon Antik Kenti'nin çürük oranının yüksek değerde olması toplumun diyetinde daha çok karbonhidrat ağırlıklı besinlerin yer aldığını ve ağız hijyenlerinin çok da iyi olmadığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, A. (2018), "Mardin Midyat Aktaş Mevkii İnsan İskeletlerinde Diş ve Çene Patolojileri", *Mukaddime*, 2018, 9(1), 151-172 DOI: 10.19059/mukaddime.353493,151-172.
- Akbacak, H. Ve Gözlük Kırmızıoğlu, P. (2018), "Amasya Roma Dönemi İnsanları", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ANARSAN Sempozyumu Özel Sayısı, Ekim 2018, Cilt 11 Sayı 2 , ss. 1631-1650.
- Alkan, Y., Erkman, A. C., Kaplan, İ. (2013), "Çiçekdağı İskeletlerinin Paleoantropolojik Analizi, 29. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, s: 77-82.
- Bıçak, S. ve Suata Alpaslan, F. (2015), "Zeytinli Ada İskelet Topluluğunun Diş ve Çene Patolojisi Açısından İncelenmesi", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi* (CFD), Cilt:36, No: 5 (2015) ISSN: 1300-1949, S.32-46.
- Buikstra, J. E., Ubelaker, D. H. (1994), *Standards For Data Collection From Human Skeletal Remains*, Arkansas Archeological Survey Research Series, No:44.
- Caseltz, P. (1998), *Caries- Ancient Plaque of Humankind*, Kurt W.Alt, Friedrich W. Rösing, Maria Tescler- Nicola (ed), Dental Antropology, Springer- Verlag/Wien, sf, 203-226.
- Göksal, N. (2017) "Laodikeia İnsanlarının Ağız ve Diş Sağlığı", *Social Sciences Studies Journal*, ISSN:2587-1587, S:830-842.
- Gözlük, P., Durgunlu, Ö., Özdemir, S., Taşlıalan, M., Sevim, A. (2006), "Symrna Agorası İskeletlerinin Paleoantropolojik Analizi", *21. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara.
- Gözlük Kırmızıoğlu, P., Yaşar, F., Yiğit, A., Sevim, Erol, A., (2009), "Kyzikos İskeletlerinin Dental Analizi", *24. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 139.
- Güleç, E., ve Duyar, İ., (1998), "Panaztepe MÖ İkinci Bin ve Roma Dönemi İskeletlerinin Antropolojik Analizi (1985–1990)", *Antropoloji*, 13, 179–206.
- Karaöz Arıhan, S., Çirak, A., Erkman, A., C. (2010), "Datça/Burgaz İskeletlerinin Paleoantropolojik Analizi", *25. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 297-310.
- Lanfranco, L.P., Eggers, S. (2012), *Caries Through Time: An Anthropological Overview*, Contemporary Approach to Dental Caries, ISBN 978-953-51-0305-9.

- Larsen, C.S., Shavit,R., Mark C. Griffin, M.C.(1991), *Dental Caries Evidence for Dietary Change: An Archaeological Context*, Advances in Dental Anthropology, P. 179-202.
- Limbo, J. (2013), “The Frequency and Pattern of Dental Caries in Archaeological Populations From Estonia” *Anthropology XXII*, 2013, pp. 121–132.
- Lukacs, J.R. (1996), “Sex Differences in Dental Caries Rates With the Origin of Agriculture in South Asia”, *Current Anthropology*, Vol. 37, No. 1 (Feb., 1996), pp. 147-153.
- Mays, S. (1998), *The Archaeology of Human Bones*, First published, by Routledges,London, s.217-237.
- Sağır, M., Satar, Z., Özer, İ., Güleç,E. (2009), “Gümüşlük- Milas İskeletlerinin Ağız ve Diş Sağlığı”, *25. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*,S:69,Ankara.
- Suata Alpaslan, F. ve Uz, B. (2017), “Kirazlıdere İskelet Topluluğunun Çene ve Diş Patolojisi Açısından İncelenmesi”, *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2017, Cilt: 41, Sayı: 2, s.1-19.
- Şarbak, A., Çırak, A., Çırak, M.T. (2014), Kerti (Derbe) Höyük 2013 Kazılarında Elde Edilen İnsan İskelet Kalıntılarının Paleoantropolojik Analizi, *30. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*,s.s.129-146.
- Şarbak,A., Çırak, M.T., Çırak, A.,(2017), “Osteoarchaeological Investigations Of Metopic Suture In The Late Roman Period In Spradon” *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, Vol. 17, No 3, (2017), pp. 27-38.
- Şarbak, A. (2017), “Dara Geç Roma Dönemi Antik Kenti Toplumunun Ağız ve Diş Sağlığı Üzerine Bir Araştırma”, *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Art & Humanities Journal*, Volume:7,S:10 37.
- Uzel, İ. Alpagut, B., Kofoğlu, S., (1987), "Arslantepe (Malatya) Geç Roma Dönemi İskeletlerinde Diş Çürüğü, Aşınmalar ve Periodontal Hastalıklar", *III. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara. Ss. 31-53.
- Üstündağ, H., ve Demirel, A. (2009), “Alanya Kalesi İskelet Topluluğunda Ağız ve Diş Sağlığı”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 26, 219-234.
- Vanna, V.(2007), “Sex and Gender Related Health Status Differences in Ancient and Contemporary Skeletal Populations”, *Papers from the Institute of Archaeology* 18 (2007): 114-147.
- Yaşar, Z., Yiğit, A., Gözlük Kırmızıoğlu,P., Sevim Erol, A., (2008), “Smyrna Agorası İnsanlarının Ağız ve Diş Sağlığı”, *23. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 127-140.
- Yılmaz Usta, N., (2013), “İasos (Bizans Dönemi) Toplumunda Ağız ve Diş Sağlığı”, *Antropoloji Dergisi*, Sayı:25, sf:117.
- Zandoná, A.F., E. Santiago,E., Eckert, G.J., Katz, B.P., Pereira de Oliveira , S., Capin, O.R., Mau, M., Zero, D.T. (2012), “The Natural History of Dental Caries Lesions: A 4-year Observational Study”, *Journal of Dental Research*,91(9):841-846.

Turkish Studies CUDES 2019

Volume 14 Issue 5, 2019, p. 215-222

DOI: 10.29228/TurkishStudies.23032

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ **Received/Geliş:** 04.05.2019

✓ **Accepted/Kabul:** 10.08.2019

📅 **Report Dates/Rapor Tarihleri:** Referee 1 (23.05.2019) - Referee 1 (26.07.2019)

This article was checked by iThenticate.

TÜKETİCİ DAVRANIŞLARININ DAVRANIŞSAL İKTİSAT AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hamza ŞİMŞEK - Mustafa KURT***

ÖZ

Klasik iktisat teorisinde rasyonel insanın tüm koşullarda rasyonel kara aldığı varsayılmıştır. Fakat insanlar kararlarını alırken içsel ve dışsal faktörlerden etkilenmektedir. İçsel ve dışsal faktörler insanların rasyonel karar almasını engellemektedir. Özellikle davranışlarımızı etkileyen psikolojik faktörler bireylerin gün içerisinde aynı konuda farklı tepkiler vermesine yol açmaktadır.

Psikoloji bilimi 19. yy dan itibaren önemi artmıştır.. İktisat bilimi kişilerin iktisadi seçimleri ile ilgilenmektedir. Psikoloji bilimi ise kişilerin seçim ve davranışlarının sebepleri ile ilgilenmektedir. İktisat ve psikoloji bilimi birbirleri ile etkileşim çerisindedir.. Bunun nedeni benzer konuları çalışmalarındır. Bu etkileşimin sonucunda davranışsal iktisat bir bilim dalı olarak ortaya çıkmıştır.

Tüketici davranışları mikro iktisadın en temel uğraşlarından biridir. Tüketim teorisi ve tüketici davranışları açıklanırken; iki mal, sabit gelir ve fiyat gibi birçok basitleştirici varsayımlar yapılır. Gerçekte tüketici davranışları bu kadar basit değildir. Tüketici sadece fiyatı dikkate alıp tercihlerde bulunmaz. Tüketim karar sürecinde etkilenme, şartlanma ve algılama gibi birçok psikolojik faktör mevcuttur. Tüketici davranışlarını etkileyen psikolojik faktörler davranışsal iktisadın ilgi alanına girmektedir.

Tversky ve Kahneman, psikolog olarak, insan yargısı ve karar verme çalışmalarına psikolojik yaklaşımların olması gerektiğini belirtmişlerdir. İnsanlar, rasyonel birey olduklarını düşünürler ve rasyonel kararlar verdiklerini sanırlar. Aslında, hepimizin

* Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, E-posta: hamza.simsek@batman.edu.tr

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Batman Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, E-posta: 91mustafakurt@gmail.com

düşüncelerimizi ve hatta anılarımızı bile değiştirebilecek bir dizi bilişsel ön yargıları bulunmaktadır.

Kahneman ve Tversky tüketim karar süreci ile ilgili çerçeveleme ve çıpalama teorisiyle katkı sunmuşlardır. Onlara göre satıcıların reklam yoluyla tüketicuyu çerçevelemektedir. Çıpalama teorisi ise tüketicilerin karar alırken geçmiş bilgi ve deneyimlerini esas aldıklarını vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tüketim, Davranışsal İktisat

EVALUATION OF CONSUMER BEHAVIORS IN TERMS OF BEHAVIORAL ECONOMICS

ABSTRACT

In classical theory, rational man has always been regarded as a living machine under all conditions. However, in daily life, people are affected by internal and external factors and make their decisions. These factors cause people not to make rational decisions at all times. In particular, the psychological factor causes daily behavior of individuals not to be consistent in their attitudes and behaviors even in the day.

Psychology science has increased its importance since the 19th century. While the science of economics is engaged with the economic choices of individuals, the science of psychology examines the reasons of the individuals' choice and behavior. These two disciplines were influenced by each other as economics and psychology examined fundamentally the same subjects. Behavioral economics emerged as a result of this interaction.

Consumer behavior is one of the main activities of microeconomics. Explaining consumption theory and consumer behavior; There are many simplifying assumptions such as two commodities, fixed income and price. In fact, consumer behavior is not so simple. The consumer does not only consider the price and make choices. There are many psychological factors such as being affected, conditioned and perceived in the consumption decision process. Psychological factors affecting consumer behavior are in the field of behavioral economics. In the consumption process, people show different ways of behavior. In classical theory, people maximize their usefulness under all circumstances. Today, however, people are affected by environmental factors when making consumption decisions. The most important of these environmental factors are psychological factors. Psychological factors are classified as learning, perception and motivation.

Tversky and Kahneman stated that as a psychologist, human judgment and decision-making studies should have psychological approaches. People think that they are rational individuals and think that they make rational decisions. In fact, we all have a set of cognitive prejudices that can change our thoughts and even our memories.

Kahneman and Tversky contributed with the framing and bonding theory related to the consumption decision process. According to them,

sellers are framing the consumer through advertising. Impulse theory emphasizes that consumers rely on past knowledge and experience in making decisions.

STRUCTURED ABSTRACT

In classical theory, rational man has always been regarded as a living machine under all conditions. However, in daily life, people are affected by internal and external factors and make their decisions. These factors cause people not to make rational decisions at all times. In particular, the psychological factor causes daily behavior of individuals not to be consistent in their attitudes and behaviors even in the day.

Psychology science has increased its importance since the 19th century. While the science of economics is engaged with the economic choices of individuals, the science of psychology examines the reasons of the individuals' choice and behavior. These two disciplines were influenced by each other as economics and psychology examined fundamentally the same subjects. Behavioral economics emerged as a result of this interaction.

Consumer behavior is one of the main activities of microeconomics. Explaining consumption theory and consumer behavior; There are many simplifying assumptions such as two commodities, fixed income and price. In fact, consumer behavior is not so simple. The consumer does not only consider the price and make choices. There are many psychological factors such as being affected, conditioned and perceived in the consumption decision process. Psychological factors affecting consumer behavior are in the field of behavioral economics. In the consumption process, people show different ways of behavior. In classical theory, people maximize their usefulness under all circumstances. Today, however, people are affected by environmental factors when making consumption decisions. The most important of these environmental factors are psychological factors. Psychological factors are classified as learning, perception and motivation.

Kahneman and Tversky , one of the behavioral economists, contributed with the framing and bonding theory related to the consumption decision process. According to them, sellers are framing the consumer through advertising. Impulse theory emphasizes that consumers rely on past knowledge and experience in making decisions. The consumer considers past knowledge and skills when making consumption. Kahneman and Tversky explained this situation as bonding effect. According to them, when people need to make a prediction, they make a prediction based on a value they have heard. For example, if you want to buy a house, the price is now at the focus of bargaining. The continuation of the bargaining occurs at this price stage. When you buy the house under this price, you will feel profitable and happy. But if you get above this price, you will be unhappy with the feeling of loss. However, the same type of houses on the market can be found much cheaper.

Keywords: Consumption, Behavioral Economics.

1. Tüketici Davranışları

Tüketim insanların ihtiyaçları için mal ve hizmetleri kullanma sürecidir. Tüketim, insanoğlunun yaşamı boyunca, kaçınamayacağı bir eylemdir. İnsanların yaşamlarını sürdürmeleri için tüketim eyleminde bulunmak zorundadır.

Tüketici davranışı ise “*Bir karar verme birimi tarafından ürünlerin, hizmetlerin, fikirlerin ve zamanın elde edilmesi, tüketimi ve tüketim sonrası elden çıkarılmasına (disposition) ilişkin davranışlar.*” (Runyon ve Stewart, 1987). İnsan ihtiyaçlarını giderirken gösterdiği davranışların tümü tüketici davranışlarıdır. Tüketim faaliyeti ihtiyacın ilk aşamasında başlar. Daha sonraki aşamada tüketicinin var olan seçenekler arasında tercih yapması, satın alma kararını vermesi, ürünün kullanılması, tüketim tecrübesinin analize ve tüketim faaliyeti sonrası üründen kurtulma süreci tüketim faaliyetleri kapsamına girmektedir (İslamoğlu ve Altunışık, 2010).

2. Tüketici Davranışlarını Etkileyen Faktörler

Tüketim sürecinde insanlar farklı davranış şekilleri göstermektedir.. Klasik teoride insanlar herkoşulda faydassını maksimize etmektedir. Fakat günümüzde insanlar tüketim kararlarını verirken çevresel faktörlerden etkilenmektedir. Bu çevresel faktörlerden en önemlisi psikolojik faktörlerdir. Psikolojik faktörler öğrenme, algılama ve güdü şeklinde sınıflandırılmaktadır..

a- Öğrenme

Tüketim yapmaya karar verdiğimizde daha önce öğrendiğimiz deneyimler ve davranışlardan faydalanırız. Bir malı satın almaya karar verdiğimizdeki tutumlarımız, davranışlarımız ve seçimlerimizin kaynağı öğrenmedir (Velioğlu ve ark., 2013). Ancak bazı istisnai durumlarda bu davranışlarımız kendiliğinden gelişir. Davranışlarımız tekrarlanması ve deneyimlenmesi sonucu pekişir. Bu sürece öğrenme adı verilmektedir (Demir ve Kozak, 2013). İnsanlar Öğrenme yoluyla elde ettiği deneyimler aracılığı ile davranışlarında değişiklik yaparlar. Bu deneyimlerin öğrenme olarak tanımlanabilmesi için değişikliklerin uzun süreli olması gerekir. (Özkalp, 2004).

b- Tepkisel koşullanma (Klasik şartlanma)

Tepkisel koşullanma için verilebilecek en güzel örnek Pavlov’u deneyidir. Pavlov sessiz ve kapalı bir ortamda laboratuvarlarını kurmuş ve deneylerini yapmıştır. Pavlov denek olarak köpek kullanmıştır. Pavlov hazırladığı laboratuvarında önce ortamı aydınlatmış ve daha sonra köpeğe yemek vermiştir. Pavlov bu durumu sürekli tekrarlamıştır. Köpek ilk seferinde ışığa tepki vermemiş, ancak tekrarlanan süreçte yemek verileceğini anladığı için ışığa tepki vermeye başlamıştır. Hatta yemek gelmeden ortam aydınlatıldığında salya akıtmaya başlamıştır. Köpek aydınlanma ile yemek arasında bağlantıyı kurmuş ve koşullanmıştır. Pavlov ilk zamanlarda köpeğin ortam aydınlandığında salya akıtmasını *doğal tepki* olarak tanımlamıştır. Pavlov daha sonraki aşamada ortam aydınlatıldığında yemeğin geleceğini anlayan köpeğin salya akıtma davranışını *koşullu tepki* olarak adlandırmıştır. Pavlov çalışması sonucunda ortamın aydınlatılması ile yemeğin sürekli verilmesiyle pekiştirilen uyarıcılar ile beraber koşullu tepkinin şiddetlendiği sonucuna varmıştır. Sonraki aşamada ortam aydınlatılıp köpeğe yemek verilmediği halde köpek salya akıtmaya devam etmiştir. Köpek belli bir süre sonra ortam aydınlatıldığında yemeğin gelmediğini fark ettiğinde aydınlığa olan koşullanmasının şiddeti azalmıştır. Pavlov bu durumu sönme olarak adlandırmıştır. (Cüceloğlu, 2005)

Pavlovun kapalı ve sessiz ortamda gerçekleştirdiği bu deneyin gelişimi ve sonuçları tüketici davranışlarına uygulanabilir. Tüketiciler koşullu öğrenme ile tüketim kararını alıp satın alma davranışının sergilemektedir. Şirketlerin pazarlama departmanları tüketici üzerinde önemli etkisi olan koşullu tepkiyi çok iyi bilmekte ve farklı uyarıcılar yardımıyla tüketicilerin satın alma kararlarını etkilemektedir. (İslamoğlu ve Altunışık, 2010). Örneğin; alışveriş mağazalarında kurulan stantlarında yiyecek ürünlerinin pişirilmesi ve bu ürünlerin yaydığı koku, tüketicileri gıda ürünlerini tüketime

yönlendirmektedir. Alışveriş mağazalarındaki yiyecek kokusu koşulsuz uyarıdır. Alışveriş mağazalarındaki stantların dizilişi, çalan müzik ve kullanılan renklere kadar birçok faktör koşulsuz uyarıcıdır. (Odabaşı ve Barış, 2018).

c- Edimsel koşullanma

İnsan fayda sağladıkları davranışlarını tekrarlamaya ya da zarar gördükleri davranışları tekrarlamama eğilimindedir. Edimsel koşullanmaya en güzel örnek Skinner'ın fareler üzerinde yaptığı deneydir. Fareler kafeslerinde tesadüfen bastığı buton ile hareket eden kolun açılması ile yiyecekleri kafes içine düşürmüştür. Skinner bu istemsiz hareketlerin tekrarı sonucu, farelerin buton ile yiyecek arasında bağlantı kurduğu fark etmiştir. Skinner daha sonra buton ile bağlantılı olarak hafif bir elektrik akımı vermiştir. Skinner fareler bu defa butona bastığında elektrik akımından dolayı rahatsızlıklarından kurtulduklarını fark eder ve buton ile rahatsızlıkları arasında bağlantı kurar (İslamoğlu ve Altunışık, 2010).

Skinner deneyi sonucunda Edimsel koşullanmanın en belirgin özelliği pekiştirmenin özel bir tepkiyi izlemesi olduğu sonucuna varmıştır. Bu sonuca göre eğer çevresel etkiler şartlanmaya neden oluyorsa içten gelen edimlerde şartlanmaya yol açabilir. Olumlu sonuçlanan davranışlar ödüllendirilirse bu davranışların tekrarlanma sıklığı artar, ancak davranışlar cezalandırılırsa tekrarlanma sıklığı azalır. Edimsel koşullanma ile klasik koşullanma arasındaki en belirgin fark davranışın ya da tepkinin bilinçli yapılıp yapılmamasıdır.

□ Pozitif pekiştirme: İnsan çevresi tarafından olumlu karşılanan ve taktir edilen davranışlarını bu davranışlarını tekrarlama eğilimindedir. Örneğin: yeni aldığı bir elbisenin ailesi ve çevresi tarafından beğenilmesi, kişiyi aynı marka elbiseyi tekrar alması davranışına iter.

□ Olumsuz pekiştirme: İnsan çevresi tarafından olumsuz karşılanan ve eleştirilen davranışlarını bu davranışlarını tekrarlamama eğilimindedir. Örneğin: yeni aldığı bir elbisenin ailesi ve çevresi tarafından beğenilmemesi, kişiyi aynı marka elbiseyi tekrar almaması davranışına iter. (İslamoğlu Altunışık, 2010).

d- Algılama

İnsanların çevresindeki nesnelerin kokularını alması, seslerini duyması, tatlarını ve renklerini gözlemlemesi algı olarak tanımlanmaktadır. Duyum ise bu uyarıcıların duyu organlarımız tarafından fark edilmesidir. Duyum algılama sonucunda elde ettiğimiz tecrübeleri içermektedir. Ayrıca algılama sadece fizyolojik bir vaka değildir, öyle olsaydı farklı tecrübeleri ve geçmişleri olan insanlar aynı nesneyi benzer şekilde algılardı. İnsanların algılarının farklı olması sayesinde tüketici bilincinin oluşması, gelişmesi ve farklılaşması da ortaya çıkar. (Odabaşı Barış, 2018).

Tüketicilerin davranışlarının iyi anlaşılması için bilgi süreçlerinin iyi idrak edilmesi gerekir. Bilgi süreci insanların algıladığı uyarıcıların bilgiye çevrilmesi ve zihinde depolanmasından oluşan bir süreçtir. Bilgi sürecinin dört temel aşaması vardır bunlar; *ortaya çıkma, dikkat, yorumlama ve bellektir*. Ortaya çıkma, dikkat ve yorumlama bilgi sürecini oluşturur, bellek ise bilgi aşamasının sonucudur. Uyarıların insan duyuuları tarafından algılanması ortaya çıkma olarak adlandırılır. Dikkat ise bu duyuaların beyne ulaşma sürecidir. Duyuların beyinde anlamlandırılması ise yorumlama sürecidir. Beynimiz bu duyualarını belleklerinde depolayarak konu ile ilgili karar verme eyleminin gerçekleştirilmesidir. (Velioglu ve ark., 2013).

Şirketlerin reklama önem vermesindeki amaç tüketiciler ürünleri hakkında bilgilendirilmesi ve bu bilgiler yoluyla tüketicileri satın alma davranışına yönlendirmektir. Şirketlerin televizyonlara reklam verme aşaması *ortaya çıkma* aşamasıdır. Bu reklamların insanların ilgisini çekme aşaması *dikkat* aşamasıdır. Reklamın yorumlanıp belleğe alması bellek aşamasıdır (Velioglu ve ark.2013).

3. Davranışsal İktisat; Çerçeveleme ve çıpalama etkisi

Tversky ve Kahneman, psikolog olarak, insan yargısı ve karar verme çalışmalarınıpsikolojik yaklaşımların olması gerektiğini belirtmişlerdir. İnsanlar, rasyonel birey olduklarını düşünürler ve rasyonel kararlar verdiklerini sanırlar. Aslında, hepimizin düşüncelerimizi ve hatta anılarımızı bile değiştirebilecek bir dizi bilişsel ön yargıları bulunmaktadır.

a- Çerçeveleme etkisi

Farklı yollarla iletilen mesajlar, alıcı tarafından farklı şekillerde algılanır. Sunuluş biçimine bağlı olarak, aynı durumlara farklı şekilde tepki veririz. Bu önyargılara **çerçeveleme etkisi** adı verilmektedir. Tversky ve Kahneman çalışmalarında denek grubu kurmuşlardır. Dnek grubuna 600 kişilik bir şehrin salgın bir hastalığa yakalanmasının muhtemel olduğu ve bu salgını önlemek için iki farklı tedavi biçiminden yalnız birini seçmeleri istenmiştir. Denek grubuna iki seçenek sunulmuştur;

Birinci seçenek; 200 kişini hayatı kurtulacaktır.

İkinci seçenek; ile %33 ihtimal ile 600 kişinin tamamının hayatı kurtulacak, %66 ihtimal ile hiç kimsenin hayatı kurtulamayacaktır.

Oluşturulan ilk denek grubunun %72'si birinci tedavi yöntemini seçmiştir. %28'i ise ikinci tedavi yöntemini seçmiştir.

Tversky ve Kahneman aynı seçenekleri yeniden çerçevelediklerinde ilginç sonuçlara ulaşmışlardır;

Üçüncü seçenek; 400 kişini hayatını kaybedecektir.

Dördüncü seçenek; ile %33 ihtimal ile 600 kişinin tamamının hayatı kurtulacak, %66 ihtimal 600 kişinin tamamını ölecektir.

Bu durumda deneklerin %78'i dördüncü seçeneği, %22'si üçüncü seçeneği tercih etmiştir. Pozitif ya da negatif çerçevelemeyle göre “hayatın kurtulması” ya da “ölmek” ifadeleri deneklerde farklı algılar uyandırıp farklı seçimler yapmasına yol açmıştır. Bu sebeple birinci seçenekte 200 insanın hayatta kalması ile üçüncü seçenekte 400 insanın yaşamını yitirme ihtimali; 600 insan için kurgulanan bu örneklem setinde aynı anlam taşımaktadır. Fakat insanlar ikinci seçenek ve dördüncü seçenek yerine birinci ve üçüncü seçenekleri tercih etmektedirler (Tversky ve Kahneman, 1981).

Bir diğer örnekte ise Tversky ve Kahneman deneklere iki tip et gösterirler.

Birinci tip; % 99 yağsız et

İkinci Tip; %1 yağlı et

Daha sonra deneklere hangi tip etin daha sağlıklı olduğu sorulmuştur. Denekler birinci tipi tercih etmişlerdir. Daha sonra yeniden çerçeveleme yapıp değişik iki seçenek daha sunulmuştur.

Birinci tip; % 98 yağsız

İkinci Tip; %1 yağlı (fat)

Deneklere hangi tip etin daha sağlıklı olduğu tekrar sorulmuştur. Denekler ikinci tip et daha az yağ barındırmasına rağmen yağsız çerçeveleme etkisinden dolayı tercih birinci tipi etmişlerdir. Sunulan önerilere göre hayatta kalmanın pozitif katkısı ve ölmenin negatif etkisi söz konusu olduğunda kişiler değişik davranışlarda bulunmaktadır(Tversky ve Kahneman, 1981).

b- Çıpalama etkisi

İnsanların karar alma süreçlerinde ilk edindiği bilgiyi baz almasına çıpalama etkisi denir (Tversky ve Kahneman, 1974). İlk edindiğimiz bilgi çıpamız olur ve artık bizim odağımız haline gelir. Bundan sonra yaptığımız tüm müzakerelerde, pazarlıklarda, tartışmalarda artık bu çıpayı referans alırız. Gündelik yaşamımızda her zaman karşılaşma olasılığı yüksek bu durumun çıpalama etkisi olarak ifade edilmesinin sebebi insanların hangi değeri baz aldıysa o değere yakın karar almasıdır. (Kahneman, 2011).

Kahneman ve Tversky, çalışmalarında lise öğrencilerinden iki ayrı grup oluşturmuşlardır. Bu iki gruba 1'den 8'e kadar rakamların çarpımlarını farklı seçeneklerde verilmiş ve 5 saniye içerisinde cevaplamaları istenmiştir..

- ☐ İlk grup: 1 X 2 X 3 X 4 X 5 X 6 X 7 X 8
- ☐ İkinci grup: 8 X 7 X 6 X 5 X 4 X 3 X 2 X 1

İlk gruptaki öğrencilerin tahmin sonuçlarının ortalaması 512 olur iken, diğer gruptaki öğrencilerin tahmin ortalaması 2.250 olmuştur. Fakat işlemin sonucu 40.320'dir. İlk gruptaki öğrenciler problemdeki küçük rakamları baz alarak tahminde bulunurken, ikinci grup ise problemdeki büyük rakamlara odaklanarak tahminde bulunmuşlardır. Denekler 5 saniyelik süre zarfında tahminde bulundukları için, problemin sonucu hakkında yöntemsel olarak farklı ipuçları belirterek, başlangıç rakamlarını baz almışlardır (Tversky ve Kahneman, 1974).

4. Tartışma ve Sonuç

Klasik iktisat teorisinde rasyonel insanın tüm koşullarda rasyonel kara aldığı varsayılmıştır. Fakat insanlar kararlarını alırken içsel ve dışsal faktörlerden etkilenmektedir. İçsel ve dışsal faktörler insanların rasyonel karar almasını engellemektedir. Özellikle davranışlarımızı etkileyen psikolojik faktörler bireylerin gün içerisinde aynı konuda farklı tepkiler vermesine yol açmaktadır.

Tüketim ve tüketici davranışları klasik iktisadın temel varsayımlarıyla açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Tüketicinin ve tüketici davranışlarının temelinde insan vardır. Dolayısıyla tüketici davranışlarında psikolojik faktörler son derece önemlidir.

Tüketici tüketimde bulunurken geçmiş bilgi ve becerilerini dikkate alır. Tüketici davranışlarında öğrenme olarak açıkladığımız bu durumu, davranışsal iktisatçılarından Kahneman ve Tversky çıpalama etkisiyle açıklamıştır. Onlara göre insanlar tahminde bulunmaları gereken durumlarda önceden duyduğu bir değeri baz alarak öngöründe bulunup tahminde bulunurlar. Örneğin bir ev almak istediğinizde, eve biçilen fiyat artık pazarlığın odağındadır. Pazarlığın devamı bu fiyat etrafında oluşur. Evi bu fiyatın altında aldığınızda kendinizi karlı hisseder ve mutlu olursunuz. Fakat bu fiyatın üstünde alırsanız kayıp hissiyle mutsuz olursunuz. Oysa piyasada çok daha ucuza aynı türde evler bulunabilir.

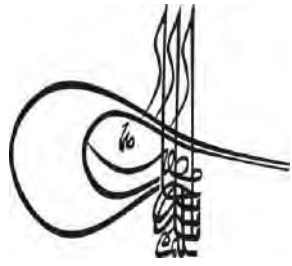
Tüketicinin tüketimde bulunurken etkilendiği ikinci önemli unsur şartlanmadır. Satıcılar tüketiciler üzerinde etkili olan koşullu tepkiyi bildiği için farklı uyarıcılarla tüketicileri satın almaya yönlendirirler. Kahneman ve Tversky bu durumu çerçeveleme etkisiyle açıklamıştır. Kahneman ve Tversky'e göre insanlar karar verirken verilen karar ile konunun sunuluş biçimi de önemlidir. Çerçeveleme etkisini reklamdan, ekonomiye, medyadan politikaya kadar pek çok alanda görebiliriz. Örneğin; Şampuanımız %80 oranında kepeği önlemektedir ya da şampuanımız her 10 vakadan sadece ikisinde kepeği önlemedi gibi çerçevelemeler yapılabilir.

Tüketici tüketim davranışında bulunurken toplumsal değerleri de dikkate alır. Toplumun olumlu gördüğü konularda taktir edilir. Olumsuz gördüğü tüketim davranışında dışlanır. Bazı büyük AVM ve havalimanlarında sadece cam fanus içerisinde sigara içilmesine izin verilmesi buna güzel bir örnektir. Sigara içen kişi cam fanus içerisinde kendisini toplumdan dışlanmış hissetmesi sigara tüketim

davranışını etkilemektedir. Bu örnek aslında tüketim davranışında Kahneman ve Tversky bu durumu çerçeveleme etkisine güzel bir örnektir. Psikolojideki algılama incelemesi de Kahneman ve Tversky bu durumu çerçeveleme etkisi ile ilgilidir. Çünkü büyük şirketler insan davranışlarını çerçeveleyerek algı oluşturlar.

KAYNAKÇA

- Cüceloğlu, D., 2005, İnsan ve Davranışı, *Remzi Kitabevi*, İstanbul, 139-408.
- Demir, Ş. Ş. ve Kozak, M., 2013, Tüketici davranışları, *Detay Yayıncılık*, Ankara, 14-83.
- İslamoğlu, A. H. ve Altunışık, R., 2010, Tüketici davranışları, *Beta Basım Yayım Dağıtım*, İstanbul, 7-199.
- Kahneman, D., 2011, Hızlı ve yavaş düşünme, Deniztekin, O. Ç. ve Deniztekin, F., (çev.), *Varlık Yayınları*, İstanbul, 139-396.
- Odabaşı, Y., 1999, Tüketim kültürü, *Sistem Yayıncılık*, İstanbul, 4.
- Odabaşı, Y. ve Barış, G., 2018, Tüketici Davranışı, *MediaCat yayınevi*, İstanbul, 39-128.
- Özkalp, E., Arıcı, H., Bayraktar, R., Aydın, O., Erkal, B. Ve Uzunöz, A., 1993, Davranış bilimlerine giriş, 1355 (722), *Anadolu üniversitesi yayını*, Eskişehir, 227.
- Ruben, E. ve Dumludağ, D., 2015, Davranışsal İktisadın Gelişimi. *İktisat ve Toplum Dergisi*, 58, 4-9.
- Runyon, Kenneth E. ve David W. Stewart. *Consumer behavior and the practice of marketing*. Merrill Pub. Co., 1987.
- Simon, H. A., 1955, A Behavioral Model of Rational Choice, *The Quartely Journal of Economics*, 112-113.
- Tomer, J. F., 2007, What is behavioral economics?, *The Journal of Socio-Economics*, 36 (3), 470.
- Tversky, A. ve Kahneman, D., 1974, Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *science*, 185 (4157), 1128.
- Tversky, A. ve Kahneman, D., 1981, The framing of decisions and the psychology of choice. *science*, 211 (4481), 457.
- Velioğlu, M.N., Çiftçi, S., Dölarslan, E. Ş., Kıyan, Ş. S. ve Karsu, S., 2013, Tüketim bilinci ve bilinçli tüketici, 2912 (1569), Velioğlu, M. N., *Anadolu Üniversitesi*, Eskişehir, 34-44.

Turkish Studies **CUDES 2019**

Volume 14 Issue 5, 2019, p. 223-239

DOI: 10.29228/TurkishStudies.24983

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 19.06.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.08.2019

📅 *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (23.07.2019)-Referee 2 (06.08.2019)

This article was checked by iThenticate.

TÜRKİYE GÖÇ STRATEJİSİNİN OLASI GÖÇ KARŞISINDA ULUSAL GÜVENLİK YETERLİLİĞİNİN ANALİZİ

*Damla TAŞKIN**

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin göç stratejilerinin ileriki yıllardaki olası durumlara karşı yeterliliğini analiz etmektir. Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) müzakerelerine dahil edilen konularından küreselleşmiş güvenlik sorunu incelenmiştir. "Ulusal Güvenlik" unsurları ile "Göç" ilişkisinin karşılaştırılması uzun vadeli stratejiler için gösterge olmaktadır. Uluslararası arenada güncel tartışma konusu olan Suriye'de güvenli bölge oluşturulması ve desteklenmesi tartışmaları "tampon bölge" ve "uçuşa yasak bölge" tanımları ile açıklanmaya başlanmıştır. Bu tasarımı kabul eden başta ABD, Rusya ve Avrupa ülkeleri, İran, İsrail ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin tutumları ile Türkiye'nin güvenli bölge konusundaki görüşleri değerlendirilmiştir. Türkiye'ye yönelik güvenlik ve göç hallerinin ulusal sorun olmaktan çıkıp uluslararası sorun olma aşamasına geçmesi bu konudaki çalışmalarını hızlandırmıştır. Dünya'da basın ve yayın kuruluşlarının güvenlik konusunu göz ardı etmeden çalışmalar yapması mühim olmaktadır. Ayrıca Türk Bürokrasisi'nin söylem ve tutumlarının düzenlenmesi ile uluslararası finansal kaynakların yeterlilik ölçümlerinin yapılarak adil dağılımının sağlanması gerekmektedir. Ayrıca uyum ve entegrasyon konusunda çalışan sivil toplum örgütleri denetlenmelidir. Güvenli bölge içerisinde ise faaliyet gösterecek temel sağlık hizmetleri, iş istihdamı ve can güvenliğinin sağlanması bu projeyi başarıya ulaştıracaktır. Sonuç olarak Suriye'de "güvenli bölge" diğer bir deyişle "Barış Koridoru" oluşturulması göç ve güvenlik sorunlarına yönelik önleyici ve denetleyici bir mekanizma olacağı görüşüne ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Ulusal Güvenlik, Göç Politikaları Problematikliği, Orta Doğu, Türkiye.

TURKEY'S MIGRATION STRATEGY AND ITS QUALIFICATIONS ABOUT POSSIBLE NEW MIGRATION AGAINST NATIONAL SECURITY

ABSTRACT

The purpose of this article is to analyze the adequacy of Turkey against possible situations in the later years of the migration strategy. Turkey's European Union (EU) have security issue of globalization topics be included in the negotiations were examined. The comparison of "National Security" elements with ile Migration" is an indicator for long-term strategies. The debates on the creation and promotion of a safe zone in Syria, which is the subject of current debate in the international arena, have been explained with the definitions of "buffer zone" and yasak no-fly zone ". This bill initially agreeing to the US, Russia and European states, Iran, Israel, and with the attitude of countries like Saudi Arabia views on the safe regions of Turkey were evaluated. For security and immigration cases to go through the stage of being out of international problems, instead of national issues Turkey has accelerated work on this subject. It is important for the press and broadcasting organizations in the world to carry out works without forgetting the security issue. In addition, it is necessary to regulate the discourses and attitudes of the Turkish Bureaucracy and to ensure fair distribution of international financial resources by making adequacy measurements. In addition, non-governmental organizations working on integration and integration should be supervised. Providing basic health services, job employment and life safety within the safe zone will make this project a success. As a result, it was concluded that the establishment of a bölge safe zone "in other words, " Peace Corridor "in Syria would be a preventive and supervisory mechanism for migration and security problems.

STRUCTURED ABSTRACT

What entegrate a nation in peace? Religion, language or culture boyunca The answer has been sought for centuries. However, the answer is very clear: Security. Prehistoric communities have developed a simple defense mechanism by developing primitive methods to ensure security. These primitive methods began with slings, spears, arrows and shields and switched to firearms. The small groups they created as security providers were selected from the most sensitive and careful guards in the community.

In the 19th century, security strategies changed these methods in every way. Security strategies are developing globally as security needs, security methods, laws and laws, national army and thought systems change. The intelligence units established for this purpose are similar to the selection criteria of village guards in primitive communities. In short, the common basic principle is mentally ready for this task. In addition, modern technology, scientific and academic advances have begun to provide the field of security with a special and safe selection method. However, although the safety efforts in the field of natural disasters and health have made great progress, there has been a decline in land and

life safety rather than progress. Examples of this situation are on the pages of history.

The fact that security, which is the most important basic need of humanity, has not been provided yet is a big problem concerning all humanity. The main reason for this is the unchanging Imperialist understanding of the countries. With the imperialist understanding, the colonization of another nation continues wars. Examples of this situation were in Iraq, Afghanistan, Libya, Syria, Sudan, Yemen and Palestine. But; it should be added that Imperialism is no longer done not only with cannon and rifle but also with political, economic and cultural attack.

These situations have been a major factor in the formation of national security strategies of states, especially big powers. The main security parameters used in the formulation of national security strategies are transparent, while some countries publish transparent documents, while others remain closed for security purposes. The UK has prepared a new national security strategy document in 2010, France in 2013, Russia in 2009 and China in 2013. These documents express their views on how the security doctrine can be achieved peacefully. Thus, the security dimension of the measures that countries set for their medium and long-term goals is explained.

Turkey's national security doctrine that made these studies should be provided in a global context of an institutionalized form continued. The source of Turkey's internal and external threats, property damage and quantity will be developed for the solution of the problem must be made of ten and twenty years of planning. In particular, the plans will be made in accordance with the known importance for Turkey of 2023 and will be critical structures.

Today, it is possible that the masses who think that Turkey is an urgent need for such a document. This view is a myopic perspective and is an indicator of stasis. From a real and objective window, it will be seen that this is the only and lasting solution for both the past and present problems. However, the most critical part of this doctrine is whether strategies should be prepared according to demand or as required. As an example; 1914 of the ongoing Syrian civil war today with the need for security during the period of World War security needs of Turkey's national security strategy based on these conditions being changed and regulated.

In 2011, Syrian President Bashar Hafez al-Assad turned Syria into a war zone. massacres caused forced migration by the masses. This is the most intense of the mass migration to Turkey was made. The implementation of the Open Door policy in accordance with the Geneva Convention and refoulement principle has led to the current approximately 4,000 Syrian refugees settle in Turkey. In addition, with the YUKK developed under Turkish legislation, Syrian asylum seekers have been granted Temporary Protection status. With this status, they receive services in every field and have started to prepare for social cohesion and integration. Services financed by the European Union are still ongoing. But; There are differences of opinion in different countries about Turkey's Syria policy. While some people find this policy correct; a number of people are constantly expressing their return. With the effect of these views, a Safe Zone has been established in Syria in order to

ensure safe returns. But; International actors on the Safe Zone have not yet reached a common consensus.

Although there is consensus on the idea that affect the entire world and the impact of possible migration of Turkey's Safe Zone and Peace Corridor plan is strongly supported. The G20 Summit report in Japan on June 28-29, 2019 has arguments to support this idea. Some countries, especially Russia, oppose. In addition, in the opinion of the Syrian Democratic Forces (SDG), it was stated that they would support m international guarantees ıyla for the creation of safe zones and provided that there is no “intervention by foreign states”. In addition, Aldar Halil, the representative of the Syrian Kurds, and the Russian government declared that they would accept the presence of international forces under the auspices of the United Nations (UN) to prevent the Turkish-Kurdish conflict in Syria. In addition, the Italian government emphasized that a sticker to any country will not be accepted without the approval of the United Nations Security Council.

As a result, national security and international security are linked. All global actors should determine their security strategies according to this understanding. This is an example of how the effects of the Syrian war have affected the world in every sense. This is why, should be supported by all countries of Turkey's strategy to be followed. It is important that financial and sociological obligations, which will come with a possible wave of migration, be implemented in order to ensure a fair living in accordance with international legislation and human rights and to repay our debt to history. Republic of Turkey, the host of his Ensuring secure the return to their homeland of guest financial actors, the reduction of United Nations economic obligations, support given to asylum seekers in the termination of the existence of the tool element misuse, loss of unrest in the country, bordering prevention with the tension and emergency response in case of a new state of emergency safe areas should be established in order to provide the mechanism that can be done. The Directorate General of Migration Management should be responsible for the identification of those who wish to return to their countries, and employment opportunities, health care, shelter and food support, and most importantly, security forces should be deployed under the auspices of the United Nations in order to sustain their lives in this safe zone. TOKI proposed project for the construction of safe zones in Turkey is inadequate. To ensure adequate and lasting employment, a joint plan with all UN-funded actors will be developed and the agreement will be resumed over time. Increasing the activity outside the country as well as in the country of Turkey's intelligence units, especially the boundaries and limits to support the myth in order to ensure border security police forces, intelligence units and it is necessary to increase the number of Turkish armed forces. The implementation of open door policy is essential to prevent persons entering and leaving the border with false identity statements, criminal organizations and smuggling activities. The closure of the border crossing does not necessarily indicate that this has changed. Face and finger recognition and identification database methods developed by Forensic Science experts of law enforcement officers will be useful. This use can be used for national security as well as for national security threats. All institutions and organizations to ensure the coordination of Turkey's internal affairs, civil

society organizations, political parties and citizens to cooperate with the common security vision "strategic foresight group" or "strategic migration and security engineering" section should be created. Cooperation in internal affairs will be essential to the success of the planned strategies in the foreign affairs. It is important to ensure that the work of strategic foresight groups and law enforcement agencies under the "democratic control" mechanism is ensured for national security and social order. In addition, some countries and international organizations, especially the UN, who are not willing to carry out the audits of private military companies, should stop using private military companies as ordu ghost army".

The creation of Turkey's immigration and security strategies of both national and international institutions and organizations, a project must be established in accordance with the people's common will. This project "Turkey's vision of the future" should be collected under the title. It should be prepared in every field in parallel with the Turkish Foreign Policy and current developments in the world. During the project development process, a team of experts representing lawyers, informatics, scientists, political decision makers and public opinion should be employed. The project execution process should be given to the executives who can use the works that are responsible without the monopoly of a single institution or company in a transparent and honest manner. Establishing a large network mechanism and assigning and conducting the project according to the field will be beneficial both in terms of controlling and not abusing it. Because Turkey is a "Migration Laboratory" is not.

Keywords: Immigration, National Security, Immigration Policy Problematic, Middle East, Turkey.

Türkiye’de Göç ve Bağlayıcılık Kavramı

Göç kavramı, kişi ve grupların ‘ekonomik, dini, siyasi ve sosyal’ gibi unsurlardan dolayı yer değiştirme hareketine özgü geliştirilmiş bir kavram olmaktadır. Bu kavramı oluşturan üç boyutun olduğu görülmektedir. Göç kavramı boyutları tümevarım yöntemi ile incelendiğinde, ülke içindeki yer değişim olan ‘iç göç’, ülkesi dışına yer değişimi ‘dış göç’ diğer bir tanımla ‘uluslararası göç’ olarak adlandırılmaktadır. Zorunlu göç ise, kişi ya da grupların olağanüstü haller söz konusu olduğunda zorla yerinden edilme durumunu ifade etmektedir (Çakır, 2011, s. 210).

Zorla yerinde edilme sonucu gerçekleşen göç ve sürgün olgularına Türkiye coğrafyası olan Anadolu jeopolitiği açısından bakıldığında zaman, tarih boyunca sürekli olarak dikey ve yatay şekilde çeşitli göçlere tanıklık ederek ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Tarihsel akış, Anadolu coğrafyasını ‘göç veren’ konumundan ‘göç alan’ konumuna getirmiştir. Ek olarak, Türkiye’nin yakın tarihi incelendiğinde “Hedef Bölge” tanımına uygun hale geldiği belirtilmektedir. Bu durum hem ulusal güvenlik hem de diğer toplumsal konular için yeni bir süreci başlatmıştır (Sağıroğlu, 2015).

Yeni süreç; 2011 yılı sonrası Ortadoğu coğrafyasından Anadolu coğrafyasına yapılan sınır ötesi göç hareketi ile Türkiye göç politikasını geliştirmeye başlamıştır. Türkiye, göç mevzuatı ile Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) yürürlüğe girmiş olup Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nce plan ve programlar hazırlanmıştır. İlaveten, 2009 tarihinde Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı (AFAD) kurulmuştur. AFAD bu tarihten itibaren stratejik planlarını geliştirmeye önem vermiştir. Bu amaç doğrultusunda 2013-2017 Stratejik Plan’ında göç hareketlerinin; iklim değişikliğinin ya da nükleer

reaktör kazalarının direkt bir sonucu olduğu bildirilmiştir. Bu plan, detaylarında göç hareketlerini spesifik şekilde belirtmese de Afet Risklerini Azaltma Ulusal Platformu'ndan sorumlu olmaktadır. Yol haritasını çizen Sendai Çerçevesi ile yer değiştirme yani göç hareketlerinin afet ve olağanüstü durum risklerinin önleme ve azaltılması açısından etkili olduğu kabul edilmiştir. Türkiye'nin olağanüstü hallerde veya uluslararası savaş ve kaos süreçlerinde büyük çaplı nüfus ve göç hareketlerine müdahale edilmesi açısından çeşitli alanlarda plan ve programlar geliştirilmiştir. Buna örnek olarak, AFAD Türk Kamu Kurumları, Bakanlıklar ve Uluslararası örgütler ile birlikte “*Kitle Hareketi Tehlike Haritası Rehberini*” hazırlamıştır. Bu sayede kitle hareketleri için temel bilgi ve gereksinimler ilgili birimlere aktarılmıştır. Ayrıca, bilgi kirliliğini önlemek amacıyla kullanılabilir tek kaynağın AFAD olduğu kabul edilmektedir. İlâveten içerisinde mülteci, sığınmacı ve geçici koruma statüleri olan kişi ve grupların güvenliği ve akıbeti için önlemler de hazırlanmıştır. Bu önlemler ise; T.C. 2013 tarihli YUKK ile belirlenmiştir (“Türkiye Cumhuriyeti’nde Göç Yönetişimine Genel bir Bakış Raporu”, 2019: s. 6-7).

YUKK, tek başına her alanda yeterlilik sağlamayacağı nedeni ile doğrudan veya dolaylı etkisi olacak şekilde göç ve güvenlik alanında çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalardan biri olan Güvenlik, Savunma ve Savunma Sanayii 2023 Kongresi (Ekim 2012)’sinin gelecek 10 yıllık süre içinde savunma alanına yönelik stratejilerinin Arap Baharı ülkeleri temel esas olarak alınacağını belirtmiştir. Büyük güçlerin dünya savunma sanayinin genişlemesi ile rekabet içine gireceği, ileri teknoloji kullanımının yoğunlaşması ile havacılık ve uzay alanındaki taleplerin artması beklenmektedir. Bu öngörü zaman içinde kendini göstermiştir. Buna örnek olarak, Türkiye’nin, Rusya’dan S-400 hava savunma sistemini satın alma talebi doğrultusunda anlaşma imzalaması gösterilmektedir. Ulusal güvenlik ve göç olgusu birbirine bağlı olması nedeniyle ülke dış politikası ve savunma sanayii alanlarını da aynı zamanda etkilemektedir.

Kadir Has Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Merkezi (2019)’un “Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması”nın saha çalışmasının sorularından olan “Sizce Türk Dış Politikasının en önemli sorunu nedir?” sorusuna yanıtlar şu şekildedir:

(...) katılımcıların yüzde 20,6’sı ABD ile ilişkiler yanıtını verirken, yüzde 18,3’ü “Sınır ötesi terör” yanıtını verdi. Geçtiğimiz yıl yüzde 26,0 ile en önemli sorun olarak görülen Suriye iş savaşı ise, bu yıl gerileyerek, üçüncü sıraya indi. Öte yandan, iki ülke ilişkilerinde son dönemde en önemli gerilim unsuru olarak öne çıkan Türkiye’nin Rusya’da S-400 füzeleri alımı konusunda, ankete katılanların yüzde 44’ü NATO’nun rahatsızlığı ve ABD’nin yaptırım tehditlerine rağmen, füzelerin alınması gerektiğini belirtirken, yüzde 24,9’u alınmaması gerektiğini ifade etti” olarak belirtilmiştir (Aydın vd.,2019:19-20).

Türkiye’yi son yıllarda en çok ilgilendiren konulardan olan Suriye’nin dış politikadaki yerini belirleyebilme konusu yalnızca kamuoyu araştırmaları ile çözümlenmesi yeterli olmamaktadır. Bunun nedeni, savaşın etkilerinin tek bir alanda ve tek bir coğrafyada olmaması olarak görülmektedir. Büyük Göç’ün güvenlik konusundaki etkileri yalnızca sınır ülkelerini değil aynı zamanda AB’ni de etkilemektedir. Türkiye’nin Suriye politikasının AB’yi çok büyük güvenlik risklerini engellediği, serbest dolaşım hakkının sürekliliğine fayda sağladığı belirtilmektedir (TASAM, 2018:6). Fakat, Türkiye’nin tüm çabalarına rağmen 12 Eylül 1963 tarihli Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratın Anlaşma (Ankara Anlaşması)’nın 28.maddesi uyarınca Türkiye’nin AB’ne üye olabilmesinin reelde oldukça düşük bir ihtimal olabileceği ve tüm şartları sağlasa dahi olasılığının tartışılması gerektiği anlatılmak istenmiştir. Ankara Anlaşması’nın 28. maddesi ise şu şekildedir:

(...) Anlaşma’nın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşma’dan doğan yükümlerin tümünün Türkiye’ce üstlenebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye’nin Topluluğa katılması olanağını incelerler (Ankara Anlaşması, 1963).

Türkiye-AB ilişkilerine ilaveten Birleşmiş Milletler (United Nations) göç politikası konusundaki çalışmalarına ağırlık katmıştır. UN Refugee Agency (2019) tarafından yayınlanan rapora göre, dünya üzerindeki sığınmacı sayısı artış göstermektedir. Ülke içindeki çatışmaların insan hakları ihlallerine sebep olması dolayısıyla dünya üzerinde yaklaşık olarak 71 milyon insan zorunlu göç etmiştir. Bu oran 100 kişiden 1'i olarak hesaplanmaktadır. Özellikle Suriye İç Savaşı'nın başlangıç yılı olarak bilinen 2011 tarihi baz alındığında savaş öncesi ve sonrası verilerin kıyaslanması göç ve etkilerinin hesaplanması için önemli olmaktadır. Bunun için 2008 ve 2018 tarihli resmi verilerin incelenmesi gerekmektedir. Buna göre tarihsel veriler şu şekildedir:

- 2008 yılında yaklaşık 42 milyon olan sığınmacı sayısı 2018 yılında 13 milyon Suriyeli sığınmacının eklenmesi ile 55 milyona yükselmiştir.
- 2008 yılında yaklaşık 4,5 milyon Iraklı en büyük göç eden grup olmuştur. 2018 yılında ise yerini Suriyeli sığınmacılar almıştır.
- 2008 yılında yaklaşık olarak 3 milyon Afgan, Pakistan ve İran'da yaşamaktadır. 2018 yılında Afgan nüfusunun dünya üzerindeki sayısı henüz hesaplanmamıştır.
- 2019 yılında ise her gün yaklaşık olarak 5.000 kişi ülkesini terk etmektedir. Bu kişilerin çoğu, komşu ülkelere sığınmaktadır. Bu durum güvenlik konusu haricinde ülkelerin altyapı ve iş piyasalarını ani nüfus artışı ile birçok alanda hazırlıksız yakalamıştır. Olası bir göç akımının olumsuz faktörlerinden etkilenmektedir.

Olası ani bir göçmen akımı ile başa çıkmak için her ülke ulusal veya uluslararası kuruluşlar ile çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Günümüzde sayısı 13 milyondan fazla olan Suriyeli sığınmacı, komşu ülkeler olan Türkiye, Lübnan ya da Ürdün olmak üzere en büyük kitlesel göç grubu haritasını çizmektedir. Afganistan ve Irak sığınmacılarının benzer şekilde bu haritanın içerisinde bulunması durumun çok geniş alanı temsil ettiğini göstermektedir (Leatherby, 2019, parag.2).

Artarak devam eden bu göç akımı ve sığındıkları ülkelere olan etkileri, sığınmacıların kaldıkları süre boyunca devam edeceği belirtilmektedir. Bu durumun öngörüsünü yapan devletler ve uluslararası örgütler çözüm sürecine yönelik çalışmalar yapmaya başlamıştır. BM Göç Pakti/Güvenli, Düzenli ve Düzenli Göç için Küresel İlkeler Sözleşmesi bu sürece örnek nitelikte görülmektedir. Göç Pakti, 164 ülkenin imzası ile göçmen işçilere ve mültecilere yönelik bazı uluslararası standartları belirlemek amacıyla kabul edilmiştir. Buna karşın Belçika'da Flaman N-VA ve Alman Meclisi'nden ortak çıkan karar ile göç paktinin bağlayıcı olmadığı nedeniyle reddedileceği bildirilmiştir. Belirlenen normlardan bazılarının hukuki bağlayıcılığı olmamasının devletler hukukunda bulunan 'Yumuşak Yasa' ya da 'Esnek Yasa' kavramına denk olabileceği de dile getirilmektedir. Bunun nedeni olarak, göç olgusunun ulusal sınırları aşarak uluslararası sınırları kapsayan bir alanda ele alınması gerektiği gösterilmektedir (UN Global compact for migration, 2018).

Türkiye'nin Göç Yönetimine Genel Bakış

Anadolu coğrafyası, gerek jeostratejik gerekse jeopolitik bir konumda bulunduğundan dolayı eski medeniyetler ile etkileşim halinde olmuştur. Bu etkileşim hem Ortadoğu Bölgesi hem de Batı coğrafyasını kapsamaktadır. Çok yönlü etkileşimin Anadolu'ya pozitif etkileri olduğu gibi negatif etkileri olmuştur. Yakın göç tarihi incelendiğinde Ortadoğu bölgesinde süregelen Arap Baharı süreci, Türkiye'yi doğrudan etkilemiştir. Bu etkilerden en önemlisi "Büyük Göç Dalgası" olmuştur. Bunun sebebi ise, Türkiye'nin kuruluşundan itibaren uyguladığı göç politikasının uygulanmasındaki yetersizlikler olduğu görülmektedir. Ortak paydasi bulunan soydaş uluslar için belli bir göç stratejisi var iken Arap kökenli veya ortak kültüre sahip olmadığı uluslar için yetersiz göç politikası Türkiye için yük olmuştur. Buna örnek olarak, 1923 tarihinden günümüze değin göçmen sayısı 2 milyon hesaplanırken, 2011 itibari ile şu anda 3,7 milyon geçici koruma altındaki Suriyeliler de dahil göçmen olduğu hesaplanmıştır (GAV, 2019). Arap Baharı gibi süreçlerin tüm dünyayı etkilemesine önleyici ve kalıcı çözümlerin üretilmesi mevcut koşullar uyarınca aciliyet teşkil etmektedir (Özdemir, 2017).

Göç ve Güvenlik Problematiği 'nin analiz sürecinde Ulusal Mevzuat ve Göç yönetimi birlikte incelenmektedir. Göç Yönetimi üç temel unsur olan aktör, uygulama ve söylem üzerine kurulmuştur. Aktör unsuru temel belirleyici olarak uygulama ve söylem unsurlarını etkilemektedir. Burada bahsedilen aktör kavramı, göç yönetiminde hükümet başta olmak üzere politika yapıcılar ve karar alıcılar olmaktadır. Uygulama, mevzuat ve yasal düzenlemeleri, söylem ise göç konusundaki anlatıları ifade etmektedir. Bu üç unsur, birbirleri ile ayrılmaz bir parça olup, aktörlerin göç politikası belirleme ve söylem geliştirme aracı olarak kullanılabildiği görülmüştür (Geiger ve Pecoud'dan aktaran Sağıroğlu, 2016).

Türkiye'de 2000'li yılların başından itibaren göç yönetimi "güvenlik" kapsamında "yönetim" kapsamına dahil edilerek değişim ve genişleme göstermiştir. Bu durum Avrupa'ya yönelik olası göç akınlarını denetim altına alma ve düzensiz göç hareketlerini engellemeye yönelik olduğu belirtilmiştir. Böylece görülmektedir ki, AB ile Türkiye arasındaki göç müzakereleri akabinde FRONTEX uygulamaları "Avrupa kalesini" kalıcı güvenliğini sağlamak için Türkiye'yi bir "tampon bölge" haline dönüştürmüştür (İçduygu ve Keyman, 2000, 393). AB'nin, Türkiye'yi Avrupa Birliği'ne almak istememesinin en önemli sebebinin göç konusu olduğu ifade edilmektedir (Martin, 2012, 134).

Ancak, revize edilen yeni göç yönetimi anlayışı AB sürecini önemli ölçüde etkilemektedir. Bunun sebebi, Türkiye'nin 2019 yılı itibarı ile gelişmekte olan ülkeler bazında yaklaşık olarak 4 milyon sığınmacıya ev sahipliği yapan birinci ülke olmasıdır. Ev sahibi ülkelerin misafir ettiği sığınmacı/geçici korunan Suriyeli bireylerin getirdiği yüklerin finansal yükünü azaltmak amacıyla hazırlanan İltica / Göç Twinning Projesi, 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Böylece, Türkiye'nin Göç alanındaki uzun vadeli plan ve programları için gerekli olan mali destek AB fonlarından karşılanacağı bildirilmiştir. Bunun sonucunda, "İltica ve Göç Alanındaki AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı" oluşturulmuştur. Buna ek olarak, göç ve iltica konusunda geliştirilecek olan yönetim çalışmaları ve yasal mevzuatlar "İltica ve Göç Mevzuatı ve İdari Kapasitesini Geliştirme ve Uygulama Bürosu" ile uygulamaya başlanmıştır. "6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu" ile bu kararlar düzenlenmiş olup halen günümüzde geçerliliğini korumaktadır (Sağıroğlu, 2016:51-52).

Türkiye'nin Ulusal Eylem Planının ilgili alanda uygulanması amacıyla hazırlanan Sürdürülebilirlik ve Güçlü İhracat İçin Strateji Raporu (2015)'e göre; ülkelerin, politik, askerî ve ekonomik uygulamaları başat güç olmaları açısından mevcut pazarda etkili olmalarını sağlamaktadır. AB Türkiye Delegasyonu Başkan Yardımcısı Gabriel Munuera Vinals'ın 2018 tarihli Avrupa Birliği Sempozyumu konuşmasında, Türk Hükümeti'nin 7 vize serbestisi şartını yerine getirmesinin gümrük birliği sağlanması için gerekli olduğunu belirtmiştir. İlaveten, AB- Türkiye Geri Kabul Anlaşması'nın uygulanabilmesi ve üçüncü ülke vatandaşlarının geri kabul koşullarına erişim sağlamaları için gerekli olan şartın sağlanması gerekmektedir. Ayrıca Türkiye'nin Terörle Mücadele Kanunu'nun da değiştirilmesinin aciliyetini bildirmiştir (Avrupa Birliği Sempozyumu, 2018).

Günümüzde dünyanın her yıl yeni bir kriz, terör ve güvenlik tehlikesi veya olası bir problem zinciri ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Krizlerin uygun politika ve yönetim tarzı ile yönetilememesi ülkeleri olumsuz anlamda etkilemektedir. Buna rağmen, ülkelerin bu krizleri doğru yönetmesi ile krizleri fırsata çevirme imkanların olduğu da belirtilmektedir. Örnek olarak yakın zamanda gerçekleşen büyük krizler olan *İran'ın nükleer ve balistik füze geliştirme çabaları, Afganistan'da Taliban ile mücadele, Arap Baharı, Çin-Japonya gerginliği, Orta Doğu ve Afrika ülkelerindeki gelişmeler*, ülkelerin kriz yönetme tekniklerinin geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir (Türkiye'nin Stratejik Vizyonu 2023, 2012).

Amerika Birleşik Devletleri'nin 27 Ocak 2017 tarihli "Yabancı Teröristlerin ABD'ye Girişinden Ülkeyi Korumak" başlıklı Başkanlık Kararnamesi ülke içindeki savaştan dolayı zorunlu göç

eden Suriyeli sığınmacıların Avrupa üzerinden ABD'ye giriş taleplerini “kayda değer bir değişim olana kadar” yasaklama kararı almıştır. Suriyeli sığınmacılar dahil Müslüman nüfusun yoğun olduğu 6 ülke (Irak, İran, Libya, Sudan, Somali ve Yemen) için 3 ay boyunca vize yasağı getirilmesi kabul edilmiştir. Bu kararnamenin ortaya çıkmasındaki temel sebep olarak kitlesel göç olgusunun ulusal güvenliği tehdit edici bir faktör olarak görülmesi olmuştur (T.C Kamu Denetçiliği Kurumu Türkiye'deki Suriyeliler Özel Raporu, 2018).

Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Göç Politikaları Problematiği

11 Eylül Saldırıları sonrasında dünya düzeni anlayışında pek çok değişiklik gerçekleşmiştir. Bu değişime temel sebep olarak “güvenlik her şeyden önce gelir” görüşü neden olmuştur. Özellikle Avrupa ülkelerindeki sağ görüşe sahip bürokratik gruplar yasa dışı göçmenlere yönelik politikaları bu görüşte ağırlık kazanmıştır. Bunun sonucu olarak, ülkelerindeki göçmenleri sınır dışı etmek için çalışmalar yapmışlardır. Buna gerekçe olarak ise savaştan kaçarak sığınan bu göçmenlerin ülkelere geri dönmelerinin güvenli olduğunu göstermişlerdir. Ayrıca; savaş bölgelerinin artık barış bölgesi olduğunu, tehlikenin ortadan kalktığını dile getirmişlerdir (Dışişleri Bakanlığı, 2002)

Bu bağlamda güvenlik konusu 21-22 Haziran 2002 tarihinde Sevilla Zirvesi'nde görüşülmüştür. AB üyeleri arasında düzenlenen zirvenin temel konusu olan güvenlik ve göçmenlik başlığı ile olası bir göç dalgasına karşı alınacak önlemler tartışılmıştır. Zirve'nin ortaya çıkardığı en önemli görüş; ortak bir iltica politikası belirlemek olmuştur. Üye ülkeler, kolluk kuvvetlerinin görev alanlarını revize edip, ulusal sınırlardan AB sınırlarına genişletilmiştir. Böylece sınırları denetleyecek ortak bir “Sınır Polisi Güvenlik Sistemi” olması görüşülmüştür. Fakat ulusal egemenlik anlayışına uygun olmadığı gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Bunun yerine vize bilgilerinin istihbarat birimlerince ortak görülebileceği bir platform oluşturulmasına karar verilmiştir. Buna ek olarak, 2002 yılı baz alınarak en çok sığınmacı üreten Türkiye'nin de içinde olduğu ülkelere ekonomik yaptırımlar uygulanması tartışılmıştır. Zirve'nin üzerinden 17 yıl geçmesi ve günümüzde Türkiye'nin en çok sığınmacı alan ülke konuma geçmiş olması bu durumun değiştiğini açıkça göstermektedir. Tasarı oy çoğunluğu ile reddedilerek yerine “kendilerinden kaynaklanan sığınmacı sayısını azaltmaları karşılığında ekonomik teşvik verilmesi” şeklinde kabul edilmiştir. Bu karar ile olası göçü engellemek için “gerekirse insan haklarını kısıtlamaları konusunda yoksul ülkelere ekonomik destek verilmesi” olarak onaylanmıştır (Danış, 2004). Türkiye'nin tarihsel sürecin getirdiği koşullarının değişkenliği ile savunma konsepti de değiştirilmiştir. İlk olarak yapılan iç tehdit değerlendirmesi sonucunda tehdit kaynağının Suriye – İran – Irak bölgesi olduğu saptanmıştır (Bilgin, 2005: 187). Türk Dış politikası ve Ulusal Güvenlik konularındaki değişimler, Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nin içeriğine de etkilemiştir. Böylece, 2005 tarihli bu belgedeki “irtica” ve “bölücülük” konuları en önemli iç tehdit olarak yer almakta iken; İran'ın nükleer ve konvansiyonel füze programları dış tehdit sıralamasında en üst sıralarda yer almıştır (Aydıntaşbaş, 2010).

Ulusal Güvenliği ilgilendiren risklerin ve bu risk sıralamasının değişmesinde çeşitli sebepler bulunmaktadır. Bu sebepler ile risk ölçütleri Ulusal boyuttan Uluslararası boyuta geçebilmektedir. Buna yakın tarihten örnek verecek olursak; Arap Baharı sürecinde başlayan iç ayaklanmanın sınır ötesine geçmesi gösterilmektedir. 2011 yılı Suriye iç savaşı dolayısıyla Türkiye'ye doğru başlayan büyük göç dalgası Ulusal Güvenlik Risklerini arttırmıştır. Ayrıca, bu riskler Uluslararası Güvenlik Riskleri boyutuna ulaşmıştır. Toplumsal olduğu kadar terör konusunda da risk doğurmuştur. Bu risk alanının önlenmesi ve sınırlandırılması için Türkiye'nin de aralarında olduğu Uluslararası Kuruluşlar ve Hükümetler çalışmalarına devam etmektedir (BİLGESAM, 2015).

Olası risklere karşı oluşturulabilecek güvenlik önlemleri Uluslararası iş birliği ile uygulanması gerekmektedir. Bunun için “Tampon Bölge” diğer bir deyişle “Güvenli Bölge” Projesi dile getirilmiştir. Projenin gündeme gelmesi ile Türk Hükümeti'nin 2012 tarihindeki açıklaması ile “Uçuşa Yasak Bölge” ile Tampon bölgenin Uluslararası destekle birleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Güvenli Bölge

Sınırları olarak ise Akdeniz'den Irak'a kadar uzanan bir Barış Koridoru olması öngörülmüştür (G20 Zirvesi, 2019).

Türkiye'ye yönelik göç akımını azaltabilmek amacıyla Suriye topraklarında güvenli bölge ve barış koridoru oluşturma politikası Esad rejimi'nin füze sistemleri ve kimyasal silahlarını akit taraflara karşı kullanmasına olanak sağlamaktadır. Bunun nedeni Esad rejiminin Suriye topraklarında başka bir devletin söz hakkı bulunmasını istememesi görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin ve ittifak olduğu devletlerin orta ve uzun menzilli hava savunma füze sistemlerindeki yetersizliklerinin tamamlanması gerekmektedir. Kimyasal silahların kontrolü için yapılan çalışmaların ise daha güç olduğu belirtilmektedir. Kontrol ve önleme çalışmaları için öncelikli olarak istihbarat birimlerinin tespit ettiği kritik bölge veya tesislerin varlığı ile özel kuvvetlerin müdahalesi kimyasal saldırıları engelleyebileceği öngörülmektedir (Sandıklı ve Semih, 2014).

Türkiye sınırından Suriye sınırına kadar uzanan 32 kilometrelik bir güvenli bölge alanı sağlanması hem ulusal güvenliği hem olası terör risklerinin önlenmesi hem de olası Suriye göçünün engellenmesi için köklü bir çözüm olarak görülmektedir (Alptekin, 2019). Ulusal Güvenlik konusunda yapılan küresel savunma harcamaları şu şekildedir:

- 2004 tarihinde 1.359 milyar Dolar olan harcama tutarı, 2013 tarihinde %25'lik artış yaparak 1.702 milyar Dolar'a yükselmiştir.
- 1994-2003 tarihleri ile 2002-2013 tarihleri arasındaki küresel savunma harcamalarının %43 oranında arttığı görülmektedir.
- Fakat 2011-2013 tarihleri arasında 1998 yılından itibaren ilk kez savunma harcamalarında %2'lik bir azalma yaşanmıştır.
- Savunma harcamalarının küresel bazda incelemesi yapıldığında, 2009-2013 tarihlerini kapsayan dönemde *Amerika (780 milyar Dolar)*, *Avrupa (411 milyar Dolar)*, *Asya ve Pasifik (372 milyar Dolar)*, *Orta Doğu (123 milyar Dolar)* ve *Afrika (37,1 milyar Dolar)* dağılım yaptığı görülmektedir.

Genel olarak küresel anlamdaki savunma harcamalarında yıllara göre artış olduğu görülmektedir. Bölgesel anlamda ise bu konu bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Ciddi ölçüde ulusal güvenlik sorunu yaşayan ülkeler Batılı devletlerin savunma harcamaları sistematiğinin tam tersini uygulamaktadır. Bu duruma örnek olarak Türkiye'nin 19,085 milyar Dolar savunma harcaması yapmasına rağmen Kolombiya (13,003 milyar Dolar) ve İspanya (12,765 milyar Dolar)'nın harcama tutarının düşük olması verilmektedir (Sürdürülebilirlik ve Güçlü İhracat İçin Strateji Raporu, 2015).

Tartışma ve Bulgular

İçduygu (2004)'a göre; 2001 yılı itibariyle göç yönetimi kapsamındaki gelişmeler tamamen "Avrupalılaşıma karakteri" taşımaktadır. Türkiye Göç Yönetimi'nin gelişiminin AB müzakere sürecinin etkilerini taşıdığını dile getirmektedir. Türkiye'nin göç politikası konusunda Tuğsuz ve Yılmaz (2015)'in "Siyasi Partilerin Mülteci Politikaları" adlı çalışma sonucunda ise Türkiye'deki bazı siyasi parti liderlerini göç ve mülteciler konusundaki bürokratik tutumları ve söylemleri konusunda önemli olduğunu, bunun sebebi olarak mikro alanlardaki ilişkileri ciddi anlamda şekillendirdiğini ve iç siyasette kullanılmasının olası olumsuz sonuçlar doğurabileceğini gerekçe olarak göstermektedir.

Adıgüzel (2016)'in "Göçmenlerin Kültürel Entegrasyonu" başlıklı makalesinde tarihsel süreç içerisinde çeşitli ülkelerin uyum politikaları ile entegrasyon ve asimilasyon kavramları arasındaki ilişkisini incelemiştir. Türkiye'de bulunan Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere yönelik asimilasyon amaçlı politikalar yerine, sosyal uyum ve entegrasyon çalışmalarından oluşması gerektiğini dile getirmiştir. I.Uluslararası Ortadoğu Kongresi'nin 4.maddesi, Ortadoğu Bölgesi'ndeki problemlerin kalıcı ve hızlı çözümünün sağlanması için en gerçek yolun bölgenin yerel kültürel ve insani kaynaklarının harekete geçirilmesi ile sağlanabileceğini öne sürmektedir.

Karasu (2018)'nin “Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacıların Kentlerde Neden Oldukları Güvenlik Riskleri” çalışmasında. Suriye’deki kaos ortamının yerini barış düzeni almadığı sürece Türkiye sınırında da terörün ve kaosun sona ermeyeceği dile getirilmiştir. WASHINGTON merkezli The New York Times gazetesinin “Behind the Sudden Death of a \$1 Billion Secret C.I.A. War in Syria” başlıklı haberine göre; C.I.A tarihindeki en pahalı gizli operasyonunun Suriye için yapıldığı iddia edilmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Pompeo’nun, Başkan Donald Trump’a Suriye’deki hükümet karşıtı isyancılarını silahlandırmak ve eğitmek için hazırlanan dört yıllık planın durdurulmasını önermiştir. Kongre’de bazı muhalif grupların görüşleri de destekleyici olmuştur. Bu görüşün temelini 1 milyar dolardan fazla maddi desteğin hibe edilmesinin ve CIA kaynaklarının El Kaide’ye gitmesinden kaynaklandığını dile getirmişlerdir. Bu durum, ABD hükümeti arasındaki kesin fikir ayrılığını ve Suriye güvenlik meselesinin iç işlerini nasıl etkilediğini göstermektedir (The new york times, 2017).

Al-Monitor gazetesinin 3 Temmuz 2019 tarihli “Israel’s Mossad chief spearheads campaign against Iran in Syria” adlı haberine göre; 25 Haziran 2019’da Kudüs’te gerçekleştirilen üçlü zirve toplantısının Suriye ulusal güvenlik konusuna yönelik hazırlandığı belirtilmiştir. ABD, Rus ve İsrail güvenlik danışmanlarının devam eden saldırılara ilişkin tepkilerinin ise farklı olduğunu yazmıştır. Rus yetkililerinin saldırılara karşı kınama mesajı haricinde gerçekte karşı çıkmadıklarını; bu durumun ortak güvenlik iş birliğinin başarısızlığa sebep olacağını öngörmektedir. Ayrıca İran’ın Suriye’deki yönünü T-4 askeri hava üssünün bölgesine çevirmiş olması, sınırdan 80 kilometreden (yaklaşık 50 mil) daha uzaktaki hedefleri de vurmasının Suriye kaos’unun devam edeceğine işaret etmiştir (Al-Monitor, 2019).

Zabcı (2004)’nın “Yeni Savaşların Gizli Yüzü: Özel Askeri Şirketler” çalışmasında, uluslararası hukuk içerisinde özel askeri şirketlerin varlığı ile alakalı hiçbir düzenleme yer almamaktadır. Bu durum “hukuki boşluk” olduğunu göstermektedir. Genel olarak özel askeri şirketlerin iç karışıklık içinde veya çöküş yaşamakta olan devletlerde yasal çerçevenin yetersiz olmasından dolayı faaliyet gösterdikleri belirtilmiştir. Sürdürülebilirlik ve Güçlü İhracat İçin Strateji Raporu (2015)’e göre; savunma ve güvenlik sektörünün uluslararası alandaki uygulamalarının kısıtlanma sebepleri olarak; uluslararası rejimlerin farklılığı, Türkiye’nin ittifak olduğu ülkeler ile üçüncü taraflar üzerindeki ambargoları ve stratejik ortaklarımıza yönelik politikaların durumunun doğrudan etkileri olduğunu belirtmektedir.

UNDP Mukim Temsilci Yardımcısı Sukhrob Khojimatov’un (2019) “Suriye Krizine Yanıt Olarak Türkiye’de Dayanıklılık Projesi (TDP)” konusunda yapmış olduğu röportajda, ülkelerin toplam nüfusundan yüzde 20’si olmak üzere mülteciyi barındıran şehirlerin belediyelerinin yıllık olarak ek 215 milyon dolar tutara ihtiyaçları olduğunu belirtmiştir. Bu durum artan göçmen sayısı ile hizmet bedelinin de arttığını göstermektedir. Sağiroğlu’nun “Türkiye’de Merkezi Göç Yönetimi” başlıklı çalışmasında, mevzuatın göç yönetimine ilişkin hükümlerinde geçmişe göre iyileşme olduğunu söylemektedir. Erdoğan (2016)’ın “Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler ile Birlikte Yaşamının Çerçevesi” çalışmasında Türkiye’nin göç ve güvenlik sorunlarının uyum ve entegrasyonun sağlanması sayesinde Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerindeki ülkeler ile ekonomik ve kültürel ilişkilerini kuvvetlendireceğini belirtmiştir. Olası büyük çaplı bir kitlesel göçün ise birçok alanda farklı seviyelerde güvenlik sorunlarına sebebiyet vereceğini öngörerek, açık kapı politikası sonucu sınır kontrolünün yapılamamasının tehlikelerini dile getirmiştir.

Taşkın (2018)’in “Sığınmacılar ve Geçici Koruma Altındaki Engelli Suriyeliler ile Engelli Iraklılar: Türkiye’de Sağlık ve Rehabilitasyon Hizmetlerine Erişimlerdeki Sorunları ve Çözüm Önerileri” adlı tez çalışmasının saha araştırmaları sonucunda geçici koruma ve sığınmacı nüfusun içindeki en zayıf kesimin “Engelli” bireyler olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu bireylerin kaçak yollardan gelme süreçleri daha sancılı olup, insan kaçakçılığı ve diğer adli suçlar örgütlerinin hedefi haline geldiğini öngörmektedir. Özkoçak ve Alkaya (2017)’in görüşüne göre; tarih boyunca nüfus ve popülasyon arasındaki morfolojik ve biyolojik ilişkilerin incelenmesi kültürel ilişkilerin incelenmesi ve araştırılması kadar değerli olmaktadır. Bunun için yüz ölçümleri Adli ve Fiziki Antropoloji’nin çalışma

alanının kültürel unsurlar ile ilişkisinin kurulması önemlidir. Bu sayede hem bireysel suçlar hem örgütsel suçların günümüz teknolojisi ile kimlik tespitinin yapılmasının ve müdahale edilmesinin daha hızlı elde edileceğini öne sürülmektedir. Ayrıca her insanın “vücut şekli, boyutu, deri rengi, göz rengi” gibi özelliklerin farklı karakterde olduğunu dile getirmiştir. Bu durum biyolojik olarak her insanı birbirinden ayırıcı özellikler olduğunu da göstermektedir. Örnek olarak günümüz teknolojileri olan dijital materyaller, telefonlar ve CCVT’lerin bu kişisel özellikleri tanımda kolayca kullanıldığını belirtmiştir. Toplumsal düzen içerisinde en yaygın kullanılan yüz biyometrik özelliği nüfus cüzdanı/yabancı kimlik kartı gibi belgelerin elektronik olarak karşılaştırmasını yaparak kimlik tanıma problemlerine çözüm olacaktır.

(Akin, Özkoçak & Gültekin, 2017)’in “Somatoskopi ve Antropometri Tekniklerinin Adli Bilimler İçin Önemi” araştırmasına göre; olağanüstü haller ve savaşlar gibi kitlesel mortalite durumunda kimliklendirme yapılması için Adli Antropoloji en önemli alan olmaktadır. Somatoskopi ve Antropometri tekniklerinin kolluk kuvvetleri iş birliği ile kullanılması şüpheli ölümlerde, olağanüstü durum ve savaşlarda, kazalarda veya kaçakçılıkla mücadele çalışmalarında suçun aydınlatılması açısından önemli olacağı belirtilmiştir. Kleinberg (2008) bu konuya örnek nitelikte yaptığı “Adli görüntü karşılaştırmasında kanıtlayıcı bir araç olarak yüz antropometrisi” adlı çalışmasında 2007 tarihinde Ulusal Veri Tabanlı Adli Kimliklendirme pilot uygulamasının farklı bölgelerdeki polis departmanlarının ortak çalışmasıyla yapıldığını belirtmiştir. Benzer uygulamayı İngiltere hükümeti de uygulamış, emniyet ve istihbarat birliklerinin görüntü ve kimlik belirleme unsurlarını içeren bir sistem oluşturmak istendiğini dile getirmiştir. Polis Ulusal Bilgisayar (PNC), sınır ötesini aşan bir çalışma alanı olarak genişlemiştir. Bu tür uygulamaların Türkiye’nin de içinde olduğu Uluslararası iş birliğinde oluşturulacak güvenlik ağı ile hayata geçirilmesi gerekmektedir.

(Taşkın, Koç & Özkoçak, 2019)’un “Adli Bilimler Perspektifinden 2024 Dünya İnsani Programlarının Antropolojik Açıdan Değerlendirilmesi” çalışmasında *PKK, FETÖ, DEAŞ, PYD/ YPG, El-Kaide, Boko Haram ve El-Şebab başta olmak üzere*, özellikle İslam ülkelerinde faaliyet gösteren terörizmin ulusal sınırların rotasındaki kontrollerin öneminin etkilerinden bahsedilmiştir. Adli bilimler çalışmalarının olası göç ve güvenlik ilişkisinin özel plan ve program dâhilinde hareket edilmesi ile Adli, Sosyolojik, Psikolojik ve Sağlık alanlarındaki problemlerin de ortadan kaldıracağı belirtilmiştir.

T.C Kamu Denetçiliği Kurumu Suriyeliler Özel Raporu (2018), kitlesel göçlerin doğru veri kayıt sistemi oluşturulmasının imkansızlaştırıldığı bildirilmiştir. 2011 yılı itibari ile başlayan kitlesel Suriye göçü ile birlikte bu konu doğruluğunu kanıtlamıştır. Özellikle 2014-2015 tarihleri arasında sınır geçişlerin yoğun olması beraberinde göçmen kayıtlarındaki karışıklık dönemi olmasına da sebep olmuştur. Bu konuda en önemli sorun biyometrik kayıt sürecinde kişi parmak izi ve biyometrik fotoğraf harici bilgilerin sözlü beyanlara dayanarak oluşturulmasıdır. Yazılı kanıtların olmayışı sözlü beyanların doğruluğunu tartışma konusu yapmaktadır. İlâveten, sözlü beyanda bulunan göçmenlerin kendi ülkeleriyle iletişiminin kesilmiş olması veri kontrolü açısından zorlaştırıcı bir durum oluşturmuştur. Ulusal sınırlar içerisinde giriş yapan kişi ve grupların kesin bilgilerinin olmaması güvenlik açısından tehdit olarak görülmektedir. Bu durum ülkenin güvenlik açığını terör ve organize suç örgütlerinin kullanmasına sebebiyet vermektedir. Konuya örnek olarak ulusal güvenliğe tehdit oluşturabilecek örgüt üyelerinin veya terörist gruplarının gerçek kimliklerini saklayabilmek niyetiyle kendilerini kaçak yolla gelen Suriyeli bir sığınmacı olarak göstererek giriş yapmaları riski çok ciddi olmaktadır. Bunu önlemek için başta T.C GİGM ile Emniyet güçlerinin sınır geçiş bölgelerindeki biyometrik kayıt alanındaki adli çalışmalara ağırlık vermesi önemle arz edilmektedir.

Sonuç

Bir milleti barış içinde entegre eden şey nedir? Din mi, dil mi, kültür mü... Yüzyıllar boyunca bu sorunun cevabı aranmıştır. Oysa ki cevap çok açıktır: Güvenlik. Tarih öncesi topluluklar güvenliği sağlamak için ilkel yöntemler geliştirerek basit bir savunma mekanizması oluşturmuşlardır. Bu ilkel

yöntemler sapan, mızrak, ok-yay, kalkan ile başlayıp ateşli silahlara geçerek kitle imha düzenine geçilmiştir. Güvenlik sağlayıcı olarak oluşturdukları küçük gruplar ise topluluktaki en hassas ve en dikkatli koruculardan seçilmiştir.

19.yüzyılda ise güvenlik stratejileri bu yöntemleri her yönden ciddi bir şekilde değiştirmiştir. Başta güvenlik ihtiyaçları, güvenlik yöntemleri, kanun ve yasalar, ulusal ordu ve düşünce sistemleri değişikçe küresel anlamda güvenlik stratejileri de gelişmektedir. Bu amaçla oluşturulan istihbarat birimleri ilkel topluluklarda ki korucuların seçilme kriteri ile benzerdir. Kısacası, ortak temel ilke mental olarak bu göreve hazır oluşt. İlâveten, modern teknoloji, bilimsel ve akademik ilerlemeler güvenlik alanını özel ve güvenli seçme yöntemi ile sağlamaya başlamıştır. Ancak, doğal afetler ve sağlık alanındaki güvenlik çalışmalarının büyük ilerleme kaydetmesine rağmen toprak ve can güvenliği konusunda ilerleme yerine gerileme olmuştur. Bu durumun örnekleri tarihin sayfalarında yer almaktadır.

İnsanlığın en önemli temel ihtiyacı olan güvenliğin hala sağlanamamış olması tüm insanlığı ilgilendiren büyük bir problemdir. Bunun temel sebebi ise, ülkelerin değişmeyen Emperyalist anlayışdır. Emperyalist anlayış ile başka bir ulusun sömürgeleştirilmesi savaşları devam ettirmektedir. Bu durumun örnekleri Irak, Afganistan, Libya, Suriye, Sudan, Yemen ve Filistin ülkelerinde yaşanmıştır. Fakat; burada eklenmelidir ki Emperyalizm artık sadece top ve tüfek ile değil, siyasi, ekonomik, kültürel saldırı ile de yapılmaktadır.

Bu durumlar, devletlerin özellikle de büyük güçlerin, ulusal güvenlik stratejilerinin oluşturulmasında büyük bir etken olmuştur. Ulusal güvenlik stratejilerinin oluşturulmasında kullanılan temel güvenlik parametreleri için belirlenen belgeleri bazı ülkeler şeffaf olarak yayınlarken bazı ülkeler güvenlik açısından kapalı tutmaktadır. Bu duruma örnek olarak İngiltere 2010 yılında, Fransa 2013 yılında, Rusya 2009, Çin 2013 yeni bir ulusal güvenlik strateji belgesi hazırlamıştır. Bu belgeler güvenlik doktrininin barış hedefli olarak nasıl sağlanacağı konusunda görüşlerini belirtmektedir. Böylece, ülkelerin orta ve uzun vadeli hedefleri için belirledikleri tedbirlerin güvenlik boyutu açıklanmaktadır. Küresel bağlamda yapılan bu çalışmalara Türkiye'nin ulusal güvenlik doktrini de kurumsallaşmış bir şekilde devamı sağlanmalıdır. Türkiye'nin iç ve dış tehditlerinin kaynağı, niceliği maddi zararları ve sorunların çözümü için geliştirilecek on ve yirmi yıllık planlamaların yapılması gerekmektedir. Özellikle 2023 yılının Türkiye için bilinen önemi doğrultusunda yapacağı planlar ve yapılanmalar kritik önem taşıyacaktır.

Günümüzde böyle bir belgenin Türkiye için acil bir gereksinim olmadığını düşünen kitlelerin olması mümkündür. Bu görüş, miyop bir bakış açısı ve durağanlık göstergesi olmaktadır. Reel ve tarafsız bir pencereden bakıldığı zaman bu konunun hem geçmişten gelen hem şu an yaşanan hem de olması muhtemel problemler için tek ve kalıcı çözümün bu olduğu görülecektir. Fakat, bu doktrinin en kritik olan kısmı stratejilerin talebe göre mi, yoksa gerekli olana göre mi hazırlanması olmaktadır. Örnek verecek olur isek; 1914 I. Dünya Savaşı döneminde ki güvenlik ihtiyacı ile günümüzde devam eden Suriye iç savaşının güvenlik ihtiyacı Türkiye'nin ulusal güvenlik stratejisinde bu koşullara göre değiştirilmekte ve düzenlenmektedir.

Suriye Rejim Başkanı Beşşar Hafız el-Esad'ın 2011 yılında Suriye'yi savaş bölgesi haline getirip, milyonlarca sivil halkın; katledilmesine kitlelerce zorunlu göç yapılmasına da sebebiyet vermiştir. Bu kitlesel göçün en yoğunu Türkiye'ye yapılmıştır. Cenevre Sözleşmesi gereğince Açık Kapı politikasının ve Geri Göndermeme İlkesinin uygulanması şu an yaklaşık olarak 4000 Suriyeli sığınmacının Türkiye'ye yerleşmesini sağlamıştır. Ayrıca Türk Mevzuatı ile geliştirilen YUKK ile Suriyeli sığınmacılar Geçici Koruma statüsüne alınmıştır. Bu statü ile her alanda hizmet almakta ve toplumsal uyum ve entegrasyona hazırlanmaya başlamışlardır. Avrupa Birliği tarafından finanse edilen hizmetler hala devam etmektedir. Ancak; Türkiye'nin Suriye politikası konusunda ülke içinde farklı görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bir kesim bu politikayı doğru bulurken; bir kesim geri gönderilmelerini sürekli olarak dile getirmektedirler. Bu görüşlerinde etkisi ile geri dönüşlerin güvenli bir şekilde

sağlanması için Suriye’de Güvenli Bölge oluşturulmaya başlanılmıştır. Ancak; Güvenli Bölge konusunda uluslararası aktörler henüz ortak bir noktada uzlaşamamıştır.

Olası göç ve etkilerinin tüm dünyayı etkileyeceği fikrinde mutabakat sağlanmasına rağmen Türkiye’nin Güvenli Bölge ve Barış Koridoru planı güçlü bir şekilde desteklenmemektedir. 28-29 Haziran 2019 da Japonya’da yapılan G20 Zirvesi raporu bu fikri destekleyici argümanlara sahiptir. Başta Rusya olmak üzere, bazı ülkeler karşı çıkmaktadır. Buna ek olarak, Suriye Demokratik Güçleri (SDG)’nin görüşüne göre, güvenli bölgelerin oluşturulması için "uluslararası garantiler" verilmesi ve “yabancı devletlerin müdahalesi”nin olmaması şartıyla destek verecekleri belirtilmiştir. Ayrıca Suriyeli Kürtlerin temsilcisi olan Aldar Halil ve Rus hükümeti Suriye’deki Türk-Kürt çatışmasını önlemek için Birleşmiş Milletler (BM) himayesinde oluşturulacak uluslararası güçlerin varlığı ile kabul edeceklerini bildirmişlerdir. İlaveten, İtalya hükümeti de herhangi bir ülkeye yapılacak bir çıkartmanın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi onayı olmadan kabul edilmeyeceği vurgulanmıştır.

Sonuç olarak, Ulusal güvenlik ile uluslararası güvenlik birbiri ile bağlantılıdır. Tüm küresel aktörlerin bu anlayışa göre güvenlik stratejilerini belirlemesi gerekmektedir. Suriye savaşının etkilerinin tüm dünyayı her anlamda nasıl etkilediği bu görüşe örnektir. Bu sebeptendir ki, Türkiye’nin izleyeceği stratejilerin tüm ülkeler tarafından desteklenmelidir. Hem olası bir göç dalgası ile gelecek olan finansal ve sosyolojik yükümlülükler hem uluslararası mevzuata ve insan haklarına uygun adil bir yaşam düzeni sağlanması hem de tarihe olan borcumuzun ödenmesi için bu çalışmaların uygulanması ehemmiyetlidir. Türkiye Cumhuriyeti’nin ev sahibi yaptığı misafirlerin anavatanlarına güvenli dönüşlerin sağlanması finansal aktörler olan Birleşmiş Milletlerin ekonomik yükümlülüklerin azalması, sığınmacılara verilen destekleri kötüye kullanan aracı unsurların varlığının sonlanması, ülke içindeki huzursuzluğun azalması, sınır komşuları ile olan gerginliğin önlenmesi ve yeni bir olağanüstü hâl durumunda acil müdahale yapılabilecek mekanizmanın sağlanması açısından güvenli bölgelerin oluşturulması şarttır. Ülkesine geri dönmek isteyen kişilerin belirlenmesi Göç İdaresi Genel Müdürlüğü görev olarak üstlenmeli ve bu güvenli bölgede yaşamlarını idame ettirebilmeleri için Birleşmiş Milletler himayesinde istihdam olanakları, sağlık hizmetleri, barınma ve gıda desteği en önemlisi ise güvenlik güçlerinin konuşlandırılması sağlanmalıdır. Türkiye’nin güvenli bölgenin inşası için önerdiği TOKİ projesi yetersizdir. Yeterli ve kalıcı bir istihdamın sağlanması için BM himayesindeki tüm aktörlerin iş birliği ile ortak bir plan çıkarılması ve anlaşmayı zaman içinde feshetmeden devam ettirmesi ile olacaktır. Türkiye’nin istihbarat birimlerinin ülke içinde olduğu gibi ülke dışında da etkinliğinin arttırılması, özellikle sınır ve sınır ötesi güvenliğin sağlanması için MİT’e destek olacak emniyet güçleri, istihbarat birimleri ve Türk silahlı kuvvetlerinin sayısının yükseltilmesi gerekmektedir. Açık kapı politikası uygulamasının sınırdan yanlış kimlik beyanıyla giriş çıkış yapan kişilerin, suç örgütlerinin ve kaçakçılık faaliyetlerinin önlenmesi için elzemdir. Hali hazırda sınır geçişinin kapanması bu durumun değiştiğini göstermemektedir. Kolluk Kuvvetleri’nin Adli Bilim uzmanlarının geliştirdiği yüz ve parmak tanıma ile kimliklendirme veri tabanı yöntemleri faydalı olacaktır. Bu kullanım ulusal güvenlik için kullanılabileceği gibi ulusal güvenliği tehdit edici unsurlar tarafından da kullanılabilir düzeydedir. Türkiye’nin içişlerindeki koordinasyonunun sağlanması için tüm kurum ve kuruluşların, sivil toplum örgütlerinin, siyasi partilerin ve vatandaşların ortak güvenlik görüşü ile işbirliğinde “stratejik öngörü grupları” veya “stratejik göç ve güvenlik mühendisliği” bölümü oluşturulmalıdır. İçişlerinde yapılan iş birliği, dışişlerinde planlanan stratejilerin başarılı olması için şart olacaktır. Stratejik öngörü gruplarının ve kolluk kuvvetlerinin çalışmalarının “demokratik kontrol” mekanizması ile yapılması ulusal güvenliğin ve toplumsal düzenin sağlanması için önemlidir. Ayrıca özel askeri şirketlerin denetimlerinin yapılması için istekli olmayan BM başta olmak bazı ülke ve uluslararası kuruluşlar özel askeri şirketleri “hayalet ordu” olarak kullanmaktan vazgeçmelidirler.

Türkiye’nin göç ve güvenlik stratejilerinin oluşturulmasında hem ulusal hem de uluslararası kurum ve kuruluşların, halkın ortak iradesi doğrultusunda bir proje oluşturulmalıdır. Bu proje “Türkiye’nin gelecek vizyonu” başlığı altında toplanmalıdır. Türk Dış Politikası ve Dünyadaki güncel

gelişmelere paralel olarak her alanda hazırlanmalıdır. Proje geliştirme sürecinde ilgili alanda yeterliliğe sahip uzmanlar, hukukçular, bilişimciler, bilim insanları, politik karar alıcılar ve halkın görüşlerini temsil eden bir çalışma ekibi ile çalışılmalıdır. Proje yürütme süreci tek bir kurum veya şirketin tekeline verilmeksizin sorumluluğu olan çalışmaları şeffaf ve dürüst bir şekilde kullanabilecek yürütücülere verilmelidir. Büyük bir ağ mekanizması oluşturulması ile projenin alanlarına göre görevlendirilmesi ve yürütülmesi hem kontrol edilmesi hem de suiistimal edilmemesi açısından faydalı olacaktır. Çünkü, Türkiye bir “Göç Laboratuvarı” değildir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Y. (2016). “Göçmenlerin Kültürel Entegrasyonu”. *Wald Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı*, <http://www.wald.org.tr/Uploads/Pages/Module/RD9IV46JRO0W156468B241CYFUOVDE.pdf>
- Akın, Galip, Özkoçak, Vahdet ve Gültekin, Timur (2017). Somatoskopi ve Antropometri Tekniklerinin Adli Bilimler İçin Önemi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.703-714
- Al – Monitor (2019). “Israel’s Mossad chief spearheads campaign against Iran in Syria”. <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/07/israel-iran-united-states-syria-yossi-cohen-donald-trump.html>
- Al-Monitor (2019). “Escalation in Idlib may force Turkey to review its position <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/07/turkey-syria-russia-idlib-forces-ankara-to-review-position.html>
- Alptekin, H. (2019). “Suriye’de Oluşturulacak Güvenli Bölgede Taraflar ve Tutumlar”. *SETA Analiz, Sayı 278*, 7-20. <https://www.setav.org/analiz-suriyede-olusturulacak-guvenli-bolgede-taraflar-ve-tutumlar/>
- Avrupa Birliği Sempozyumu Özet Raporu (2018). http://www.tasam.org/tr-TR/Etkinlik/14975/avrupa_birligi_sempozyumu
- Aydın, M., Akgül S., Çelikkpala M., Özel S., Dizdaroğlu C., Kösen M.G., (2019). “Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması”, *Türkiye Çalışmaları Merkezi – Kadir Has Üniversitesi, İstanbul*. <https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/TDP-2019.pdf>
- Aydıntaşbaş, A. (28 Haziran 2010). Kırmızı Kitap’ta Köklü Değişim. *Milliyet*. <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/asli-aydintasbas/kirmizi-kitap-ta-koklu-degisim-1256142>
- BİLGESAM (2015), Irak ve Suriye’deki Gelişmelerin Türkiye’ye Etkileri, *Bilgesam Yayınları Rapor No: 65*, İstanbul <http://www.bilgesam.org/incele/2084/-irak-ve-suriye-deki-gelismelerin-turkiye-ye-etkileri>
- Bilgin, P. (2005). “Turkey’s changing security discourses: The challenge of globalisation”. *European Journal of Political Research* 44: 175–201. <http://pbilgin.bilkent.edu.tr/Bilgin-EJPR2005.pdf>
- Çakır, S. (2011). “Türkiye’de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23), S.209-222. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/117899>
- Danış, D. A. (2004). “Yeni Göç Hareketleri ve Türkiye”. *Birikim Dergisi*, (184-185), 216-224. <https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/10202856/yenigochhareketleri.pdf?respons>

e-content-
 disposition=inline%3B%20filename%3DYeni_Goc_Hareketleri_ve_Turkiye.pdf&X-Amz-
 Algorithm=AWS4-HMAC-SHA256&X-Amz-
 Credential=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A%2F20190701%2Fus-east-
 1%2Fs3%2Faws4_request&X-Amz-Date=20190701T174611Z&X-Amz-Expires=3600&X-
 Amz-SignedHeaders=host&X-Amz-
 Signature=50ccf498ce5f71404ceaf1fe5e32849176dc554bc05fd3e2f2ebf1da5a5a1dbb

Erdoğan, M. Murat. (2016) Türkiye’deki Suriyeliler Ve Yerel Yönetimler. *Tbb İller Ve Belediyeler Dergisi Sayı 813*, Ocak. File:///C:/Users/Dell/ Contacts/Downloads/Belediyelerimiz-Siginmacilarin-Yaninda.Pdf

GAV (2019). 20 Haziran Dünya Mülteciler Günü https://www.gocvakfi.org/2019/06/22/20-haziran-dunya-multeciler-gunu/http://www.tasam.org/tr-TR/Etkinlik/566/guvenlik_savunma_ve_savunma_sanayi_2023_kongresi

IOM (2018). Türkiye Cumhuriyeti’nde Göç Yönetişimine Genel Bir Bakış. <https://Migrationdataportal.Org/Sites/Default/Files/2019-04/Turkiye%20cumhuriyeti’nde%20goc%20yonetisimine%20genel%20bir%20bakis.Pdf>

İçduygu, A.; Erder, S.; Gençkaya, Ö.F. (2014). “Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere”. *Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi Mirekoç Proje Raporları 1/2014*. İstanbul

Karasu, A.M. (2018). “Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacıların Kentlerde Neden Oldukları Güvenlik Riskleri”. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 36, Sayı 2*, 2018, s. 51-73

Kleinberg, Krista F. (2008). “Facial anthropometry as an evidential tool in forensic image comparison”. PhD thesis,

Leatherby, L. (2019). More Refugees Are Seeking Shelter. The U.S. Is Taking Fewer. <https://www.bloomberg.com/graphics/2019-venezuela-migration-refugees-record-displacement/>

Martin, P. (2012). Turkey – EU Migration: The Road Ahead. Perceptions, Summer, V. XVII, N. 2, P. 125-144 <https://sam.gov.tr/turkey-eu-migration-the-road-ahead>

Milli Savunma ve Güvenlik Enstitüsü & TASAM (2015), Sürdürülebilirlik ve Güçlü İhracat İçin Strateji Raporu, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/20601/guvenlik_ve_savunma_reformu

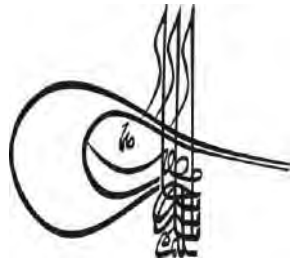
Özdemir, E. (2017). “Suriyeli Mülteciler Krizinin Türkiye’ye Etkileri”. *ANKASAM | Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 1 (3)*, 114-140. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/391843>

Özkoçak, V., Alkaya A., (2017). “Geometrik Morfometride İstatistiksel Yaklaşımlar”. Gazi Kitabevi, Number of prints:1, ISBN:978-605- 344-516- 6, Türkçe (Bilimsel Kitap), (2017); Public. Number: 3527664.

Sandıklı, A., Semin, A. (2014). “Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye”. *BİLGESAM Yayınları*, 193-255.

Sağiroğlu, A.Z.(2016). “Türkiye’de Merkezi Göç Yönetimi”. *Wald Dünya Yerel Yönetim Ve Demokrasi Akademisi Vakfı*, 45-71. <http://www.wald.org.tr/Uploads/Pages/Module/RD9IV46JRO0W156468B241CYFUOVDE.pdf>

- Sağiroğlu, A.Z. (2015). “Türkiye’nin Değişen Göç Karakteri”, *Sosyoloji Divanı Dergisi*, (6), S.9-30.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2002). Sevilla Zirvesi (21-22 Haziran 2002). <http://www.mfa.gov.tr/sevilla-zirvesi-21-22-haziran-2002.tr.mfa>
- Taşkın, D. (2018). “Sığınmacılar ve Geçici Koruma Altındaki Engelli Suriyeliler İle Engelli Iraklılar: Türkiye’de Sağlık Ve Rehabilitasyon Hizmetlerine Erişimlerindeki Sorunları ve Çözüm Önerileri”. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Taşkın, D., Koç, F., Özkoçak, V. (2019). Adli Bilimler Perspektifinden 2024 Dünya İnsani Programlarının Antropolojik Açıdan Değerlendirilmesi. 02-04 May 2019 CUDES 2019 9.International Congress on Current Debates in Social Sciences / KKTC.
- The New York Times (2017). Behind the Sudden Death of a \$1 Billion Secret C.I.A. War in Syria. <https://www.nytimes.com/2017/08/02/world/middleeast/cia-syria-rebel-arm-train-trump.html?register=email&auth=register-email>
- Tuğsuz, N., Yılmaz, A. (2015). “Siyasi Partilerin Mülteci Politikaları”. *SETA Analiz*, Sayı 106, 2-5. <https://docplayer.biz.tr/3859684-Siyasi-partilerin-multeci-politikalari>.
- Türkiye’nin Stratejik Vizyonu 2023 | Stratejik Lokomotif Sektörler Güvenlik, Savunma ve Savunma Sanayii 2023 Kongresi, (2012).
- T.C Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık) (2018). “Türkiye’deki Suriyeliler Özel Raporu”. https://www.ombudsman.gov.tr/suriyeliler/ozel_rapor.pdf
- Uluslararası Ortadoğu Kongresi Hatay Deklarasyonu (2010). http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1343/uluslararasi_ortadogu_kongresi_hatay_deklarasyonu_gecici_baskanlik_aciklamasi
- UN (2018). Global compact for migration / Global Compact For Safe, Orderly And Regular Migration. 13 July 2018, Morocco on 10 and 11 December 2018. https://refugeesmigrants.un.org/sites/default/files/180713_agreed_outcome_global_compact_for_migration.pdf
- UN (2019). No: 192, 2 July 2019, Press Release Regarding UN Special Representative for Children and Armed Conflict Virginia Gamba's Signing of an 'Action Plan' with the So-called 'Syrian Democratic Forces' Dominated by the PKK/PYD/YPG Terrorist Organization, http://www.mfa.gov.tr/no_192_-bm-ozel-temsalcisi-nin-eylem-planı-imzasi-hk.en.mfa
- UNDP (2019). Suriye Krizine Yanıt Olarak Türkiye’de Dayanıklılık Projesi <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/gila-benmayor/undp-turkiye-suriye-krizini-kolombiyada-anlattı-41269110>
- Zabcı, Ç.F. (2004). “Yeni Savaşların Gizli Yüzü: Özel Askeri Şirketler”. *Stratejik Rapor No: 56* <http://www.tasam.org/Files/PDF/savasrapor.pdf>

Turkish Studies CUDES 2019

Volume 14 Issue 5, 2019, p. 241-252

DOI: 10.29228/TurkishStudies.25872

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 10.06.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.08.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (22.07.2019)-Referee 2 (06.08.2019)

This article was checked by iThenticate.

ÇOCUKLARA YÖNELTİLEN CİNSEL SUÇLARIN HUKUKİ BOYUTU

Elif TEKELİ - Elif ÇETLİ***

ÖZ

Çocuk biyolojik ve sosyal açıdan değerlendirilerek cinsel suçların reşit olmayana karşı işlenmesi halinde diğer cinsel suçlar yönünden ayrılarak Türk Ceza Kanun'unda yerini almıştır. Mağdurun çocuk olması sebebi ile cinsel suçların hukuki anlamda boyutu tartışma konusu olmuştur. Reşit olmayanın, suçu işleyen faile karşı koyamaz bir durumda olması, bu hareketin kendisi için tehdit oluşturup oluşturmadığını bilmemesi ve yöneltilen hareketi idrak edip bu fiilin suç olduğunu algılayamaması suçu işleyen cezalandırılmasını zorlaştıran en önemli nedenlerdendir. Çocuğun olayları anlamlandırmasındaki gerilik, sosyal ve ailevi anlamda yakınında olan kişiler tarafından suçun işlenmesi durumlarında olayın suç değil sevgiye dayalı bir davranış olduğunu düşünmesi gibi sebepler ise suçun ortaya çıkmasını ve bu tür suistimallerden kaynaklı çocuğa yöneltilen hareketleri ifa eden fail hakkında cezai soruşturma ve kovuşturmanın başlatılmasına engel olmaktadır. 2002 yılında Dünya Sağlık Örgütü, en az 150 milyon kız ve 73 milyon erkek çocuğun 18 yaşın altında zorla cinsel ilişki ya da fiziksel temas ile karşılaştığına ilişkin bilgi paylaşmıştır. Cinsel istismar suçunda tespit edilen vakaların yarısı tekrarlayıcı nitelikte yaşanan olaylardan ibarettir. Dünyada istismarın yaygınlığı ile ilgili yapılan çalışmalarda mağdurun çoğunluğunun kız çocukları olduğu açıklanmıştır. Çoğu olaylar ensest olgular içerdiğinden suçun ortaya çıkarılması neredeyse imkansızdır. Açığa çıkan cinsel istismar suçlarında verilen cezai yaptırımlara genel olarak bakıldığında; ABD ve İngiltere'de çocuğa yönelik cinsel suçlar için verilen cezaların oldukça ağırdır. Bununla birlikte Türkiye'deki cinsel suçlara ilişkin cezaların ise Avrupa ülkelerine göre daha fazla olduğunu söylemek mümkündür.

* Yüksek Lisans Özel Öğrenci, Hitit Üniversitesi, Adli Bilimler Anabilim Dalı, E-posta: avtekelif@gmail.com

** M.s. , Hitit Üniversitesi, Adli Bilimler Anabilim Dalı, E-posta: elcet41@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Türk Ceza Kanunu, cinsel suç, istismar, reşit olmayanla cinsel ilişki.

LEGAL ASPECTS OF SEXUAL OFFENSES AGAINST CHILDREN

ABSTRACT

In case the sexual offenses are committed against the minor by evaluating the child in terms of biological and social aspects, they are separated in terms of other sexual offenses and took their place in the Turkish Penal Code. As the victim is a child, the legal dimension of sexual crimes has been the subject of discussion. One of the most important reasons that makes it difficult to punish the perpetrator is that he is unable to withstand the perpetrator who is a minor and does not know whether this movement poses a threat to him or not and perceives that the act is a crime. The reasons why the child thinks that the event is a love-based behavior rather than a crime in cases where the crime is committed by people close to it in a social and family sense prevents the initiation of the criminal offense and the initiation of criminal investigation and prosecution of the perpetrator against such child abuse. . In 2002, the World Health Organization published that at least 150 million girls and 73 million boys faced forced sexual intercourse or physical contact under the age of 18. Half of the cases of sexual abuse are repetitive events. Studies on the prevalence of child abuse in the world revealed that the majority of the victims are girls. Because most events involve incest cases, it is almost impossible to uncover the crime. In general, the criminal sanctions given for the sexual abuse crimes exposed; with quite have severe penalties for sexual offenses against children in the United States and Britain of sentences for sexual crimes in Turkey it is possible to say that there is more than European countries.

STRUCTURED ABSTRACT

Sexual offences are committed on women but also on children. Many factors play a role in the formation of sexual offences. According to the social impact of sexual behavior is different meanings are taken. For example, words such as it is impossible to rape a woman without heart are accepted as true in society and this is the basis for the formation of sexual crimes. The fact that children are unprotected and vulnerable increases the likelihood of sexual abuse. In other ways, a child who grows up in a violent environment is known to be more prone to sexual orientation. The child's early acquaintance with sexuality and sexual abuse increases the tendency of sexuality. Family education, school education, is an important factor in the fight against sexual crime. Considering that the victim is a child, the most severe form of legal sanctions is necessary for the conscience of the society. No child can be seen as a sexual object. The psycho-social situation of the person who carried out the attack is not sufficient reason to mitigate the incident. From a psychological perspective, the effects of the victim child will cause severe trauma in the future life is inevitable. Taking the

expression of the victim in a healthy environment is an important factor to reduce the traumatic effects of the event.

A growing number of paedophilia cases are turning the issue of sexual abuse into a universal criminal nature in every sense. For this reason, sexual abuse crimes should be examined in the field of Comparative Law. In addition to aggravating criminal sanctions, it is imperative to gain social awareness. For this purpose, families and children should be educated by organizing various seminars and courses. Efforts to reduce violence will ensure that psychosocial supports see reductions in the rate of sexual crime. The International handling of legal arrangements for sexual abuse offences makes it easier to address the legal deficiencies deemed necessary.

We see that today's sexual abuse offences are prevented from being exposed and the legal process about the perpetrator has not been initiated, and most perpetrators continue to commit the crime of sexual abuse against the child multiple times for these reasons.

The perpetrator who commits the crime of sexual abuse is sentenced to between eight years and fifteen years in prison. If sexual abuse remains in the groping phase, the legislator is sentenced to three years to eight years in prison. Turkish Penal Code 103. Fifteen to eighteen age group of victims mentioned in the article of cheating, algebra, such as threats against the will to make physical contact without seeking a state of mutilation punishes the acts performed by means of. The crime of sexual harassment is part 105 of the Turkish Penal Code. When the substance is examined, the age of the victim punishes the actions performed with the attitudes and attitudes that are referred to as verbal abuse and verbal abuse without any physical contact. 104 Of The Turkish Penal Code. In the case of sexual intercourse with minors, which is named after the legislator article in the article, children in the age range between fifteen and eighteen years of age, and if the child has sexual intercourse with the consent of the child, the crime of sexual intercourse occurs. Sexual offences committed against children is a problem that is quite common across the world. We think that the problem can be overcome if legal reforms are made as well as the social and moral dimension of sexual crimes should not be ignored. Children's shame, fear, guilt for reasons such as the uncovering of acts that constitute crimes that remain hidden, but children and families will be able to raise awareness. The fact that the incestuous relationship is considered a crime and is included in the law, etc. legal protection of the child should be provided more broadly by making arrangements on such issues. In addition to the crime subject to which the child has already been victimized during the investigation and prosecution phase, it is essential for the execution of this process by expert persons in order to prevent the child from being harmed in the necessary criminal proceedings due to the execution of the act during the illumination of the crime.

Keywords: Child, Turkish Penal Code, sexual crime.

Giriş

Adli Bilimler alanı disiplinlerarası bir alandır. Bu alan adli mercilerin yaptıkları soruşturmalar sırasında elde edilen delilleri inceleyerek, suçlunun açığa çıkarılması ile ilgilenmektedir. Adaletin

yerine getirilmesi için faydanılan tüm bilim dalları ile ilişki içerisinde (Özdemir ve Özkoçak, 2017). Bu bilim dalı içerisinde terör suçları, insan kaçakçılığı, çocuk istismarı, uyuşturucu gibi suçların önlenmesi ve olayların çözülmesi için teknolojik gelişmeler uygulanmaktadır. Teknolojik gelişmeler içerisinde biyometrik verilerin kullanımı son zamanlarda artış göstermiştir (Çetli ve Özkoçak, 2018). Özellikle çocuk istismarı olaylarında adli görüntü kayıtları önemli olmaktadır. Adli görüntü kayıtları içerisinde yüzden kimliklendirme çalışmaları olayın çözümüne ışık tutmaktadır. Adli Bilimler alanının ilişkili olduğu Adli Antropoloji alanında yüzden kimliklendirme çalışmaları büyük bir yere sahiptir (Özkoçak, 2018).

Çocuk istismarı, uzun yıllardır süregelen tespit edilen orandan daha fazla sayıda yaşanan, çoğu kez cinsel suç faillerinin gün ışığına çıkmadığı büyük toplumsal bir sorundur. “Cinsel istismar, çocuğun yetişkinler tarafından cinsel açıklıklarının tatmini için kullanılması; cinsel meta olarak kullanılmasıdır. Çocuğun cinsel istismarı çok yönlü boyutları olan, mağdurlar üzerinde dönemsel yıkıcı etkilere sahip önemli bir problemidir” (Dönmez ve ark., 2014). Cinsel taciz çocukların geleceklerini etkileyecek, onların hayat boyunca bırakamadan taşıyacakları büyük bir yükür. Çocuğun zihinsel ve bedensel gelişimini tamamlamadan yaşadığı cinsel saldırı ileride yaşamlarına dokunacağı herkesin üzerinde dolaylı da olsa bir etki bırakacaktır. Cinsel suçlar, failin çocuk üzerinde şehvi duygularını tatmin amacı ile bedensel müdahalesinden ibaret gözüke de ifa edilen fiil aslında çocuğa ve onun tüm sosyal ve ailevi çevresine de psikolojik bakımdan sirayet edecektir. Yapılan araştırmalar göstermektedir. Cinsel istismara uğrayan çocuklarda duygusal davranışsal gelişimleri etkilenmektedir. Ruhsal hastalıklar ile karşı karşıya kalmakta hatta istismarın genetik olarak aktarılma riski de oluşmaktadır (Aktepe, 2009).

Çocuk istismarı; fiziksel, duygusal ve cinsel olmak üzere üç kategoride incelenmektedir. Fiziksel istismar; bir erişkin tarafından 18 yaşından küçük bir çocuğa uygulanan ve çocukların beden ve ruhen sağlığını zarara uğratacak hasarlara sebep olmaktadır. İstismarın bir çeşidi olarak karşımıza çıkan duygusal istismar; çocuk ve gençlerin, psikolojik gelişiminin duraklamasına neden olacak sözel istismarı veya aşırı emirleri kapsayan, gereksinim duydukları ilgi, sevgi ve bakımdan mahrum bırakılarak, çocuğun kimliğini zedeleyen ve bozuk davranışları ortaya çıkaran tavırları içerir.

Duygusal istismar çocuğun çevresindeki yetişkinler tarafından gerçekleştirilen, çocuğun kişiliğini zedeleyici, duygusal gelişimini engelleyici eylemler ya da eylemsizlikler olarak tanımlanır. Ayrıca bu istismar türleri birbiri ile iç içe olarak ilerlemektedir (Kartal, 2016)

Duygusal istismar veya psikolojik örselenme diğer tüm istismar biçimlerini şemsiye gibi altında toplar. Tek başına var olduğu gibi fiziksel ve cinsel istismarın hasarı ortadan kalktığına bile duygusal istismar devam edebilir. Duygusal istismar çocukta kalıcı kişilik bozukluklarına neden olabilir. İstismar sonlansa bile bunun etkilerinin uzun yıllar devam etmesi mümkündür. Cinsel istismar ise bir erişkinin cinsel gereksinim ve isteklerini karşılamak için çocukları araç olarak kullanmasıdır. (Green, 1996). Cinsel istismarın mutlaka şiddet içermesi gerekmez, çocuğun rızasının olup olmadığına bakılmaz Cinsel istismara mağruz kalmış bir kişi, fiziksel şiddete, fiziksel şiddete uğramış bir çocuk aynı zamanda duygusal istismara fiziksel şiddete uğramaktadır. Yani aslında hiçbir istismar türü tek başına gerçekleşmemektedir "(Tıraşçı ve Gören, 2007).

Çocuk istismarı, karmaşık nedenleri ve trajik sonuçları olan tıbbi, hukuki, gelişimsel ve psiko-sosyal kapsamlı ciddi bir sorundur (Kara ve ark., 2004). Cinsel istismar, bir erişkinin cinsel gereksinim ve isteklerini karşılamak için çocukları araç olarak kullanmasıdır (Taner ve Gökler, 2004).

Diğer yünden çocuğun gelişimi küçük yaşta başlamaktadır. Çocukların en çok etkilendiği yaş aralığı ise 4-8 yaş aralığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yaş aralığı aile dışında eğitimin alınacağı anaokulu eğitimi kapsamaktadır. Aynı zamanda bu yaş aralığında görülen bir cinsel istismar olgusunun çocuğun ileriki yaşlarını olumsuz etkilemektedir (Mantar ve Özkoçak, 2019). Cinsel istismara mağruz kalan çocuklar için danışmanlık tedbirleri uygulanmaktadır. Danışmanlık tedbiri

bireysel ve çevresel olumsuz durumlara mağruz kalmış ve risk faktörü içeren çocuklara uygulanan koruyucu ve önleyici tedbirlerdir. Cinsel istismara uğramış bir çocuğun sonraki süreçlerde psikolojisinin olumsuz etkilenmesi düşünüldüğünde cinsel istismar suçunun bu sefer bireyin kendisinin işlemesi olasılığı unutulmamalıdır. Bu durumda danışmanlık tedbirleri önemli olmaktadır. Danışmanlık tedbirinin asıl amacı psikolojik ve sosyal yönü olan suç oranındaki azalmalara yönelmektir (Bolat ve Özkoçak, 2019).

Bu çalışmanın amacı çocuğa karşı yönetilen cinsel suçların Türkiye'deki ceza sistemi ile Avrupa ülkelerinde uygulanan ceza sistemlerinin birbirleri ile karşılaştırılmasıdır.

1. Cinsel İstismar Suçu Kanuni Düzenlemeleri (Tck M.103)

Cinsel istismar deyiminden; 15 yaşını tamamlamış ya da tamamlamamış olmakla birlikte, suçun hukuki anlam ve sonuçlarını algılama yeteneği gelişmemiş olan çocuklara karşı gerçekleştirilen her türlü cinsel davranış, diğer çocuklara karşı sadece cebir, tehdit, hile veya iradeyi etkileyen başka bir nedene dayalı olarak gerçekleştirilen her türlü cinsel davranış, diğer çocuklara karşı sadece cebir, tehdit, hile veya iradeyi etkileyen başka bir nedene dayalı olarak gerçekleştirilen cinsel davranışlar anlaşılabacaktır. Cinsel istismarın vücuda organ ya da bir cisim sokulması suretiyle gerçekleştirilmesi durumunda, 16 yıldan aşağı olmamak üzere hapis cezası verilecektir (Url-1).

Türk Ceza Kanunu'nun 103. Maddesinde yer alan kanun koyucunun cinsel istismar deyiminden yola çıkacak olunursa bu ifadenin sınırlarının çizilmemiş olması, failin çocuk üzerinde vücut dokunulmazlığını ihlali suçunu gerçekleştirmiş olup olmaması ya da çocuğun vücut dokunulmazlığı ihlal edilmiş ise dokunulmazlık ihlalinin oluş biçimi, şekli, boyutu gibi hususlar belirsiz olarak bırakılmıştır. (Sevük, 2005) Bu sınırı tam çizilmemiş, ucu açık ibarelerin kullanılması ifadelerin 103. madde içinde kanun koyucu tarafından bilinçli olarak yapmıştır. Şöyle ki; çocuk kendisine yöneltilen davranışların sonuçlarını algılamada yetersizdir. Bu nedenle kanun metninde muğlak ifadeler kullanılarak çocuğun menfaatinin yüksek düzeyde korunması amaçlanmıştır.

Cinsel istismar suçu, mağdurun rızasının gözetilmemesi veya rızanın ortadan kaldırılması durumu hariç, diğer unsurları açısından cinsel saldırı suçuna benzemektedir. Kanun, rızanın yok sayılmasına veya ortadan kalmasına ilişkili olarak, çocuklara karşı yapılan her türlü “ cinsel davranış” cinsel istismar kabul etmiştir (Hafızogulları, 2005) .

Anayasa Mahkemesi Başkanlığı'nın 2015/108 E. 2016/46 K. Sayılı kararında 103. Madde ile ilgili olarak bir takım düzenlemeye gidilmiştir. Başkanlığa suça sürüklenen çocuklar ile istismara uğrayan çocuğun taraf olduğu bir davada anayasaya aykırılık iddiaları sebebi ile başvurulmuştur. Bu nedenle karar 103. Maddenin 1 numaralı fıkrasının a bendinde yer alan “ ... tamamlamamış...” ibaresini iptal etmiştir. Ancak iptal edilen bu karara ilişkin karşı oy kullanan üyeler ise “ ...tamamlamamış... “ ibaresinin kaldırılması yerine yeni bir düzenleme yapılarak bu ceza ile ulaşılmak istenen amacı orantılı bir ölçüde sağlanabileceğini ön görmüştür (Anayasa Mahkemesi Başkanlığı Kararı, 2016).

Hukukun esnek ve görelî yapısı hukuku uygulamakla yetkili kişiler ve yargıçlar açısından da önem arz etmektedir. Olaylarda hukuk kararları uygulanırken, karar vericininöznel değer yargıları da karar üzerinde etkiye sahip olabilmektedir. (Çeçen, 1993).

1.1. Genel Durum

Suçların maddi konusu, tipik fiilin üzerinde gerçekleştirilen şahıstır. Cinsel istismar suçunun maddi konusu çocuktur. Bu yüzden ancak suça konu suç çocuğa karşı yöneltilir. Mağdur çocuk olduğundan yaş ispatının yetkili merciler tarafından alınan resmi bir belge ile ispatlanması oldukça önemlidir. Mağdur çocuğun yaş tespiti ile kendisine yöneltilen eylemin algılayabilme yeteneğinin gelişip gelişmediğini de ilişkin de uzmanlarca rapor aldırılması önemlidir. Suçun oluşması ise failin şehvet duygusu ile hareket etmesi yeterlidir. Failin şehvi arzularını tatmin edilmiş olması gerekmez.

Kanun koyucu on beş yaşını doldurmuş olmakla birlikte mağdur çocuğa karşı yöneltilen davranışta cebir, rıza veya tehditle birlikte suç gerçekleştirilmiş ise suçun nitelikli hali göz önünde bulundurularak failin cezası yarı oranında artırılır. (Taşkın, 2010)

Kanun koyucu suç mağdurun vücut dokunulmazlığının ihlal edilmesi ile suçun tamamlandığını öngörmüş, cinsel davranışın ifa edilmiş olmasını yeterli görmek sureti ile sonuç aramamıştır. Her suçta olduğu gibi, cinsel istismar suçunun hukuka uygunluk nedeni düşünüldüğünde ceza verilmesine yer olmadığı kararı ya da cezai sorumluluğu ortadan kaldıran nedenler olarak karar verilmesini neticesinde mutabık kalınmıştır. (Soyaslan, 2010)

Örneğin; Bir itfaiyenin yangında mahsur kalan çocuğu kurtarıırken kalçasına dokunması vb. hallerde bir zorunluluk hali mevcuttur. Çocuğun cinsel istismarı suçunun teşebbüste kalması da muhtemeldir. Örneğin; fail çocuğa “benim olacaksın” diye sözler söyleyip, ardından mağdurun kolundan çektiği sırada dışarıdan fiili engellendiğinden cinsel istismar suçu teşebbüs aşamasında bırakmıştır (14. CD 10.04.2017 tarih, 2017/1917 sayılı karar)

Cinsel istismar suçunda içtima konusuna değinecek olursak; cinsel istismarın olağan unsurlarından olan cebir, eğer kasten yaralama suçunun oluşmasına sebebiyet verecek düzeyde olursa, fail hakkında hem TCK 103'ten hem de TCK 87'den hüküm giymesine karar verilmesi gerekecektir. Esas önemli unsur, yaralama eyleminin mağdur üzerinde bıraktığı etkinin basit bir tıbbi müdahale ile giderilemeyecek düzeyde olmasıdır. (Taşkın, 2010)

2. Reşit Olmayanla Cinsel İlişki Suçu Kanuni Düzenlemeleri (Tck M.104)

Reşit olmayanla cinsel ilişki suçu, cebir, tehdit ve hileye başvurmaksızın 15 ila 18 yaş grubunda bulunan reşit olmayan çocuklarla karşılıklı rızayla cinsel ilişkiye girilmesi ile oluşur. Fiilin suç teşkil edebilmesi için her iki taraftan herhangi birinin reşit olması şartı aranır. Aksi halde cinsel ilişki eylemi suç teşkil etmez.

Türk Ceza Kanunu'n 104. Maddesinin ikinci fıkrasında 2014 yılında değişiklik yapılarak; “...fail mağdurdan beş yaştan daha büyük ise, şikayet koşulu aranmaksızın, cezası iki kat artırılır” hükmü Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş olup, maddeye iki nitelikli hal düzenlemesi yapılmıştır. Bu yapılan değişikliğe göre mağdur ile arasında evlenme yasağı bulunan ya da mağdur ile koruyucu aile ilişkisi dâhilinde yakınında olan kişiler tarafından işlenmesi halinde fail hakkında şikâyet aranmaksızın on yıldan on beş yıla kadar hapis cezasına hükmolunacaktır.

Her geçen gün değişen toplumsal yapı ile hukuksal düzende değişim geçirmektedir. Hukuk kuralları herkes için bağlayıcı genel bir niteliğe sahiptir. Buna nazaran toplumda doğru normların ve adaletli tutumun ne olduğu ise büyük bir sorundur. Toplumun değer yargıları, beklentileri, ihtiyaçları gibi koşullara ve durumlara bağlı olarak hukukun da subjektif bir yanı bulunmaktadır. Hukuk normlarında bir takım düzenlemeler ve değişiklikler yapılması oldukça elzemdir. (Kantarıcı, 2016)

2.1. Genel Durum

TCK' da yer alan suçlardan cinsel suçlar üç başlık altında incelenir; Cinsel istismar suçu, cinsel taciz suçu ve reşit olmayanla cinsel ilişki şeklindedir. Reşit olmayanla cinsel ilişki suçunu hukuki bakımından incelediğimizde; maddi unsurunda fail, mağdur ve hareket kavramlarını değerlendirmek gerekir. Türk Ceza Kanunu'n 104. maddesinde kanun koyucu suçun faili yaş ayrımı ya da cinsiyet farkı aranmaksızın herkesin suçun faili olabileceğine ilişkin düzenleme yapılması gerektiğini öngörmüştür. Suçun uzun tartışmalara konu olan kısmı “cinsel ilişki” kavramından ne anlaşılması gerektiridir.

TCK m. 104 de belirtilen cinsel ilişki kavramından, erkeğin cinsel organının bir kadının vajinasına veya başka bir erkeğin anüsüne duhulünü ifade eder. Bu kapsamda vajinal ya da anal birleşme anlaşılmaktadır. Bu tanıma göre taraflardan birinin erkek olması gerekmektedir. Ancak fail

ve mağdurun kadın olması durumunda cinsel ilişkinin ispatı zorlaşacaktır. İki erkek arasında yaşanan cinsellik cinsel ilişki tanımına uygun iken; iki kadının arasında yaşadığı cinsellik ise bu tanıma uygun düşmemektedir. Anayasal haklara da ters düşen bu normun yeniden yapılacak bir düzenleme ile cinsel ilişki kavramının sınırları genişletilerek, kavramın hukuksal sınırları içerisine iki kadının arasında yaşanan lezbiyenlik ilişkisinin de dâhil edilerek hukuktaki boşluğun giderilmesi gerekmektedir. Cinsel ilişki bu suçun hareket unsurudur. Cinsel ilişkiden kastın cinsel davranışın yalnızca tenasül organlarının birleşmesi olarak değil, tarafların yakın teması olarak değerlendirilmesinin daha uygun düşeceği görüşüne katılmaktayız. (Doğan, 2016)

Mağdurun ise reşit olmayanla cinsel ilişki suçunda cinsiyet gözetmeksizin on beş yaşını doldurmuş olmakla fiilin hukuki anlam ve sonucunu algılayabilme yeteneğinin gelişmiş olması durumu göz önünde tutulmuştur. Suçun manevi unsuru genel kasttır. Olası kastla cinsel ilişki suçunun gerçekleşmesi bizce mümkün değildir. Reşit olmayan cinsel ilişki suçunun herhangi bir hukuka uygunluk nedeni bulunmamaktadır. Suçun hukuka aykırılık unsuru incelendiğinde en çok tartışma konularından biri rıza şartıdır. Anayasa Mahkemesi kararları araştırıldığında görülecektir ki yüksek mahkeme rızanın hukuka uygunluk sebebi olmaması gerektiği düşüncesindedir. (AYM 2015/26 E, 2015/100 K sayılı k.)

Örneğin; mağdurenin suça sürüklenen çocuğa kendisinin 18 yaşında olduğunu söylemesine rağmen 15 yaşında olduğunun tespit edilmiş ve gözlenebilir olması ve bunun sonucunda rızaen suça sürüklenen çocuk ile ilişkiye girmesi neticesinde ilk derece mahkemesinin reşit olmayanla cinsel ilişki suçundan dolayı kurulan hüküm ilgili Yargıtay Ceza Dairesinin aldığı karar ile bozulmuş ve suça sürüklenen çocuk hakkında cinsel istismar suçundan mahkumiyet kararı verilmiştir.

3. Uluslararası Hukuki Boyut

Dünyada en önemli suçlardan birisi de cinsel suçlardır. Çocuğa yönelik cinsel saldırıların sonuçları ağır travmalara yol açmakta ve sonraki dönemde mağdurun yaşamını etkilemektedir. Türkiye’de 2005 yılında yürürlüğe giren Ceza Yasasında cinsel suçlar yeniden ele alınarak bu suçlara verilen cezalar da artırılmıştır. Ancak yeni yasada belirtilen suçun nitelikli hallerinden biri olan “Beden veya ruh sağlığında bozulmaya yol açması” konusundaki adli tıbbi süreçlerin uzun süren hasta izlem ve gözlemi gerektirmesi ve hükmedilen ceza sürelerinde artış eleştirilmektedir.

Avrupa ülkelerinin ceza kanunlarında çocukların cinsel istismarı suçu, bazı ülkelerin kanunlarında birkaç madde ile bazı ülkelerin kanunlarında ise daha ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Her ülke, suçun hangi yaş grubuna karşı, hangi eylemlerle işlendiğini ayrı ayrı belirlemiştir. Suçun yaptırımıyla ilgili olarak bazı ülkelerde sadece hapis cezası, bazı ülkelerde ise suçun niteliğine göre hem hapis hem de para cezası öngörülmektedir.

Alman Ceza Kanunu’nun 13. Bölümünde çocuğun cinsel istismarının yer aldığı cinsel özgürlüğe ilişkin suçlar bulunmaktadır. Alman Ceza Kanunu incelendiğinde cinsel suç mağduru çocuklar yönünden yaş gruplanması dikkat çekmektedir. 14, 16 ve 18 yaşından küçük çocuklara karşı işlenen cinsel istismar suçu farklı şekillerde cezalandırılmaktadır. Bu suçlarda korunan hukuki menfaatin kişinin cinsel konuda rahat hareket edebilme idaresi cinsel özerklik olarak adlandırılmaktadır. Alman ceza yasası çocukların cinsel istismarını ayrı bölümlerde açıkça ele almıştır.

İngiliz Hukukunda ise cinsel istismar suçu 20 Kasım 2003 tarihinde yayınlanan Cinsel Suçlar Kanununda düzenlenmiştir. Üç bölüm ve 143 maddeden oluşan bu kanun cinsel suçlar ile yeni hükümler getirerek çocukları cinsel istismardan korumayı amaçlamaktadır. Kanunun 5. maddesinde, “13 yaşından küçük çocuğun kasten, vajinasına, anüsüne veya ağzına cinsel organını sokan fail müebbet hapis cezası ile cezalandırılmaktadır”. 6. maddede ise, aynı eyleme bir de cinsel amaçla cinsel organ dışında bir nesne sokulması eylemi eklenerek yine müebbet hapis cezası öngörülmüştür (Mağdur Hakları Daire Başkanlığı, 2015)

Tablo 1: Cinsel İstismar Suçlarına Verilen Cezaların Mağdurların Yaşlarına ve Ülkelere Göre Dağılımı (Özkara ve ark., 2011)

	PENETRASYON ^a DÜZEYİNDE	DOKUNMA DÜZEYİNDE
ABD (Fed. Ceza Kanunu 2241-2243.md)		
≤12 yaş	→30 yıl hapis/ müebbet hapis cezası	← 12 yıl hapis cezası ve 10000 dolar para cezası
12-16 yaş	← 15 yıl hapis cezası	← 12 yıl hapis cezası ve 10000 dolar para cezası
≤18 yaş		← 12 yıl hapis cezası ve 10000 dolar para cezası
İNGİLTERE (2003 tarihli Cinsel Suçlar Kanunu 5-6-7.md)		
≤13 yaş	müebbet hapis cezası	Jürisiz; ←6 ay hapis cezası Jüri; ←14 yıl hapis cezası
≤16 yaş	müebbet hapis cezası	
İSVİÇRE (187.md)		
≤16 yaş	←5 yıl hapis cezası veya para cezası	←5 yıl hapis cezası veya para cezası
≤18 yaş	←3 yıl hapis cezası veya para cezası	←3 yıl hapis cezası veya para cezası
AVUSTURYA(206-207.md)		
≤14 yaş	←10 yıl hapis cezası	6 ay-5 yıl hapis cezası
≤16 yaş	←1 yıl hapis cezası ve para cezası	←1 yıl hapis cezası ve para cezası
≤18 yaş	←3 yıl hapis cezası	←3 yıl hapis cezası
LİCHTENSTEIN(205-206.md)		
≤14 yaş	1-10 yıl hapis cezası	6 ay-5 yıl hapis cezası
≤16 yaş		←3 yıl hapis cezası
ALMANYA(176.md)		
≤14 yaş	6 ay-10 yıl hapis cezası	3 ay-5 yıl hapis cezası
≤16 yaş	←5 yıl hapis cezası veya para cezası	←5 yıl hapis cezası veya para cezası
≤18 yaş	←3 yıl hapis cezası veya para cezası	←3 yıl hapis cezası veya para cezası
TÜRKİYE (103-104.md)		
15 yaşa kadar	12-22.5 yıl hapis cezası	4.5-12 yıl hapis cezası
15-18 yaş	8-15 yıl hapis cezası	3-8 yıl hapis cezası

Tablo 2: Cinsel İstismar Suçlarında Cezayı Ağırlaştırıcı Faktörler (Özkara ve ark., 2011)

	PENETRASYON* DÜZEYİNDE	DOKUNMA DÜZEYİNDE
ABD (Fed. Ceza Kanunu 2241-2243.md)		
←12 yaş	→30 yıl hapis/ müebbet hapis cezası	← 12 yıl hapis cezası ve 10000 dolar para cezası
12-16 yaş	← 15 yıl hapis cezası	← 12 yıl hapis cezası ve 10000 dolar para cezası
←18 yaş		← 12 yıl hapis cezası ve 10000 dolar para cezası
İNGİLTERE (2003 tarihli Cinsel Suçlar Kanunu 5-6-7.md)		
←13 yaş	müebbet hapis cezası	Jürisiz; ←6 ay hapis cezası
←16 yaş	müebbet hapis cezası	Jürili ←14 yıl hapis cezası
İSVİÇRE (187.md)		
←16 yaş	←5 yıl hapis cezası veya para cezası	←5 yıl hapis cezası veya para cezası
←18 yaş	←3 yıl hapis cezası veya para cezası	←3 yıl hapis cezası veya para cezası
AVUSTURYA(206-207.md)		
←14 yaş	←10 yıl hapis cezası	6 ay-5 yıl hapis cezası
←16 yaş	←1yıl hapis cezası ve para cezası	←1yıl hapis cezası ve para cezası
←18 yaş	←3 yıl hapis cezası	←3 yıl hapis cezası
LİCHTENSTEIN(205-206.md)		
←14 yaş	1-10 yıl hapis cezası	6 ay-5 yıl hapis cezası
←16 yaş		←3 yıl hapis cezası
ALMANYA(176.md)		
←14 yaş	6 ay-10 yıl hapis cezası	3 ay-5 yıl hapis cezası
←16 yaş	←5 yıl hapis cezası veya para cezası	←5 yıl hapis cezası veya para cezası
←18 yaş	← 3yıl hapis cezası veya para cezası	← 3yıl hapis cezası veya para cezası
TÜRKİYE (103-104.md)		
15 yaşa kadar	12-22.5 yıl hapis cezası	4.5-12 yıl hapis cezası
15-18 yaş	8-15 yıl hapis cezası	3-8 yıl hapis cezası

Tablo 3: Uluslararası ceza kapsamında nitelikli durumlar (Özkara ve ark., 2011)

NİTELİKLİ DURUMLAR (CEZAYI ARTTIRAN)	ABD	İNGİLTERE	İSVİÇRE	AVUSTURYA	LİCHTEN-STEIN	ALMANYA	TÜRKİYE
Tekrarlayan eylem	Cezanın üst sınırı					→1 yıl hapis cezası	[+]
Güven ilişkisi/ benzeri ilişkinin kötüye kullanılması		[+]	<-3 yıl hapis cezası/ para cezası	[+]	[+]		Ceza yarı oranında arttırılır
Nitelikli yaralama				5-15 yıl hapis cezası	5-15 yıl hapis cezası	→5 yıl hapis cezası	Ayrıca ceza verilir
Hamile kalmaya sebebiyet				5-15 yıl hapis cezası	5-15 yıl hapis cezası		Ayrıca ceza verilir
Ölüme sebebiyet				10-20 yıl/ müebbet hapis cezası	10-20 yıl/ müebbet hapis cezası	→10 yıl/ müebbet hapis cezası	Müebbet hapis cezası
Silahla/birden fazla kişi tarafından						→2 yıl hapis cezası	Ceza yarı oranında arttırılır
Mağdurun beden/ruh bakımından kendini savunamayacak durumda olması				[+]		→ 2 yıl hapis cezası	Ceza yarı oranında arttırılır
Mağdurun beden/ruh sağlığının bozulması						→2 yıl hapis cezası	→10 yıl hapis cezası
Fallin yaşı						→18 yaş ise; →2 yıl hapis cezası	→18 yaş ise;
Mağdurun zor durumundan yararlanma				[+]		[+]	
Pornografik yayın üretme amacı						→2 yıl hapis cezası	

Cinsel istismar suçuna yönelik İngiltere’de yürürlükte olan düzenlemede çocukların görebileceği yerlerde bulunmak suç olarak sayılmaktadır. Bir davranışın suç sayılması o davranışın cinsel amaç taşımasına bağlı olmaktadır (Goldstein, 1999).

4. Tartışma

Cinsel istismar suçu evrensel suç niteliğindedir. Uluslararası hukuk camiasında yerini alan cinsel istismar suçu her geçen gün önemi artırmaktadır. Sıklıkla karşılaşılan pedofili vakaları cinsel suçların hukuksal olarak yeniden düzenlenmesini zorunlu kılmaktadır. Geleceğin yapı taşları olan çocuklarımızın huzurlu bir ortamda yaşamlarını sürmeleri onların en doğal hakkıdır. Çocuklar cinsel bir obje olamaz ve bu konuda gerekli düzenlenmelerin yapılması elzemdir. Literatürde cinsel istismar konulu çalışmalar yer almaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Sevük yaptığı çalışmasında, cinsel istismar suçlarının tek başına kanun koyucular ile cezalandırmanın ağırlaştırılmasını tek başına yeterli bulmamış, bu suçlar kapsamında gerekli olan cezanın kriminoloji, penoloji, sosyoloji, psikoloji gibi multidisipliner bir çalışma ile doğrulanması gerektiğini vurgulamıştır (Sevük, 2015).

Tıraşçı ve Gönen yaptıkları çalışmalarında çocuk istismarının farkındalığına dikkat çekmişler ve okulda öğretmenler, okul aile birliklerinden yardım alınarak velilere eğitimlerin verilmesi gerektiğini söylemişlerdir (Tıraşçı ve Gönen, 2007).

Aygül ve Şensoy çalışmalarında cinsel istismar ve ihmalin yönelik fiili durumların oluşmadan önce alınabilecek önlemlere dikkat çekmişlerdir. Bu bağlamda bireylere bu konuda farkındalık kazandırılması amacı ile eğitim ders içeriğine cinsel eğitimi içeren derslerin eklenmesi gerektiğini buna ek olarak cinsel istismara uğrayan çocukların davranış ve psikolojilerinin iyileşme süreçlerini içeren seminerlerin yapılması gerektiğini belirtmişlerdir (Aygül ve Şensoy, 2018).

Bolat ve Özkoçak yaptıkları çalışma sonucunda cinsel istismardan etkilenen ve risk faktörü taşıyan çocuklarının suça sürüklenme eğiliminin azalması için danışmanlık tedbirlerinin önemini vurgulamışlardır. Danışmanlık tedbiri ile sosyal boyutta işlenen suçlar azalacak ve kişi istismara uğramış olsa bile ilerleyen kuşaklarda bu durumu başka kişi veya kişilere yansıtma oranlarında düşüşlerinin yaşanacağını belirtmektedirler. Danışmanlık tedbirinin adli bilimler için önemli yeri olduğunu söylemişlerdir (Bolat ve Özkoçak, 2019).

5. Sonuç ve Öneriler

Çocuklara yönelik işlenen cinsel suçlar dünya genelinde oldukça yaygın olan bir sorundur. Sorunun hukuki anlamda reformların yapılmasının yanı sıra cinsel suçların sosyal ve ahlaki boyutunun da göz ardı edilmemesi gerektiği takdirde aşılabileceği düşüncesindeyiz. Çocukların utanç, korku, suçluluk gibi nedenlerden dolayı gizli kalan suç teşkil eden eylemlerin açığa çıkarılması ancak çocuk ve ailelerin bilinçlendirilmesi ile olabilecektir. Enstest ilişkisinin suç olarak kabul edilip kanunda yer alması vb. gibi konularda düzenlemeler yapılarak çocuğun hukuksal anlamda korunması daha geniş biçimde sağlanabilmelidir. Gerek soruşturma gerek kovuşturma evresinde çocuğun zaten mağdur olduğu suça konu fiilin yanı sıra suçun aydınlatılması esnasında da fiilin ifa edilmesi nedeni ile yapılan gerekli cezai işlemlerde çocuğun manen örselenmemesi için uzman kişiler tarafından bu sürecin yürütülmesi ikinci bir mağduriyetin yaşanmaması için elzemdir.

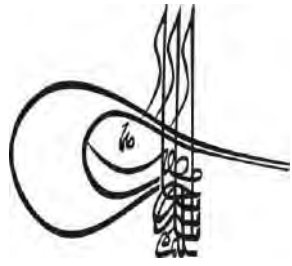
KAYNAKÇA

- Aktepe E. (2009). Çocukluk Çağı Cinsel İstismarı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2(1), 95-119.
- Anayasa Mahkemesi Kararları. (2016). Sinerji İhtihat Bilgi Yazılımları
- Aygül, H.H., Şensoy, A.F. (2018). Çocuklara Karşı İşlenen Cinsel Suçlara Verilen Cezalar ve Beklenen Toplumsal Adalet, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17 (2), 533-551.
- Bolat, G., Özkoçak, V. (2019). Danışmanlık Tedbirinin Adli Bilimlerle İlişkisi. *Sosyal Bilimler Dergisi*: 597-604.
- Çeçen, A. (1993). *Adalet kavramı: adalet kavramının göreliliği üzerine bir deneme*. (2. Baskı). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Çetli, E., Özkoçak, V. (2018). Use of Personal Data in Forensic Sciences. *Avrasya Sanat ve Medeniyet Dergisi*: 10-12.
- Doğan, R. 2016. Anlamlı Yanıt Üretilmeyen İkilem Reşit Olmayanla Cinsel İlişki Suçu
- Dönmez, Y. E., Soylu N., Özcan Ö. Ö., Yüksel T., Demir, A. Ç., Bayhan P. Ç., Miniksar, D. Y. (2014). Cinsel istismar mağduru çocuk ve ergen olgularımızın sosyodemografik ve klinik özellikleri. *Turgut Özal Tıp Merkezi Dergisi*, 21(1) 44-48.
- Hafızoğulları, Z. (2005). Beşeri Cinsellik ve Yeni Türk Ceza Kanunu.
- Goldstein L.S. (1999). *Sexual Exploitation of Children: a practical guide to assessment* 2nd ed, ABD: CRC Press: 21-95.

- Green A.(1996). Child sexual abuse and incest. In: Lewis M, ed. Child and adolescent psychiatry. A comprehensive textbook. 2nd ed. Baltimore, MA: Williams & Wilkins; 1041-48.
- Kantarıcı, N. (2016). “*Türk Ceza Hukukunda Reşit Olmayanla Cinsel İlişki Suçu*”. Adalet Yayınevi. Ankara.
- Kara, B., Biçer, Ü. ve Gökalp, A. (2004). Çocuk İstismarı, Çocuk Hastalıkları. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, Cilt:2, Sayı:4 (2007)
- Kartal, M. 2016. dergiler.ankara.edu.tr
- Mağdur Hakları Daire Başk. Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü.(2019)
- Mantar, N., Özkoçak, V. (2019). Anaokulu Eğitimi Almamış Çocukların Suça Eğilimi. *Sosyal Bilimler Dergisi*: 605-616.
- Özkara, E., Kavaklı, U., Can, İ.Ö., Tepe, İ. Özbek, V.Ö. (2011). Çocuklara Yönelik Cinsel İstismarın Yasal Boyutunun Türkiye ve Diğer Ülkeler ile Karşılaştırılması. *Adli Tıp Dergisi*. Cilt: 25. No:1. 13-23.
- Özkoçak, V. (2018). Antropometric Techniques Used For Determining Aesthetic Anatomical And Anthropological Structure. *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Art & Humanities Journal*. Volume:9: 30-38.
- Özkoçak V., Özdemir, F. (2017). Adli Antropolojide Yüz Ölçümünün Kullanımı. *Current Debates In Social Sciences 10*, 371-380.
- Soyaslan, D. 2010. *Ceza Hukuku Özel Hükümler, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı*, Yetkin Yayınları, Ankara
- Sevük Yokuş, H. 2005. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu’nda Cinsel Saldırı ve Cinsel Taciz Suçları. *TBB Dergisi*. Mart – Nisan. s. 243-282.
- Sevük Yokuş, H. (2015). 6545 Sayılı Kanun ile Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlarda Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi. *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*. 3(2): 119-145.
- Taner, Y., ve Gökler, B. (2004) Çocuk İstismarı ve İhmali, : Psikiyatrik Yönleri. *Hacettepe Tıp Dergisi*. 35.82-86.
- Taşkın, Ş.C. (2010). Çocuğun Cinsel İstismar Suçu. *Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi*. S.67-68. s.s.77-110.
- Tıraşçı, Y., Gören, S. (2007). Çocuk İstismarı ve İhmali. *Dicle Tıp Dergisi*. 34(1): 70-74.

İnternet Kaynakçaları

- Url 1: <https://legalbank.net/belge/anayasa-mahkemesi-cocuga-yonelik-cinsel-istismar-ve-sarkintilik-fiillerine-farkli-yaptirimlar-ongoru/3409291>

Turkish Studies CUDES 2019

Volume 14 Issue 5, 2019, p. 253-276

DOI: 10.29228/TurkishStudies.23010

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 04.05.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.08.2019

📅 *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (24.05.2019)-Referee 2 (24.05..2019)

This article was checked by iThenticate.

KILIÇZADE HAKKI'NIN YAZILARINDA DİN VE LAİK LİK

*Esm a TORUN ÇELİK**

ÖZ

II. Meşrutiyet dönemi düşün akımlarından Batıcılık, Osmanlı Devleti'nin çöküşünü önlemek ve Avrupa devletlerinin gelişmişlik düzeyini yakalamak için, onların geçirdikleri aşamaları geçirmek ve onların maddi ve manevi uygarlığını alma gerekliliğine duyulan inançtan doğmuştu. Temel amacı batılılaşma yoluyla Osmanlı'nın çöküşüne engel olmaktı. Bu görüşü savunanların başında gelen Kılıczade Hakkı, Batıcı görüşlerin savunulduğu Abdullah Cevdet'in sahibi olduğu İçtihad Dergisi'nde yazım hayatına başlamıştı. Biyolojik materyalizm düşüncesinin etkisi altındadır. Daha ilk yazısı olan "Pek Uyanık Bir Uyku" makalesi büyük yankı bulmuş ve dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştı. Daha sonraki yazılarında ise, Osmanlı'nın geri kalmışlığını, sahte dervişlerin ve softaların topluma empoze etmeye çalıştıkları dinsel cehalete bağlamıştır. Din ve devletin birbirinden ayrılmasının gerekliliğini ileri sürerek, Arap harfleri yerine Latin harflerinin kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur. Savunduğu düşünceler nedeniyle dindar çevrelerin ve İttihat ve Terakki Hükümeti'nin tepkisini çekmiştir. 1923 yılı başında toplanan İzmit Basın Toplantısı sırasında Mustafa Kemal'e çekinmeden yeni devletin dini olup olmayacağını sormuştur. İsted iği yanıtı tam olarak alamamasına rağmen, cumhuriyetin ilanı ile birlikte bir rüya olarak yazdığı pek çok yeniliğin gerçekleşmesinden dolayı oldukça memnun olan Kılıczade, İzmit'te yayınladığı Hür Fikir gazetesinde; dinin toplumdaki etkisinin kırılması ve laikliğin gerçekleştirilmesini savunmuştur. Sahte softa ve dervişlere karşı mücadeleyi yaşamının temel amacı saymıştır. Yazılarının büyük bir kısmı dinin özüne dönölmesini, hurafelerden arındırılmasını; din adına Arap kültürünün benimsenmemesini laikliğin devlet ve toplum yaşamına yerleştirilmesini savunmuştur.

* İD Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, E-posta: esma.torun@gmail.com

Anahtar Kelimler: Kılıçzade Hakkı, batıcılık, laiklik, din, Meşrutiyet

RELIGION AND LAICISM IN THE WRITINGS OF KILIÇZADE HAKKI

ABSTRACT

Westernism, one of the currents of thought of the II. Constitutional Era, was born from the belief in the necessity to prevent the collapse of the Ottoman Empire and to pass through the stages of the European states in order to achieve their level of development and to adopt their material and spiritual civilization. Its main aim was to prevent the collapse of the Ottoman Empire through westernization. Kılıçzade Hakkı, who is one of the advocates of the view, started his writing career in the *İctihad Journal*, owned by Abdullah Cevdet, which defended westernist ideas. He was under the influence of the idea of biological materialism. His first article “Pek Uyanık Bir Uyku” [A Sleep Very Awake] had attracted attention. In his later writings, he attributed the backwardness of the Ottoman Empire to the religious ignorance that the dervishes and religious fanatics were trying to impose on society. Asserting the necessity to separate religion and state, he argued that Latin letters should be accepted instead of Arabic letters. Because of his ideas, he got reaction from the religious circles and the Committee of Union and Progress. He openly asked Mustafa Kemal whether the new state would have a religion in İzmit Press Conference held at the beginning of 1923. Although he could not get the answer he exactly wanted, Kılıçzade, who was very pleased that many innovations he wrote as a dream came true with the proclamation of the republic, advocated the diminishing effect of religion on society and the realization of secularism in *Hür Fikir Newspaper* published in İzmit. His main objective in life was to struggle against false religious fanatics and dervishes. In most of his writings, he defended reverting to the essence of religion, freeing of religion from superstition, not adopting the Arab culture in the name of religion, and placing secularism in the context of state and society.

STRUCTURED ABSTRACT

Although his writing career is shorter than the others who defended the idea of Westernism in the II. Constitutional Era, Kılıçzade Hakkı is undoubtedly among the most influential and the most controversial authors due to his ideas with regard to religion. The fact that he spent his childhood years in Manastır was influential in his opinion on Westernism and religion. Although it is frequently seen that those who get military education and join the army as an officer adopt positivism, Kılıçzade Hakkı is one of the few individuals who adopt biological materialism and Darwinism. It is perhaps these philosophical thoughts that have a profound influence in his life.

Kılıçzade Hakkı was not known within press until 1912. The fact that he started writing when the first Balkan War was lost could be due

to the deep trauma of the heavy defeat on the Ottoman intellectual. Since there was no other place to go for the Turks who were exiled from the European land to the central Anatolia, the only solution was to prevent the collapse with radical steps and to turn the state into a modern one. The matter as to how to do this was the mostly asked question by state administrators and intellectuals from the periods of stagnation and regression onwards. Although intellectuals who have adopted the idea of Westernism have not reached a consensus among themselves, they are generally referred to as two groups. Some of them - just like moderate Islamists and Turkists- advocated the adoption of material civilization, science, and technology from the West while they argued that spiritual civilization should be preserved as it is since the Islamic world is thought to be superior. This group, whose boundaries cannot be determined sharply, is called moderate westerners. On the other hand, the other group thought that the material and spiritual civilization should be taken as a whole from the West which is constituted of the most developed countries of the age. Kılıçzade Hakkı, one of the most important figures of the period, not only defended the afore-mentioned idea through his writings but he also penned the first article "Pek Uyanık Bir Uyku" [A Sleep Very Awake] which is at the same time considered to be the program of Westernism. Therefore, he played an important role in the systematic settling of the Western thought during the constitutional period.

The cognomen Kılıçzade was given to him by the writing staff of İctihad Journal because of his sharp style. Kılıçzade used it first as a nickname and then as a surname for the rest of his life. The ideas he defended during the II. Constitutional Era as to the need to take the West as a whole were often criticised by an Islamist journal Sebilürreşad and were evaluated as unreasonable being irrelevant to the needs of the society, its cultural context, its religion, and its customs. When viewed as a whole, it is clear that Kılıçzade has a coherent thought. In the revolutions carried out after the proclamation of the republic, many ideas he had advocated were moved into practice.

Kılıçzade put his view of the idea of religion on the basis of the idea of Westernization. Much as he frequently states the existence of belief in Allah, he is of the opinion that religion is a human product not based upon a divine source. His view on religion in general and Islam in particular is heavily under the influence of biological materialism, Darwinism and positivism adopted by the many intellectuals of the II. Constitutional Era. That he starts to find a solution to the collapse of the state starting from the individuals is reflected on his views on both Westernization and religion. In fact, his view on religion renders Westernization compulsory and his idea of Westernization plays a decisive role in his view on religion. That is, there is a mutual interaction between his thought on religion and Westernization.

Kılıçzade Hakkı had the biggest struggle against ignorant religious scholars. He even revealed through his articles that he fights against fake religious fanatics and dervishes. His assertions carrying the traces of materialist thinkers and interpreting religion as one of the stages of humanity led to harsh reactions from the conservatives. Although he stated that he has faith in God and that God is omnipotent, he did not believe in what is written about the creation of humankind in the

sacred books of the four true religions and criticised them. What he wrote about the emergence of religions also drew public attention. Kılıçzade seriously claimed that the prophets formed religions and that religion is not of divine origin.

The subject matter of womanhood had a special place among his writings of the II. Constitutional Era. He is of the opinion that there should be no restrictions for women, religious in particular. Starting from the abolition of hijab, considering the social context of the age, he made radical demands such as that women and men should be equal, that they should be educated together, that women should take part in social life, and that they should choose their marriage partners themselves. As a reason for this, he asserted that the society can be transformed through women.

Because of his articles, journals which he frequently wrote were penalized and shut down. When each publication he made was penalized or each publisher was closed down, he understood the resolution of the Committee of Union and Progress to prevent his production. Kılıçzade, in return, was determined to write despite warnings from top executives and lawsuits filed against him. He had an important role in inserting the idea of religious reform and secularism in the agenda of the intellectuals of the country during the II. Constitutional Era.

For Kılıçzade, who was severed from his writing career for a while and worked as a civil servant at the directorate of Muhacirun, it was not possible to stop writing. İzmit, where he went after Çanakkale, was the place he started to write again. It is understood from his writings that Kılıçzade Hakkı, who met Mustafa Kemal in İzmit, starting with the proclamation of the republic, followed with pleasure the innovations which he described as a dream, which he wanted to realize but did not think that they would be realized at all.

Kılıçzade, who was congratulated by Süleyman Nazif, found each law and application inadequate and always pointed to the next step until the principle of secularism was fully established in the state and in the social structure. In 1928, when the law on the removal of the article that “the religion of the state is Islam” was accepted, he expressed his happiness and that “this is secularism.”

Since with the proclamation of the republic, those who used religion as a means for self-interest was substantially prevented, he did not struggle against this group in his writings. However, in his articles about the Sheikh Sait rebellion, he mentioned the necessity of a total annihilation of such groups arguing that these people would never become republicans and would want to demolish the republic whenever they find the chance. Kılıçzade was opposed to the Directorate of Religious Affairs and the Muftiate, and was against allotting money for these institutions from the budget. According to him, there should be no clergy or religious officials employed by the state because it was against the principle of secularism.

Kılıçzade Hakkı did not fully explain what he understood from secularism in his writings during the II. Constitutional Era but he indicated that religion should be separated from the affairs of the state and that it should not be a point of reference when making laws. He

emphasized that secularism means freedom of conscience in the Republican era. He anticipated that the state should not interfere with religion just as religion should not interfere with the state. He advocated that no religious institution should be included in the state mechanism. Apart from the fact that he has been subjected to criticism from local or national religious circles, his being sued with many religious insults has also affected these views. He was acquitted of all of these cases.

Since he defended the Quran and worship in Turkish ever since the II. Constitutional Era, he supported the work on this matter. He was of the opinion that if people learn religion in their own language, the ignorant clergymen would not be able to direct them however they wish.

The only issue he does not agree with the republican governments is that the state does not interfere with religion because the government in power also wanted to control and direct religion.

When we compare Kılıçzade Hakkı's views on religion and secularism in two different periods, it is immediately seen that there is consistency in his thought. In spite of pressures and prohibitions, he continued to defend his views fearlessly in the first period. During the Republican period, the notion of administration and law he desired was already present. Although he was criticized by religious circles this time, he did not compromise on his views. Although Hür Fikir is a local newspaper, its impact is national. By opening a local window in Kocaeli, its contribution to the making of a secular state cannot be denied.

Although Kılıçzade was the first to write many innovations made by the republic, his dialogue with political power was not taken into consideration. In fact, they are in a distance relationship from the national struggle period onwards. In the 1919 elections, his candidacy from İzmit was not supported. This might stem from the fact that some people who have a Western mind in the period of armistice were in relation with Hürriyet ve İtilaf. His statement that he issued Hür Fikir newspaper because of Mustafa Kemal's desire after the republic shows the interest of those in power in him. Although Kılıçzade Hakkı was the most enthusiastic advocate of the revolutions from the very beginning, he was not rewarded by the government in power in the same way. He became a member of parliament in 1927 when secularism was substantially put into practice. Political power, known for its radical criticism of the West and religion, might have been afraid of the public reaction at least in the beginning. Although Kılıçzade Hakkı was the originator of many changes related to religion and secularism in the republican period, the fact that he is not often counted among the intellectuals influencing the thought life of the republic may also be the result of this reservation.

Kılıçzade Hakkı was not fully satisfied with the practices of secularism in the republican era, and he insisted that the state should cut all ties with religion. After he became a member of Parliament from Muş, he closed down the newspaper and moved away from his writing career. We don't know if this is his own volition. However, it is possible to state that his active journalism is over.

Keywords: Kılıçzade Hakkı, Westernism, Laicism, Religion, Constitutionalism.

Giriş

Batıcılık düşüncesinin kökleri 18. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. III. Ahmet döneminde askerlik ve toplumsal yaşamda yapılan yenilikler, III. Selim döneminde hız kazanmıştır. Bununla birlikte batılılaşma çalışmaları Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra doruğa ulaşmıştır. 1860'dan sonra ortaya çıkan Yeni Osmanlılar hareketiyle birlikte, Osmanlı'nın kurtuluş çaresinin vazgeçilmez düşüncesi olarak farklı biçimlerde olsa da Batıcılık benimsenmişti. İlk zamanlarda daha tedirgin biçimde ifade edilen Batıcılık, diğer düşünce akımları gibi II. Meşrutiyet döneminde daha sistemli bir akım halinde savunulmaya başlamıştır.

Garplılaşma veya Batıcılık, Avrupa uygarlığının veya Batı medeniyetinin seviyesine çıkarak, Osmanlı'nın kurtuluşunu sağlamaktır. Tanzimat döneminin medeniyetçiliği ile bir düşünce akımı olarak savunulmaya başlanmıştır. İlk zamanlar Batıdan maddi uygarlık olarak adlandırılan bilim ve tekniğin alınmasıyla sınırlandırılan görüş, zamanla Batı medeniyetinin bir bütün olarak alınması gerektiğini savunusuna kadar uzanmıştır. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde birbirinden farklı görüşleri içinde brındıran bir akım haline gelmiştir. Tanzimatın medeniyetçileri gibi Osmanlı birliğini ve varlığını korumak amacıyla batılılaşmayı savunanlar, sadece eğitim ve öğretim yoluyla toplumun amacına ulaşılacağı kanaatini taşımışlardır. Emrullah Efendi ve Satı Bey bunlara örnek gösterilebilir. Batıcılar içinde Osmanlı'nın çöküşünü sosyal kurumların eksikliğine bağlayanlara göre ise, yapılması gereken şey, Batı medeniyetini yükselten ve ileri toplumsal yapıyı ortaya çıkaran radikal bir eğitim sisteminin kabul edilmesiydi. Prens Sebahattin ile özdeşleşen bu görüşe "Mesleki İçtimai" adı da verilmiştir. "Servet-i Fünun" ve "Ulum-u İçtimaiyye" etrafında toplanan pozitivist batıcıların bir kısmı sosyalizm görüşüne kadar ilerlemiştir. Materyalizm düşüncesinden etkilenmiş olan grup ise, bütün gerçeği Batıda görüyor ve Doğuya ve geçmişe bakmayı gerekli görmüyordu. Bu noktada pozitivistlerden daha radikal batıcı olarak görülmüşlerdir. Ethem Nejad, Ahmet Rıza, Hüseyin Hilmi, bu gruba örnek gösterilebilecek isimlerdendir. Batılılaşmada en radikal olanlar ise Jön Türklerin içinden çıkan ve "kuvvetli ve üstün olan herşey Batıdadır" düşüncesini taşıyanlardır. Onlar için Batılılaşma radikal biçimde gerçekleştirilemezse, Osmanlı'nın hayatta kalma şansı yoktur. Batılılaşmayı isteyenleri ilerici, istemeyenleri gerici olarak nitelendirmişlerdi. Genel olarak İctihad dergisindeki yazılarıyla görüşlerini savunmuşlardır. Bu düşüncüyü savunanlar arasında Abdullah Cevdet, Kılıçzade Hakkı, Celal Nuri gibi isimler gösterilebilir (Ülken, 1992:205-207).

Pozitivizmin etkisinde olan Osmanlı aydınlarından bir kısmı, din dışı düşünce akımlarıyla ilgilenmeye ve etkilenmeye başlamışlardır. Darwin'in evrim teorisi başta olmak üzere biyolojik materyalizm, fizyolojist akımlar Osmanlı'da materyalist düşüncenin kaynakları olmuşlardır. Modern eğitim kurumlarının kurulması ve özellikle de "Mekteb-i Tıbbiye"nin öğretim programı ve eğitim kadrosundaki yabancı hocalar, materyalist düşüncenin gelişmesini sağlamıştır. Felsefi olarak maddeciliği ve edebiyatta ise gerçekçiliği savunan Beşir Fuat, materyalist düşüncenin öncülüğünü yapmıştır. Bu düşünce radikal biçimde batılılaşma düşüncesini önemli ölçüde etkilemiştir. II. Meşrutiyet döneminde biyolojik materyalizmi benimseyenler arasında Baha Tevfik, Kılıçzade Hakkı, Abdullah Cevdet gibi isimler vardır ve batılılaşma ve özellikle de din ile ilgili savunuları bu düşüncenin yoğun biçimde etkisi altındadır. (Türkiye Tarihi C.IV, 2008:401).

Batılılaşmanın her alanda yapılmasını devletin çöküşünü önleyecek tek çare olarak gören bu anlayışa en yoğun tepki islami çevrelerden gelmiştir. Bu noktada Sebülürreşad ve İctihad dergileri çok sık tartışmalara girmiştir. Batılılaşma düşüncesine tepki olarak ortaya çıkan İslamcılık düşüncesinin savunucuları, zaman zaman İctihad ve Terakki hükümetlerini de etkilemeyi başarmış; savundukları radikal değişiklikler nedeniyle batıcıların baskı altına alınmasını sağlamışlar.

Batıcıların batıya hayranlıkları, çağa en uygun devlet ve millet olarak Batıyı görmelerinden kaynaklanıyordu. Batı gibi olmanın tek yolu, geçtikleri yolları ve aşamaları takip etmektir. Batıcılar toplumlar arasındaki sosyal ve kültürel farklar üzerinde yeterince düşünmemiş veya önemli görmemişlerdir (Tunaya, 1996:78).

Abdullah Cevdet, Namık Kemal'in aydınlamacı düşüncesini daha açık ve somut hale getirmiştir. Bu durum ilk bakışta tüm geleneklerin ve değerlerin yıkımı gibi görünmektedir. Hurafeler ve boş inançların cahilliği körüklediği savunularak kaldırılmasını istemiştir. Bunları toplumsal geriliğin nedenleri olarak görmüştür (Berkas, 1975:223).

Batılılaşma tarihi, yüzyıldan daha fazla bir süreye dayanmasına rağmen, II. Meşrutiyet döneminde görüş ayrılıklarını pek değiştirmemiş, hatta daha da keskinleştirmiştir denilebilir. İttihat ve Terakki hükümetleri Osmanlıcılık politikasıyla yola çıkmalarına rağmen, batılılaşmayı bir parti programı gibi görmüşlerdir. Milliyetçiliği batılılaşmak, hatta laikleşmek anlamında saymışlardır. Tanzimattan itibaren laiklik yolunda atılan adımlara hız kazandırmışlardır. Çoğu kere çok da istikrarlı olmasa da gelenekçiliğe ve hurafelere savaş açmışlardır. Bu dönemde Batının düşüncelerine ve kurumlarına kapılar tamamen açıktır. Bir çok cesur kararlar almasına rağmen, Osmanlı ve İslamcı kadro yapısı nedeniyle zaman zaman çekingen ve hatta muhafazakarlara ödünler vermiş, Batıcıları dergi çıkarmaktan veya yazı yazmaktan alıkoymuştur. (Tunaya,1996:48-49) Zaten iktidarı boyunca din politikasında tutarlı olduğunu söylemek zordur. Bununla birlikte daha önce tabu olarak görülen ve tartışılmasına izin verilmeyen bir çok konu - mesela dinde reform, ibadetin Türkçeleştirilmesi, Kuran'ın Türkçeye çevrilmesi, Arap harfleri yerine Latin harflerinin alınması gibi- ilk defa bu dönemde kamuoyu gündemine sokulmuş ve tartışmaya açılmıştır. Bu tartışmalarla dinle ilgili bir çok konu tabu olmaktan çıkarılmış; aydınların ve bir kısım halkın bilgilendirilmesiyle cumhuriyet dönemi laiklik politikasının toplumsal kabulüde etkili olmuştur.

II. Meşrutiyet döneminin en tanınmış ve kalemi en keskin olan, en çok eleştirilen yazarlarından biri Kılıçzade Hakkı'dır. Biyolojik materyalizmin ve Ömer Hayyam'ın düşüncelerinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Yazılarının büyük bir kısmı dinin toplumlar üzerindeki etkileri, dinin devlet işlerinden ayrılması, İslam dininin Arap kültürünün etkisinden kurtarılması, siyer yazıcılığı ile ilgilidir. Özellikle dini özünden çıkarıp ondan çıkar sağlayan, halkı hurafelerle cahilleştirdiğini düşündüğü sahte softalar ve dervişlere savaş açmıştır. Yazıları büyük ses getirmiş; ancak İslamcı cephe ve ilmiye sınıfına mensup gruptan çok eleştiri almıştır. Hatta bu çevrelerin yaptığı baskılar, O'nun hayatında önemli değişikliklere neden olmuştur.

Cumhuriyetin ilanından sonra gerçekleşecek bir çok devrimden ilk kez bahsetmesi nedeniyle ilgi çekmiştir. Bir kahin değildi tabi ki, ancak, hayalindeki Türkiye, kısmi olarak yeni Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal'in hayaliyle örtüşmüştü. Hatta Batının kültür ve uygarlığının yanı sıra gelişmişliğinin altında yatan düşünsel birikimin de alınmasını savunduğundan dolayı-özellikle din konusundaki görüşleri- onun "Batılılaşmış bir doğulu" olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. (Altıntaş, 2008:93-94).

O'nun özellikle din konusundaki görüşleri, yeterince irdelenmeden din karşıtlığının bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Özellikle radikal Batıcı olarak isimlendirilmeleriyle birlikte görüşleri çoğu kere olumsuzlanmaktadır. İçtihad yazarı ve batıcı olarak Abdullah Cevdet'in de gölgesinde kaldığı söylenebilir. Bu noktada Kılıçzade Hakkı'nın din ve laiklikle ilgili görüşlerini meşrutiyet ve cumhuriyet dönemlerini ayrı ayrı ele alarak, din ve laiklik konusundaki görüşlerini ve ve dönemselsel farklılıklarını irdelemeye çalışacağız. Tabiki onun görüşlerinin yeni Türkiye'nin laiklik ilkesi ve uygulamasıyla benzerlik ve farklılıklarını, sürece etkilerini ortaya koymaya çalışacağız.

Kılıçzade Hakkı'nın Yaşam Öyküsü

Asıl adı İsmail Hakkı olan Kılıçzade, 1872 yılında Niş'de doğmuştur. Ailesiyle birlikte, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle Manastır'a kaçmıştır. Kısa bir süre sonra babasının ölmesi üzerine "babasız, yurdsuz ve servetsiz bir muhacir çocuğu" olarak okuma yazma bilmeyen annesiyle yaşamaya başlamıştır. İbtidai, askeri rüştiye ve idadi eğitimini burada tamamlamıştır. Kendisini "zihni evvel" ve haşarı olarak tarif eden Kılıçzade, ilk olarak mahalle mektebine gönderilmiştir. Burada bir süre okuduktan sonra önce askeri rüştiyeyi, arkasından askeri idadiyi başarıyla tamamlamıştır (Hür

Fikir, 20 Teşrin-i Evvel 1926:3; Türk Parlamento Tarihi, 1996:404). 1890'da Mühendishane-i Berri Hümayun'da eğitime başladı. 1880'lerden sonra Osmanlı kültür yaşamına giren materyalizmden etkilendi. Özellikle biyolojik materyalizm düşüncesi daha sonraki yıllarda din konusunda yazacağı pek yazıya kaynaklık etmiştir. Ömer Hayyam'ın şiirlerini okumaya okul yıllarında başlamış ve oldukça etkilenmiştir. Bir yandan pozitivizm, darvinizm, biyolojik materyalizm gibi Avrupa merkezli düşüncelerden etkilenecek kendi düşünce sistemini oluşturmuştur. Diğer yandan ülke içinden de Ömer Hayyam'ın akılcı anlayışından etkilenmiştir (Pekdoğan, 2002:415).

1894'te Mühendishane-i Berri Hümayun'dan topçu üsteğmen olarak mezun olmuştur. 1889'da Selanik'teki kolorduya katıldıktan bir süre sonra, 1903'te II. Abdülhamit'in baskıcı rejimine son vermek ve meşrutiyeti ilan ettirmek amacıyla kurulmuş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmıştır (Kutay, 1997:303). Manastır, Bağdat, Yemen, Edirne ve İstanbul kolordularında görev yapmıştır. Bağdat Askeri İdadisi'nde kitabet Muallimliği görevini de bir süre yürütmüştür. Anadolu ve Rumeli'de bir çok yerde görev yapmıştır. Meşrutiyetin ilanından sonra Mustafa Kemal ile Selanik'te tanışmış; 1911'de Mustafa Kemal'in Erkan-ı Harbiye seyahatine katılmış ve O'nun yönettiği harp oyunlarında bulunmuştur (Türk Parlamento Tarihi, 1996:404). Aynı yıl Sütlüce Malumat Ambarı Müdürlüğü'ne atanmıştır. 1912'de ise, İstanbul Efrad Divanı-Harp Başkanlığı'na, ardından muhafızlık maiyetindeki divanı harp üyeliğine getirilmiştir. Son görevi sonrasında rütbesi binbaşılığa yükseltilmiştir (Pekdoğan, 2002:415-416; Türk Parlamento Tarihi, 1996:404).

Kılıçzade'nin hayatında 1912 yılı çok önemli bir yere sahiptir. İstanbul'da görev yaptığı sırada yazdığı, "Pek Uyanık Bir Uyku" başlıklı yazıyı bizzat İctihad Dergisi'ne giderek, daha önce tanımadığı Abdullah Cevdet'e verilmek üzere yazı işlerine teslim etmiştir. Arzu ettiği ve görmek istediği Türkiye'yi tarif ettiği bu yazı İctihad Dergisi'nin 55.sayılarından başlayarak birkaç sayıda yayınlanmıştır (İctihad, 21 Şubat 1328:1226-1228; 7 Mart 1329:1261-1264). Bu yazı çok dikkat çekmiş ve büyük ilgi görmüştür. Bu ilk yazıya yönelik ilginin daha dumanı tüterken, Balkan Savaşları'ndaki yenilginin nedenlerini anlattığı "Nasıl Mağlup Olduk" başlıklı yazı dizisini iki bölüm halinde yayınlamıştır (İctihad, 28 Şubat 1328:1242-1246; 7 Mart 1329:1265-1267; 14 Mart 1329:1283-1285; 21 Mart 1329:1290-1293). Yayın hayatında en çok ses getiren yazısı ise, ilk kez 58. sayıda yer alan yazı dizisi olan "Sahte Softalığa ve Dervişliğe İlân-ı Harp" ismiyle yayınlanan makalesidir (İctihad, 14 Mart 1329:1277-1281). Bu yazı nedeniyle dergiye büyük talep olmuş ve dergi bir haftada tam 3 kez basılmıştı. İctihad Dergisi çalışanları ilk yazısından hemen sonra keskin ve korkusuz kaleminden dolayı "Kılıçzade" lakabını vermişlerdir (İctihad, 10 Şubat 1923; 3132-3133).

Bir yandan İctihad'taki yazılarına devam eden Kılıçzade Hakkı, bu arada ilk basılı eserini yayınlamıştır. Çoğunlukla bu dergide yazdığı yazıları içeren ve 1913 yılında basılan "İ'tikâdât-ı Bâtılaya İ'lân Harb" isimli eserin, dini aşağıladığı, din inkılabı yapmaya çalıştığı ileri sürülerek, hakkında dava açılmış, ancak sonuç çıkmamıştır.

Mesleği askerlik olan Kılıçzade'nin yazıları, İttihat ve Terakki hükümetinin pek hoşuna gitmemiş olacak ki, daha önce herhangi bir uyarı yapılmadan 15 Ocak 1914'te emekli edilmiştir. Kendisine neden emekli edildiği konusunda bir yanıt verilmediğini belirten Kılıçzade Hakkı, bu olaydan "Enver Şah" diye isimlendirdiği Enver Paşa'nın sorumlu olduğu kanaatindedir. Softalara savaş açması, hanedan aleyhinde yazı yazdığı için hanedanın "bendes" ve "bir sultan hanımın kocası" olduğu için onu cezalandırdığını ileri sürmektedir (Hür Fikir, 25 Nisan 1927:2). Enver Paşa'nın "sahte bir dindar" olduğunu, İttihat ve Terakki Fırkası'nın II. Abdülhamid vari bir İslam politikası hevesine düştüğünü ileri sürmüştür. O'na göre yazıları İttihatçıların politikasına zararlı görüldüğü için hiçbir neden gösterilmeden emekli edilip ordunun dışına itildiğini ileri sürmüştür (Hür Fikir, 24 Mart 1926:2).

Her ne kadar emekli edilmesinin kendisini özgür kıldığını belirtse de çok içerlediği ve İttihatçılara kinlenmesine neden olduğu anlaşılmaktadır. Cumhuriyet döneminde İttihatçılarla ilgili yazdığı her yazıda, dinmek bilmeyen kin ve öfkesi hissedilmektedir. Anılarını anlattığı yazı dizisinde, sivil hayata alışmanın O'nun için ne kadar zor olduğu görülmektedir.

Emekliye sevk edilmesinin hemen arkasından Celal Nuri Bey ile İctihad'a rakip olarak 16 Şubat 1914'te "Hürriyet-i Fikriyye" dergisini çıkarmağa başlamış; bu arada İctihad'daki yazılarına ara vermiştir. Hürriyet-i Fikriyye'deki yazılarında kadın, din, evlilik ve askerlik alanlarında çağdaş anlayışın ve uygulamaların alınması gerektiğini savunmaktaydı. Tesettürün kaldırılması, Cuma hutbelerinin Türkçe okunmasını savunan yazılar ve Latin harfli makalelerin basılması nedeniyle dergi birkaç kez kesintiye uğramıştır. Bu arada dönemin Dahiliye Nazırı Talat Paşa, kendisini çağırması ve Latin harfleri konusunda uyarılmıştır. Yayın politikasında değişikliğe gidilmediği için dergi Mayıs 1914'te kapatılmıştır (Pekdoğan, 2002:425). Bunun üzerine "Serbest-i Fikriyye" adıyla bir dergiyi aynı ayda çıkarmaya başlamışlardır. Bu dergi de diğeriyle aynı akibete uğramış ve bir ay içinde kapanmıştır. 1914 Haziran ayından önce Uhuvvet-i Fikriyye dergisi çıkarılmıştır. Ancak İttihatçı hükümet Kılıçzade Hakkı'ya yazı yazdırmamakta kararlıydı. Kısa zaman sonra bu dergiyi tamamen kapatma kararı vermişti.

Bu arada Sebilürreşad'ın Hamdi Hocası'nın sert eleştirilerine maruz kalan Kılıçzade, hükümeti devirmeye teşebbüsle suçlanmış ve Abdullah Cevdet ile birlikte tutuklanarak Bekiraga bölüğüne hapsedilmiştir. Günlerce sorgulanmış, arkasından Merkez Kumandanı Halil Paşa'nın desteğiyle serbest bırakıldı, bir ay sonra da harb divanında beraat etmişti. Ancak bu olaydan sonra İstanbul'da kalmasının kendisi için tehlikeli olacağı düşüncesiyle bir an evvel taşraya, bir memuriyete tayin olup gitmek istemişti. Nitekim sonunda Çanakkale Muhacirun Katibliği görevine atandı. 29 Mayıs 1330/12 Haziran 1914'te Çanakkale'ye gitmek için yola çıkmıştır (Hür Fikir, 25 Nisan 1927:2).

Hükümetin her çıkardığı dergiyi kapatmasındaki kararlılık karşında bir süre yazı yazmayan Kılıçzade, Çanakkale'de sadece muhacirun heyetinde çalışmamış aynı zamanda Çanakkale Muallim Mektebi'nde Müdürlük ve Riyaziye öğretmenliği de yapmıştır. 1917'de İzmit Muhacirun Müdürlüğü'ne tayin edilmiştir. Milli Mücadele yıllarını İzmit'te geçiren Kılıçzade Hakkı, halkın mücadeleye destek vermesi ve örgütlenmesi için çaba harcamıştır. İzmit'te, Orta Mektebde fahri olarak Tarih, Coğrafya, Türkçe, Malumatı Medeniye derslerine girmiştir. Hükümetin tutumu nedeniyle 1914-18 yılları arası dönemde yazı yazmamıştır (Pekdoğan, 2002:416). Sadece 1332/1916 yılında İtikadat-ı Batılaya İlan-ı Harb'in neredeyse ilk baskısı ile aynı olan ikinci baskısını yaptırmıştır.

Yazım hayatına Kocaeli Vilayet Gazetesi çıkararak dönmüştür. Milli Mücadele lehine yazılar yazmıştır. 1919 seçimlerinde İzmit'ten milletvekili olmak için aday olmuş, ancak seçilememiştir. İzmit seçimlerine 30 kadar aday katılmıştır. Bunların içinde mebus seçimlerine bir programla katılan tek aday Kılıçzade Hakkı'dır. İzmit Muhacirun Umum Müdürü Kılıçzade Hakkı, seçim programının girişinde milletvekili olmak istemesinin nedeni milli egemenliğin gerçekleştirmek olduğunu göstermiştir (Çavdar, 1981:21-23).

1919 seçimleri sırasında Kılıçzade Hakkı, Kocaeli Gazetesi'ne milletvekili adaylarının taşınması gereken niteliklerini belirterek, bu nitelikleri taşımayanlara oy verilmemesini istemiştir. Gazete haberinde mebus seçimlerinde en esaslı programın Kılıçzade Hakkı'ya ait olduğu ileri sürülmektedir. Kızların serbestçe gideceği ve modern okulların köylere kadar yaygınlaştırılması, imamların köylüleri uyandıracak nitelikte önder gibi yetiştirilmesi, din işlerinin hükümetten ayrı tutulması, Şeyhül-İslamın kabine dışı bırakılması, ekonominin geliştirilmesi konular, seçim programında yer almıştır (Çavdar, 1981:27-33). Teokratik yapıya sahip Osmanlı için özellikle din konusundaki vaatleri, savunduğu düşüncelerini bu dönem için radikal sayılabilir.

Milli Mücadele'de kayıtsız şartsız emrinde olduğunu Mustafa Kemal'e bildiren Kılıçzade (Hür Fikir, 19 Ocak 1929:2), kendisine milli kuvvetlerle çalışma talimatı verildiğini belirtmiştir. Mustafa Kemal'in 16 Haziran 1922'de İzmit'e gelişi sırasında Kocaeli gazetesini kendisinin hazırladığını ifade etmiştir. İzmit'e bu ilk gelişi sırasında kendisi ile görüşmüş ve sohbet etmişlerdir (Hür Fikir, 23 Ocak 1930:2).

Mustafa Kemal'in 16/17 Ocak 1923 tarihinde İstanbul gazetecileriyle düzenlediği basın toplantısına İleri Gazetesi'ni temsilen katılmıştı. Milli Mücadele döneminde İleri Gazetesi'nin İzmit temsilcisi olarak çalışmış olan Kılıçzade'nin basın toplantısında sorduğu sorular, bir hayli dikkat çekicidir. Mustafa Kemal'e yeni devletin dininin olup olmayacağı, dine bağlı kalıp kalmayacağını sormuştur. Mustafa Kemal de "evet, İslam dini" olduğunu belirtmiştir. Devlette dinin etkin olup olmayacağı konusundaki soruya ise ülkede özgürlük olduğunu ısrarla vurgulayarak, kesin bir cevap vermekten kaçınmıştır (Mustafa Kemal, 1993:137-138).

Şubat 1923'te İctihad Dergisi'nde yeniden yazmaya başlamıştır. Bu süreçte gazete Kılıçzade Hakkı'nın yeniden yazmaya başladığını okurlarına bildirirken, O'nun geçmişteki yazılarından bahsetmiştir. Kılıçzade'den gelen mektup da İctihad Dergisi'nin sayfalarında yer bulmuştur. Bu mektupta eski düşüncelerinde değişme olmadığını, ve on yıl önceki heyecana aynen sahip olduğunu vurgulamıştır. Türkiye'de fikir hürriyetini tam olarak egemen kılana kadar ölmeyeceğinin ve mücadeleye devam edeceğinin altını çizmiştir (İctihad, 10 Şubat 1923:3133-34).

Cumhuriyetin ilanı onda büyük heyecan yaratmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal'in yönlendirmesiyle İzmit'te Hür Fikir Gazetesi'ni çıkarmaya başlamıştır. Ocak 1924 tarihinde yayına başlayan bu gazete, 1931 yılına kadar sadece yerel değil, ulusal basını ve kamuoyunu etkileme gücüne sahip olan ender yerel gazetelerden biri olmuştur. Özellikle devletin din ve laiklik konusundaki politikalar başta olmak üzere, tüm ilke ve devrimlerin yılmaz savunucularından biri olmuştur. Zira Atatürk döneminde yapılan devrimlerden bir kısmı, O'nun 1913'te İctihad Dergisi'ne ilk kez yazdığı ve bir rüyasını anlattığı yazısında belirtilmişti. O gün için ütopya denilebilecek bu devrimleri, Osmanlı Devleti'nin ayakta kalması için öngörmüştü.

Genel olarak yazıları din başta olmak üzere, sosyal yaşam, eğitim, alfabe değişimi, kadın, ekonomi, dış ilişkiler, siyasi gelişmeler gibi hemen hemen sosyal ve kamu hayatının her alanını kapsıyordu. Bununla tahmin edileceği gibi çoğunlukla din ve sosyal yaşamda dini etkileyen unsurlar, dinler tarihi, peygamberlerin hayatları gibi konularında yazılar yazmıştır. Biyolojik materyalizmin ve pozitivizmin etkisi altında yazılarını kaleme almış ve halkı etkilemeye çalışmıştır. Din yerine bilimin temel alınması gerektiğini, dinin vicdan meselesi olduğunu savunmuştur. Alfabe değişikliğini en çok savunan kişilerin başında gelmektedir. Sık sık dini çevrelerin özellikle de yılmaz muhalifleri olan Sebülreşad yazarlarının eleştirisine uğramıştır. Zaman zaman din adamları tarafından haklarında dini aşığılama iddiasıyla açılan davalar beraatle sonuçlanmıştır.

Kılıçzade, 1927 yılında Kocaeli kentinin milletvekili olarak, ilk defa Meclise girmiştir. 1931 yılından 1946'ya kadar dört dönem Muş milletvekili olarak Meclis'te görev yapmıştır. 1945'ten sonra da astronomi ve tarihle ilgili yazılar kaleme almıştır. Hayatı boyunca Batıcı-Türkçü çizgisinden asla sapmamıştır. 1960 yılında yaşamını yitirmiştir.

Dinler Hakkındaki Görüşleri

Kılıçzade Hakkı, yazın yaşamına başladığı 1912 yılından itibaren, yazdığı kitap, makale, gazete ve dergi yazılarında çoğunlukla din konusunu ele alarak, genelde dinlerin kökenleri, peygamberler, toplumlar üzerindeki etkilerini eleştirmiştir. Özelde ise; İslam olarak topluma sunulan kural ve ibadetleri, dini kuralların yönetime etkin olmasını, dinin siyaset aracı olarak kullanılmasını eleştiri konusu ederek, sahte derviş ve softalara karşı mücadele etmeyi ilke edinmiştir.

Kılıçzade Hakkı'nın dinlere bakışını etkileyen temel düşünceler pozitivizm, biyolojik materyalizm ve Darwinizmdir. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu çöküş süreci de devletin ve toplumun temelini oluşturan din düşüncesini sorgulamasına neden olmuştur.

Yazın yaşamının ilk yazısında, o dönem için ütöpik nitelikte olan, devlet ve toplum yaşamında ve din alanında bazı değişimleri öngörmüştü. Bu yazıyı 1913'te yayınladığı "İtikadat-ı Batılaya İlanı Harp" başlığını taşıyan ve makalelerden oluşan eserinde inancının özetini vermiştir. Allah'ın varlığına

ve birliğine, bütün kuvvetin sahibi olduğuna, koyduğu değişmez kanunlarla maddi ve manevi, batını ve zahiri dünyaları idare ettiğine inanmaktadır. İnsanlara akıl verdiğini ve serbest bıraktığını belirterek, insanların “irşad” için kendi içlerinden peygamberler ve dahiler yarattıklarını ileri sürmüştür. Allahın senet ve kanunlarıyla insanları doğru yola götürdüklerini savunmuştur (Kılıçzade Hakkı, 1913:9).

Kılıçzade Hakkı, insanlığın başlangıcını neye dayandığını ve nasıl ortaya çıktığını sorgulayarak din ile ilgili görüşlerine açıklık kazandırmıştır. Allahın bir isteğiyle insanın yaratıldığını savunan dini inanışla, maddenin ezeli ve ebedi ilkesi temelinde insanlığın ortaya çıkışını açıklayan bilimsel anlayışı karşılaştırarak, ikisinin de cevaplarını tatmin edici bulmadığını belirtmiştir. O her iki tarafı, niteliğini kesin olarak bilmedikleri bir kuvvetle iddialarını açıklamaya çalıştıklarından bu kavgaın kolay kolay sonlanmayacağı görüşündedir. Her iki tarafın bahsettiği kuvvetin yüzyıllar boyu sır olarak kaldığını ve insanlarda boşluk oluşturduğunu savunmuştur. “Meçhul-ü mutlak” olarak adlandırdığı bu güce, ister “vacibü'l-vücut”, isterse “madde ve ruh” denilsin, farketmeyeceğini ifade etmiştir. Ama sonunda Musa'nın kitabında ve Kur'an Kerim'de mucize biçimde tarif edilen Allah'ı kabul etmenin en doğru yol olacağını belirtmiştir (Kılıçzade Hakkı, 1331:6-7).

Bu fikre rağmen, hak dinlerin ortak olarak kabul ettiği yaratılış düşüncesine inandığı pek söylenemez. İnsanlığın gelişim sürecini maddeci bir anlayışla açıklama gayreti içindedir. İnsanlığın yaratılma sürecinin binlerce yıllık bir tekamülün neticesinde ve takip edilebilir dönemler sonrasında ortaya çıktığı için, bilimsel maddece düşüncüyü kabul edilebilir görmektedir. Onun bir nazariye değil gerçeğin kendisi olduğu kanaatini vurgulamıştır. Ortada bu kadar kanıt varken ve her an doğrulanması mümkün iken “Hazreti Allah kainatı bir lahza da yarattı” şeklindeki açıklamaların açıkça bir küfür olduğunu ileri sürmüştür. Buna dikkat etmeyen Müslümanların cezalarını çekmekte olduklarını vurgulamaktadır. Kılıçzade, Allahın insanı önce eliyle çamurdan, insanın şeklini yarattığını ve arkasından ona ruhundan nefes vererek yaratılışını tamamladığı şeklindeki hak dinlerin genel kabul ettiği düşüncesini de reddetmektedir. O'na göre; dünyanın başlangıcı ve nuru olarak nitelendirdiği kuvvetin, bağlı olduğu arzın dahil olduğu maddelerden oluşmak üzere milyonlarca yılın tekamülü neticesinde ortaya çıkmıştır. Zamanla kafası ve dimağı gelişmiş ve geliştikçe ve üredikçe yavaş yavaş bedeni de değişmiştir (Kılıçzade Hakkı, 1331:8-10).

Kılıçzade Hakkı'nın bu görüşleri, Darwinist ve pozitivist bir yaklaşımın sonucudur. Evrim kuramını din anlayışına uyarlayarak, insanın tekamül yasaları uyarınca doğal akış içinde gelişme gösterdiğini savunmaktadır. Bu noktada pozitivistin kurucusu August Comte'un üç hal yasasını dine uygulamıştır. Kılıçzadeye göre, insanlar idrakleri geliştikçe, dinlerinde de bir tekamül söz konusu olmuş; “animizmi fetişizm onu da putperesti takip etmiştir ve nihayet-bidayette pek basit olmak şartıyla- asla görünmeyen bir Allaha vahide-i iman etmek dini zuhur etmiştir. Ve bu dini de peygamberler ... ihdas etmişlerdir” (Kılıçzade Hakkı, 1331:13-14).

Kılıçzade Hakkı, dini oluşturduklarını ileri sürdüğü peygamberler için de en çok takdir ettiği Hz. Muhammed'dir. Halkını en iyi tanıyan O'dur. Halkı, Muhammed'in mükemmel tanıdığı kadar geçmiş peygamberlerden hiç kimsenin tanımadığını savunmuştur. Geçmiş peygamber içinde kitabı tahrif edilmeyen tek peygamberin de o olduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber her peygamberin ümmetlerinin yeteneklerine, anlayışlarına ve çevrelerine göre etkiler yarattığını savunmuştur. Peygamberlerin her birinin ayrı nedenler için var olduklarını ve onların insanların saadeti için çalıştıklarını belirterek, onların içinde beşeriyet için “cansiperane ve fedakârca” çalışanın Hazreti Peygamber olduğunu savunmuştur (Kılıçzade Hakkı, 1331:14-16).

Kılıçzade Hakkı, dört kitaplı dinin inancına aykırı olarak, dinleri ve peygamberleri, semavi veya ilahi kaynaklı görmemekte, onların dünyevi yani insan ürünü olduğuna inanmaktadır. Peygamberleri zamanın akıl ve bilimini kavrayan, diğer insanlardan oldukça üstün vasıflara sahip, yaşadığı toplumun ve halkın ihtiyaçlarını iyi bilen, üstün vasıflı bir “deha” olarak nitelendirmiştir. Bununla birlikte Hz. Muhammed'i tüm peygamberlerden en üstün ve beşeriyet için en çok çalışan

olarak nitelendirmiştir. İslamiyeti de akla en uygun din olarak belirtmesine rağmen, temel kanunları korumak kaydıyla bazı değişikliklerin yapılmasının gerekliliğine de dikkati çekmiştir.

Din konusundaki yukarıda belirttiğimiz görüşler, II. Meşrutiyet dönemi için radikal kabul edilmekle birlikte, yine de görüşlerini tam olarak açıklayamadığını, halkın tepkilerinden çekindiğini belirtmiştir (Kılıçzade Hakkı, 28 Haziran 1329:70). Bu nedenle cumhuriyetin ilanından sonra görüşlerini giderek daha açık ve dini daha sert biçimde eleştirerek yazmıştır.

1914 yılından itibaren din konusunda yazılarına ara veren Kılıçzade Hakkı, Cumhuriyetin ilanından hemen sonra kaldığı yerden yazmaya devam etmiştir. Meşrutiyet döneminde tam olarak açıklayamadığı görüşlerini, yeni dönemde bulduğu fikir özgürlüğü ortamında istediği gibi açıklama gayretine girişmiştir. 1924 yılı başlarında çıkardığı Hür Fikir Gazetesi'ndeki yazılarında Ludwing Büchner ve Felix İsnard gibi düşünürlerin etkisiyle dinin yerini, biyolojik materyalizmin alması konusundaki görüşlerini açıklamaya çalışmıştır. O'na göre, bilimin ve fennin herşeyi açıkladığını, yaratılmış canlıları insan şeklinde doğa üstü güçleri olanlar değil, ezeli ve ebedi olan tabii kanunlar tarafından yönetildiği, doğa üstü yeteneklere sahip insanlar olmadığı, semavi dünyanın olmadığını bilim tarafından kanıtlandığını savunmuştur (Pekdoğan,1999:224-225). Dinin de akıl ve bilimle ilgisi olmadığından ve yararının da bulunmadığından bahsetmektedir.

Kılıçzade, Cumhuriyet döneminde dine yönelik en sert yazılarını milletvekili olduktan ve laiklik ilkesinin benimsenmesinden sonra yazmıştır. "Devletin dininin, din-i İslamdır" maddesinin çıkarılmasının ikinci yıldönümünde Hür Fikir Gazetesi'nde "Muhammed" başlıklı bir yazı dizisi yayınlamaya başlamıştır. Bu dizinin ilk sayısında din konusundaki görüşlerini en açık biçimde yazmıştır. Peygamber Muhammed'i, "Arap münci, medeniyetçi ve teşkilatçısı Büyük 'Muhammet Mustafa'" olarak nitelendirmiştir. Mustafa Kemal'i onun yoldaşı ve adaşı olarak nitelendirmesinin yanı sıra, aynı vasıfları sadece başına Türk kelimesini koyarak, onun için de yazmıştır (Kılıçzade Hakkı, Hür Fikir,10 Nisan 1930:2).

Kılıçzade Hakkı bu yazı dizisinin başında din konusunda şunları yazmıştır:

"Dinler; ruhî, siyasî, içtimaî ve bilhassa iktisadi ihtiyaçların ifadesi olmaktan başka bir şey değildirler; ve hepsi de birer felsefe ve nazariyat sistemleridir; çünkü tecrübe ve müşahadeye istinat etmezler; bilakis zan ile ifade edilen akideden doğan imana ve ya imandan doğan akidelere istinat ederler; göklerden geldiği iddia olunan kanunların bir mecmuasıdır. Bu kanunları layetegayer, değişmez oldukları için cemiyet hayatı için çok tehlikelidirler. Bunların çemberinden kurtulmak için onu parçalamak lazım gelmiştir. Çünkü aslında basit olan bu akait teşkilatı, şunun bunun eline geçtikten sonra içinden çıkılmaz olmuştur.

"Halbuki kâinatta hûkûmran olan tabiatın değişmez ve değiştirilemez umumî kanunlarıdır: Mekaniki ve fiziki... Tabiat kanunları haricinde hiçbir şey bulunmadığı için *Harika-Mucize* ler yoktur: harikalar vehim mahsulü ve yahut siyasi düşüncelerin icat eserleridir".

Kılıçzade Hakkı bu görüşleriyle biyolojik materyalizm anlayışından hareketle dinleri, ortaya çıkış sürecinin nedenlerini ve sonuçlarını, amaçlarını açıklama gayreti içindedir. Dinin toplumlar için zararlı olduğu görüşünü belki ilk kez bu kadar açık ortaya koymaktadır. Peygamberleri de kendi dönemlerinin çürümüşlüğünden ve geri kalmışlığından toplumu çıkarmak ve doğru yola sevk etmek amacıyla ortaya çıkan toplumun dehalari olarak vasıflandırmıştır. Bu durumda dinlerin kurallarının günümüzde geçerli olamayacağı konusundaki görüşlerini bu açıklamalarıyla kanıtlama çabasıdır. Dini ilahi olmaktan çıkararak, onu döneme ve ihtiyaca göre her zaman değiştirilebilir, bir kurallar bütünü olarak görmektedir.

Kılıçzade Hakkı'ya göre, tabiat güçlerini bilmeyen ilk insanlar, bunlardan korkmuşlar ve her birine ayrı isimler vererek onları ilahlaştırmışlardır. İnsanların korkularından yararlanarak veya onları korkutarak yüzyıllar boyunca din adı altında onları yönetmişler ve istediklerini yaptırmışlardır. Yeni

dinlerin halinden memnun olmayan ve fakir sayılan topluluklarda ortaya çıktığını, mücadeleyi kazandığı zaman zengin kitlenin eline geçerek, bir baskı aracına dönüştüğünü ileri sürmüştür. Bu noktada gerçek davanın egemenlik ve “mide davası” olduğu anaatindedir; hayatta kalmak ve daha iyi yaşama endişesinden kaynaklanan sonsuz bir mücadele olması nedeniyle de dini bir çıkar aracı olarak görmüştür (Kılıçzade Hakkı, Hür Fikir, 17 Nisan 1930:2).

İnsanların toplumsal hayatta giderek daha iyisini yeme, içme ve yaşama amacıyla olduğu için mücadele ettiği kanaatindedir. İnsanlara bu zevki Allah'ın vermesine rağmen, bu zevk isteğini tatmin etmek için insanoğlunun sınırsız zalimane tutumu karşısında, aileler ve toplumlar büyük zararlar görmektedirler. İnsanların büyük acılar yaşadığı ve feryatlar ettiği bu olaylar karşısında, dinlerin ve dindarların Allah'ın neden hareketsiz kaldığını sorgulamaktadır. Yaşananların hesabının ahirette görüleceği konusunda dindarların verebileceği cevabı da tepkiyle karşılayarak, bunun olacağına dair kanıt veya senet olup olmadığını alaycı biçimde dile getirmiştir (Kılıçzade Hakkı, Hür Fikir, 24 Nisan 1930:2).

Allah'ın dünyadaki tüm afetlere, savaşlara, felaketlere, salgın hastalıklara müdahale etmeyip kayıtsız kalmasını eleştirmesi ise O'nun inancını açık biçimde ortaya koyar niteliktedir. O, peygamberlerin tarif ettiği gibi bir Allah olsaydı, fenalıkların oluşmasına engel olacağını savunmaktadır. Eğer olumsuzluklarla ilgilenmiyor ve kayıtsız kalıyorsa onun nazarında iyi, kötü, güzel, çirkin, hayır ve şer olmadığını ileri sürmüştür. Peygamberlerin bahsettiği gibi bir Allah varsa, bu denli büyük kötülöklere ve felaketlere kayıtsız kalmasının mümkün olmayacağını ifade etmiştir (Kılıçzade Hakkı, Hür Fikir, 10 Nisan 1930:2).

Bu görüşlerine karşılık daha 1925'teki yazılarında dinin gerekli olduğunu ve varlığını tasvip ettiğini belirtmekteydi. Ancak bu dinin basit olmasını ve o sert ve acımasız hayatta herkesin taptığı her çeşit ihtiyaçların tatmine hevesli olmamasını istiyordu. Daha çok vicdanlara hitap etmesinden ve moral vermesinden yanaydı (Hür Fikir, 16 Mart 1925, 60:1)

Kılıçzadenin bu görüşlerine yakından bakıldığında, II. Meşrutiyet dönemine oranla din konusundaki görüşlerini daha kesin ifadelerle kaleme almıştır. Dinin ilahi olmadığını, peygamberlerin belirttiği Allah'ın varolduğunun kanıtlanamayacağını savunmuştur. O'nun bu düşünceleri oldukça keskindir ve toplum nazarında da oldukça cüretkardır. Bunun yanı sıra dinin temellerini, ortaya çıkış nedenlerini ve dindar kitleleri aktarırken, çoğunlukla olumsuz bir bakış açısına sahip olduğu hemen görülecektir. Özellikle laikliğin kabul edilmesinden sonra görüşlerini çok açık biçimde yazmaya başlamıştır. Laik bir devlette dini görüşler konusunda sınırlama konulamayacağı konusundaki görüşleri cumhuriyet döneminde O'nu haklı çıkarmıştır. Hakkında başta Kocaali müftüsü olmak üzere din adamları ve İslamcı yazarlar tarafından onlarca dava açılmasına rağmen herhangi bir mahkumiyet söz konusu olmamıştır.

İslam Dini ve Dinde Reform Düşüncesi

Kılıçzade Hakkı, kendini bildiğinden beri dinlerin herşeye karışmasına veya en adilerine varıncaya kadar yapılan her işin dindarlığın veya dinsizliğin göstergesi sayılmasına çok kızdığını yazmıştır. Din konusundaki hassasiyetinin kaynağını belirtmemesine rağmen, dini uygulamalara yönelik olan eleştirel tutumunun okul yıllarından itibaren varlığı bilinmektedir. Bu tutumu özellikle gazete ve dergilerde yazı yazmaya başladıktan sonra, dine/İslam dininin uygulamalarına sert eleştirilere, dinin etkisini kırmaya yönelik çabalara dönüşmüştür (Hür Fikir, 11 Mayıs 1925:1).

Kılıçzade Hakkı “Muhammet” adlı yazı dizisine başlarken, kitap haline getireceği bu yazıların, “şu güne kadar Müslümanlar diyarında yazılmamış bir şekilde yazılacağı için, okuyanlardan belki bir çoklarının ruhlarını incitecek ve sarsacaktır” demiştir. Amacının yıkmak olmadığı belirterek, bu konudaki fikirlerini ilk defa yazmadığını ve bu nedenle okuyucuların çok da şaşırmayacakları kanaatindedir. Kendisinin olduğu gibi görünmekten ve düşüncelerini açıklıkla yazmaktan asla

kaçmadığını ve kaçmayacağını ifade etmiştir. İnancını “...insan ve Türk olmak!” olarak belirtmiştir (Kılıçzade Hakkı, Hür Fikir, 10 Nisan 1930:2).

“Pek Uyanık Bir Uyku” başlığı taşıyan yazısında, nasıl bir ülke hayal ettiğini ortaya koymuştur. Hayal ettiği bu yeni ülkede, dinin devlet ve toplum hayatındaki rolü oldukça kısıtlanmış ve neredeyse bireylerin vicdanlarına indirgenmişti. Bu makalede, tekke ve zaviyelerin kapatılması, evliyaya adaklar adanması ve muska ve üfürükçülüğün yasaklanması, sarık sarma ve cübbe giyme hakkının sadece yüksek din adamlarına tanınması, medreselerin kapatılması, hutbelerin günün ihtiyaçlarına göre düzenlenip Türkçe okunması, içtihad kapısının yeniden açılması, Kuran’ın Türkçeye çevrilmesi, çeşitli mezheplerin bir araya gelmesi ve içtihadla tek bir mezhebin oluşturulması, kadının din baskısı altından kurtararak kıyafette ve toplum yaşamında özgür hale getirilmesi ve Arap harfleri yerine Latin harflerinin esas alınması öngörmüştür. (Kılıçzade Hakkı, İctihad, 21 Şubat 1328:1226-1229). Sadece din alanındaki değişimleri bile düşündüğümüzde, o döneme göre ne denli kökten değişiklikleri savunduğu görülecektir. Yazısında bunu bir rüya olarak belirtmesi belki de gelecek tepkileri azaltma çabası olabilir. Yazısında özellikle en çok değişim öngördüğü alan, devlet ve toplum yaşamına hakim olan dindi. O’nun hayalindeki ülkede devlet ve toplum yaşamındaki dinin etkisi büyük ölçüde ortadan kaldırılmış ve insanların vicdanlarına indirgenmişti. Kanun ve kuralların belirlenmesinde, insanların giyim kuşamlarında ve yaşayışlarında çağın ve ihtiyaçların etkili olmasını en ideal anlayış olarak görmüştür.

II. Meşrutiyet döneminden itibaren yazılarının en önemli ve süreklilik içeren konusu İslam dininin kuralları, kanunları, topluma olan etkileri, ibadet biçimleri idi. İlk yazısından başlayarak, 1912-14 yılları arasında başta İctihad olmak üzere yazdığı dergilerde, İslam dininin uygulamalarını eleştiri konusu ederek, değiştirilmesi gereken kısımları ve neler yapılması gerektiğini açıklamıştır.

Kılıçzade Hakkı’nın hayatı boyunca en çok mücadele ettiği kesim kendi deyimiyle “sahte softalar ve dervişler” ve “batıl inançlar”dır. Onları toplumu cehaletine neden olan ve aydınlanmadan uzak tutan kesim olarak gördüğünden “cihad” ilanını farz görmüştür. Bu mücadele sonunda halkın “nur ile zulmü” ayıracağından, bu yolda İslamı ve ve İslam vatanını yaşatmak isteyen genç ve aydın fikirlileri, silahları olan kalemi ellerine alıp yazmaya çağırıştır. Mücadele sonunda kazanılan zaferin bilim ve fen olacağını ileri sürmüştür. Kılıçzade Hakkı’ya göre; tarihsel süreç içinde padişahları yanlış yollara sevk eden, yenilikçi padişahları yenilerilere teslim eden, idarenin zorbalıklarını teşvik eden, matbaada Kur’an’ın basılmaması için yobazları galeyena getiren, cehaleti besleyen, akla ve bilime karşı çıkan, hep bu softalar ve dervişlerdir. Onlar halkın İslam dinini ve medeniyetini tam olarak öğrenmesine engel olarak, gelişmeye, medenileşmeye ve Müslümanların Hristiyanlar tarafından aşağılanmasına neden olmuşlardır; onlar yüzünden Batıdan geri kalmış, eğitime önem verilmemiş, ahlak ve maneviyatı mahvedilmiş, hurafeler din kisvesi altında sunulmuştur. İnsanları cehennemle korkutmuşlar ve İslamı korku dini haline getirmişlerdir (Kılıçzade Hakkı, 1329:17-27).

Kılıçzade Hakkı, ulemayı üç sınıfa ayırmıştır. Sayıları fazla olmayan, faaliyetlerini planlı yapan ilk gurubun, hareketi yönettiği kanaatindedir. Onları fesat ve iki yüzlü olarak nitelendirir. Cahil ulemadan oluşan ikinci guruptakilere softa adını vermiştir. Sayıları pek çok olan bu grubu İslam dünyasının cahil ve geri kalmasından sorumlu tutmuştur. Birinci grubun hazırladığı faaliyetleri gerçekleştirenlerin ikinciler olduğunu vurgulamıştır. Hayat boyu da onlarla mücadele etmiştir. Hakiki ulemeden oluştuğunu belirttiği üçüncü grup ulemanın ise, çok az sayıda olduklarından çoğu kez seslerini bile çıkaramadığını savunmuştur (Kılıçzade Hakkı, 1329:4-5). Ulema içinde çoğunluğa sahip olan softaları, Müslüman dünyasının geri kalmasından, dinin özünden uzaklaştırılıp hurafelerle doldurulmasından sorumlu tutmuştur.

Softaların yetiştirdiği mektepler olarak gördüğü tekke ve zaviyelerin de geçmişte büyük düşünürler yetiştirmiş olmalarına rağmen cahil ve bilgisiz yobazların elinde kaldığından niteliklerini kaybetmişler ve zararlı hale gelmişlerdir. Toplumu tembelleğe, cehalete sevk ederek, dini de çağdışı düşünceler ve hurafelerle doldurarak özünden uzaklaştırmış olduklarını ileri sürmüştür. Bu grup

ortadan kaldırılırsa dinin de boş inançlardan ve hurafelerden kurtulup, özündeki akılcılığıyla toplumun ilerlemesine katkı sağlayacağını vurgulamıştır (Kılıçzade Hakkı, 1329:27-29).

Softalığın kadınlığın ilerlemesine düşman olduğunu ileri sürmüştür Buna kanıt olarak softaların kadınlar konusundaki görüşlerini ortaya koymuştur. Softalar, kadınların okuyup yazamayacağını, serbest olamayacağını savunuyorlardı. Onlara göre kadınların namaz için süreleri ezberlemesi yeterli sayılırdı. Hayvan nasıl ahırda bağlıysa kadının da evde öyle bağlı olması softaların arzusu olduğunu belirtmiştir. Kılıçzade Hakkı, İtikadatı Batılaya İlanı Harb, 1329, 8-9). Bu görüşlerin amansız düşmanı olduğunu belirterek, kadının insan olduğunu akıldan çıkarılmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Kılıçzade hayatını softalarla ve şeyh ve dervişlerle mücadele etmeye adanmış, onu bu mücadeleden kimsenin çeviremeyeceğini, dili ağzında kalem elinde olduğu sürece yazacağını ifade etmiştir. Cumhuriyet döneminde de Hür Fikir gazetesindeki yazılarıyla savaşını sürdürmüştür.

Kuran'ı, dinin saadeti üzerine alınmış bir sosyal kanunlar bütünü olarak nitelendirerek, Allah tarafından manevi kurtuluşu müjdelemek için verilmiş bir berat olduğunu savunmuştur. Dolayısıyla Müslüman olmanın onuruyla dünyaya önem verdiklerini belirtirken, İslamın diğer dinlerden farklı olduğunu vurgulamıştır: “İslam Yahudilik gibi maksur değildir. İslam Hristiyanlık gibi zelil değildir. Bir yanağına vurana ötekini çeviremez. İslam ulvîdir, metindir, izzetlidir, bu itibarla kâinata hakim olmak isti'dadına haizdir. O isti'dadını göstermek için kendisini medeniyeti hazıranın bütün vesaitiyle techiz etmek isteriz...” (Kılıçzade Hakkı, 1329:10-11).

İslamın peygamberi Muhammed'i deha olarak kabul eder ve en büyük mucizesinin akli ve kitabı olduğunu savunmuştur. O'nun başka bir mucize aramadığını hatırlatarak, softaların iddia ettiği gibi mucizeleri ve doğa üstü güçlerin olmadığını altını çizmiştir. Kuran'ın gerçekte herşeyi içine aldığını belirtmekle birlikte dinin temeli olan kelime-i şahadet dışında hüküm belirten ve kural koyan bütün ayetlerin zaman ve yer ile uygun olarak değişmesinin gerekli olduğunu savunmuştur. Daha önceki içtihadların geçerliliğini yitirmiş olduğundan uzun zamandır dinin yeni gelişen veya ortaya çıkan durumlarla ilgili İslam alimlerinin yorum getirmemesini eleştirmiştir (Kılıçzade Hakkı, 1329:12-13).

Meşrutiyet döneminde içtihad kapısının kapalı olmasını İslam dünyasının geri kalmasını ve dinin özünü yitirmesinin temel nedenlerinden biri olarak olarak görmüştür. Bunun sonucu olarak da sadece dinde hurafelere teslim olmak değil, İslam günlük hayatın her alanını kapsadığından, her alanda geri kalmaya neden olmuştur. Bu durumdan kurtulmanın tek yolu olarak “medeniyeti hazıra” olan Batı uygarlığını “dini, milli, ahlaki ve örfün” dışında her şeyi Batı'dan almayı göstermiştir.

Kılıçzade Hakkı, cumhuriyetin ilanından hemen sonra şer'i kanunların yürürlükte olması karşısında üslubunu sertleştirmiştir. Osmanlı döneminde yürürlükte olan şer'i kanunları, “Arabistan'ın yaban çöllerinde binlerce yıl evvel çıkan” ve ülkemizde de en yüce yerde durma “küstahlığında bulunan” bir taassubun hayal ürünü olan dar çerçeveli kanunlar olarak adlandırmıştır. Bu kanunların ne uygarlığın gereğini, ne de sosyal yaşamın ihtiyaçlarına cevap vermediği için kaldırdığını savunmuştur. Basit düşünceli birkaç adamın veya hocaların safsatası olarak nitelendirerek, asırlar boyunca Türk halkının bu kanunlarla kasıp kavurulduğunu ileri sürmüştür (Hür Fikir, 2 Kanunu Sani 1928:4). Bu kanunun kaldırılarak çağdaş uygarlığa uygun yeni kanunların kabul edilmesini büyük övgüyle karşılamıştır.

İslam dininin bir reforma ihtiyacı olduğu düşüncesi Kılıçzade baştan beri hep vardır. İlk yazılarında tam açıklıkla belirtmemesine rağmen onun dine, dini kurallara, din adamlarına yönelik sıklıkla getirdiği eleştirileri buna kanıt gösterilebilir. Eğer reform yapılmazsa, İslamın ve Kur'an'ın gerçeklerinin tam olarak ortaya çıkarılamayacağı görüşündedir. Medeniyeti hazıra olarak ifade ettiği Batının Hristiyan dinine mensup olması, İslam dünyasının kontrolleri altına almalarını sağladığı

hatırlatmıştır. Müslüman ülkelerin büyük bir kısmının geri ve çağdışı olması sebebiyle, Batı dünyasında İslamın ilerlemeye engel olduğu algısını yarattığına dikkati çekmiştir (Akman, 2012:65).

Bu reform düşüncesinde Müslümanlar için mezhep birliğinin sağlanmasını da öngörmüştür. Büyük kısmının “sefil ve zelil” yaşadığı İslam aleminde, farklı mezheplerin olmasını doğru bulmamakta ve birleşmelerinden yanadır. Bu mezheplerin kurucularını İslam dini bilimleri, sahip birer alim olarak kabul etmektedir (Kılıçzade Hakkı, İctihad 4 Temmuz 1329:1539-1541).

Hilafetin Osmanlıya geçmesi sırasında farklı cins ve mezheplerden pek çok niteliksiz kişilerin başkente koştuklarını, kendileriyle birlikte “Arap’ın Acem’in beni İsrail’in” inanç namına ne kadar hurafe varsa getirdiklerini ileri sürmüştür. Böylece din diye kendi inançlarını empoze etmişlerdir. Kılıczadeye göre; akıl ve mantığı temel alan Türk bilimi ise, yabancıların yönetiminde etkin olmalarından sonra çöküşe başlamıştır (Kılıczade Hakkı, Hür Fikir 26 Kanunu Sani 1925: 1). O’na göre din ile ilgili olmayan Arap kültürünün pek çok unsuru, Türk kültüründe giderek daha çok yer kazanmıştır. Bu da İslam dininin inanç ve gelenekler bazında olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Batıcılık düşüncesi yanında Türkçü fikirlere de sahip olan Kılıczade Hakkı, reform hareketiyle birlikte İslam inancıyla ilgili olmayan, sonradan eklenen ve dini olumsuz etkileyen unsurların temizlenmesini savunmuştur

İslamda reform yapılmasını tüm Müslümanlar için hayati öneme sahip bir konu olarak gören Kılıczade Hakkı, bu sürecin en başına içtihad kapısının açılması ve bir daha kapanmamasını koymaktadır. Dinin asli hükümleri dışında zaman ve mekan ile uyumlu değişiklikler yapılabileceği ve yaşamsal öneme sahip olduğu, mevcut olan kanunların ve uygulamaların büyük bir kısmının zamana uygun olmadığından içtihad yoluyla yeniden düzenlenmesini savunmuştur. Onun reform programında mezheplerin birleştirilmesi düşüncesi de mevcuttur. O Hanefi, Şafi, Maliki ve Hanbeli gibi önemli din alimlerine büyük saygısı olduğunu belirtmekle birlikte, onlar kadar yetkin ve onların yerini alacak İslam alimlerinin yetişeceğine de inancı tamdır (Kılıczade Hakkı, 1329:10-11).

Dinin bir çıkar ve iktidar aracı olarak kullanıldığını, mezhepler arası mücadelenin İslam dünyasına zarar verdiğini ve mezheplerin dünya işleriyle ilgili olduklarını belirtmiştir. Bir çok mezhebin hadis ve Kur’an’dan ibaret olduğu fikrindedir (Kılıczade Hakkı, İctihad 4 Temmuz 1329:1540). Bu görüşlerini “Pek Uyanık Bir Uyku” başlıklı yazısında da görüleceği gibi ve İslam dünyasının güçlenmesi için dinde sonradan ortaya konulan mezhep farklılıklarının kaldırılması yolundaki görüşlerini sıklıkla yinelemiştir.

Kılıczade Hakkı’nın dinde reform için en önemli unsurlardan biri, tesettürün kaldırılması ve kadının özgürleştirilmesidir. Her iki kelimeyi birbirinden ayırmanın mümkün olmadığını belirten Kılıczade Hakkı, hem kadının üzerindeki baskıların ve yasakların kalkmasını savunan ve yazdığı yazılarla kamuoyu oluşturmaya çalışan en önemli yazarlardan biridir. O’na göre kadın ve erkek arasında üreme organlarının farklı olması dışında bir fark yoktur. Ayrıca iki cinsin ayrılması da söz konusu olamaz. Birlikte olmalarının amacı nesillerini devam ettirmektir. Tesettürün gayesinin, kadını sıkı sıkı sarıp “ucube”ye çevirmek değil, iffetini korumak olarak açıklamaktadır. Bununla birlikte tesettürün zararının, yararından daha çok olduğunu ileri sürmüştür. Tesettürün, kadınların hayatını ve sağlığını bozduğunu, onun cahil kalmasına neden olduğunu ve ahlâken yozlaştırdığını savunmuştur. Bu üç önemli zararın bir milleti kökünden devirmeye yeteceği kanaatindedir. Özellikle cehaletlerinin derecesinin ürkütücü olduğunu ve çocukları bu koşullar içinde büyüttüklerini düşününce, toplum için tehlikenin daha net ortaya çıktığını ifade etmiştir. Cehaletin tek nedeninin tesettür olmadığını da farkında olduğunu da belirtmiştir (Kılıczade Hakkı, 1329:130-134).

O’na göre; tesettürün ahlâki ve siyasi olmak üzere toplumsal yaşama iki büyük olumsuzluğu da söz konusudur. Ahlaki kötülüğü olarak erkekleri oğlancılığa, kadınları ise seviciliğe yönlendirmesidir. Siyasi olarak da fethettiğimiz yerlerdeki unsurlarla iletişim kuramayıp, oralarda yabancı gibi durulmasına ve ilk yenilgide de göç edilmesine sebebiyet vermesidir (Kılıczade Hakkı,

1329:135-136). Ahlâki kötülüğünü mantıksal olarak anlamak mümkün olmasına rağmen, ikinci olarak belirttiği fethedilen yerlerde yabancı kalmayı tesettüre bağlamak çok mantıklı gibi gözükmemektedir.

Kılıçzadeye göre tesettürün olumsuz etkileri bir yana mevcut uygulama ne İslami kurallara uygundur ne de insanın doğasına uygundur. İslamiyete tabi olmayan hiç bir kuralın dine ve dolayısıyla insan hayatına giremeyeceği görüşündedir. Ayrıca bir toplumun sağlıklı biçimde yaşaması ve gelişmesi için aile hayatının iyi olması, ev aile bağlarının güçlü olması gerekmektedir. O'na göre birbirini görmeden, tanımadan evlenen insanların sağlıklı bir aile olması neredeyse imkansız olduğundan, hali hazırda Türk toplumunda aile vardır demek söz konusu değildir. Görücü usulüyle tam olarak bir aile kurulamayacağı görüşünde olan Kılıçzade, bu usulun ortadan kaldırılmasını savunmuştur. Zararları göz önüne alındığında tesettürü, dini veya milli bir gelenek olarak devam ettirmenin bir anlamı olmayacaktır. Kadınların eğitilmesini, dinin baskılardan kurtarılmasını ve özgür olmalarının sağlanmasını zaruri bulmaktadır. İlerlemek ve çağcıl bir toplum olabilmenin gereklerinin en başında gelenlerinden biri, kadını ve erkeği eğitilmiş bir toplum olmak olduğunu ısrarla savunmuştur (Kılıçzade Hakkı, 1329:137-139).

Tesettürün kaldırılmasının birden bire değil, zamana yayarak ve ictihad yoluyla yapılmasından yanadır. Böylece sorun hissedilmeden aşılmış olacaktır. Tesettür ve kadın politikalarından yola çıkarak, amacı olmayan ve cahilane biçimindeki taassubun, Osmanlı'yı geri bırakan nedenlerin başında geldiğini vurgulamıştır.

Kılıçzade Hakkı'ya göre; hiçbir dinin kendine has bir kıyafeti yoktur. Bundan hareketle tesettürün kaldırılmasını savunmasının yanı sıra Müslüman din adamlarının sarık sarmasının, cübbe giymesinin dinle hiçbir ilgisi olmadığını ileri sürmüştür. Peygamberin zamanda bunların olmadığını, bugün bile Arapların sarık sarmadığını, bu kıyafetlerin Osmanlı döneminde giyilmeye başlandığını belirterek, peygamberin hiç giymediği kıyafetlerin "sünnet" olduğu gerekçesiyle, Diyanet İşleri Başkanı'nından köy imamına kadar giyilme geleneğine ağır eleştiri getirmiştir. Peygamberin dini kıyafet adı altında hiçbir kıyafet giymediğini, o dönemde kendi ülkesinin coğrafi koşullarına uygun olarak giyindiğini, basit fakat gösterişsiz olan kıyafetlerinin o dönemde ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte olduklarını belirtmiştir. "Peygamber bugün mebus olsaydı malum olan zarafeti terbiyeye binaen Avrupalı gibi giyinmekte hiç tereddüt etmezdi" diyerek, dinleri ve insanlığının özel kıyafet biçimlerinin olmadığını savunmuştur. Allahın fesle, sarıkla, şapka ile, kıyafetle hiç alakası olmadığını sıklıkla vurgulayarak, esas olanın "yüksek bir insan ve iyi bir Türk" olmak olduğunu vurgulamıştır (Kılıçzade Hakkı, Hür Fikir, 11 Mayıs 1925:1)

Kılıçzade'ye göre; din adamlarının olsun veya tüm kadın-erkek Müslümanlar olsun, zamanına ve bulunduğu coğrafyaya göre ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde giyinmelidirler. Kıyafetleri veya başlıkları dinler için kutsal olduğunu savunmanın söz konusu olamayacağını dile getirmiştir. Dinde şekle verilen önemin, özün kaybedilmesine veya önemsiz kılınmasına neden olacağı görüşündedir. Bu konudaki tartışmalar, sarığın ve fesin yerine şapkanın getirildiği Şapka Kanunu çıkarıldığı sıralarda yoğunlaşmıştır.

1928 yılında İstanbul Üniversitesi'ndeki bir grup profesör tarafından hazırlanan ve kamuoyuna açıklanan reform programına (Jaschke,1972:40) en çok destek verenlerden biri olmuştur. 15 yıldır dini kurumlara ve onları tutanlara başlattığı mücadeleyi hatırlatarak, "İslam dininin esasatına olmasa bile eşkâline bir inkılabın mukarrer" olduğunu yıllar öncesinden gördüğünü belirtmiştir. Müslüman dünyasında bunu yapabilecek tek topluluğun da Türkler olduğu kanaatindeydi. Diyanetten başlayarak bütün kurumların bu sürece katkı yapmasını gerekli görmüştür. Bugün kimsenin bir ay oruç tutamayacağını, beş vakit namaz kılamayacağını, temin bir Müslümanın herkesin ayağını bastığı yere yüzünü sürmeyeceğini ileri sürerek, reformun dinin ibadetlerini de kapsamı gerektiğinin altını çizmiştir. O'na göre reformun bir an evvel yapılması "bizzat dinin menfaatinedir" ve "bizzat dindarlar yapacaklar, bu vazife onlara gider" (Kılıçzade Hakkı, Hür Fikir, 2 Temmuz 1928:1).

Din reformu adıyla kamuoyuna duyurulan bu taslak, Kılıçzadeyi gerçekten heyecanlandırmıştır. Reform taslağında yer alan ve yapılması savunulan bir çok değişiklik yıllardır onun savunduğu düşüncelerle büyük benzerlik göstermiştir. Ancak gelen tepkiler üzerine Milli Eğitim Bakanlığı konuyla bir ilgisinin olmadığını açıklaması ve raporun rafa kaldırılması da bu kez hayal kırıklığı yaratmıştır. Ancak yine de laik bir devlette er ya da geç mutlaka reformun kaçınılmaz olacağını ve bunun için biraz zamanın gerektiğini düşünmekteydi.

Laiklik Düşüncesi

“Dinim yaşamaktır” sözünü, Hür Fikir Gazetesi’nin yayınlandığı ilk günden beri isminin hemen altına yazan Kılıçzade Hakkı, II. Meşrutiyetten Cumhuriyete hatta tüm yaşamı boyunca laiklik savunucusu olmuştur. Laiklik anlayışının ne olduğunu açıklayarak, laikliğe dinsizlik olarak bakıldığı bir zamanda bu görüşlerini cesurca ortaya koymuştur. Dini dergilerin ve yazarların sıklıkla eleştirilerine uğramasının yanı sıra İttihat ve Terakki iktidarının da baskısına uğramıştır. II. Meşrutiyet dönemindeki yazım hayatı kısa sürmüş ve Çanakkale’ye gönderilerek İstanbul’dan uzaklaşması sağlanmıştır.

Din konusunda savunduğu görüşleri nedeniyle sıklıkla dinsizlikle suçlanmıştır. Kılıçzade bu suçlamaları yapanları “oldukları gibi görünmeye cesaret edemeyenler ile dini alet-i intifa (çıkar aracı) makamında kullanmak isteyenler” olarak belirtmiştir. Dini alçaltmak gibi bir amacı olmadığını, halkı batıldan kurtarıp, hakka ve gerçeğe yönlendirmeye çalıştığını ve cahil ulemanın halka telkin etmeye çalıştığı hurafelere ve batıl inançlara gerçek dinde yer verilemeyeceğini savunmuştur. Allah’ın varlığına, birliğine, bütün kuvvetlere sahip olduğuna; koyduğu bozulmaz kanunları insanları ve sonsuz evreni yönettiğine inandığını belirtmiştir. İnsanlara akıl vererek onları özgür bıraktığını, insanları aydınlatmak için deha olarak nitelendirdiği peygamberler gönderdiğini de savunmuştur (Kılıçzade hakkı, 1329/ 1913:8-9)

“Ne İstiyoruz?” başlıklı makalesinde dünya ve ahiret işlerinin birbirinden ayrılmasını istediklerini belirtmiştir. Bu basit ve hak olarak gördüğü isteğini güçlendirmek için, ulemanın görevinin sadece halka doğru yolu göstermek olduğunu, içtihad kapısının açılarak dini kuralların zamanla ve ihtiyaçlara uygun hale getirilmesini, tekkelerin mekteplere dönüşmesini, şeyhlere ve dervişlere toplumun ihtiyacı olmadığı, cahil şeyhler ve dervişler yerine Darülfünun öğretim görevlilerini görmek istediklerini ifade etmiştir (Kılıçzade Hakkı, 1332:19-20). Söz konusu yazısında laikliliğin gerekliliğine toplumu ikna etmek için dinsel kanıtlar ve örnekler vermiştir. Öncelikle İsa Peygamberin “Allaha ait olanı Allah’a, Kayser’e ait olanı Kayser’e veriniz” emrini hatırlatmıştır. Hristiyan dünyasında laikliğin ortaya çıkışına dayanak oluşturan bu sözden sonra Müslüman dünyası için de, Muhammed Peygamberin “dünya işlerinde siz benden alimsiniz” sözünü gerekçe göstermiştir. Bu sözler ortadayken, medrese ve tekkelerde kafaları bilim ve fen yerine hurafelerle doldurulan softaların, dünya işlerini ve insanları yönetmesinin söz konusu olamayacağı görüşündedir. Kılıçzade, dinin vicdana ait olduğunu, dünyevi işlere karıştırılmamasını ve ulemanın da dünyevi yönetimden uzaklaştırılmasını öngörmüştür. O kadınlarda tesettürün kaldırılarak serbestlik verilmesini, toplumu insanlık aleminden ayıran bütün bağların koparılmasını da laikliğin gereklerinden saymıştır (Kılıçzade Hakkı, 1332:31-33).

1914 yılından beri yazmadığı İctihad Dergisi’ne, 1923 Şubat ayından itibaren yeniden yazmaya başlamıştır. 1924 yılının Ocak ayında İzmit’te yerel bir gazete niteliğindeki Hür Fikir Gazetesi’nde, din ve laiklikle ilgili en sert yazılarını yazmış ve Türk devrimini bütün gücüyle desteklemiştir. Hür Fikir yerel bir gazete olmasına rağmen, Kılıçzade’nin kişiliği ve görüşlerinden dolayı etkisi ulusal çapta olmuştur. Özellikle dini referans alan yazarlar ve dergiler, yazılarını yakından takip ederek eleştirmeye devam etmişlerdir. Başta Kocaeli Müftüsü ve vaizleri tarafından olmak üzere, dini aşağıladığı ve halkı dinsizliğe sevk ettiği gerekçesiyle sıklıkla mahkemeye verilmiştir. Ancak cumhuriyet döneminde mahkumiyet almamış ve hepsinden beraat etmiştir. Bu gazeteyi çıkarmasını Gazi Mustafa Kemal’in istediğini belirtmesi, akıllara bazı soruları getirmektedir.

Acaba, Mustafa Kemal, laiklik yolunda değişimler gerçekleştirilmeden önce Kılıçzade Hakkı'nın yazıları aracılığıyla kamuoyuna tartışmaya açılmasını veya kamuoyunun konuyla ilgili tepkilerini öğrenmesini sağlamaya mı yönelik bir girişim olarak değerlendirilebilir mi, sorusu ilk akla gelendir.

1923 İzmit basın toplantısında, devletin dini olup olmayacağı ve dinin yönetimde olup olmayacağı konusunda istediği cevabı alamayan Kılıçzade Hakkı, önce cumhuriyetin ilanı arkasından da Hilafetin kaldırılmasıyla yeni devletin yolunun laiklik ve demokrasi olduğunu görmüştür. 1925 yılı başlarında çıkan Şeyh Sait isyanı, O'nun yeniden şeyhlere ve softalara savaşını gündeme getirmesine neden olmuştur. Softaların ve hocaların cumhuriyete sadık taraftar olmayacaklarını savunarak, TBMM'nin, Osmanlı'dan arta kalan bu teşkilatı bir an evvel kaldırmasını ve din ve dinin yönetiminin halka devir ve teslimini istemiştir. Halkın kendi hatibini ve vaizini seçmesini teklif etmiştir (Kılıçzade Hakkı, Hür Fikir, 9 Mart 1925:1).

Gazi Mustafa Kemal'in öncülüğündeki adım adım uygulamaya konulan devrimleri ve özellikle de laikliğe gidiş sürecini övgüyle izlemiştir. Semavi kanunların toplumun ihtiyaçlarını ve çağın gereklerini karşılamadığı; toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak çağa uygun yasalar yapılmasını, "bir cumhuriyet idaresinin layık olmak zorunda" olduğunu savunmuştur (Kılıçzade Hakkı, Hür Fikir, 18 Mayıs 1925:1). Toplum ve insan haklarına uyulması koşuluyla kişilerin özel işlerinde tamamen serbest bırakılmasını savunarak, laikliği sadece din ve devlet işlerini ayırmak olarak görmeyerek, bireyin tüm hayatını içine almasını istemiştir. Bu görüşü tutarlı biçimde savunarak laikliği ideolojiye dönüştürmeye çalıştığı söylenebilir (Pekdoğan, 1999:235).

Cumhuriyetin ilanının arkasından hilafefetin kaldırılması Kılıçzade Hakkı'yı laiklik yolunda cesaretlendirmişti. Abdullah Cevdet'in "...Halk Fırkası hükümeti laakal otuz seneden beri geceli gündüzlü gördüğümüz tatlı rüyaların çoğunu aynıyle vaki kılan yegane hükümettir" sözlerinden (Abdullah Cevdet, Hür Fikir 1 Temmuz 1925:3640) ve Süleyman Nazif'in 7 Nisan 1924'te yolladığı mektubundan (Süleyman Nazif, Hür Fikir, 18.4.1924:1) da anlaşıldığı gibi, Kılıçzade'nin düşlediği devlet ve toplum yapısına uygun bir değişim süreci söz konusuydu.

Tekke ve zaviyelerin kapatılması ve şapka devriminin yapılması, cumhuriyet yönetiminin memleketi hurafelerden temizleyerek sonsuza kadar yaşatmak konusundaki kararlılığı ortaya koyması olarak yorumlanmıştır (Hür Fikir, 7 Eylül 1925:1). 1926'da Türk Medeni Kanunu'nun kabul edilmesi de laik bir devlet ve toplum sürecinde önemli bir aşamadır. Kılıçzade bir yandan gazetesinde laiklik yolundaki değişimlerden övgüyle bahsedip alkış tutarken; diğer yandan Diyanet İşleri Başkanı Börekçizade Rıfat'tan başlayarak, müftü, imam ve vaizlerin takipçisi olmuştur. Rıfat Efendi'ye sık sık yazılı sorular vererek, laiklik anlayışını, Kuran'ın Türkçeleştirme çalışmasını, doğaüstü güçlere olan inancını sorgulamaya çalışmıştır (Hür Fikir, 19 Mayıs 1926:1) Çoğunlukla kendisi gibi olmasa bile resmi ideolojiyle uyumlu yanıtlar almıştır. Bu nedenle gazetesinde Diyanet İşleri Başkanı'na yönelik sert eleştirileri fazlaca görmek mümkün değildir.

Bununla birlikte din adamlarına bakışı genelde olumsuzdur. O, 1925'te din görevlilerini halkın kendisi seçmesi gerektiğinden söz etmiştir. Halk, yapacağı seçimle imamını ve vaizini kendi istediği kimseyi yapabilmeliydi... Bu öneri hayata geçirilememişti ama laiklik yolunda dev adımlar atılmaya devam ediyordu. Dinin giderek toplumun vicdanına yerleştirilmesi süreci hız kazanmıştı. Kılıçzade bu dönemde müftülüklerin kaldırılması konusunu gazetesinde gündeme getirmeye çalışmıştır (Hür Fikir, 9 Ocak 1928:1).

Esasen Diyanet İşleri de dahil olmak üzere ülkedeki bütün dini kurumların kaldırılmasını istemiştir. O'na göre devletin din ile hiçbir bağı kalmamalıydı. Hele hele geçmiş dönemin mirası softalara hükümet göz açtırmamalıydı. Zira yüzyıllardır biriktirilen cehaletin etkisini ortadan kaldırmak zaman işiydi. Bu nedenle halkın aydınlanmasını olumsuz etkileyecek etkenler bir an evvel ortadan kaldırılmalıydı.

Kılıçzadeyi cumhuriyet dönemi içinde en mutlu eden olaylardan biri, 10 Nisan 1928 tarihinde Teşkilatı Esasiye’de yapılan değişiklikle “devletin dini, din-i İslamdır” hükmünün anayasadan çıkarılmasıdır. Basit bir ifadeyle Türk’ün tam hürriyeti sağlanmıştır. O güne kadar yapılanların sonuçlandırılması olarak da nitelenebilecek bu gelişmeyi sabırsızlıkla beklediğini yazmıştır. “Layiklik İşte Bu Demektir” başlığıyla kaleme aldığı yazıda laikliğin temellerini dinlerden aldığı referanslarla kurmaya çalışmıştır (Kılıçzade Hakkı, Hür Fikir, 16 Nisan 1928:1).

“Hayır ve şerrin önünü açtı. İntihab et! (Musa peygamber-Tevrat)

“Allahinkini Allaha devletinkini devlete veriniz. İsa peygamber-İncil

“Biz dünyayı kabiliyetli insanların idaresine tevdi ettik (Muhammed Peygamber Kuran)

“Dinler pek çoktur, insanlar ise kardeşirler. (Konfüçyus)

“Akıldan daha üstün hiçbir şey yaratmadım” (Hadis-i kudsi)

Kılıçzade, dinlerin peygamberlerin sözlerinden yola çıkarak laikliğin gerekliliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu zamana kadar laiklik yolunda verdiği mücadele nedeniyle dine hakaret ettiği suçlamasıyla hakkında pek çok davanın açıldığını yazmıştır. Amacının dine zarar vermek değil, işlevini çoktan yitirmiş bir kurumun yıkılma sürecini hızlandırmak olduğunu belirtmiştir. Anayasada devletin dinin kaldırılmış olması, “her efrad nakil yerine ilim ve aklı hakim kılacak”tır. Türkiye artık hür bir ülke haline gelmişti. En büyük isteğinin gerçekleştiğini ve artık isteyecek bir şey kalmadığını belirten Kılıçzade Hakkı, dinin devlete egemen olmasının bütün olumsuzluklarını gördüğü için, din ve dünya işlerinin ayrılmasını istediğini ifade etmiştir (Kılıçzade Hakkı, Hür Fikir, 16 Nisan 1928:1).

Kılıçzade laikliğin anlamını şu ifadeleriyle açıklamıştır: “Biz Türkler bugün manen ve maddeten kamil bir hürriyete kavuşmuş bulunuyoruz. Bundan sonra hiçbir hükümet benim vicdanıma müdahale etmeyecektir. Ben Allah istediğim şekilde ibadet edecek hür ve medeni bir insan olmaya çalışacağım”.

Kılıçzade Hakkı, yıllardır açıklamaya çalıştığı gibi laikliğin herşeyden önce özgürlük olduğunun altını çizmiştir. Bununla birlikte dinsiz ve dinsizlik anlamına gelmediğini vurgulamıştır. Laikliğin kabul edimesini “medeniyetin peygamberi” olarak isimlendirdiği Mustafa Kemal’in çabasını da minnet ve şükranla anmıştır (Kılıçzade Hakkı, Hür Fikir; 16 Nisan 1928:1).

Kılıçzade Hakkı, laiklik düşüncesinin felsefi bir açılımını yapmamıştır. O’nun için din adamlarının dünyevi işlerden uzak tutulması ve dinin bir vicdan işi haline getirilmesidir. O’na göre, laik bir yönetimde vicdan özgürlüğü tam olarak sağlanmıştı.

Kılıçzade Hakkı’nın tam olarak düşündüğü laiklik artık gerçekleştirilmiştir. Esasen O’nun rüyasının neredeyse tamamı Atatürk döneminde gerçekleştirilmiştir. Ancak laik sistemin yerleştirilmesi ancak zamanla mümkün olacaktır. Bu durumun farkında olan Kılıçzade, 1931 seçimlerinde Muş milletvekili olarak parlamentoya girdikten bir süre sonra gazetesini kapatma kararı almıştır. Gerekçesi de milletvekili olarak yoğun çalışma temposu olmasındandır. Bununla birlikte amaçları gerçekleşmiş biri olarak, amaç boşluğu da yaratmış olabilir. Yazmak için belki de bir nedeninin kalmadığını düşünmüştür. Nitekim parlamentoda milletvekili olarak görev yaptığı beş dönem boyunca pek yazı yazmamıştır.

Sonuç

II. Meşrutiyet dönemi Batıcılık düşüncesini savunan aydınlar içinde tartışmalara konu olan isimlerin başında hiç kuşkusuz Kılıçzade Hakkı gelmektedir. Çocukluk ve gençlik yıllarını Manastır’da geçirmesi O’nun batıcılık ve din düşüncelerinde etkili olmuştur. Askeri okulda okumuş ve subay olarak orduya katılmış olanlar içinde pozitvizmi benimseyenlere sıklıkla rastlanmasına rağmen,

biyolojik materyalizmi ve darwinizmi benimseyen az sayıda aydınlardan biridir. O'nun belki de bütün yaşamında derin izler bırakan ve belirleyici etkiye sahip olan bu felsefi düşünceleridir.

Kılıçzade Hakkı, 1912 yılına kadar matbuat yaşamında pek tanınan biri olmamıştır. İlk Balkan savaşının kaybedildiği dönemde yazmaya başlaması, ağır yenilginin Osmanlı aydınında yarattığı derin travmanın etkisiyle olabilir. Avrupa topraklarından Anadolu içlerine kadar sürülen Türkler için artık gidecek başka bir yer olmadığından, tek çare radikal adımlarla çöküşün önlenmesi ve çağcıl bir devlet haline getirilmesiydi. Bunun nasıl yapılacağı konusu duraklama ve gerileme döneminden itibaren devlet yöneticilerin, aydınların en çok sordukları soruydu. Bir kısmı sadece manevi uygarlığın alınmasını, bir kısmı ise maddi ve manevi uygarlığın bir bütün olarak çağın en gelişmiş ülkelerini oluşturan Batı'dan alınması gerektiği düşüncesindedirler. Batı uygarlığının bir bütün olarak alınması gerektiğini savunan en önemli isimlerden biri olan Kılıçzade Hakkı da sadece bu düşüncüyü yazıları aracılığıyla savunmakla kalmamış, aynı zamanda Batıcılığın programı olarak kabul edilen ve yayınlanan ilk yazısı olan “Pek Uyanık Bir Uykusu” başlıklı yazıyı da kaleme almıştır. Bu nedenle II. Meşrutiyet döneminde Batıcılık düşüncesinin sistemli bir akım haline gelmesinde önemli rol üstlenmiştir. Kılıçzade Hakkı'nın önemli rolü vardı.

“Kılıçzade” lakabı dili ve kalemi keskin olduğundan dolayı İctihad'ın yazım kadrosu tarafından kendisine verilmişti. Kılıçzade bu ismi çok sevmiş ve kendisine uygun bulmuş olmalı ki, önce lakap, daha sonra ise soyadı olarak hayatı boyunca kullanmıştır. II. Meşrutiyet döneminde savunduğu ve devletin kurtuluşu için Batıyı bir bütün almak gerektiği yolundaki görüşleri, İslamcı bir dergi olan Sebilürreşad'ın sıklıkla eleştirisine uğramış ve toplumun ihtiyaçları ve kültürel ortamıyla, gelenekleriyle diniyle uygun olmayan mantıksız düşünceler olarak değerlendirilmiştir. Oysa, görüşlerine bir bütün olarak bakıldığında insan ürünü olarak gördüğü dinin etkisinin ortadan kaldırıldığı bir toplum yaratma noktasında kendi içinde mantığının olduğu açıktır. Cumhuriyet'ten sonra gerçekleştirilen devrimlerde, O'nun savunduğu bir çok düşünce uygulama alanına taşınmıştır.

Kılıçzade, batılılaşma düşüncesinin temeline din düşüncesine bakışını koymuştur. Allah inancının varlığını sık sık yazılarında belirtmekle birlikte, dinin semavi kaynaklı değil, insan ürünü olduğu kanaatini taşımaktadır. O'nun genel olarak din ve özelde de İslam hakkındaki görüşleri, biyolojik materyalizm, darwinizm ve II. Meşrutiyet döneminde pek çok aydın tarafından benimsenen pozitivist düşüncenin yoğun etkisi altındadır. Devletin çökmesini bireylerden başlayarak çözme konusu da O'nun hem batılılaşma hem de din konusundaki görüşlerine yansımıştır. Esasen din konusundaki görüşleri batılılaşmayı zorunlu kılıyor veya batılılaşma düşüncesi din konusundaki görüşlerinde belirleyici rol oynamıştır; karşılıklı bir etkileşim söz konusudur.

Kılıçzade Hakkı, en büyük mücadeleyi, cahil ulemaya karşı vermiştir. Hatta, “sahte softalara ve dervişlere” savaş açtığını yazdığı makalelerle ortaya koymuştur. Materyalist düşünürlerin izlerini taşıyan ve dini, insanlığın tekamül evrelerinden biri olarak açıklamaları, geleneksel kesimlerin sert tepkilerine neden olmuştur. Allah'a inancı olduğunu ve her türlü kudrete onun sahip olduğunu belirtmesine rağmen, dört hak dinin kutsal kitaplarında insanın yaratılması ile ilgili yazılanlara inanmadığını belirtmiş ve eleştirmiştir. Dinlerin ortaya çıkışı konusunda yazdıkları da çok ses getirmiştir. Kılıçzade, dinleri peygamberlerin oluşturduğu konusunda ciddi iddialarda bulunmuştur. Dinin semavi olmadığını, peygamberler tarafından oluşturulduğunu savunmuştur.

II. Meşrutiyet döneminde yazdığı yazılar içinde kadın konusu özel bir yer tutmuştur. Kadınlara yönelik başta dinsel olmak üzere her türlü kısıtlamanın kaldırılmasından yanadır. Tesettürün kaldırılmasından başlayarak, kadınların ve erkeklerin eşit olması, birlikte eğitilmesi, sosyal yaşamda yer alması, görücü usulünün kaldırılarak eşlerini kendilerinin seçmesine kadar o dönemde radikal sayılabilecek taleplerde bulunmuştur. Buna gerekçe olarak da, bir toplumun sadece bir kesimin kalkınmasının mümkün olamayacağını, kadın aracılığı ile bir toplumun dönüştürülebileceğini göstermiştir.

Yazıları nedeniyle sıklıkla yazılar yazdığı dergiler ceza almış ve kapanmıştır. Öyle bir hale gelir ki, çıkardığı veya çalıştığı her yayın kapatılınca İttihat ve Terakki hükümetinin O'na yazı yazdırmamadaki kararlılığını görmüştür. Buna karşılık Kılıçzade de üst düzey yöneticilerin uyarılarına, hakkında açılan davalara ve harp divanında yargılanmasına rağmen yazma konusunda kararlılığını sürdürmüştür. II. Meşrutiyet dönemindeki din ve laiklik düşüncesi ve savunusu, ülke aydınlarının gündemine dinde reform düşüncesinin ve laikliğin sokulmasında önemli rol oynamıştır.

Yazım hayatından bir süre için kopan ve Muhacirun Müdürlüğü'nde memuriyetiyle yetinen Kılıçzade için yazmadan durmak pek mümkün olmamıştır. Çanakkale'den sonra gittiği İzmit, onun yeniden yazmaya başladığı yer olmuştur. Mustafa Kemal ile İzmit'te görüşen Kılıçzade Hakkı, cumhuriyetin ilanından başlayarak, rüya olarak nitelendirdiği ve gerçekleşmesini istediği ama gerçekleşebileceğine pek olanak vermediği değişimlerin bir bir gerçekleşmesini büyük keyifle izlediği yazdıklarından anlaşılmaktadır. Süleyman Nazif tarafından tebrik edilen Kılıçzade, devlet ve toplum yapısına laiklik ilkesi tam olarak yerleştirilene kadar, çıkarılan her kanunu, yapılan her uygulamayı yetersiz bulmuş ve hep bir sonraki adıma işaret etmiştir. 1928 yılında devletin dininin İslam olduğu maddesinin çıkarılması hakkındaki kanun kabul edildiğinde ise, laiklik işte budur diyerek sevincini ve özlemini dile getirmiştir.

Cumhuriyetle birlikte dinden çıkar sağlayan ve dini çıkar aracı olarak kullananlara göz açtırılmadığı için yazılarında bu kesimle mücadele çok yer tutmamıştır. Ancak Şeyh Sait İsyanı nedeniyle yazdığı yazılarda, bu kesimlerin asla cumhuriyetçi olamayacakları ve her fırsat çıktığında yıkmak isteyeceklerini ileri sürerek, topyekün imha edilmesi gereğinden söz etmiştir. Kılıçzade, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ve müftülüğün olmasına ve bütçeden para harcanmasına karşıdır. O'na göre devlet kurumu içinde hiçbir şekilde din adamı ve din görevlisi çalıştırılmamalıydı. Ona göre bu laiklik ilkesinin gereği idi.

Kılıçzade Hakkı yazılarında laiklikten ne anladığını II. Meşrutiyet döneminde tam olarak açıklamamış; sadece dinin devlet işlerinden ayrılması, kanun yaparken dinin referans alınmaması gerektiğini belirtmiştir. Cumhuriyet dönemindeki, laikliğin vicdan özgürlüğü demek olduğunu da vurgulamıştır. Dinin devlete karışmasına karşı olduğu gibi, devletin de dine karışmamasını öngörmüştür. Dini hiçbir kurumun devlet mekanizması içinde yer almamasını savunmuştur. Yerel veya ulusal nitelikte dinsel çevrelerden eleştiriye maruz kalmakla birlikte hakkında pek çok dini aşağılama ve küçültme suçlamalarıyla davalar açılması da bu görüşlerini etkilemiştir. Ancak bu davaların hepsinde beraat etmiştir.

Kuran'ın ve ibadetin Türkçeleştirilmesi görüşünü II. Meşrutiyetten beri savunduğu için, bu konuda yapılan çalışmaları desteklemiştir. Halk kendi dilinden dinini öğrenirse, cahil ulemanın O'nun istediği gibi yönlendiremeyeceği kanaatindedir.

Laiklik konusunda cumhuriyet hükümetleriyle anlaşılamadığı veya aynı fikirde olmadığı tek konu devletin dine karışmaması/karışması konusundadır. Zira iktidar, dini de istediği gibi kontrol altında tutmak ve yönlendirmek istiyordu.

Kılıçzade Hakkı'yı iki ayrı dönemdeki din ve laiklik konusundaki görüşlerini karşılaştırdığımızda bir tutarlılığın söz konusu olduğu hemen görülmektedir. İlk dönemde baskılara ve yasaklara rağmen görüşlerini korkusuzca savunmaya devam etmiştir. Cumhuriyet döneminde istediği yönetim ve hukuk anlayışı zaten mevcuttu. Bu kez de dinsel çevrelerin eleştirisine uğramış olsa da görüşlerinden pek ödün vermemiştir. Hür Fikir Gazetesi yerel bir gazete olmakla beraber etkisi ulusal niteliktedir. Kocaeli üzerinden yerel bir pencere açarak, laik bir devletin oluşturulma sürecine katkıları yadsınamaz.

Kılıçzade, Cumhuriyetin gerçekleştirdiği bir çok yeniliği ilk yazan kişi olmakla beraber, siyasi iktidarla diyalogları pek göz önünde olmamıştır. Hatta Milli Mücadele döneminden itibaren mesafeli bir ilişki içindedirler. Hatta 1919 seçimlerinde İzmit'ten adaylığı da desteklenmemiştir. Bunda

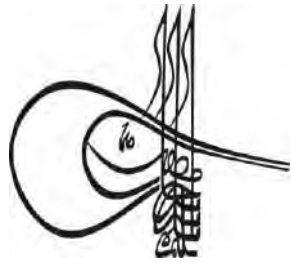
mütareke döneminde batıcı düşünceye sahip bazı isimlerin Hürriyet ve İtilaf ile ilişki içinde olması rol oynamış olabilir. Cumhuriyetten sonra Hür Fikir gazetesini Mustafa Kemal'in isteğiyle çıkardığını belirtmesi, iktidarın O'na olan ilgisini göstermektedir. Kılıçzade Hakkı, en başından itibaren devrimlerin en hararetli savunucusu olmasına rağmen, iktidar tarafından aynı biçimde taltif edilmemiştir. Laikliğin önemli ölçüde uygulama aşamasına konulduğu 1927'de milletvekili olmuştur. Görünüşe göre siyasi iktidar, batıcı ve dine yönelik radikal eleştirileriyle tanınmasından dolayı, en azından ilk zamanlar için kamuoyunun tepkisinden çekinmiş olabilir. Din ve laiklik ile ilgili değişimler başta olmak üzere cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen pek çok değişimin fikir babası olmasına rağmen, Cumhuriyet dönemi düşün yaşamını etkileyen aydınlar arasında pek yer verilmemesi de bu çekincenin bir sonucu olabilir.

Kılıçzade Hakkı, cumhuriyet dönemi laikliğin uygulamalarından tam olarak memnun olmamış, devletin dinle tüm bağına kesmesi konusunda ısrarcı olmuştur. Muş milletvekili yapılmasından sonra gazetesini kapatarak yazım hayatından uzaklaşmıştır. Bunun kendi iradesiyle olup olmadığını bilemiyoruz. Bununla birlikte aktif gazetecilik hayatının sonlandığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- “Kılıçzade Hakkı Bey’in İki Mektubu” İctihad, 10 Şubat 1923, s.3132-3134.
- Abdullah Cevdet, “Kılıçzade Hakkı Bey Kardeşimize Açık Mektup”, Hür Fikir 1 Temmuz 1925.
- Akman, Zekeriya (2012), Kılıçzade Hakkı'nın Siyer Yazıcılığı İle İlgili Görüşleri, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIV, Sayı: 26.
- Akşin, Sina (ed.)(2008), Türkiye Tarihi C. IV, Cem Yayınları, İstanbul.
- Altıntaş, Ramazan (2008), “Batılılaşmış bir Doğulu: Kılıçzade Hakkı ve Projesi”, Eski Yeni Dergisi, Sayı 8, s.93-102.
- Berkes, Niyazi (1975), Türk Düşününde Batı Sorunu, Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Çavdar, Tevfik (1981), “İleri Gazetesi'nde 1919 Seçimleri”, Amme İdaresi Dergisi, C. 14, S.2, s.17-33.
- Jaeschke, Gotthard (1972), Yeni Türkiye'de İslamlık, Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Kılıçzade Hakkı (1331), Akvamü's-siyer Münasebetiyle Son Cevap, Yeni Osmanlı Matbaası ve Kütüphanesi, İstanbul.
- (1329), “İ'tikâdâtı Bâtılaya İlânı Harb”, Sancakciyan Matbaası, 1.tab.
- “Azadamard Gazetesi Ser Muharrirliğine”, İctihad, 4 Temmuz 1329;1539-1541.
- “Bir Küçük Hatıra”, Hür Fikir, 24 Mart 1926.
- “Cevab Yerine Dayak!”, Hür Fikir, 20 Teşrin-i Evvel 1926.
- , “Cevab Yerine Dayak,” Hür Fikir, 20 Teşrin-i Evvel 1926.
- , “Cumhuriyet Bir Fazilet Sistemidir”, Hür Fikir, 2 Kanunu Sani 1928.
- , “Cumhuriyete Sadık Taraftar Olabilirler mi?”, Hür Fikir, 9 Mart 1925.
- , “Dualar Münasebetiyle”, Hür Fikir 26 Kanunu Sani 1925.
- , “İnsanların Serencamlarından Garip Yiğidin Başına Neler Gelmez” Hür Fikir, 23 Ocak 1930.

- , “İnsanların Serencamlarından Garip Yiğidin Başına Neler Gelmez” Hür Fikir, 19 Ocak 1930.
- , “İnsanların Serencamlarından Garip Yiğidin Başına Neler Gelmez” Hür Fikir, 25 Nisan 1927.
- , “İnsanların Serencamlarından Garip Yiğidin Başına Neler Gelmez Hür Fikir”, 23 Ocak 1930.
- , “Karilerimle Yarenlik”, Hür Fikir, 11 Mayıs 1925.
- , “Karilerimle Yarenlik”, Hür Fikir, 11 Mayıs 1925.
- , “Layiklik İşte Bu Demektir”, Hür Fikir, 16 Nisan 1928.
- , “Manevi Amil” Hür Fikir, 18 Mayıs 1925;1)
- , “Muhammet 1”, Hür Fikir, 10 Nisan 1930.
- , “Muhammet 2” Hür Fikir, 17 Nisan 1930.
- , “Muhammet 3” Hür Fikir, 24 Nisan 1930.
- , “Reisicumhur”, Hür Fikir, 16 Mart 1925.
- , “Türkiye Cumhuriyeti ve Hür Fikir Beşer Yaşında”, Hür Fikir, 2 Kanunu Sani 1928.
- Kutay, Cemal (1997), Atatürk’ün Beraberinde Götürdüğü Hasret: Türkçe İbadet, 3. B., İstanbul.
- Mustafa Kemal (1993), Eskişehir-İzmit Konuşmalarını, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Pekdoğan, Celal (1999), Batıcı Bir Düşünür Olarak Kılıçzade Hakkı (1872-1960), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktor Tezi, Ankara.
- , (2002), “Kılıçzade Hakkı”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 25, s. 415-416.
- Server Bedii, “İctihadın Dördüncü Senesi”, İctihad, 3 Nisan 1913.
- Süleyman Nazif, Hür Fikir, 18 Nisan 1924.
- Tunaya, Tarık Zafer (1996), Batılılaşma Hareketleri, 2. B., İstanbul, Arba Yayınları.
- Türk Parlamento Tarihi (1996), TBMM III. Dönem 1927-1931, C.III, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları.
- Ülken, Hilmi Ziya (1992), Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları, İstanbul.

Turkish Studies CUDES 2019

Volume 14 Issue 5, 2019, p. 277-285
DOI: 10.29228/TurkishStudies.23000
ISSN: 1308-2140
Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: 14.05.2019

✓ Accepted/Kabul: 10.08.2019

📅 Report Dates/Rapor Tarihleri: Referee 1 (24.05.2019)-Referee 2 (26.07.2019)

This article was checked by iThenticate.

KÜLTÜR TEMELLİ SOSYAL EŞİTSİZLİK VE EĞİTİM

Şerif UZUNASLAN* - Serhat TEK**

“Farklılıkların saygıyla karşılanması, mükemmel ve ölümsüz bir yaşam için değil sonu olduğu bilinen bir yaşam için ve insanların dünya üzerindeki sorunlarının tanınmasına yönelik bir istektir (Barselona Bildirgesi, 1998)”

ÖZ

Sosyal içerme, toplumun risk altındaki gruplarına mensup bireylerin hayat standartlarının ve yaşam doyumlarının yükseltilmesini amaçlayan, ekonomik ve sosyal hayata katılımları için gereken kaynakları sunan ve olanaklar yaratan bir süreçtir. Eşitlik kavramı ise toplumdaki her bireyin ihtiyaçları doğrultusunda, adil bir şekilde toplumun kaynak ve fırsatlarına erişebilmesini ifade eden sosyal boyutta yasal bir norm olarak ifade edilmektedir. Post modern dönemle birlikte toplumsal anlamda bireysel çeşitliliğin arttığı bilinmektedir. Bireysel çeşitliliğe sahip olan insanların fiziksel, mental, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, etnisite, inanç ve kültürel anlamda farklılıklara sahip olmaları sebebiyle kaynak ve fırsatlara erişim noktasında bir takım eşitsizliklere maruz bırakıldıkları ifade edilmektedir. Bu durum bireylerin başat toplumdan farklılaşan yönleri sebebiyle temel haklarına erişimlerinin engellendiği durumları ortaya çıkarmıştır. Bu temel hak alanlarından birisi de eğitimidir. Eğitim hakkına erişim konusunda bazı bireyler eşitsizliklere maruz bırakılmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın temel yapısını, kültür temelli sosyal eşitsizlik ve kültürel yetkinliğe sahip eğitim modellerinin mevcut sosyal eşitsizliğin giderilmesinde ve sosyal uyumda etkili bir yöntem olup olmadığının incelenmesi oluşturmaktadır. Bu kapsamda sosyal eşitlik, eğitim eşitliği, kültürel çeşitlilik, sosyal içerme ve kapsayıcı eğitim kavramları uluslararası literatür çerçevesinde ele alınmaktadır. Ayrıca bu çalışmada kültürel

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, E-posta: serifuzunaslanfb@gmail.com

** Dr. Hacettepe Üniversitesi E-posta: serhattek@live.de

yetkinliğe sahip kapsayıcı eğitimin ve sosyal içermenin hangi fırsat ve olanaklara imkan tanıdığına dair tartışmalar üzerinde durulmakta ve bu tarzda eğitim modellerinin üzerinde önemle durulması gerektiğinden bahsedilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal İçerme, Kültürel Yetkinlik, Kapsayıcı Eğitim, Kültürel Çeşitlilik, Eşitlik

CULTURE BASED SOCIAL INEQUALITY AND EDUCATION

ABSTRACT

Social inclusion is a process that aims to raise the life standards and life satisfaction of individuals belonging to the groups at risk of the society and provides the necessary resources and opportunities for their participation in economic and social life. Equality is expressed as a legal norm in the social dimension which expresses the ability of the society to have access to resources and opportunities in a fair manner in line with the needs of each individual in society. With the postmodern period, it is known that individual diversity increases in social sense. People with individual diversity such as physical, mental, gender, sexual orientation, ethnic origin, belief and / or cultural differences due to differences in access to resources and opportunities are exposed to some inequalities. This situation raises some situations in which individuals are prevented from accessing their basic rights due to their differentiating aspects from the dominant society. One of these basic rights areas is education. Some individuals are exposed to a number of inequalities due to their cultural differences in the point of access to education in different parts of the world. In this context, the main focus of this study is to examine whether education models with cultural-based social inequality and cultural competence are an effective method for eliminating existing social inequality and providing in social cohesion. In this context, social equality, education equality, cultural diversity, social inclusion and inclusive education concepts are discussed within the framework of international literature. It also focuses on debates on the possibilities of inclusive cultural competence and social inclusion, and it is mentioned that educational models should be emphasized.

STRUCTURED ABSTRACT

Today, the concept of social justice leaves its place to the concept of inclusive justice in which social inclusion is observed. Societies have now begun to see initiatives to reintegrate individuals, groups and communities, which have been excluded and stigmatized due to their differences, to society with rights as a criterion, albeit slowly. Social inclusion refers to the interrelation of physical, mental, gender, sexual orientation, ethnicity, belief and culture of individuals who make up the society, and includes training and practices to bring individuals together.

Due to many reasons, especially wars and political reasons, people leave their own countries. These people who have left their country migrate to another country, where they believe that they can enjoy their basic rights and continue their lives. These migrations cause breakdowns in the social structure of many countries which are expressed as having nation-state structure in the world and they heterogenize these structures. Although immigrants have migrated with the thought that they will have basic rights and prosperity, they may face many inequalities in these countries. It is the educational inequality that is assumed to be the source of these inequalities and many other inequalities. Inequality in education is an issue where researchers are working intensively in societies where cultural diversity is increasing. With another explanation, researchers emphasize the impact of poverty, social class, gender and ethnicity difference on educational experiences of individuals. Humanity has made very slow progress towards achieving a culture of social inclusion and therefore considers this ideal to be inaccessible.

When we look at the social inclusion training and practices, only an attempt can be made to create employment opportunities. However, social inclusion sees the situation of those who do not benefit from these opportunities and opportunities, as well as employment, as well as their own characteristics. This situation constitutes the whole of the measures taken by political will to fill the concept of equal citizenship.

Including a broader definition, inclusive education encompasses all students without any exclusion due to any element of discrimination, such as learning skills, physical or mental disability, gender, socio-economic or cultural identities. It creates an environment in which students can develop their personal development in accordance with their needs and targets both in compulsory basic education and in further education processes. It is an educational approach that adopts as a basic principle that students should be able to benefit equally from educational opportunities.

It is thought that the individuals who make up the society will have an inclusive education and constitute an inclusive society. This is the main target of inclusive education. The construction of an inclusive social structure is also important for overcoming the current social problems on the basis of differences. Deep social problems such as exclusion, discrimination, marginalization, poverty and inequality on the basis of differences are seen as remedial problems within the framework of inclusive society and inclusive education. Education is one of the most important institutions that will contribute to ensure a fair society order and sustainability in both developed and developing democracies. For this reason, inclusive education is important for the construction of societies that are fair, equal and diverse.

It is understood that inclusive education models with cultural competence have an important effect from the early ages in order to overcome the problems experienced by individuals during the socialization and socialization stages. This clearly reveals the deficits of the traditional educational models' ability to address all students. Education is an important tool that prepares individuals from childhood to adulthood, from economic independence to social mobility. For this reason, schools should include experiences that increase the success

and quality of life of individuals. When we consider that the poverty of individuals, social class, gender, ethnicity difference are influential on their educational experiences, of course, schools do not always have the experience that enhances the success and quality of life. Inequalities in access to resources and opportunities continue. This situation brings along important problems such as stigmatization, exclusion and discrimination in societies where cultural diversity is seen too much. Negative experiences such as social exclusion, discrimination and stigmatization in the school environment are seen as the main reason for the increase in the number of individuals who reject the values of the upper culture, exhibit resistance and deviant behavior. At this stage, inclusive models of cultural competence are significant. Especially integration, social inclusion and diversity models are prominent in this process. These models, where diversity is perceived and accepted as a positive condition in society, are considered important for the realization of social inclusion and for the integration of society. Although humanity is making very slow progress in achieving a culture of social inclusion, and therefore believes that this ideal is inaccessible, the importance of developing educational approaches with cultural competence should not be underestimated.

Keywords: Social Inclusion, Cultural Competence, Inclusive Education, Cultural Diversity, Equality

Giriş

İçinde bulunduğumuz dönemde toplumlar savaş, ekonomik sorunlar ve olumsuz iklim koşullarından dolayı yaşanan yoğun göçler nedeniyle heterojen bir yapıya dönüşmektedir. Bu göçler sonucunda yaşadığı topraklardan ayrılan birey, grup ve topluluklar göç ettikleri yeni ülkelerde yerleşik halka ve hakim kültüre uyum sağlamakta zorlanmaktadır. Hakim kültür içerisinde farklı bir etnisiteden gelmek ya da farklı bir din/mezhep üyesi olmak, çoğunluk dilini rahat konuşamamak, ya da aksanlı konuşmak, farklı giyim kuşam veya cinsel yönelimler gibi nedenlerle toplumsal yaşama uzak kalma; toplum içerisinde soğuk karşılanma, öteki olma, etkinliklere ve faaliyetlere katılamama gibi durumların yaşanmasına neden olmaktadır (Crutchfield ve Pettinicchio, 2009). Toplum içerisinde “öteki” olarak nitelendirilen bireylerin artışı ise eşit oranda artan tehdidi ifade etmektedir. Çünkü heterojen bir toplum yapısı sosyal uyumun önünde bir engel olarak görülmektedir (Bauman, 2015). Topluma uyum sağlayamamak alt kültürün üyelerinin toplumsal kaynak ve fırsatlara erişim noktasında bir zorluk yaşamasına neden olmakta bu da beraberinde toplumsal eşitsizliği getirmektedir (Camilleri-Cassar, 2014). Asıl sorun bu eşitsizliğin çözümü noktasında yaşanmaktadır. Çünkü toplumda var olan bu eşitsizlik, mevcut hükümetlere ekonomik ve sosyal eşitsizliği ortaya çıkaran nedenleri iyileştirme ve ortadan kaldırma anlamında sorumluluklar yüklemektedir. Bu anlamda göçmenlerin yeni yurtlarında sağlık, eğitim, sosyal hizmet, barınma ve istihdam gibi toplumun kaynak ve fırsatlarına erişebilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir (Midgley, 2013). Özellikle eğitim politikaları kültürel çeşitlilik ve ırkçılık karşıtı uygulamalara odaklı çokkültürlü bir yapıya sahip olacak şekilde geliştirilmelidir. Fakat sosyal eşitsizlik hakim kültürün üyeleri tarafından kabul edilmesi halinde mevcut hükümetler bu eşitsizlikleri ortadan kaldırmak adına yapacağı tüm bu yatırımlardan vazgeçebilmektedir. Bir başka ifadeyle hakim kültürün değerleri mevcut hükümetlerin oluşturacağı politikaların yönünü belirlemektedir.

Toplumlarda mevcut alt kültürler çoğunlukla hakim kültürün etkisi altında dezavantajlı bir konumda bulunmaktadır. Alt kültürlerin üyesi olan birey, grup ve topluluklar; içinde bulundukları toplumların kaynaklarından ve fırsatlarından baskın kültürün üyelerine kıyasla eşit oranda

yararlanamamaktadır (Mansyur Amick, Franzini, ve Roberts, 2009). Bu noktada kültürel yetkinliğe sahip hizmetlerin sunulması ve eğitim politikalarının bu yönde geliştirilmesi bu alt kültürlerin mevcut kimliklerini korurken aynı zamanda sosyal içirme süreçlerini kolaylaştıracaktır. Sosyal içirme, yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altındakilere olanaklar ve fırsatlar yaratan; ekonomik ve sosyal hayata katılımları için gereken kaynakları sunan ve yaşadıkları toplumda istendik hayat standartlarını ve esenliği temin eden bir süreçtir. Bu süreç içerisinde alt kültürün mevcut kimliğini ve özgünlüğünü koruması önemlidir (Dorling, 2015). Çünkü alt kültür üyelerinin toplumsal kaynak ve fırsatlara erişim noktasında yaşadığı zorluklar sahip oldukları kültürel değerlerin hakim kültüre aykırı olmasından değil, sosyal eşitsizliği kabul eden hakim kültürün değerlerinden kaynaklanmaktadır (Whaley ve Noel, 2012). Bu nedenle odağa sosyal eşitsizlik alınarak bir farkındalık yaratılması daha önemlidir. Hem alt kültür kimliğinin korunması hem de sosyal içermenin gerçekleştirilmesi için kültürel çeşitliliği içeren çokkültürlü eğitim programlarının tasarlanması bu farkındalığın yaratılmasını sağlayacaktır.

Sosyal Eşitlik

Eşitlik kavramını en basit şekilde hak temelli bir sosyal bilim yaklaşımıyla ifade edecek olursak toplumdaki her bireyin adil, eşit ve ihtiyaçları doğrultusunda toplumun kaynak ve fırsatlarına erişebilmesini ifade eden sosyal ve yasal bir norm olduğunu söyleyebiliriz. Peki postmodern dönemle birlikte bireysel anlamda git gide çeşitlilik kazanan günümüz toplumlarında fiziki, mental, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, etnisite, inanç ve kültür anlamında farklılıklara sahip olan bizler kaynak ve fırsatlar erişimi noktasında ne kadar eşitiz? İnsanlık onurunu ve değerini göz önünde bulundurursak hepimiz eşitiz. Ancak yukarıda vurgulanan ve toplumsal çeşitliliği sağlayan hususlara bağlı olarak oluşan farklılıklar, koşullar ve ihtiyaçlar göz önünde bulundurulduğunda eşitlikten söz etmek çok adil bir yaklaşım olmayacaktır. Bu durum tümüyle sosyal eşitsizlik kavramına karşılık gelmektedir. Toplum içerisinde farklılığı bulunan ve bu farklılığından dolayı yoksulluk yaşayan, yeterli eğitim imkanlarına ulaşamayan, engeli bulunan, alt kültürün üyesi olan, yaşlı olan ve üretemeyen bireyler içinde bulundukları toplum tarafından damgalanmakta ve dışlanmaktadır (Whitty,2001). Bu damgalanma ve dışlanma sosyal, kültürel, ahlaki, hukuki ve manevi anlamda düşünülebilir.

Toplum içerisinde damgalanan ve dışlanan birey, grup ve toplulukların topluma tekrar kazandırılması kaynak ve fırsatlara eşit ve adil bir şekilde erişimleri noktasında sivil toplum ve devlet kurumları üzerlerine düşen görevleri yerine getirmelidir (Swope, Cadigan, Schmitt, ve Shupp, 2008). Mevcut ve oluşturulacak olan kaynak ve fırsatlar bu dışlanan ve damgalan kesimleri kapsayan veya içeren şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Toplumda bireyler arasındaki farklılıklar göz ardı edilmeden onların kırılabilirlikleri dikkate alınarak hizmetlerde bulunmak sosyal içirme noktasında önemlidir (Robeyns, 2003). Günümüzde “sosyal adalet” kavramı yerini “sosyal içermenin” gözletildiği “kapsayıcı adalet” kavramına bırakmaktadır. Toplamlar artık farklılıklarından ötürü dışlanan ve damgalanan birey, grup ve toplulukların (hakları olan) topluma yeniden dahil edilmelerine yönelik girişimleri yavaşta olsa bir kıstas olarak görme başlamıştır.

Eğitim Eşitliği ve Kültür Çeşitliliği

Başta savaşlar ve politik nedenler olmak üzere birçok nedene bağlı olarak insanlar kendi ülkelerini terk etmektedir. Ülkelerini terk eden bu insanlar temel haklarına sahip olabilecekleri ve hayatlarını devam ettireceklerine inandıkları bir başka ülkeye göç etmektedir. Bu göçler dünyada ulus devlet yapısına sahip olduğu ifade edilen birçok ülkenin toplum yapısında kırılmalara neden olmakta ve heterojenleştirmektedir. Göç edenler her ne kadar temel haklara sahip olacakları ve refaha kavuşacağı düşüncesiyle göç etmiş olsalar da geldikleri bu ülkelerde birçok eşitsizlikle karşılaşabilmektedir. Bu eşitsizliklerin başında gelen ve diğer birçok eşitsizliğin de kaynağı olduğu varsayılan eğitim eşitsizliğidir. Eğitim eşitsizliği içinde bulunduğumuz dönemde kültürel çeşitliliğin arttığı toplumlarda araştırmacıların yoğun olarak üzerinde çalıştığı bir konudur. Genel olarak ifade edilecek olursa araştırmacılar bireylerin yoksulluğunun, sosyal sınıfının, toplumsal cinsiyetinin, etnisite farklılığının eğitim deneyimlerine etkisi üzerinde durmaktadır. İnsanlık, sosyal içirme

kültürüne ulaşma yolunda çok yavaş bir ilerleme kaydetmekte ve bu nedenle bu idealin erişilmez olduğunu düşünmektedir. Bu durumun hız kazanması için kültürel yetkinliğe sahip eğitim yaklaşımları geliştirilmesi gereklidir. Markus Scholz, on farklı engel türüne sahip çocukların yönelik eğitim yaklaşımlarını beş farklı şekilde sınıflamaktadır. Biz bu yaklaşımları etnisite, inanç veya kültürel farklılığından dolayı eğitim sürecinde farklı sorun ve fırsat eksikliği yaşayan çocuklara yönelik eğitimi yaklaşımları için de düşünebiliriz (Bullock, 2015). Bu yaklaşımlar;

✓ *Dışlama*: belirlenen kıstaslara uymadığı düşünülen (fakat belki de uyan) çocukların tamamen eğitim sürecinin dışına çıkarılmaları.

✓ *Ayrımcılık*: eğitim sisteminde yer alması gereken çocuklar, genellikle alt gruplara yönelik belirli kıstaslara uyum sağlamalıdır. Bu seçici yaklaşım, eğitimden en yüksek verimin alınabilmesi için mümkün olan en homojen öğrenci gruplarının oluşturulması gerektiği fikrinden hareketle ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda eğitim sistemi iki bölümden oluşmaktadır: örgün eğitim sistemi ve özel okul sistemi. Bu iki bölüm de kendi içerisinde bölümlere ayrılabilir.

✓ *Bütünleşme*: farklı alt grupların bulunduğu ve belirli düzeyde destek sağlanması ile birlikte engelli çocukların da katılabileceği örgün eğitim faaliyetlerini kapsamaktadır. Bu bölüm ikili bir sistemden (çift yönlü yaklaşım) oluşmaktadır. Bu sistem, birbirlerine paralel olarak yürütülen hem bütüncül hem de ayrı eğitim yaklaşımlarından oluşmaktadır.

✓ *Sosyal İçerme*: bütünleşme düşüncesinin temelinde yeni, farklı ve daha kaliteli bir eğitimin elde edilebileceği görülmüştür. Bunun nedeni ise bu eğitim yaklaşımında, çeşitlilik (heterojen) gösteren yapıların normal olarak algılanmasıdır. Eski okul sisteminin kalıntıları ve ayrımcı yaklaşımları giderek ortadan kalkmaktadır. Kapsayıcı eğitim kapsamında heterojen ortamların kabul edilmesi öğretmenlerin çalışmalarını da kolaylaştırmıştır.

✓ *Çeşitlilik*: bu kavram esas itibarıyla (tek yönlü yaklaşım) sosyal içerme sürecinin tamamlayıcısı niteliğindedir. Okullardaki öğrencilerden oluşturulacak olan heterojen gruplar (çeşitlilik) bu görüşün temel özelliklerinden biridir.

Sosyal İçerme

Sosyal içerme, toplumu oluşturan bireylerin fiziki, mental, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, etnisite, inanç ve kültür gibi farklılıklarına bakılmaksızın bir aradalığını ifade etmekte ve bu kapsamda bireyleri bir araya getirecek eğitim ve uygulamaları kapsamaktadır. Sosyal içermenin toplumsal çeşitliliği ve farklılaşmayı olması gereken bir durum olarak görmesi ve her farklılığı toplum potasında eritilme eğilimine karşı görünmesi günümüz dünyası için önemli görülmesini sağlamaktadır (Lareau ve Horvat, 1999). 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşması'nda sosyal içermeye ilişkin olarak da bu durum fazlasıyla vurgulanmıştır. Anlaşmaya göre toplum içerisinde bireylerin farklılıklarına bakılmaksızın eşit fırsat ve düzgün yaşam koşullarına sahip olması gerekmektedir. Ve bu sosyal içerme kapsamında bir amaç olmalıdır. “2001 yılında Avrupa Komisyonu tarafından AB üyesi ve üye olma yolundaki ülkelere sosyal içermeye yönelik ulusal eylem planlarını sunma yükümlülüğü getirilmiştir” (<https://www.ab-ilan.com>). Birey, grup ve toplulukların farklı nedenlere bağlı olarak eşit eğitim fırsatlarına erişememesi, işsiz kalması, yoksulluk yaşaması ve siyasal haklarından yararlanamaması gibi birçok olumsuzluğun sonucu toplumsal dışlanma (tecrit) yaşaması toplumlarda kurumların önemler almasını gerekli kılmıştır (Buğra, 2005). Bu noktada topluma eşit katılım, çeşitlilik yanlısı ve bir süreci ifade normatif bir kavram olarak “sosyal içerme” kabul görmektedir.

Sosyal içerme, toplumda ortalama gelirin altında kalan fiziki, mental, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, etnisite, inanç ve kültür gibi nedenlerle topluma eşit vatandaşlar olarak katılmada güçlük yaşayan insanlar için kurumsal düzenlemeler bütünü sunmaktadır (Buğra, 2005). Sosyal içermeye yönelik eğitim ve uygulamalardan sadece istihdam olanakları yaratmaya yönelik bir girişim

algısı oluşabilir. Ancak sosyal içerme istihdamın yanı sıra dışlanma ve damgalanma yaşayanların kendi özellikleri sebebiyle bu imkân ve fırsatlardan herkes gibi yararlanamayanların durumunda, eşit vatandaşlık kavramının içini doldurmaya yönelik, siyasi iradeyle alınmış önlemler bütünüdür.

Kapsayıcı Eğitim ve Çeşitlilik

Eğitim, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde de vurgulandığı gibi en temel haklardan birini oluşturmaktadır. Eğitimin, bireyin yaşamını sürdürme, kendini geliştirme, toplumun bir üyesi olma ve toplumla uyum içinde yaşama, gereksinimlerini karşılama yönünde önemli bir payının olduğu düşünülmektedir. (Amstrong ve Allan, 2009). Okuldan dışlanmanın toplumdan dışlanmanın ilk adımı olduğunu düşünebiliriz. Toplumdaki her bireye eşit değer verildiğinde, sosyal refaha erişme ve eşit katılımlarının temel bir hak olduğu kabul edildiğinde, eğitime de eşit olarak ulaşmanın önünde hiçbir engel kalmayacaktır (Srivastava, De Boer, ve Pijl, 2015). Çok kültürlü eğitimin uygulanmasındaki temel nokta, farklı kültürel grupların var olma hakkının tanınması ve kabul edilmesiyle birlikte toplumda mevcut olan kaynak ve fırsatların eşit olarak paylaşılmasıdır (Verma, Bagley ve Jha 2007). Toplumdaki fiziki, mental, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, etnisite, inanç ve kültürel farklılıklardan kaynaklı olan eşitsizlikler, yoksulluk ve temel hizmetlerden yararlanamama gibi faktörler çocukları risk altında bırakmakta, öğrenmeyi sekteye uğratmakta ve toplumdan dışlandığı gibi eğitimde de dışlanmaya neden olmaktadır. Bu durum her ülkede aynı şekilde yaşanmamakla birlikte değişiklik göstermektedir. Ancak genel olarak ifade edilecek olursa eğitimin önündeki engeller; eğitimin örgütlenmesi ve gelişimi, sosyo-ekonomik faktörler, tutumlar, eğitim programı, öğrenme ortamı, dil ve iletişim, eğitim sisteminin yönetimi ve örgütlenmesi, insan kaynakları gelişimindeki problemler ve eşitsizlikler şeklinde sıralamak mümkündür.

Kapsayıcı eğitim alanında yapılan araştırmalar ve yürütülen tartışmalar, bireyler arasındaki öğrenme becerilerindeki çeşitlilikten, cinsiyet temelli eşitsizliğe, toplumsal ve kültürel farklılıklara kadar birçok konuyu dikkate alan geniş bir alana sahiptir. Bu tartışmalardan öğrencilerin bireysel özellikleri ve farklılıkları bağlamında çeşitlilik kavramına odaklanarak kapsayıcı eğitimin öğrencilerin farklı ihtiyaçlarına cevap verebilen bir yaklaşım olması gerekliliği savunan görüş günümüzde toplum yapısına daha uygun görünmektedir (Westwood, 2013). Daha geniş bir tanıma oturtulacak olursa kapsayıcı eğitim öğrenme becerileri, bedensel ya da zihinsel engel durumları, cinsiyet, sosyo-ekonomik ya da kültürel kimlikleri gibi hiçbir ayırım unsuru nedeniyle dışlanmaksızın tüm öğrencilerin hem zorunlu temel eğitim hem de daha ileri eğitim süreçlerinde ihtiyaçları ve hedefleri doğrultusunda kişisel gelişimlerini sağlayabilecekleri eğitim olanaklarından eşit şekilde yararlanabilmeleri gerektiğini temel prensip olarak benimseyen bir eğitim yaklaşımıdır.

Toplumu oluşturan bireylerin kapsayıcı bir eğitime sahip olması kapsayıcı bir toplumu oluşturacaktır. Kapsayıcı eğitimin temel hedefinin de bu olduğunu söyleyebiliriz. Kapsayıcı bir toplum yapısının inşası farklılıklar temelinde yaşanan güncel toplum problemlerinin aşılmasında da önemlidir. Farklılıklar temelinde yaşanan dışlama, ayrımcılık, ötekileştirme, yoksulluk ve eşitsizlik gibi derin toplumsal sorunlar kapsayıcı toplum ve kapsayıcı eğitim çerçevesinde giderilebilir sorunlar olarak görülmektedir. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan demokrasilerde adil bir toplum düzeninin sağlanması ve sürdürülebilir olmasına katkı sağlayacak en önemli kurumlardan birisi eğitimidir. Bu nedenle kapsayıcı eğitim adil, eşit ve çeşitliliği içinde barındıran toplumların inşası için önem taşımaktadır.

Sonuç

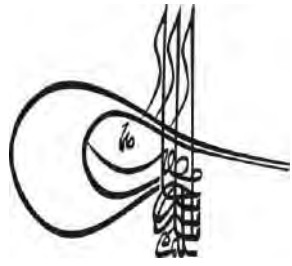
Kültürel yetkinliğe sahip kapsayıcı eğitim modellerinin bireylerin toplumsallaşma ve sosyalleşme aşamalarında yaşadıkları problemlerin aşılması noktasında erken yaşlardan itibaren önemli bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum geleneksel eğitim modellerinin tüm öğrencilere hitap etme kabiliyetinin açıklarını net olarak ortaya koymaktadır. Eğitim, bireyleri çocukluktan yetişkinliğe, ekonomik bağımsızlıktan sosyal hareketliliğe hazırlayan önemli bir araçtır. Bu nedenle okullar, bireylerin başarı ve yaşam kalitelerini artıran deneyimleri içerisinde

barındırmalıdır. Bireylerin yoksulluğunun, sosyal sınıfının, toplumsal cinsiyetinin, etnisite farklılığının eğitim deneyimleri üzerinde etkili olduğu düşünüldüğünde, tabi ki okullar her zaman başarıyı ve yaşam kalitesini arttıran deneyimleri içerisinde barındırmamaktadır. Kaynak ve fırsatlara erişim noktasında yaşanan eşitsizlikler devam etmektedir. Bu durum kültürel çeşitliliğin fazlaca görüldüğü toplumlarda damgalanma, dışlanma ve ayrımcılık gibi önemli sorunları beraberinde getirmektedir. Okul ortamında yaşanan olumsuz deneyimler (sosyal dışlanma, ayrımcılık ve damgalanma) üst kültürün değerlerini reddeden, direnç gösteren ve sapkın davranışlar sergileyen bireylerin sayısındaki artışın temel nedeni olarak görülmektedir. Bu aşamada kültürel yetkinliğe sahip kapsayıcı eğitim modelleri önem arz etmektedir. Özellikle bütünleşme, sosyal içerme ve çeşitlilik modelleri öne çıkmaktadır. Çeşitliliğin ve farklılığın toplumda olması gereken durumlar olarak algılandığı ve kabul edildiği bu modeller sosyal içermenin gerçekleşmesi ve toplumun kaynaşması için önemli görülmektedir. İnsanlık, sosyal içerme kültürüne ulaşma yolunda her ne kadar çok yavaş bir ilerleme kaydetmekte olsa da ve bu nedenle bu idealin erişilmez olduğunu düşünse de kültürel yetkinliğe sahip eğitim yaklaşımları geliştirmenin önemi göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA

- Amstrong, M., & Allan, P. (2009). Education as a Catalyst to Development.
- Bauman, Z. (2015). Bireyselleşmiş Toplum, Çeviri: Yavuz Alagon, Ayrıntı yayınları.
- Buğra, A. (2005). Yoksulluk ve sosyal haklar. *Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Raporu, İstanbul*.
- Bullock, S. E., Brestovanský, M. E., & Lenčo, P. E. (2015). Inclusion, Diversity and Equality in Youth Work The Principles and Approaches.
- Camilleri-Cassar, F. (2014). Education strategies for social inclusion or marginalising the marginalised?. *Journal of Youth Studies*, 17(2), 252-268
- Crutchfield, R. and Pettinicchio, D. (2009), "Cultures of inequality", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 623 No. 1, pp. 134-147
- Dorling, D. (2015). Injustice – Why Social Inequality Still Exists. Bristol: Policy Press.
- Dowling, M. (1999). Social exclusion, inequality and social work. *Social Policy & Administration*, 33, 245–261. doi:10.1111/1467-9515.00149
- Lareau, A., & Horvat, E. M. (1999). Moments of social inclusion and exclusion race, class, and cultural capital in family-school relationships. *Sociology of education*, 37-53.
- Mansyur, C. L., Amick, B. C., Franzini, L., & Roberts, R. E. (2009). Culture and the social context of health inequalities. *International Journal of Health Services*, 39(1), 85-106. DOI: 10.2190/HS.39.1.d
- Midgley, J. (2013). Social development and social protection: New opportunities and challenges, *Development Southern Africa*, 30:1, 2-12.
- Robeyns, I. (2003). Sen's capability approach and gender inequality: selecting relevant capabilities. *Feminist economics*, 9(2-3), 61-92.
- Sampson, R. J. and Bean, L. (2006). Cultural mechanisms and killing fields: A revised theory of community-level racial inequality. In *The many colors of crime: Inequalities of race, ethnicity, and crime in America*, ed. R. Peterson, L. Krivo, and J. Hagan, 8-36. New York: New York University Press.

-
- Srivastava, M., De Boer, A., & Pijl, S. J. (2015). Inclusive education in developing countries: A closer look at its implementation in the last 10 years. *Educational Review*, 67(2), 179-195.
- Swope, K., Cadigan, J., Schmitt, P., & Shupp, R. (2008). Social position and distributive justice: Experimental evidence. *Southern Economic Journal*, 811-818.
- Verma, G. K., Bagley, C., & Jha, M. (2007). *International perspectives on educational diversity and inclusion: Studies from America, Europe and India*. Routledge.
- Westwood, P. (2018). *Inclusive and adaptive teaching: Meeting the challenge of diversity in the classroom*. Routledge.
- Whaley, A. L., Noel, L. (2012). Sociocultural theories, academic achievement, and African American adolescents in a multicultural context: A review of the cultural compatibility perspective. *The Journal of Negro Education*, 81(1), 25-38.
- Whitty, G. (2001). Education, social class and social exclusion. *Journal of education policy*, 16(4), 287-295.

Turkish Studies CUDES 2019

Volume 14 Issue 5, 2019, p. 287-302

DOI: 10.29228/TurkishStudies.23018

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 30.06.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.08.2019

📅 *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (21.07.2019)- Referee 2 (28.07.2019)

This article was checked by iThenticate.

UYUM TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE SURİYELİLERİN TÜRKİYE'YE ENTEGRASYON SÜRECİ*

*Eren Alper YILMAZ***

ÖZ

Küreselleşen dünya düzeninin getirmiş olduğu günümüz koşullarında, uluslararası göç olgusunun önemi giderek artmaktadır. Ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, ülkeler arasında imzalanan vize serbestisi anlaşmaları, gelişmiş ülkelerde istihdam alanlarının daha çok artması, eğitim odaklı değişim programları vs. gelişmeler; kurumların, malların, hizmetlerin ve sermayenin olduğu kadar insanların da ülkelerin sınırlarını aşacak biçimde dolaşımına olanak sağlamaktadır. Göç olgusunun yoğunluğunun artması ve kalıcı yerleşmelerin sık görülmesi ile birlikte uyum kavramı da önem kazanmıştır. Kendi topraklarından göç eden bir toplumun göç ettiği ülkeye ve topluma uyum sürecinin kolaylaşabilmesi için gerek göçmen toplumların kendi özgün kimliklerini, değerlerini ve kültürlerini sürdürebilmeleri, gerekse içinde yaşadığı üst toplumun kültürüne ve sistemsel yapısına entegre olarak uyumlu bir süreç yaşamaları gerekmektedir. Bu bağlamda, Arap Baharı sonrası Türkiye'ye göç eden, başlarda "geçici misafirlik" olgusuyla hareket eden, fakat zamanla statüleri kalıcılığa doğru evrilen Suriyelilerin Türkiye'deki yaşam koşullarına ve Türk toplumuna uyum süreçlerini daha iyi anlayabilmek adına uyum kavramının ve uyum teorilerinin iyi analiz edilmesi önem teşkil etmektedir. Çalışmada, "Sosyal Kimlik Kuramı" ve "Berry'nin Entegrasyon Teorisi (Kültürlenme)" gibi kuramlar ışığında Suriyelilerin gerek ekonomik gerek sosyal/kültürel anlamda Türkiye'ye ne kadar uyum sağladıkları, bu uyum sürecinde yaşadıkları zorlukların yanı sıra, Türkiye'deki paydaşların Suriyelileri uyum sürecine dâhil etmek adına nasıl bir politika izlediği bazı örnekler çerçevesinde analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Suriyeliler, Entegrasyon, Uyum Teorileri, Göç, Türkiye.

* Bu makale doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, E-posta: alper_yilmaz0707@hotmail.com

INTEGRATION PROCESS OF SYRIANS TO TURKEY WITHIN THE FRAMEWORK OF INTEGRATION THEORIES

ABSTRACT

In today's conditions brought by the globalized world order, the importance of the international migration phenomenon has been increasing. The development of transportation and communication technologies, the visa liberalization agreements signed between the countries, the increase in the employment areas in developed countries, the exchange programs about education etc. allow the circulation of institutions, goods, services and capital as well as people, beyond the borders of countries. Thanks to the increase in the intensity of migration phenomenon and the frequency of permanent settlements, the concept of integration has gained importance. In order to facilitate the process of integration to the country and society in which a nation emigrated from its territory, immigrant societies should maintain their original identities, values and cultures as well as they should integrate into the culture and systematic structure of the upper society in which they live. In this context, it is serious to analyse well the integration concept and theories in order to understand integration process of the Syrians, who immigrated to Turkey after the Arab Spring with the idea of "temporary residency" but gained permanent status over time, to living conditions in Turkey and to Turkish society. In the study, in the light of theories such as "Social Identity Theory" and "Integration Theory (acculturation) of Berry", it will be analysed how much Syrians have integrated to Turkey in terms of economic and social / cultural ways, what difficulties that they have, also what kind of policy national actors in Turkey follows to incorporate Syrians into integration process by giving some examples of public policies.

STRUCTURED ABSTRACT

The phenomenon of migration has recently been discussed in many different aspects in the literature and has been evaluated together with the concept of "integration" which has become a necessity for migrating societies. The Syrians, who left their countries because of the civil war after the Arab Spring, migrated to Turkey with the idea of "temporary residency", so they didn't show enough effort to adapt to Turkey sufficiently in the hope of a return to their motherland peace was provided. Thus, they couldn't establish a strong communication with Turkish people.

But as the civil war in Syria became more complex and violent over time, and the international community's attempts to achieve peace were inadequate, hopes for return to motherland were diminished. For this reason, it was seen that Syrians tried to adapt to Turkey mandatorily. These efforts were not only in terms of gaining a social identity by establishing bilateral relations with the Turkish community but also in terms of achieving some status and creating employment areas for themselves. Despite all these efforts in the way for integration, it is obviously seen that some of the Syrians, who are more than 3.5 million and under temporary protection in Turkey, are still unable to

adapt to Turkish culture enough, are cautious about contacting with Turkish society, and have problems such as education, health, employment and housing.

Integration is a phenomenon that should be dealt in terms of all dimensions. It is a bilateral process, not in the responsibility of a single group. Also, the problem of integration is not only unilateral but also bilateral. As well as some cases such as “ethno-centrism”, “anxiety of unemployment”, “concern about deterioration of the moral structure” and “idea of deprivation from social rights” arising from Turks, some problems in terms of Syrians depending on “forced migration”, “language problems”, “psychological trauma caused by war”, “insecurity problems” and “exposure to labor exploitation” indicate that the problems related to integration originate from both of the communities and a full capacity integration process has not been provided yet.

The study will analyse the integration process of Syrians since the first time they come to Turkey until now within the framework of “integration theories” in terms of some reasons, and in what manner the process moves on examining public policies being carried out for the sake of themselves.

In this study, the cause of the problems experienced by the Syrians in Turkey has been analysed both in terms of Syrians and Turks' perspectives and handled within the lights of integration theories. Getting information about current theories has significance in terms of understanding the economic, social and cultural integration process of Syrians better and giving idea to policy- makers for carrying out basic public policies in order to meet the needs of migrants in the long term. The reconciliation of these integration theories with practical life is a serious acquisition of the study to the literature.

The method of the study is mostly literature review. Within the framework of this method, some statistics were given for Syrians in areas such as education, citizenship acquisition and employment, as well as some surveys referring to a few percentages about the perception of Turks against Syrians. In the survey measuring “Living Together and neighborhood” perception made by Murat Erdogan including 18 provinces on the local population living in Turkey, the rate of Turks giving answer “I do not think we're the same as the Syrians”, is over 70%. Moreover, more than 50% of Turks think that Syrians are damaging social morality and peace, taking away their jobs and not reliable people. That's why, Turkish people are not fully ready to live together with Syrians.

In conclusion, within the framework of social identity theory, this situation has manifested itself as an internal group favoritism created by ethnocentrism and sense of belonging, living as isolated society far from the upper identity and not being integrated into a new upper society with the idea of temporary hospitality. All these situations have made Syrians to leave the Turks and to communicate with their own their citizens, so this has created ghettoization. In addition to the internal elements, due to moral, economic and social problems, prejudice and social exclusion of the Turks towards the Syrians made Syrians become isolated from the society. Over time, Syrians have matured in both systemic harmony and cultural cohesion. When

tolerant attitude of the local people has coupled with the inclusive and integrative policies of local actors and the government, it has led to a process of state of integration and acculturation that Berry emphasizes in his theory. The steps taken in education and health policy, issuance of work permits, policies such as guaranteeing the rights of the Syrians have shown that the Syrians have come to a comprehensive integration point in Turkey's harmonization process. In this way, the Syrians have maintained their loyalty to their own culture and have become a part of the Turkish culture and the economic, social / legal structure of the country.

Keywords: Syrians, Integration, Integration Theories, Migration, Turkey.

Giriş

Göç olgusu, son zamanlarda literatürde birçok farklı açıdan ele alınmış ve göç eden toplumlar için gereklilik haline gelen “uyum” kavramı ile birlikte değerlendirilmiştir. Göçmenlerin geldikleri ülkeye her açıdan uyum sağlayabilmeleri, hem kendi huzur ve güvenlikleri, hem de birlikte yaşadıkları üst kimlik/toplumun çıkarları açısından önemli olmakla birlikte, bir arada yaşama kültürünü ve toplumsal kabul sürecini kolaylaştırmaktadır.

Arap Baharı sonrasında yaşanan iç savaş sebebiyle ülkelerini terk eden Suriyeliler, başlarda “geçici misafirlik” düşüncesi ile Türkiye’ye göç etmişler, ülkelerindeki çatışma ortamı son bulup barış sağlandıktan sonra topraklarına geri dönüş ümidiyle Türkiye’ye yeterince uyum sağlama gayreti göstermemişler, dolayısıyla Türk toplumu ile iletişim kurma noktasında zayıf kalmışlardır. Suriyelilerin bu tutumlarında ayrıca Türkçe bilmemek, savaş ortamının yarattığı kişilere ve gruplara karşı güvensizlik durumu, Türk halkının Suriyelilere karşı önyargılı tutumları ve bu önyargıların getirdiği “sosyal dışlanma” gibi faktörler de etkili olmuştur. Fakat zamanla “geçici misafirlik” durumu yerini kalıcılığa bırakmış, Suriye’deki iç savaş daha da karmaşık ve şiddetli bir hal aldıkça ve uluslararası toplumun da barışı sağlama girişimleri yetersiz kaldıkça Suriyelilerin geri dönüş ümitleri azalmıştır. Bu sebeple Suriyelilerin bilinçli veya zorunlu olarak Türkiye’ye uyum sağlamaya çabaladıkları görülmüş, bu çabalar yalnızca Türk toplumu ile ikili ilişkiler kurarak toplumsal bir kimlik kazanma noktasında değil, kendilerine statü edinme ve istihdam alanları yaratma gibi konularda girişimlerde bulunma açısından da tezahür etmiştir.

Türkiye’ye göç eden ve sayıları 3,5 milyonu aşan Geçici Koruma altındaki Suriyelilerin bir kısmının halen Türk kültürüne yeterince uyum sağlayamadıkları, Türk toplumu ile iletişim konusunda çekingen davrandıkları, eğitim, sağlık, istihdam ve barınma konularında bazı sebeplerden dolayı sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Yine de ilk zamanlara göre uyum konusunda bir hayli yol kat edilmiş, gerek Türk toplumunun ve Türkiye Devleti’nin uyum konusunda attığı adımlar, gerekse Suriyelilerin ülkelerine geri dönüş ümitlerinin kalmayıp bu süreci güçlendirmiştir.

Çalışmada literatürde yer alan bazı uyum teorileri çerçevesinde Suriyelilerin ilk geldikleri zamandan günümüzde dek Türkiye’de geçirdikleri uyum süreçleri sebepleriyle birlikte incelenecek, kendilerine karşı uygulanan kamu politikaları örnekleriyle sürecin ne şekilde ilerlediği analiz edilecektir.

Uyum Kavramı

Uyum olgusu, yalnızca tek bir boyut üzerinden geliştirilen politika ve yaklaşımların uzun vadede etkisinin sınırlı olduğu ve tüm boyutları ile ele alınması gereken bir olgudur. İnsanın sosyal bir varlık olduğu tezinden hareketle, toplumsal uyum sağlayamayan göçmenlerin, kendi sosyal kimlikleri konusunda bireysel düzeyde sorunlar yaşamalarının yanı sıra, kendi kültürlerinin aidiyetlerini

yerleştikleri yeni bir toplumun kültüründen daha fazla benimseme yoluna gittikleri görülmektedir (Türker ve Yıldız, 2015: 3).

Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından hazırlanan Göç Terimleri Sözlüğü'nde uyum kelimesi, göçmenleri hem birey hem de grup olarak toplumun bir parçası gibi kabul eden durum anlamı taşımaktadır. Toplumların göçmenleri kabul etmeleri için gereken kriterler, her ülkeye göre farklılık göstermektedir. Uyum, sadece tek bir grubun sorumluluğunda olmamakla birlikte, çift taraflı bir süreçtir. Yeni bir göçmen kitlesinin uyum sürecinin sağlıklı bir şekilde ilerleyebilmesi için, hem göçmenlerin uyum sağlama noktasında yoğun çabalar göstermesi, hem de ev sahibi devletin kurumları ve vatandaşları ile birlikte gerçekçi adımlar atması gerekmektedir (Uluslararası Göç Örgütü, 2009: 17).

Sosyolog Friedrich Heckmann'a göre uyum; yeni bir toplumsal grubun mevcut sosyal yapılar aracılığı ile topluma kazandırılmasının yanı sıra, bu süreçte bu yeni grubun, içinde yaşadığı toplumun sosyo-ekonomik, hukuki ve kültürel ilişkilerine nasıl dâhil edileceğini ifade eden bir olgudur (Heckmann, 2005: 2'den aktaran Haksever, 2014: 22).

Uluslararası arenada göç eden ve vardıkları ülkede azınlık konumunda olan bireyler, gerek yalnızca baskın olan yerel kültüre gerekse yalnızca kendi kültürlerine ağırlık verebildiği gibi, hem kendi kültürüne hem de içinde bulunduğu baskın kültürün gerektirdiği norm ve değerlere entegre olabilmektedir. Tüm bu seçenekler çerçevesinde kültürel uyum, göçmen konumundaki bireylerin baskın kültürel değerlere adapte olarak, sosyokültürel bir edinim kazanmaları olarak tanımlanabilir (Gül ve Kolb, 2009: 139). Ekonomik ve sosyal uyum ise göçmenlerin kendilerine istihdam alanları bularak ülkenin üretim sürecine katkı sağlayabilmeleri, çalışma koşullarının ve özlük haklarının iyi durumda olması, eğitim ve sağlık gibi sosyal haklardan yararlanmalarıdır.

Uyum Teorileri Bağlamında Türkiye'deki Suriyeliler

Uyum konusunda ele alınan teoriler genellikle “ırk”, “etnisite”, “yabancı”, gibi kavramlar üzerinde durmakta, göçmenlerin sosyal yapılarını ve demografik durumlarını tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır. Günümüzde bu kavramların yerini alan “kültürel kimlik” olgusu, bir ırkın diğerine göre biyolojik üstünlüğünü değil de, etnik kimlikler arasındaki kültürel farklılığı vurgulamak amacını taşısa da, tam anlamıyla ayrı bir nitelik göstermemektedir (Acar, 2014: 85).

Literatürdeki uyum tartışmaları genel olarak Hartmut Esser ve Wilhelm Heitmeyer'in görüşleri doğrultusunda şekillenmektedir. Esser'e göre uyum; parçaların sistemli bir bütün içindeki birliğine vurgu yapmakta, bunun karşısı olan segmentasyon ise ilişki kurulmaksızın yan yana bulunma durumunu ifade etmektedir. Segmentasyon her daim eşit düzeyde olmayabilir, genel olarak etnik kesimler biçiminde farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma doğal olarak etnik gruplar arasında eşitsizliğe yol açmaktadır. Farklı kültürlerin, medeniyetlerin ve etnik kimliklerin salt olarak birbirlerine entegre olma ihtimali çok düşüktür, dolayısıyla bu sosyal uyumun sağlanması için asimilasyon yöntemine başvurulmaktadır (Esser, 2001: 2-32). Bu görüşe göre, farklı kültürlerin bir arada yaşaması zor olduğundan, uyum sürecinin sağlanması için azınlık gruplar içinde yaşadığı dominant grubun kültürüne, yaşam biçimine ve değerlerine daha keskin politikalarla dâhil edilmektedir.

Klasik uyum teorilerinde ırk ya da etnisite kavramları göçmenlerin dominant topluma uyum sağlaması konusunda belirleyici bir rol oynamakta, bireyin doğuştan gelen “değiştiremediği ırkı” çoğunluk kültürün uyum sürecine dahil olamamasının temel sebebi olarak görülmektedir. Dolayısıyla bireyin uzun süredir aidiyet hissettiği gruptan ayrılması ve yeni bir dini/etnik gruba entegre olması zor olduğu kadar zaman da almaktadır. İyi niyetle bile olsa yapılan bir “yerli-yabancı”, “ben-öteki” ayrımı ve bu ayrıma vurgu yapan yaklaşımlar toplumdaki sosyalizasyon sürecinde “asimilasyonu” ya da “dışlanmayı” (Hekmann, 1995: 83-85) beraberinde getirmektedir.

Asimilasyonist bakış açılarına ve yükselen ırkçılığa karşı çokkültürlü toplum tezi ortaya çıkmış, genel anlamıyla, “çok göç alan toplumda birlik bütünlük içinde yaşamayı” savunan bir karakteristik kazanmıştır. Daha detaylı bir tanıma göre, çokkültürlü toplum farklı ırk, köken, dil ve dinden gelen insanların haksızlığa ve adaletsizliğe maruz kalmadan fakat aynı zamanda yüceltilmeden bir arada yaşamasıdır. Bu bağlamda “çokkültürlü toplum yaklaşımı”, ulus devlet anlayışı içine sıkışmış bakış açılarına karşı yeni bir perspektif getirmeyi amaçlamış ve “kültürel çeşitlilik” kavramına vurgu yapmıştır (Acar, 2014: 87).

Farklı kültürlerde yetişmiş bireyler bir araya geldiklerinde, istemsiz bir şekilde genellikle kendi alışkanlıklarının doğru ve uygun olduğu düşüncesiyle hareket etme eğilimi gösterdikleri için; alışılmışın dışında gördükleri yaklaşımları ve yaşam biçimlerini gayri ahlâki veya modernlikten uzak olarak algılayabilir ve eleştirebilirler (Ügeöz, 2003: 36). Dolayısıyla uluslararası göç hareketlerinin oluşturduğu çokkültürlü ortamlarda bireyler arasındaki diyalog sürecinin sağlıklı biçimde yürütülebilmesi için; kültürel uyumun sağlanması, etkili bir işbirliği ağının yaratılması ve çatışmaların önüne geçilmesi gerekmektedir (Aksoy, 2012: 298). Göçmen açısından bakıldığında kültürel uyumun şiddetinde; bireyin göç kararı almasında etkili olan sebepler ve bireyin kültürlerarası iletişim yeterlilikleri belirleyicidir. Bireyin göç etmesindeki sebep, siyasi kaynaklı, güvenlik odaklı veya iklim göçünde olduğu gibi zorunluluktan ileri gelmekteyse yerli toplumla kültürel uyumun sağlanması daha zordur. Zorunlu olarak göç eden bireylerin, gönüllülük esası ile göç edenlere nazaran daha zor ve karmaşık bir uyum süreci geçirdikleri tahmin edilebilir (Aksoy, 2012: 301). İletişime açıklık ise, bireyin kendi değerlerini de yitirmeden yabancı bir topluma ve kültüre karşı aidiyet duyguları hissetmesi, aynı şekilde dominant toplumun da göçmene karşı önyargılarını kırarak algı düzeyinin olumlu olmasıdır.

Ekonomik alanda yaşanan rekabetler, göçmenlerin uyum sürecini zorlaştırmaktadır. Çoğu zaman göçmenler, “sınıflar altı (underclass)” olarak ifade edilen bir hiyerarşik konuma sahiptirler. Göçmen işçiler, yerel emek piyasasında masa başı işlerde düşünülmeyen, daha çok kol gücü gerektiren, riskli ve güvenlik açığının olduğu işlerde kullanılmak üzere tercih edilen kişiler durumundadır. Bu kişiler, mavi yakalı diye tabir edilen yerli işçilere nazaran daha düşük ücretler almakta ve daha olumsuz koşullarda yaşamaktadırlar. Bu eşitsiz çalışma koşulları, göçmenler ve yerli işçiler arasında zaman zaman çatışmalara neden olmaktadır (Erder, 2006: 30-31). Ayrıca bu durum yerli halkın işinin elinden alınması ve kamu hizmetlerinin yükünün artması olarak da algılanabilmektedir. Dolayısıyla yerli halk tarafından göçmenlere karşı olumsuz algılar oluşabilir ve uzun vadede iki farklı toplum arasında entegrasyon sorunu baş gösterebilir.

Göçmenin yaşadığı uyum sorununu tetikleyen diğer unsur da yeni dahil olduğu toplumsal ağların yerel deneyimlere ve geleneklere olan aşırı bağlılıklarıdır. “Önyargılar, algısal farklılıklar, olumsuz stereotipler ve etno-merkezci yaklaşımlar” farklı kültürlerden gelen bireylerin bir arada yaşamasını ve topluma entegre olmasını engelleyen unsurların başında gelir (Haksever, 2014: 20). Milliyetçi, dindar ve mezhepsel yapısı kuvvetli olan toplumların farklı din, etnik veya mezhepteki göçmenlerle entegrasyon süreci yürütmeleri zor olabilir. Fakat göçmenlerin toplumsal uyumu yakalayamaması, sadece ev sahibi toplumun ön yargıları ve kendi kültürel değerlerine bağlılıktan değil, bizzat göçmenin kendisinin de modern gerekliliklere uygun biçimde hareket edememesinden de kaynaklanabilir. Göçmenlerin bu tutumu, onları toplumsal ilişkiler ağındaki norm düzeninden dışarıya doğru iterek onları toplumun marjinal tabakası haline getirmiştir. Bu durumda göçmenler kendilerini dominant toplumdaki yerel bağların gerektirdiği sınırlamalar ve düzenlemelerden ayrı tutarak, izole bir yaşam sürmeyi tercih etmişlerdir (Park, 1929: 891).

Suriye iç savaşı sonrasında Türkiye’ye sığınan Suriyeliler ve Türkler arasında ortaya çıkan uyum sorunları da başta *işsizlik, kamu hizmetlerinin yükünün artması, kira artışları vs ekonomik kaynaklı olmak üzere, etnik, kültürel ve dinsel farklılıklar, sosyal haklardan mahrum kalma, mevcut önyargılar ve toplumsal ahlak yapısının değişmesi* gibi durumlardan da kaynaklanmaktadır. Uyum

sorunu yalnızca tek taraflı değil, çift taraflıdır. Gerek Türk toplumundan kaynaklı “etno-merkezcilik”, “işsizlik kaygısı”, “ahlaki yapının bozulması endişesi” ve “sosyal haklardan mahrumiyet” düşüncesi, gerekse “Suriyelilerin zorunluluktan kaynaklı göçleri”, “dil sorunları”, “savaşın yarattığı psikolojik travma”, “güvensizlik sorunları” ve “emek sömürsüne maruz kalmaları” gibi durumlar, uyum sorununun her iki toplumdan da kaynaklandığını, tam kapasiteli bir uyum sürecinin sağlanmadığını göstermektedir. Bu çerçevede Suriyelilerin Türkiye'ye geldikleri günden bu yana geçirdikleri uyum süreci ve yaşadıkları problemler, literatürdeki önemli entegrasyon kuramları bağlamında ele alınacaktır.

Sosyal Kimlik Kuramı

1970'lerin ortalarında Henri Tajfel ve John Turner tarafından geliştirilen “sosyal kimlik kuramı”, grup üyeliğini ve gruplar arası ilişkileri ele alan bir sosyal psikoloji kuramıdır (Demirtaş, 2003: 124). “Bir bireyin yalnızken ve grup içindeyken sergilediği tutumlar arasında ciddi farklılıklar var mıdır? Yalnız bir insanın davranışları toplumsal mıdır? Grupsal bazdaki davranışlar bireyin davranışlarında değişimlere yol açar mı?” gibi sorulara yanıt ararken sosyolojinin ve psikolojinin toplumsal davranışa ilişkin açıklamaları arasındaki kuramsal birlik karşımıza çıkmaktadır (Demirtaş, 2003: 125).

Henri Tajfel'e göre sosyal kimlik; bireyin benlik algısının, bir sosyal gruba ilişkin üyeliğinden ötürü bu gruba yüklediği bilgidir, değerden ve duygusal anlamlılıktan kaynaklanan parçasıdır (Tajfel, 1982: 2). Bu tanımdan yola çıkılabileceği üzere sosyal kimlik; bireyin, kendisi için duygusal anlam ifade eden ve değerli olan bir sosyal bir gruba karşı aidiyet hissetmesidir.

Bu bağlamda, sosyal psikolojideki bireysel ağırlıklı, indirgemeci yaklaşıma ilk tepkilerden olan “sosyal kimlik yaklaşımı”nın temelleri atılmıştır. Gruplar arası algı ve davranışların açıklanmasında temel güdüsel süreçlerin önemini vurgulayan kuram, birbiriyle yakından ilişkili bazı kavramlar üzerine kuruludur. Bu kavramlar; sosyal kimlik, sosyal sınıflandırma, sosyal karşılaştırma ve içgrup- kayırmacılığıdır (Deaux, 1995: 281).

Sosyal kimlik kuramının temel varsayımlarını kısaca birkaç başlık altında toplamak mümkündür. Öncelikle bireyler, bağlı oldukları sosyal grubu dikkate alarak kendilerini tanımlamakta ve değerlendirmekte, bu bağlılığı esas alarak kendilerini sınıflandırma yoluna gitmektedirler. Sosyal çevredeki diğer gruplar ise bireye, kendi grubunun konumunu değerlendirmesi için bir kıyaslama kriteri yaratmaktadır. Yani bağlılık gösterilen grubun konumu, benzeri diğer gruplarla yapılan sosyal karşılaştırmalar sonucunda (içgrup/ dışgrup karşılaştırması) belirlenmektedir (Demirtaş, 2003: 129-130). Sosyal kimlik yaklaşımında bireyler gerek olumlu bir sosyal kimlik edinmek gerekse öz benlik saygılarını yükseltmek için sosyal karşılaştırma yoluna giderken, bilinçli veya farkında olmadan kendi gruplarını kayırma ve diğer grupları küçümseme yönünde bir taraflılık göstermektedirler. Bu tutuma “iç grup kayırmacılığı” adı verilmektedir (Doosje ve Ellemers, 1997: 70).

Turner, sosyal kimlik yaklaşımında yeni bir soluk olarak ele alınan “kendini-sınıflandırma kuramı”nı geliştirmiştir. O'na göre, insanlar kendilerini de, diğerlerini olduğu gibi farklı boyutlarda sınıflandırabilirler. Ancak, bu sınıflandırma boyutlarının üç tanesi diğerlerinden daha önemlidir: İlki, en genel boyut olan bireyin insan oluşuna yönelik kimliği olarak tanımlanan “insanlık boyutu”, diğeri bireyin sosyal kimliğini oluşturan iç-grup/dış-grup boyutu, sonuncusu ise bireyi diğer grup üyelerinden ayıran benliği, yani bireyin kişisel kimliğidir (Turner, 1982: 2'den aktaran Demirtaş, 2003: 131).

Bir birey, kişisel kimliğiyle hareket ettiği zaman, içinde yaşadığı baskın toplumdan farklı bir dünyada ve izole şekilde yaşamayı tercih etmektedir. Ancak, ne zaman sosyal kimliğini devreye sokarsa ve baskın toplumun dil, din, kültür gibi değerlerine uyum sağlamaya çalışırsa, o zaman toplumda daha entegre bir yapı kurulacaktır (Demirtaş, 2003: 132).

“Ethnocentrism”, bireyin kendi grubunu merkeze koymasını ve diğer grupların kültürlerini merkeze koyduğu kültüre bağlı olarak değerlendirilmesini ifade etmektedir. Bir diğer ifadeyle kişinin kendi kültürünü en üstün kültür görerek, başka toplumların değer ve normlarını kendi kültürünü baz alarak yorumlaması, böylece farklı kültürleri kısmen ya da tamamen reddetmesidir. Dolayısıyla bireyler, kendi grubundaki bireylerle aralarında hukuki, ticari ve insani açılardan daha kuvvetli bir bağ oluşmuştur.

Tablo 1: Üyelerin İç ve Dış Gruba Etnik Merkezci Yaklaşımları

<i>Üyelerin iç-gruba (bire) yaklaşımları</i>	<i>Üyelerin dış-gruba (diğerlerine) yaklaşımları</i>
Kendilerini uzman ve kusursuz görmek	Diğerlerini ikinci sınıf, ahlaki değerleri zayıf ve yetersiz görmek
Kendi değerlerini tümüyle doğru ve evrensel bulmak	Diğerlerinin değerlerini reddetmek
Kendilerini güçlü görmek	Diğerlerini zayıf görmek
Diğer iç-grup üyeleriyle işbirlikçi ilişkiler kurmak	Dış-grupla işbirliğini reddetmek
Grup içindeki otoritelere boyun eğmek	Dış-gruptaki otoritelere karşı gelmek
Grup üyeliğini sürdürme yönündeki istekliliğini sergilemek	Dış-grup üyeliğini reddetmek
İç-grup üyelerine güven duymak	Dış-grup üyelerine güvenmemek
Diğer iç-grup üyelerine ilişkin olumlu tutumlar geliştirmek	Dış-grup üyelerine olumsuz duygularını ve nefretini sezdirmek
İç-grubun başarılarından kendine pay çıkarmak	Grup içindeki tatsızlıklardan ve iç-grubun başarısızlıklarından dış-grubu sorumlu tutmak

Kaynak: Demirtaş, 2003: 136.

Tablo 1.’e göre üyeler iç grupta kendilerini daha güçlü görmekte, bu üyelere daha fazla güven duymakta ve kendi değerlerini daha doğru ve geçerli bulmaktadırlar. Aynı şekilde üyelerin dış gruba karşı yaklaşımları daha temkinlidir; dış gruptakilerin değerlerini kabul etmemek, onlara güven duymamak ve otoritelerine karşı gelmek gibi durumlar söz konusu olabilir. Bu karşılaştırmada, grup-içi kayırma gerçekleştirilecek, yani iç-gruba “olumlu ayırt edicilik” yüklenecektir. Böylelikle olumlu bir sosyal kimlik oluşacak, olumlu bir kendini değerlendirme gerçekleştirilecek ve öz-benlik saygısı yükselecektir (Tajfel ve Forgas, 1981: 131).

Suriyelilerin Türkiye’deki yaşam koşullarına ayak uydurması sürecinde sosyal kimlik teorisi çerçevesinde iç grup kayırmacılığının önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Suriyeliler özellikle Türkiye’ye ilk geldiği zamanlarda gerek ülkeye olan yabancılıkları, savaşın yaratmış olduğu psikolojik travma ve güvensizlik hissiyatı gerekse Türklerin kendilerine olan önyargılı bakış açısından ötürü Türklerle iletişime geçmeye çekinmişler, daha çok kapalı komünler kurarak kendi vatandaşları ile birlikte zaman geçirmek istemişlerdir. Bu sebeple Suriyeliler, Türk toplumunun kültürel, sosyal ve hukuki değerlerine aidiyet hissetme noktasında sorunlar yaşamışlar, kendi etnik yapısından olan kişilere karşı olumlu ayırt edicilik yükleyerek onlara daha çok güvenmişlerdir. Bu konuda Şanlıurfa’da yaşayan Suriyelilerin kente sosyo-kültürel açıdan uyumunu ölçmek için yapılan bir araştırmada, “Şanlıurfa’da kimlerle vakit geçiriyorsunuz?” sorusuna, Suriyelilerin “% 58’i diğer Suriyelilerle”, “% 21’i ailesiyle” vakit geçirmekte olduğu cevabını vermiştir. Geri kalan % 20’lik kısım ise Urfalıları ve diğer milletlerden olan bireyleri kapsamaktadır (Karasu, 2016: 1006). Kültürel ve sosyal farklılıkların

yanı sıra Suriyeliler, Urfalıları ile iletişime geçtiklerinde “kendilerinin Urfalılardan bir şey talep edecekleri algısıyla” karşılaştıklarını, bu durumun kendilerinde “talepkar millet” veya “dilencilik” duygusu yarattığını, sonuç olarak üzüldüklerini ifade etmişlerdir (Karasu, 2016: 1006).

Sosyal kimlik teorisine göre, sınırlı kaynakların olduğu bir çevrede, farklı gruplar bu kaynaklar için rekabet içerisine girebilmekte ve bu durum gruplar arasında ön yargıların, hatta çatışmaların oluşmasına mahal vermektedir. Örneğin, yerel halka mensup mavi yakalı işçiler, göçmenleri emek piyasasında kendilerine rakip olarak görebilmekte ve onlar olmasaydı kendilerinin bu işlerde daha dolgun ücretlerle çalışacaklarını düşünerek, göçmenlere karşı olumsuz önyargılar geliştirebilmektedir (Türker ve Yıldız, 2015: 10).

Suriyeliler açısından durumu ele almak gerekirse özellikle alt gelir grubundaki Türkler, Türkiye'ye geldiklerinden bu yana ucuz işgücü ve sigortasız olarak çalışan Suriyeli işçileri kendilerine rakip olarak görebilmekte, kendi çalışabilecekleri iş sahalarında Suriyelilerin daha düşük ücretleri kabul ederek çalıştıklarını görüp onlara karşı ön yargı oluşturabilmektedirler. Bu önyargılar ve olumsuz algılar, zamanla toplumlar arasında çatışmalara zemin hazırlayabilmektedir. Murat Erdoğan'ın Suriyeliler üzerinde yaptığı bir araştırmaya göre yapılan ankette “Suriyelilerin Türkiye'deki yerel halkın işlerini ellerinden aldığını düşünenlerin oranı % 56'ya yakındır”. “Bölgesel dağılıma bakıldığında ise bu şekilde düşünenlerin yaklaşık % 69'u yalnızca Adana, Gaziantep, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa gibi Güneydoğu illerinde yaşamaktadır” (Erdoğan, 2015: 130). Bu durum, 2016 yılından itibaren verilen çalışma iznine istinaden emek piyasasında her geçen gün sayıların artan Suriyelilere karşı, iş sahibi olamayan veya işini kaybeden Türklerin algılarının ne derece olumsuz olduğunu göstermektedir.

Türkiye'deki Suriyeliler açısından sosyal hizmette rekabet ya da bölüşüm üzerinden bir durum değerlendirmesi yapıldığında, eğitim, sağlık, gıda gibi alanlarda göçmenlere yapılan hükümet yardımları da yerli toplum tarafından “kamu hizmetleri yükünün artması” ve “kamu hizmetlerinde aksama” olarak algılanabilmektedir. Mevcut durumda halen açlık sınırının altında yaşayan dar gelirli gruplara veya işsizlere yapılabilecek yardımların göçmenlere yapılması, yerli halkın sosyal ve ekonomik sorunlar yaşamasına, dolayısıyla tepkilere sebep olabilmektedir. Bu durum göçmenler ve yerel halk arasındaki uyum sürecini de zorlaştırmakta, çatışmalara zemin hazırlamaktadır. Özellikle Güneydoğu illerinde birçok Türk vatandaşı Suriyeliler tarafından işlerinin elinden alındığına dair söylemlerde bulunmakta ve Suriyelilere karşı önyargılı bir tutum takınmaktadırlar (Erdoğan, 2015: 130).

Berry'nin Uyum Teorisi (Kültürlenme)

John Berry'e göre uyum olgusu; toplumda yaşayan bireylerin, kendi özgün kimliklerini, kültürlerini ve değerlerini koruyup sürdürebilmelerinin yanı sıra, içinde yaşadığı toplumun yapısına da ayak uydurarak uyumlu bir iletişim stratejisi izlemeleridir (Berry, 1997). Uyum olgusu, bireyin hem kendi azınlık grubuna hem de içine dâhil olduğu çoğunluk topluma karşı gösterdiği olumlu tutum ve aidiyet duygusu ile gelişmekte, uyum sürecinde göçmenlerin destekçisi olan sosyal ve kültürel ağların varlığı ile güçlenmektedir (Türker ve Yıldız, 2015: 7).

Sosyo-psikolojik açıdan uyum olgusu, bireyin kendi değerlerini koruyarak “ben” duygusunu yitirmeden, yeni dahil olduğu toplumun bir parçası olarak da “biz” duygusunu sağlıklı bir şekilde hissedebildiği durumları kapsamaktadır (Türker ve Yıldız, 2015: 9).

Berry'nin uyum teorisinde kültürlenme kavramına ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Kültürlenme, farklı kültürlere sahip grupların orijinal kültür kalıpları ile temasa girerek bu kültür kalıpları içerisinde farklı açılardan yaşadıkları değişimdir. İlk başlarda kültürlenme kavramının bireyin kültüründe değişiklik yarattığı görülürken, sonraki süreçte bireyin psikolojisinde de farklılaşma yarattığına rastlanmıştır (Berry, 1997: 7). Kültürlenme; iki veya daha çok kültür arasındaki karşılıklı etkileşime dayalı olarak çıkan durumdur. Bilgin'e göre de kültürlenme kavramı, belirli bir kültüre

dahil olan bireylerin farklı bir kültürden bireylerle etkileşime girdikten sonraki süreçte yaşadıkları kültürel ve psikolojik anlamdaki değişimlerdir (Bilgin, 2003).

Uyum teorisi bağlamında 4 farklı “kültürlenme stratejisi”nden bahsedebiliriz. Dominant olmayan gruplar kendi kültürel kimliklerini korumak istemeyip, yaşadığı toplumun kültürüne entegre olur ve tamamen yeni toplumun değerlerini benimseme tercihinde bulunursa bu durum “asimilasyon”dur. Asimilasyon, bireylerin kendi istek ve iradeleriyle yeni bir kültüre uyum sağlama durumudur. Asimilasyonun tam tersine dominant olmayan gruplar kendi öz kimliklerini koruyup farklı bir kültürü benimsemeyi kabullenmez, yani tamamen kendi kültürünü devam ettirmek isterse bu durum “ayrılma”dır. Ayrılma durumunda azınlık gruplar çoğunluğun kültürünü tamamen reddederek izole bir şekilde yaşamayı tercih ederler. Bireyler hem kendi öz kültürünü ve kimliğini koruyup hem de başka kültürlerle entegre olmak isterse, yani her iki kültür arasında dengeli bir uyum süreci yakalarsa bu “entegrasyon”dur. Entegrasyon, kendi etnik kimliğini sürdürmekle beraber, eş zamanlı olarak hâkim kültürün bakış açısını kazanma yetisi gösterir. Son olarak azınlık gruplar hem kendi kültürünü ve kimliğini kaybedip hem de başka bir kültürün çatısı altına girmeyi reddederse, yani kendilerine özgü tamamen farklı bir kültür yaratırsa, bu da “marjinalleşme”dir (Berry, 1997: 9).

Yukarıda sözü edilen kültürlenme stratejileri, azınlık gruplarının kendi tercih ve özgür iradeleriyle ortaya çıkan durumlardır, fakat bu stratejiler dominant gruplar tarafından zorla uygulanırsa kültürlenme olgusu şekil değiştirmektedir. Örneğin; asimilasyon dominant grup tarafından dayatılırsa bu durum “eritme potası (melting pot)” adını almaktadır. Azınlık grup tarafından tercih edilen “ayrılma” kavramı, dominant grup tarafından forse edilirse “ayrımcılık” olarak adlandırılmaktadır. “Marjinalleşme”, dominant grup tarafından uygulanırsa “dışlanma” adını almakta, “entegrasyon”, ise dominant grup tarafından tüm kültürel farklılıklar kabul edilecek ve tüm etnokültürel gruplar içine alınacak düzeyde gerçekleşirse “çokkültürlülük (multiculturalism)” dönüşmektedir (Berry, 2011:7).

Göçmenlerin gönüllü olması, içine dâhil olunan yeni toplumla kültürel ilişkilerin kurulması noktasında kültürlenme deneyimini kolaylaştıran ve olumlu hale getiren bir hal almaktadır. Örneğin, göçmenler ve etnik kültürel gruplar; yerleştikleri yeni alanlarda diğer kültürel gruplarla etkileşime açıkken, yerliler ve mülteciler zorla getirildikleri için farklı kültürlerle kaynaşma noktasında bazı problemler yaşayabilirler. Kültürlenme süreci bazı gruplar için gönüllü olarak aldıkları göç kararı sonucu yaşanırken, bu süreç bazı mülteci grupları için mecburiyetten kaynaklandığı için uyum noktasında bazı zorlukları beraberinde getirmektedir (Şeker, 2006: 5).

Uyum stratejileri bağlamında Suriyelilerin Türkiye’deki uyum süreçlerini “ayrılma”, “ayrımcılık” ve “entegrasyon” arasında bir yerlere koymak uygun olacaktır. Arap Baharının ilk patlak verdiği zamanda Türkiye’ye gelen Suriyelilerin ülkeye entegre olmaları bir hayli zaman almıştır. Ülkelerini terk eden Suriyelilerin büyük çoğunluğu başlarda “geçici misafirlik” düşüncesi ile gelmişler, ülkelerindeki iç savaş bittikten sonra geri dönüş yapabilecekleri umuduyla Türkiye’deki yaşam koşullarına kalıcı olarak uyum sağlama gayreti göstermemişlerdir. Gönüllü bir göç durumundan ziyade zorunlu olarak Türkiye’ye göç eden Suriyeliler için Türkiye’yi kabullenme ve Türk halkı ile entegre olma süreci ağır ilerlemiş, Suriyeliler dışarıya kapalı bir tutum sürdürerek çoğunlukla kendi ülkesinden gelen Suriyeliler ile iletişim kurmayı tercih etmişlerdir. Bu izole şekilde yaşamının sebebi olarak, Suriye’deki rejimden kalan güvensizlik durumu, Türkçe bilmemek, mikro-milliyetçilik ve Türk halkının da Suriyelilere karşı uyguladıkları dışlayıcı ve önyargılı tutumlar etkili olmuştur. Fakat zaman ilerledikçe Suriyelilerin topluma entegre olmaya başladıkları görülmüş, iletişime daha açık hale gelerek toplum içinde kendilerine ekonomik, sosyal ve hukuki bağlamda yer ve statü edinmeye başlamışlardır. Bu entegrasyon durumu, gerek Suriyelilerin kısa ve orta vadedeki zaruri ihtiyaçlarını giderebilmek adına topluma uyum sağlama mecburiyetlerinden, gerekse Türk toplumunun ve Türkiye Devleti’nin Suriyelilere karşı kapsayıcı ve bütünleştirici yaklaşımlarından ileri gelmiştir.

“Ayrılma stratejisi” bağlamında Suriyelilerin durumu analiz edildiğinde, bu kişiler daha çok kendi vatandaşları ile iletişim kurarak kapalı komünler oluşturmuşlar, dışarıya fazla açılmak

istememişlerdir. Bu kapalı toplum yapısı, ilk zamanlarda Türklerle konuştuklarında Türklerden bir şey talep edecekleri algısı, Türkçe bilmemekten ötürü günlük hayatta yaşadıkları sıkıntıları dile getiremeyeceklerinden çekinme, savaşın yaratmış olduğu güvensizlik duygusu ve bazı kültürel farklılıkların yarattığı yabancılık hissi gibi faktörlere bağlanabilir. Zaman içerisinde ucuz işgücü ve sigortasız olarak çalıştırılan Suriyelilere karşı Türk işverenlerin uyguladığı emek sömürsü, dilencilik, fuhuş gibi durumların ahlaki yapıyı bozduğu gerekçesiyle ötekileştirme durumu yaratması, Suriyelilerin Türklerle göre kira giderlerinin yüksek olması gibi durumlar, Suriyelileri ayrılma stratejisi çerçevesinde Türklerden uzak bir şekilde kendi yaşam alanlarını oluşturma noktasına getirmiştir. Örnek olarak; Şanlıurfa'da Suriyeliler ile yapılan bir mülakatta Suriyeli vatandaşlar neden kendilerini Türklerden ayırdıklarını şöyle ifade etmişlerdir:

“Yaz boyunca Urfa'da fırında çalıştım, paramı vermediler, itiraz edince tartakladılar, Suriyeli olduğum için kötü sözlere de maruz kaldım” (Suriyeli erkek, 24) (Karasu, 2016: 1004).

“Bizi Manisa'ya götürdüler. Orada çalıştık, dönüşte bizi oraya götüren adam paraları bize vermeden kaçtı, gitti. Dönüşte jandarma bizi buldu, Urfa'ya geri getirdi” (Suriyeli erkek, 38) (Karasu, 2016: 1004).

Türkiye Mülteci Konseyi'nin raporuna göre Adana'da çadırlarda kalan mevsimlik tarım işçiliği yapan Suriyeliler düşük ücrete sigortasız şekilde çalıştırılmakta ve çoğu zaman kendilerini işe götüren araçlar tarafından ücretlerini alamamaktadırlar. Üstelik Suriyeliler, çadırlarda kaldıkları halde üzerinde yaşadıkları araziye çadır kurmalarının karşılığında toprak sahibine para ödemek zorunda kalmaktadırlar (Türkiye Mülteci Konseyi, 2017: 10).

Bunun yanı sıra dil sorunu Suriyeliler açısından önemli bir uyum sorunu olarak görülmektedir. Gündelik hayatta içinde bulunulan toplumla iyi ilişkiler kurabilmek ve ihtiyaçlarını giderebilmek için dil bilmenin şart olduğunu düşündüğümüzde, Suriyeliler dil bilmedikleri için komşuluk ilişkilerinde sıkıntı yaşamaktadırlar. Birçok Suriyeli, Türkiye'ye beraber geldikleri aileleri, arkadaşları ve akrabaları ile konuşmakta ya da internet aracılığı ile Suriye'deki yakınları ile iletişime geçmektedirler. Yalnızca gündelik sosyal ilişkilerde değil, ihtiyaç duyulan hizmetlerin alımı sürecinde ilgili kurum ve kuruluşlarda da dil konusu problem teşkil etmektedir. Başta hastaneler olmak üzere Suriyelilerin yoğun olarak müracaat ettiği kurumlarda tercüman bulunmaması, Suriyelilerin yaşadıkları problemleri yetkililere sağlıklı biçimde anlatamamalarına, dolayısıyla ihtiyaçlarına yeterince çözüm bulamamalarına sebep olmaktadır (Koyuncu, 2014: 103). Bu gibi sebepler, Suriyelilerin kendilerini Türklerden ayırmalarına (separation) ve toplumsal uyum / entegrasyon sürecine çok sık dahil olamamalarına yol açarak Suriyelilerin kendi içlerinde kapalı bir toplum yapısı oluşturmalarına sebep olmuştur.

“Ayrıştırma stratejisi” bağlamında ise dominant grup olan Türklerin, azınlık grup olan Suriyelilere karşı geliştirdikleri olumsuz bakış açıları ekseninde bir muhakeme yapılabilir. Yapılan bir araştırmada Suriyelilerin daha çok aynı dine mensup oldukları için ülkeye kabul edildikleri fakat kültürel olarak Türklerden farklı oldukları ve toplumsal uyum sürecinin aradaki farklılıklarda ötürü kolay olmadığı vurgulanmıştır (Koyuncu, 2014:131 ve Erdoğan, 2015:127). Murat Erdoğan tarafından 18 ilde Türkiye'de yaşayan yerel halk üzerinde “Birlikte Yaşam ve Komşuluk” algısını ölçmeye yönelik yapılan anket çalışmasında, “Suriyeliler ile aynı olduğumuzu düşünmüyorum” cevabını verenlerin oranı % 70'in üzerindedir (Erdoğan, 2015: 139). Bu cevap doğrultusunda Türklerin Suriyeliler ile entegre olmaya ve birlikte yaşama kültürü geliştirmeye yeterince hazır olmadıkları anlaşılmaktadır. Üstelik aynı araştırmada Türklerin % 50'sinden fazlası Suriyelilerin “toplumsal ahlak ve huzuru kaçırdığını” (Erdoğan, 2015: 133), “işlerini ellerinden aldıklarını” ve “güvenilir insanlar olmadığını” (Erdoğan, 2015: 130) düşünmektedirler.

Ayrıştırma stratejisi bağlamında istihdam ve işgücü konusunda Suriyelilerin bulundukları konum, Türkler arasında huzursuzluk yaratabilmektedir. Suriyelilerin ucuz işgücü olarak ve kayıt dışı

olarak Türklerin yerine çalıştırılmaları, bazı kesimlerce işsizliğin bir sebebi olarak görülmekte, işsiz kalan Türklerin de Suriyelilere karşı nefret söylemleri geliştirerek onlara karşı sosyal dışlama tutumu geliştirmelerine, hatta ülkelerine geri dönmeleri için baskı yapmalarına mahal vermektedir. Örneğin; Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin (ORSAM) 2014 yılında yaptığı bir araştırmaya göre, Suriyelilerin istihdam sektörüne girmesiyle birlikte işçi fiyatlarında 5 kata kadar azalma meydana gelmiş, dolayısıyla işverenler özellikle kas gücü gerektiren işlerde Suriyelileri çalıştırmayı tercih etmişler, bu durum Türk işçiler arasında işsizlik sorunu yaratmıştır (ORSAM, 2014: 16). Mevcut durumda zaten işsizlik oranlarının epey yüksek olduğu topluma bir de Suriyeli popülasyonunun eklenmesi, işsizlik problemi yaşayan Türklerin gündelik yaşamlarını idame ettirebilmek için ucuza ve sigortasız çalışmaya razı olan Suriyelilere karşı ayrımcı bir tutum geliştirmelerine yol açmıştır.

Entegrasyon ise, yalnızca azınlık grubun kendi iradesi ile bir üst kültüre entegre olma ve aidiyet hissetmesiyle değil, dominant grubun kültürel çeşitliliğe karşı açıklığı ve kapsayıcılığı ile de gerçekleşmektedir. Farklı grupların kültürel anlamda birbirlerinin yaşam biçimlerine ve haklarına saygı duymaları, uyum sürecinde önemlidir (Berry, 2011: 6).

Berry, entegrasyonu psikolojik ve kültürel seviye olarak sınıflandırmıştır. Psikolojik seviye kişinin algılama, öğrenme, yetenek ve tutumlarında meydana gelen değişme sürecini kapsar. Kültürel seviye ise çokkültürlülük adı altında anılmaktadır. Baskın kültür altında yaşayan tüm grupların kültürel açıdan eşit bir eğitim, çalışma, sağlık ve adalet hakkı vardır (Berry, 2011: 16).

Bu çerçevede entegrasyon sürecinin, her ne kadar tam anlamıyla tatmin edici olmasa da Türkler ve Suriyeliler açısından göçün ilk zamanlarına göre daha iyi bir düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Suriyelilerin toplumun ekonomik, sosyal ve ahlaki yapısını bozduğunu ayrıca güvenlik tehdidi yarattıklarını iddia eden Türkler olduğu kadar, bu kişilere yardım etmenin insani bir gereklilik olduğunu, din, mezhep, etnisite ayrımı yapmadan savaşta maddi-manevi birçok şeyini kaybeden insanlara el uzatmanın dayanışma olgusunu geliştirdiğini, dolayısıyla birlikte yaşama kültürünün oluşturulması gerektiğini savunanlar da vardır.

Birlikte yaşama ve toplumsal kabul kültürünün oluşturulabilmesi adına başta İstanbul belediyeleri olmak üzere Türkiye'nin farklı bölgelerindeki belediye ve yerel yönetimler tarafından birçok uyum çalışması gerçekleştirilmektedir. Uyum çalışmalarının başta dil eğitimi olmak üzere kültürel ve mesleki eğitimler, psiko-sosyal destekler ile desteklenmesi gerektiğini savunan İstanbul ilçe belediyeleri yetkilileri, Suriyelilerin yalnızca maddi yardımlara bağlı hale gelen tüketiciler olarak değil, üretim piyasasına entegre edilen, istihdam sahası yaratılan bireyler olarak desteklenmeleri gerektiğine vurgu yapmışlardır. Bir çok görüşe göre ise Suriyeliler çoktan entegre olmuşlardır, zira onlar farklı sektörlerde iş bulabilmekte, okullarda eğitim görmekte ve Türklerle iç içe yaşayarak arkadaşlık kurmaktadır (Erdoğan, 2017: 93).

Entegrasyonun sağlanması sürecinde hükümet, AFAD, belediyelerin yanı sıra TÜRK KIZILAY gibi sivil toplum örgütleri de aktif rol almaktadır. Türkiye'de sayıları 60 civarında olan toplum merkezleri, her millettten mülteci sorunlarıyla ilgilenmekte ve uyum merkezli çalışmalar yapmaktadır. Örneğin, İstanbul'un farklı ilçelerinde kurulan "Çok Amaçlı Toplum Merkezlerinde" dil, eğitim, sağlık, çalışma hayatı gibi alanlarda açılan programların yanı sıra, meslek ve hobi kursları, bilgisayar kursları gibi pek çok gelişim odaklı eğitim verilmektedir. Bu merkezlere özellikle toplumsal hayatta aktif rol almak isteyen kadınlar büyük ilgi göstermekte, çocukları ile birlikte pek çok etkinliğe katılmaktadır (Erdoğan, 2017: 95). Ayrıca AFAD barınma merkezlerinde verilen yabancı dil, bilgisayar, halı dokuma gibi çeşitli sertifika programlarına 225 bin Suriyeli katılmıştır. Yine AFAD barınma merkezlerinde 80 bin üzerinde çocuk eğitime kazandırılmış, Milli Eğitim Bakanlığı iş birliğiyle hazırlanan projeler kapsamında 500 binden fazla çocuk anaokulundan lise son sınıfa kadar eğitimine devam etmesi için okula başlatılmıştır (AFAD Raporu, 2017).

Eğitim konusunda sağlanan bir başka destek ise Türkiye'deki üniversitelerde okuyan Suriyeli öğrencilere verilen eğitim burslarıdır. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Türkiye'deki devlet üniversitelerinde lisans eğitimi gören “geçici koruma” kapsamındaki Suriyeli öğrencilere “1200 TL Destek Bursu” vermektedir (YTB, 2015). Bunun yanı sıra yatay geçiş imkanlarının dışında Suriyeli öğrenciler, “özel öğrencilik” statüsü ile YÖK tarafından belirlenen 7 üniversitede ders alabilmekte, bu üniversitelere giriş için bazı kriterler şart koşulmakla birlikte herhangi bir ön sınava tabi tutulmamaktadırlar (Mülteciler Derneği, 2019).

Entegrasyon sürecinde sosyal ve ekonomik hakların yanı sıra birçok göçmene vatandaşlık verilebilmekte, dolayısıyla bu göçmenler gerek kendi ülkeleriyle bağlarını koparmamakta, gerekse vatandaşlığına geçtiği ülkenin kültürüne, gelenek, dil, örf ve adetlerine uyum sağlamaktadırlar. Örneğin, Latin Amerikalılar iki toplumda da kök salmışlar, hem Amerika'daki Meksikalılar, hem de Meksika'daki Meksikalılar olmak üzere iki biçimde kendilerine yer bulmuşlardır. Bu kişiler iki ayrı dil ve iki ayrı kimliğe sahip olmakla birlikte, Amerikan vatandaşlarının faydalandığı sosyal ve ekonomik haklardan faydalanmaktadırlar (Huntington, 2004: 207).

Türkiye'deki Suriyeliler açısından vatandaşlık durumuna bakıldığında, Mart 2018 itibarıyla, Türk vatandaşlığını kazanan Suriyeliler 55 bin 583 kişidir. Vatandaşlık kazanan Suriyeliler arasında 0-18 yaş grubunda olanların sayısı 25 bine tekabül etmekte, bu gruptaki kişiler anne ve babaları vatandaşlık alınca kendileri de vatandaşlığa alınmış sayılmaktadırlar (Özgönül, 2018). Suriyelilerin kazandığı bu vatandaşlık türü, Türkiye'ye sanayi tesisleri getiren veya bilimsel, teknolojik, ekonomik, sosyal, sportif, kültürel, sanatsal alanlarda olağanüstü hizmeti geçen kişilere verilen “istisnai vatandaşlıktır”. Dolayısıyla vatandaşlık konusundaki öncelikler, Geçici Eğitim Merkezleri'nde mültecilere eğitim veren öğretmenlere, sanayi, turizm ve diğer sektörlerde yatırım yapan iş adamlarına ve beyaz yakalı statüde çalışan kişilere verilmektedir.

Vatandaşlık için başvurularını ikamet ettikleri illerdeki Göç İdaresi Müdürlükleri'ne yapan Suriyeliler öncelikle mülakatlara çağrılmakta, mülakatın ardından ise Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) ve Emniyet tarafından yaklaşık 8 ay süren güvenlik soruşturması sürecinden sonra uygun görüldükten sonra vatandaşlığa alınmaktadırlar (Hürriyet, 2017).

Suriyelilerin Türk vatandaşlığına karşı bakış açısına değinecek olursak, genel anlamda vatandaşlığa karşı olumlu bir algı ve talep söz konusudur. İzmir'deki Suriyeli Mültecilerle Dayanışma Derneği'nin başkanlığını yapan Muhammed Salih Ali, Suriyelilerin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını istemelerinde Suriye'ye geri dönüş koşullarındaki zorluklar ve Türkiye'de mevcut olan iyi sosyal ve ekonomik koşulların önemli kriterler olduğunu dile getirmektedir (BBC Türkçe, 2016). Bu iyi yaşam standartlarının yanı sıra, Suriyelilerin vatandaşlığa geçiş ve özgür iradeleri ile oy kullanabilmeleri gibi siyasi haklara sahip olabilmelerini de önemli bir fırsat olarak görmektedir.

Türkiye'de yaşayan Suriyeli kadınlara ve çocuklara koruma sağlayabilmek ve onların topluma uyum süreçlerini kolaylaştırmak adına Uluslararası Kadın ve Sağlık Birliği (WAHA) tarafından İzmir Basmane'de kurulan Sosyal Sağlık ve Danışmanlık Merkezi'nde gönüllü olarak hizmet veren Wefa Muhammed, Türk vatandaşlığının özellikle kadınların iş hayatına aktif olarak katılabilmeleri açısından önemli olduğunu düşünmekte, dolayısıyla yalnızca ev işlerini yapan ya da çocuk bakan Suriyeli kadın algısının değişerek üretim hayatına katılan kadın algısının ağır basacağını ifade etmektedir (Öztürk, 2016).

“MEKTEP” (Mültecilerin Eğitime Kazandırılması ve Toplumsal Entegrasyon Projesi) adı verilen proje kapsamında Suriyeli çocuklara ve velilere Türkçe öğretilmesi ve çokkültürlü etkinliklere yer verilerek entegrasyon sürecinin geliştirilmesi amacı güdülmüştür. İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden İlçe Milli Eğitim Müdürlüklerine gelen projeye dair resmi yazıda, yakın zamanda Suriyelilerin vatandaşlığa geçirilmesinin düşünülmesine dair ibareye yer verilmesi, yeni bir vatandaşlık sürecinin de başlayabileceği yorumunu beraberinde getirmiştir (Bulut, 2018).

Sonuç ve Öneriler

Uyum kavramı çift taraflı bir olgu olup, yalnızca göç eden ve azınlık grubu oluşturan bireylerin üst toplumun kültürüne ve sistemsel yapısına ayak uydurmasından değil, aynı zamanda üst toplumun da göç eden bireylere karşı geliştirdiği kapsayıcı ve bütünleştirici tutumdan ileri gelmektedir. Uyum olgusu gerek kültürel ve kimliksel farklılıklar, gerekse farklı toplumların birbirine olan önyargı ve algıları sebebiyle tamamlanması zaman alan bir süreçtir. Suriyelilerin de Türkiye'ye ilk geldiği zamanlarda uyum konusunda zorluklar yaşadığı, bir takım içsel ve dışsal faktörlerden ötürü uyum sürecinin epey zaman aldığı görülmüştür. Çalışmada, uyum sürecinde yaşanan bu zorluklar sosyal kimlik teorisi ve kültürlenme teorisi gibi literatürdeki bazı uyum teorileri çerçevesinde açıklanmıştır.

Arap Baharı'nın başlamasıyla birlikte Türkiye'ye göç eden Suriyeliler, ilk geldikleri zamanlarda Türkiye'nin sistemsel yapısına ve topluma yeterince ayak uyduramamışlardır. Sosyal kimlik teorisi çerçevesinde bu durum ethnocentrism ve aidiyet duygularının yaratmış *olduğu iç grup kayırmacılığı, toplumdaki izole şekilde kapalı kömünler halinde yaşama ve geçici misafirlik düşüncesiyle yeni bir üst topluma entegre olmama* şeklinde tezahür etmiştir. Tüm bu durumlar Suriyelilerin Türklerden ayrılmasına ve çoğunlukla kendi vatandaşlarından olanlarla iletişim kurmasına sebep olmuştur. İçsel öğelerin yanı sıra, ahlaki, ekonomik ve sosyal açılardan sorunların ortaya çıktığından hareketle Türklerin Suriyelilere karşı önyargı beslemesi ve sosyal dışlama yoluna gitmesi, Suriyelilerin daha da yalnızlaşmasına sebep olmuştur.

Zaman içerisinde Suriyeliler hem sistemsel uyum, hem de kültürel uyum sürecinde olgunlaşma göstermiş, yerel halkın hoşgörülü ve toleranslı tavırları, yerel aktörlerin ve hükümetin kapsayıcı ve entegre edici politikaları ile birleşince ayrılma ve ayrıştırma durumundan Berry'nin vurguladığı ve *kültürlenme* kapsamında ele aldığı *entegrasyon* durumuna giden bir süreç ortaya çıkmıştır. Eğitim ve sağlık politikalarında atılan adımlar, çalışma izinlerinin verilmesi, yasal mevzuatlarla Suriyelilerin haklarının güvence altına alınması gibi politikalar, Suriyelilerin Türkiye'ye uyum süreçlerinde kapsamlı bir entegrasyon noktasına geldiğini göstermiştir. Böylelikle Suriyeliler, hem kendi kültürlerine olan aidiyetlerinin sürdürmüş hem de Türk kültürüne ve ülkenin ekonomik, sosyal/ hukuki yapısına entegre olarak bu yapının bir parçası haline gelmişlerdir. Bilhassa son zamanlarda Suriyelilere verilen istisnai vatandaşlık durumu, onların Türkiye Devleti'ne karşı güvenlerini artırarak ve Türk toplumu ile bağlarını güçlendirerek, ülkeye uyum süreçlerini hızlandırmaktadır.

Suriyelilere yönelik yürütülen entegrasyon süreci her ne kadar ilk zamanlara göre daha iyi düzeyde olasa da, kısa vadede Suriyelilerin Türkiye'de kalacakları düşünülürse uyum konusunda daha ciddi adımlar atılmalıdır. Bu konuda daha hızlı ve çözüm odaklı bir hizmet anlayışı için merkezi hükümet, Suriyelileri daha yakından tanıdıkları için yerel yönetimlere daha fazla inisiyatif vermeli, belediyelere ve valiliklere daha çok yetki tanımalı ve Suriyelilerin ihtiyaçlarının karşılanması için bütçe ayırmalıdır. Örneğin, İzmir ilinde yaşayan Suriyelilerle Kilis'te yaşayan Suriyelilerin sorunlarının ve ihtiyaçlarının farklı olması, merkezi yönetimin aynı politikaları farklı şehirlerde uygulamasını başarısız kılabilir; dolayısıyla her ilin Suriyeliler ile ilgili uyum politikası farklı olmalı ve yerel aktörler bu süreçte daha çok rol almalıdır. Bu süreçte her ilin Göç İdaresi İl Müdürlükleri, Emniyet Müdürlükleri ve yerel yönetim organları verim akışı ve bilgi paylaşımı konusunda birbiri ile koordinasyon içinde çalışmalıdır.

Uyum sürecinde atılacak bir diğer önemli adım ise istihdamdır. Suriyelilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde iş imkanlarının artırılmasıdır. Bu nedenle, yeni istihdam kapıları açabilecek projelerin devlet kontrolünde desteklenerek Suriyelilerin emek piyasasına daha güvenli bir şekilde dâhil edilmeleri gerekmektedir.

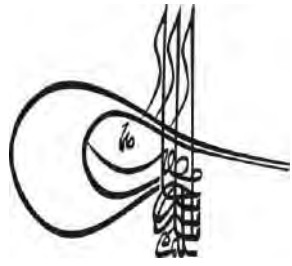
Uyum sürecinde tüm yük yalnızca yerel aktörlerin üzerinde değildir, toplumlara da önemli rol düşmektedir. Kültürel uyum süreci, geleneksel ve sosyal medyada Suriyelilere karşı gelişen nefret söylemleri, şiddet gösterileri ve ayrımcılıkların önüne geçilmesiyle sağlanabilir. Bu konuda özellikle

sosyal medyada Suriyeliler aleyhine olumsuz haberlerin ve asparagas paylaşımların yer aldığı bir bilgi dezenformasyonu mevcuttur. Bu süreçte Türk vatandaşlarına düşen; asıl kaynağını araştırmadan yapılan her paylaşıma inanmamak, bu haberlerin her iki toplum arasında kutuplaşma yaratılması amacıyla çıkarılabileceği ihtimalini göz önünde bulundurmak ve provakatif söylemlere kapılmamaktır. Kısacası sağduyulu olarak karşılıklı saygıyı ve toleransı yitirmemek bu süreçte önem kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, M. (2014). Almanya'da Bir Yaşam Süreci Olarak Göçmenlik ve Uyum Sorunu. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (12): 83-97.
- AFAD (2017). *Geçici Barınma Merkezleri Raporu*.
- Aksoy, Z. (2012). Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5(20): 295-298.
- BBC (2016), <https://www.bbc.com/turkce/36802877>, (12.02.2019).
- Berry, J. W. (1997). Immigration, Acculturation and Adaptation. *Applied psychology: An International Review*. 46(1): 5-68.
- Berry, J. W. (2011). Integration and Multiculturalism: Ways towards Social Solidarity. *Papers on Social Representations*. 20: 1-22.
- Bilgin, N. (1995). *Kollektif Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bulut, A. (1 Aralık 2018). *Yeniçağ*. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/suriyeliler-icin-mektep-projesi-ve-vatandaslik-49826yy.htm>, (15.02.2019).
- Deaux, K., v. d. (1995). Parameters of Social Identity. *Journal of Personality and Social Psychology*. 88: 280-291.
- Demirtaş, H. (2003). Sosyal Kimlik Temel Kavram ve Kuramı Varsayımlar. *İletişim Araştırmaları*. 1(1): 123-144.
- Doosje, B. ve Ellemers, N. (1997). Stereotyping under threat: The role of group identification. *The social psychology of stereotyping and group life*. Der. R. Spears, v. d. Oxford: Blackwell.
- Erder, S. (2006). *Refah Toplumunda Getto*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. (2015). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. (2017). *Kopuş'tan "Uyum"a Kent Mültecileri Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi: İstanbul Örneği*. Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Gül, V. ve Kolb, S. (2009). Almanya'da Yaşayan Genç Türk Hastalarda Kültürel Uyum, İki Kültürlülük ve Psikiyatrik Bozukluklar. *Türk Psikiyatri Dergisi*. 20(2): 13
- Haksever, A. (2014). *Federal Almanya'da Göç ve Entegrasyon Politikaları*. (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). Ankara: T.C. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Huntington, S. P. (2004). *Biz kimiz?: Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı*. Çev. Aytül Özer. CSA Yayınları.
- Hürriyet (2017), <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiye-cumhuriyeti-vatandasligina-once-suriyeli-ogretmenler-alinacak-40559673>, (03.04.2019).

- IOM Uluslararası Göç Örgütü (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*. Sayı:18.
- Karasu, A.M. (2016). Şanlıurfa’da Yaşayan Suriyelilerin Kentle Uyum Sorunu. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 21(3): 995-1014.
- Mülteciler Derneği (1 Şubat 2019). <http://multeciler.org.tr/suriyeliler-universitelere-sinavsiz-mi-girecek/>, (03.02.2019).
- ORSAM (2014). *Suriye’ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu: Bulgular, Sonuçlar ve Öneriler Raporu*, Rapor No:189.
- Özgönül, E. (10 Mart 2018). *Sözcü*. <https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/iste-turkiyedeki-suriyeli-gercegi-2278209/>, (26.03.2019).
- Öztürk, F. (15 Temmuz 2016). *BBC Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/36802877>, (25.02.2019).
- Park, R. E. (1929). Human Migration and Marginal Man. *American Journal of Sociology*. 33(6): 891.
- Şeker, B. Dilara (2006). Kente Göç Etmiş Bir Örneklemede Kültüre Uyum (kültürlenme) Süreçleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 3(2): 1-31.
- Tajfel, H. (1982). Social psychology of intergroup relations. *Annual Review of Psychology*. 33: 1-39.
- Tajfel, H. ve Forgas, J. P. (1981). Social categorization: Cognitions, values and, groups. *Social cognition: Perspectives on everyday understanding*. Der. J. P. Forgas. London: Academic Press.
- Türker, D. ve Yıldız, A. (2015). Göçmenlerde Sosyo-Psikolojik Entegrasyon Analizi. *Göç ve Uyum*. (23-34). Ed. B. Dilara Şeker, İbrahim Sirkeci ve M. Murat Yüceşahin. UK: Translational Press London.
- Türkiye Mülteci Konseyi (2017). *Ayın Göç Tarihi Raporu*. Sayı:1.
- YTB (2015). <https://www.ytb.gov.tr/duyurular/suriyeli-ogrenciler-icin-destek-burslari-2>, (25.01.2019).

Turkish Studies **CUDES 2019**

Volume 14 Issue 5, 2019, p. 303-321

DOI: 10.29228/TurkishStudies.24968

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 05.06.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.08.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (24.07.2019)-Referee 2 (26.07.2019)

This article was checked by turnitin.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMLERİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ: BATMAN ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Osman YILMAZ - Yusuf AYDEMİR***

ÖZ

Globalleşen, dijitalleşen dünya ve buna bağlı olarak gelişen yeni yönetim, üretim ve paylaşım modelleri, kamu ve özel sektör istihdamını da değiştirmektedir. Kamu istihdamı yerine özel sektör girişimciliğine bağımlı yeni ekonomik koşullara gereğince uyum sağlayabilmek için girişimcilik politikalarının doğru şekilde belirlenmesinin yanında bu amaca yönelik kaynakların etkin ve verimli olarak kullanılabilmesi gereklidir. Ayrıca girişimcilik niyeti olan kişilerin ve başarılı girişimcilerin kimler olabileceğinin doğru belirlenmesi gereklidir. bundan dolayı bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyetlerini belirlemektir. Devletlerin küçülmesi veya küçülmek zorunda olması, hali hazırda öğrenci olan yeni neslin ekonomik öz yeterliliği bakımından girişimciliğini gerekli kılmaktadır. Girişimcilik kişisel özelliklerin yanında demografik özelliklerle de ilişkilidir. Demografik çevrenin girişimcilik niyeti ile etkileşim içerisinde olması beklenir. Bu çalışmada ülke ve kişi öz yeterliliğine; üretim yapma, istihdam sağlama, ticari gelir, ülke bütçesine katkı vb... etkileri ile katkı sağlayan girişimciliğin öncülü olan girişimcilik niyetine demografi ve çevre etkileri tespit etmek ve çözüm önerileri sunmak amacıyla hipotez geliştirilmiştir. Çalışmanın evreni Batman Üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerdir. Batman Üniversitesi öğrencilerine anket uygulanmış ve 1.000 adet anket değerlendirmeye alınmıştır. Anket aracılığıyla toplanan veriler SPSS programı aracılığıyla analiz edilerek değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Batman Üniversitesi öğrencilerinin kişilik özellikleri, demografik özellikleri ve girişimcilik niyetleri üzerinde

* Dr.Öğr.Üyesi, Batman Üniversitesi, İşletme Bölümü, E-posta: osmnylmz@hotmail.com

** Batman Belediyesi, E-posta: ysfaydmr@hotmail.com

yapılan t testi ve ANOVA testi sonuçlarına göre; Girişimcilik niyeti, beklenildiği gibi girişimci kişiliğe sahip olma fikrinden olumlu yönde etkilenmektedir. Bu sonuçlara bağlı olarak kamuya ve tüm ilgililere görüş ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Girişimcilik Eğilimi, Demografik Özellikler.

UNIVERSITY STUDENTS OF ENTREPRENEURSHIP IN TERMS OF TENDENCIES OF DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF INVESTIGATION: A RESEARCH ON BATMAN UNIVERSITY STUDENTS

ABSTRACT

The globalization, the digitalizing world and the new management, production and sharing models developing related to it change the public and private sector employment. It is necessary to use the resources for this purpose effectively and efficiently for adapt to new economic conditions dependent on entrepreneurship of private sector rather than public employment intercalarily for the correct determine to entrepreneurship policies . In addition, it is necessary to determine who can be entrepreneurs and successful entrepreneurs. Therefore, the purpose of this study is to determine the entrepreneurial intent of university students. The fact that states downsize or have to downsize is necessary for the enterpreneurship of the new generation who is already a student in terms of economic self-efficiency. The enterpreneurship is also related to demographic characteristics in addition to personal characteristics. Demographic environment is expected to interact with entrepreneurial intention. In this study, hypotheses have been developed in order to determine and offer solutions to demographic and environmental impacts on entrepreneurial intention that is precessor of the enterpreneurship that contributes to country and person self-efficacy through production, employment, commercial income, contribution to country budget etc. The universe of the study is the students at Batman University. Again in this context 1.000 surveys were evaluated Data collected through the survey were analyzed by the spss program and evaluated. According to the results of t test and ANOVA test conducted on Batman University students' personality traits, demographic characteristics and entrepreneurial intentions; entrepreneurial intention is positively effected by the idea of having entrepreneurial personality as expected. Based on these results, opinions and suggestions were made to the public and all concerned.

STRUCTURED ABSTRACT

1. Introduction

Enterprise is developing and application activity new ideas about work and operation (Zhao, 2005). while entrepreneurship is to see(Arıkan, 2015), implement and develop the opportunities for new ideas and practices(İrmiş vd., 2010),; entrepreneurial intention is to exhibit entrepreneurial behaviors even though it is not implemented.

entrepreneurial behavior cannot be developed without entrepreneurial intention (Kalkan,2011).

The solution to overcome unemployment in especially secession periods is dissemination of entrepreneurship (Yılmaz ve Günel, 2011). In this context, the state, society, business world and family should adopt behaviors and practices that encourage entrepreneurship (Korkmaz, 2012).

As a result of the discussion of entrepreneurship as an “innate trait or subsequent”, it is believed that economic, political, social and personal history, which are the main factors affecting entrepreneurial intention, affects the attitudes of individuals (Bozkurt vd., 2012; Bird, 1988; Uygun vd., 2012); and it has been found that entrepreneurial tendency is significantly associated with the history of the resume and personality traits.

2. Literature

It is seen that the main factors determining the entrepreneurial intention are evaluated in three main categories as personal characteristics, environmental factors and demographic factors (Franco et al., 2010; Şeşen and Basım,2012; Korkmaz, 2012).

Personality traits which are determinants of entrepreneurial intention have been subject to many researches. The motivation of personal traits that trigger entrepreneurial intention is considered to be composed of success motivation (McClelland,1961; Hisrich ve Peters, 1998), control motivation (Rotter,1954),tendency to take risk (Macko ve Tyszka, 2009), to be able to tolerate uncertainty (Schere, 1982), self-confidence (Bozkurt, 2006), innovation (McDaniel, 2002; Schumpeter, 1982; Sundbo, 1998) (Bozkurt, 2006; Koh, 1996).

Demographic factors effecting entrepreneurship can be counted as family, income, education, gender, role models, age, resume, experience (Kalkan, 2011; Şeşen ve Basım, 2012; Durak, 2018; Solmaz vd., 2014; Uygun vd., 2012; Hisrich, 1995). in the studies measuring entrepreneurial orientation/intention of university students in Turkey, demographic features at different levels have been shown to affect entrepreneurial intention (Cansız, 2007; Naktiyok ve Timuroğlu, 2009; Güney ve Nurmakhmatuly, 2007; Karabulut, 2009; Demirel ve Tıkıcı, 2010; Patır ve Karahan, 2010; İbicioğlu vd., 2009; Yılmaz ve Günel, 2011).

According to the results of t test and ANOVA test conducted on Batman University students' personality traits, demographic characteristics and entrepreneurial intentions; entrepreneurial intention is positively effected by the idea of having entrepreneurial personality as expected. To give students delf-confidence in this direction will develop their entrepreneurship. As Atatürk said / did on this subject in the history “we need only one thing; to be hardworking! Wealth and its natural consequences, prosperity and bliss, are only the right of hardworking...” students of Batman University should be motivated by saying that they can succeed.

3. Method

It's aimed to determine the effects of demographic characteristics of students at Batman Univerity on entrepreneurial intention in order to contribute to their entrepreneurship efforts by revealing the effects of demographic characteristics of students on entrepreneurial intention with many economic and social functions.

In order to determine demographic and personal characteristics affecting entrepreneurial intention and test hypotheses; one to one questionnaire has been conducted to students selected circumstantially until 1000 valid questionnaire forms were reached. The data obtained by survey were analyzed by using SPSS program. In the study, reliability analysis, t test, ANOVA analysis were used.

Hypothesis of the study and acceptance / rejection status of hypotheses are as follows.

4. Conclusion and Recommendations

Nu	HYPOTHESIS	RESULT
H1	Entrepreneurial intention has a significant difference according to gender variable.	REJECT
H2	Entrepreneurial intentionhas a significant difference according to type of learning variable.	REJECT
H3	Entrepreneurial intentionhas a significant difference according to family residence variable.	REJECT
H4	Entrepreneurial intentionhas a significant difference according to mother profession.	ACCEPT
H5	Entrepreneurial intentionhas a significant difference according to father profession.	REJECT
H6	Entrepreneurial intentionhas a significant difference according to mother education status.	REJECT
H7	Entrepreneurial intentionhas a significant difference according to father education status.	REJECT
H8	Entrepreneurial intentionhas a significant difference according to family income	REJECT
H9	Entrepreneurial intention shows a significant difference according to the situation of a successful	ACCEPT
H10	Entrepreneurship intention has a significant difference according to the fact that there is a successful	REJECT
H11	Entrepreneurship intention has a significant difference according to the situation of someone who has gone	REJECT
H12	Entrepreneurial intention shows a significant difference according to the status of taking	REJECT
H13	Entrepreneurship intention (if any) shows a significant difference according to the success of your entrepreneurship course	ACCEPT
H14	Entrepreneurial intention shows a significant difference according to the status of taking business	REJECT
H15	Entrepreneurship intention (if any) shows a significant difference according to the success of your business	ACCEPT
H16	Entrepreneurship intention shows a significant difference according to the state of seeing yourself as	ACCEPT

According to the results of t test and ANOVA test conducted on Batman University students' personality traits, demographic characteristics and entrepreneurial intentions; entrepreneurial

intention is positively effected by the idea of having entrepreneurial personality as expected. To give students delf-confidence in this direction will develop their entrepreneurship. As Atatürk said / did on this subject in the history “we need only one thing; to be hardworking! Wealth and its natural consequences, prosperity and bliss, are only the right of hardworking...” students of Batman University should be motivated by saying that they can succeed.

Keywords: Entrepreneurship, Entrepreneurial Tendency, DemographicCharacteristics

Giriş

Bilgi ve telekomünikasyon çağı ile birlikte yaşanan globalleşme ile birlikte endüstri 4.0 gelişmeleri hem kamu hem de özel sektörün bağlı çalışan ihtiyacını ve imkânlarını daraltmaktadır. Devletin bağlı çalışanlar biçiminde istihdam sağlayamaması nedeni ile oluşan işsizlik kamu gelirlerini azaltırken toplumsal bazı problemlere neden olmaktadır. Özellikle resesyon dönemlerinde işsizliği aşabilmenin çözüm yöntemlerinden birisi de girişimciliğin yaygınlaştırılmasıdır (Yılmaz ve Günel, 2011) Girişimcilik davranışları yenilikçi ve inovatif teknoloji geliştirme etkileri ile istihdam artışı sağlanmakta ve ülke için ekonomik değer üretilmektedir (Durak, 2011; İrmış ve Barutçu, 2012; Durak, 2018; Akyurt, 2018) Bu bağlamda, devlet, toplum, iş dünyası ve aile girişimciliği teşvik edici davranış ve uygulamaları benimsemelidir (Korkmaz, 2012).

Girişimciliğin “doğuştan gelen bir özellik mi, yoksa sonradan mı gelişmektedir” tartışmalarının sonucunda girişimcilik niyetini etkileyen temel faktörler; ekonomik, politik, sosyal, kişisel geçmişin bireylerin tutumlarını etkilediği inancına ulaşılmış(Bozkurt vd.,2012; Bird, 1988; Uygun vd., 2012), girişimcilik eğiliminin özgeçmiş hikayesi ve kişilik özellikleri ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu bulmuştur.

Girişimcilik kalkınma için zorunlu ancak pahalı bir süreçtir. Aynı zaman girişimcilik faaliyetlerinin başarısında demografik bağlamda analiz edilerek; insan kaynaklarının etkin yönetilmesinin yanında, kişisel dramlara ve sosyal problemlere yol açılmaması açısından önemlidir.

Bu çalışma Türkiye’nin demografik gelişmişlik bakımından en geri (70 sırasında) illerinden birisi olan Batman’da (Uygun vd., 2003), bu bölgeye yönelik girişimcilik uygulamalarında kamu kaynaklarının doğru ve etkin uygulanmasına katkı sağlamak, aynı zamanda Batman havalisi insan kaynaklarının, girişimcilik süreçlerinde doğru yönlendirilmesine katkı sağlamak amacıyla Batman Üniversitesi öğrencileri üzerinde yapılmıştır.

1. Literatür

Girişim; iş ve işleyiş ile ilgili, yeni fikirleri geliştirme, uygulama faaliyetidir (Zhao, 2005). Girişimcilik; yeni fikir ve uygulamalara ilişkin fırsatları gören (Arıkan, 2015), bunları uygulama ve geliştirme iken (İrmış vd., 2010), Girişimcilik niyeti, uygulansa da uygulanmasa da girişimcilik davranışları sergilenmesidir. Girişimcilik niyeti gelişmeden girişimcilik davranışı geliştirilemez (Kalkan,2011).

Girişimcilik niyetini belirleyen temel faktörlerin; kişisel özellikler, çevresel faktörler ve demografik faktörler olmak üzere üç ana kategoride değerlendirildiği görülmektedir (Franco ve diğerleri, 2010; Şeşen ve Basım,2012; Korkmaz, 2012).

Girişimcilik niyetinin belirleyicileri olan kişilik özelliklerinin, başarı motivasyonu (McClelland,1961; Hisrich ve Peters, 1998) kontrol motivasyonu (Rotter,1954), risk alabilme eğilimi (Macko ve Tyszka, 2009), belirsizliği tolere edebilme (Schere, 1982), özgüven, (Bozkurt, 2006),

yenilikçilik (Schumpeter, 1982; Sundbo, 1998; McDaniel, 2002;) faktörlerinden oluştuğu kabul görmektedir (Koh, 1996; Bozkurt, 2006). Bu kişilik özelliklerinin oluşumunda demografik faktörler etkilidir. Girişimciliği etkileyen demografik faktörler; aile, gelir, eğitim, cinsiyet, rol modeller, yaş, özgeçmiş, deneyim, cinsiyet şeklinde sayılabilir (Hisrich, 1995; Kalkan, 2011; Şeşen ve Basım, 2012; Uygun vd., 2012; Solmaz vd., 2014; Durak, 2018).

Gözlenen sosyal yapı ile ekonomik çevreden (Chen ve Lai, 2010) edinilen bilgi ve deneyimin etkisi ile geleceğe ilişkin tercih ve davranışlar belirlenmektedir (Godsey, 2006).

Demografik faktörlerin de girişimcilik niyeti üzerindeki doğrudan ya da dolaylı olarak yaptığı etki ile, genetik, fiziksel, sosyal sermaye, kültür, sınıf ve diğer etkenler kişiliğin oluşumuna olan etkisi ile girişimcilik niyetini etkiler (Türkel,1992; Bozkurt,2006; Örücu vd., 2007; Uygun vd., 2012; Solmaz vd., 2014).

Türkiye’de üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimleri/niyetlerini ölçen pek çok çalışma yapılmış ve bu çalışmalarda farklı düzeylerde demografik niteliklerin girişimcilik niyetini etkilediği görülmüştür. (Cansız, 2007; Güney ve Nurmakhmatuly, 2007; Naktiyok ve Timuroğlu, 2009; Karabulut, 2009; İbicioğlu vd., 2009; Demirel ve Tıkıcı, 2010; Patır ve Karahan, 2010; Yılmaz ve Günel, 2011; Yıldız ve Kapu, 2012; Kılıç ve ark, 2012; Sonagül ve ark, 2014; Yüksel ve ark, 2015; Tiftik ve Zincirkıran, 2014; Salik ve Kaygın, 2016; Hancıoğlu ve Tekin, 2018).

Öğrencilerin cinsiyetinin girişimcilik niyetine etkisinin olabileceğine ilişkin, cinsiyetin girişimcilik niyeti üzerinde etkisinin ölçüldüğü çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmaların genelinde erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla girişimcilik niyeti taşıdığını gösteren çalışmaların yanı sıra (Örücu vd., 2007; Negiz vd.,2009; Kılıç vd., 2012; Barutçu ve İrmış 2012; Uygun vd., 2012; Kuvat, 2019), anlamlı farkların bulunmadığı (Yılmaz ve Sünbül, 2009; Geri, 2013; Abbas, 2013; Öztürk vd., 2014) çalışmalar ve daha az sayıda kadınların girişimcilik eğilimini erkeklere göre daha yüksek bulan çalışmalar da (Özdemir, 2015) vardır.

Aile ortamında rol model olarak alınan başarılı veya başarısız bir girişimci veya profesyonel girişimcilik rol modeli olması ile girişimcilik eğilimini etkiler. Belirsizliğe karşı tolerans, yenilikçilik ve risk alma davranışları ile ailenin girişimci geçmişi ilişkilidir (Gurel vd.,2010; Bilge ve Bal, 2012;; Geri, 2013; Özdemir,2015).

Girişimci bir aile ortamı genç yaşta deneyimsel bilgi edinilmesini ve girişimcilik altyapısı sağlamakta girişimcilik alternatifini düşünen öğrencilerde bu yönde işletmecilik ve girişimcilik dersi alma davranışı beklenir (Davidsson, 2000; Korkmaz, 2012). Bu konuyu inceleyen çalışmalarda, işletme bölümü öğrencilerinde girişimcilik eğilimini yüksek bulmuş, girişimcilik dersi almanın önemine işaret edilmiştir(Soylu vd.,2015; Çatır vd., 2015).

Demografik çevre kişisel algılamalar üzerinde etki yapmakta; Kişisel tutum, davranış ve özellikler ile birlikte girişimcilik niyetini etkilemektedir (Kalkan, 2011).

Ailenin ekonomik koşulları ve demografik özellikleri girişimcilik niyeti üzerinde etkilidir. Kılıç vd., (2012) öğrencinin geliri ile yenilikçilik, risk alma, özgüven, başarıya inanma, açıklık, nitelikleri bakımından anlamlı düzeyde ilişki bulmuştur. Eğitimli anne ve baba görgü düzeylerinde farklılıklar beklenmesi ve ekonomik sonuçlarına olan etkisi dolayısı ile eğitime ve tecrübe aktarımı ile girişimciliğe ilişkin konularda daha duyarlı olmaktadır (Arslan, 2002; Örücu vd., 2007; İbicioğlu vd., 2009; Keleş vd., 2012 ; Keleş vd., 2012; Denanyoh, 2015).

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Amacı

Girişimcilik dünyada başta istihdam artışı sağlamakla birlikte ekonomik kalkınmaya da yardımcı olmaktadır. Girişimciliğin önemini anlayan ülkeler girişimci sayısını artırmak için

girişimciliği teşvik edecek çalışmalar yapmakta ve kaynaklarını bu yönde harcamaktadır. Türkiye’de ve dünyada çok önemli hale gelen girişimciliğin sadece sermaye, risk ve kişilik özellikleri ile açıklamaya çalışmak yetersiz kalacaktır.

Sosyo-ekonomik olarak geri kalmış olan Batman ilinde üniversite gençliği için girişimcilik önemli bir çıkış yoludur. Demografik yapıya da bağlı olarak girişimciliğin sosyal bir olgu olarak ele alınması, demografik ve insani olarak değerlendirmelerde bulunarak girişimcilik çabalarının verimliliğini arttırarak, kaynak israfını önlemeye yönelik bir katkı sağlamak üzere; mal ve hizmet üretimi ile ülke ekonomisine zenginlik yaratacak, işgücü istihdamı sağlayacak, ekonomik ve sosyal pek çok fonksiyonu barındıran girişimcilik niyetine öğrencilerin demografik özelliklerinin etkileri ortaya koyarak, girişimcilik çabalarına katkı sağlamak için; Batman Üniversitesinde eğitim gören öğrencilerin demografik özelliklerinin, girişimcilik niyetleri olan etkileri tespit etmek amaçlanmıştır.

Öğrencilerin girişimcilik niyetini etkileyen demografik ve kişisel özelliklerin etkileri belirlenmeye çalışılmış ve bu amaçla Linan ve Chen (2009) tarafından geliştirilen ve ölçeğin 1. Bölümünde yer alan 6 ifadeli “girişimci niyeti” ölçeği kullanılarak anket uygulaması yapılmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evreni Batman Üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerdir. Girişimcilik niyetini etkileyen demografik ve kişisel özelliklerin tespit etmek ve hipotezleri test etmek için; tesadüfi yöntemle seçilen öğrencilere, 1.000 adet geçerli anket formuna ulaşılmış kadar birebir anket uygulaması yapılmıştır.

2.3. Veri Toplama Aracı ve Analizler

Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde girişimcilik niyeti seviyelerini ölçmek üzere geliştirilen Girişimcilik Niyeti Ölçeği olarak Linan ve Chen (2009) tarafından geliştirilen ve ölçeğin 1. Bölümünde yer alan 6 ifadeli “girişimci niyeti” ölçeği kullanılmıştır. Girişimci niyeti ölçeğinde 5’li Likert kullanılmıştır. Söz konusu ifadeler, “Kesinlikle katılmıyorum (1)”, “Katılmıyorum (2)”, “Bazen katılıyorum Bazen katılmıyorum (3)”, “Katılıyorum (4)” ve “Kesinlikle Katılıyorum (5)” şeklinde oluşmaktadır. Katılımcıların ifadelere verdikleri cevaplar “1” değerine yaklaştıkça değişkenlere ilişkin algıları olumsuz olmakla birlikte, “5” değerine yaklaştıkça olumlu olmaktadır.

İkinci bölümde katılımcıların demografik belirlemek niyetiyle araştırmacılar tarafından literatür taraması ile geliştirilen sorular hazırlanmıştır. Bu sorularla araştırmaya katılan öğrencilerin “cinsiyet, bölüm, sınıf, ailenin ikamet ettiği yer, aile bireylerinin mesleği, eğitim durumları, ailenin aylık geliri, aile ve yakın çevrede örnek alınan başarılı bir girişimci/çalışan ve aile ve yakın çevrede iflas eden kişiler, girişimcilik ve işletme alanlarında alınan dersler ve başarı durumları, kendini girişimci kişiliğe sahip görüp görmediğine” ilişkin demografik özellikleri gösteren bilgileri edinmek amaçlanmıştır.

2.4. Araştırmanın Hipotezleri ve Modeli

Bu çalışmada lisans ve ön lisans öğrencilerinin demografik özelliklerinin girişimcilik niyeti arasındaki ilişkiyi belirlemek amaçlanmıştır. Buna uygun olarak çalışmanın modeli ve hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H1: Girişimcilik özellikleri ve girişimcilik niyeti cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H2: Girişimcilik özellikleri ve girişimcilik niyeti öğrenim türü değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H3: Girişimcilik niyetinin ailenin ikametgâh değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H4: Girişimcilik niyeti anne mesleğine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H5: Girişimcilik niyeti baba mesleğine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H6: Girişimcilik niyeti anne eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H7: Girişimcilik niyeti baba eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H8: Girişimcilik niyeti aile gelirine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H9: Girişimcilik niyeti aile ve yakın çevrede örnek alınan başarılı bir girişimci birisi olması durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H10: Girişimcilik niyeti, aile ve yakın çevrede örnek alınan başarılı bir çalışan birisi olması durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H11: Girişimcilik niyeti aile ve yakın çevrede iflas eden birisi olması durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H12: Girişimcilik niyeti ve girişimcilik dersi almış olma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H13: Girişimcilik niyeti (Varsa) Girişimcilikle ilgili aldığınız dersteki başarı durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H14: Girişimcilik özellikleri ve girişimcilik niyeti işletmecilik dersi almış olma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H15: Girişimcilik özellikleri ve (Varsa) İşletmecilikle ilgili aldığınız dersteki başarı durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H16: Girişimcilik özellikleri ve girişimcilik niyeti kendini girişimci bir kişiliğe sahip olarak görme durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

2.5. Araştırma Bulguları

2.5.1. Katılımcılara Ait Demografik Bulgular

Ankete katılanların 468'i (%46,8) erkek, 532'si (%53,2) kadındır. Öğrencilerin 120'si (%12,0) Fen Edebiyat Fakültesi, 127'si (%12,7) Mühendislik Mimarlık Fakültesi, 21'i (%2,1) Teknoloji Fakültesi, 20'si (%2,0) Güzel Sanatlar Fakültesi, 52'si (%5,2) İktisadi ve İdari Bilimler fakültesi, 47'si (%4,7) İslami İlimler Fakültesi, 22'si (%2,2) Turizm ve Otel İşletmeciliği Y.O, 78'i (%7,8) Beden Eğitimi ve Spor Y.O, 19'u (%1,9) Sağlık Y.O, 335'i (%33,5) Meslek Y.O, 149'u (%14,9) Sağlık Hizmetleri MYO, 10'u (%1) Kozluk MYO öğrencileridir. Meslek Yüksekokulu ve Sağlık Hizmetler Meslek Yüksekokulunun frekans (n) değerinin yüksek olmasının nedeni öğrencilerin araştırma daha fazla katılım sağlamalarından kaynaklanmaktadır.

Öğrenim türü bakımında bakıldığında 676'sı (%67,6) normal öğretim ve 324'i (%32,4) ikinci öğretim öğrencilerinin araştırmaya katılım sağlamıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunun normal öğretim okuyan öğrenciler olduğu anlaşılmaktadır.

Ailenin ikamet yerine göre dağıtıma bakıldığında 188'i (%18,8) Büyükşehirde, 458'i (%45,8) İl Merkezinde, 211'i (%21,1) İlçe Merkezinde, 30'u (%3) Kasabada, 113'ü (%11,3) Köyde yaşamaktadır.

Anne meslekleri açısından bakıldığında 41'i (%5,9) özel sektörde çalışıyor. 36'sı (%3,6) kamu sektöründe çalışıyor. 30'u (%3) kendine ait işyerinde çalışıyor ve 893'i (%89,3) çalışmıyor.

Ankete katılanların büyük çoğunluğunun annesi çalışmamaktadır. Babanın mesleğine bakıldığında 297'si (%29,7) özel sektör, 197'si (%19,7) kamu sektörü, 193'ü (%19,3) kendi işyerinde ve 313'nün (%31,3) çalışmadığı anlaşılmaktadır. Eğitim durumu açısından annenin 404'ü (%40,4) okuma yazma bilmiyor. 435'i (%43,5) İlköğretim, 132'si (%13,2) Lise, 25'i (%2,5) Üniversite ve 4'ü (%4) Yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir. Babanın 84 (%8,4) okuma yazma bilmiyor. 481'i (%48,1) İlköğretim, 304'ü (%30,4) Lise, 120'si (%12,0) Üniversite ve 11'i (%1,1) yüksek lisans mezunudur.

Katılımcıların 314'ü (%31,4) asgari ücretle, 417'si (%41,7) 1301-2500 TL, 204'ü (%20,4) 2501-5000 TL ve 63'ü (%6,3) 5001-Üstü ile geçinmektedir. Ailenin eğitim ve gelir durumuna ilişkin veriler örnek kütlenin ekonomik ve sosyal olarak gelişmemiş olduğunu göstermektedir

“Aile ve Yakın Çevrede Örnek Alınan Başarılı Girişimci Var mı?” sorusuna öğrencilerin 653'ü (%65,3) Evet, 347'i (%34,7) Hayır demiştir. “Aile ve Yakın Çevrede Örnek Alınan Başarılı Bir Çalışan (Kamu/Özel Sektör) Var mı?” sorusuna öğrencilerin 693'ü (%69,3) evet, 307'si (%30,7) Hayır cevabı vermiştir. “Aile ve Yakın Çevrede İflas Eden Var mı?” sorusuna öğrencilerin 427'si (%42,7) Evet, 573'ü (%57,3) hayır cevabını vermiştir.

“Girişimcilikle İlgili Herhangi Bir Ders Aldınız mı?” sorusuna öğrencilerin 418'i (%41,8) ile girişimcilik dersi aldığını, 582'si (%58,2) girişimcilik dersi almadığını belirtmiştir. “(Varsa) Girişimcilikle İlgili Aldığınız Dersteki Başarı Durumunuz” sorusuna öğrencilerin 599 (%59,9) Düşük, 236'sı (%23,6) Orta ve 165'i (%16,5) Yüksek cevabı vermiştir. “İşletmecilikle İlgili Herhangi Bir Ders Aldınız mı sorusuna öğrencilerin 355'i (%35,5) Evet 645'i (%64,5) Hayır cevabı vermiştir. “(Varsa) İşletmecilikle İlgili Aldığınız Dersteki Başarı Durumu” sorusuna öğrencilerin 676'sı (%67,6) Düşük, 218'i (%21,8) Orta ve 106'sı (%10,6) Yüksek cevabı vermiştir. “Kendinizi Girişimci Bir Kişiliğe Sahip Görüyor Musunuz? Sorusuna” sorusuna öğrencilerin 752'si (%75,2) girişimci olarak görmekte iken 248'i (%24,8) kendini bir girişimci olarak görmemektedir.

2.5.2. Girişimcilik Niyeti Boyutuna İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

2.5.3.

Tablo 1: Girişimcilik Niyeti Boyutuna İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

S.n	Açıklama	Ortalama	Standart sapma
1	Bir girişimci olarak her şeyi yapmaya hazırım.	3,49	1,149
2	Profesyonel olarak hedefim bir girişimci olmaktır.	3,40	1,251
3	Kendi işimi kurmak ve sürdürmek için her türlü çabayı göstereceğim.	3,89	1,175
4	Gelecekte bir iş kurma konusunda kararlıyım.	3,83	1,210
5	Ciddi anlamda kendi işimi kurmayı düşünüyorum.	3,75	1,232
6	Bir gün kendi işimi kurma konusunda ciddi niyetlerim var.	3,84	1,240

Girişimcilik Niyeti Boyutuna İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler detaylı olarak incelendiğinde; girişimcilik niyeti boyutunda en çok katılınan ifade, ortalama 3,89 (Standart Sapma.1,175) ile “Kendi işimi kurmak ve sürdürmek için her türlü çabayı göstereceğim” ifadesi, en az katılınan ifade ise ortalama 3,40 (Standart Sapma.1,251) ile “Profesyonel olarak hedefim bir girişimci olmaktır.” ifadesidir

2.5.3.1. Girişimcilik Niyeti Boyutuna İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Güvenilirlik analizi, araştırma konusunu üzerinden ulaşılan verilerin kendi içinde tutarlı olup olmadığı göstermek için kullanılır.

Tablo 2: Girişimci Niyeti Cronbach Alpha Katsayısı

Girişimcilik niyeti	Başlık Sayısı	Cronbach Alpha Katsayısı (α)
	6	0,874

2.5.3.2. Girişimci Kişilik Özelliklerinin Boyutları İçin Yapılan T Testi Analizlerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılanların cinsiyetleri arasında farklılık olup olmadığını, medeni hallerini ve girişimcilik faaliyetinde bulunup bulunmadığını karşılaştırmak için %95 güvenirlilikte bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır.

Girişimci kişilik özelliklerinin boyutlarına ilişkin yapılan t testine ilişkin bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 3: Girişimci Kişilik Özelliklerinin Boyutları İçin Yapılan T Testi Analizleri

Cinsiyet	N	Ortalama	St.sapma	T	P
Erkek	468	3,7048	0,96237	0,233	0,270
Kadın	532	3,6908	0,93405		
Öğrenim Türü	N	Ortalama	St.sapma	T	P
Normal	676	3,6948	0,92025	-	0,905
İkinci Öğretim	324	3,7027	1,00184		
A.İ.Y.Ç.Ö Başarılı Bir Girişimci Var Mı?	N	Ortalama	St.sapma	T	P
Evet	652	3,77	0,94631	3,371	0,001
Hayır	347	3,56	0,93544		
A.Y.Ç.Ö.A. B. Bir Maaşlı Çalışan (Kamu/Özel Sektör) Var Mı?	N	Ortalama	St.sapma	T	P
Evet	692	3,71	0,95438	0,969	0,333
Hayır	307	3,65	0,93094		
A.İ.Y.Ç.Ö İflas Eden Birisi Var Mı?	N	Ortalama	St.sapma	T	P
Evet	427	3,64	0,98455	-	0,120
Hayır	572	3,74	0,9148		
Girişimcilik Dersi Aldınız Mı?	N	Ortalama	St.sapma	T	P
Evet	418	3,76	0,98914	1,707	0,092
Hayır	582	3,65	0,91388		
İşletmecilikle İlgili Ders Aldınız Mı?	N	Ortalama	St.sapma	T	P
Evet	355	3,75	0,97837	1,302	0,117
Hayır	643	3,67	0,93001		
Kendinizi Girişimci Bir Kişiliğe Sahip Görüyor Musunuz?	N	Ortalama	St.sapma	T	P
Evet	752	3,83	0,92115	7,895	0,000
Hayır	248	3,3	0,9131		

Tablo 4: Girişimci Kişilik Özelliklerinin Boyutları İçin Yapılan T Testi Analizleri

Grup	N	Ortalama	St.sapma	F	P
Ailenin İkametgâh Yeri					
B.Şehir	188	3,7234	0,9907		
İl Merkezi	458	3,6419	0,9583		
İlçe Merkezi	211	3,7362	0,9026	1,248	0,289
Kasaba	30	3,9889	0,6431		
Köy	111	3,7237	0,9750		
Anne Mesleğine Göre	N	Ortalama	St.sapma	F	P
Özel	39	3,3846	0,8568		
Kamu	36	3,3565	1,0632		
Kendi	30	3,7167	1,1498	3,312	0,020
Çalışmıyor	893	3,7275	0,9325		
Baba Mesleğine Göre	N	Ortalama	St.sapma	F	P
Özel	297	3,6728	0,9403		
Kamu	197	3,7166	0,9637		
Kendi	193	3,7288	0,9869	0,172	0,915
Çalışmıyor	313	3,6890	0,9208		
Anne Eğitim Durumuna Göre	N	Ortalama	St.sapma	F	P
Okuma Yazma Bilmiyor	404	3,6823	0,9423		
İlköğretim	435	3,7241	0,9583		
Lise	132	3,6818	0,9300	0,294	0,882
Üniversite	25	3,6067	1,0010		
Y. Lisans	4	3,3750	0,5833		
Baba Eğitim Durumuna Göre	N	Ortalama	St.sapma	F	P
Okuma Yazma Bilmiyor	84	3,6012	1,0689		
İlköğretim	481	3,7238	0,9264		
Lise	304	3,6913	0,9496	0,330	0,858
Üniversite	120	3,6764	0,9470		
Y. Lisans	11	3,6667	0,8850		
Ailenin Aylık Gelir Durumuna Göre	N	Ortalama	St.sapma	F	P
Asgari	314	3,7362	0,9201		
1301-2500	417	3,7086	0,9502		
2501-5000	204	3,6430	0,9673	0,603	0,613
5001 Üstü	63	3,6085	1,0125		
Varsa Girişimcilikle İlgili Aldığınız Dersteki Başarı Durumuna Göre	N	Ortalama	St.sapma	F	P
Düşük	599	3,6457	0,9166		
Orta	236	3,7189	0,9389	3,207	0,041
Yüksek	165	3,8535	1,0490		
İşletmecilikle İlgili Aldığınız Dersteki Başarı Durumuna Göre	N	Ortalama	St.sapma	F	P
Düşük	676	3,6358	0,9476		
Orta	218	3,7653	0,8959	5,805	0,003
Yüksek	106	3,9400	1,0011		

Girişimci Kişilik Özelliklerini Cinsiyet Arasındaki T Testi sonuçlarının Girişimcilik Niyeti boyutunda yapılan t testi sonucunda ($p>0,05$) kadınlar ile erkekler arasında katılım oranı bakımından anlamlı farklılık yoktur. Bu bulgulardan anlaşılabacağı üzere, öğrencilerin cinsiyetleri açısından girişimcilerin kişilik özelliklerinde farklılık gösterip göstermediğini belirten (H1) hipotezi reddedilmiştir.

Girişimci Kişilik Özelliklerinin Öğrenim Türü Arasındaki T Testi Bulguları Girişimcilik niyeti boyutunda yapılan t testi sonucunda ($p>0,05$); farklı öğrenim arasında anlamlı farklılık yoktur. Bu bulgulardan hareketle girişimci kişilik özellikleri ve girişimcilik niyetinin öğrenim türü arasındaki değişkeni farklılık olduğunu belirtilen (H2) hipotezi reddedilmiştir.

Tabloya göre; girişimcilik niyetinin Ailenin ikametgâh yerine göre ($p>0,05$) anlamlı bir farklılığı yoktur. Bu bulgulardan anlaşılabacağı üzere ailenin ikametgâh yerinin girişimcilik üzerine etkili olmadığı anlaşıldığından (H3) hipotezi reddedilmiştir.

Girişimcilik niyetinin Annenin mesleğine göre ($p<0,05$) anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgulardan anlaşılabacağı üzere annenin çalışmasının girişimcilik niyeti üzerine etkili olduğundan (H4) hipotezi kabul edilmiştir.

Girişimcilik niyetinin baba mesleğine göre ($p>0,05$) anlamlı bir farklılığı yoktur. Bu bulgulardan anlaşılabacağı üzere babanın çalışmasının girişimcilik niyeti üzerine etkili olmadığı anlaşıldığından (H5) hipotezi reddedilmiştir.

Girişimcilik niyetinin Annenin eğitim durumuna göre ($p>0,05$) anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgulardan anlaşılabacağı üzere annenin eğitim durumunun girişimcilik niyeti üzerine etkili olmadığı anlaşıldığından (H6) hipotezi reddedilmiştir.

Girişimcilik niyetinin baba eğitim durumuna göre ($p>0,05$) anlamlı bir farklılık yoktur. Bu bulgulardan anlaşılabacağı üzere babanın eğitim durumunun girişimcilik niyeti üzerine etkili olmadığı anlaşıldığından (H7) hipotezi reddedilmiştir.

Girişimcilik niyetinin ailenin aylık gelirine göre ($p>0,05$) anlamlı bir farklılık yoktur. Bu bulgulardan anlaşılabacağı üzere ailenin aylık gelirinin girişimcilik niyeti üzerine etkili olmadığı anlaşıldığından (H8) hipotezi reddedilmiştir.

Girişimci kişilik özellikleri ile “Aile ve yakın çevrede örnek aldığınız başarılı bir girişimci var mı?” Sorusu arasındaki t testi bulguları Girişimcilik niyeti boyutunda yapılan t testi sonucunda ($p<0,05$); farklı katılım oranları arasında girişimcilik niyeti boyutuna katılma düzeyi bakımından anlamlı bir fark vardır. Bu bulgulardan hareketle (H9) hipotezi kabul edilmiştir.

Girişimci kişilik özellikleri ile “Aile ve yakın çevrede örnek aldığınız başarılı bir çalışan (kamu/özel sektör) var mı?” Sorusu arasındaki t testi bulguları Girişimcilik niyeti boyutunda yapılan t testi sonucunda ($p>0,05$); farklı katılım oranları arasında girişimcilik niyeti boyutuna katılma düzeyi bakımından anlamlı farklılık yoktur. Bu bulgulardan hareketle (H10) hipotezi reddedilmiştir.

Girişimci kişilik özellikleri ile “Aile ve yakın çevrede iflas eden var mı?” Sorusu arasındaki t testi bulguları Girişimcilik niyeti boyutunda yapılan t testi sonucunda ($p>0,05$); farklı katılım oranları arasında girişimcilik niyeti boyutuna katılma düzeyi bakımından anlamlı farklılık yoktur. Bu bulgulardan hareketle (H11) hipotezi reddedilmiştir.

Girişimci kişilik özellikleri ile “Girişimcilikle ilgili ders alanlar” arasındaki T testi bulguları girişimcilik niyeti boyutunda yapılan t testi sonucunda ($p>0,05$); farklı katılım oranları arasında girişimcilik niyeti boyutuna katılma düzeyi bakımından anlamlı farklılık yoktur. Bu bulgulardan hareketle (H12) hipotezi reddedilmiştir.

Girişimcilik niyetinin (varsa) Girişimcilikle ilgili aldığınız dersteki başarı durumuna göre ($p<0,05$) anlamlı bir fark vardır. Buradan (varsa) Girişimcilikle ilgili aldığınız dersteki başarı durumunun girişimcilik niyeti üzerine etkili olduğu anlaşıldığından (H13) hipotezi kabul edilmiştir

Girişimci kişilik özellikleri ile “İşletmecilikle ilgili ders alanlar arasındaki T Testi bulguları girişimcilik niyeti boyutunda yapılan t testi sonucunda ($p>0,05$); farklı katılım oranları arasında girişimcilik niyeti boyutuna katılma düzeyi bakımından anlamlı farklılık yoktur. Bu bulgulardan hareketle (H14) hipotezi reddedilmiştir.

Girişimcilik niyetinin (varsa) İşletmecilikle ilgili aldığınız dersteki başarı durumuna göre ($p<0,05$) anlamlı bir fark vardır. Bu bulgulardan anlaşılabileceği üzere (varsa) İşletmecilikle ilgili aldığınız dersteki başarı durumunun girişimcilik niyeti üzerine etkili olduğu anlaşıldığından (H15) hipotezi kabul edilmiştir

Girişimci kişilik özellikleri ile “Kendinizi girişimci bir kişiye sahip görüyor musunuz?” sorusu arasındaki t testi bulguları girişimcilik niyeti boyutunda yapılan t testi sonucunda ($p<0,05$); farklı katılım oranları arasında anlamlı fark olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bulgulardan hareketle (H16) hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 5: Girişimci Kişilik Özelliklerinin Boyutları İçin Yapılan T Testi Analizleri

NO	HİPOTEZ	SONUÇ
H1	Girişimcilik niyetinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	RED
H2	Girişimcilik niyetinin öğrenim türü değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	RED
H3	Girişimcilik niyetinin ailenin ikametgâh değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	RED
H4	Girişimcilik niyetinin anne mesleğine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	KABUL
H5	Girişimcilik niyetinin baba mesleğine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir	RED
H6	Girişimcilik niyetinin anne eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	RED
H7	Girişimcilik niyetinin baba eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	RED
H8	Girişimcilik niyetinin aile gelirin'e göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	RED
H9	Girişimcilik niyetinin aile ve yakın çevrede örnek alınan başarılı bir girişimci birisi olması durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	KABUL
H10	Girişimcilik niyetinin aile ve yakın çevrede örnek alınan başarılı bir çalışan birisi olması durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	RED
H11	Girişimcilik niyetinin aile ve yakın çevrede iflas eden birisi olması durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	RED
H12	Girişimcilik niyetinin ve girişimcilik dersi almış olma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	RED
H13	Girişimcilik niyetinin (Varsa) Girişimcilikle ilgili aldığınız dersteki başarı durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	KABUL
H14	Girişimcilik niyetinin işletmecilik dersi almış olma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	RED
H15	Girişimcilik niyetinin (Varsa) İşletmecilikle ilgili aldığınız dersteki başarı durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	KABUL
H16	Girişimcilik niyeti girişimcilik niyeti kendini girişimci bir kişiye sahip olarak görme durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	KABUL

3. Sonuç ve Öneriler

Girişimciliğin niyetinin şekillenmesinde kişinin demografik ve sosyal koşullar ile birlikte bu çevrenin ve kişinin bizzat kendisinin hikâyesi kişilik oluşumunun ve girişimci kişilik yapısının ve girişimcilik niyetinin oluşumunda etkilidir. Kişilerin doğup büyüdüğü ve yaşadığı çevrenin, aldığı eğitimin ve en fazlada kendi kanaatini etkileyen öykündüğü kişilerin anlattığı ve ya onlar hakkında anlatılanlardan etkilenir.

Batman Üniversitesinde okuyan öğrencilere kişilik özellikleri, demografik özellikler ve girişimcilik niyetleri üzerinden yapılan t testi ve ANOVA testi sonucunda ulaşılan sonuçlara göre; girişimcilik çalışmaların genelindeki “kadınların erkeklere göre daha az girişimcilik niyeti taşıyor olduğu” ve “kadınların girişimcilik niyetinin erkeklere göre farklılık göstermesi hipotezinin reddedilmiştir. Batman Üniversitesi öğrencilerinde cinsiyet bağlamında tüm öğrencilerde benzer girişimcilik niyeti olduğunun görülmesi sevindirici bir durumdur. Bu gelişimi sağlayan dinamiklerin tespit edilerek kadın girişimciliği daha da teşvik edilebilir.

Büyükşehirlerdeki üniversitelerde okuyan öğrencilerde örgün eğitim ve ikinci öğretim gören öğrenciler ve ikamet ettikleri yerlere göre; öğrencilerin genelinin ekonomik, sosyal vd. özellikler bakımından önemli farklar görülmesine karşın; bu çalışmada girişimcilik niyetini etkileyen bir farklılık görülmemiştir. Bu bulgular bize Batman Üniversitesi öğrencilerinin bu bakımlardan daha homojen nitelik taşıdığını ve genel itibarı ile bu bölgenin çocukları olan öğrenciler için köy ve kentte ikamet ediyor olmak anlamlı bir farklılık oluşturmamaktadır.

Batman üniversitesi öğrencilerinin girişimcilik niyetinin anne baba eğitimi ve babanın mesleğine göre farklılaşmamasına karşın annenin çalışıyor olmasından etkileniyor olması dikkat çekici bir bulgudur. Batman üniversitesi öğrencilerinin yüzde 89,3’ünün annesi çalışmamaktadır. Düşük oranda çalışan anne olgusu bu öğrenci kitlesinin girişimcilik niyetini anlamlı düzeyde etkilemektedir. Bu etkinin gelir düzeyi, eğitim düzeyi ve aile çevresinin girişimcilik geçmişi ile birlikte etkili olduğunu düşünülebilir. Bu bulgu kadın girişimcilik niyeti ile birlikte değerlendirildiğinde girişimcilik çabalarında daha fazla etkinlik sağlayabilmek için kadın girişimciliği özellikle özendirilmelidir. Batman üniversitesi öğrencilerinde bu çabanın etkisinin gelecek nesillere de olumlu etki yapacağı beklenir.

Aile geliri gençlere sağladığı eğitim imkânı, sosyal sermaye, olumlu girişimcilik başarı hikâyeleri, işe girişte gerekli girişim sermayesinin sağlanabilmesi ve girişimin başarısız olması halinde oluşacak riski kabullenebilme etkileri ile girişimcilik niyetini olumlu yönde etkilemesi beklenir. Ancak bu çalışmada bu hipotez reddedilmiştir. Bunun nedeni değerlendirildiğinde Batman’ın kadim bir şehir olmaması ve dolayısı ile yaygın bir burjuva sınıfının olmaması, zengin olarak kabul edilenlerin önemli bir kısmının Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına (TPAO)’da iyi koşullarda çalışan orta sınıf olduğu görülmekte ve tekrar bu imkânlarla öykünülmektedir. Ve yine ekonomik olarak güçlü ailelerin çocukları benzer puanlar ile batıdaki özel okullarda okumayı tercih etmektedir.

Ailenin eğitimi, geliri gibi çevresel etkilerin ve bu yönde verilen dersler gibi önemli etki doğurması beklenen faktörlerin Batman üniversitesi öğrencilerinin girişimcilik niyetini etkilemiyor olmasına rağmen yakın çevredeki başarılı girişimcilik hikâyesi Batman üniversitesi öğrencilerinin girişimcilik niyetini olumlu yönde etkilemektedir. Girişimciliği yaygınlaştırmak ve girişimcilik niyetini geliştirmek için başarılı girişimcileri ön plana çıkarmak ve öğrenciler ile bir araya getirmek bu konuda ders anlatmaktan daha etkili olacağı görülmektedir. Eğitim kurumları ve diğer STK’lar bu konuda çalışmalar yapmalı ve bu yöndeki çabaları desteklemelidir.

Girişimcilik ve işletme dersleri almak girişimcilik niyetini etkilemez iken bu derslerde başarılı olan öğrencilerin girişimcilik niyetini daha fazla taşıdığı görülmektedir. Bu bulgu bize girişimciliğin geliştirilmesi yönünde hangi çabaların gereksiz hangi çabaların ise etkili sonuç doğuracağını

göstermektedir. Girişimcilik eğitimi herkese değil seçmeli olarak isteyene verilmeli ve başarılı ve girişimcilik niyeti olan öğrenciler için ek eğitim ve başka girişimcilik destekleri sağlanmalıdır.

Başta öğrencilere olmak üzere kişilere girişimciliği sevdirmeye yönelik ilkokuldan başlamak üzere eğitim kurumlarında başta üniversitelere büyük görev düşmektedir. Üniversiteler sadece öğrencilere yönelik değil tüm insanlara, kişilere yönelik eğitimler, seminerler ve kurslar vermelidir. Eğitim kurumları girişimcilikle ilgilenen tüm kurum kuruluşlar (Sanayi ve Ticaret Odası, KOSGEB, Dernek, Vakıf vb.) ortaklaşa hareket etmeli kişilere girişimci olmaları konusunda yol göstererek desteklemelidir.

Üniversiteler (eğitim kurumları) sadece teoriye yönelik olarak girişimcilik eğitiminin yanında uygulamalı olarak pratik yapmaları sağlanmalıdır.

Girişimcilik niyeti beklendiği üzere girişimci kişiliğe sahip olma düşüncesinden olumlu yönde etkilenmektedir. Öğrencilere bu yönde özgüven vermek girişimciliklerini geliştirecektir. Bu konuda tarihte Atatürk Türk milletini motive etmek ve içerisindeki cevheri çıkarabilmek için yaptığı/söylediği gibi “Yalnız tek bir şeye ihtiyacımız vardır, çalışkan olmak. Servet ve onun tabii neticesi olan refah ve saadet yalnız ve ancak çalışkanların hakkıdır....” Batman üniversitesi öğrencilerine başarabileceklerini söyleyerek motive etmek gerekir.

Dünya’da ki ülkelerin gelişip kalkınmasında girişimciliğin payı yüksek olmakla beraber, eğitim verilip programlı çalışılması halinde daha büyük ilerlemeler sağlanabilir. Bu nedenle öğrencileri girişimciliği sevdirmede yönlendirmede ve girişimcilerinin yetiştirilmesinde eğitim çok önemli olduğundan akademisyenlere önemli görevler düşmektedir. Ayrıca öğrencilerin kendilerine örnek olarak seçtikleri aile ve içinde bulunduğu yakın çevre kişileri de maddi manevi sorumluluk almalıdırlar. Geleceğin ekonomik olarak güçlü Türkiye’sini girişimci yeteneklerine sahip bu öğrenciler oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

- Abbas, L. N. (2013). Engineering Students: What Factors Effects Their Entrepreneurial Intention. *Iosr J. Hum. Soc. Sci*, 15 (20), 35-40.
- Akyurt, N. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesi: Sağlık Örneği. *Medical Sciences*, 13(2), 43-57.
- Antoncic, B. ve Hisrich, R. D. (2003). Clarifying The İntrapreneurship Concept. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 10(1), 7-24.
- Arıkan, S. (2015). Girişimcilik, Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Yaklaşımlar, 4.Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi
- Barutçu, E., ve İrmiş, A. (2012). Öğrencilerin Kendilerini Girişimci Bir Kişiliğe Sahip Görmelerini ve İş Kurma Niyetlerini Etkileyen Faktörler: Bir Alan Araştırması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(2), 1-25.
- Bilge, H. ve Vedat, B. A. L. (2012). Girişimcilik Eğilimi: Celal Bayar Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 131-148.
- Bird, B. (1988). Implementing Entrepreneurial Ideas: The Case for Intention. *Academy of Management Review*, 13(3), 442-453.
- Bozkurt, Ö. (2006). Girişimcilik Eğiliminde Kişilik Özelliklerinin Önemi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, (2), 93-111.

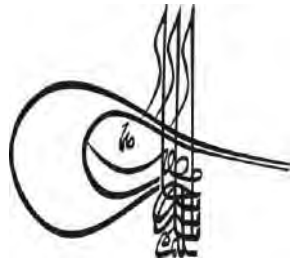
- Bozkurt, Ö. Ç. Kalkan, A.Koyuncu, O. ve A.M. Alparslan, 2012, Türkiye’de Girişimciliğin Gelişimi: Girişimciler Üzerinde Nitel Bir Araştırma, Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciencesyear, 1(15), 230-247.
- Cansız, E. (2007). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerinin Belirlenmesi: Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma, (Doctoral Dissertation, Sosyal Bilimler).
- Chen, Y. F. ve Lai, M. C. (2010). Factors Influencing the Entrepreneurial Attitude of Taiwanese Tertiary-Level Business Students, Social Behavior and Personality: An International Journal, 38(1), 1-12.
- Chye Koh, H. (1996). Testing Hypotheses of Entrepreneurial Characteristics: A Study of Hong Kong Mba Students. Journal of Managerial Psychology, 11(3), 12-25.
- Çatır, O. Şimşek, A. ve Ölekli, N. (2015). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesine Yönelik Ampirik Bir Çalışma, Electronic Journal of Vocational Colleges, Aralık, Umyos Özel Sayısı, 105-114.
- Davidsson, P. (2000). Determinants of Entrepreneurial Intentions, Jönköping International Business School, Swedish Foundation of Small Business Research, 1-20,
- Demirel, E. T. ve Tikici, M. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerinin Beyin Baskınlık Analizi ile Değerlendirilmesi: İnönü Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Örneği. Electronic Journal of Social Sciences, 9(32).
- Denanyoh, R.I., Adjei K. ve Gabrial E.N. (2015) Factors that Impact on Entrepreneurial Intention of Tertiary Students in Ghana, International Journal of Business and Social Research, 5 (3), 19-29. Dinçer, B., Özasan, M., ve Kavasoglu, T. (2003). İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması. DPT yayınları, (2671), 2003-05.
- Durak, İ. (2011). Girişimciliği Etkileyen Çevresel Faktörlerle İlgili Girişimcilerin Tutumları: Bir Alan Araştırması, Yönetim Bilimleri Dergisi 9(2), 195-212.
- Durak, İ. (2018). Girişimcilik Niyeti ile Duygusal Zekâ ve Bazı Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(1), 281-297.
- Franco, M., Haase, H., ve Lautenschläger, A. (2010). Students' Entrepreneurial Intentions: An Inter-Regional Comparison, Education+ Training, 52(4), 260-275.
- Geri, S. (2013). Research on Entrepreneurial Characteristics of Students in School of Physical Educational and Sports, Turkish Journal of Education, 2(3):50-60.
- Godsey, M. L. (2006). Gaining Entrepreneurial Perspective: The Impact of Venture Creation Role Models on High School Career Intention, The University of Nebraska-Lincoln.
- Güney, S. ve Nurmakhamatuly, A. (2007). Kültürün Girişimciliğe Etkisi: Kazakistan ve Türkiye Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerinin Belirlenmesine Yönelik Kültürlerarası Araştırma, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(18), 62-86.
- Gürel, A. ve Senel, Z. (2010). Organik Atıklardan Biyogaz Üretimi. Uluslararası II. Trakya Bölgesi Kalkınma-Girişimcilik Sempozyumu, 1, 123-133.
- Hancıoğlu, Y. ve Tekin, E. (2018). Genç girişimci adaylarının girişimcilik eğilimlerinin değerlendirilmesi: Uygulamalı girişimcilik kampüsü üzerine bir araştırma. Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, 8 (1), 213-246.

- Hisrich, R. D. (1990). Entrepreneurship/Intrapreneurship. *American Psychologist*, 45(2), 209.
- İbicioğlu, H., Özdaşlı, K. ve Alparlan, A. G. A. M. (2009). Girişimci Özellikler ve Girişimcilik Türü Tercihi Üzerinde Ebeveyn Etkisi: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Araştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 12(1-2), 521-538.
- İrmiş, A., Durak, İ. ve Özdemir, L. (2010). Girişimcilik Kültürü: Anadolu Girişimciliğinden Örnekler. Ekin Yayınevi.
- Kalkan, A. (2011). Kişisel Tutum, Öznel Norm ve Algılanan Davranış Kontrolünün Girişimcilik Niyeti Üzerindeki Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (13), 189-206.
- Karabulut, T. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerini ve Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik bir Araştırma, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 26(1), 331-356.
- Keleş, H., Özkan, T. K., Doğaner, M. ve Altunoğlu, A. (2012). Önlisans Öğrencilerinin Girişimcilik Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (9).
- Kılıç, R., Keklik, B. ve Çalış, N. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma: Bandırma İİBF İşletme Bölümü Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 423-435.
- Korkmaz, O. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Bülent Ecevit Üniversitesi Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 209-226.
- Kuvat, Ö. (2019). Bilişim Sektöründe Girişimcilik, Balıkesir Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilim ve Niyetleri Üzerine Bir Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 295-308.
- Macko, A. ve Tyszka, T. (2009). Entrepreneurship and Risk Taking. *Applied Psychology*, 58(3), 469-487.
- McClelland, D. C. (1961). *The Achieving Society*, Princeton, NJD. Van no strand Co.
- McDaniel, B. A. (2014). *Entrepreneurship and Innovation: An Economic Approach: An Economic Approach*. Routledge.
- Naktiyok, A. ve Timuroğlu, M. K. (2009). Öğrencilerin Motivasyonel Değerlerinin Girişimcilik Niyetleri Üzerine Etkisi ve bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 85-103.
- Negiz, N., Özdaşlı, K., Özkul, G. ve Alparlan, A. M. (2009). Girişimcilik Özellikleri ve Tipleri Açısından Cinsiyet Farklılıkları: SDÜ-İİBF araştırması. *Uluslararası-Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi*, 05-07.
- Örücü, E., Kılıç, R. ve Yılmaz, Ö. (2007). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinde Ailesel Faktörlerin Etkisi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 2(2), 27-47.
- Özdemir, L. (2015). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Sosyo-Demografik Özellikler Açısından Değerlendirilmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(1), 41-65.
- Öztürk, Y. E., Köksal, O. ve Kırac, R. (2014). Sağlık Yönetimi Bölümü Öğrencilerine Yönelik Girişimcilik Ölçeğinin Geliştirilmesi, *Journal of Human Sciences*, 11(2), 582-597.

- Patir, S. ve Karahan, M. (2010). Girişimcilik Eğitimi ve Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması/A Field Research on Entrepreneurship Education and Determination of the Entrepreneurship Profiles of University Students. *Business and Economics Research Journal*, 1(2), 27.
- Rotter, J. B. (1954). *Social Learning and Clinical Psychology*. Englewood Cliffs, Nj: Prentice-Hall.
- Salik, N. ve Kaygın, E. (2016). Demografik Değişkenler Açısından Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesi: Kafkas Üniversitesi Örneği. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 145-162.
- Schere, J. L. (1982). Tolerance of Ambiguity As A Discriminating Variable Between Entrepreneurs and Managers. In *Academy of Management Proceedings* (Vol. 1982, No. 1, Pp. 404-408). Briarcliff Manor, Ny 10510: Academy of Management.
- Schollharnmer, H. Internal Corporate Entrepreneurship. In C. A. Kent, D. L. Sexton, ve K. H. Vesper (Eds.), *Encyclopedia of Entrepreneurship*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1982, 209-223.
- Solmaz, S.A., Aksoy, Ö. , Şengül, S. ve Sarıışık ,M. (2014) Üniversite Öğrencilerinin Girişimci Kişilik Özelliklerinin Belirlenmesi: Turizm Lisans ve Ön Lisans Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (26): 41-55
- Soylu, A., Şenel, D., Kalfa, V. R. ve Kocaalan, M. L. (2015). Girişimcilik Eğitimlerinin Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimlerine Olan Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Pamukkale Üniversitesi Honaz Meslek Yüksekokulu Örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 311-335.
- Sundbo, J. (1998). *The Theory of Innovation: Enterpreneurs, Technology and Strategy*. Edward Elgar Publishing.
- Şeşen, H. ve Basım, H. N. (2012). Demografik Faktörler ve Kişiliğin Girişimcilik Niyetine Etkisi: Spor Bilimleri Alanında Öğrenim Gören Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 12, 21-28.
- Tiftik, H. ve Zincirkıran, M. (2014). A Survey of Entrepreneurial Tendencies Candidate Young Entrepreneurs: Foundation University Sample. *Journal of Management Research*, 6(2), 177-200.
- Türkel, A. U. (1992). İşletme Yöneticilerinin Davranışlarına Yön Veren Hâkim Kişilik Faktörleri ile Yönetel Davranış Arasındaki İlişkiler ve Uygulama. *Marmara Üniversitesi*.
- Uslu, D. (2015). Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Bölümü Öğrencilerinin Girişimci Kişilik Özellikleri ve Girişimcilik Niyetinin Duygusal Zekâ Faktörlerine Göre İncelenmesi. (Doctoral Dissertation, Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Uygun, M., Mete, S., ve Güner, E. (2012). Genç Girişimci Adayların Girişimcilik Eğilimi ve Girişimcilik Özellikleri Arasındaki İlişkiler. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 145-156.
- Yıldız, S. ve Kapu, H. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Bireysel Değerleri ile Girişimcilik Eğilimleri Arasındaki İlişki: Kafkas Üniversitesi'nde Bir Araştırma. *KAÜ-İİBF Dergisi*, 3(3), 39-66.
- Yılmaz, B. S. ve Günel, Ö. D. (2011). Üniversite Eğitimi ve Girişimcilik: Bireyleri Girişimciliğe Yönlendiren Etkenler Üzerine Bir Araştırma. *Akademik Bakış Dergisi*, 26, 1-20.
- Yılmaz, E. ve Sünbül, A. M. (2009). Üniversite Öğrencilerine Yönelik Girişimcilik Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 195-203

Yüksel, H., Cevher, E. ve Yüksel, M. (2015). Öğrencilerin Girişimci Kişilik Özellikleri ile Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(1), 143-156.

Zhao, F. (2005). Exploring the Synergy between Entrepreneurship and Innovation. International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research, 11(1), 25-41.

Turkish Studies **CUDES 2019**

Volume 14 Issue 5, 2019, p. 323-334

DOI: 10.29228/TurkishStudies.23420

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ **Received/Geliş:** 26.06.2019

✓ **Accepted/Kabul:** 10.08.2019

✍ **Report Dates/Rapor Tarihleri:** Referee 1 (22.07.2019)-Referee 2 (23.07.2019)

This article was checked by iThenticate.

TOPLUM MÜHENDİSLİĞİNİN BİR ARACI OLARAK EĞİTİM VE 21. YÜZYIL DEMOKRASİ MODELLERİ

*Elif GENÇKAL EROLER**

ÖZ

Küreselleşmeye rağmen milliyetçilik günümüzde etkisini halen sürdürerek, ulus kimliği inşasında etkili olan bir ideolojidir. Söz konusu ulus inşası iktidarların hegemonyalarını yeniden üretme noktasında etkili bir aygıt olarak kullandıkları ve denetim altında tuttukları eğitim sistemi üzerinden izlenebilir. Eğitim politikaları, siyasal iktidarın gücünü yeniden üretme ve bu doğrultuda ulus kimliği inşasında etkili bir araç olduğundan, bir ülkede demokrasinin durumu eğitim politikalarına bakarak anlaşılabilir. Zira eğitim politikaları iktidarların elinde, onların demokrasi ile kurduğu ilişki ile uyumlu olarak şekillenir. Özellikle de ders kitaplarında yer alan anlatı, dönemin siyasal söyleminin adeta bir kopyasıdır. Tarihsel eğilime bakarsak, 19. Yüzyılda ve 20. yüzyılın başında “çoğunluğun yönetimi” olarak tanımlanan demokrasinin, 21. yüzyıldaki tanımını kısaca “alt kimliklere saygı” şeklinde ifade etmek mümkündür. Yani 20.yüzyıl klasik demokrasisinin çoğunlukçu demokrasi modeline, 21. yüzyıl çağdaş demokrasisinin ise çoğulcu modele dayandığı söylenebilir. 21.yüzyılda çoğulculuğu esas alan çağdaş demokrasi anlayışının 20.yüzyılın çoğunlukçu klasik demokrasi anlayışından üstün olduğu açık olsa da, 21. yüzyılda dünyada paradoksal biçimde yeni bir otoriterliğin yükseldiği görülür. Söz konusu otoriterlik, çoğunlukçu demokrasi modelinin yozlaşması sonucunda ortaya çıkan, çoğunluğun oyunu alarak iktidara gelmeyi tüm topluma hakim olmak sayan bir yönetim anlayışıdır. Bu anlayış, muhalefeti hoş karşılamayan, dahası bunu “milli irade” karşılığı sayarak “biz” sınırlarını daraltan ve “öteki” sınırlarını genişleten bir otoriter-popülist eğilime işaret eder. Söz konusu yeni otoriterlik, 20. Yüzyıl milliyetçi eğitim anlayışının yeniden yükselmesi anlamında eğitim politikaları üzerinden izlenebilir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Milliyetçilik, Ulus Kimlik, Hegemonya, İlliberal Demokrasi, Çoğulcu Demokrasi, Çoğunlukçu Demokrasi

EDUCATION AS A TOOL OF SOCIAL ENGINEERING AND DEMOCRACY MODELS IN 21ST CENTURY

ABSTRACT

In spite of globalization, nationalism is an ideology that is still influential in the construction of national identity. This nation-building can be traced through the education system that is used and controlled by governments as a powerful device for the reproduction of their hegemonia. Since education is an effective tool in the reproduction of political power and in the construction of national identity in this direction, the state of democracy in a country can be understood by looking at education policies. Because education policies are shaped in the hands of the governments in accordance with their relationship with democracy. Especially the narrative in the textbooks is a copy of the political discourse of the period. If we look at the historical trend, it is possible to express the definition of democracy in the 19th century and early 20th century as the rule of the majority, in the 21st century as the form of respect for sub-identities. In other words, it can be said that 20th century classical democracy is based on the majority model of democracy and 21st century contemporary democracy is based on the pluralist model. Although it is clear that the contemporary understanding of democracy, which is based on pluralism in the 21st century, is superior to that of the majority classical democracy in the 20th century, it is seen that a new authoritarianism has risen paradoxically in the world in the 21st century. This new authoritarianism's conception of governance has emerged as a result of the degeneration of the majority model of democracy. This understanding points to an authoritarian-populist tendency that does not welcome the opposition, and narrows the "us" borders while enlarging the "other" in national identity. This new authoritarianism can be traced through educational policies in the sense of the rise of the 20th century nationalist education.

STRUCTURED ABSTRACT

Nationalism is a very influential force in the modern world since late eighteen century. Most nation-states have had social engineering projects for creating modern homogeneous entity. Despite of the different unique dynamics belong to each case, both the political and cultural criteria play role in the nation-building process. In this process, individuals are turned to be citizens who are constructed according to ideological and political needs of the nation-states. For homogenizing the population and turn individuals into citizens, nation-states have used coercive power like migration and population exchange. However, some institutions like education are served more effectively than coercive techniques to make the people learn and internalize national identity. One of the most important tools of the state to disseminate the new national identity is formal education. Education enables the state to offer

the population a sense of belonging to the newly created nation. As an institution where nationalist discourse is reproduced and national identity is internalized through socialization, schools are important place to understand not only the ideal citizenship profile of a nation-state, but also the “others” of the specific governments.

Educational system of a society is important in designing life view and the type of human wanted to be raised in this society. School books as basic materials of educational system and declared role of education expressed by political elites, party and government programs are also important to analyze in order to get knowledge about the national identity wanted to be created by the state. The effective transmittance of the information of a society through education from one generation to another increased the importance given to the education in modern societies. The school was started to be used as the ideological tool of the modern state.

In this study, the formulation of modernists which express that nations are constructed by nationalism will be followed. Modernist thinkers do not see the nation as a fundamental or unchangeable entity, but they argue that the nation is invented by nationalism in a process of economic and technological developments. The view that the nationalism created the nation, rather than the opposite is one of the basic views of modernists. They claim that nation is a product of nationalism that occurred as a useful ideology which could accommodate the demands of the modern era. Therefore, as an invention of nationalism, nation-states did not existed from the beginning and occurred with the modernization. As a result, modernist thinkers do not see the nation as a fundamental or unchangeable entity, but they argue that the nation is invented by nationalism in a process of economic and technological developments.

This study claims that political ideology and level of democracy of a country can be observed from her educational policies. The construction of nation and national identity can be traced through the education system that has been nurturing nationalism and controlling and using by governments as an effective device at reproducing of their hegemony. Because education policies are shaped in the hands of the governments in accordance with their relationship with democracy. Especially the narrative in the textbooks is a copy of the political discourse of the period. If we look at the historical trend, it is possible to express the definition of democracy in the 19th century and early 20th century as the rule of the majority, in the 21st century as the form of respect for sub-identities. In other words, it can be said that 20th century classical democracy is based on the majority model of democracy and 21st century contemporary democracy is based on the pluralist model. Although it is clear that the contemporary understanding of democracy, which is based on pluralism in the 21st century, is superior to that of the majority classical democracy in the 20th century, it is seen that a new authoritarianism has risen paradoxically in the world in the 21st century. This new authoritarianism’s conception of governance has emerged as a result of the degeneration of the majority model of democracy.

Such a strong centralized leadership based on electoral consent weakens the separation of power and institutional checks and balances.

In this context, being the winner of elections and representing the “national will” is attributed a kind of metaphysical meaning which is over any law, international norm or universal value. Those who criticizing the elected government are declared as illegitimate people opposing “national will”. This political situation is conceptualized by some intellectuals as “elective dictatorship” or “illiberal democracy”. Actually the conceptualizations like “illiberal democracy”, “elective dictatorship”, “new authoritarianism” refer to a global authoritarian-populist trend. In these cases, an illiberal democracy where free elections take place but liberal values and impersonal state institutions are getting weakened.

This understanding points to an authoritarian-populist tendency that does not welcome the opposition, and narrows the “us” borders while enlarging the “other” in national identity. This new authoritarianism can be traced through educational policies in the sense of the rise of the 20th century nationalist and militarist education policies.

Keywords: Education, Nationalism, National Identity, Hegemony, Illiberal Democracy, Pluralist Democracy, Majoritarian Democracy

Giriş

İçinde bulunduğumuz küreselleşme çağının ulus-devletlerin krizi ve milliyetçilik çağının sonu anlamına geldiği tartışmaları çokça yapılıyor. Delanty ve O’Mahoney’e göre ulus-devlet ve ulus-kimliğin sonundan ziyade, küreselleşme şartlarında ulus-devletin geçirdiği dönüşüme bakmak gerekir (Delanty and O’Mahony, 2002, s.169-170). Gerçekten de ekonomik etkinlik ve düzenlemelerin giderek arttığı, siyasetin ulus-üstü ve ulus-altı düzeylerde icra edildiği bir dünyada milletin ötesinde farklı aidiyet duyguları ortaya çıkıyor, fakat bu ulus-devletlerin sonu veya ulus aidiyetinin yerinin küresel bir kimlik aldığı anlamına gelmiyor. Hatta tam tersine, küresel ağlar aracılığıyla “yabancı” kültürlerle yakın temas çoğu zaman milli kimliği ayırt eden özelliklere dair farklılıkta ve koruma kararlığında artışa yol açıyor, azalmaya değil (Özkırımlı, 2010, s.121). Küreselleşmenin sonucunda ortaya çıkan kitlesel göçler, teknolojik dönüşüm, milli hakimiyetin zayıflaması gibi gelişmeler pek çok insanda bir güvenlik tehdidi algısı yaratarak ulus-kimliklerine daha fazla sarılmaları sonucunu doğuruyor. Bunun ötesinde, küreselleşme devletlere, vatandaşlarına tek bir kültürü dayatma imkanlarını da azaltarak devlet içindeki yerelliklere fırsat tanır, böylece azınlık milliyetçiliklerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Robertson, küreselleşmenin “yerellik”in yeniden kurgulanmasını, bir anlamda yeniden üretimin içerdiğini tespit eder ve küresel ile yerel olanın iç içe geçmişliğini ve eş zamanlı olarak hüküm sürdüğünü vurgulayan küyerelleşme kavramını kullanır. Robertson, küreselleşmenin yerel kimliklerin türdeşleşmesi anlamına gelmediğini, tam tersine yerel olanın küresel olduğunu savunur (Robertson, 1995, s. 30-35). Küreselleşme süreciyle birlikte dünyanın değiştiği ve ulus-devletlerin de bu süreçte bir dizi sorunla karşı karşıya kaldıkları bir gerçek. Fakat küreselleşme koşullarının doğurduğu şey ulus-devletlerin aşılması değil, ulus-devletlerin ve ulusal kimliklerin dönüşümüdür. Bu anlamda, küreselleşme çağında milliyetçilik ideolojisinin etkisi değişmekle birlikte devam etmektedir.

Milliyetçilik çağında ortaya çıkan modern vatandaşlık, devletin var olan sosyal düzeni yeniden üretmesinin yöntemi olan ulus-inşa süreci ile doğrudan ilişkilidir. Dili, kültürü, eğitimi düzenleme gücünü elinde bulunduran iktidar olarak ulus-devlet, ulusal kimliği de şekillendirme gücünü elinde tutar. Ulus-kimliği, biz/onlar ayrımında güç olarak dışlamaları içerir, yani “modern yurttaşlık kavramı milliyetçi ideolojiyi destekler şekilde, bireylerin “benzerlik” temelinde aynı ulusal kültüre aidiyetlerini ve/veya “farklılık” temelinde “yabancıların” bu ulusal kültürden dışlanmalarını belirleyen bir kurumdur” (Brubaker, 1992, s.39-45). Aslında doğası gereği tüm kimlikler “öteki” yaratmaya eğilimlidir, dolayısıyla ötekinin olmadığı bir toplum düşünmek zordur. İlhan Tekeli’nin de belirttiği

gibi, bu kavram üstünlük ima etmeyen farklılıklar üzerine kurulduğunda sorun olmayacaktır, yani “ötekinin olmadığı bir toplum arayışı anlamsızdır, anlamlı olan arayış, bir toplumda çatışma yaratmayan, dışlayıcı olmayan ‘öteki’ anlayışlarının nasıl kurulacağıdır” (Tekeli, 2014, s.3). Fakat milli kimlikler çoğunlukla kültürel çeşitlilik ve farklılıkları gözetmekten çok, ulusal birliği sağlamaya yönelik oldukları için “vatandaşlarından ülkenin resmi tarihine, milli ülküsüne, mitoslarına inanmasını, resmi kimliği bir üniforma gibi övünç ve inanç ile taşımasını bekliyor” (Güvenç, 2014, s. 26).

Ulus-devletlerin tek tip ve kültürel çeşitlilikten yoksun bir toplum yaratma isteğine rağmen, homojen bir toplum yaratma isteği ütopyadır. Toplumlar hiçbir zaman homojen olamayacağından toplumsal kimliklerin de çok farklı boyutları vardır. Milletler ve milliyetçilik modern çağın siyasi, ekonomik ve toplumsal koşullarının bir ürünü olarak ortaya çıkmalarına rağmen tamamıyla modern çağ ile de özdeşleştirilemezler, zira zaman içinde kendine ait bağımsız bir gerçeklik de kazanmışlardır. Modern sonrası zamanlarda ve küreselleşen dünyada milliyetçiliğin halen varlığını sürdürmesi bu sebeptendir, dolayısıyla post-modern bir çağa girilmesiyle veya küreselleşme süreçleriyle yok olması beklenmemelidir. Milliyetçilik elitlerin çıkar kavgalarında kullandıkları bir araçtan ibaret değildir, çok sayıda ve çeşitli boyutlarda farklı milliyetçilikler tarif etmek mümkündür. Siyasi, kültürel ve ekonomik çeşitli durumlara göre egemen olan milliyetçilik projeleri zaman içinde farklılık gösterir. Bu durumda milliyetçilik, resmi ideolojiye indirgenemez, çünkü toplumdaki bireyler, elitlerin ürettikleri politikaların pasif alıcıları değildirler. Tam tersine, bireyler, üretilen resmi ideolojiyi olduğu gibi kabul etmez, kendi dünya görüşleri, düşünceleri ve beklentilerine göre evirirler. Kuşkusuz, toplum ve içinde yaşayan toplumsal sınıflar, gruplar, kültürler ve bireyler sadece yönetici sınıflar ve devlet içindeki karar verici ve güç sahibi elitler tarafından yukarıdan aşağıya şekillendirilemezler; toplum bir bütün olarak, ne kadar güçlü olurlarda olsunlar, bu güçlerin yanı sıra ve bu güçlere karşı toplumsal güçlerin verdikleri cevaplarla oluşur (Özdoğan vd., 2009, s.19).

Özkırmılı, yaptığı resmi ve gayri-resmi milliyetçilik ayrımıyla söz konusu aşağıdan ve yukarıdan süreçlere işaret eder. Buna göre, resmi milliyetçiliğin tek amacı homojen ve uyumlu bir toplum yaratmak iken; gayriresmi milliyetçilik gündelik hayatın içinde yeşeren, deneyimlere ve koşullara bağlı, daha pratik ve duygusal, yereli referans alan, resmi ideolojinin uzanamadığı yerlere ulaşan karakteriyle bu hedefe ulaşmanın imkansızlığını ifade eder (Özkırmılı, 2009, s. 708-709). Buna göre, resmi milliyetçilik sınırları çizer, gayriresmi milliyetçilikler ise bu sınırları sürekli zorlar, resmi milliyetçiliği değiştirmeye uyum sağlamaya iter. Bu da resmi ideolojinin belirli bir zaman dilimi içerisinde “evrilmesine” yol açacaktır. Bu durumda milliyetçiliği ve ulus-inşasını anlamak için yapılması gereken, resmi milliyetçilik ile gayri-resmi milliyetçiliği, dolayısıyla yukarıdan aşağıya makro milliyetçilikler ve aşağıdan yukarıya mikro-milliyetçilikleri birlikte değerlendirmektir.

Yapılanmacı/Modernist Yaklaşım Göre Milliyetçilik-Eğitim İlişkisi

Bireylerin tek bir doğuştan verili tek bir kimlikleri olduğunu, bu kimliğin de toplumsal değişimden etkilenmediğini savunan özcü bakış açısı, bireyler gibi kültürlerin de toplumsal dönüşümden etkilenmeyen, ezelden ebede var olan olgular olduğunu iddia eder. Buradan hareketle toplumsal aktörleri, etkin değil edilgin yapıda gören bu bakış açısı, ulusların ezelden beri var olduğu düşüncesini savunur. Bu çalışma özcü bakış açısının aksine, ulusların ezelden beri var olduğu bir diğer deyişle verili olduğu düşüncesinin ulus-inşa sürecinde öğretilen bir durum olduğunu iddia eder. Söz konusu öğretilenin de yolu buna uygun bir eğitim sistemi kurgulamaktır.

Bu çalışmada takip edilecek düşünce sistemi, kültürleri ve milletleri böylesine verili ve değişmez kabul eden özcü yaklaşımı reddeden, tersine toplumsal aktörleri kültürle ilişki içinde ele alan yapılanmacı yaklaşımdır. Buna göre, kültür kendinde bir olgu değildir, aktörlerin yaratıcı bir biçimde inşa etmesiyle oluşur. Toplumsal kültürü oluşturan gelenek, dil, din gibi öğelere yüklenen anlamlar ve verilen değerler, değişen koşullara göre sürekli yeniden tanımlanır. Bu durumda toplumsal koşullar değiştikçe değerler sistemi de değişecektir. Yani milletlerin üyeliği ve ulus kimliği verili değildir,

değişiklik gösterebilir. Değişen toplumsal koşullar eski toplumsal örgütlenmeyi yetersiz ve geçersiz kıldığı noktada, milleti kurgulamak ve hayal etmek işlevsel hale gelir (Gençkal Eroler, 2019, s. 24).

Yapılanmacı/ modernist düşünürlerin ortak noktası milletin ve milliyetçiliğin ortaya çıkmasını modernizm ile ilişkilendirmeleri olmakla birlikte, her biri farklı unsurlara dikkat çekmişlerdir. Örneğin Gellner, milliyetçilik ile sanayi toplumu arasındaki ilişkiye dikkat çekerek milliyetçiliğin işlevinin, sanayileşme ya da daha geniş anlamıyla modernleşmenin geleneksel tarım toplumlarında büyük yıkımlara yol açması sonucunda kentlere yığılan milyonlarca insanın ortak bir kültürel zemine oturtulması için ihtiyaç duyulan yeni siyasi-idari düzenin oluşturulması olduğunu savunur. Bu düzen içinde gerekli olan kültürel türdeşliğin ise eğitim sistemi ile sağlandığına inanır. Toplum tasarımcıları, tarım kültürünün pek çok farklı alt kültüründen gelen yığınlara standartlaştırıcı eğitim sistemini dayatarak onlara yüksek kültür empoze eder, bu da modern toplumun kendini yeniden üretim biçimi ile yakından ilişkilidir, zira, *“meşru eğitimin tekeli ele geçirmek, artık meşru şiddetin tekeli ele geçirmekten daha önemli ve belirleyici olmuştur”* (Gellner, 2013, s.112) Bir diğer yapılanmacı/ modernist düşünür Benedict Anderson, bir kültürel yapım olduğunu iddia ettiği milliyetçiliği açıklayabilmek için onu ideolojilerle birlikte düşünmek yerine din ve akrabalık gibi olgularla bir arada düşünmek gerektiğini savunur. Milletin ihtiyaç duyduğu tarihsel ve coğrafi yeri sağlayan gelişmenin özellikle dinin gerilemesi olduğu savunan Anderson, milliyetçiliğin ulus olmak için ihtiyaç duyulan birlik duygusunu ve tinsel ilkeyi yaratma sürecinde tarih yazımının ve eğitim mekanizmasının rolüne dikkat çekmiştir (Anderson, 2004, s.129). Milletleri ve milliyetçiliği toplumsal mühendislik ürünü olarak gören Marksist tarihçi Eric Hobsbawm ise modern çağda üretilmelerine rağmen bugünü ‘tercih edilen’ bir geçmişe bağlayan geleneklere- *icat edilmiş gelenekler*- dikkat çeker. Bu bağlamda öncelikle Fransa ve İngiltere gibi erken ulus-devletleri ele alan ve bu milletlerin icadının “doğal” olmadığını ifade eden Hobsbawm, zorunlu eğitimin gelenek icadındaki rolüne dikkat çekmiştir (Hobsbawm, 2006, s. 270-300).

İdeoloji- İktidar- Eğitim İlişkisi

Yukarıdaki yapılanmacı/modernist düşünürlerin de belirttiği gibi iktidarların ulusu ve ulus kimliğini icat ederken başvurduğu en etkili araçlardan biri eğitimidir. Her eğitim sistemi, belli bir eğitim politikası aracılığıyla toplumsal düzenin taleplerini karşılamaya çalışır. Bu süreçte bilgi, toplumsal değerlerle yoğrularak “yanlı” hale getirilir ve bu şekilde bilgiye meşruluk kazandırılır. Bilgiyi meşrulaştırma siyasal iktidar ve ideolojiyle yakından ilişkilidir (Gençkal Eroler, s.29)

Michael Billig’e göre, milletlerin, milli kimliklerin ve vatanların doğal kabul edilmesi milliyetçiliğin ideolojik karakteriyle ilişkilidir ve günlük hayatımızda düşünmeden sürdürdüğümüz, doğal kabul ettiğimiz şeylerin aslında verili olmadığını fark etmek oldukça zordur. Bu sebeple icat edilmiş unsurları fark ederek milliyetçilikleri gerektiği gibi incelemek için yeniden üretim süreçlerini yani iktidar ilişkilerini incelemek gerekir. İktidar-eğitim ilişkisi üzerine düşünen Gramsci, hegemonya ile ideoloji arasında kurduğu ilişki ile eğitimin ideolojik işlevine yönelik önemli fikirler öne sürmüştür. Gramsci’ye göre sistemin gerçek gücü yönetici sınıfın şiddetinde veya devlet aygıtının baskı gücünde değil, yöneticilerin ‘dünya görüşünün’ yönetilenler tarafından kabul edilmesinde yatar (Gramsci, 1970, s. 238). Dolayısıyla ona göre ideoloji, hakim sınıfın zor kullanmak durumunda kalmadan, rıza devşirmek suretiyle hegemonyasını tesis etmesine yarar ki okul, aile, medya, ordu gibi kurumlar rıza üreten yapılar olarak değerlendirilebilir.

Althusser ise *“yeniden üretim”* ile bir ekonomik sistemin kendi üretim şartlarını üretmesinin gerekliliğine vurgu yapar ve bunun da ancak gerekli insan tipinin üretilmesiyle mümkün olduğunu ifade eder. Ona göre devletin bu amaca hizmet eden iki türlü aygıtı vardır: baskı aygıtları ve ideolojik aygıtlar. Devletin baskı aygıtları polis, mahkemeler ve orduyu içerirken, devletin ideolojik aygıtları siyasi partiler, dini kurumlar, medya ve özellikle eğitimi içerir. Althusser’e göre gelişmiş kapitalist sistemlerde devletin en temel ideolojik aygıtı eğitimidir çünkü tüm toplumsal sınıfların çocuğunu anaokulundan

itibaren alır ve etkiye en açık oldukları çağda yıllarca katıksız egemen ideolojiyle kaplanmış ‘beceriler’i onların kafasına yerleştirir (Althusser, 2010, s.175-180).

Michel Foucault ise, bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiye, iktidarın meşrulaştırılmasına ve ‘doğruyu’ üreten söylemlere odaklanır. Foucault’ya göre, iktidar devamlılığını sağlamak için varoluşunu meşrulaştıracak bir doğruluk rejimine ihtiyaç duyar. İktidar, gerçeklik söylemini kuran bu rejim olmadan işleyemez; eğitim de bu işlevin yerine getirilmesi noktasında iş görür. Eğitim siyasal iktidara kendi ilkelerini topluma dayatmanın kurumsal imkanını sunar. Bu yönüyle ideolojik bir aygıt olarak eğitim, kontrol toplumunun oluşumuna belli bir hayat nizamını zorla kabul ettirerek hizmet eder. Eğitim, siyasal aklın aracı olarak kontrol toplumunun devamlılığını amaçlamaktadır. Eğitim sürecinde öğrenilen bilgi iktidar tarafından üretilip kullanılması açısından araçsaldır. Eğitim sistemi, normalleştirme işleviyle siyasal iktidarın değerlerini mutlak doğrular olarak topluma sunar (Çetin, 2001, s.208).

Bourdieu da modern toplumlardaki sınıf, kültür ve iktidar arasındaki sıkı bağları irdeleme çabası içinde eğitime büyük bir önem atfetmiştir. Bourdieu, eğitim düzeylerindeki muazzam artışa rağmen servet, gelir ve statü eşitsizliklerinin çarpıcı boyutlarına dikkat çeker. Bourdieu’ya göre, iktidar eşitsizliklerinin ve ayrıcalıkların, farkında olunmadan ve kamusal bir direnişle karşılaşmadan nesilden nesile aktarılmasında eğitim sistemi önemli görevler üstlenir. Bourdieu’nun, Fransız yüksek öğrenim sisteminde yaptığı araştırmalara göre, bir yandan yüksek öğrenimde seçeneklerin artmasıyla birlikte eğitim alanında eskisine göre daha fazla fırsat sunulmakta; diğer yandan yüksek öğrenim sistemi içerisinde sınıf temelli sosyal tabakalaşma pekiştirilmektedir (Swartz, 2013, s.272). Yani, Bourdieu’nin analizinde eğitim sistemi toplumsal sınıflar arasındaki güç ve ayrıcalık ilişkilerini pekiştirme işlevini görür.

20 ve 21. Yüzyılda Demokrasi Modelleri

Demokrasinin tanımı meselesi günümüzde halen güncelliğini koruyan bir tartışmadır. Böyle olduğu için de demokrasinin farklı tanımlarının yanında farklı modelleri de vardır. Demokrasi bir yönetim biçimi olarak günümüzde evrensele yakın bir kabul görse- hatta tam da bu sebeple- farklı ülkelerdeki birbirinden oldukça farklı örgütlenme biçimleri, kendilerini demokrasi olarak ifade etmişlerdir. Diğer yandan, siyaset felsefesinde Platon’a kadar uzanan bir akım da mevcuttur ki demokrasinin erdemlerinin yanında kusurlarının da bulunduğunu savunur. İşte farklı demokrasi modelleri temelde bu kusurlar ve erdemler ile ilgili tartışmalardan ortaya çıkmıştır.

İlk defa Antik Yunan’da MÖ 500’lü yıllarda ortaya çıkan demokrasi (demokratia) sözcüğünün etimolojik kökenine bakıldığında halkı ifade eden “demos” ile hükmetmek anlamına gelen “kratos” sözcüklerinin birleşmesiyle ortaya çıktığı bilinir. Dolayısıyla demokrasi ifadesi en temel anlamıyla halkın yönetimi anlamına gelmektedir. Abraham Lincoln’ün ünlü demokrasi tanımına göre ise demokrasi, “halkın halk tarafından halk için yönetimidir” (Lijpart, 1999, s.1). İşte söz konusu “halkın yönetimi”nin ne anlama geldiği, daha doğrusu nasıl ortaya çıktığı, yurttaşların iradesinin çoğunun mu yoksa tümünün mü iradesinin aranması gerekliliği meseleleri farklı demokrasi modellerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Halkın yasama faaliyetini bizzat yerine getirdiği doğrudan demokrasinin günümüz çok nüfuslu ve modern toplumlarında mümkün olmaması sebebiyle temsili demokrasi içinde mümkün olan iki temel demokrasi modeli üzerinde durulması bu çalışmanın içeriği açısından anlamlıdır: çoğunlukçu ve çoğulcu model.

En tipik örneği İngiltere’deki Westminster modeli olan çoğunlukçu demokrasi esas itibariyle çoğunluğun hakimiyetini esas alır. Bu modelde, “halkın yönetimi” denildiğinde akla çoğunluğun yönetimi gelmektedir. Nitekim halk arasında çıkacak uyuşmazlıklarda kimin iradesine başvurulacağı sorusunun cevabı büyük ölçüde “halkın çoğunluğu” olmaktadır (Lijphart, 1996, s.11). Çoğulcu demokrasi anlayışı ise çoğunluğun yönetiminin bir antitezi değildir esasında. Fakat çoğunluğun yönetimi ile azınlıkta kalanlar arasında bir dengenin kurulması gerekliliğinin altını çizer. Zira

çoğunluğun yönetme erki sınırsız değil bilakis azınlığın temel hakları ile sınırlıdır (Gözler, 2015, s.258). Çoğulcu demokrasi siyasal iktidarın çeşitli merkezler arasında paylaştırılmasını ve azınlığın haklarının korunmasını içerir. Zira çoğulcu demokrasi modeli toplumsal uzlaşmayı esas alarak toplumdaki farklı grupların özgür bir şekilde tartışarak kendilerini ifade etmelerini ve nihayet siyasal olarak temsil edilmelerini öngörür. Sadece iktidara oy veren çoğunluğun değil, iktidara oy vermeyen azınlığın da haklarını savunan, en azından muhalefet yapabilmesine imkan tanıyan demokrasi anlayışıdır. Katılımcı demokrasi anlayışı gereğince, iktidar dışında bulunan grupların, siyasal alana katılma hakkının bulunduğu ve iktidarın yetkilerinin sınırlandırıldığı sistemdir.

20. yüzyıl başlarında dünyada geçerli olan klasik demokrasi anlayışı, azınlık gruplara çoğunluk grup ile eşit haklar sağlama yolunda ayrımcılığın önlenmesi politikasına başvurulmasını öngörür. Her türlü hukuksal eşitliğin sağlandığı ama sınıf farklarının dikkate alınmadığı bu demokrasi türünde egemen sınıf oyunun kurallarını devlet adına koyar ya da bugün örnekleri görüleceği gibi azınlıkları eritmeye girişen ve bunu da “millet adına” konuşan belli bir etnik grubun (çoğunluk grubunun) yönetiminde yapan bir devlet türü, yani ulus-devlet vardır. Alt sınıfları ve alt kimlikleri görmezden gelen bu demokrasi anlayışlarının demokratik olmadığını ifade eden Oran, azınlıklara yönelik kanun önünde eşitliğin ötesinde azınlıklara pozitif haklar verilmesini öngören “azınlıkların korunması” anlayışının yerleşmesi gerekliliğinin altını çizer. Zira bu anlayış 21. yüzyıl çağdaş demokrasisini yansıtır. Yani tarihsel olarak bakıldığında 19. Yüzyılda ve 20. yüzyılın başında “çoğunluğun yönetimi” olarak tanımlanan demokrasinin, 21. yüzyıldaki tanımını kısaca “alt kimliklere saygı” şeklinde ifade etmek mümkündür. Bununla bağlantılı olarak söz konusu iki dönemdeki farklılıklara ilişkin devlet politikaları değişmektedir. 19 ve 20.yüzyılın klasik demokrasi anlayışında asimilasyon ve nüfus mübadelesinden etnik soykırıma uzanan etnik temizlik bir politika tercihi olarak meşru görülebilirken, 21. Yüzyıl çağdaş demokrasisinde bu uygulamalar kabul görmez ve farklı kimlikleri tanınmasına dayanan uzlaşının sağlanması esastır. Özetle, 20.yüzyıl klasik demokrasisinin çoğunlukçu demokrasi modeline, 21. Yüzyıl çağdaş demokrasisinin ise çoğulcu modele dayandığı söylenebilir.

İlliberal Demokrasilerin Yükselişi

“İlliberal (otoriter) demokrasi” kavramı, günümüzde özellikle az gelişmiş ülkelerdeki demokrasi tartışmalarında kullanılan ve yaygınlaşan bir kavramdır. Demokrasinin çelişkili bir seyir izlediği durumları açıklamada işlevsel olan bu kavram, genellikle serbest seçimlerin var olmasına rağmen yurttaşlık haklarının giderek sınırlandığı durumları tarif etmek için kullanılır. Yani, varlığını demokratik seçimlere borçlu olan iktidarların zaman içinde demokratik hakları kısıtlamaya çalışması eğilimi ortaya çıkmaktadır. Söz konusu eğilim, seçim sonucunda iktidara gelen hükümetin mutlak iktidara sahip olduğu inancına kapılarak hukuka ve kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı bir biçimde bütün gücü elinde toplamaya ve muhalefete fırsat vermemeye çalışması şeklinde kendini belli eder. Günümüzde “illiberal demokrasi” veya “demokratik otoriteriyenizm şeklinde tabir edilen ve yaygınlaşan bu rejimler demokrasiyi adeta iktidarın seçimle belirlenmesi ilkesine indirgemiş görünmektedir. Söz konusu anlayış demokrasiden “çoğunluk despotizmine” dönüşerek çoğunlukçu demokrasi anlayışının yozlaştırılması sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Tam da bu dönüşüm ihtimali sebebiyle pek çok yazar çoğunlukçu demokrasi modelinin sakıncalarına dikkat çekmiştir. Örneğin, Lijphart’a göre, çoğunlukçu demokrasi modeli az çok homojen toplumlarda işlese de, etnik köken, ırk, din, dil, kültür, ideoloji vb. açılardan bölünmüş ve her grubun kendi partisi, çıkar grubu ve iletişim araçlarına sahip olduğu toplumlarda ciddi tehlikeler yaratır (Lijphart, 1996, s.12-13). Robert A. Dahl da, olası sakıncalarına dikkat çektikten sonra, çoğunlukçu demokrasinin sağlıklı bir şekilde işlemlerini üç özel koşulun bulunması ile ilişkilendirmiştir. Buna göre, çoğunlukçu demokrasi modelinin ilk koşulu, toplumun türdeş-homojen olmasıdır. İkinci koşulu azınlıkların kemikleşmemiş olması olarak sayan Dahl, üçüncü olarak da azınlıktaki grupların haklarının korunması konusunda sağlam güvencelere sahip olması gerektiğini belirtmektedir. Yine de Dahl’a göre, demokrasinin sağlıklı bir biçimde işleyebilmesi için çoğunlukçuluğun sınırlanması daha uygun bir

yaklaşımdır (Dahl, 1993, s.203-204). Giovanni Sartori, çoğunlukçu demokrasi ile çoğunluk despotizmi arasındaki ayrımın, muhalefetin sağlam güvencelere sahip olup olmadığına, muhalefetin baskı altına alınıp alınmadığına bakılarak çizilebileceğini belirtmektedir. Sartori, “seçimli zorbalık” olarak nitelediği çoğunluk despotizmine yol açan temel bozukluğu ise, kuvvetler ayrılığı ile sınırlandırılmamış bir hükümetin, sınırsız iktidar kullanımı olarak görmektedir (Sartori, 1996, s.143-149).

Bu fikirlerden de yola çıkarak varılabilecek en temel sonuç, çoğunlukçu demokrasi ile çoğunluğun mutlak iradesi şeklinde ifade edilebilecek olan çoğunluk despotizminin farklı şeyler olduğudur. Dolayısıyla çoğunlukçu demokrasinin çoğunluk despotizmine dönüşmesinin alt yapısını toplumun ortak çıkarını temsil eden milli iradenin çoğunluğun iradesine indirgenmesi yanlışı yatmaktadır. Milli irade kavramı, J.J. Rousseau’nun ortaya attığı “genel istenç” ile ilişkilendirilerek 18. Yüzyıla kadar geri götürülebilir. Toplumdaki bireylerin tüm haklarını devrettikleri- karşılığında doğa durumundan çıkarak uygar hak ve özgürlüklere sahip oldukları- genel istenç Rousseau’ya göre, kişisel çıkarların toplamı olan herkesin çıkarı değil, ortak çıkardır. Yani genel istenç, kişisel istençlerin basit bir toplamından ibaret olmamakla birlikte, çoğunluk istenci de değildir. Ona göre bir kararda oy çokluğu sağlanmış olabilir ama yine de o karar toplumun çıkarına olmayabilir. Öte yandan çoğunluğun katılmadığı bir görüş toplumun çıkarına dolayısıyla genel istence uygun olabilir. Hatta tek bir kimsenin bir görüşü bile toplumsal çıkara uygunsa, genel istenç demektir (Şenel, s.395-396). Yani Rousseau’ya göre, genel istencin ortaya çıkması için oy çokluğu ya da oybirliği zorunlu değildir, genel istenç ortak yarardır. Dolayısıyla genel istenci temsil edip kullanan egemen, tek bir kişi, bir azınlık, çoğunluk ya da toplumun tamamı olabilir. Bu ifadelerden anlaşılabileceği gibi Rousseau’nun genel istenç kavramı hem demokratik hem de otoriter yorumlara elverişli olan, çeşitli yönetim biçimlerine uyan esnek bir niteliktedir. Hem Fransız devriminin burjuva demokratik düşünürlerini hem de otoriter bir devlet anlayışı geliştiren Hegel’i etkilemiş olması bunun bir göstergesidir. Hatta Lenin, Hitler, Mussolini gibi faşist parti önderleri de Rousseau’nun kuramlarından yararlanarak genel istenci temsil ettiklerini iddia etmişlerdir. Diğer yandan, Rousseau’nun egemenliğin koşulsuz halkın olduğu ilkesi ve bir yönetim biçiminin çoğunluğun oyunu alıp almadığına bakılarak değil, tüm toplumun yararı ölçütüne göre değerlendirilmesi gereğine değinmesi demokrasi yolunda atılmış önemli bir adımdır. Zira çoğunluk da neticede toplumdaki gruplardan- en büyüğü olsa da- bir tanesidir ve toplumun tamamını yansıtmamaktadır. Bunun yanında çoğunluğun da yanılabilirliği ya da adil olmayan bir yönelim içinde olabileceği de olasılık dahilindedir. İşte milli iradeyi çoğunluğun iradesi ile özdeşleştiren yaklaşımın temel problemi bu olasılığı göz ardı ederek farklı düşünce, değer ve çıkarları baskı altında tutma ya da yok sayma eğilimidir.

Eğitim Politikaları ve Demokrasi

Eğitim politikaları, siyasal iktidarın gücünü yeniden üretme ve bu doğrultuda ulus kimliği inşasında etkili bir araç olduğundan, bir ülkede demokrasinin durumu eğitim politikalarına bakarak anlaşılabilir. Zira eğitim politikaları iktidarların elinde, onların demokrasi ile kurduğu ilişki ile uyumlu olarak şekillenir. Özellikle de tarih ders kitaplarında yer alan anlatı, dönemin siyasal söyleminin adeta bir kopyasıdır.

21.yüzyılda çoğulculuğu esas alan çağdaş demokrasi anlayışının 20.yüzyılın çoğunlukçu klasik demokrasi anlayışından üstün olduğunu söyleyebilirsek de, 21. yüzyılda paradoksal biçimde yeni bir otoriterliğin yükseldiği görülür. Söz konusu otoriterlik, çoğunlukçu demokrasi modelinin yozlaşması sonucunda ortaya çıkan bir durumdur. Bu durumda, iktidar kanadında çoğunluğun oyunu alarak iktidara gelmeyi tüm topluma hakim olmak sayan bir algı söz konusudur. Bu algı, muhalefeti hoş karşılamayan, dahası bunun “milli irade” karşıtlığı sayarak “biz” sınırlarını daraltan ve “öteki” sınırlarını genişleten bir otoriter-popülist yönelime yol açmaktadır. Söz konusu yönelime örnek olarak Rusya Federasyonu’nun Viladimir Putin önderliğinde kavramsallaştırılan Putinizm ya da Macaristan’daki Victor Orban yönetimi gösterilebilir. Rusya’daki postmodern otoriter yönetimin mimarı kabul edilen Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in üst düzey danışmalarından Vladislav Surkov, “gözetimli

demokrasi” olarak tanımladığı Putinizm’i dünyada geleceğin ideolojisi olacağını iddia etmiştir (BBC, 12.02.2019).

Söz konusu siyasi eğilimleri eğitim politikaları üzerinden okumak mümkündür. Rusya örneğinde, Sovyetler Birliği’nin yıkılmasının ardından 1990’lı yıllarda oluşturulan görece çoğulcu tarih anlatımının, 2000’li yıllar Putin yönetimi altında giderek artan oranlarda yerini tarih eğitiminin Rus kimliğinin inşasının ve ulusal ideolojik dönüşümünün aracı olarak kullanılmaya başlanmasına bıraktığı görülür (Balta ve Demir, 2016, s.8). Kendisini muhafazakar, dindar ve gelenekçi olarak tanımlayan Orban önderliğindeki Macar hükümeti, aşırı sağ eğilim ve muhalefetin baskılanması temelinde uyguladığı anti-demokratik uygulamaları ile Avrupa içinde yoğun tepki çekmektedir. Söz konusu anti-demokratik uygulamaların eğitimdeki yansıması da milliyetçi militarist eğitim anlayışının yeniden canlandırılmasıdır. Tüm eski komünist rejimlerde olduğu gibi Macaristan’da da 1989’a kadar askeri eğitim kültürü mevcuttu. Fakat 1989’da demir perdenin yıkılmasının ardından, Macaristan askeri eğitim kültürüne son vererek eğitimi demokratikleştiren ülkelerin başında geliyordu. Fakat Orban yönetiminde, söz konusu eğitim kültürünün Milli Güvenlik derslerinin yeniden müfradata alınması suretiyle yeniden diriltilmeye çalışılması söz konusudur. Nitekim 2017 yılında çıkartılan bir Bakanlar Kurulu kararı ile "Vatanperver Savunma Eğitim Programı" adı altında bir ders planı hazırlanması talimatı verildi, gençlerin “ülkelerini her daim savunmaya hazır vatanperver nesiller” olarak yetiştirilmesinin amaçlandığı vurgulandı. Dahası bunun bir dersten öte “eğitim konsepti” olduğu söylenerek tüm derslerde öğrencilere milli güvenlik bilincinin aşılması planlandığı belirtildi (DW, 14.08.2017).

Sonuç

Ulus-kimliği veya modern vatandaşlık kavramı, iktidarın var olan sosyal düzeni kendi ihtiyaçları doğrultusunda yeniden ürettiği ulus-inşa süreçleriyle bağlantılıdır. Tam da bu noktada, ulus kimliğin iktidar ile ilişkisi ortaya çıkar: dili, kültürü ve eğitimi düzenleme yetisini elinde bulunduran iktidar, ulus kimliğini yaratır ve gerektiğinde, koşullara göre, dönüştürür.

Eğitim politikaları ise siyasal iktidara ulus kimliğini kendi iktidarı doğrultusunda inşa etme ve dönüştürme imkanını ideolojik bir araçtır. Tam da bu sebeple ülkede demokrasinin durumu eğitim politikalarına bakarak anlaşılabilir. Zira eğitim politikaları iktidarların elinde, onların demokrasi ile kurduğu ilişki ile uyumlu olarak şekillenir.

Demokrasinin çoğunluğun despotizmine dönüşmesini engelleyebilmek için, “çoğulcu demokrasi” modelinin “çoğunlukçu demokrasi” modeline göre daha gelişmiş ve daha güvenli bir model olduğu öne sürülebilir. Zira çoğulcu model, tüm toplumu ilgilendiren konularda basit çoğunluk yerine daha geniş uzlaşılar arayarak ve azınlıktaki grupların da desteğini kazanarak demokrasinin meşruiyetini güçlendirir.

Tarihsel olarak 21.yüzyılda çoğulculuğu esas alan çağdaş demokrasi anlayışının 20.yüzyılın çoğunlukçu klasik demokrasi anlayışından üstün olduğunu söyleyebilirsek de, 21. yüzyılda paradoksal biçimde yeni bir otoriterliğin yükseldiği görülür. Söz konusu yeni otoriterlik, Rusya ve Macaristan örneklerinde askeri eğitim kültürünün yeniden canlandırılması şeklinde kendisini belli eder.

KAYNAKÇA

Althusser, Louis. *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İthaki Yayınları, 2010.

Anderson, Benedict. *Hayali Cemaatler*. Çev.: İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.

Balta, Evren ve Süheyla Demir. “Tarih, Kimlik ve Dış Politika: Rusya Federasyonu Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmajı”. *Bilig*, Kış 2016, Sayı: 76.

- BBC Türkçe, “Putin’in danışmanı Surkov: Geleceğin ideolojisi Putinizm olacak, herkes buna alışmalı” <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47209500>, 12.02.2019, erişim tarihi: 24.06.2019.
- Brubaker, Rogers. *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge, Harvard University Press, 1992.
- Çetin, Halis. “Devlet, İdeoloji ve Eğitim”. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 25(2), 2001.
- Dahl, Robert A. *Demokrasi ve Eleştirileri*. Çev. L. Köker. Yetkin Yayınları. Ankara, 1993.
- Delanty, Gerard ve Patrick O’Mahony. *Nationalism and Social Theory*. London: Sage, 2002.
- Deutsche Welle, “Macar okulları askerileştiriliyor”, 14.08.2017, <https://www.dw.com/tr/macar-okullari-askerilestiriliyor/a-40087629>, erişim tarihi: 24.06.2019.
- Fiori, Giuseppe. *Antonio Gramsci: Life of a Revolutionary*. Londra: New Left Books, 1970.
- Gellner, Ernest. *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev.: Günay Göksu Özdoğan ve Büşra Ersanlı. Hil Yayın. 2013.
- Gençkal Eroler, Elif. “Dindar Nesil Yetiştirmek: Türkiye’nin Eğitim Politikalarında Ulus ve Vatandaş İnşası (2002-2016)”. İletişim Yayınları. İstanbul, 2019.
- Giovanni, Sartori. *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. Çev. T. Karamustafaoğlu – M. Turhan. Yetkin Yayınları. Ankara, 1996.
- Gözler, Kemal. *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*. 7. Basım, Ekin Basımevi. Bursa, 2015.
- Güvenç, Bozkurt. “Tarihi Perspektifte Kimlik Sorunu Özdeşimlerini Belirleyen Bazı Etkenler”, *Tarih Eğitimi ve Tarihte “Öteki” Sorunu*. 2. Uluslararası Tarih Kongresi Tebliğler. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul, Ekim 2014.
- Hobsbawm, Eric J. *Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*. Ayrıntı Yayınları. İstanbul, 2006.
- Lijphart, Arend. *Çağdaş Demokrasiler (Yirmi Bir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri)*. Çev: E. Özbudun, E. Onulduran. Yetkin Yayınları. Ankara.
- Lijphart, Arend. *Patterns of Democracy (Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries)*. First Edition. Yale University Press. New Haven and London, 1999.
- Oran, Baskın. *Etnik ve Dinsel Azınlıklar: Tarih, Teori, Hukuk, Türkiye*. Literatür Yayınları. İstanbul, 2018.
- Özdoğan, Günay Göksu, Füsun Üstel, Karin Karakaşlı, Ferhat Kentel. *Türkiye’de Ermeniler: Cemaat-Birey, Yurttaş*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 1. Baskı, İstanbul, Haziran, 2009.
- Özkırımlı, Umut. “Türkiye’de Gayriresmi ve Popüler Milliyetçilik”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 4. Milliyetçilik, Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekin. İletişim Yayınları. 4. Baskı, 2009.
- Özkırımlı, Umut. *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar: Eleştirel Bir Müdahale*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ekim 2010.
- Robertson, R. ‘Glocalization: Time-space and homogeneity-homogeneity’. In M. Featherstone, S. Lash and R. Robertson (eds). *Global Modernities*. 25–44. London: Sage, 1995.
- Swartz, David. *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu’nün Sosyolojisi*, İletişim Yayınları, 2013.

-
- Şenel, Alaeddin. *Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş*. Bilim ve Sanat Yayınları. Ankara 2013.
- Tekeli, İlhan. “Tarihyazıcılığı ve Öteki Kavramı Üzerine Düşünceler”. *Tarih Eğitimi ve Tarihte “Öteki” Sorunu*. 2. Uluslararası Tarih Kongresi Tebliğler. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul, Ekim 2014.